

Przemysław Paweł Grzybowski

–Doktoro pri pedagogio, instruisto en Universitato de Kazimierz Wielki en Bydgoszcz (Pollando). Li interesiĝas pri interkultura kaj kompara pedagogioj.

Kunordiganto de diskutlisto „Międzyszkolnik” de Forumo de Junaj Pedagogoj ĉe Komitato de Pedagogiaj Sciencoj de Pola Akademio de Sciencoj.

Prizorganto de Akademia Centro de Volontuloj ĉe Universitato de Kazimierz Wielki; volontulo en internacia movado de doktoroj – klaŭnoj de Patch Adams.

Elektitaj publikaĵoj de li: *Eŭropa edukado – de multukulturreco al interkultureco. (Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości)* Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008; *Interkultura edukado – gvidlibro. Nocioj, literaturo, adresoj. (Edukacja międzykulturowa – przewodnik. Pojęcia, literatura, adresy)* Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008; *Interkultura edukado – kontekstoj. De idento al internacia lingvo. (Edukacja międzykulturowa – konteksty. Od tożsamości po język międzynarodowy)* Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2011; *Renkontoj kun Diferenculoj. Legaĵoj por interkultura edukado. (Spotkania z Innymi. Czytanki do edukacji międzykulturowej)* Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2011.

Kiel instruisto de Esperanto kaj preleganto li patroprenis plurajn internaciajn iniciatojn pri edukado – i.a. en Brazilo, Ĉinio, Francio, Peruo, Pollando, Rumanio kaj Vjetnamio.

Przemysław Paweł Grzybowski

Ankaŭ vi estas Fremdulo!

Przemysław Paweł Grzybowski

Ankaŭ vi estas Fremdulo!

Malgranda traktato
pri interkultura edukado
kaj pri Esperanto kiel ilo de ĝi

Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo

Bydgoszcz 2011

Przemysław Paweł Grzybowski

Ankaŭ vi estas Fremdulo!

Malgranda traktato

pri interkultura edukado

kaj pri Esperanto kiel ilo de ĝi

Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo
Bydgoszcz 2011

Recenzis:

Prof. Renato Corsetti - Sapienza, Università di Roma, Italio

Red. Roman Dobrzyński, Warszawa, Pollando

Ĉiuj rajtoj rezervitaj © Przemysław Paweł Grzybowski 2011

*escepte de la Suplementoj, kiujn redaktis pluraj aŭtoroj kaj ĉiu rajtas
utiligi ilin por edukado, kulturo kaj turismo indikante la fonton*

ISBN: 978-83-62323-17-3

Presita de:

Zakład Poligraficzny „Skonpres”
86-005 Kruszyn Krajeński

Enhavtabelo

Antaŭparolo de la eldonisto	3
Enkonduko de la aŭtoro	6

UNUA PARTO

1. Nocioj	8
1.1. Kultura diverseco	20
1.1.1. Multkultureco	25
1.1.2. Interkultureco	31
1.1.3. Limoj kaj apudlimoj	39
1.2. Edukado en kondiĉoj de kultura diverseco	48
1.2.1. Multkultura edukado	51
1.2.2. Interkultura edukado	59
1.2.3. Regiona edukado	72
1.2.4. Civita edukado	78
2. Interkultura pedagogio - de eduka praktiko al pedagogia subdisciplino	83
3. Universala lingvo kiel ilo de interkultura edukado	92
3.1. Lingva bazo de dialogo	92
3.2. Esperanto-movado kaj Esperanto-kulturo	98
3.3. Esperanto kaj interkultura edukado	109
Bibliografio (cititaj verkoj)	114

DUA PARTO

Interretaj adresoj	123
Verkoj pri kultura diverseco	126
• Metodologio de esploroj pri kultura diverseco	126
• Kultura diverseco, multkultureco, interkultureco - nocioj kaj teoriaj bazoj	126

- Komunikado kaj interkultura kompetenteco - problemoj, teknikoj, didaktiko 134
- Multkultura edukado kaj interkultura edukado - fundamentoj kaj praktiko 138
- Multkultureco kaj interkultureco en lernejoj 150
- Kultura diverseco kaj instruistoj-klerigado kaj sociaj problemoj 156
- Diferenculoj kaj Fremduloj - idento, konfliktoj, edukado 158
- Fremdaj lingvoj, dulingveco kaj plurlingveco - sociaj problemoj kaj didaktiko 161
- Etnismo - sociaj problemoj, edukado de minoritatoj 166
- Kultura diverseco kaj infanoj - migrado, rifuĝado, edukado 170
- Migrado kaj migrantoj - institucioj kaj edukado 172
- Sintenoj kaj antaŭjuĝoj - rasismo kaj ksenofobio 175
- Kultura diverseco kaj civitaneco-sociaj problemoj kaj edukado . 178
- Kultura kaj psikologio - problemoj kaj esploroj 179
- Ekonomio kaj profesia agado en kultura diverseco 181
- Religioj kaj eklezioj - konfliktoj, dialogo, edukado 183
- Kultura diverseco kaj amaskomunikiloj-Interreto, televido, filmo 184
- Arto, teatro, folkloro, muziko kaj danco 185
- Enciklopedioj, leksikonoj kaj vortaroj 186
- Maloftaj kunteksto de kultura diverseco en literaturo 186

SUPLEMENTO - **Materialoj de Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz**

- Programo pri instruado de turismo en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz 189
- Programo pri instruado de kulturo kaj pola lingvo en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz 220
- Programoj de Esperanto-instruado en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz 222
- Niveletoj de lingva lerteco laŭ klasifiko de Eŭropa Unio 240

Antaŭparolo de la eldonisto

Ankaŭ vi estas Fremdulo! estas verketo, kiu prezentas teoriajn fundamentojn kaj historion de interkultura edukado. Krom scienceca analizo de ĉefaj nocioj kaj sociaj problemoj ligitaj kun kultura diverseco, ĝi enhavas riĉan gvidilon pri literaturo kaj interretaj paĝoj ligitaj kun ideoj de interkulturo, tolero, civitaneco kaj edukado en plurkulturaj kaj pluretnaj medioj. La internacia lingvo Esperanto estas prezentita tie ĉi kiel praktika ilo de interhoma komunikado, firme ligita kun bazoj de edukado en kondiĉoj de kultura diverseco.

La libro certe interesos ne nur sciencistojn kaj instruistojn, sed ĉiujn legantojn konsciajn pri la gravega rolo de interkulturaj rilatoj en la nuntempa mondo.

Mi esperas, ke ĝi efike utilis kiel lernolibro de Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz.

Andrzej Grzębowski

Enkonduko de la aŭtoro

Kultura diverseco de medio, en kiu oni naskiĝas kaj maturiĝas, ne nur influas disvolvadon de idento, sed ankaŭ estas gravega faktoro de estontaj elektoj en la vivo.

Mi naskiĝis en Lubsko - ĉarma urbeto proksime de landlima transirejo Gubin-Guben. Sur tiu ĉi unika apudlima teritorio, de jarcentoj kruciĝadis kulturoj germana, pola, luĵica, juda... kaj pro tio la loko estis konata ankaŭ kiel Sommerfeld kaj Zemsz.

Miaj Gepatroj - Krystyna Grzybowska kaj Eugeniusz Grzybowski venis de du malproksimaj regionoj: la Patrino el Bydgoszcz en Kujavio (centra Pollando), kaj la Patro el Sokoły en Podlahio (nordorienta Pollando). Ili renkontiĝis kaj kune lernis en Wrocław - hodiaŭ, pri sia historio, nomata la urbo de kvar kulturoj. Fininte lernejon ili ekloĝis en Lubsko. Kiel infanon, edukis min tie mirinda internacia paro: Herta Mikielinas (polino edukita en Germanio) kaj Romuald Mikielinas (litovo asimiliĝinta en Pollando). Niaj najbaroj estis elmigrintoj el iama Sovetio, kiuj ofte rakontadis pri vivo en sia iama patrujo.

Por kolekti necesan materialon, kiu permesis kompili tiun ĉi libreton, mi ricevis grandegan helpon de esperantistaj Geamikoj: Audrey Childs-Mee, Clovis Portes, Daniel Moirand kun Familio, Dominique Baron, Ghislaine Bayod kun Familio, Helga kaj John Rapley, Henri Boyet, Marie-Christine Pilon kun Familio, Marie Thérèse Lloancy kun Familio, Mayumi Deguchi, Mila van der Horst-Kolińska, Neus Moly kaj Ramon Perera, Pierre Babin kun Familio, Solange Goan kun Familio - kaj al neforgeseblaj skipoj de la Kulturodomo „Kastelo Grésillon“ kaj la Plouezekaj Renkontiĝoj en Francio kaj de institucioj direktataj de Andrzej Grzębowski en Bydgoszcz.

Profesoro Jerzy Nikitorowicz, kiu estis gvidanto de mia doktora disertacio, kies partoj estas citataj en tiu ĉi libreto, laboras kiel rektoro de Universitato en Białystok, en la plej kulture diversigita regiono de Pollando, kie kuntuŝiĝas kulturoj de poloj, rusoj, bjelorusoj, ukrainanoj, litovoj, lituanoj, rusoj,

judoj, tataroj... Li estis unu el la honoraj patronoj de la Universala Kongreso de Esperanto en 2009.

Kiel instruisto de la Lingvo Internacia, preleganto, ĵurnalisto kaj volontulo laboranta en hospitaloj, mi vizitis ĉirkaŭ dudek landojn, ĉiam havante okazon konatiĝi kun ties loĝantaro kaj kulturoj.

Post tiom da renkontoj kaj kunvivado kun diversaj Fremduloj, kaj post tiom da okazoj kiam mi mem estis natura Fremdulo diversloke, ne estas do surprize, ke pro mia historio, nun mi povas oferi al Vi la eseon pri teorio de interkultura edukado, kiu estas la temo de miaj profesiaj kaj privataj interesoj. La libreto kiun Vi tenas en la manoj estas scienceca laboraĵo, kiu prezentas ĉefajn nociojn ligitajn kun la temo en historia kunteksto, enhavas eseon pri Esperanto kiel ilo servanta por religi la pedagogian ideon. Enhavas ankaŭ listojn da retadreso de institucioj kaj libroj ligitaj kun interkultura edukado.

Mi dediĉas la verketon memore al ĉiuj Fremduloj, kiuj iĝis parto de mia vivo kaj donacas ĝin al simpatiantoj de interkulturaj idealoj esperante, ke ili akceptos ĝin bonvole.

Przemysław Paweł Grzybowski

Bydgoszcz, novembro 2011

UNUA PARTO

* * *

1. Nocioj

El inter distingoj kaj dividoj, kiuj permesas al homo situigi en la mondo, la plej grava estas distingo de individua kunteksto “Mi - Li”, kaj grupa kunteksto “Ni - Ili”.¹ Danke al tiuj ĉi distingoj, en socio oni kapablas konstrui grupan identon kaj konstati, kiu estas membro de grupo al kiu apartenas iu individuo (Ni), kaj kiu apartenas al aparta grupo (Ili) al kiu la individuo ne povas aŭ ne volas aparteni. Konflikto inter Ni kaj Ili permesas krei propran mapon de la mondo. Ĝi estas bazo de ordigado de dividita realo.²

Imagoj pri propra grupo, aliaj (fremdaj) grupoj kaj iliaj reciprokaj rilatoj, ligitaj kun ili sentoj de propreco kaj fremdeco, proksimeco kaj malproksimeco, estas bazaj elementoj de socia konscio kaj unuj el la plej gravaj aspektoj de homamasa vivo.

Imago pri propra grupo estas necesa por procezoj de kreado de propra loko en la mondo kaj de konstruado de idento, firmeco, solidareco kaj emocia stabileco de grupo. Komparo kun personoj apartenantaj al aliaj grupoj, helpas krei bildon de propra grupo. Ne eblas ja imagi ion, kio estas kutima, ĉiutaga kaj normala, ne kontraŭstarigante al ĝi ion, kio estas nekutima kaj escepta. Pri iu grupo eblas pensi kiel pri fremda nur tiam, kiam alian grupon oni opinias propra. Ju pli forte homo estas ligata al

---

¹ Tiu ĉi teksto, estas bazita sur doktoriga disertacio verkita en seminario de Prof. Jerzy Nikitorowicz en Universitato de Białystok (Pollando). Ĝiaj partoj estis utiligitaj en pollingvaj verkoj: P.P.Grzybowski: *Edukacja europejska - od wielokulturowości ku międzykulturowości*. Kraków 2008; P.P.Grzybowski: *Edukacja międzykulturowa - konteksty. Od tożsamości po język międzynarodowy*. Kraków 2011; P.P.Grzybowski: *Edukacja międzykulturowa - przewodnik. Pojęcia, literatura, adresy*. Kraków 2008.

² Z.Bauman: *Socjologia*, Poznań 1996, p.44 kaj sekvaj.

propra grupo, des pli forte sentas fremdecon de aliaj samniveleaj grupoj. Ju pli alta estas la sento de propreco, des pli alta estas sento de fremdeco de aliaj grupoj - kaj kiel des pli fremdaj estas perceptataj membroj de ili.

Signoj de propreco kaj fremdeco havas karakteron emocian (sentaj inklinoj al fremduloj; propraj sentoj kaj sentoj atribuataj al fremda grupo; konvinkoj kaj imagoj pri fremda grupo) kaj intelektan (reale posedata scio pri fremda grupo; volo akiri tiun scion).¹ Reciprokajn dependojn inter mondo de Mi kaj mondoj de aliaj personoj, Tzvetan Todorov karakterizas jene: „*Oni povas malkovradi aliulojn en si mem, konsciante pri fakto, ke mi mem estas substanco ne nur homogena, sed ankaŭ firme fremda al ĉio, kio ne estas mi; ke mi estas aliulo. Tamen ankaŭ aliuloj estas mi; ili estas subjektoj similaj al mi, kiujn verdire apartigas kaj diferencigas de mi nur mia propra vidpunkto laŭ kiu ĉiuj estas for, kaj nur mi estas tie ĉi. Mi povas percepti aliulojn kiel abstraktaĵon, kiel iun elementon de psika konfiguracio propra al ĉiu individuo, kiel Diferenculon, kiel aliulon, ĉu kiel kunestulon - aŭ kiel iun specifan socian grupon, al kiu oni ne apartenas. Tiu ĉi grupo sekve povas esti parto de socio: virinoj kompare al viroj, riĉuloj kompare al malriĉuloj, frenezuloj kompare al «normaluloj». La grupo povas ankaŭ ekzisti ekster socio, do kreadi alian sociaĵon - pli aŭ malpli proksiman, depende de kazo. Aliuloj povas esti estuloj proksimaj al ni laŭ vidpunktoj kultura, morala kaj historia. Ili povas esti nekonatuloj, fremduloj kies lingvon kaj morojn ni ne komprenas; povas esti fremdaj tiel, ke finfine ni dubas, ĉu konsideri nian komunan apartenon al la sama genro.*”²

Ĉiun homon karakterizas almenaŭ unu aŭ pluraj ecoj, kiuj permesas percepti sin mem kaj aliajn personojn laŭ diferencoj

¹ E.Nowicka: *Badanie pogranicza. Kilka propozycji metodologicznych* [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze. Studia społeczne*, Białystok 1999, vol.8, p.15; E.Tarkowska: *Niepewność kulturowa a stosunek do inności* [en:] M.Kempny kaj al. (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, Warszawa 1997, p.89.

² T.Todorov: *Podbój Ameryki. Problem innego*, Warszawa 1996, p.9.

(diversecoj). Senfinan nombron de kategorioj de difercaj personoj eblas distingi ekzemple surbaze de jenaj trajtoj:

- biologiaj (sekso; aĝo; koloro de haŭto, okuloj, haroj; fizika aŭ psika sano/malsano),
- sociaj (aparteno al nacia aŭ etna grupo kaj ligita kun ĝi statuso),
- kulturaj (posedo de idento - kultura, religia ktp. kaj ligita kun la idento elmontrita de aparteco),
- politikaj (prefero de iu vidpunkto, doktrino, ideologio),
- ekonomiaj (materia pozicio kaj ĝiaj konsekvencoj) ktp.¹

Karakterizaj normoj kaj valoroj estas propraj al individuoj aŭ homamasoj, kiujn oni perceptas kiel kulturaj grupoj aŭ subkulturoj. Tiel, pri kultura diverseco oni povas paroli ne nur rilate al naciaj minoritatoj, sed ankaŭ rilate al subkulturoj: regionaj, profesiaj, aĝaj, ŝatantoj de iuj sistemoj de valoroj, stiloj de komunikado, moroj, kutimoj, tradicioj, rasoj, manieroj de edukado de infanoj, seksaj inklinoj, politikaj konvinkoj, preferataj manĝaĵoj ktp. Kulturajn diferencojn oni povas kaj devas serĉi ankaŭ en unuigado de landoj (ekz. unuigo de Eŭropo), kaj en globaligo de ĉiutaga vivo. Tiu ĉi kategoriigo estas ĉiam malfermita kaj ĉiukaze necesas ĝin precizigi.²

Socia regulado inter individuoj, kiuj opinias sin apartaj de membroj de aliaj grupoj kun kiuj ili regule interagadas, estas etnismo. Ĝi estas ankaŭ bazita sur aparteco de aliaj personoj socia idento, kiun karakterizas metafora, aŭ fikcia parenceco. Socia rilato enhavas etnisman elementon, kiam kulturaj

¹ Pli vaste: M.Augé: *Le sens des autres*, Paris 1994, pp.13–88; Z.Benedyktowicz: *Portrety “obcego”*, Kraków 2000, pp.15–80; M.Dąbrowski: *Swój/obcy/inny. Z problemów interferencji i komunikacji międzykulturowej*, Izabelin 2001, pp.47–52; J.Kristeva: *Etrangers à nous-mêmes*, Paris 1988, pp.9–248; B.Waldenfels: *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*, Warszawa 2002, pp.11–40.

² M.Abdallah-Preteceille: *L'éducation interculturelle*, Paris 1999, p.45; M.Balicki: *Otoczenie kulturowe jako wyzwanie dla zarządzania w erze globalizacji* [en:] J.Nikitorowicz kaj al. (org.): *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*, Białystok 2003, p.83.

diferencoj provokas diversajn reagojn en interagado de membroj de specifaj grupoj, kaj sekve de tiu ĉi interagado aperas gajnoj kaj perdoj influantaj al kreado de idento.¹ Etnismo – kiel formo de organizo de socio, estas sekvo de interagado de grupa idento kaj de ĉirkaŭaĵo. Bazite sur apartecoj de homoj, ĝi posedas trajtojn politikajn, organizajn kaj simbolajn.²

Sento de etnisma ligo aperas en intergrupa kontakto kaj estas ĝia rezulto.³ Por ĝi ne gravas do kvalitoj kaj trajtoj de grupo en si mem, sed pritrakto de la kvalitoj kaj trajtoj rilate al najbara grupo, en kunteksto kiu permesas distingi kulturajn diferencojn. Limoj de kulturoj ne estas klaraj kaj ne devas identiĝi kun etnaj limoj.⁴

Distingitajn sociajn homamasojn, kiujn karakterizas firmeco, solidareco kaj konscio de komuna deveno, oni nomas etnaj grupoj. De aliaj homamasoj distingas ilin etnoso - tio estas aro de trajtoj, kiuj karakterizas apartan kulturon de grupo, ekzemple valorajoj (bazaj, identigaj, simbolaj por la grupo kaj por ĝiaj unuopaj membroj). Tiuj ĉi valorajoj aperas danke al komuneco de origino, okupata teritorio, historio, lingvo, religio, tradicio, kutimoj, moroj, normoj, agmanieroj ktp. Etnoso la plej ofte ligiĝas kun propra grupo, kies membroj havas fortan senton de idento - eĉ eliteco, kio elmontriĝas en tendenco al ekskludo de personoj, kiuj ne apartenas al Ni.⁵

---

¹ E.Czykwin, D.Misiejuk: *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*, Białystok 2002, pp.62–76.

² W.Burszta: *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*, Poznań 1998, p.136.

³ Pli vaste: J.P.Folger kaj al.: *Konflikt i interakcja* [en:] J.Stewart (org.): *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, Warszawa 2003, pp.491–501.

⁴ W.Burszta: *Antropologia...*, op.cit., pp.136–140.

⁵ J.Nikitorowicz: *Wartości etnosu jako podstawa kształtowania tożsamości wielokulturowej, podłoże konfliktów kulturowych i cel edukacji międzykulturowej* [en:] T.Lewowicki kaj al. (org.): *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*, Cieszyn–Warszawa 2003, pp.35–36. – Cf.: J.Burszta: *Kultura ludowa – kultura narodowa. Szkice i rozprawy*, Warszawa 1973, p.12.

Sociajn rilatojn, kiuj dependas de perceptado de diferenco, permesas ordigi kaj priskribi jenaj nocioj:

- Diferenculo – persono diferenca, sed konata kaj malgraŭ la diferencoj komprenata kaj antaŭvidebla. Diferenculo povas samtempe aparteni al Ni (proksima Diferenculo - persone, senpere konata kaj komprenata, ekz. familiano kies diferenco iĝis familiara pro ĉiutaga kunvivado), kaj al Ili (malproksima Diferenculo - vivanta ekster Ni, kvankam persone, senpere nekonata, tamen komprenata almenaŭ unuavide kaj ŝajne danke al analogioj rimarkitaj dum komparado, kaj danke al ĝisnuna sperto de kontaktoj kun samspecaj personoj). Diferenculo depende de esenco de la diferenco kaj grado de konateco, povas provoki interesecon, scivolemon, emon de pli proksima kontakto kies celo estas konatiĝo - aŭ almenaŭ ne malinklinigas al tiuspeca kontakto.
- Fremdulo – persono diferenca, ĉiam alkalkulata al Ili, ne ebla priskribi per nocio “Diferenculo”, ĉar tute nekonata, aŭ konata tiom malmulte, ke tio malebligas komprenon kaj estas ligita kun neantaŭvidebleco, malfido, malcerteco, sento de danĝero. En sociaj kontaktoj, Fremdulo provokas pli grandajn emociojn ol aliaj personoj. Kiel eble danĝera, Fremdulo povas provoki malŝaton, forigemon, fuĝemon, agresemon, emon sin turni, separiĝi, diskriminacii, ekskludi ktp.

Diferenculoj kaj Fremduloj apartenas al pasintaj, nuntempaj kaj estontaj generacioj; ekzistas en diversaj kodoj de komunikado kaj diversaj statoj de vivo.¹ Diferenceco/fremdeco ne estas trajto senkondiĉa, kiu ĉiam karakterizas la saman personon, aŭ personojn de la sama kategorio. Ĝi estas trajto kondiĉa, kiun en specifaj cirkonstancoj oni posedas, kaj en la aliaj ne posedas - sendepende de propraj modifoj. Oni povas percepti ĝin en kunteksto intrakulturaj (mi mem fone de aliaj personoj), kaj interkulturaj (iu alia fone de mi mem kaj de aliaj personoj).²

---

¹ M.Jarymowicz: *Poznać siebie – zrozumieć innych* [en:] J.Kozielecki (org.): *Humanistyka przelomu wieków*, Warszawa 1999, p.190.

² Z.Bauman: *Socjologia...*, op.cit., p.49.

Kun Diferenculoj, malgraŭ diferencoj eblas amikiĝi, aŭ almenaŭ estas facile pensi pri tiu ĉi eblo, ĉar tiu ĉi penso kaj perspektivo ne provokas negativajn emociojn. Kontraŭe estas rilate Fremdulojn, kiuj kvankam foje aperas en la plej proksima medio (aŭ eĉ longtempe situigas tie, tamen apartece), sed karakterizas ilin malfacilaj, nekomprenablaj - do ĝenaj kaj interesvekaj - moroj, vivstilo, aspekto ktp. Oni ne scias, ĉu ili estas amikaj, aŭ malamikaj kaj pro tio ili ĉiam provokas malcerton kaj maltrankvilon. Oni ne scias precize kion fari kun ili, kion de ili atendi, kiel kunagadi.¹

Tiu ĉi fakto ne surprizas, ĉar la ĉefa trajto de ĉiu fremdaĵo estas malkongruo kun propraĵoj - kaj eĉ se iu kongruo ekzistas, ĝi ne kontentigas.² Transiro de limo de fremdeco, de tro drasta diferenco, povas gvidi al situacio, kiam Fremdulo estas traktata kiel malamiko. Konscio pri diferenceco iĝas sento de fremdeco nur post apero de emocioj kaj sintenoj ligitaj kun perceptata kaj nekomprenata malsimileco. La emocioj povas esti kaj pozitivaj (fascino, ravo ktp.), kaj negativaj (malkompreno, surprizo, maltrankvilo, timo ktp.). Foje kaŭzas ilin realaj kialoj, sed pli ofte la kialojn ne eblas distingi. Tiam observado de faktoj iĝas duaranga, kaj la bazo de rilatoj kun Diferenculoj/Fremduloj iĝa ĉefe emocioj kaj rigida ekstersperta scio.³

Maltrankvilo aperanta dum kontakto kun diferenceco estas en kelkaj okazoj profita kaj kreiva, ĉar vekanta melcerton kaj timon imago de Diferenculo (kaj ĉefe tiu de Fremdulo), povas helpi integri kaj firmigi grupon. De tie ankaŭ venas pligrandigo de intereso pri Fremduloj, pri kontaktoj kun ili en situacioj, kiam ili estas bezonataj - ekz. en periodoj de grandaj ŝanĝoj, sociaj evoluoj, transformado de socia konscio ktp., en kiuj Fremduloj povas esti fonto de novaĵoj, aŭ servi kiel oferkapoj.⁴

¹ *Ibid.*, p.62.

² B.Waldenfels: *Topografia...*, *op.cit.*, p.3.

³ E.Nowicka: *Badanie...*, *op.cit.*, pp.15–16.

⁴ Pli vaste: R.Girard: *Koziół ofiarny*, Łódź 1991; E.Tarkowska: *Niepewność...*, *op.cit.*, p.89.

Individuaj manieroj percepti Diferenculojn/Fremdulojn ne estas fidelaj kopioj de specifaj vivmodeloj de grupo. Ensemblo de spertoj de grupo estas multe pli komplika kaj esence pli riĉa, ol praktikaj planoj kaj bezonoj de unuopa individuo kiu rilatas kun Diferenculoj/Fremduloj laŭ propra maniero. Krom tio, akceptitaj de individuo manieroj de perceptado de Diferenculoj/Fremduloj, ĉiam estas nur parto de komuna sperto de ĝia grupo, kaj nur helpas konstrui komunan percepton, ĉar ne ĉiuj unuopaj spertoj estas reproduktataj en procezo de konstruado de kulturo.¹

Rilatoj kun Diferenculoj/Fremduloj okazas en jenaj dimensioj:

- aksiologia dimensio – valorigado de Diferenculo/Fremdulo (ĉu estas bona, aŭ malbona; mi ŝatas lin, aŭ malŝatas; li estas egala, pli bona, aŭ pli malbona ol mi mem ktp.),
- prakseologia dimensio – distanco al Diferenculo/Fremdulo (ĉu mi rimarkas lian valorecon; ĉu mi identiĝas kun li; ĉu mi provas asimiligi lin kaj perforte akceptigi al li mian vivideon; ĉu mi estas rilate al li neŭtrala, aŭ egaleca ktp.),
- epistemologia dimensio – scio pri Diferenculo/Fremdulo (ĉu mi konscias lian identon kaj ĝiajn konsekvencojn por mi mem, aŭ mi scias tute nenion ktp.).

En tiel difinitaj dimensioj, oni povas distingi senfinan nombron da niveloj de rilatoj, kiuj dependas de pli aŭ malpli granda kono de Diferenculoj/Fremduloj.²

La plej originaj arketipoj de rilatoj al fremdeco evoluantaj en homa historio – plej ofte en kulturaj formoj de malamikeco, maltolero kaj antaŭjuĝo - estas “disbepikado” kaj “formordado”. Socia sekvo de ili estas biologia eksterminado, aŭ almenaŭ simbola neniigo de homoj kaj valoroj perceptataj kiel diferencaj - kaj des pli kiel fremdaj.³ Wojciech Pawlik opinias,

¹ Z.Boksański: *Stereotypy a kultura*. Wrocław 1997, p.58.

² T.Todorov: *Podbój...*, *op.cit.*, p.205. – Cf.: M.Abdallah-Preteille: *Vers une pédagogie interculturelle*, Paris 1996, p.42 kaj sekvaj.

³ W.Pawlik: *Arogancja kultury odrzucającej “inność”*, “Kultura i Społeczeństwo”, No 4/1984, p.129.

ke: „*Observado de ĉiutaga agado elmontras, kiom multe da agreso ekzistas rilate al kultura diferenceco - ĉefe en kelkaj socioj. Tro longaj, aŭ tro mallongaj hararoj, uzado de «malĝustaj» koloroj, vizitado de malbone vidataj preĝejoj - ĉio ĉi estas sufiĉaj kialoj por socie izoligi, aŭ diskriminacii kulturan «diferencecon».*“¹

La preteksto por forpuŝo de diferenceco estas fakto de „(...) ekzistas konflikto inter «niaj» kaj «fremdaj» modeloj de agado kaj pensado. La fakto, ke aliaj homoj agadas alimaniere, alimaniere sin vestas, ke ili ne estas tiaj kiaj ni estas, sufiĉas por esti preteksto por forpuŝo de ili kaj des pli por forpuŝo de ilia kulturo.”²

Krom la plej popularaj kategorioj de Diferenculoj/Fremduloj distingitaj laŭ raso kaj nacieco, kiel objektoj de antaŭjuĝo, maltolero kaj diskriminacio, povas funkcii malformalaj grupoj de junularo, kiu konstruadas kaj substrekas siajn identojn per eksteraj atributoj de aparteno; personoj biologie „malnormalaj” kaj socioj, kiuj estas perceptataj kiel danĝeraj al centraj valoroj de kultura sistemo.³

Liston de potenciale danĝeraj (eĉ malracie) trajtoj de Diferenculoj/Fremduloj, kiuj estas la kialo de individua aŭ grupa diskriminacio, oni povas kompletigi per senfinaj elementoj. Je diferenceco reagis kaj individuoj kaj homamasoj. Florian Znaniecki, analizante tensiojn kaj konfliktojn aperantajn pro kultura diverseco de medio, difinis jenajn specojn de antagonismoj:⁴

- amasa antagonismo kontraŭ amasa objekto (ekz. tribo, sekto, aŭ nacio kontraŭ fremda tribo, sekto, aŭ nacio),

¹ *Ibid.*, p.131.

² *Ibid.*, p.130.

³ *Ibid.*, p.132. – Cf.: E.Czykwin: *Fenomen trwałości uprzedzeń etniczno-religijnych* [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu...*, op.cit., pp.347–363.

⁴ Laŭ la Aŭtoro, antagonismo estas to aktuala, aŭ potenciala ago kontraŭ socia objekto.

- individua antagonismo kontraŭ amasa objekto (ekz. malamo de individuo kontraŭ grupo, de kiu li spertis damaĝojn kvankam ne estis ĝia membro),
- amasa antagonismo kontraŭ individua objekto (ekz. loĝantoj de vilaĝo kontraŭ fremda vizitanto),
- individua antagonismo kontraŭ individua objekto (ekz. konkurencantaj inter si individuoj).

Inter sinsekvaj specoj de antagonismoj ne ekzistas klaraj limoj, sed ŝtupaj transiroj.¹

Venantaj de ĉirkaŭaĵo gestoj de malŝato kontraŭ Diferenculoj/Fremduloj, estas rimarkataj de ili kaj provokas konvenajn reagojn. Plifortigita sento de fremdeco estas ligita kun negativaj emocioj kaj ofte gvidas al agresplenaj agoj. Sentoj de soleco, humiligo, ĉu subigo, elvokas timon kaj provokas emon de revenĝo pro spertitaj moralaj kaj (foje) materiaj damaĝoj - realaj kaj atendataj, troige imagataj. Ju pli vivo de iu homamaso estas saturata de malŝato, malamikeco, antaŭjuĝo kontraŭ Diferenculoj/Fremduloj, des pli probable estas, ke kiel efiko de sociigaj kaj edukaj procezoj aperos antaŭjuĝo kontraŭ iuj personoj. Individuoj, aŭ grupoj troviĝantaj en medio perceptata kiel fremda, kies loĝantoj traktas ilin kiel Fremdulojn, vivas en senĉesa sento de minaco kaj premo, kiuj estas efiko de malpligrandigo de ilia sento de propra valoro, de manko de akcepto, aŭ de forpuŝo.²

Ekzistas du aliroj al problemo de Diferenculo/Fremdulo. Unuaflanke, diferencecon kaj fremdecon oni povas trakti grandanime kaj riĉige, eĉ komplezeme, sed tiuspeca paŝo gvidas al perdo de eblo kreadi realaĵojn bazitajn sur kunagado, kaj al koncentriĝo sur morta centro de propraj esencoj kaj valoraĵoj.³

¹ F.Znaniecki: *Studia nad antagonizmem do obcych*, Warszawa 1990, pp.330–331.

² Pli vaste: B.Karolczak-Biernacka: *Postawy młodzieży wobec mniejszości* [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu...*, op.cit., p.260; J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995, pp.35.

³ *Ibid.*, p.18.

Duaflanke, laŭ evoluanta al megalomanio regulo de agresplena, etnocentrisma aliro al la mondo, apriorie eblas percepti Diferenculojn/Fremdulojn kiel malpli bonajn. Homo traktas sin mem kiel harmoniplenan kaj memkompreneblan tutajon, dum al Diferenculoj/Fremduloj oni atribuas ĉiujn mankojn kaj deklinojn de normo, kio ne permesas esti objektiva en interagado kun ili. Kun ĉio ĉi estas ligita konvinko de supereco de propra grupo, malestimo al personoj de ekster ĝi, kaj eĉ malamo al tiuj, kiuj estas diferencaj kaj malkompreneblaj.¹

Ekstremaj reagoj je diferenceco bildiĝis en ideologioj kaj politikaj praktikoj. Ili apartenas al spektro difinita de unuaflanke troige altruismaj provoj aŭskulti voĉojn de Diferenculoj/Fremduloj kaj neniigi propran Mi - kaj duaflanke, de agresema subigo de Diferenculoj/Fremduloj al propra Mi kaj ŝanĝigo ilin je marionetoj, kies ŝnuretojn oni firme kontrolas.²

Kvalitan ŝanĝon en maniero de perceptado kaj spertado de diferenceco (almenaŭ en teorio kaj ideologio), alportis la turnopunkto de XIX-a kaj XX-a jarcentoj. Diferenculojn/Fremdulojn oni komencis trakti en kunteksto de kulturaj diferencoj, kaj ideologio de kulturo kiu permesas montri sian homecon diversmaniere iĝis la bazo de humanisma sinteno rilate al kultura diverseco de la mondo.³

Nuntempe tiu ĉi sinteno elmontriĝas en demokratiigo de vivo kaj en tolero, kies sekvoj estas akceptado de Diferenculoj/Fremduloj kaj konsento je kunloĝado kun ili sur sama (aŭ najbara) teritorio - prefere laŭ klare difinitaj kondiĉoj.⁴ Difino de la kondiĉoj de kunvivado sur elektita teritorio kaj de kunvivado en la sama homamaso estas tre plaĉa, kiel leĝe sankciata (formale, aŭ malformale) defenda reago je diferenceco kaj fremdeco. Ĉar se oni ne provus „malsovaĝigi” diferencecon, la

¹ W.Burszta: *Antropologia...*, op.cit., p.18. – Cf.: E.Tarkowska: *Niepewność...*, op.cit., p.90.

² T.Todorov: *Podbój...*, op.cit., p.275.

³ W.Burszta: *Wielokulturowość.Pytania pierwsze* [en:] M.Kempny kaj al. (org.): *U progu...*, op.cit., p.25.

⁴ M.Golka: *Oblicza wielokulturowości* [en:] *Ibid.*, p.52.

vivo en komunumo senĉese endanĝerigita per streĉo, iĝus neeltenebla pro troa malcerto. Malcerto ja malofte estas plezura stato, do prefere oni fuĝas de ĝi. Tiu ĉi fuĝo elmontriĝas en diversaj formoj de premo kaj postulado de fidelo je normoj de gepatra kulturo. Elmontriĝas ankaŭ en malfermaj provoj ridindigi kaj malpligravigi normojn de aliaj kulturoj, kaj kreitajn en ili diferencajn ordojn de socio. Tiujn kulturojn oni montras kiel „malkulturecajn”, tio estas primitivaj, vulgaraj, sovaĝaj, kies vivstilo estas pli besta ol homa. Foje oni montras ilin kiel degeneraĵo aŭ malnormalaĵo - efiko de danĝera, patologia deklivo de normo. Tiuspecaj sintenoj estas metodo de defendo de sanĉeliĝanta ordo, kies sola stabila bazo povus esti komuna kulturkodo.

„*Politiko de respekto de rajtoj de minoritatoj* - skribas Jerzy Nikitorowicz - *gvidas al ilia pli granda aktiveco, publika elmontrado de atendoj kaj postulado de ilia kontentigo.*”¹ Tamen eĉ tiuj ĉi atendoj kaj postuloj, plej ofte renkontiĝas kun vakuo, kion pravas manko de politikaj reprezentantoj en majoritataj institucioj, manko de apogo de aŭtoritatuloj, kaj manko de materiaj rimedoj. Kiel rimarkas Zygmunt Bauman, kulturoj kutime decidas toleri aliajn kulturojn nur je distanco, per enkonduko de iuj malpermesoj kaj en formala maniero. Ekzemple, oni permesas al fremdlandanoj posedi butiketojn kaj restoracietojn, labori en malŝatataj kaj maldignaj postenoj. Oni reduktas iliajn eblojn de kontaktoj kaj klare limigas al ili amason da aferoj de vivo. Oni admiras kreaĵojn de fremdaj kulturoj nur en muzeoj, galerioj, kinejoj, teatrejoj kaj koncertejoj; ebligas kontaktojn okaze de ferio kaj festoj, kaj zorge akcentas disigon de ekzota kaj „normala” vivo. Laŭ Z.Bauman: „*«Stranguloj» estas danĝeraj, ĉar ili elmontras, ke interna ordo de socio estas arbitrala kaj kiel tia ĝi estas objekto de elekto - kio subfosas fundamentojn de dominantaj normoj. Kie unu apud la aliaj funkcias kelkaj kulturoj, kaj iliaj teritorioj de agado ne estas*

¹ J.Nikitorowicz: *Koncepcja tożsamości międzykulturowej jako wartości edukacyjnej społeczeństwa wielokulturowego*, manuscript, p.2.

*klare disigitaj (...), tie por paco kaj trankvilo estas bezonata reciproka tolero, kiun estas tre malfacile akiri.*¹

Ankaŭ la citita ĉi supre W.Pawlik rimarkas, ke el vidpunkto de dominanta kulturo, la kondiĉo de toleri diferencecon estas civilizigo de Diferenculoj - tio estas ilia similiĝo al socia plimulto, aŭ prefere kompleta fandiĝo kun ĝi. En tia kunteksto, ostentacia elmontrado kaj substrekado de propra diferenco estas traktata de la plimulto ne kiel natura rajto je elmontrado de aparteco, sed kiel signo de orgojlo, arogo, troa sentiveco je diferenco, eĉ kiel signo de agreso - kaj almenaŭ (ofte prave) kiel preteksto de misuzoj.² Nuntempe Diferenculoj/Fremduloj ofte elmontras sian bezonon esti rimarkataj kaj komprenataj, pro kio aperadas diversaj iniciatoj, kies celo estas pruvi ilian ekziston en la medio: „(...) «kulturo» komprenata kiel personigita estaĵo, kiu posedas unikan neŝanĝeblan naturon, iĝas utila ilo de retoriko en politiko de konstruado de grupa idento de diversaj societoj, minoritatoj ktp., kiujn enhavas la dominanta kulturo. Tiuj ĉi minoritatoj traktadas sin mem kiel kulturajn minoritatojn, sed ofte iliaj postuloj de respekto al ilia «kultura» aparto estas ligitaj kun postuloj de forigo de sociaj kaj politikaj diferencoj, kiujn oni rimarkas en liberala demokratio.»³

Kresko de memkonscio provokis apartigon el pli larĝa fono de novaj valoraĵoj, substrekadon de ili kaj siaspecan flegadon de ili fare de Diferenculoj/Fremduloj - eĉ se tio kaŭzas iujn problemojn.

Heterodokseco de postmoderna socio helpas kreski al akceptado de diferenceco kaj diverseco.⁴ Tio okazas eĉ kontraŭvole de interesatoj mem, ĉar hodiaŭ ne eblas ne voli renkontadi Diferenculojn/Fremdulojn. Ili aperas en ĉiu situacio: surstrate, en elektronikaj amaskomunikiloj troviĝantaj en ĉiu

¹ Z.Bauman: *Socjologia...*, op.cit., pp.164–166, 180.

² W.Pawlik: *Arogancja...*, op.cit., pp.132–133.

³ M.Kempny: *Wielokulturowość “ante portas”!* [en:] M.Kempny kaj al. (org.): *U progno...* op.cit., p.284.

⁴ A.Krause: *Integracyjne złudzenia ponowoczesności (sytuacja ludzi niepełnosprawnych)*, Kraków 2000, p.65.

hejmo, en internaciaj institucioj. Diferenculoj/Fremduloj estas neforigebla trajto kaj valoraĵo de nuntempo kaj de funkciaj en ĝi socioj, kaj karaktero de la socioj estas perforte determinita de ili.

En sia maniero ĉiu estas Diferenculo/Fremdulo. En plena je diferencoj socio ĉiu strebadas ne esti „formordita” aŭ „disbepikita”. **Unu el rimedoj, kiuj helpas mildigi konfliktojn kaj aperigi toleradon de diferenceco estas edukado, kiu preparas homojn al malkovrado kaj komprenado de Diferenculoj/Fremduloj.** Edukado permesas malkovri Diferenculon/Fremdulon en si mem - kio bildiĝas en sintenoj rilate al aliaj homoj kaj en ritualoj kun ili. Kiel bazo de tiu ĉi tezo servas ideo de Hans Georg Gadamer: „Ĉiuj ni estas Diferenculoj kaj ĉiuj ni estas ni mem. (...) Decidaj kaj elstaraj valoraĵoj al kiuj ni povas strebi kaj kiujn ni povas akiri, estas partopreno en Diferenculo, kunvivado en lia mondo. Do eble ne estos troige diri, ke eble ni transvivos kiel homaro, kiam ni sukcesos ellerni, ke (...) ni devas halti fronte al Diferenculo (...). Kaj ni devas spertadi, kio estas Diferenculoj, kion ili perceptas dum ni perceptadas ilin inter ni. Ni devas lerni partopreni en si reciproke.”¹

Akcepto de tiu ĉi tezo permesas trairi de skemo „diferenca - fremda - malamika”, al „diferenca - interesa - amika”. Danke al tio, aliroj al kultura diverseco okazas en tute novaj perspektivoj.

1.1. Kultura diverseco

Laŭ Wojciech Burszta, kultura diverseco estas fakto, kaj la tasko de scienco estas priskribi tiun ĉi fakton kaj klarigi ĝin.² Zygmunt Komorowski opinias, ke perspektivoj de kultura estonto de la mondo kaj de homaro estas jenaj:

- strebado al firma unueco, en kiu ĉiuj diferencoj iom post iom malaperados;

¹ Za: J.Kuczyński: *Młodość Europy i wieczność Polski*, Warszawa 1999, pp.171–172.

² W.Burszta: *Wielokulturowość...*, op.cit., p.25.

- konservado de plureco de diferencaj kulturoj, kiel elementoj necesaj por evoluo.¹

Post malbonaj spertoj el pasinto, estus malfacile realigi la unuan perspektivon, kiu pensigas pri totalitarismaj ideologioj. Tio eblus eventuale en malgranda dimensio kaj nur en limigita socikultura kunteksto, ĉar kaj universalismaj konceptoj de vivo (paradokse bazitaj sur ideoj de unuiĝo), kaj sistemoj de pensado eligitaj el fundamentalisma mondkoncepto, daŭre havas siajn ŝatantojn.²

Kiel pli reala ŝajnas do la dua perspektivo, en kiu kultura diverseco estas esenco kaj kondiĉo de disvolviĝado de socioj. Laŭ J.Nikitorowicz, nuntempa kultura diverseco estas plurdimensia. Oni povas pritrakti ĝin el du vidpunktoj: teritoria vidpunkto (rilatas al okupado de iu tereno) kaj proceza (rilatas al rimarkeblaj apartaĵoj, etnismaj kaj naciismaj movadoj, aperado de novaj sendependaj ŝtatoj, migrado kaj demokratiigo de vivo).³

Surbaze de karaktero de sociaj rilatoj ekzistantaj en iu medio, eblas distingi jenajn modelojn de kultura diverseco:

- Multkultureco – diversaj kulturoj kaj naciaj, etnaj, religiaj ktp. grupoj vivadas sur la sama teritorio, sed tio ne signifas, ke ili rilatas unuj kun la aliaj. Eĉ se okazas iliaj kontaktoj, plej ofte estas hazardaj kaj eblaj pro favoraj cirkonstancoj (ekz. najbareco). En tia situacio, diferenceco estas perceptata kiel negativa faktoro, eĉ kiel danĝero kaj estas rigardata kiel pravigo de diskriminacio. Minoritatoj povas esti pasive tolerataj, sed neniam akceptataj aŭ agnoskataj. Leĝo, en kiu oni antaŭvidis regulojn kiuj malpermesas diskriminaciajn praktikojn, reale tamen ne estas respektata. Loĝantoj de tiuspeca medio apartenantaj al diferencaj grupoj, vivadas do

¹ Z.Komorowski: *Pluralizm – wielokulturowość – diaspora*, “Kultura i Społeczeństwo”, No 2–3/1975, p.259.

² P.Kennedy: *U progu XXI wieku (przymiarka do przyszłości)*, London 1994, p.373 kaj sekvaj.

³ J.Nikitorowicz: *Koncepcja...*, op.cit., p.3; idem: *Tożsamość międzykulturowa jako efekt edukacji w społeczeństwie wielokulturowym*, “Europejczycy”, No 1/2001, pp.63–73.

unuj APUD la aliaj, limiĝante nur al eksteraj kontaktoj devigaj pro fizika proksimeco. En la kontaktoj ne estas bezonata emocia engaĝiĝo. Socio estas do aro de apartaj grupoj, el kiuj ĉiu havas proprajn interesojn, pri kiuj oni zorgas en apartaj sociaj institucioj. Rimerkeblas tendencoj al izoliĝo, tensioj, premoj kaj konfliktoj dum kontaktoj de majoritato - minoritatoj. La majoritato strebas al asimiligo de minoritatoj. Sociaj rilatoj estas pritraktataj fone de grupoj kaj de iliaj statusoj. Situacio kaj rajtoj de individuoj estas aferoj duarangaj. En historio, la ekstremaj ekzemploj de tiuspecaj medioj estas: iama Norda Irlando, aŭ israel-palestina apudlimo.

- Interkultureco – diversaj kulturoj kaj naciaj, etnaj, religiaj ktp. grupoj vivadas KUNE sur la sama teritorio kaj partoprenas en malfermaj, regulaj kaj daŭraj interagoj, kiujn akompanas etoso de interŝanĝo, reciproka estimo, komprenemo rilate al diversaj vivstiloj, valoraĵoj, normoj ktp. gravaj por partoprenantoj de la kontaktoj. Ĉio ĉi permesas krei harmonian sistemon superantan diferencojn, sen forigo de ili. Diverseco estas perceptata kiel aktiva faktoro, kiu helpas en socia, politika kaj ekonomia evoluoj. En tiaj kondiĉoj okazas procezo de aktiva tolero kaj strebo al kreado kaj subtenado de justaj rilatoj, en kiuj ĉiu gravas egale - tio estas, ne ekzistas personoj privilegiataj kaj subigataj, pli bonaj kaj malpli bonaj pro tiu aŭ alia kultura idento. Loĝantoj de tiuspeca medio, apartenantaj al diferencaj grupoj ne limiĝas al eksteraj kontaktoj devigaj pro fizika proksimeco, sed en diversaj kampoj kunvivadas kaj kunlaboradas, strebante al solvado de tensioj kaj konfliktoj per negocado kaj atingado de kompromiso. La definitiva celo de kunvivado surbaze de socia ekvilibro estas reciproka integriĝo. Sociaj rilatoj estas pritraktataj ne fone de grupoj, sed fone de individuoj, al kiuj oni atribuas rajtojn posedi kaj elmontradi sian identon, diferencecon kaj apartecon - kondiĉe tamen, ke ili ne rompu rajtojn de aliaj personoj. Ekzemploj de tiuspecaj medioj estas familioj, loĝantaroj de etaj patrujoj (difinitaj medioj, kiuj

homoj traktas kiel proprajn “nestojn”, emocie akceptatajn loĝlokojn),¹ lokaj kaj regionaj komunumoj, etnaj societoj ktp.² Rilate al la ĉi supraj modeloj, kulturen diversecon oni povas percepti el perspektivoj de:

- socia realo – objektiva fakto de konekzisto de diversaj kulturoj en iu socio, kaj de konsekvencoj de tiu ĉi fakto al grupoj kaj individuoj;
- ideologio – idealo, doktrino, filozofio aŭ alispeca idea bazo de socia aktivado, kiu elmontriĝas ekzemple en lernejoj programoj;
- politika praktiko – socia aktivado surbaze de realigo de iu ideologio; ĝia objekto estas sociaj grupoj aŭ individuoj, kiujn karakterizas kulturaj trajtoj distingantaj ilin de dominanta kulturo.³

Fernand Ouellet indikas jenajn alirojn al la situacio de kultura diferenceco, utiligatajn de registaroj en diversaj landoj:

- unukultura (monokultura) – ŝtato respondecas pri ensociigo de ĉiuj civitanoj kadre de nacia kulturo, en kiu disfandiĝas kultura idento kaj specifeco de subkulturaj grupoj;

---

¹ Pli vaste: S.Ossowski: *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984; *idem: Z zagadnień psychologii społecznej. Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny* [en:] *idem, Dziela*, Warszawa 1967, vol.3; A.Kłoskowska: *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996, pp.52–75.

² C.Camilleri: *La communication dans la perspective interculturelle*, [en:] C.Camilleri, M.Cohen-Emerique (org.): *Chocs de cultures. Concepts et enjeux pratiques de l'interculturel*, Paris 1989, p.389; A.Grima Camilleri: *Comme c'est bizarre! L'utilisation d'anecdotes dans le développement de la compétence interculturelle*, Strasbourg 2002, pp.56–57; S.Martinelli, M.Taylor (org.): *Uczenie się międzykulturowe*, pakiet szkoleniowy No 4, Strasbourg 2000, p.98; M.Taylor: *Concepts-clés et bases de l'éducation interculturelle* [en:] P.Brandier kaj al.: *Kit pédagogique. Idées, ressources, méthodes et activités pour l'éducation interculturelle informelle avec des adultes et des jeunes*, Strasbourg 1995, p.25.

³ W.Burszta: *Antropologia...*, *op.cit.*, p.152; D.Wojakowski: *Wielokulturowość pogranicza wyzwaniem dla edukacji (Z badań na pograniczu polsko-ukraińskim)*, [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja...*, *op.cit.*, pp.116–117.

- multkultura – ŝtato respondecas pri helpado al ĉiuj subkulturaj grupoj rilate al konservado de idento kaj kultura heredaĵo;
- interkultura – ŝtato konforme agadas por apogi harmoniajn kontaktojn inter diversaj kulturaj grupoj, kreante por iliaj membroj okazojn de interŝanĝo kaj kunlaboro;
- transkultura – en situacio dependanta de globaligaj (ĉefe ekonomiaj) ŝanĝoj, ŝtato apogas membrojn de diversaj subkulturaj grupoj en kreiva kaj dinamika transirado de grupaj limoj.

Neniu el tiuj ĉi aliroj ekzistas en pura stato: plej ofte oni renkontas ligojn de du aŭ tri el ili - kun dominado de unu.¹

Depende de ideologio kaj socia praktiko rilata al etnaj grupoj kaj unuopaj individuoj (precipe tiom specialaj kiel Diferenculoj/Fremduloj), eblas distingi jenajn modelojn de ordigo de kultura diverseco:

- fizika forigo de minoritatoj – detruo de minoritato konkurencanta por akiri teritorion aŭ dominadon (foje en formo de genocido);
- etna purigo – foririgo de malpli forta (sed ne necese malpli multnombra) grupo el ĝis nun kune okupata teritorio (ekz. deportado);
- asimiligo – perforta similigo de minoritato al majoritato, kiun akompanas forigo de rajtoj je propra lingvo, kulturo, religio ktp. (modeloj de asimiligo estas diversaj depende de ŝtata sistemo, karaktero de medio, grandeco de minoritatoj ktp.);
- sankciita etna pluralismo – realigado de liberalisma ideo „vivu kaj permesu vivi al aliaj”, kiu permesas akiri certan gradon de libereco, sed ĝenerale gvidas al ekskludo de subkulturoj kaj minoritataj grupoj el civitana societo (gettoigo, malplivalorigo de minoritatoj);

---

¹ F.Ouellet, M.Pagé (org.): *Pluriethnicité, éducation et société, construire un espace commun. Institut québécois de la recherche sur la culture*, Montréal 1991, pp.251–254.

- civitana integriĝo – integriĝo de soci-kultura sistemo, kiun akompanas estimo de rajto esti diferenca; ĝi estas postulata idealo de nuntempa standardo de demokratio, kiu strebas al samvalorigo de homoj el civitana vidpunkto, kun ebleco konservi kulturecan diferencecon)¹.

Akcepto de iu el la modeloj kiel paradigmon kaj bazon de karakterizado de medio, estas ligita kun priskribo de situacio de individuoj kaj grupoj, kio videblas ekzemple en elirpunktoj de sciencaj esploroj kaj de konceptoj de edukado.

Estas interese rimarki, ke la modelo de multkultureco troviĝas en scienca diskurso kun anglosaksonaj epistemologiaj radikoj (ĉefe en usona kulturo). La modelo de interkultureco estas preferata en sciencaj rondoj ligitaj kun eŭropa pensmaniero (ĉefe kun franclingva kulturo - ankaŭ en Kebekio). Tiun ĉi situacion influas historiaj, ideologiaj, politikaj kaj sociaj faktoroj en ĉiu el ambaŭ medioj, dependaj de tradicio percepti homom kaj ties situacion en socio. Por pli bone kompreni la aferon, necesas pli detale priskribi ambaŭ modelojn.

1.1.1. Multkultureco

Laŭ Denis Lacorne, la nocio „multkultureco” (ang.: *multiculturalism*) aperis por la unua fojo en Usono, kiam la 27-an de junio 1941 ĵurnalo „New York Herald Tribune” aperigis recenzon de ĵus publikigita verko de Edward Haskell „Lance. Rakonto pri multkultureca homo” (ang. *Lance. A Novel About Multicultural Men*). En la libro oni prezentas novan usonan socion. La noveco konsistis el kosmopolitismo, multraseco, multlingveco kaj kultura diverseco. Patriotismo kaj aliaj valoroj, kiuj ligas civitanon kun ŝtato, estis priskribitaj kiel tute malgravaj al li.²

¹ K.Krzysztofek: *Wielokulturowość, demokracja i rynek kultury*, [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze...*, op.cit., pp.35–37.

² Laŭ: W.Żelazny: *Etniczność.Lad – konflikt – sprawiedliwość*, Poznań 2004, p.219.

Multkulturecon kiel staton de socio, kaj ĝiajn konsekvencojn al individuoj kaj grupoj, karakterizas:

- Privilegiado de grupo de origino – individuo estas precipe parto de grupo, kaj ĝian agadon determinas aparteno al la grupo. Grupa idento superas personan identon. Substrekitaj estas etnaj, religiaj, teritoriaj, seksaj ktp. diferencoj. Grupoj estas kontraŭstarataj unuj al aliaj, kaj la socio havas formon de specifa mozaiko, en kiu privilegiataj estas iuj strukturoj, karakterizaj trajtoj kaj kategorioj.
- Ordigo de diferencoj – personoj posedataj diferencigan trajton (aŭ aron de la trajtoj), okupas klare difinitajn poziciojn. Pro tio ekzistas ekz. kvartaloj loĝataj de apartaj etnaj grupoj, kaj kelkaj el ili havas karakteron de getto. Tiu ĉi situacio celas substreki diferencecon surbaze de kreado de sociaj kaj teritoriaj enklavoj traktataj kiel homogenaj.
- Karakteriza jurisdikcio garantianta rajtojn al ĉiu – leĝa agnosko de minoritatoj (etnaj, religiaj, seksaj ktp.) gvidas al administraciaj sekvoj - ekz. al politiko de disponigado pri monrimedoj, pozitiva diskriminacio (t.e. favorigado) ktp. Leĝo determinas rilatojn inter grupoj kaj individuoj, kaj dinamiko de la leĝo estas sekvo de agnosko de ekzisto de diferencoj kaj de valorigado de la diferencoj.
- Agnosko de kultura relativismo –ĉiu elemento de kulturo devas esti traktata nur kiel parto de dominanta kulturo, kiun ĝi kunkreas. Tio ĉi helpas eviti decentriĝon kaj ebligas popularigi koncepton de kultura etnocentrismo. Normo iĝas faktoro ordinara kaj relative dogmigita. Sistemo de interpretado de la normo estas subjekto de politikaj kaj sociaj agadoj, pro kio valoro de la normo malkreskas.
- Diferenco estas esprimata en publika spaco – tiu ĉi trajto de komunuma kaj publika vivo estas traktata kiel la plej bona rimedo de agnosko de diferenceco. Diversgradaj lernejoj, kvartaloj kaj institucioj devas reprodukti kulturajn diferencojn kaj igi ilin sociologie rimarkeblaj.¹

¹ M.Abdallah-Preteceille: *L'éducation...*, op.cit., pp.25–28.

La ĉi supraj reguloj estas nur ĝeneralaj trajtoj de multkultureco priskribata rilate al problemoj de heterogenaj socioj. Tamen ĉiu el la socioj posedas proprajn leĝojn dependantajn de historio kaj kulturo. Pro tio estas multaj variaĵoj de multkultureco kaj de ĉiu el ili dependas reguloj kaj formoj de socia kaj kleriga politiko.¹

En multkultureco karakterizata kiel statika stato de socio, rilatoj inter kulturoj okazadas kutime pro hazardo kaj danke al favora konjunkturo. Krom tio, la kulturoj povas separiĝi unuj de la aliaj, aŭ eĉ funkcii en konflikto kiu malebligas objektivajn kontaktojn. Tio ĉi povas kaŭzi diversajn ekspansiojn – geografian, ekonomian, asimiligan, ideologian ktp.

Socia ideo de multkulturismo (kaj en doktrinaj kategorioj: ideo de kultura pluralismo, polikulturismo, multkulturalismo ktp. - ekzistas multaj variaĵoj de la nomo) komencis evolui meze de 60-aj kaj 70-aj jaroj de XX-a jarcento en Kanado, ĉefe danke al ĵurnalaj publikaĵoj pri socioj de Toronto kaj Montrealo.² Oni komencis diskuti pri ĝi en Usono, okaze de batalo je civitanaj rajtoj, provokita de realigado de enmigra politiko bazita sur ideologio *fandvazo*.³ En la diskuto aperis eĥoj de okazaĵoj en 1968 en usonaj universitatoj kaj ideologio de movadoj de juna maldesktrularo.⁴

Krom Kanado kaj Usono, kiel lulilo de multkulturismo oni perceptas ankaŭ Aŭstralion kaj Novzelandon. La doktrino havas

---

¹ Pli vaste: J. -L.Amselle: *Vers un multiculturalisme français.L'empire de la coutume*, Paris 1996; A.Semprini: *Le multiculturalisme*, Paris 1997; C.Taylor: *Multiculturalisme.Différence et démocratie*, Paris 1992.

² W.Żelazny: *Etniczność...*, *op.cit.*, pp.219–222. – Pli vaste: M.Rey: *Between Memory and History. A Word about Intercultural Education*, “European Journal of Intercultural Studies”, No 1/1996, p.10; D.Wojakowski: *Wielokulturowość jako wartościowanie i wartość społeczna* [en:] T.Lewowicki kaj al. (org.): *Świat wartości...*, *op.cit.*, p.55.

³ Fandvazo (ang. *Melting-pot*) – ideologio bazita sur koncepto de integriĝo en unu socio (nacio) de enmigrintoj sendepende de ilia deveno kaj vivkondiĉoj.

⁴ Pli vaste: M.Kempny: *Wielokulturowość...*, *op.cit.*, p.284; D.Mostwin: *Trzecia wartość. Wykorzystanie i tożsamość*. Lublin 1995, p.18 et 169.; J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, pp.132–133.

do plurajn fontojn, fokusojn kaj plurajn sencojn, pro tio oni povas rimarki diversajn versiojn kaj fluojn de ĝi. Ankaŭ debato pri ĝi havas interdisciplinan karakteron.

Ĝenerale eblas diri, ke multkultureco traktata kiel ideologia elirpunkto koncernas partoprenon de minoritatoj en naciaj kulturoj kaj homamasoj, kaj rilatas al nocio mem de “nacia kulturo”. En tiu ĉi kunteksto oni valorigas kaj defendas etnajn diferencojn ligitajn kun idento postulata de aliaj personoj (precipe de dominanta majoritato).

En ideologio de multkulturismo oni prefere ne teoriigas kulturon, sed traktas ĝin kiel spegulon de rilatoj (politikaj, edukaj, soci-ekonomiaj k.a.) en multetnaj socioj. Tiuj ĉi rilatoj estas samtempe fonto de sociaj, etnaj kaj klasaj malegalecoj. Tia situacio devigas ĉiun grupon trakti valorojn de propra kulturo kiel videblajn signojn de propra diferenceco kaj daŭra aparteco. Specifa karaktero de grupo devas do esti plene respektata kaj eĉ akceptata fone de dominanta grupo - almenaŭ teorie kaj oficiale. Neniu do rajtas devige enkonduki iun ajn fundamenton de devigaj valorajoj, ĉar ĉiam oni rigardus tion kiel perforton kontraŭ etnaj kulturoj.

Ideologio de multkulturismo substrekas kultur-etnan heterogenecon de nuntempaj metropolaj socioj kaj problemon de plureco de identoj. Tiel ĝi specife ligiĝas kun la tezo de kultura relativismo, kiu laŭ W.Burszta diras, ke ĉiuj „kulturoj“ (esence etnaj) estas egalaj, kaj la nuntempa mondo vidata el tia perspektivo estas kunmetaĵo de elektitaj elementoj de vera kultura heredaĵo, de valogiraj operacioj kaj subjektive kreataj sociaj ĥierarkioj de valorajoj. Kulturo do estas tio, kion homoj deziras ke ĝi estu.¹

Al sinsekvaj ideologioj de multkulturismo respondas politikaj praktikoj kun diversaj gradoj de radikaleco kaj populismo. Ili estas diversmaniere akceptataj de socioj. La bazo de ili ĉiuj estas tamen plifortigo de etnaj limoj. Multe pli klare kaj draste ili tuŝadas Fremdulojn (ekz. migrantojn), ol „proprajn“

---

¹ W.Burszta: *Wielokulturowość...*, *op.cit.*, pp.151– 152.

Diferenculojn (ekz. handikapulojn, minoritatojn seksajn, religiajn ktp.).

Peter McLaren rilate al usonaj kondiĉoj, indikas jenajn tipojn de ideologioj de multkulturismo, kiuj bildiĝas en socia praktiko:

- konservema ideologio – la dominanta, blankhaŭta majoritato permesas multkulturecon kaj traktas etnajn minoritatojn kiel „aldonaĵon” al eŭroamerika kulturo; multkultureco estas kontrolata kaj ĝi komenciĝas de restriktita politiko de enmigrado;
- libereca ideologio – kvankam ekzistas natura egaleco inter blankhaŭtuloj kaj aliaj rasaj populacioj, tamen reale ĝi ne aperas, ĉar ne estas egalaj eblecoj de socia kaj eduka memrealigo de opresataj grupoj (de „kolorhaŭtuloj”); pro tio, oni bezonas fundan renovigon de ŝtato, kies celo estus praktika realigo de ideo de egaleco;
- maldekstrule-libereca ideologio – universaleca humanismo, kiu estas bazo de ideologio de egaleco, verdire ombrigas esencajn kulturajn diferencojn inter rasoj; nur agnosko de ili vere helpas kompreni esencon de diferencaj agadoj, valoroj, aliroj, stiloj de kono kaj sociaj praktikoj; ŝatantoj de tiu ĉi formo de ideologio koncentriĝas sur elmontrado de diferencoj ligitaj kun raso, klaso, sekso, seksaj preferoj kaj religio; pro tio, kun tiu ĉi speco de ideoj simpatias ekz. diversaj movadoj de seksaj minoritatoj (feministinoj, samseksemuloj ktp.);
- kritika ideologio – rifuzo de konservema kaj libereca premo sur „samecon” kaj de maldekstrule-libereca serĉado de „diferenco”; diferenceco bazita sur etno-rasaj diferencoj ne estas celo, sed pozitiva argumento por subtenado de diverseco kadre de kultura kritikismo realigata en sociala politiko;

ŝtatapolitiko devas esti plurcentra kaj ĝi devas celi konstruadon de demokratia kulturo malfermita je diferenceco.¹

En la 80-aj jaroj de la XX-a jarcento, koncepton de multkultureco oni utiligis en esploroj pri socioj de Okcidenta Eŭropo. Tiel okazis, ĉar oni rimarkis etnan diversecon de la socioj kaj du diversajn fontojn de tiu ĉi fakto. Unue, ĉar en esplorataj landoj ekzistas eŭropaj nacioj kaj subigitaj al ili etnaj grupoj (ekz. Eŭskoj, Bretonoj, Kimroj). Due, ĉar pro migradoj de iamaj kolonioj al metropoloj, naskiĝis enmigrolaj socioj. Fenomeno de multkultureco estis tiam taksita kiel natura efiko de ekonomiaj ŝanĝoj kaj de politika libereco en tiuj ĉi landoj.² Al eŭropaj landoj, en kiuj oni renkontas la plej radikalan ideologion de multkulturismo, apartenas Belgio, Nederlando, Britio kaj skandinaviaj landoj. Tio ĉi dependas de ilia kolonia pasinto, diversaj gradoj de malfermo de landlimoj, diferencaj politikoj rilate al minoritatoj, ekonomia situacio ktp.³

---

¹ *Ibid.*, pp.152–153. – Pli vaste: P.McLaren: *Critical Pedagogy, Multiculturalism and the Politics of Risk and Resistance. A Reponse to Kelly and Portelli*, “Journal of Education”, No 3/1991.

² D.Wojakowski: *Wielokulturowość pogranicza...*, *op.cit.*, p.118.

³ Pli vaste: G.Hermet: *Multiculturalisme et démocratie en Europe* [en:] R.Kastoryano (org.): *Quelle identité pour l'Europe?*, Paris 1998, pp.261–267; V.Guirardon: *Multiculturalisme et droit étrangers dans l'Union européenne* [en:] *Ibid.*, p.143–166.

1.1.2. Interkultureco

Nocio „interkultura” aperis en la 70-aj jaroj de la XX-a jarcento en Usono, kaj poste en Kebekio por priskribi daŭrajn, dinamikajn interagadojn (rilatojn) inter membroj de apartaj kulturoj. Komence oni substrekadis, ke unu el flankoj de la rilatoj havas originon de migranto.¹ En Eŭropo la nocio por la unua fojo aperis en 1975 en Francio kiel „*interculturel*” kaj rilatis al lernejoj aferoj. Baldaŭ oni uzadis ĝin ofte, priskribante malfunkciaĵojn kaj krizojn en sfero de migradoj kaj socia agado. En la 80-aj jaroj aperis la unuaj sciencaj esploroj kaj publikaĵoj tiurilate.²

En internacia forumo, pri interkulturaj rilatoj oni menciis por la unua fojo en 1976 dum Ĝenerala Konferenco de UNESCO en Nairobio (Kenio), en kunteksto de neceso de malfermiĝo de ĉiu nuntempa kulturo je ĉiuj aliaj kulturoj.³ Pri interkulturaj rilatoj oni okupiĝis por la unua fojo dum okazanta paralele konferenco de Ĝenerala Asembleo de Unuiĝintaj Nacioj: „*En kazo de regulo de kultura aŭtentikeco, decas starigi problemon de dialogoj inter kulturoj. Fronte al danĝero de favorigado de naciaj dividoj kaj ĉiuspecaj segregacioj estas grave, en larĝa internacia perspektivo malfermi ĉiun kulturon je ĉiuj aliaj kulturoj. Unuaflanke do esenco de reciprokaj rilatoj kaj duaflanke ilia interkultureco, ŝajnas - kiel ĉi ambaŭ kategorioj - kompletigaj kaj permesas ekvilibrigi entreprenitajn agadojn.*”⁴

Komence, la interkultura temaro estis identigata ĉefe kun aferoj rilataj al enmigrintoj (precipe al iliaj infanoj en lerneja aĝo), kio malfavore misfamigis ĝin kiel asociatan kun alarmismaj, eĉ katastrofismaj sintenoj ligitaj kun diskuto pri migradoj.⁵

Kvankam komence la nocio de interkultureco funkciis ĉefe en sistemo de klerigado, nuntempe oni utiligas ĝin interalie ankaŭ en didaktiko de fremdaj lingvoj, komerco kaj juro, pro kio iel ŝanĝigas ĝia valoro kaj signifa firmeco. En eŭropaj internaciaj organizoj interkultureco estas pritraktata kiel maniero de organizado de vivo de individuoj kaj grupoj apartenantaj al diferencaj kulturaj homamasoj. Tiuj ĉi personoj kontaktiĝas kaj kunorganizas siajn vivajn situaciojn, en kiuj kelkaj elementoj estas komunaj, aliaj tamen diferencaj. Unuaflanke do ilia kunagado okazas en konsento - sed duaflanke tuŝas konflikton. Al tiuj ĉi personoj oni almenaŭ ebligas elekti ĉu specon de aktivado kadre de aŭtonomio, ĉu solidarecon kun statuso de civitano aŭ membro de aparta grupo - al ĉiuj laŭ sama leĝo. Tiel komprenata interkultureco iĝas la fundamento de sociala laboro en kulture diversigitaj medioj.¹

La aksjologia akso de interkultureco estas filozofia koncepto de homo rigardata kiel individuo libera kaj respondenca, enskribita en komunumon de similuloj. La homo ne estas produktaĵo de sia kulturo, sed estas ĝia kreanto kaj partoprenanto. Estas kreaĵo de ensociigo en kulture diversigita grupo, al kiu apartenas personoj, kies valoraĵojn, agadojn kaj individuajn trajtojn oni ne rajtas neglekti.² Dominique Bouchet pli detale priskribante situacion de homo en interkultureco asertas, ke:

- neniu kulturo ekzistas en fermita kaj homogena formo;
- ĉiu kulturo estas formo de transmetado de propraj valoraĵoj kaj modeloj, kiuj povas esti objekto de profundaj ŝanĝoj; pro tio, kulturo havas karakteron de procezo en diversaj statoj;
- neniu estas tipa membro de grupo;
- neniu estas membro de nur unu izolita grupo, kaj sian identon konstruas kompare al membroj de diversaj grupoj;

¹ M.Cohen-Emerique: *L'approche interculturelle auprès des migrants* [en:] G.Légault (org.): *L'intervention interculturelle*, Montréal-Paris 2000, p.171.

² M.Abdallah-Pretceille: *L'éducation...*, op.cit., p.44.

³ Pli vaste: C.Clanet: *L'interculturel. Introduction aux approches interculturelles en Éducation et en Sciences Humaines*, Toulouse 1993, p.24.

⁴ *Ibid.*, p.24. Substreko mia – P.G.

⁵ M.Abdallah-Pretceille: *L'éducation...*, op.cit., p.46.

¹ O.Filtzinger: *Interculturalité européenne dans le travail social* [en:] J.Demorgon, E.M.Lipiansky (org.): *Guide de l'interculturel en formation*, Paris 1999, p.43.

² M.Abdallah-Pretceille: *L'éducation...*, op.cit., p.45 kaj sekvaj.

- neniu ricevas sian identon en preta kaj neŝanĝebla formo.¹

Laŭ Martine Abdallah-Pretceille, enkonduko de la nocio „interkultureco“ permesis rigardi kulturon el kelkaj novaj perspektivoj.

En subjektivisma perspektivo oni supozas rilatojn inter du individuoj (individuigitaj subjektoj), kiujn karakterizas difinitaj kulturaj trajtoj. Ĉiu el la individuoj en sia propra opinio akiris la trajtojn en unika kaj ekskluziva maniero ligita kun aĝo, sekso, pozicio en medio kaj kun aliaj personaj ecoj. En tiu ĉi perspektivo oni do parolas pri renkontiĝo ne de tutaj kulturoj (kiel en multkultureco), sed pri renkontiĝo de apartenantaj al ili individuoj. La individuoj enportas proprajn, originalajn sistemojn de valoraĵoj kaj normojn, kiujn ili uzadas dum interagado. Danke al tio, en interkulturaj rilatoj ĉiufoje oni malkovras unuopan, unikan dimension de kulturo de ĉiu Diferenculo/Fremdulo aparte. De tiu ĉi malkovro dependas malfemiĝo je Diferenculo/Fremdulo kaj dialogo kun li. Tio permesas ankaŭ konstati, ke propra kulturo iĝas obstakla en tia situacio.

En interaga perspektivo, interkultura situacio supozas ekziston de almenaŭ du partoprenantoj de interago. Pro tio, iu ajn rilatigo al Diferenculo/Fremdulo ne povas okazi sen konsidero de Mi. Krome, la situacio de Mi estas multe pli problema kaj deviganta entrepreni iujn paŝojn, ol situacio de partoprenanta en la interago Diferenculo/Fremdulo, kies bildo enhavas specifajn antaŭkonjektojn kaj atendojn. Tie ĉi temas pri ekkonscio pri propra bildo perceptata de la Diferenculo/Fremdulo. Pro tio, pozicio de Mi estas ĉiam relativa.

Situacia perspektivo permesas rimarki, ke interkultureco ne koncernas nur aferojn de normoj kaj valoraĵoj perceptataj dum interago de kulture diferencaj partneroj. En ĝi oni krome parolas pri diferenco de iliaj pozicioj (statusoj), ĉar kulturoj ĉiam estas enradikigitaj per historiaj, ekonomiaj kaj politikaj faktoroj, kiuj influadas karakteron de interagoj de personoj je specifa kultura

idento. Ĉiam do unu el la kulturoj (do ankaŭ ĝia membro) estas perceptata kaj valorigata supere kiel dominanta, kaj la alia malsupere - kio provokas sekvojn en interpersona medio.¹

En socjodinamika perspektivo, interkulturecon kunkreas do „(...) *ensemblo de procezoj generataj en interkulturaj interagadoj - psikaj, rilataj, grupaj, instituciaj - kiuj estas ligitaj kun reciproka interŝanĝo, en perspektivo de konservo de relativaj kulturaj identoj de rilatantaj partneroj kaj de ŝanĝoj kaj transformoj aperintaj pro tiuj ĉi interagadoj.*“²

En psikosocia perspektivo interkultureco estas interagado de du identoj, kiuj reciproke donas unu al la alia sencojn en ĉiukaze difinitaj kunteksto. La interagado okazas en jenaj planoj: sensa (rimarkado kaj konado per sensoj), kona (komprenado, eksplikado, valorigado) kaj orientiga (komenco de ago kaj ligitaj kun ĝi adekvataj decidoj). Ĝi estas ontologia procezo de atributado de signifoj kaj dinamika procezo de identa konfrontado, kio foje povas gvidi al negativaj sekvoj de konflikto de identoj.³ Tiuspeca situacio povas okazi facile, ĉar apogante sin sur teorio de atributado oni povas diri, ke:

- personoj apartenantaj al diferencaj kulturoj alimaniere interpretados samajn agojn, gestojn ktp.;
- en diferencaj kulturoj aliaj aferoj estas traktataj kiel gravaj;
- atributado en interkultura situacio povas apogi sin sur miskompreno kaj erara interpreto.⁴

En kazo de interkultura aliro al problemo de diverseco de individuoj kaj grupoj, tute nova estas la maniero percepti ilin, analizi kaj konstati okazantajn faktojn, sen ligi ilin kun politiko kaj/aŭ ideologio - kiel tio okazas en la kazo de multkultureco.⁵ La interkultura aliro permesas elmontri, ke ĉiun socion eblas

¹ M.Cohen-Emerique: *L'approche...*, op.cit., pp.171–172.

² C.Clanet: *L'interculturel...*, op.cit., p.21.

³ M.Cohen-Emerique: *L'approche...*, op.cit., p.172.

⁴ M.Cohen-Emerique: *Connaissance d'autrui et processus d'attribution en situations interculturelles* [en:] J.Retschitzky kaj al. (org.): *La recherche...*, op.cit, vol.1, p.26 kaj sekvaj.

⁵ Pli vaste: C.Clanet: *L'interculturel...*, op.cit., p.18 kaj sekvaj.

¹ L.Korporowicz: *Wielokulturowość a międzykulturowość. Od reakcji do interakcji* [en:] M.Kempny kaj al. (org.): *U progno...*, op.cit., pp.70–71.

priskribi laŭ kategorioj de ĝiaj karakterizaj trajtoj kaj konfliktoj; ke idento de la socio aperis en maniero unika kaj specifa, ĉar ankaŭ unikaj kaj specifaj estas la individuoj, kiuj kunkreas ĝin. Tiel eblas percepti kulturojn de Diferenculoj/Fremduloj ne kiel ion ekzotan kaj folkloran, sed kiel estaĵojn posedantajn propran unikan logikecon.¹

Laŭ Claude Clanet, danke al la nocio „interkultureco” eblas pli riĉe priskribi kulture diferencigitan realon, en kiu inter kulturoj okazas reciprokaj rilatoj. Tiukaze, en sino de unu lando aŭ nacio oni parolas ne nur pri ekzisto de diversaj kulturaj subjektoj (individuoj, grupoj kies kulturo estas diferenca de la kulturo de dominanta kaj reganta grupo). Krome, oni donas rajton ekzisti al kulture diferencaj personoj, akceptante malfacilaĵojn ligitajn kun tiu ĉi fakto. La antaŭvidataj malfacilaĵoj koncernas ne nur la majoritaton, sed ankaŭ membrojn de minoritatoj. La Diferenculoj/Fremduloj ricevas rajton evolui danke al rilatoj, kiuj - paradokse - plilarĝigas komunecon de kulturaj rilatoj kaj permesas konservi propran identon al ĉiu el flankoj partoprenantaj en ili.²

Parolante pri sociaj rilatoj en interkultura perspektivo, oni perceptas individuon kiel aktivan partoprenanton de socia vivo. Interkulturecon eblas do priskribi kiel dinamikan staton de socio, en kiu aperas kaj daŭras regulaj rilatoj inter personoj, kiujn karakterizas diferencaj kulturaj identoj. Tiuj ĉi rilatoj permesas krei harmonian formaĵon, en kiu oni superas diferencojn ne forigante ilin.³ Tiuspeca stato malgraŭ ĉio postulas pravigon kaj legaligon fare de la medio, kio ne ĉiam okazas per si mem kaj sen kontraŭstaroj.

Interkulturajn rilatojn eblas serĉi kaj en socioj, en iliaj sektoroj (ekz. familioj, lernejoj, entreprenoj, lokaj grupoj ktp.), kaj ankaŭ en sociaj agadoj - de etaj iniciatoj ĝis internacia

kunlaboro.¹ Iliaj partoprenantoj akiras konscion, ke ilia kulturo havas plenan rajton ekzisti (kiel ĉiu alia kulturo), kaj sekve de tio ĉiu rajtas esti diferenca. En interkultureco sur la sama teritorio loĝadas personoj apartenantaj al diversaj kulturoj, kontaktas unuj kun la aliaj, interŝanĝas komunikaĵojn, valoraĵojn, vivmodelojn ktp. Danke al tio, ĉiu individuo havas okazon por cerbumi pri propra kulturo; akiri distancon al aliaj kulturoj kaj disvolvi diversajn sintenojn je kultura diferenco. Eblas do paroli pri stato (kulturo) de dialogo de kulturoj, en kiu oni estas preta je ŝanĝoj.²

En interkultureco aperas nova speco de socia interkonsento, en kiu temas ne pri unuecigo de ideoj kaj reguloj de agado, sed pri akirado de valora diverseco kaj kiel eble plej granda libereco de agado.³ Ĉiu interkultura aktivado dependas do de personaj sintenoj de individuoj kaj medioj.⁴ Jen bazaj kondiĉoj de ekzisto de interkultureco:

- adekvata, daŭra komunikado inter kulture diferencaj partneroj, kiuj permesas malkovri diferencojn en Diferenculoj/Fremduloj kaj en si mem, kaj instruas kiel vivi kun la diferencoj;
- kreado kaj subtenado de sistemo de sintenoj en situacio de diverseco;
- enkuraĝigado de internaj disponoj je kreado kaj subtenado de dialogo;
- ekkonado de efikoj de influo de kulturo kaj kultura diferenco sur partneron en dialogo;
- kolektado de ĉiuj eblaj informoj pri specifaĵoj de kulturaj sistemoj, por esti preta partopreni en ili;
- integrado de diferencoj de Diferenculoj/Fremduloj kun similaĵoj - laŭ ideo, ke similaĵoj ofte estas kialoj por percepti diferencojn;

¹ *Ibid.*, p.363.

² M.Taylor uzas nocion “interkulturo”. – Pli vaste: M.Taylor: *Concepts-clés...*, *op.cit.*, p.25.

³ C.Camilleri: *Les conditions de base de l'interculturel*, “Quaderni – Pour une société interculturelle”, No 6/1992, pp.44–45.

⁴ Pli vaste: M.Abdallah-Pretceille, L.Porcher: *Éducation et communication interculturelle*, Paris 1996, p.57 kaj sekvaj.

¹ L.Porcher, M.Abdallah-Pretceille: *Éthique de la diversité et éducation*, Paris 1998, p.28.

² C.Clanet: *L'interculturel...*, *op.cit.*, pp.20–22.

³ C.Camilleri: *La communication...*, *op.cit.*, p.389.

- estado preta je ŝanĝoj de situacioj kaj je perceptado de problemoj ne kiel baroj;
- permesado al Diferenculoj/Fremduloj „sin gvidi”, por akiri scion pri grado de ebla proksimiĝo.¹

La procezon de interkultureco favorigas jenaj trajtoj de ĝiaj partoprenantoj:

- traktado de diferenco kiel pozitivan trajton;
- natura garantiado al individuo ĝian liberecon kaj kulturecan moveblecon;
- konscio pri ekzisto de:
  - diferencaj sintenoj kaj aliaj elementoj de personeco, danke al kiuj oni perceptas en la mondo ne nur sin mem;
  - niveloj de interkultura situacio (je diversaj niveloj rivebligas diversaj sintenoj kaj ligitaj kun ili reagoj);
  - komplikeco de interkultura situacio (en ĝi temas ne nur pri bona edukado kaj deca konduto, sed pri agoj kun pli profunda senco);
  - kultura relativismo (ĉiu kulturo havas rajton ekzisti; oni ne rajtas hierarkie valorigi kulturojn);
  - kulturaj diferencoj, kiuj malfaciligas kaj foje eĉ malebligas senkonfliktajn kontaktojn;
- en problemiga situacio, la kompetenteco:
  - dinamikiĝi propran kulturon, por solvi aperantajn problemojn kaj konfliktojn - kaj se la solvo ne eblas, serĉi transcendantajn valorojn de la situacio, kiujn eblas pritrakti aparte;
  - rimarki en homo la finan celon kaj ne rimedon por solvo de problemoj (kompetenteco elekti inter valoraĵoj de propra kulturo kaj bono de homaro);
  - transiri la sferon de Mi kaj Ni.²

La ĉi supraj elementoj kunkreas interkulturecan kompetentecan. Oni akiradas ĝin dum interkultura lernado, kiu estas procezo de individua disvolvado, kies sekvoj estas gravaj por medio de individuo. En tiu ĉi lernado oni pli kaj pli bone

komprenas sin mem kaj aliajn personojn; pli kaj pli konstata kulturecan relativismon. Ĝi helpas kompreni komplikecon de la mondo, konscie koncentriĝi sur konstruado kaj evoluigado de propra idento, rimarkadi ŝanĝojn, tensiojn kaj konfliktojn en ĉirkaŭanta realo.

Dum interkultura lernado homo pli bone konatiĝas kun si mem, iom post iom akiras pli grandajn eblecojn agadi kaj kompetentecan superi diversajn malfacilaĵojn. Konfrontiĝante kun aliaj ol propraj normoj, skalo de valoraĵoj, stiloj de agado ktp., homo komencas percepti realon el diversaj vidpunktoj, ekkonas novajn modelojn de agado por adaptiĝi al la modeloj devigaj en aliaj kulturoj. Por ke interkultura lernado sukcesu, homo bezonas posedi kompetentecan enprofundiĝi en interna sistemo de sencoj de informoj ricevataj de Diferenculo/Fremdulo. Oni devas antaŭsenti kaj malkovradi kaŝitajn signifojn (ekz. ekster literatura lingvaĵo), kaj danke al tio agadi konvene al stilo de pensado de Diferenculo/Fremdulo.

Interkulturecan lernadon kaj akiradon de interkultureca kompetenteco favoras disvolvado de sinteno de malfermo je aliaj kulturoj, scio ekkonadi novajn mediojn kaj kapablo adaptiĝi dum kontaktoj kun Diferenculoj/Fremduloj, danke al superado de propraj stereotipoj.¹ Jen la kondiĉoj de interkultura lernado kaj akirado de interkultureca kompetenteco:

- decentriĝo - traktado de si mem kun distanco, ligita kun konscio de propra aparteco kaj unikeco kiel individuo posedanta trajtojn naciajn, etnajn, religiajn, profesiajn, instituciajn ktp.; ĉio ĉi permesas relativigi proprajn observojn de Diferenculoj/Fremduloj;
- malkovrado de distanco en rilatoj kun Diferenculo/Fremdulo - enprofundiĝo en kultureca sistemo de Diferenculo/Fremdulo kaj ĝia ekkonado de interne; tiu ĉi procezo tute ne devas esti senpripensa kaj ligita kun senkritika akcepto de ĉio diferenca;

¹ M.Golka: *Oblicza...*, op.cit., pp.61–63.

² C.Camilleri: *La communication...*, op.cit., pp.392–397.

¹ A.Grima Camilleri: *Comme...*, op.cit., p.55 kaj sekvaj; S.Martinelli, M.Taylor (org.): *Uczenie...*, op.cit., pp.14–30.

- kultura mediaciado/negociado - supozante, ke kulturaj kodoj de partoprenantoj de interagado enhavas elementojn kontraŭajn aŭ konfliktigajn, oni penas akiri kompromison ligitan kun estimo al kultura idento de la partoprenantoj.¹

Sendube en kazo de nocio „interkultureco“, grava estas la prefikso „inter-“, kiu koncernas neeviteblajn, reciprokajn rilatojn de individuoj, grupoj kaj identoj. Evidente kun tiuspeca traktado de realo estas ligita danĝero de falo en ideologion kaj utopion, kies bazo estus ideala socio konstruita en rilatoj fonditaj sur dialogo kaj kompreniĝo. C.Clanet rimarkas, ke ideo de interkultura socio ne estas (aŭ estas ne nur) utopia kaj humanisma projekto de vivo, perceptata kiel respondo je maldaŭraj malfacilaĵoj. Ĝi estas reala respondo de defioj, kiuj koncernas nuntempajn socikulturajn sistemojn.²

1.1.3. Limoj kaj apudlimoj

Danke al unika absorbkapableco de homa racio kaj de ĝia senĉesa strebado kreadi kaj rekreadi (eĉ senkonscie) propran personecon, homo iom post iom ĉerpas novajn kulturajn modelojn. En tiu ĉi procezo diferencaj estas: nombro de ĉerpataj elementoj, rapideco de la procezo kaj daŭro de ĝiaj rezultoj en homaj sintenoj kaj agado. Ĉiam tamen, la procezo okazas surbaze de transirado aŭ/kaj forigado de limoj. „Okazas tiam malapero de fremdaĵoj, kiuj iĝas propraj kaj kiel tiaj estas akceptataj.“³

Laŭ Piotr Kowalski limo estas:

- tereno inter apudaj teritorioj, kiu apartenas al neniuj el ili, samtempe ilin ligas kaj disigas;
- loko la plej fora de centro (en nokia, emocia senco);
- unika kritika punkto, ekster kiu komenciĝas alia mondo (malkomprenebla, danĝera, senorda);

¹ M.Cohen-Emerique: *L'approche...*, op.cit., pp.175–183.

² C.Clanet: *L'interculturel...*, op.cit., p.34.

³ B.Bartz: *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*, Duisburg–Radom 1997, p.111.

- samtempe protektaĵo kontraŭ ĥaoso kaj pordo gvidata al ĝi.¹

Kvankam el etimologia vidpunkto, en multaj lingvoj la nocio „limo“ ligiĝas kun la nocio „apudlimo“, tio tute ne signifas, ke ili estas sinonimoj. Limo signifas iun linion de divido, kaj apudlimo estas areo apud la limo.²

Hodiaŭ, sen grandaj problemoj oni povas transiri fizikajn limojn (precipe landlimojn). Multe pli malfacilaj por transiri kaj forigi estas tamen limoj kreitaj de homoj en propraj rilatoj. Ili ne estas limoj de teritorioj, sed tiuj de normoj kaj kulturaj modeloj. Ankoraŭ antaŭ mallonga tempo, transirado de naciaj limoj (kaj konsekvence ankaŭ de aliaj limoj), estis ligitaj kun milita aŭ psikologia agreso. Tiam, apudlimojn karakterizis etoso de defendo aŭ venko - depende de pozicioj de kontaktiĝantaj personoj. Tiu ĉi situacio influadis sur konscion de vivo en la apudlimo kaj provokis specifajn aktivaĵojn de personoj partoprenantaj en neeviteblaj kontaktoj.³ Nuntempe, danke al globaligo de plimulto de sferoj de vivo kaj de deklarata en internaciaj kontaktoj demokratiigo de kunvivado de grupoj kaj individuoj, la nocioj „limoj“ kaj „apudlimoj“ akiris tute novajn dimensiojn. Janusz Kuczyński trafe rimarkas, ke: *“Limo estas ĉie, do la nuntempa ideo kaj spirito de apudlimo estas ĉiutage necesa, eĉ kiel kondiĉo de ekzisto. (...) Hodiaŭ, kiam renkontiĝas pli kaj pli multaj elementoj, karaktero de limoj kaj apudlimoj devas funde ŝanĝiĝi. Tio ĉi koncernas precipe spiritajn kaj kulturajn limojn, kiuj troviĝas absolute ĉie. La iamaj spiritoj de milita apudlimo devas ŝanĝiĝi je spiriton de sinergio, ĉiuspeca kaj reciproka kunagado.”*⁴

En la ĉi supra kunteksto, nuntempe „apudlimo“ estas do areo troviĝanta ekster centro de diferencoj kaj fremdecoj. Sur tiu ĉi areo eblas komparadi, malkovradi, elmontradi surpriziĝon,

¹ P.Kowalski: *Granica.Próba uporządkowania kategorii antropologicznych* [en:] T.Smolińska (org.): *Pogranicze jako problem kultury*, Opole 1994, pp.143–151.

² T.Smolińska (org.): *Pogranicze...*, op.cit., p.5.

³ Pli vaste: J.Kuczyński: *Młodość...*, op.cit., pp.106–107.

⁴ J.Kuczyński: *Młodość...*, op.cit., pp.100–101.

scivolemon, negociadi ktp. Sur la apudlimo ekzistas specifa tipo de interhomaj rilatoj. Ĝi estas la natura medio de homoj de erao de globaligo.

Apudlimo kiel kultura fenomeno estas rezulto de ekzisto de limo, kiun iam en foraj tempoj, oni prizorgadis, estimadis kaj kiu iĝis *sacrum* (sanktaĵo). Nature, apudlimo malofte estas areo de nur unu kulturo. Plej ofte sur ĝi interplektiĝas valoraĵoj de diversaj kulturoj, kiuj reciproke kunkreas unikan universon de signifoj.¹ Pro tio, konsiderante lokon de apudlimo en socia konscio, ĝi povas esti perceptata kiel:

- ekstera apudlimo (ekstersocia, eksterkultura) - pri ekzisto de ĝi decidas faktoroj eksteraj, teritoriaj, eksterkonsciaj. Formoj de kunvivado dependas sur ĝi de proksimeco kaj de reciprokaj kontaktoj inter personoj, kiuj foje estas kulture tute apartaj kaj posedas apartajn sociajn konsciojn. La kontaktojn ebligis historiaj dividoj (politikaj, teritoriaj, juraj), geografiaj kaj klimataj trajtoj de la teritorio kaj socikultura specifeco de ĝia loĝantaro.
- interna apudlimo (intrasocia, intrakultura) - ĝi ekzistas ne nur ekster de iu socio (aŭ inter kelkaj socioj), sed en la socio mem, interne de okupata de ĝi teritorio perceptata kiel homogena. Rimarkebla en aspektoj sociekonomia, religia, estetika, simbola kaj aliaj. Elementojn de tiuspeca apudlimo oni malkovras ĉie kie ekzistas malgrandaj kulturaj, etnaj, religiaj ktp. enklavoj (ekz. lokaj socioj de vilaĝo, kvartalo, urbo), kaj en intrasociaj rilatoj inter generacioj, sociaj tavoloj kaj medioj. Ĝi ekaperas dum renkontiĝo de diferencaj valoraj (raciaj kaj malraciaj, tradiciaj kaj nove enkondukataj), kiuj se akceptitaj de socio, povas iĝi nova, daŭra tradicio.²

Oni povas karakterizi apudlimon en dimensioj: teritoria, kultureca, interaga kaj persona.¹ La dimensiojn eblas percepti en reciprokaj interdependoj kaj danke al tio, oni povas distingi pliajn, pli komplikajn modelojn de la fenomeno. Tamen ĉiu firma kategoriigo de la modeloj estus artefarita kaj tro malvasta.

Analizante limojn kaj apudlimojn en perspektivo de la ĉi supraj dimensioj, eblas detale priskribi situacion de individuoj kaj grupoj en kulture diversigitaj medioj - kio helpas al disvolvado de metodologio de sciencaj esploroj kaj de scienco mem.

En teritoria dimensio, apudlimo estas:

- areo (teritorio), sur kiu okazas specifa speco de kunvivado de du aŭ pli multaj kulturaj grupoj, plej ofte naciaj, entaj, lingvaj, religiaj kaj aliaj²;
- periferioj lokitaj apud limoj kaj forigitaj de centroj de kulturoj situataj apude (kulturoj de landoj, regionoj kaj aliaj), en kiuj oni decidas pri aferoj politikaj, ekonomiaj, kulturaj ktp.³

Sur apudlimoj ofte okazas fenomenoj aŭtonomiaj rilate al centro de kulturo. Pro tio, ilia loĝantaro foje postulas specifan liberecon - precipe, se iu areo estas klare diversigita el civiliza kaj nacieca vidpunktoj.⁴ Aliflanke, ankaŭ loĝantaro de centro povas atendi ion de le loĝantaro de apudlimoj kaj prezenti siajn postulojn. Józef Chałasiński, kiu antaŭ la dua mondmilito

---

¹ J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, op.cit., pp.12–15; idem: *Młodzież pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej. Tożsamość, plany życiowe, wartości*, Białystok 2000, pp.11–12. – Cf.: I.Machaj: *Pogranicze* [en:] Z.Boksański (org.): *Encyklopedia socjologii*, Warszawa 1998, vol.3, pp.125–128.

² J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, op.cit., p.11. – Cf.: A.Sadowski: *Wschodnie pogranicze w perspektywie socjologicznej*, Białystok 1995, p.9.

³ J.Kurzępa: *Eksplanacyjna użyteczność teorii zróżnicowanych powiązań w odniesieniu do zachowań patologicznych na pograniczu* [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*, Cieszyn 2001, pp.148–149.

⁴ W.Pawluczuk: *Pogranicze narodowe czy pogranicze cywilizacyjne?* [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze...*, op.cit., vol.8, p.23 kaj sekvaj. – Cf.: I.Machaj: *Pogranicze...*, op.cit., pp.125–126.

---

¹ D.Simonides: *Archaizmy kulturowe na śląskim pograniczu* [en:] T.Smolińska (org.): *Pogranicze...*, op.cit., pp.19–20.

² E.Nowicka: *Badanie...*, op.cit., p.13.

esploradis antagonismojn inter poloj kaj germanoj, skribis pri teritoria apudlimo kiel pri areo, sur kiu „(...) koncentriĝas ekspansiaj streboj de naciecoj kaj ŝtatoj, kaj de loka loĝantaro oni postulas pli grandan senton de aparteno al nacio, ol de loĝantaro en centro de lando.”¹ Andrzej Sadowski, kiu nuntempe analizas apudlimojn de junaj, demokratiaj eŭropaj landoj rimarkis, ke tie rompiĝas kaj modifiĝas stereotipaj difinoj de aparteno al iu nacio. Al tiu ĉi fenomeno helpadas ŝanĝoj de politika sistemo, malfermo je kontaktoj kun aliaj landoj, reciprokaj rilatoj de kulturoj kaj ŝanĝo en nacia idento.² Tio signifas, ke sur teritoriaj apudlimoj sociaj fenomenoj estas fluecaj kaj dependas de situacio en centro, kaj de politiko de loĝantaro de la centro.

Spaca proksimeco sur klare difinita teritoria apudlimo, favoras intencajn kaj hazardajn kontaktojn inter loĝantaro de loka medio, kaj ankaŭ kontaktojn kun Fremduloj, kiuj ofte aperadas tie pro proksimeco de landlimo. Grado de malfermo de la landlimo je interŝanĝo de varoj kaj je migrado de homoj, decidigas pri karaktero de la apudlimo kaj pri ĝia vasteco. Pro tio sur la apudlimo ekzistas diversaj modeloj de sociaj kaj kulturaj rilatoj. Oni povas priskribi ilin en diversaj perspektivo de vasteco de la apudlimo. En mallarĝa perspektivo, la apudlimo troviĝas sur malgranda areo. Inter la kunloĝantaj tie grupoj ekzistas baroj kaj diferencoj de vivkvalito, kiuj limigas, aŭ tute malebligas okazojn je socikultura interŝanĝo. La grupoj okupas apartajn teritoriojn, sed samtempe influadas unu sur aliajn dum hazardaj (foje eĉ devigaj) kontaktoj. En larĝa perspektivo, la apudlimo troviĝas sur granda areo kaj enhavas tutan historie kreitan teritorion, sur kiu eblas kontaktoj de kulturoj. Karaktero de la apudlimo dependas ĝuste de la kontaktoj, dum kiuj la najbaraj kulturoj interplektiĝas. Do, la teritorio servadas kvazaŭ ponto

¹ J.Chalaŝiński: *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej "Kopalnia" na Górnym Śląsku*, Warszawa 1935, p.78.

² A.Sadowski: *Wprowadzenie* [en:] *idem* (org.): *Pogranicze...*, *op.cit.*, p.8.

inter reciprokaj valoroj de kulturoj, kiuj dum la kontaktoj renkontiĝas, konfliktas kaj finfine kunekzistas.¹

Kultureca apudlimo estas ensemblo de kutimoj kaj tradiciaj reguloj, kiuj helpas kunvivi sur teritoria apudlimo. Ili decidigas pri kultura specifeco de loka socio, en kiu individuo ne estas devigita vivi en unu kulturo, sed rajtas elekti kaj kunkrei valorojn de diversaj kulturoj. Sistemoj de valorajoj, kiuj naskiĝas en tiaj kondiĉoj, estas kunmetaĵo de valorajoj ĉerpitaj el diversaj kulturoj. Tio ĉi grave influas sur kreigon de idento. Danke al komunaj materiaj kaj spiritaĵaj valorajoj, inter loĝantaro de la apudlimo aperas ligoj kun komuna kultura heredaĵo. La samaj valorajoj decidas pri daŭro de kultura idento, stabilizante lokan socion. Se membroj de iu kulturo ne akceptas la valorajojn kaj ne utiligas ilin en vivo, ilia kulturo povas malaperi.

Sur tiuspecaj apudlimoj ne ekzistas do kulture homonega socio, kvankam kompare kun socio de centro de kulturo, la loĝantaron sur apudlimo karakterizas teritoria proksimeco, komuna lingvaĵo, komuna folkloro, historio, foje ekologia sinteno kaj aliaj elementoj.²

Interaga apudlimo estas samtempe socia procezo kaj ĝia efiko en interhoma komunikado. Ĝi estas rimarkebla dum negociado kaj flegado de kultura heredaĵo sur teritoria apudlimo. La negociado okazas dum transiro de monologo al dialogo de kulturoj, de superado de stereotipoj kaj antaŭjuĝoj al reciproka interkompreniĝo. Efiko de tiuspecaj ĉiutagaj kontaktoj estas akiro de scio pri kunvivado malgraŭ kulturaj diferencoj de la loĝantaro. Ĝuste tiam aperas kaj plifirmiĝas dividoj je homoj apartenantaj al Ni, kaj je Fremduloj. J.Nikitorowicz karakterizante interagan apudlimon, skribas: „*Surbaze de komuna sistemo de valorajoj kaj agnoskita socia hierarkio, aperas similaj strebaĵoj, agadoj,*

¹ J.Kurzepa: *Eksplanacyjna...*, *op.cit.*, pp.148–149; J.Nikitorowicz: *Młodzież...*, *op.cit.*, p.12; *idem*: *Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, pp.11–12. – Cf.: A.Kłosowska: *Otwarte i zamknięte postawy narodowe w sytuacji pogranicza*, “Kultura i Społeczeństwo”, No 3/1995, p.19; I.Machaj: *Pogranicze...*, *op.cit.*, p.126.

² J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, p.12.

aktivecoj. Aliflanke, en ĉiu socio ekzistas diferencoj inter homoj, kiuj videblas en individuaj trajtoj, deveno, plenumataj funkcioj ktp. Sociaj ligoj aperas kaj daŭras danke al tio, kio kunigas aŭ dividas homojn en socia kunvivado. Reciprokaj influoj, kunagadoj kaj dependeco aperas en difinita areo, kie pro iuj aferoj homoj sentas sin ligitaj kun la aliaj, bezonas unuj la aliajn, plenigas unuj la aliajn, samtempe sentas diferencojn kaj komunecon.”¹

Oni eniras en interagojn sur apudlimo plejofte ne pro devigo, sed pro preferoj kaj elekto. Apudlimo aperigas okazojn kaj permesas elekti. Kulturo, kiu ekzistas sur apudlimo preparas homon al elektado kaj kunkreado de realaĵo, en kiu oni estimas diferencojn kaj estimas homojn partoprenantajn en tiu ĉi procezo. Vivo sur apudlimo permesas al individuo liberiĝi de kulturo kaj idento dominantaj (kaj foje perforte devigaj) en centro. Apudlimo favoras memevoluo kaj kreivemon. Danke al ĉio ĉi, homo akiras (aŭ reakiras) rajton je persona, unika evoluo, libereco kaj respondeco, kiujn oni povas realigi en daŭra negociado kaj kunlaboro kun Diferenculoj/Fremduloj. Tiel aperas daŭraj interhomaj (individuaj kaj grupaj) sistemoj de rilatoj.²

Antonina Kłoskowska rimarkas, ke apudlimo estas historie ŝanĝebla socia situacio, sur kiun influadas multaj faktoroj - precipe aktuala stato kaj internacia karaktero de rilatoj inter la socioj vivantaj ĉe ambaŭ flankoj de limo. Tiu ĉi situacio influas sur rolojn en kiuj funkcias reciproke sinsekvaj kategorioj de loĝantaro de la apudlimo. Ĝi povas aktivigi antagonismajn stereotipojn kaj aliajn bazojn de interpersonaj rilatoj. Apudlimon do povas karakterizi najbareco de kulturoj, kiu integrigas (kunigas) homojn en difinita medio, aŭ malintegrigas (forigas, kontraŭstarigas, apartigas) ilin.³

En ĉiu medio la procezoj havas diferencajn formojn, rapidecon kaj forton, ĉar kulturo de ĉiu apudlimo estas diferenca.

¹ *Ibid.*, p.13.

² J.Nikitorowicz: *Młodzież...*, *op.cit.*, p.11–12.

³ A.Kłoskowska: *Kultury...*, *op.cit.*, p.278.

Interaga apudlimo estas perceptata kiel neevitebla medio de vivo de plimulto de loĝantaro de la nuna mondo. Pro progreso de diversaj formoj de komunikado kaj globaligo, iom post iom kulture diversiĝas familioj, medioj de laboristoj, komunumoj de loĝantoj ktp. Ensociigo okazas en pluraj lingvoj. Ĝiaj patroprenantoj serĉadas novajn formojn de idento kaj posedas plurajn punktojn de apogo de ĝi - kio foje kaŭzas kulturalan malekvilibron.¹ En tia situacio la postulataj trajtoj de interaga apudlimo estas dialogo kaj toleremo, necesaj por eviti konfliktojn de valoroj, statoj kaj sintentoj - same en individua kaj grupa sfero.² Por toleri kaj dialogi ne sufiĉas tamen nur vivi sur teritoria apudlimo. Por ke ili aperu estas necesa konscia utiligado de alispecaj apudlimoj kaj agnosko de diferenco danke al spertado de ĝi. Foje, tio ĉi povas esti malagrabra kaj lasas daŭrajn (sed kreivajn) spurojn en psika sfero de partoprenantoj de tiu ĉi procezo.

Persona apudlimo (apudlimo de statoj de konscio) dependas de ekzistado de homo en difinitaj loko kaj tempo, en kiuj la homo evoluas kaj kunkreas sian unikan propran etan patrujon (patrujon privatan, lokan), patroprenas en lokaj grupoj (lingvaj, religiaj, etnaj ktp.). La vivo sur kruciĝo de kulturoj permesas al individuo plilarĝigi siajn horizontojn de perceptado de realo. Permesas komparadi sian situacion kun aliaj, danke al kio aperas ambiguaj sentoj rilate al personoj el la medio de Ni, kaj al Fremduloj.³ La procezo estas komplika, ĉar „(...) kulturaj limoj inter «Ni - Ili» situas ekster ni kaj estas plilongigo de limoj

¹ L.Korporowicz: *Wielokulturowość...*, *op.cit.*, p.67.

² Pli vaste: J.-F.Bourquin: *Violence, conflit et dialogue interculturel*, Strasbourg 2003; A.Sadowski: *Harmonia i konflikty na pograniczach* [en:] K.Krzysztofek, A.Sadowski (org.): *Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*, Białystok 2001, pp.13–16.

³ J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, pp.14–15. – Cf.: A.Szczurek-Boruta: *W poszukiwaniu perspektywy teoretycznej – zmiany społeczne na pograniczach* [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu...*, *op.cit.*, p.69.

troviĝantaj en ni mem. Ili estas parto de kaŝita dimensio de nia idento.”¹

Laŭ Ewa Nowicka, pro tio eblas konsideri apudlimon kiel psikan kontakton de kulturoj (aŭ etnaj grupoj) kaj konsekvencojn de tiu ĉi procezo al individuoj. Ŝi proponas distingi internan apudlimon analizante situacion de homoj, kiuj persone ne partoprenas en kontaktoj de diversigitaj subjektoj. Ekstera apudlimo aperas do en situacio de personoj, kiuj spertadas kaj travivadas en ĉiutaga vivo ĉeeston de Diferenculoj kaj Fremduloj. Homoj vivantaj kvazaŭ en du mondoj, foje devas draste elekti iun tradicion kaj pro tio rompi daŭrajn ligojn kun familia kulturo (ekz. kun tiu ĉi de unu el la gepatroj). Se etna, aŭ kultura diverseco ekzistas en familio mem, tiam por iuj el familianoj tio povas signifi vivon plenan de psika disŝiro. Tiajn personojn foje ne akceptas iu el flankoj de la kultura konflikto - eĉ ambaŭ samtempe. Pro tio la personoj suferadas kiel Fremduloj en propra hejmo, kiel Fremduloj inter propraj proksimuloj.² Tiam restas nur liberiĝi de la kompligegega situacio per drasta rompo de vivmodelo, aŭ per utiligo de interkultura kompetenteco kaj provo transdoni ĝin (klarigi) al diskriminaciantaj personoj. En situacio de apudlimo la ĉiutaga problemo estas difini kriteriojn de aparteno al ekzistantaj tie kulturoj. La kriteriojn difinas kulturoj mem, aŭ unuopaj personoj disŝiritaj inter du (aŭ pli) kulturoj. Evidente tio influas al sortoj de la personoj.³ A.Kłoskowska prezentas ekzemplojn de tiaj faktoj kaj parolas pri apudlimo kiel pri situacio, kiu aktivigas senton de nacia aparteno kaj de kultura idento.

Nacie kaj etne miksa genealogio kaj geedziĝo; membreco en nacia aŭ etna minoritato sur teritorio dominata de alia nacia kulturo; elmigriĝo aŭ unuopa nacia konvertiĝo, ne signifas definitivan rompon de antaŭaj (ĝisnunaj) kulturaj ligoj.⁴ Por individuo, tiu procezo estas ligita kun funkciado en apudlima

¹ K.Krzysztofek: *Wielokulturowość...*, op.cit., p.35.

² E.Nowicka: *Badanie...*, op.cit., p.14.

³ *Ibid.*, p.20.

⁴ A.Kłoskowska: *Kultury...*, op.cit, p.125.

situacio, kiun karakterizas dinamiko de idento. - Pro tio E.Nowicka rimarkas, ke: „*En realaj sociaj rilatoj ekzistas kaj dikotomaj dividoj je Niaj kaj Fremdaj, kaj - pli ofte - plurŝtupaj dividoj de fremdeco perceptata rilate al diversaj grupoj. Rilate al iu afero oni povas senti sin proksima - kaj rilate al alia afero kontraŭe. Tio ĉi ofte okazas en situacio de apudlimo. Plej ofte ekzistas gradoj de fremdeco perceptata rilate al grupoj: rilate al kelkaj ĝi estas pli forta - kaj rilate al aliaj malpli. (...) Sentojn de familiareco kaj fremdeco karakterizas historia dinamiko: grupoj, kiujn hodiaŭ oni opinias fremdaj, morgaŭ povas iĝi propraj, aŭ almenaŭ malpli fremdaj - kaj kontraŭe: grupoj ĝis nun familiaraj iĝas fremdaj.”¹*

1.2. Edukado en kondiĉoj de kultura diverseco

Laŭ Zbigniew Kwieciński edukado estas: „*(...) ĉiuj influoj je individuoj kaj grupoj - influoj, kiuj helpas al ili disvolviĝi kaj utiligi posedatajn eblecojn tiel, por ke la personoj iĝu kiel eble plej konsciaj kaj kreivaj membroj de komunumoj de socio, nacio, kulturo kaj la mondo; por ke la personoj iĝu kapablaj aktive memrealiĝi kaj posedu unikan kaj daŭran identon kaj aparton; por ke ili estu kapablaj disvolvadi propran Mi per realigado de «taskoj kun proksimuloj», samtempe subtenante daŭron de Mi en realigado de «taskoj kun perspektivoj». Edukado estas ĝenerala agado, en kiu oni gvidas homon kaj liajn aktivaĵojn, por ke la homo akiru kiel eble plej plenajn kaj proprecajn al li eblojn. Ĝi estas ankaŭ ensemblo de influoj kaj funkcioj, kiuj reguligas homajn personecon kaj agadon, rilate al aliaj personoj kaj al la mondo.”²*

La nocio „edukado” en pli larĝa senco povas esti komprenata kiel: „*(...) ĉiu organizita akado de instruado, lernado kaj klerigado je ĉiuj niveloj: de ŝtata nivelo ĝis la nivelo de malpli*

¹ E.Nowicka: *Badanie...*, op.cit., p.19.

² Z.Kwieciński: *Socjopatologia edukacji*, Olecko 1995, p.14. – Cf.: *idem: Edukacja do globalnego przetrwania* [en:] K.Przeclawska (org.): *Tradycja i wyzwania*, Kraków 1996, p.89.

grandaj institucioj, kiuj agadas tiel senpere (ekz. familio; najbaroj; samaĝuloj; infanĝardeno; lernejo; universitato; kuracejo; loka socio; asocioj; kluboj kaj fakaj organizoj; parohoj), kaj pere (ekz. registaro; parlamento; ministerio; institucioj de administrado, pritakso kaj kontrolo; amaskomunikiloj kiel televido, radio, Interreto, gazetoj, libroj; amasaj distraĵoj, modo ktp.).”¹

Problemojn de edukado en kulture diversigitaj socioj oni povas konsideri en sferoj grupa kaj/aŭ intergrupa (perspektivo multkultura), kaj persona kaj/aŭ interpersona (perspektivo interkultura). Eduka agado koncernas ja ne tiom unuopajn individuojn elprenitajn el ilia medio, sed personojn, kiuj estas membroj de diversgrandecaj grupoj kun ĉiuj konsekvencoj de tiu ĉi fakto.

En apudlimoj edukado okazas en kondiĉoj, kiujn karakterizas granda socia aktiveco kaj kunekzistado de diversaj tradicioj. Partoprenantoj de tiu ĉi procezo penadas do forte por eskapi de individuaj, enradikitaj en propra kulturo modeloj de socia funkciado. Se iu medio ne estas preta, aŭ alkitimita akcepti diferencojn, la eduka procezo estas plena je konfliktoj, kiujn kaŭzas akcepto/malakcepto de Diferenculoj/Fremduloj. Tiu ĉi situacio estas la plej malfacila en medioj, kiuj pro historiaj, politikaj kaj ideologiaj kialoj ne estas alkitimitaj malfermiĝi je diverseco kaj akcepti novajn, fremdajn vivstilojn. Ideo de apudlimo permesas tiam vekti en loĝantaro toleremon, liberecon kaj respondecon; helpas komenci dialogon de homoj el diferencaj kulturoj. Rimarkado de tiu ĉi fakto estas defio kaj por edukistoj, kaj por personoj, kiuj zorgas pri kleriga politiko de ŝtatoj kaj internaciaj organizaĵoj.² Ju pli granda estos kultura diverseco kaj partopreno en publika vivo de diferencaj kulturoj (etnaj, lokaj, regionaj, naciaj ktp.) - des pli necesa estos analizado de kulturaj fenomenoj rimarkeblaj dum reciprokaj kontaktoj, kaj ligita kun

¹ Z.Kwieciński: *Przedmowa* [en:] *idem*, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika – podręcznik akademicki*, Warszawa 2003, vol.1, p.12.

² J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, pp.11 et 41–42.

ili koscia sociala politiko. Laŭ J.Nikitorowicz: „*Pro plurigo de valorsistemoj, sintenoj kaj kulturaj agadoj, oni pli facile akceptas diversecon, sed samtempe eksentas ekzistencialisman premon, kiu aperas pro devigo elektadi. (...) Plureco de konvencioj kaj de kodoj de komunikado, kiuj postulas senĉesan negociadon de propraj signifoj, provokas bezonon akiri/transdoni novan specon de komunikaj kompetentecoj - kio estas defio por kreantoj de sistemoj de edukado, klerigado kaj konsilado.*”¹

Laŭ Lech Witkowski, edukado malfermita je efiko de apudlimo komenciĝas tie, „(...) kie almenaŭ portempe, laboratorie kaj kiel provo estas funkciigataj pensaj operacioj sur versio de mondo de alia persono tiel, ke aperu okazo rigardi sin mem de alia flanko de spegulo.”² Utiligado de efiko de apudlimo en edukado iĝas eĉ nepra, ĉar nur tio permesas konsciigi homon pri ĉeesto de Diferenculoj/Fremduloj en lia medio. Tio permesas konsciigi fakton, ke ĉiu homo povas esti perceptata kiel unu el ili. Tiel socia mondo iĝas pli dinamika - aŭ almenaŭ ekzistas ŝanco je dinamikigo de ĝi.

Praktikon de edukado oni priskribas ĉefe en kunteksto de lernejo kaj oficiala eduksistemo. Simile, oni rare konsideras medion de plenkreskuloj kiel celo de agado inspirata de lernejo (krom programoj de permanenta klerigado). Ĉiun kulturon karakterizas propraj didaktikaj tradicioj kaj enradikigo de lernejo en specifaj vivmodeloj de la kulturo. Pro tio estas malfacile sistemigi edukajn praktikojn tiurilate.³ Tamen, elementoj de ili iĝas partoj de vastaj, interne diversigitaj modeloj de eduka influado kaj kleriga politiko, kiujn oni nomas „multkultura edukado” kaj „interkultura edukado”. Ĉar tiuj ĉi nocioj foje estas uzataj samtempe kaj eĉ alterne, necesas ilin disigi kaj priskribi.

¹ *Idem: Wartości...*, *op.cit.*, p.16.

² L.Witkowski: *Uniwersalizm pogranicza*, Toruń 2000, p.192.

³ Patrz np.: T.Szkudlarek: *Pedagogika międzykulturowa* [en:] Z.Kwieciński, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika...*, *op.cit.*, vol.1, pp.415–424.

1.2.1. Multkultura edukado

Multkultura edukado estas modelo de agado bazita sur strebo de ŝtato kontroli kulturen dinamikon de socio kaj adaptigi edukistemon al bezonoj de diversaj kulturaj grupoj. Radikoj de tiu ĉi modelo troviĝas en industria epoko de kapitalismo kaj en ideologio de modernismo, kiu pravigas politikon de diversigo kaj asimiligo kiel modelon de ekskludo de minoritataj grupoj fare de dominanta grupo. La ĉefa celo de edukado estas pravigo de kultura pluralismo de socio, en kiu ekzistas klare difinita dominanta grupo.

La bazo de kleriga politiko kaj praktiko de edukado estas konvinko pri netuŝebleco de reguloj de ekzistanta socia ordo kaj utopia bildo de tiu ĉi ordo sen konfliktoj inter diferencaj kulturaj grupoj.¹ En pluraj kazoj, konceptoj de multkultura edukado estas ligitaj kun ideologio de nacia edukado (nacia, aŭ ŝtata pedagogio), en kiu la ĉefa regulo estas bono de nacio, kiu servas kiel supera leĝo.

Pro tiuspeca bazo, en kleriga politiko povas okazi eĉ agresa agado kontraŭ personoj apartenantaj al minoritatoj, ĉar oni povas konsideri ilin kiel malamikojn de nacio (ŝtato). Tiam, alvokante nacian ideologion, oni pravigas diskriminadon kaj limigadon de rajtoj de minoritatoj, kiujn eblas oferi pro bono de la nacio. Tiu ĉi modelo de pensado estas karakteriza precipe en nacioj, kiuj batalas por akiri sendependecon kaj liberecon - aŭ en tiuj, kiuj jam akiris ilin, eventuale sentas, ke ilia idento estas minacata.

Ofte do, en kleriga politiko aperas ideologio de integrismo, naciismo kaj ksenofobio.¹

En multkultura edukado oni penas protekti interesojn de dominanta grupo (aŭ dominantaj medioj), do fakte ĝi estas ligita kun alproprigo kaj koloniigo de minoritatoj.² Oni provas ĉirkaŭi per la agado ensemblon de kulturoj perceptataj kiel paralelaj. Simile funkcias politiko de multkulturismo, kiu estas realigata pere de unuformaj strategioj de agado adresata al ĉiu grupo aparte.³ Nuntempe, post periodo de eksperimentado en pluraj landoj, la ideo, formoj kaj efikoj de multkultura edukado estas objektoj de racia kritiko. Kutime, oni perceptas tiun ĉi modelon de edukado kiel pasintan - kvankam ĝiajn regulojn oni ankoraŭ utiligas en multaj medioj (ekz. en limigitaj strukturoj de edukistemo) - eĉ senkonscie.⁴

En 1976 grupo de usonaj fakuloj direktata de James Banks preparis kompletan oficialan programon de multkultura edukado. Ĝi estis rezulto de komencita en 70-aj jaro de XX-a jarcento didaktika tendenco. En 1991, la programo estis aktualigita kaj akceptita de Nacia Konsilantaro de Sociaj Studoj. Jen bazaj reguloj de la programo:

- 1) Kultura kaj etna diverseco devas esti rimarkebla en lerneja medio, sur ĉiuj niveloj kaj en ĉiuspecaj aspektoj.
- 2) Politiko kaj metodoj de lerneja sistemo devas favori pozitivajn multkulturajn interagojn kaj helpi al interkompreniĝo de gelernantoj kaj geinstruistoj, edukistoj kaj helpantaj laboristoj.
- 3) Laboristaro de lernejo devas respeguli etnan kaj kulturen diversecon de la lando.
- 4) Lernejoj devas disponi pri metodikaj, kompletaj kaj devigaj programoj de permanenta klerigado de la laboristaro.

---

¹ W.Frankiewicz, K.Kossak-Głowczewski: *Edukacja regionalna i alternatywna. Założenia i program pierwszego Podyplomowego Studium Edukacji Regionalnej i Alternatywnej w Uniwersytecie Gdańskim* [en:] T.Lewowicki, B.Grabowska (org.): *Spoleczności pogranicza, wielokulturowość, edukacja*, Cieszyn 1996, p.195; K.Kossak-Głowczewski: *Edukacja regionalna, wielokulturowa i międzykulturowa a pytanie o "prywatne ojczyzny" – zarys problemu* [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*, Białystok 1997, p.56.

---

¹ S.Wołoszyn: *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*, Kielce 1998, pp.154–155.

² K.Kossak-Głowczewski: *Edukacja regionalna, wielokulturowa...*, *op.cit.*, pp.59–60.

³ M.Abdallah-Preteille: *Vers une...*, *op.cit.*, p.168.

⁴ B.Bartz: *Idea...*, *op.cit.*, p.16–24.

- 5) Programoj de klerigado devas taŭgi al spirito kaj stilo de lernado, kiuj estos kulture ĝustaj por la gelernantoj kunkreantaj lernejan komunumon.
- 6) Programo de multkultura instruado ĉiam devas prezenti al gelernantoj okazojn por senĉesa disvolvado de kiel eble plej bona memkonscio.
- 7) Programo de instruado devas helpi al gelernantoj kompreni ensemblon de spertoj ligitaj kun ekzisto de etnaj kaj kulturaj grupoj en la lando - tio estas de problemoj, kiujn renkontas la grupoj kaj kiujn la grupoj provokas en la socio; ankaŭ pozitivajn spertojn.
- 8) Programo de instruado devas helpi al gelernantoj kompreni, ke konflikto ekzistanta inter idealoj kaj realo estas nepre ligita kun ekzisto de homaj socioj.
- 9) La programo devas pritrakti kaj klarigi eblajn en la lando kulturajn kaj etnajn alternativojn kaj elekteblecojn.
- 10) La programo devas reklami valoraĵojn, sintenojn kaj modelojn de agado, kiuj subtenas etnan pluralismon kaj multkulturecon - kaj ankaŭ tiujn el ili, kiuj subtenas kaj kreas ŝtaton-nacion kaj komunan nacian kulturon. Ideo *E pluribus unum* (El multaj unueco) devas esti la celo de lernejoj kaj nacio.
- 11) Realigado de la programo devas helpi al gelernantoj disvolvi kompetentecon decidi, inklinojn partopreni en socia vivo kaj ilian senton de politika efikeco - kiuj estas necesaj bazoj de fruktodona civitaneco en demokratia kaj pluralisma nacio.
- 12) La programo devas helpi al gelernantoj disvolvi kompetentecojn necesajn en intragrupaj agadoj inter individuoj, etnaj grupoj kaj kulturoj.
- 13) La programo devas esti konsiderata kaj realigata rilate al kulturaj kaj etnaj grupoj rigardataj kiel unu ensemblo, kaj esti neforigebla parto de ĝenerala programo de lernejo.
- 14) En la programo devas esti realigataj studoj de kulturoj, historiaj spertoj, socia realo kaj vivkondiĉoj de etnaj kaj kulturaj grupoj, kaj ankaŭ difinitaj temoj pri rasoj.
- 15) En konceptado kaj realigado de la programo devas superi aliroj interdisciplinaj kaj plurdisciplinaj.

- 16) Dum pristudado de etnaj grupoj kadre de realigado de la programo, oni devas utiligi komparajn alirojn.
- 17) La programo devas helpi al gelernantoj percepti kaj interpreti fenomenojn, situaciojn kaj konfliktojn el perspektivoj kaj vidpunktoj de diversaj etnaj medioj.
- 18) La programo devas konceptigi kaj priskribi evoluon de la lando perceptata kiel plurdimensia socio.
- 19) La programo devas riveli al gelernantoj eblon partopreni en estetikaj spertoj de pluraj etnaj kaj kulturaj grupoj.
- 20) Lernejoj devas riveli al gelernantoj kondiĉojn al lernado de lingvoj de etnaj grupoj kaj de leĝaj komunikistemoj, kaj ankaŭ helpi al ili ekregi almenaŭ du lingvojn.
- 21) La programo devas en maksimuma nivelo utiligi eksperimentajn instrumentojn, precipe rilate al lokaj komunumoj.
- 22) Metodoj de pritakso de gelernantoj devas respeguli iliajn etnajn kaj kulturajn spertojn.
- 23) Lernejoj devas senhalte kaj sistemece evaluadi celojn, metodojn kaj didaktikajn helpilojn utiligatajn en instruado pri etna kaj kultura diverseco.

Rolo de lernejo en la ĉi supra programo de multkulturaj instruado kaj edukado, estas ligita kun agnosko kaj respekto de etna kaj kultura diverseco, kun popularigado de sociaj ligoj bazantaj sur reguloj de partopreno de etnaj kaj kulturaj grupoj en socia vivo, favorante egalajn ŝancojn de ĉiuj individuoj kaj grupoj. Ĝi estas ligita kun ideo de kreado kaj disvolvado de socio bazanta sur demokratia idealo kaj estimo je ĉiuj individuoj.¹

---

¹ La prezentata modelo de programo estas destinata al Usono. - M.Abdallah-Pretceille: *L'éducation...*, op.cit., pp.30-33. - Pli vaste: J.A.Banks (org.): *Handbook of Research on Multicultural Education*, New York 1995; J.A.Banks, A.McGee Banks (org.): *Multicultural education: issues and perspectives*, Boston 1993; J.A.Banks: *Teaching Strategies for Ethnic Studies*, Boston 1997; C.Sleeter, C.A.Grant: *Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class, and Gender*, New York 1988; C.Sleeter, P.McLaren: *Multicultural Education, Critical Pedagogy and the Politics of Difference*, Albany 1995. - Cf. similan modelon de edukado, kiu rilatas al Australio: J.Knight, R.Smith, J.Sachs: *Dekonstrukcja*

Indas rimarki, ke la nocio „etna grupo” estas komprenata de aŭtoroj de la modelo kiel specifa formo de kultura grupo, kiun karakterizas jenaj trajtoj:

- ĝia origino antaŭas kreon de la lando, aŭ almenaŭ la kreo okazis aliloke;
- ĝi estas deviga (supozante, ke individuo povas identiĝi kun grupo memvole);
- ĝi posedas hereditan de prauloj tradicion, kaj ĝiajn membrojn karakterizas komuneco de konvinko pri aparteno al la sama socio (sama popolo), kaj pro tio dividado de la sama sorto;
- ĝi estas karakteriza pro propra sistemo de valoroj, modeloj de agado kaj fokuso de interesoj;
- ekzisto de ĝi influas sur vivojn de ĝiaj membroj;
- pri aparteno al ĝi signifas samtempe maniero laŭ kiuj ĝiaj membroj tion perceptas kaj ankaŭ manieroj de percepto de tiu ĉi fakto flanke de aliaj personoj.

Kulturaj grupoj - kontraŭe, estas difinitaj en ĉiu kazo, per operaciaj nocioj, rilate al modeloj de agado, simboloj kaj valoraĵoj. La difinado okazas do surbaze de nerimarkeblaj unuavide aspektoj de ĉiutaga vivo, pro kiuj eblas diferencigi kaj interpreti unuj grupojn fone de aliaj. Prezenta en la programo koncepto de lernejo kaj edukado estas rezulto de influoj de historia, politika kaj kleriga tradicio de Usono. Ĝi diferencas de kondiĉoj ekzistantaj en aliaj landoj, do se oni dezirus transpreni ĝin rekte el usonaj realaĵoj kaj realigi aliloke, tio eble kaŭzus aperon de riskaj patologioj.

Laŭ la ĉi supra programo eblas konkludi taskojn de multkultura edukado:

- asimiligo de minoritatoj kun socio kaj konatigo kun dominantaj kulturo, danke al kio okazas egaligo de ŝancoj kompare kun ceteraj civitanoj;
- transdonado de lingvo, historio kaj kulturo de dominantaj socio al minoritatoj, laŭ reguloj de politika korekteco;

- edukado je tolero kaj reciproka estimo, protektado kontraŭ rasismo por prezervi socian trankvilon;
- rimarkado de problemoj de diskriminado de etnaj grupoj (precipe de novalvenintaj enmigrintoj) - eĉ kaŝe, se situacio tion postulas;
- rimarkado de struktura damaĝado de etnaj minoritatoj kaj provokado ĉe ili pretecon strebi je plibonigo de propraj socialaj, politikaj kaj kulturaj rajtoj;
- preparado de homoj je laboro kaj konsenta kunvivado en multkultura socio.¹

Laŭ Tadeusz Lewowicki, unu el karakterizaj trajtoj de multkultura edukado (eble la plej grava), kaŭzata de sociaj bazoj, estas „(...) «vivado apude» de grupoj kaj iliaj kulturoj. La «vivado apude» okazadis iam kaj okazas nuntempe en kondiĉoj de asimetrio, malegaleco de ŝancoj je evoluo, malegaleco de eblecoj je reciproka interagado. Grupoj dominantaj (kaj en ilia nomo - elitoj de registaro), indikadis limojn de libereco al minoritataj grupoj. Agadon ligatan kun multkultura edukado ofte karakterizis kaj nuntempe karakterizas signoj de hegemonia kaj instrumenta aliro. Pli aŭ malpli kaŝita celo de tiu ĉi agado estis asimiligo kaj subteno de socia ordo. Eduka ideologio de «vivado apude» estis akceptata (kaj daŭre estas) de pluraj minoritataj grupoj. La grupoj - koncentriĝante sur konservado de propra kulturo kaj subtenado de sia grupa idento - perceptis multkulturan edukadon kiel ŝancon transvivi. Ofte vere ĝi estis la unika ŝanco. Natura efiko de tiel komprenata kaj realigata edukado estis kaj estas konservo de diversaj elementoj de idento (lingvo, kulturo, «eta sistemo» de propra edukado), sed samtempe ankaŭ izoliĝo, distanco inter minoritata grupo kaj la grupo dominantaj. Tiu ĉi situacio naskis sociajn problemojn,

¹ B.Bartz: *Idea...*, op.cit., p.13; D.Wojakowski: *Wielokulturowość pogranicza...*, op.cit., p.123.

hegemonii.Polityka wielokulturowości i populistyczna reakcja [en:] S.J.Ball: *Foucault i edukacja.Dyscypliny i wiedza*, Kraków 1994, pp.163–186.

diversigis sociajn statusojn kaj ŝancojn vivi. Tiuj ĉi fenomenoj aperas ankaŭ nuntempe."¹

Bazoj de popularigata modelo de multkultura edukado situiĝis en ideo de asimiligo de diversaj medioj laŭ samaj rajtoj kaj reguloj de organizo, danke al samaj programoj de instruado kaj edukado. Montriĝis tamen, ke pro tiu ĉi procezo okazas disiĝo aŭ diseriĝo de idento de la medioj, kaj siaspeca disfandiĝo de minoritataj grupoj en larĝaj sociaj organismoj, ligita kun limigo de ŝancoj je vivo. La dominanta plimulto tute ne devas esti klare difinita grupo nacieca, kultura aŭ etna. Multkultura edukado povas ja favori grupojn privilegiatajn kaj elitojn, kiuj posedas proprajn programojn de instruado (bazitajn sur ideo de forigado de mankoj en socikultura progreso) ofte estantaj nur ŝajnaj agadoj, kiujn oni povas konsideri kiel „edukaj stratoj sen eliro”.² Bazanta sur tiuj ĉi ideoj kleriga politiko tute ne devas koncerni tutan landon, sed ankaŭ regionon, difinitan lokon, aŭ insitucion.

„Batalo” por universala libereco kaj egaleco, kiu origine estis bazo de la modelo de multkultura edukado, finfine turnis sin kontraŭ la personoj, al kiuj ĝi devis garanti pli bonan estonton. La multkultura edukado reale iĝis unukultura edukado, kaj ĝiaj bazoj firmiĝis en kleriga kaj socia politikoj adresataj precipe al devenantaj de minoritataj medioj civitanoj-laboristoj - do, al malmultekosta laborforto tiom necesa en industrio. La ĉefa efiko de multkultura edukado devis esti plibonigo de eduka situacio de minoritataj etnaj kaj kulturaj grupoj, pro tio oni propagandis pri ĝi kiel pri edukado kontraŭrasisma, kies rezulto estus socia justico.³

Teorie, batalante kontraŭ unukulturismo, tiu ĉi edukado provis enkonduki en lernejojn kulturen pluralismon, kio devus rekompenci edukajn mankojn al infanoj el minoritataj grupoj.

¹ T.Lewowicki: *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000, p.25.

² *Ibid.*, p.33.

³ J.Nikitorowicz: *Wartości...*, *op.cit.*, p.13.

Atingo de tiu ĉi celo - precipe grandskale - montriĝis tro malfacila, foje eĉ nebla. Ekzistantan en komenco entuziasmon kaj konvinkon pri eblo de renovigo de lernejsistemo, anstataŭis do kritiko. Montriĝis, ke tute ne eblas regi komplikajn dinamikajn problemojn de kultura diverseco - des pli, ke pro diversaj kialoj ne eblis forigi strukturajn malegalaĵojn, kiuj limigadis ŝancojn je vivo de gelearnantoj apartenantaj al minoritataj grupoj. Troige koncentriĝante sur aferoj de protekto de kultura idento, oni neglektis problemojn venantajn de reciprokaj rilatoj de minoritataj grupoj kaj dominanta medio. Do malgraŭ, ke en lerneajn programojn oni enkondukis pluralismon, ili ne sukcesis ŝanĝi unukulturen modelon de instruado dominantan en lerneja sistemo.¹

T.Lewowicki rimarkas, ke en multkultura edukado: „*Regantaj elitoj, majoritataj grupoj kaj ŝtataj institucioj decidis pri limoj de libereco. Ili faris tion influataj de diversaj internaj kaj eksteraj okazaĵoj, kun pli malpli granda malfido. Foje, la agado havis paternalisman karakteron: «bona» registaro (tiel ĝi devis esti perceptata de minoritataj grupoj kaj internaciaj medioj) permesas agadi en difinitaj manieroj, kio servus al apogo de idento de minoritataj grupoj. Tamen pli supera celo estis asimiligi ilin, aŭ almenaŭ subteni socian trankvilon. Estas malfacile indiki regantajn elitojn kaj majoritatajn grupojn, kiuj kun plena konvinko kaj sen limigoj realigus socialan politikon de samniveligo de ŝancoj je vivo de minoritataj grupoj; kaj la celo de tiu politiko estus plenrajta kaj egalrajta multkultura edukado. Leĝo kutime protektis ĉefe interesojn de majoritataj grupoj kaj - diversmaniere kaj kun diversaj pravigoj - limigadis ageblecojn de minoritataj grupoj. La minoritataj grupoj siaflanke provadis akiri pli larĝajn liberecojn, penis akiri proprajn grupajn celojn kaj kontentigi bezonojn de difinita grupo.*”²

Avantaĝo de multkultura edukado (pri kiu atestas nuntempe utiligado de ĝi, malgraŭ agnosko de fiasko de ĝiaj reguloj)

¹ *Ibid.*, pp.13–14 – Cf.: *idem: Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, p.117.

² T.Lewowicki: *W poszukiwaniu modelu...*, *op.cit.*, pp.25–26.

bildiĝas hodiaŭ en ĝia efikeco subteni statikan staton de multkulturaj medioj. Tiel okazas malgraŭ deklaroj pri protekto de kulturaj minoritatoj. Krom tio, politiko de asimiligo de minoritatoj permesas malpligrandigi (almenaŭ por iu tempo) konfliktojn kaj bari alvenon de Diferenculoj/Fremduloj en iun lokon. Tiuj el ili, kiuj timas pri sia idento, preferas eviti lokojn, en kiuj senkondiĉe ili devus subiĝi al dominacio kaj iom post iom asimiliĝi. Malgraŭ ke pri avantaĝoj de tiuspeca politiko oni ne parolas klare en pluraj sferoj (pro politika korekteco), tamen ĝi estas agnoskata kaj rimarkebla ankaŭ en politiko de edukado.

1.2.2. Interkultura edukado

En lastaj jardekoj de la XX-a jarcento kaj komence de la XXI-a jarcento, aperis nova rigardo al aferoj de edukado en kulture diversigitaj socioj. Ĝi estas ligita kun evoluo de la modelo de multkultura edukado kaj kun provoj anstataŭi ĝin per nova modelo, kies bazojn kunkreas aliaj aksiologio kaj socia politiko, respektantaj atendojn kaj bezonojn de individuoj kaj grupoj. Negativaj spertoj ligitaj kun multkultura edukado kaj ĝiaj efikoj en sociala praktiko iĝis bazo de interkultura edukado.

Edukado bazita sur ideologio de interkultureco, estas specifa modelo de sociala, kultura kaj kleriga agadoj. Ĝi celas reciprokan konatiĝon, kompreniĝon kaj enriĉigon de kulturoj kaj de unuopaj personoj, kiuj kunkreas tiujn ĉi kulturojn. La ĉefa trajto de tiu ĉi edukado estas malfermo je Diferenculoj/Fremduloj kaj je iliaj problemoj. Kiel en multkultura edukado, la preferata efiko estas asimiligo de minoritatoj pere de ĝia subigo al dominanta grupo kaj subtenado de *status quo* - tiel en interkultura edukado la ĉefa punkto estas integriĝo kaj socikultura dinamikigo de diferencaj kulturaj sferoj, pere de reciproka alproksimiĝo de iliaj partoprenantoj.

Necesas rimarki, ke en koncepto de integriĝo ne ekzistas fundamento de ideo de kaŝa aŭ malkaŝa subigo/superregado de iu ajn grupo. En tiaj kondiĉoj, danke al dialogo, reciproka konatiĝo kaj alproksimiĝo, povas aperi kondiĉoj por transmetado kaj

transprenado de la plej valoraj elementoj de kulturoj de kontaktiĝantaj individuoj kaj grupoj. Tio ĉi helpas dum kunlaboro en diversaj sektoroj de vivo kaj samtempe permesas konservi apartecon.¹

En interkultura edukado oni perceptas kaj estimas internajn diferencojn de socio (etnaj, rasajn, kulturajn ktp.), kun kiuj estas ja ligitaj diferencaj bildoj kaj aliroj al la mondo. Interkultura edukado estas unu el eblaj aliroj al kultura diverseco. Ĝia ĉefa operacia nocio estas karakteriza en postmodernismo malreduktebla diferenco, kiu koncernas grupojn kaj individuojn de diversaj rasoj, naciecoj, kulturoj, kredoj, ideoj, preferoj, personaj ecoj ktp. La diferenco estas traktata ne kiel valoro en si mem, sed kiel specifa eco de homo kaj kiel faktoro, kies ekziston postsekvas komplikaj konsekvencoj.

En interkultura edukado ne temas, kiel en multkultura edukado, pri forigado de diferencoj post ilia elmonro (ofte negativa), sed pri komprenigado al si mem kaj al aliaj personoj de ekzisto de la diferencoj, de ilia senco kaj reala valoro. Danke al tio, individuo estas preparata vivi en postmoderna mondo, kies ĉefa stato estas ja diferencigo. Kun tiu ĉi aliro al realo estas ligita rezigno pri favorigado de iu ajn kulturo kaj pri koloniigo de idento de aliaj personoj. Oni do rimarkas tie ĉi tendencon trakti ĉiujn kulturojn kaj etnojn laŭ egalaj reguloj, kaj sendependiĝi de politiko.²

C.Clanet karakterizas interkulturan edukadon kiel rimedon helpantan en interagado de minoritataj kulturoj kun reganta kulturo, danke al kio povas aperi kunekzistado en interne diferencigita unuo. Ĉiu el la kulturoj konservas propran sistemon de signifoj, valoraĵoj ktp., sed paralele partoprenas en relative malfermita, facila por akcepti sistemo de komunaj valoraĵoj kaj signifoj. Inter ili aperas pera (apudlima) nivelo de komunikado, kiu ne difektas identojn de la kulturoj kaj samtempe favoras ekzistadon de universalaj valoraĵoj kiel toleremo, komprenemo

---

¹ *Ibid.*, p.26.

² *Ibid.*, p.31.

kaj estimo. La valoraĵoj estas senĉese kreaĵaj, interŝanĝataj kaj negocataj. Sistemo de interkultura edukado estas do sistemo malfermita, dinamika, kunkreita de reciproka interagado de subsistemoj biopsikologia kaj socikultura. Tiuj ĉi subsistemoj dependas kaj de pasinto, kiu kreis kelkajn el iliaj strukturoj - kaj de nuntempo, ĉar ili reagis je nunaj okazaĵoj, al kiuj oni adaptiĝas aŭ ne. La edukado povas okazi en jenaj spacoj:

- rilata spaco (en rilatoj inter du personoj - ankaŭ dum iliaj konfliktoj);¹
- grupa spaco (personaj elementoj iĝas elementoj de eksteraj rilatoj de grupoj);
- institucia spaco (kadre de funkciado de institucio lokita en specifa medio).²

J.Nikitorowicz difinas interkulturan edukado kiel „(...) *ensemblon de reciprokaj influoj kaj interagadoj de individuoj kaj grupoj, institucioj, organizaĵoj, asocioj ktp., kiuj helpas al homo evolui tiel, ke li iĝu konscia kaj kreiva membro de komunumoj: familia, loka, regiona, religia, nacia, kontinenta, kultura kaj globala (planeda), kaj ke la homo estu kapabla aktive memrealiĝi en siaj propraj, unikaj kaj daŭraj idento kaj aparto.*”³

En tiu ĉi procezo patroprenadas en difinita medio infanoj, adoleskoj kaj plenkreskuloj, perceptataj kiel individuoj, partoprenantaj en edukado formala (lerneja) kaj neformala.⁴ Kvankam interkultura edukado koncernas ĉiujn tavolojn de socio, ĝi estas direktata ĉefe al infanoj kaj adoleskoj, ĉar ĝuste ja ili estos membroj de plimulto de estontaj interkulturaj socioj. Krom tio, precipe la gejunuloj kunkreadas grandan reton de komunikaĵoj direktataj al plenkreskuloj, do ili povas helpi en ilia edukado - ekz. per komprenigado de neceso de ŝanĝoj.⁵ Do, almenaŭ teorie, interkultura edukado gvidas tiel ankaŭ al

¹ La aŭtoro uzas plursignifan nocion *relation duelle* – rilato duobla, inter du agantoj, kiun eblas kompreni ankaŭ kiel konfrontadon (fr. *duel* – duelo).

² C.Clanet: *L'interculturel...*, op.cit., pp.123–141.

³ J.Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.9.

⁴ idem: *Pogranicze, tożsamość...*, op.cit., pp.116–117.

⁵ M.Taylor: *Concepts-clés...*, op.cit., p.46.

integriĝo de generacioj, kaj helpas al ili utiligi universalan kulturan heredaĵon, subtenante identojn de individuoj kaj homamasoj.¹

Celoj de interkultura edukado koncernas ĉiujn individuojn kaj grupojn troviĝantajn en situacio de apudlimo, diversigitajn laŭ ĉiuj eblaj kriterioj. La celoj estas ligitaj kun sinteno de la individuoj kaj grupoj rilate al Diferenculoj/Fremduloj apartenantaj al subkulturoj en propraj homamasoj, kaj al socioj foraj laŭ lokoj kaj tempoj. Tiu ĉi celoj estas ligitaj kun ĝenerala tasko de interkultura edukado, tio estas konstruado de interkultura socio kaj de interkultura kulturo² pere de rivelado de scio kaj instruado de konoj necesaj por solvi problemojn aperantajn pro kultura diverseco.

En la procezo de interkultura edukado gravaj estas sentemeco je diferencoj, instigado konatiĝi kun ili, instruado kaj kreigado de pozitivaj tiurilate inklinoj, sintenoj, scioj, bezonoj kaj konsciaĵoj. Por ke iu socio iĝu vere interkultura, ĉiu socia grupo kaj kadre de ĝi ĉiu individuo, devus havi eblecon vivi en kondiĉoj de egaleco, sendepende de propra kulturo, vivstilo kaj origino. Estus do bone ŝanĝi (revizii) manieron percepti kulturojn, kiuj ŝajnas fremdaj kompare kun propra kulturo. Nepre necesas ŝanĝi manieron konduki kun minoritataj grupoj kaj individuoj, kiuj kutime suferas pro diversaj formoj de maltolero kaj diskriminacio (ekz. handikapuloj kaj samseksemuloj). Por ke tia socio aperu, necesas mobilizi plurajn fortojn: sociajn, ekonomiajn, politikajn, religiajn

¹ T.Lewowicki: *Wprowadzenie* [en:] idem (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce...*, op.cit., p.17.

² Laŭ P.Sztompka kulturo estas “*tuteca vivmaniero karakteriza en iu homamaso, kiu enhavas ĉion, kion la homoj «faras, pensas kaj i posedas»*, kiel membroj de socio” (idem: *Socjologia – analiza społeczeństwa*, Kraków 2003, p.255). Supozante, ke sociajn rilatojn en iu medio karakterizas interkultureco, oni povas paroli pri interkultura kulturo. Karakterizas ĝin rilatoj bazitaj sur ideologio de interkulturismo. Laŭ analogio, eblas imagi multkulturan kulturon, kies bazo estus la ideologio de multkulturismo. Tiuj ĉi nocioj bezonas tamen detalan konsideron.

ktp.,¹ sed precipe favori ŝanĝojn de mentaleco de personoj partoprenantaj en kontaktoj de diferencigitaj medioj.

Detalaj celoj de interkultura edukado, koncernas jenajn aferojn:

- en sfero de sintenoj:
  - perceptado de socio kiel tutaĵon de kunekzistantaj kaj kruciĝantaj grupoj kaj personoj, kiuj transpaŝas limojn de propraj apartoj kaj diferencoj;
  - vekado de toleremo kaj raciemo en reagoj je diferencoj, kaj estimado de la diferencoj malgraŭ ĉio; vekado de sentemeco je aliaj kulturoj, kiuj kun siaj valoroj kaj vivmodeloj pliriĉigas universalan kulturon;
  - forigado de sento de kultura supereco, naciismoj kaj etnismoj, antaŭjuĝoj kaj stereotipoj, tendencoj al ekzotismo² kaj ksenofilio;³
  - kontraŭstarado je ĉiuj formoj de ksenofobio, diskriminacio, rasismo, malamo ktp. kontraŭ Diferenculoj/Fremduloj;
  - elvokado de empatio, malfermeco je la mondo, laboro por paco, egaleco, frateco, solidareco en ĉiu medio; propagandado de ideoj de justa mondo sen subigo, diskriminacio kaj malsato ktp.;
- en sfero de kompetentecoj:
  - perceptado, distingado kaj komprenado de kulturaj diferencoj, propraj dignaĵoj kaj valoroj en kontaktoj kun Diferenculoj/Fremduloj; memakceptado malgraŭ rimarkitaj diferencoj kaj eĉ spite al ili; perceptado de diferenceco kiel elemento danĝera kaj malamika, sed kiu enriĉigas, inspiras kaj vekas intereson; rimarkado, ekkonado kaj komprenado de Diferenculoj/Fremduloj traktataj kiel neeviteblaj najbaroj;
  - forlasado de centroj de propra kulturo; interna enriĉiĝo pro forigado de limoj kaj baroj; konscia funkciado sur apudlimoj de kulturoj; interkultura komunikado;

¹ M.Taylor: *Concepts-clés...*, op.cit., p.41.

² Blinda, senkritika prefero de ĉio fremda al propra kulturo.

³ Blinda, senkritika amo kaj favorigado de eksterlandanoj kaj iliaj vivmanieroj.

- rekonado de malegalaĵoj, maljustaĵoj, diskriminaciaĵoj, marĝenigo, rasismo, stereotipoj kaj antaŭjuĝoj kontraŭ Diferenculoj/Fremduloj;
- serĉado de interkonsento en diversaj vivsferoj, pere de interagado, dialogoj, negocado kaj interŝanĝo de valoroj kun Diferenculoj/Fremduloj;
- favorigado kaj enkuraĝigado de reciprokaj rilatoj inter diversaj homamasoj - precipe inter grupoj de kulturaj kaj etnaj minoritatoj; funkciigado de sociaj meĥanismoj, kiuj helpas solvi problemojn ligitajn kun diferencigo, antaŭjuĝoj, negativaj sintenoj kaj stereotipoj; paca kunvivado malgraŭ diferencoj, kontraŭaj intereso kaj ligitaj kun ili tensioj kaj konfliktoj;
- en sfero de konscio:
  - senpartieca egaleco kaj egalrajteco de ĉiuj kulturoj;
  - propraj idento, valoraĵoj, aparteco, sendependeco, kulturaj radikoj, tradicioj, kutimoj, moroj;
  - ligoj grupaj, familiaj, etnaj, lokaj, kulturaj, regionaj, naciaj, supernaciaj, globalaj;
  - ekologiismo en kunteksto de natura medio kaj socio.

Oni indikas tiom multajn celojn de interkultura edukado, ĉar sociaj bezonoj tiurilate estas tre grandaj kaj multaj institucioj partoprenas tiun ĉi procezon siaflanke - aŭ almenaŭ tion deklaras. Ĝenerale eblas konkludi, ke la celoj enskribiĝas en teleologion kaj aksiologion de demokratiaj socioj. Oni rimarkas en ili idealojn de la mondo de bono, beleco kaj socia justeco, en kiu oni respektas interesojn de ĉiuj sociaj grupoj. Kvankam tiu ĉi vizio estas sendube utopia, naiva kaj kaj sentimentala, tamen videble ĝi plaĉas en epoko de dehumanecigo de vivo, perforto kaj diskriminacio perceptataj ĉefe en medioj de minoritatoj.

T.Lewowicki rimarkas, ke interkultura edukado estas la ŝanco por demokratia klerigado, kiu garantius al ĉiuj grupoj sukcesan evoluon, malgraŭ ke en realigado de tiaj celoj ne helpas socia ordo kaj konfliktoj de intereso. Interkulturan edukadon oni povas percepti kiel socian praktikon en renkontiĝo (dialogo) de kulturoj, kaj ankaŭ kiel socian praktikon en konflikto de

kulturoj.¹ Paradoxse do, interkultura edukado povas esti komprenata kiel procezo, kiu helpas alfronti konfliktojn kaj diskriminaciojn, kiuj mobilizas al agado kaj provokas kreadon de novaj valoroj. Ĉar komprenema alfrontado de konflikto kaj diskriminacio, povas komenci dialogon, kiu estas ja bazo de interkompreniĝo kaj kompromiso.

Gravan rolon en kreado de vizio kaj socia praktiko de interkultura edukado, ludas ŝtato kaj ĝiaj stukturoj de povo. T.Lewowicki skribas: „*Regantaj elitoj en la nomo de dominanta grupo, indikas areoj de edukado al grupoj minoritataj kaj malpli fortaj (politike, ekonomie, kulture ktp.). En politiko de plimulto de ŝtatoj - sendepende de oficialaj deklaroj - oni preferas procesojn de asimiligo. Asimiligo do estas la plej grava obstaklo en realigado de interkultura edukado.*”²

Krom favora politiko de registaro, alia kondiĉo de sukcesa realigado de programoj de interkultura edukado estas socia permeso. Perforta realigado de la programoj estus fakte agado ankoraŭ pli utopia, hazarda kaj malklara, ĉar - kiel rimarkas J.Nikitorowicz - sociaj rilatoj kaj reciproka komunikado de kulturoj gvidas ĉu al evoluo, ĉu al konflikto.³ En kazo de evoluo temas pri malfermiĝo je Diferenceco/Fremdeco kaj progreso danke al reciproka prunteprenoj de valoraj. Interkultura edukado permesas transpaŝi limojn, normojn kaj kulturajn modelojn. Sukceso ĝia dependas tamen de estimo al la medio, en kiu okazas la procezo.⁴ La saman ideon daŭrigas T.Lewowicki: „*En interkultura edukado oni penadas, ke membroj de sinsekvaj kulturoj ne iĝu malliberuloj de propraj kulturaj konvenaĵoj nur pro la fakto elkreski en iu socio. Kultura homogeneco povas ja*

¹ T.Lewowicki: *W poszukiwaniu modelu...*, op.cit., pp.27–33.

² *Ibid.*, p.33.

³ M.Golka: *Problemy i dylematy edukacji dla wielokulturowości* [en:] J.Nikitorowicz kaj al. (org.): *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*, Białystok 2001, vol.1, p.140. – Ekzemploj de tia situacio - J.Demorgan: *L’histoire interculturelle des sociétés*, Paris 1998, p.45 kaj sekvaj.

⁴ J.Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.8.

malliberigi kaj malpermesi senti malcerton, kontraŭdiraĵojn kaj evoluon.”¹

Pro la ĉi supraj faktoj, interkultura edukado ne estas ideala modelo, facile akceptebla al ĉiuj kaj realigebla ie ajn. Kun ĝi estas ligita senĉesa pripenso pri cirkonstancoj, eblecoj, obstakloj, perspektivoj kaj eventualaj danĝeroj ligitaj kun tiuspeca eduka praktiko. Personoj, kiuj projektas ĝin, realigas kaj konscie partoprenas, alfrontas amason da dilemoj kaj devon senĉese elektadi. J.Nikitorowicz indikas jenajn regulojn de eduka agado en situacio de interkulturaj rilatoj:

- konstruado de interagado laŭ regulo de egaleco de ĉiuj partoprenantoj;
- konsciigo, ke ne eblas akiri sian identon en teknologia maniero, sed nur en komplika procezo de interhoma komunikado, en kiu la subjekto estas situacio, kaj la objekto homoj, kiujn karakterizas diversaj vivstiloj, bezonoj kaj kulturaj heredaĵoj;
- kono de bezonoj de individuo, de individuaj parametroj de ĝiaj evoluo, intereso, ŝatokupoj, intelektaj kondiĉoj, fizikaj kaj emociaj kondiĉoj - sed precipe de ĝia situo en familia kaj loka kulturo;
- praktika utiligado de scio pri aktivaĵoj de individuo; pri manieroj de memrealigado de la individuo en kondiĉoj de diversaj interagadoj;
- ebligado de spontanea kreado, aktiva reago je ĝi per koncentriĝo, sentado kaj pensado;
- garantio de rajto libere elekti taskojn el multaj proponitaj, kaj serĉado de diversaj eblaj manieroj realigadi la taskojn; garantio de rajto libere decidi kaj propramaniere, subjektive pritaksi faritan laboron kaj rezultojn de la laboro;

¹ *Idem: Socjotechnika w edukacji regionalnej i międzykulturowej wobec celów i wartości młodzieży oraz idei zjednoczenia Europy* [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja...*, op.cit., p.51.

- garantio de etoso de senpera ligo kaj psika kontakto, danke al kiuj aperas eblecoj de kiel eble plej efika helpo kaj subteno en edukado;
- apogo de reciproka agado sur kreivaj ideoj kaj toleremo;
- kreado de etoso de seninteresa bonvolemo, pozitivaj emocioj kaj helpemo, danke al kiuj aperas pli granda kredo je propraj fortoj kaj ebloj, kaj malaperas formalaj, malfido kaj timo.¹

Lernante kiel funkcii en interkulturaj rilatoj, oni povas apogi sin sur jenaj reguloj:

- sentiveco kaj emocieco - scii kiel partopreni en interkulturaj luktoj, kiel suferi iliajn sekvojn kaj provokatajn de ili ŝokojn, kaj trakti ilin kiel naturajn signojn de dinamiko de kulture diversigita socio;
- komunaj trajtoj - rimarkado en si mem kaj en Diferenculoj/Fremduloj de samaj aŭ similaj agoj, simboloj, signoj (ofte prunteprenitaj de aliaj kulturoj);
- imagoj, kreativeco kaj ludo - fundamento de agado estas ritualigita rivalumado (precipe simila al tiu ĉi en sportejoj)²

Teorie, interkultura edukado koncernas ĉiujn tavolojn de socio. Ne eblas nomi „interkultura” socion, kiu funkcius nur en difinitaj, apartaj tavoloj, ĉiu fermita en propraj aferoj, streboj, interesoj kaj problemoj (ekz. nur en medioj de minoritataj grupoj). La procezo okazas do en du paralelaj, reciproke kompletigantaj sferoj - formala kaj malformala.

Bazo de formala interkultura edukado estas ĉefe programoj realigataj en institucioj de klerigado kaj edukado, aŭ aliaj institucioj, kiuj oficiale estas ligitaj kun edukado en iu ajn senco. Precipe lernejoj devas esti malfermitaj je realaĵoj de kulture diversigitaj socioj. Programoj realigataj en tiuj ĉi institucioj baziĝas sur ideoj de egaleco kaj estimo de diferencoj

ekzistantaj inter individuoj kaj grupoj, kio devigas respekti karakteron de medio de ĉiu lernejo aparte. En tiu senco, lernejo ne rajtas transmeti kaj subteni stereotipojn ligitajn kun Diferenculoj/Fremduloj, sed ĝi devas inspiri kaj realigi kreivan, plurnivelan komunikadon inter ĉiuj partoprenantoj de edukado: geinstruistoj, gelernantoj, gepatroj, administraj gelaboristoj, regantaj elitoj, aliaj institucioj, ĉiuj personoj kaj faktoroj funkciantaj en medio de la lernejo ktp. Por ke la procezo ne estu malkontrolata (do foje spontanea kaj senpripensa), interkultura edukado devas esti elemento de programo de klerigado de ĉiuj geinstruistoj. Lernolibroj kaj aliaj instruhelpiloj devas esti bazitaj sur diversaj fontoj, venantaj el pluraj medioj tiel, ke gelernantoj (gestudentoj) povu konatiĝi kun prezentataj aferoj el diversaj vidpunktoj, en diversaj perspektivoj - kaj tiu ĉi maniero estu traktata kiel tute natura kaj normala.

Celoj de malformala interkultura edukado estas similaj, tamen en realigado de ili aperas diferencaj personoj kaj metodoj. Procezoj de malformala interkultura edukado ofte estas realigataj en kulturaj centroj (ekz. komunumoj de artistoj), junularaj movadoj kaj organizaĵoj, fakaj asocioj ktp. La agado okazas dum publikaj festenoj kaj amasaj aranĝoj (ekz. movadaj renkontiĝoj), surstrate, dum internaciaj interŝanĝoj de gejunuloj, en ĉiuspecaj eblaj lokoj kaj niveloj de sociaj renkontiĝoj. Ofte partoprenas ilin diversspecaj volontuloj. La agado ne estas deviga, do kutime ne estas malaprobata de gelernantoj, kiuj ofte malŝatas oficialan lernejan programon kaj reĵetas ĝin pro kaprico. Danke al tio, tiuspecaj aktivaĵoj alproksimigas iliajn partoperantojn, faciligas reciproke komunikadon - des pli, ke temojn de la aktivaĵoj oni povas pli frue interkonsenti kun ili, laŭ (mal)ŝatoj kaj bezonoj de ilia medio.

Danke al libereco elekti temojn kaj formojn, en malformala interkultura edukado estas pli granda ebleco de eduka sukceso.¹ Ofte estas malfacile detale observi kaj pritaksi malformalajn praktikojn de interkultura edukado, ĉar en pluraj medioj oni ne

¹ J.Nikitorowicz: *Edukacja międzykulturowa na pograniczach kultur (propozycje realizacyjne)* [en:] T.Lewowicki, B.Grabowska (org.): *Spoleczności...*, op.cit., pp.182–183; A.Klimowicz (org.): *Edukacja międzykulturowa.Poradnik dla nauczyciela*, Warszawa 2004.

² J.Demorgan: *L'exploration interculturelle.Pour une pédagogie internationale*, Paris 1989, pp.87–90.

¹ M.Taylor: *Concepts-clés...*, op.cit., pp.43–46.

planas kaj ne realigas ilin laŭ oficialaj kaj „palpeblaj” reguloj (ekz. ne preparas iujn ajn dokumentojn, raportaĵojn ktp.). Tio tamen ne signifas, ke ili estas malefikaj.

En interkultura edukado oni ne instruas pri aliaj kulturoj, sed kulturigas ĉiujn etapojn kaj elementojn de klerigado.¹ Xavier Cuillard karakterizante optimuman modelon de praktiko de interkultura edukado rimarkas, ke:

- en lerneja kaj eksterlerneja medio necesas rimarki ne nur diferencecon de personoj, kiujn koncernas la edukado, sed ankaŭ trakti ilin kiel riĉan fonton de lingvaj kaj kulturaj valorajoj, kiujn eblas ĉerpi;
- partoprenantoj de la eduka situacio devus havi eblecon klare situi sin en la procezo de edukado kaj inter aliaj personoj, kiuj patroprenas ĝin, por povi reciproke dividi informojn kaj aliajn valorajojn en ĝustaj kuntekstoj;
- edukaj institucioj devus esti malfermitaj je la medioj, en kiuj ili situas, por utiligi ĉiujn eblajn rilatojn kun individuaj personoj, formalaj organizaĵoj kaj institucioj, malformalaj grupoj kaj komunumoj ktp.²

Evidente ekzistas pluraj modeloj de interkultura edukado kaj pluraj specoj de programoj. Ili dependas de tradicioj kaj de specifaj, apartaj kondiĉoj de ĉiu medio, en kiu la edukado okazas. Similaj temoj, celoj kaj metodoj ekzistas en konceptoj de aliaj modeloj de edukado - ekzemple en edukado por homaj rajtoj, edukado kontraŭrasisma, edukado por evoluo, edukado globala ktp. Estus tamen sensece kaj neeble firme apartigi tiujn ĉi modelojn.

Laŭ Wiktor Rabczuk, nuna graveco de interkultura edukado estas rezulto de malvenko de ideologioj de universalismo kaj

kompensemo. Ŝatantoj de la ideologioj opiniis, ke kulturaj minoritatoj devas trakti la dominantan kulturon kiel fonton de universalaj valoroj, kaj alta nivelo de civilizacio permesas asimiligi homamasojn, regionajn kulturojn, komunumojn de migrantoj ktp. Danke al disvolviĝo de kultura antropologio, de ideologio de postmodernismo kaj pro krizo de okcidenta civilizacio, realitiviĝis valorajoj kaj idealoj de Okcidento. Danke al tio malfermiĝis vojo por kultura pluralismo kaj interkultura komunikado.¹

Necesas substreki, ke la modelo de interkultura edukado, malgraŭ ke ĝi daŭre evoluas kaj aktualiĝas, estas objekto de kritikoj. En epoko de globaligo, koncentriĝado sur bezonoj de (nur) individuoj povas gvidi al patologioj ligitaj kun egoismo kaj postulado de estimo malgraŭ ĉio kaj je ĉiu prezo.

Samtempe danĝere estus forgesi pri tradiciaj valorajoj de kulturaj komunumoj rigardataj kiel tutaĵo, do necesas protekti ili kiel fonton de ensociigo. Laŭ J.Nikitorowicz, interkultura edukado defendante individuojn kontraŭ perdiĝo en mondo de amasa kulturo, samtempe devus respekti iliajn mikromondojn. La mikromondoj estas superaj kaj primaraj rilate al globala idento, ĉar ili estas la unuaj etapoj en ĝia konstruado. En la mikromondoj, individuoj trovas la plej gravajn por ili universalajn kaj supertempajn valorajojn. La aŭtoro proponas do koncentriĝi en interkultura edukado sur valorajoj kiel: gepatraj lingvo kaj religio; ligoj kun primara teritorio; historia genealogio; tradicioj, moroj, kutimoj, normoj kaj vivreguloj funkciantaj en eta patrujo ktp. Ĝi estus do edukado en mikrostrukturoj. Surbaze de tiu ĉi fundamento eblas enkonduki edukadon en mezostrukturoj (nacia, ŝtata). Edukado en makrostrukturo

---

¹ M.Abdallah-Pretceille: *Vers une..., op.cit.*, p.159; H.Hannoun: *Les ghettos de l'école. Pour une éducation interculturelle*, Paris 1987, p.103; G.Mialaret: *La multiculturalité et l'éducation au XXI siècle* [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions.L'autre, la culture et l'éducation*, Paris 2001, pp.271–272.

² X.Couillard: *De la "culture d'origine" et de la "pédagogie interculturelle"*, Paris 1981, p.29.

---

¹ W.Rabczuk: *Uwarunkowania i przykłady edukacji interkulturowej imigrantów w krajach Unii Europejskiej*, [en:] T.Lewowicki, J.Suchodolska (org.): *Rodzina, wychowanie, wielokulturowość*, Cieszyn 2000, p.12. – Pli vaste: *idem: Procesy migracyjne w Europie Zachodniej*, "Nowa Szkoła", No 7/1992, pp.434–435.

(kontinenta, monda),¹ povas aperi kiel natura sekvo de malfermo de mikrostrukturaj kaj mezstrukturaj subjektoj. Paradokse, la edukado en tria strukturo povus esti des pli vasta kaj ampleksa, ju pli forta estus identiĝo de individuoj kun propraj mikrovaloraĵoj. La individuoj forte identiĝantaj kun la valorajaĵoj uzus ĉiujn okazojn por prezenti ilin kaj dividi kun aliaj personoj en interkulturaj kontaktoj.²

Interkultura edukado ne estas rimedo, kiu garantius sukcesan solvon de problemoj de difinitaj klerigsistemoj kaj socioj. Tamen utiligante ideon de kultura apudlimo, ĝi faciligas ligojn inter klerigado kaj edukado. Ĝi rivelas al infanoj kaj plenkreskuloj sciojn pri tio, kiel konscii pri si mem en kulture diversigita medio, kaj kiel agadi en kontaktoj kun aliaj personoj por reciproke ludi en siaj vivoj gravajn rolojn.³ Interkultura edukado ne estas iu specifa praktiko destinata nur al Diferenculoj/Fremduloj - ekz. enmigrintoj, aŭ handikapuloj. Ĝi koncernas solidare ĉiujn partoprenantojn de socia vivo, kiuj pli malpli konscie partoprenadas en situacioj de interagado kiu postulas respekton de diferenco. Ĝi devus helpi al individuoj konstruadi propran identon pere de utiligado de eblecoj, kiujn oni trovas en kulture diversigita medio, kaj per kiel eble plej plena utiligado de la eblecoj en ĉiutaga vivo.⁴

Nuntempaj aŭtoroj de konceptoj de interkultura edukado penadas trovi respondojn je jenaj demandoj:

- Kiel eduki homojn por ke ili transvivu en la nuna mondo kiel nacio, sed samtempe kiel eble plej plene partoprenu en tutmonda integriĝo kaj globaligo, sen perdi propran identon?⁵

¹ Pli vaste: E.Gelpi: *Świadomość ziemska. Badania i kształcenie*, Kraków 1996, pp.93–100; E.Morin, A.B.Kern: *Ziemia – ojczyzna*, Warszawa 1998, pp.182–246.

² J.Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.11.

³ M.Abdallah-Pretceille: *Vers une...*, op.cit., pp.160–161.

⁴ L.Bekemans, Y.Ortiz de Urbina: *Étude sur l'éducation: l'enseignement des immigrés dans l'Union européenne*, Luxembourg 1997, p.33–34. – Cf.: M.Abdallah-Pretceille: *L'école face au défi pluraliste. Choc des Cultures*, Paris 1989, p.229 kaj sekvaj.

⁵ J.Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.45.

- Kiel inviti al edukado de infanoj kaj gejunuloj plenkreskulojn, kiuj ne kapablas rezigni pri ofte negativaj sintenoj kaj stereotipoj rilate al Diferenculoj/Fremduloj?
- Kion fari, por ke interkultura edukado estu ne nur objekto de pripensado de elitoj, sed populariĝu en pli vastaj medioj?

Interkulturan edukadon kompletigas (aŭ laŭ kelkaj aŭtoroj estas partoj de ĝi)¹, regiona edukado kaj civita edukado, kiuj en ĉiu lando (ŝtato, departamento ktp.) dependas de eduka politiko de administro.

1.2.3. Regiona edukado

Regionon oni povas percepti ne nur kiel kiel vastan socian spacon, en kiu okazas aktiva vivo en multaj sferoj de realo.² Oni povas difini ĝin kiel specifan mondon, kiu estas parto de nacio kaj ŝtato, materia fundamento de socia aktivado, kaj medio surbaze de kiu oni povas kreadi propran identon (kondiĉe, ke oni akceptas ĝin kiel propran lokon).³ Elementoj, kiuj kunkreas regionon estas: teritorio, sociaj ligoj de loĝantoj de ĝi kaj modeloj de interagado ekzistantaj en spaco, kiun indikas:

- strukturo de loĝsistemo - ekzisto de administraj, ekonomiaj kaj kulturaj centroj, ilia hierarkio kaj internaj ligoj;
- alta nivelo de ekonomia kaj socia integriĝo - inter alie: konscio pri komuna kultura heredaĵo, identiĝo kun difinita teritorio kaj ĝia loĝantaro;

¹ F.Ouellet: *L'éducation interculturelle et l'éducation à la citoyenneté. Quelques pistes pour s'orienter dans la diversité des conceptions*, "VEI Enjeux", No 129/2002, pp.146–167.

² W.Świątkiewicz: *Region i regionalizm w perspektywie antropocentrycznego paradygmatu kultury* [en:] S.Bednarek kaj al. (org.): *Regionalizm polski u progu XXI wieku*, Wrocław 1994, p.25.

³ K.Kossak-Główniczewska: *Edukacja regionalna, wielokulturowa...*, op.cit., p.61.

- alta nivelo de socia organizo - ĝi estas rimarkebla ekz. en disvolviĝo de aŭtonomiaj strukturoj de loka registaro, en lokaj iniciatoj ktp.;
- karaktero de limoj - ili povas esti pli aŭ malpli malfermitaj, kio permesas klare difini regionon kiel socikulturajn tutajon.¹

Regiono povas funkcii en racioj de ĝiaj loĝantoj kiel eta patrujo, kondiĉe ke ili konscie perceptas lokajn valoraĵojn kiel unikajn kaj apartajn, kaj akceptadas ilin kiel komunan proprajn kaj heredaĵon. La eta patrujo ekzistas nur en subjekta realaĵo de la loĝantaro kaj estas ligita kun emocioj. Ĝi iĝas la unua medio de kreado de idento kaj personeco, la primara medio de ensociigo. Pro tio, malgraŭ globaligo, ĉiu homo estas nature ligita kun sia eta patrujo - do ankaŭ kun sia regiono.²

Eĉ se loĝantoj de regiono sentas iujn eksterajn danĝerajn influojn, kiuj povus damaĝi iliajn identojn, tiu ĉi situacio paradokse plifirmigas iliajn ligojn kaj helpas disvolvi regionan, lokan konscion de aparteco. Tiel estas facile krei regionan ideologion kaj igi ĝin bazo de regiona edukado.

Unu el la plej gravaj faktoroj, kiuj helpas disvolvi regionan identon estas regiona kulturo. Foje (sed ne devige) ĝi estas ligita kun kulturo de nacio aŭ kun pli vasta civiliza sfero. Regiona kulturo estas des pli grava por loĝantoj de la regiono, ke ĝi estas implikita en vivojn de lokaj familioj, grupoj kaj komunumoj de najbaroj, samaĝuloj ktp. Ĝi do estas fundamento de la plej fruaj homaj spertoj ligitaj kun socia vivo. Konstruante sian identon, homo apogas sin sur regiona kulturo, ĉerpante el ĝi ne nur vivmodelojn, sed ankaŭ regulojn de perceptado de mondo. Regiona kulturo estas influata de historiaj faktoroj de pasinteco kaj de nuntempaj civilizaj ŝanĝoj. Tiel ankaŭ regiono mem iĝas kultura valoraĵo de ĝia loĝantaro.³

¹ W.Świątkiewicz: *Region...*, *op.cit.*, p.25.

² J.Nikitorowicz: *Wartości...*, *op.cit.*, p.10.

³ W.Świątkiewicz: *Region...*, *op.cit.*, pp.25–26.

En edukado, oni povas trakti regionon kiel komunan celon, kiu estas sumo de celoj de vivoj de unuopaj loĝantoj de la regiono, kiujn ligas komunaj vivkondiĉoj kaj (ankaŭ pro tio) komuna sorto.¹ Danke al ekzisto de komunaĵoj en vivoj de la loĝantaro, aperas unika konscio bazita sur regiona kulturo, kiu donas sencon al pluraj aspektoj de vivo en sferoj privata kaj publika, komunika kaj etika. El ideologia vidpunkto oni povas do paroli pri unika regionalismo, kiu iĝas unu el temoj de edukado.²

„Regionalismo” estas nocio plursignifa, kies senco evoluadis. Ĝian esencon kunkreas nocioj de teritorio, lingvo, konscio pri aparteco kaj diferencoj konsistigantaj regionon, sento de komuneco ktp.³ Fine de XIX-a jarcento, en Francio oni parolis pri regionalismo kiel pri socikultura aktivado de loĝantoj de provincoj, kiu estas ligita kun streboj al parta aŭtonomio, eskapo de politikaj, ekonomiaj kaj administraj influoj de registaro.⁴

Laŭ Aleksander Patkowski, edukado saturita de regionalismo, helpas instigi popolon al kuna laboro por komuna bono; organizi kaj kunordigadi la laboron. Ĝi vekas intereson pri aferoj okazantaj en la plej proksima medio, danke al kio homoj sentas sin ligitaj kun ĝi kaj deziras peni por daŭrigi regionan historion.⁵ En aliaj kazoj - kontraŭe: loĝantoj de regionoj unuiĝas kaj realigas specifan modelon de edukado, por batali kontraŭ najbaraj grupoj, aŭ liberiĝi de influoj de centro de dominanta kulturo. Tiam la edukado estas saturita de negativaj stereotipoj, ideoj de malŝato kaj malamo, planoj de agreso ktp. Ĝian realigadon akompanas intergrupaj tensioj kaj konfliktoj, kiuj povas gvidi eĉ al regionaj militoj.

¹ *Ibid.*, p.24.

² K.Kossak-Głowczewski: *Edukacja regionalna – pytania o realizację* [en:] J.Brzeziński, L.Witkowski (org.): *Edukacja wobec zmiany społecznej*, Poznań–Toruń 1994, pp.244–264.

³ J.Kowalikowa: *Regionalizm w wymiarze społecznym, kulturowym i edukacyjnym* [en:] M.T.Michalewska (org.): *Edukacja regionalna.Z historii, teorii i praktyki*, Kraków 1999, pp.73–77.

⁴ A.Łobos: *Z dziejów śląskiego regionalizmu – Paweł Musioł* [en:] M.T.Michalewska (org.): *Edukacja...*, *op.cit.*, p.65.

⁵ Laŭ: A.Łobos: *Z dziejów...*, *op.cit.*, p.66.

Nuntempe regionalismo estas ligita kun protektado de kultura heredaĵo; konservado de valoraĵoj de kulturo kaj lokaj komunumoj; protektado de ili kontraŭ influoj de Fremduloj. Ofte oni penas konservi regionajn valoraĵojn ĉu pro danĝero perdi liberecon aŭ/kaj ŝtaton, ĉu pro ĵus reakiritaj libereco aŭ/kaj ŝtato (ekz. post milito, aŭ natura katastrofo). Tiam konscio de nacia kaj regiona idento iĝas pli forta ol kutime.¹ Oni do parolas hodiaŭ pri regionalismo en kunteksto de socia aktivado, ligita kun historio, kulturo, problemoj kaj perspektivoj de regiono perceptata kiel parto de tutaĵo nacia kaj universala.²

Nuntempajn regionalismojn oni ofte priskribas paralele kun fenomeno de nova etnismo, kiu estas konscia agado de regionaj kaj etnaj grupoj, bazita sur kultura heredaĵo kaj esencaj radikoj de propra kulturo. Movadoj de nova etnismo komenciĝis en Norda Ameriko kaj nun estas popularaj ankaŭ aliloke (en Eŭropo ekzemple en Bretonio kaj Katalunio).³

Foje regionalismo koncernas ne nur unu regionon, sed pli. Loĝantoj de kelkaj regionoj unuiĝas, aŭ agadas en interkonsento, por kunigi fortojn kaj realigi iujn planojn por komuna bono kaj profito. Tiel funkcias ekzemple interregionaj interkonsentoj, kiuj koncernas ekologiajn laborojn, protekton de geografia medio, realigadon de ekonomiaj planoj ktp. Foje la agadon partoprenas ne nur unuopaj regionaj grupoj de loĝantoj, sed ŝtataj administracioj, kiuj por realigi komunajn interesojn atingas diversajn kompromisojn. Tiam regionalismo kaj bazita sur ĝi

---

¹ Pli vaste: H.Skorowski: *Antropologiczno-etyczne aspekty regionalizmu*, Warszawa 1990, pp.11–13.

² J.Borzyszkowski: *Istota ruchu kaszubskiego i jej przemiany od połowy XIX wieku po współczesność*, Gdańsk 1982, pp.3–4; E.Ogrodzka-Mazur: *Regionalizm w procesie edukacji szkolnej (studium z pogranicza polsko-czeskiego)* [en:] T.Lewowicki (org.): *Szkoła na pograniczach*, Katowice 2000, p.97.

³ K.Kossak-Głównzewski: *Niektóre aspekty niezależnej edukacji regionalnej* [en:] E.Rodziewicz, M.Szczepska-Pustkowska (org.): *Od pedagogiki ku pedagogii*, Toruń 1993, p.73. – Cf. fenomeno de nova lokaleco: W.Burszta: *Antropologia...*, op.cit., pp.157–172.

ideo de edukado iĝas ilo de eksterlanda politiko kaj globala kunlaboro (ekz. Eŭropa Unio).¹

Oni povas percepti jenajn variaĵojn de regionaj politikoj de klerigado kaj edukado:

- multkultura variaĵo - regionaj grupoj kaj komunumoj estas koloniigataj per dominanta kulturo, kiu ofte estas lokita en strukturo de nacia ŝtato. En edukado oni do penas asimiligi regionajn homamasojn kaj ŝanĝi iliajn identojn (similigi ilin al ĝenerala ŝtata idento, kaj forigi el ili kiel eble plej multajn regionalaĵojn). En programoj de klerigado oni substrekas ĝeneralajn, centrecajn ideojn, favoras oficialan ŝtatan lingvon kaj religion. Regionalismo estas traktata kiel eta, ne tre grava (foje eĉ negativa, danĝera, ĉar ligita kun malmoderneco) parto de ĝenerala kulturo;
- interkultura variaĵo - lokaj, regionaj, etnaj grupoj estas traktataj en nacia, ŝtata sistemo de klerigado kiel gravaj elementoj, kiuj rajtas ricevi edukadon bazitan sur iliaj specifaj kulturo kaj idento. Ili estas perceptataj kiel esencaj elementoj de regiona kulturo, kiu siaflanke plifortigas kaj enriĉigas nacian kulturon. Tiuspeca edukado ebligas realigadon de regionalismoj, revenon al fontoj de regiona kulturo, kultivadon de lokaj lingvoj, religioj kaj tradicioj, por protekti regionan heredaĵon. La variaĵo estas pli populara en demokratiaj landoj.²

Laŭ J.Nikitorowicz, en edukado grava do estas ebleco elekti sian identon. Al gelemantoj oni devas prezenti kaj plifirmigi sciojn pri diferencoj, kiuj dependas de regiono kaj medio, el kiuj ili venas kaj en kiu ili vivadas. Oni devas klare elmontri rolon de familio kiel faktoro, danke al kiu estas transmetataj tradicio, moralaj valoraĵoj, religiaj kredoj ktp. Danke al tiuspeca edukado,

---

¹ T.Łoś-Nowak: *Euroregion jako czynnik kreujący tożsamość europejską.Przestanki, możliwości zagrożenia* [en:] W.Malendowski, M.Szczepaniak (org.): *Euroregiony – mosty do Europy bez granic*, Warszawa 2000, p.42.

² K.Kossak-Głównzewski: *Edukacja regionalna, wielokulturowa...*, op.cit., p.61–62.

gelnantoj devus rimarki, priskribi problemojn de sia regiono kaj provi solvi ilin kun respekto al diferencoj de ĝiaj loĝantoj kaj de personoj, kiuj venas ekster la regiono.¹ Tiel aperas emo transdoni kulturen heredaĵon al posteuloj, firmiĝas ligoj inter generacioj kaj ĝermas loka patriotismo.² Evidente tiu ĉi sinteno tute ne malhelpas kaj ne malebligas intereson pri aliaj kulturoj kaj partoprenadon en ili (ĉefe en nacia kulturo). Ĝi nur malfermas pliajn eblecojn percepti la mondon kaj sin mem.³

En regiona edukado tre gravan rolon ludas familio kaj loka socio. Ili estas la fontoj de kulturaj procesoj kaj valoraĵoj, kiujn transprenas kaj transdonas lernejoj kaj aliaj institucioj de klerigado kaj edukado. Al temoj de regiona edukado apartenas interalie: pejzaĝo, arĥitekturo, lingvoj kaj dialektoj, folkloro, lokaj moroj kaj kutimoj, legendoj, popola arto, historio de regiono, sorto de lokaj herooj, lokaj okazaĵoj, interhomaj rilatoj, intergeneraciaj kontaktoj, kunvivado kun loka naturo kaj protektado de ĝi ktp. Ili do estas temoj de ĉiutaga loka vivo, kiuj ĉefe en publika edukado realigata en oficiala eduksistemo iĝas pli valoraj kaj gravaj el vidpunkto de estimo al ili. La temoj de regiona edukado ofte estas elektataj mem de loĝantoj de loka medio. Danke al tio, edukado servas kiel ilo de eterna eduka dialogo, kiu plifirmigas identon de individuoj kaj helpas al ili en kontaktoj kun propra kulturo.

Personoj, kiuj partoprenadas en tiuspeca edukado, iom post iom rimarkas diferencojn inter propra kulturo kaj kulturoj de Diferenculoj/Fremduloj. Ili ekkonas diferencajn vidpunktojn kaj lernas metodojn de reciproka konatiĝo, kompreniĝo kaj kunlaboro. Regiona edukado komencas do interkulturen edukadon, estas ĝia unua etapo. Danke al gepatraj lingvo, religio, artaĵoj, amasaj festoj kaj aranĝoj okazantaj en regiona eta patrujo, homoj ricevas ilojn de aŭtonomia vivo laŭ propraj elektoj.⁴

¹ J.Nikitorowicz: *Edukacja międzykulturowa na pograniczach...*, op.cit., p.177.

² E.Ogrodzka-Mazur: *Regionalizm...*, op.cit., p.97.

³ J.Nikitorowicz: *Koncepcja...*, op.cit., p.5.

⁴ J.Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.11–12.

1.2.4. Civita edukado

Sencon de la nocio „civitano” priskribas loko, tempo, kondiĉoj historiaj, kulturaj kaj politikaj. Pro tio en diversaj cirkonstancoj ĝi havas diferencajn signifojn.¹ La bazo de koncepto de civitaneco estas ideoj de Jean Jacques Rousseau, laŭ kiu civitanoj deziras kune vivi laŭ klare difinitaj reguloj, kiuj en diversa grado respondas al interesoj de ĉiu persono kaj pro tio estas aprobatataj. En Lumepoko pri senco de civitaneco decidis devoj de homo rilate al tempo (protektado de tradicio kaj kulturo de pasinto, kaj transdonado de ili al posteuloj) kaj spaco (defendo de komuna teritorio).²

Zbyszko Melosik opinias, ke „(...) rezigno pri lumepoka koncepto de tempo kaj spaco estas ligita kun forigo de tradicia koncepto de civitaneco. La nocio „civitaneco” fragmentiĝis kaj interne konfliktiĝis. Homo ja vivas samtempe en diferencaj kaj kuntekste diversaj tempoj kaj spacoj, kiuj posedas diferencajn trajtojn (mapo kaj horloĝo perdis do sian absolutan signifon). Homo estas samtempe civitano de socioj loka, nacia, etna, ŝtata, kontinenta kaj globala. Fragmentigo de idento de nuntempa individuo, sendube gvidas al malplifortigo de idento ŝtata-nacia (ligita kun lumepoka interpreto de tempo kaj spaco). Tiu ĉi fakto tute certe grave influas sur konceptojn de civita edukado.”³

La nocio „civitano” dum longa tempo estis ligita kun ŝtata aŭ nacieca aparteno. Estante civitano oni devas adaptiĝi al strukturoj de ŝtato. Apartenante al nacio oni estas ligita kun sendependaj de ŝtato naskiĝo, kulturo kaj tradicioj.⁴ Nuntempe kun civitaneco

¹ Z.Melosik: *Wychowanie obywatelskie, nowoczesność, ponowoczesność (próba konfrontacji)* [en:] idem, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*, Toruń–Poznań 1998, p.35.

² Z.Melosik: *Obywatelstwo, czas (historia) i przestrzeń (geografia)* [en:] idem, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie...*, op.cit., p.60.

³ Z.Melosik: *Obywatelstwo...*, op.cit., p.60.

⁴ M.J.Adameczyk, A.Ładyżyński: *Edukacja w krajach rozwiniętych*, Stalowa Wola 1999, p.156.

estas ligitaj difinitaj civitaj rajtoj (ekz. rajto elmigri kaj rezigni pri ŝtata aparteno) kaj devoj.¹ Statuso de civitano, en plimulto de ŝtatoj estas nun limigita de demokratiaj leĝoj, kiujn individuo povas utiligi por ŝanĝi sian materian leĝan pozicion. Demokratia civitaneco ne plu devas esti ligita kun nacieca idento, tamen necesas sociigi ĝin laŭ komuna politika kulturo.²

Civitaneco estas aktiva kaj memvola „(...) sinteno ligita kun partprenado de individuo (individuoj) en komuna idento de socio (civita socio).”³ Karakterizas ĝin konscia permeso partopreni en komuna personeco de socio kaj deklaro agadi por komuna bono de la socio. En civitaneco ekzistas interna konflikto inter influo de interesoj de primaraj grupoj (familiaj, etnaj ktp.) kaj devo respekti aliajn personojn, sendepende de ilia origino. Kun ĝi estas ligita konscia aparteno al diversaj organizaĵoj kaj asocioj (ekz. kulturaj, ekonomiaj kaj aliaj), religiaj komunumoj kaj politikaj partioj, kiuj estas instituciaj signoj de etna kaj socia aktivado⁴ Kazimierz Przyszczykowski rimarkas, ke „Nuntempe individuo ne nur povas «elekti» sian civitanekon, sed eĉ devas tion fari. (...) Necesas posedi sciojn (aŭ povojn) ligitajn kun «esti» civitano, en perspektivo de larĝa socia funkciado de la individuo.”⁵

En nuntempa mondo, laŭ Z.Melosik oni povas percepti civitanekon en du perspektivoj - modernisma kaj postmodernisma.

En modernisma perspektivo civitanekon eblas priskribi rilate al stabilaj elementoj, kiel naskiĝloko, aŭ loĝloko (civitaneco pro elekto, kiun eblas ŝanĝi plurfoje). Oni povas paroli pri ĝi en kunteksto de historio kaj socia pasinto de ĉiu individuo, aŭ nur rilate al nuntempaj vivkondiĉoj. Tiel, depende de vidpunkto, civitaneco povas esti io, kio limigas kaj fermigas

homon en difinitaj limoj - aŭ kontraŭe: liberigas kaj malfermigas identon de homo al universalaj valoraĵoj.

En postmodernisma perspektivo aperas novaj kunteksto de civitaneco. Homo ne plu estas perceptata kiel stabila kaj ferma tutaĵo. Oni perceptas individuon kiel estaĵon troviĝantan en senĉesa konstruado, malkonstruado kaj rekonstruado. Pro tio, la nocioj „nacio” kaj „ŝtato” ne plu havas iaman sencon, kaj civita idento estas ligita kun globala idento. En tiuspeca civitaneco, la preferataj trajtoj estas: pragmatismo, optimismo, komunikemo kaj eblo funkcii en ĉiuj kulturaj kondiĉoj. Nuntempe do, ĉiu individuo iĝas civitano de pluraj dinamike interagantaj socioj.¹

En civita edukado oni penas disvolvi civitanajn virtojn, kiel sento kaj sinteno de reciproka respondeco pri kreado de kondiĉoj, kiuj helpas al evoluo, progreso kaj amikeco. Danke al civitanaj virtoj, en socio aperas scio de socia kunvivado, porsociaj inklinoj kaj kapablo pozitive interpretadi interhomajn situaciojn. Danke al ili eblas ankaŭ kreadi civitanajn komunumojn, en kiuj gravaj estas aŭtonomio kaj sento de komuneco. En tiaj kondiĉoj, bono ne plu estas privata afero, sed objekto de publika diskuto.²

Genezo de civita edukado venas de klasika epoko. En greka modelo de edukado oni penis prepari civitanojn al saĝa kaj aktiva partopreno en socia vivo, en kiu unu el la plej gravaj aferoj estis serĉado de propra libereco. En Lumepoko civitan edukadon influis ideo de ŝtato. Ekde tiu ĉi tempo civita edukado estas ligita kun nacia aŭ ŝtata edukado, kvankam ofte ne eblas ligi apartenon de iu persono al nacio kaj ĝia ŝtato, ĉar ne ĉiuj nacioj posedas proprajn ŝtatojn. En Eŭropo, civita edukado iĝis pli grava en dua duono de la XVIII-a jarcento, kiam aperis laikaj, oficialaj

¹ K.Przyszczykowski: *Edukacja dla demokracji*, Toruń–Poznań 1999, p.123.

² J.Habermas: *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przeszłością Europy*, Warszawa 1993, pp.10–17.

³ K.Przyszczykowski: *Postawy obywatelskie Polaków. Studium empiryczne* [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie...*, op.cit., p.125.

⁴ K.Przyszczykowski: *Postawy...*, op.cit., p.125.

⁵ *Idem: Edukacja...*, op.cit., p.125.

¹ Z.Melosik: *Wychowanie...*, op.cit., pp.40–44.

² E.Potulicka: *Ramy teoretyczne liberalno-demokratycznej koncepcji edukacji obywatelskiej* [en:] E.Malewska, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie*, Kraków 2002, pp.315–316.

klerigsistemoj organizataj de ŝtatoj.¹ En la XX-a jarcento, civita edukado iĝis ankoraŭ multe pli populara, ĉar kreskis graveco de demokratia ideologio; danke al popularigo de amasa balotado civitanoj akiris eblecon partopreni en publika vivo; en multaj landoj plifirmiĝis sento de nacia aŭ ŝtata aparteno.²

Nuntempajn ideojn, idealojn kaj celojn de civita edukado, eblas listigi en jenaj areoj de problemoj:

- kono de cirkonstancoj kaj reguloj agadi por komuna celo kaj bono;
- idealoj kaj kutimoj de morala agado ligita kun intereso de individuoj kaj grupoj;
- scio agadi por bono de sociaj institucioj (ekz. lernejo) kaj ekster ili;
- konscio pri kunrespondeco pri si mem kaj pri grupo al kiu oni apartenas;
- konscio kaj kompreno, ke grandaj grupoj (ekz. popolo, nacio) postulas lojalecon, sciojn kaj pretecon publike servi al ili;
- konscio pri avantaĝoj de aparteno al socio;
- preteco multobligi bonon de popolo pere de forigado de malbono kaj eraroj;
- aktivado por komuna progreso.³

Ĝenerala celo de tradicie komprenata civita edukado estas do preparo de civitanoj (ĉefe junaj) al ligita kun ŝtataj intereso partopreno en vivoj de socioj loka, nacia kaj supernacia. Pro tio, agado de oficialaj institucioj de edukado estas ligitaj kun intereso kaj prioritatoj de registaro. Lernejoj programoj enhavas temojn ligitajn kun civitaj aferoj en perspektivo de regiono, lando kaj mondo, kaj montras reciprokan interdependadon de homoj en

diversaj kondiĉoj. Danke al tio, partoprenantoj de procezo de edukado iom post iom akiras konscion esti civitano de mikroregiono (eta patrujo), makroregiono (lando kun ĝiaj eksterkaj interŝtataj ligoj), kontinento kaj mondo.

Kiam la perspektivoj loka kaj nacie-ŝtata perdas sian gravecon kaj pli grava iĝas universala homara perspektivo, tiam en edukado oni kreas identon de homo kiel konscia partoprenanto de globala sistemo, kiu ne plu estas pasiva observanto, sed aktiva civitano de la mondo, respondeca utiliganto de natura medio, kiu identiĝas kun la homaro. Tiel eblas transpaŝi limojn de loka kaj nacia socioj, samtempe respektante aŭtonomion de individuoj, grupoj kaj kulturoj, kio estas ligita kun akirado de scio kaj respekto al la kulturoj. Danke al tiu ĉi edukado aperas individua civita kulturo, kiu implikas individuojn kaj grupojn en civitajn sociojn.¹

* * *

Laŭ Zygmunt Komorowski: „*Same kiel plenkreskuloj kreantaj novajn familiojn ne ĉesas esti membroj de «familioj de origino», kaj iliaj novaj roloj ne ekskludas la antaŭajn - tiel apartenon kaj partoprenon en vivo de iu pli granda socikultura tutaĵo eblas ligi kun vivo en aliaj socioj kaj kulturoj.*”² En tiu ĉi procezo riĉiĝas homa idento, kiu danke al transpaŝado de limoj inter kulturaj kaj etnaj medioj, dinamike akiradas novajn trajtojn. Pro tio oni povas nomi ĝin interkultura idento.

Interkultura idento estas komplika, ŝanĝema kaj pluraspekta konstruaĵo, en kiu renkontiĝas elementoj de persona, individua sistemo de valoraĵoj kun centraj valorajoj de grupo, al

¹ M.J.Adameczyk, A.Ładyżyński: *Edukacja...*, op.cit., p.154–156; H.A.Giroux: *Teoria krytyczna i racjonalność w edukacji obywatelskiej* [en:] Z.Kwieciński, L.Witkowski (org.): *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach*, Warszawa 1993, pp.103–139.

² M.Cylkowska-Nowak: *Edukacja obywatelska w szkołach Wielkiej Brytanii, Francji i Polski* [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie...*, op.cit., p.161.

³ K.Przyszczykowski: *Edukacja...*, op.cit., p.123.

¹ D.Kubiak-Pokrzywniak: *Model obywatela w wybranych koncepcjach zachodniej myśli pedagogicznej* [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie...*, op.cit., pp.242–243; S.J.Rittel: *Strategie edukacji obywatelskiej.Założenia projektowania* [en:] E.Malewska, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika...*, op.cit., pp.329–330.

² Z.Komorowski: *Rozważania o wielokulturowości*, “Kultura i Społeczeństwo”, No 2/1974, p.98.

kiu la individuo apartenas. Ĉar fontoj de idento estas ĉiuj gravaj socikulturaj kunteksto, tial interkultura idento estas fenomeno dinamika, senĉese disvolviĝanta en tempo kaj medioj, malfermita je senfinaj kreaĵoj.¹ La sola senŝanĝa elemento de interkultura idento estas aparta homo mem - la esenca valorado de vivo.

Kompreneble en nuntempa edukado tute ne temas pri kreado de „nova homo” (kiel en modernismaj ideologioj), ĉar ĉiu vizio de homo pli bona ol siaj antaŭuloj, pli saĝa kaj pli klera, pli konscia kaj pli bone preparita al vivo en socio ktp., estas pli malpli utopia. Ĉiun epokon karakterizas ja specifaj ecoj kaj idealoj, do projektado de edukado ĉiam estas nepre ligita kun tempo kaj loko, kun variaj cirkonstancoj de ili. Pro tio, la priskribitaj ĉi supre procezoj kaj fenomenoj estas objekto de interesiĝo de pedagogoj-humanistoj, kiuj perceptas edukadon ne kiel devon, aŭ taskon por realigi, sed kiel fakton, kiu objektive okazas kaj en kiu la plej gravaj estas realaj bezonoj kaj ebloj de homo. En humanisma eduka agado estas spaco por agnosko de homa libereco kaj indivueco en iuj ajn sociaj cirkonstancoj. - La sola problemo estas, ĉu tiu ĉi ideo estas reala kaj kion fari, por ke ĝi ne iĝu nur plia utopia idealo. Pro tio multaj sciencistoj, esplorante kaj analizante realon de edukado, penas trovi kiel eble plej taŭgajn solvojn de problemoj kaj tiel respondi je sociaj atendoj.

2. Interkultura pedagogio – de eduka praktiko ĝis scienca subdisciplino

En faka, scienca literaturo, didaktikaj materialoj kaj en oficiala, formala eduka agado oni perceptas interkulturan pedagogion kiel:

- praktikon – reale realigatan agadon kun ĝia kunteksto de loko kaj tempo;

- sciencan subdisciplinon – dinamike disvolviĝantan, detalan pedagogion, kiu posedas propran objekton de intereso, sistemon de nocioj kaj metodologion.

Etapoj de disvolviĝo de interkultura pedagogio kiel subdisciplino estas ligitaj kun ŝanĝoj en eduka praktiko kaj kun evoluo de interdisciplina kunlaboro en sociaj sciencoj. Karakteriza en tiu ĉi procezo estas ŝanĝo de aliro al objekto de esploroj, de makrokultura perspektivo al mikrokultura perspektivo - kaj en metodologio: de modelo unudisciplina al modelo plurdisciplina.

Ne enkalkulante unuopajn publikaĵojn pri lokaj problemoj de klerigado de eksterlandanoj, oni povas diri, ke komenco de scienca pripensado pri edukado kaj klerigado en perspektivo de kultura diverseco estas ligita kun laboroj de usona *Bureau for Intercultural Education* (Buroo por Interkultura Edukado). Ĝi estis kreita en 1939 post kunigo de du institucioj funkciaj de kvin jaroj en Universitato Columbia: *Service Bureau for Education in Human Relations* (Serva Buroo por Edukado je Interhomaj Rilatoj) kaj *Service Bureau for Intercultural Education* (Serva Buroo por Interkultura Edukado). La iniciato aperis danke al membroj de *Progressive Education Association* (Asocio de Progresiga Edukado) - interalie danke al Rachel Davis DuBois (ĉefa iniciatintino kaj pionirino de interkultura edukado en Usono) kaj al medio de juda minoritato, kiu finance subtenis la institucion kaj realigadon de ĝiaj projektoj.

Celo de agado de la institucio estis helpi al geinstruistoj kaj gelaboristoj de administraj de 50 lernejoj en Novjorko, kreadi kaj realigadi programojn de interkultura edukado, klerigadi instruistojn kaj science esploradi interhomajn rilatojn en urbocentroj - precipe rilate al tensioj kaj konfliktoj pro kultura diverseco. En 1943 William E. Vickery kaj Stewart G. Cole publikigis libron “*Intercultural Education in American Schools*” (Interkultura edukado en usonaj lernejoj) - la unuan volumon en

¹ J. Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.9.

serio de publikaĵoj de la Buroo pri interkultura edukado.¹ Oni opinias, ke ĝuste tiu ĉi verko komencigis usonan kaj anglalingvan debaton pri problemoj de kultura diverseco en klerigado. Pro diversaj kialoj, la Buroo iom post iom limigadis sian aktivadon kaj fermiĝis en 1954.

Post fino de la dua mondmilito, tiu ĉi temo foje aperadis dum studoj pri personeco (ofte kiel nur flanka temo) en Universitato Columbia. Poste ĝi reaperis danke al George P. Murdock kaj John Whiting, kiuj en Universitato Yale direktis antropologiajn hologeismajn esplorojn (ang. *hologeistic studies*) pri renkontoj kaj kontaktoj inter kulturoj (civilizoj).² Ili estis ekstensaj, etnologiaj komparaj studoj je grandega skalo, dum kiuj oni esploradis dekojn kaj centojn da homamasoj (socioj). Sekvis ilin intensaj, enprofundigitaj studoj de unu aŭ kelkaj kulturoj, kiujn oni analizadis en perspektivo de iu specifa trajto. Simila aliro aperis tiam ankaŭ en laboroj de transkulturaj psikiatroj kaj psikanalizistoj.³

Esploroj de kultura diverseco en edukado aperis en usonaj sociaj sciencoj meze de 60-aj jaroj de XX-a jarcento, kiam iĝis pli firma kunlaboro de pedagogoj kaj antropologoj. En 1975 en San Francisco estis organizita simpozio pri rilatoj inter multkultureco kaj edukado, danke al kio aperis la menciitaj supre programoj de multkultura edukado.⁴

En Eŭropo, laŭ M. Abdallah-Pretceille la unuaj signoj de interkultura aliro al problemoj de kultura diverseco, aperis meze de 60-aj jaroj de XX-a jarcento en Svislando, en medio de

---

¹ W.E. Vickery, S.G. Cole: *Intercultural Education in American Schools; Proposed Objectives and Methods*, New York 1943. – Ĝi estis la unua numero en la serio “Bureau for Intercultural Education Publications. Problems of Race and Culture in American Education”.

² Projektoj de esploroj “Human Relations Area Files” (HRAF) kaj “Yale's Cross-Cultural Studies” (YCCS).

³ M. Mauviel: *Qu'appelle-t-on études interculturelles en sciences humaines et en sciences de l'éducation? Esquisse d'un état de la question* [en:] C. Clanet (org.): *L'interculturel en éducation et en sciences humaines*, Toulouse 1985, vol.1, p.5.

⁴ M. Mauviel: *Qu'appelle-t-on..., op.cit.*, p.3.

psikologoj. Tiam Jean Piaget publikigis artikolon pri bezono kaj graveco de komparaj esploroj en genetika psikologio.¹ Oni opinias, ke tiu ĉi teksto signas naskiĝon de interkultura psikologio. Radikoj de interkultura pedagogio en eŭropa medio kuŝas do en aperantaj meze de 60-aj kaj 70-aj jaroj verkaĵoj el psikiatrio kaj interkultura psikologio, en studoj de antropologio (eduka, hologeisma, kognitiva, psikologia, simbolisma), etnometodologio, teorio de komunikado (ĉefe interkultura komunikado) kaj lingvistiko (interferaĵoj kaj lingvaj kontaktoj).

Ankaŭ tiam aperis rompoj inter medio de anglalingvaj fakuloj ĉerpantaj el usonaj spertoj, kaj inter sciencistoj el medio de franclingvanoj. La disigo de vojoj de esplorado okazis ne nur pro terminologiaj kialoj, sed ankaŭ pro diferenca aliro al problemoj de interdependoj inter lernejo kun ĝia medio kaj kleriga politiko de ŝtato. En Usono oni opiniis, ke lernejo danke al specifaj programoj kaj politiko de registaro, povas memstare solvi problemojn de gelernantoj venantaj el kulturaj minoritatoj. En eŭropa aliro (en kiu pli kaj pli forte gravis opinioj de franclingvaj sciencistoj), oni klare substrekadis interdependojn inter kulturo, socia situacio, loko de familioj en lerneja medio kaj inter lerneja sukceso de gelernantoj (ĉefe venantaj de grupoj soci-ekonomie malfavorataj kaj subigitaj de dominanta kulturo).²

En la 70-aj kaj 80-aj jaroj de XX-a jarcento, sciencaj esploroj en firmiĝanta modelo de nova pedagogia subdisciplino, estis ligitaj kun jenaj temoj:

- kultura diverseco kaj rilatoj inter kulturoj;³

---

¹ J. Piaget: *Nécessité et signification des recherches comparatives en psychologie génétique*, “International Journal of Psychology”, No 1/1966, pp.3–13.

² Detale pri historio de interdisciplina scienca diskurso, kiu kreis bazojn de la nuntempa interkultura pedagogio - M. Mauviel: *Qu'appelle-t-on..., op.cit.*, pp.4–20.

³ Pli vaste: F.X. Cuche: *La revendication interculturelle. Colloque CLAP: Vers une société interculturelle*, Paris 1983; J.R. Ladmiral, E.M. Lipiansky: *La communication interculturelle*, Paris 1989; M. Mauviel: *La communication interculturelle – constitution d'une nouvelle discipline. Colloque UNESCO*, “Phénomènes d'acculturation et de déculturation dans le monde

- idento, lingvo, tensioj kaj konfliktoj pro diferencoj - rigardataj ĉefe en dukultura perspektivo;¹
- socia laboro en kulture diversigitaj medioj (cirkonstancoj, metodiko, klerigado de laboristoj ktp.);²
- enmigrintoj, infanoj kaj gejunuloj venantaj el familioj de enmigrintoj;³
- klerigado de eksterlandaj laboristoj kaj de iliaj infanoj;⁴
- klerigado de geinstruistoj kaj geedukistoj por edukado en kondiĉoj de kultura diverseco;¹

---

contemporain”, No 2/1980; *idem: Vers une solution éducative à l’ethnocentrisme, la communication interculturelle*, “Recherche, Pédagogie, Culture”, No 1/1980; R.Preiswerk: *Le savoir et le faire. Relations interculturelles et développement*, Paris 1975; V.Segalen: *Essai sur l’exotisme. Une esthétique du divers*, Paris 1978; M.Sherif: *Des tensions intergroupes aux conflits internationaux*, Paris 1971.

¹ Pli vaste: S.Abou: *L’identité culturelle. Relations interethniques et problèmes d’acculturation*, Paris 1981; G.Michaud (org.): *Identités collectives et relations interculturelles*, Bruxelles 1978.

² Pli vaste: M.Cohen-Emerique: *Choc culturel et relations interculturelles dans la pratique des travailleurs sociaux. Formation par la méthode des incidents critiques*, “Cahiers de sociologie économique et culturelle”, No 2/1984, pp.183–211; H.Malewska, C.Cachon: *Le travail social et les enfants de migrants. Racisme et identité, recherche-action*, Paris 1988; E.Regnault: *Projet de formation interculturelle des travailleurs sociaux*, “Cahiers du CERESI”, No 2–3/1989, pp.99–109.

³ Pli vaste: R.Benattig: *Insertion des immigrés et cohabitation interculturelle. Recueil et évaluation d’expériences*, Paris 1986; M.Llaumett: *Les Jeunes d’origine étrangère. De la marginalisation à la participation*, Paris 1984; H.Malewska (org.): *Crise d’identité et déviance chez les jeunes immigrés*, Paris 1982; M.Oriol: *Les cultures en mouvement. Dialectiques interculturelles et dialectiques intraculturelles. Propos épistémologiques à l’écoute des immigrés*, Nice 1978; A.Sayad: *Les Usages sociaux de la culture des immigrés*, Paris 1978.

⁴ Pli vaste: M.Abdallah-Preteceille: *Des enfants non-francophones à l’école: quel apprentissage? Quel français?*, Paris 1982; H.Bastide: *Les Enfants d’immigrés et l’enseignement français*, Paris 1982; H.Malewska-Peyre: *Les enfants de migrants et l’école*, Grenoble 1984; A.de Peretti: *Pour une école plurielle*, Lausanne–Paris 1987; L.Porcher: *Éducation des enfants de migrants: une pédagogie interculturelle sur le terrain*, Strasbourg 1979.

- sinteno de sociaj sciencoj (ĉefe de sciencoj pri edukado) al kultura diverseco en klerigsitemo.²

Dum en kleriga politiko regadis multkultura kaj interkultura modeloj (depende de medio), en pedagogio komence oni parolis ĉefe pri enkonduko de infanoj de enmigrintoj en eduksistemojn kaj pri garantio de ilia lerneja sukceso (ekz. ĝi estis unu el diskuttemoj de laborgrupoj en Konsilantaro de Eŭropo). De pedagogoj oni atendis priskribon de kondiĉoj kaj cirkonstancoj de eduka agado adresata al infanoj de enmigrintoj, substrekante ke ili havas rajton kaj devas havi eblecon konservi propran identon kaj valoraĵojn de propraj kulturoj. Post mallonga tempo oni riĉigis la esplorojn per temoj ligitaj kun tensio inter postuloj de lernejoj (aŭ pli larĝe: de institucioj de kleriga sistemo), kaj postuloj de familioj kaj bezonoj de gelernantoj mem.³

Nuntempe interkultura pedagogio estas scienca subdisciplino, kiu okupiĝas pri problemoj de edukado de individuoj kaj grupoj kulture diversigitaj. Ĝi analizas strukturojn de procezoj de edukado en perspektivo de socia sistemo. Bazoj de interkultura pedagogio havas interdisciplinan karakteron kaj estas ligitaj nature ne nur kun specifaj sciencoj pri edukado, sed ankaŭ kun antropologio, sociologio, psikologio, lingvistiko, historio kaj aliaj sciencaj disciplinoj. Karakterizas ilin konscio pri pluraj

---

¹ Pli vaste: J.-C.Durand, B.Tunidis-Durand: *Quelle formation pour les enseignants?*, “Cahiers de CERESI”, No 2–3/1989, pp.133–142; L.Porcher: *Éducation des travailleurs migrants en Europe. L’interculturalisme et la formation des enseignants*, Strasbourg 1981; M.Rey: *Former les enseignants à l’éducation interculturelle?*, Strasbourg 1983.

² Pli vaste: M.Abdallah-Preteceille: *La pédagogie interculturelle*, Paris 1986; C.Clanet (org.): *L’interculturel en éducation et sciences humaines*, Toulouse 1985, vol.1–2; X.Couillaud: *De la “culture...”, op.cit.*; J.Demorgon: *L’exploration...”, op.cit.*; R.Dinello, A.-N.Perret-Clermont: *Psycho-pédagogie interculturelle*, Fribourg 1987; Ch.Fitouri: *Biculturalisme, bilinguisme et éducation*, Neufchâtel 1983; H.Hannoun: *Les ghettos...”, op.cit.*; M.Rey (org.): *Une pédagogie interculturelle*, Berne 1984; *idem: D’une logique mono à une logique de l’inter. Pistes pour une éducation interculturelle et solidaire*, Genève 1996; *idem: Recueils d’informations sur les opérations d’éducation interculturelle en Europe*, Strasbourg 1983.

³ Pli vaste: L.Porcher: *Éducation des enfants...”, op.cit.*

perspektivoj de analizo kaj pri pluraj kontekstoj de analizataj objektoj.¹

En metodologio de interkultura pedagogio ekzistas aliroj multkultura, aŭ interkultura, ligitaj kun specifaj medioj de sciencistoj. Ĝuste pro tio estas malfacile difini iun komunan epistemologian esencon de interkultura pedagogio. Tamen ĝenerale oni povas diri, ke ĝiajn bazojn difinas rilatoj de Mi (individua, aŭ grupa) kun aliaj - ĉefe kun Diferenculoj/Fremduloj. Kulturo kaj etno de Diferenculoj/Fremduloj estas por Mi gravaj subjektoj de observado, analizado, konfrontado kaj de sociaj sekvoj de ili (komunikado, dialogo, interagado, tensioj, konfliktoj ktp.). Oni povas priskribi tiujn ĉi procezojn en diversaj perspektivoj (individua, grupa) kaj en diversaj kunteksto (politike-ideologia, historia, kompara ktp.). La analizoj povas rilati kaj al subjektoj kaj al objektoj de edukaj fenomenoj en diversaj cirkonstancoj. Ne ekzistas do unu firme difinita subjekto de interkultura pedagogio. En diversaj kunteksto eblas nur rimarki areojn de problemoj.²

Karakteriza trajto, kiu diferencigas interkulturan pedagogion de naciaj pedagogioj estas, ke naciaj pedagogioj ĉiam direktas kontraŭ iu, aŭ iun protektas. En interkultura pedagogio jam pro dialektikaj kialoj ne eblas kontraŭstaro, aŭ atako. La plej oftaj areoj de problemoj en interkultura pedagogio estas:

- idento (kultura, etna, interkultura) - kreado de ĝi, ligita kun ĝi karakteriza personeco, sintenoj, stereotipoj, antaŭjuĝoj, tensioj, konfliktoj (precipe inter minoritatoj kaj aliaj grupoj), instruado/lernado percepti, kompreni kaj akcepti diferencojn;
- ekzisto de klare apartigitaj kulturaj grupoj kaj konsekvencoj de tiu ĉi fakto;
- kultura apudlimo en kunteksto de multkultureco kaj interkultureco (ĝia karaktero, grandeco, problemoj, perspektivoj ktp.), intranacieco kaj internacieco; okazantaj en apudlimoj procezoj de reciproka interagado de kulturoj (ekz.

¹ M.Abdallah-Preteille: *Vers une...*, op.cit., p.127 kaj sekvaj.

² *Ibid.*, p.140 kaj sekvaj.

prunteprenado de valoraĵoj, asimiligo, integriĝo, marĝenigo, ekskludo, diskriminacio, transdonado de kultura heredaĵo) kaj konsekvencoj de tiuj ĉi procezoj al individuoj kaj grupoj; faktoroj, kiuj mildigas aŭ forigas malfacilaĵojn en interkultura komprenado, kaj kiuj faciligas ĝin; dialogo - ĝiaj kondiĉoj kaj procezo;

- sekvoj de migrado de homoj de unu kultura medio al alia (ekz. serĉantoj de laboro, turistoj, sportistoj, membroj de familioj havantaj parencojn en diversaj landoj);
- socia, kleriga, eduka ktp. politiko de diversaj institucioj, adresata al kulturaj minoritatoj; stato kaj perspektivoj de enmigrintoj, de iliaj infanoj kaj de akceptantaj ilin socioj en rilatoj kun ili; situacio de individuoj kaj grupoj diskriminataj pro kulturaj diferencoj; rajtoj de minoritatoj (kulturaj, sociaj ktp.);
- rilatoj inter kulturoj tradiciaj kaj aliaj kulturoj (ekz. postmodernisma, virtuala, nacia);
- situacio de sistemo de klerigado kaj de ĝiaj elementoj en kultura diverseco; signoj de stereotipoj kaj antaŭjuĝoj en lernolibroj, amaskomunikiloj, literaturo ktp.; politika korekteco; kaŝitaj programoj de edukado kaj aliro al kultura diverseco en oficialaj lernejoj; interna kultura diverseco en lernejoj; akceptado/malakceptado de kultura idento de gelernantoj kaj geinstruistoj; preparado de geinstruistoj kaj geedukistoj al laboro en kulture diversigitaj medioj; edukaj agadoj (temoj, metodiko) kaj iliaj sekvoj en formala kaj malformala edukado multkultura kaj interkultura.¹

De unu flanko, pripensoj en interkultura pedagogio okazas en tre alta nivelo de ĝeneraleco. De dua flanko, karakterizas ĝin ekstrema dinamismo kaj interna, tre detala diserigo kaj neceso de ĉiufoja precizigo de kultura kunteksto de analizataj aferoj. Necesas tiam nepre konsideri edukajn tradiciojn kaj psikesociajn

¹ Pli vaste: P.Denoux: *La recherche interculturelle en France* [en:] M.Abdallah-Preteille, A.Thomas (org.): *Relations et apprentissages interculturels*, Paris 1995, pp.161-173.

kondiĉojn de partoprenantoj de analizataj procezoj, politike-ekonomiajn cirkonstancojn de iliaj medioj - ĉefe, kiam la esploroj koncernas konfliktojn. Detaleco de la pripenso kreskas laŭ limigo de analizata areo, ĉar tio permesas rimarki specifajn individuajn trajtojn de elektita familio, aŭ persono.¹

Pierre Dasen kaj Jean Retschitzki rimarkas en esploroj de kultura diverseco du komplatiĝantajn sin reciproke alirojn:

- studoj de situacioj karakterizaj en difinita areo (kun ebla komparado de funkciaj tie kulturoj kaj etnoj);
- studoj de interagado de individuoj kaj grupoj en diversaj situacioj, ligitaj kun ili fenomenoj kaj sekvoj.²

Priskribante esplorojn dum internacia kunlaboro de sciencistoj, oni foje utiligas anglalingvajn nociojn „*cultural studies*”, aŭ „*cross-cultural studies*” (komparaj esploroj, aŭ esploroj en multkultura aliro) kaj „*intercultural studies*” (esploroj en interkultura aliro).³ Tamen pro terminologiaj diskutoj inter diversaj medioj, tiuj ĉi nocioj estas relativaj kaj ofte erarigaj.

Manko de terminologia unueco, plureco de kuntekstoj, ne ĉiam efika kunlaboro de sciencistoj kaj instruistaj medioj ktp., permesas prognozi, ke interkultura pedagogio pli malpli dinamike evoluados en diversaj direktoj, malgraŭ interna krizo karakterizanta ĝin jam de origino. Perspektivojn de tiu ĉi evoluo pritaksis Gaston Mialaret:

„En tiu ĉi sfero necesas rimarki inflacion de nocioj; necesas forigi de mitoj popularajn banalaĵojn, kiujn oni akceptadas kiel absolutajn veraĵojn, kvankam ili ne havas senceon en kunteksto de

nuntempa diverseco de situacio, pro historiaj kaj geografiaj faktoroj. Necesas prezenti multe pli detalajn analizojn de konceptoj de kulturo, multkultureco, interkultureco... kaj nur tiam provi prepari modelojn de praktikaj solvoj de problemoj. Atendas ilin geinstruistoj, gepatroj kaj personoj, kiuj administras sistemon de klerigado.”¹

3. Universala lingvo kiel ilo de interkultura edukado

3.1. Lingva bazo de dialogo

Brian Groombridge opinias, ke komunikado estas kreado, ricevado, dividado kaj interŝanĝado de informoj, sentoj kaj signifoj.² Tiu ĉi procezo postulas de komunikanto konscion kaj intencan transmetado de informoj, kaj de ricevanto de la informoj postulas kapablon percepti senceon de komunikaĵo. Se komunikado okazas sen problemoj, ĝi iĝas rimedo de disvolvado de individuoj kaj grupoj, kaj de iliaj socia kaj kultura integriĝo. Unu el specoj de komunikado estas ĝuste la komunikado integriga, danke al kiu okazas alproksimigo de fremdaj kulturoj kaj etnoj. Ĝi permesas eviti altan nivelon de streĉoj kaj timoj. Ĝi helpas al kreado de siaspeca „plia kulturo”, tio estas de la stato, en kiu ĉiu el la partoprenantoj de komunikado konservas propran identon kaj samtempe reciproke interŝanĝas informojn pliriĉiĝante, sen perdi ion ajn, malgraŭ ekzistantaj diferencoj.³ Por ke tia situacio ekzistu, estas necesa lingvo, kies karaktero en kiel eble plej alta nivelo permesus evitadi miskomprenojn kaj

¹ F.Ouellet: *L'éducation interculturelle. Essai sur le contenu de la formation des maîtres*, Paris 1991, pp.81–114.

² P.Dasen, J.Retschitzki: *Recherches interculturelles* [en:] ARIC: *Socialisations et cultures. Actes du premier colloque de l'ARIC "Socialisations"*, Toulouse 1989, pp.9–10.

³ R.Miguel: *La comparaison interculturelle. Logique et méthodologie d'un usage empiriste de la comparaison*, Montreal 1977; B.Troade: *Approches culturelle et interculturelle comparative: vers une intégration de paradigmes complémentaires*, Actes du VIIIème Congrès de l'Association pour la Recherche Interculturelle (ARIC) Université de Genève – 24–28 septembre 2001; www.unige.ch/fapse/SSE/groups/aric (10.02.2007).

¹ G.Mialaret: *La multiculturalité...*, op.cit., p.249.

² B.Groombridge: *Komunikowanie*. [en:] P.Lengrand (org.): *Obszary permanentnej samoedukacji*. Warszawa 1995, p.53.

³ J.Nikitorowicz: *Od podmiotowości do międzykulturowości i z powrotem. Próba interpretacji niektórych perspektyw teoretycznych*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Cieszyn 2001, pp.22-23; A.Tyszka: *Rozmowa kultur*, [en:] A.Kapciak, L.Korporowicz, A.Tyszka (org.): *Komunikacja międzykulturowa. Zbliżenia i impresje*. Warszawa 1995, p.21.

reciproke alproksimigadus la patroprenantojn de la procezo, ebligante ilian konatiĝon kaj faciligante ĝin. Tiucele necesas klareco, simpleco kaj samtempe riĉeco de la lingvo, ebliganta transmeti komplikajn ideojn.¹

Laŭ Peter L.Berger kaj Thomas Luckmann: „*Ĉiutaga vivo estas precipe la vivo kun lingvo kaj per lingvo, kiun oni uzadas kun aliaj homoj. Tial do komprenado de la lingvo estas ege grava, ĉar sen ĝi oni ne komprenus ĉiutagan realon.*”² Manko de dialogo kaŭzas malstabilecon de socia kunvivado, aperigas miskomprenojn, konfliktojn ktp. La dialogon ne eblas funkciigi sen antaŭa trovo de komuna (laŭvorte kaj alegorie) lingvo, kiu estus la ĉefa ilo de komunikado kaj ankaŭ nemankebla rimedo de edukado.

Danke al uzado de lingvo homo povas transpaŝi ekster sian individuan sperton, ĉar lingvo ebligas pliriĉigadon de propra realo pere de pli detala rigardo al ceteraj, ĝis nun fremdaj elementoj de realo. Helpe de lingvo eblas ekkonadi aliulajn mondojn kaj tiamaniere paŝo post paŝo konstrui universalan komprenon. Nuntempe en diversaj kulturoj ĉiam pli ofta iĝas kutimo uzi pli da lingvoj krom la lingvo de majoritato.³

Kulturana diferencigon de medio nature sekvas plurlingveco de ĝia loĝantaro - kaj temas ne nur pri parolaj lingvoj. En interkultura kaj interetna komunikado tre gravaj estas ankaŭ sociaj ritoj kaj kulturaj modeloj. Al ili aldoniĝas simbolaj, malparolaj signaloj (fizika kontakto, gestoj, mienoj, signifoplenaj rigardoj ktp. - aŭ manko de ili), kaj signaloj anstataŭantaj parolon

¹ Informoj en tiu ĉi ĉapitro estas ĉerpitaj el: P.P.Grzybowski: *Interkultura edukado en Eŭropo kaj la ideo de Internacia Lingvo*. [en:] *Almanako Lorenz*. Rio de Janeiro 2000, pp.53-70; P.P.Grzybowski: *Materialoj pri Esperanto-kulturo. Lingvo kaj Movado*. Bydgoszcz 1999; P.P.Grzybowski: *Wspólny język - utopia, czy nadzieja edukacji międzykulturowej?* [en:] T.Lewowicki, J.Urban, A.Szczypka-Rusz (org.): *Język, komunikacja i edukacja w społecznościach wielokulturowych*. Cieszyn - Warszawa 2004, pp.319-332.

² P.L.Berger, T.Luckmann: *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*. Warszawa 1983, p.72.

³ W.Burszta: *Antropologia...*, op.cit., pp.62-77.

(silento, ĝemoj, onomatopeoj, rido ktp.). Ĉiuj kreaĵoj de kulturo posedas tiusence informan valoron kaj socian sencon.¹

Lingvo estas do la rimedo de kreado de idento kaj samtempe dum dialogo la ilo de interŝanĝo de kulturaj valoroj kaj modeloj. En tiu ĉi konteksto ege grava estas elekto de lingvo de edukado, ĉar kun ĝi estas ligita specifa kulturo, kies celojn ĝi respeguladas.² Ne gravas, ĉu la lingvo estas natura, ĉu artefarita - grava estas ĝia praktika utileco kaj efikeco kiel ilo de komunikado.

En interlingvistiko oni indikas jenan **tiparon de artefaritaj lingvoj**:

- **lingvoj aprioraj** - vortprovizo estas kreita el vortoj artefaritaj surbaze de iuspeca (ekz. logike-filozofia) klasado de nocioj; plejparte ĝi estas subjektiva (ekz. „filozofiaj” lingvoj en la XIX-a jarcento, *globako, unilingva*);
- **lingvoj aposterioraj** - kreitaj surbaze de jam ekzistantaj, precipe naturaj lingvoj:
  - simpligitaj naciaj lingvoj - ilia vortprovizo estas ĉerpita el naciaj lingvoj, kiel la latina, aŭ la angla; gramatiko baziĝas sur tiu ĉi de natura lingvo, sed estas multe simpligita (ekz. *Basic English, latino sine flexione*);
  - naturalismaj - kiel eble plej proksimigitaj al naturaj lingvoj, ĉefe la romanikaj; ili konservas ortografiajn kaj etimologiajn tradiciojn, sed mankas en ili memstara vortprovizo (ekz. *occidental, interlingua*);

¹ D.Picard: *Communication interculturelle et rituels sociaux*. [en:] J.Demorgon, E.M.Lipiansky (org.): *Guide de l'interculturel en formation*. Paris 1999, pp.124-140; A.Triantaphyllou: *Comment communiquer sans connaître la langue de l'autre: analyse des échanges éducatifs européens*. [en:] M.Abdallah-Pretceille, L.Porcher (org.): *Diagonales de la communication interculturelle*. Paris 1999, pp.73-95.

² W.Burszta: *Antropologia...*, op.cit., p.62. - Pli vaste: C.Leray: *Langues de culture et langue(s) d'enseignement(s) dans une éducation interculturelle*. [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. Paris 2001, pp.149-153.

- memstaraj (malfilozofiaj) - memstara vortprovizo, kvankam bazita sur „natura” leksiko; gramatiko tre simpla kaj plej ofte apriora (ekz. *Esperanto*, *ido*, *neo*);
- miksitaj (ekz. *medial*).¹

Por pli detaligi la aferon en kunteksto de internacia kaj interkultura komunikado, estas utiligataj ankaŭ jenaj nocioj:

- **lingvo internacia** - komuniksistemo kutime funkcia (foje nur periode), pli natura ol artefarita, taŭga por universala uzado, sed plej ofte uzata nur en kulture specifaj kaj etnaj medioj, aŭ sur limigitaj teritorioj; ofte ĝi estas la rimedo de politiko de superado, fare de reganta majoritato;
- **lingvo universala** - virtuala aŭ reale funkcia sistemo de potenciale universala komunikado, pli artefarita ol natura; kutime baziĝanta sur neŭtrala, universalisma, humanisma ideologio; pluraj tiuspecaj projektoj estas utopiaj kaj nur malvaste akceptataj pro ekz. malvasta utileco; la aliaj estas akceptataj pro ekz. pozitiva aksiologio, aŭ praktikeco, kaj danke al tio oni uzadas ilin.

Internacia lingvo potenciale povus iĝi universala, sed pro kulturaj, politike-ideologiaj, historiaj kaj sociaj limigoj, tio ĉi estas tre malfacila. Nur ekde la XVIII-a jarcento oni kompilis ĉirkaŭ 600 tiuspecajn projektojn kun diversaj destino, ideologio kaj uzebleco.² La plej konataj aŭtoroj de la projektoj estas: Francis Bacon, Klaudius Galenus, Józef Hoene-Wroński, René Descartes, Ramon Lullo, Thomas Morus, Izaak Newton, Nostradamus, Johann Martin Schleyer, Jean-François Sudre kaj Emanuel Swedenborg.³

¹ M.Jurkowski: *Od wieży Babel do języka kosmitów*. Białystok 1986, pp.146-147.

² Pli vaste: P.Burney: *Les langues internationales*. Paris 1962, pp.20-23; M.Pei: *One language for the world*. New York 1958.

³ Pli vaste: L.Couturat, L.Leau: *Histoire de la langue universelle*, Paris 1903; J.Muszyński: *Zarys historii języków międzynarodowych a językoznawstwo*. Łódź 1947; C.Piron: *Communication linguistique - à la recherche d'une dimension mondiale*. Paris 1992; V.Varankin: *Teorio de Esperanto. Helpilo por superaj Esperanto-kursoj*. Saarbrücken 1977, pp.6-7.

Al naturaj internaciaj lingvoj apartenas ekz. la greka, la latina, la franca, la angla kaj kelkaj tribaj lingvoj. La greka, la latina kaj la franca estis internaciaj lingvoj nur periode kaj sur limigitaj teritorioj, kio dependis de kulturaj, sed precipe socipolitikaj cirkonstancoj, ofte devigaj por subbatitaj popoloj. La angla estas tipa nuntempa internacia lingvo de difinitaj medioj (ekz. uzantoj de Interreto). Ĝi tamen neniam iĝos universala, ĉar ĝi estas tro malfacile lernebla (aperas en tro multaj variaĵoj kaj dialektoj; posedas plursencan, malprecizecan vortprovizon; estas malfacile prononcebla ktp.) kaj precipe tro forte ligita kun anglosaksona kulturo, kio igas ĝin malneŭtrala. Post la usonaj invadoj en Irako kaj Afganio, foje ĝi estas perceptata kiel ligita kun agreseca usonigado kaj globaligo, kultura imperialismo ktp.¹

La plej malmulte diskutvekaj rilate ilian internaciecon estas artefaritaj lingvoj de komputila programado (ekz. *Pascal*, *Fortran*, *Algol*, *Lisp*), relative ofte uzataj en publikaj klerigsistemoj.² De iu tempo, precipe en skandinaviaj landoj populara iĝis ankaŭ *interlingua*, utiligata kiel lingvo-ponto aŭ la enkonduka lingvo, helpanta en instruado de la latina, la franca, aŭ la hispana.³

La plej grandan popularecon kaj socian akcepton respeguliĝantan en amasa uzado en diversaj kulturoj kaj medioj, atingis la **proponita de Ludwik Lejzer Zamenhof en 1887 jaro, projekto de Esperanto**.⁴

¹ A.Cherpillod: *Espéranto ou Babel: faut choisir*. Courgenard 1995, pp.5-10.

² E.Ruiz Velasco Sanchez: *Autour de l'enseignement des langages artificiels et naturels*. [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. Paris 2001, p.175-191.

³ B.Perucca: *Langues vivantes. l'Europe se met au diapason*. [en:] *Le Monde de l'Education*. No 5/2003, p.75. - Pli vaste: www.interlingua.com. (25.10.2010)

⁴ Pli vaste: M.Boulton: *Zamenhof - Creator of Esperanto*. London 1980; A.Cherpillod: *L.L.Zamenhof - datoj, faktoj, lokoj*. Courgenard 1997; T.Wiśniewski: *Ludwik Zamenhof*. Białystok 1987; M.Ziółkowska: *Doktor Esperanto*. Warszawa 1959.

Esperanto estas lingvo natura (viva kaj disvolviĝanta), aŭtonomia, aposteriora, analitika (preskaŭ nula fleksio, gramatikaj formoj kreataj danke al aldonado de novaj elementoj, ĉefe prepozicioj) kaj aglutina (kun radiko oni kunmetas afiksojn, prefiksojn kaj fleksiajn formojn). Forgesinte ĝian originon, oni povus diri, ke ĝi apartenas al familio de latinidaj lingvoj (tipo franca aŭ itala, venanta de popola latina lingvo), kvankam enhavas prunteprenitajn formojn ĝermanajn (germanajn, anglajn) kaj slavajn - ĉefe rusajn kaj polajn. Statistike en Esperanto-vortaro troviĝas ĉirkaŭ 60% de latinidaj radikoj, 30% ĝermanaj kaj 10% slavaj. Esperantologiaj esploroj pravas, ke el la proponitaj de L.L.Zamenhof en la „Fundamento de Esperanto” 2629 bazaj vortoj, fremdaj al franco estas nur 13% (343 vortoj), al anglo 30% (780), al germano 32% (842) kaj al ruso 60% (1512). La lasta konkludo pli malpli rilatas ankaŭ poilojn kaj aliajn slavojn.¹ Pluraj novaj vortoj poste adaptitaj kaj akceptitaj de la Akademio de Esperanto, ŝanĝis tiun rilaton profite al pli granda internacieco de la Esperanto-vortaro, kio signifas, ke la lingvo evoluas laŭ moderna maniero, konforma al celoj de ĝia kreinto. Nuntempa Esperanto estas lingvo simpla por lerni kaj praktike ĝin uzi skribe kaj parole. Ĝi estas tia danke al universala vortaro, simplaj, logikaj reguloj de gramatiko kaj vortfarado. Tamen la plej grava en priskribo de ĝia karaktero estas la devizo: **Esperanto estas ne nur lingvo, sed ankaŭ ideo** - ideo kongrua kun tiuj ĉi de interkultura edukado.

Franca lingvisto Antoine Meillet - fakulo pri hindeŭropaj lingvoj opinias, ke Esperanto estas genia sintezo de grandaj lingvoj de eŭropaj kulturoj. Krom pluraj verkistoj (ekz. Lew Tolstoj, Jules Verne, Rabindranath Tagore, Umberto Eco), same pozitive parolis pri tiu ĉi lingvo i.a. Max Müller - germana filologo kaj orientalista, ĉu usona lingvisto Edward Sapir. Opinioj de tiuj ĉi lastaj fakuloj neas la stereotipan tezon popularan inter kontraŭuloj de Esperanto, ke ĝi ne estas akceptata

¹ L.L.Zamenhof: *Fundamento de Esperanto*. Marmande 1963.

de sciencistoj. Krome, ne eblas neglekti la lingvon, kiu por pluraj miksetnaj familioj iĝis natura lingvo de ĉiutaga komunikado.

3.2. Esperanto-movado kaj Esperanto-kulturo

En historio de Esperanto-kulturo senpere ligita kun ties socia movado de esperantistoj, oni povas indiki jenajn periodojn:

I-a (1887-1905) - ekde la kreo de la lingvo ĝis la Unua Kongreso: evoluo de la lingvo en precipe skriba formo, ĉefe en Rusio kaj Pollando.

II-a (1905-1914) - ekde la Unua Kongreso ĝis la unua mondmilito: evoluo de la parola formo kaj kreado de la literaturo.

III-a (1914-1919) - stagnado pro la milita kaoso.

IV-a (1920-1939) - vasta disvolviĝo de la Esperanto-movado kaj interlingvistiko en la spirito de pacifismo kaj neŭtraleco; disvolviĝo de la scienc-teknika Esperanto-terminaro.

V-a (1939-1945) - stagnado pro la milita kaoso.

VI-a (de 1945 ĝis nun) - multflanka evoluo de la Esperanto-movado en la tuta mondo, perfektigado de la lingvo, simpligado de skribo, pliriĉigado de vortaro.¹

En la unua Esperanto-libro² L.L.Zamenhof aperigis kuponetojn kun teksto de promeso, ke la leganto eklernos Esperanton, se dek aliaj milionoj promesos la samon. Tamen pli multaj interesiĝintoj ne faris la promeson, sed tuj eklernis kaj ekuzis la lingvon. Sekve de tio L.L.Zamenhof ricevadis amason da leteroj kun multaj aproboj kaj amikaj kritikoj, proponoj aŭ konsiloj por plibonigo de la lingvo. Kompreneble estis tre

¹ Kompilitaj en tiu ĉi ĉapitro informoj pri historio kaj socia movado de Esperanto, estas ĉerpitaj el: R.Centassi, H.Masson: *L'homme qui a défié Babel: Ludwik Lejzer Zamenhof*. Paris 1995; L.Kökény, V.Bleier (org.): *Enciklopedio de Esperanto*. Budapeŝto 1986; E.Privat: *Historio de la lingvo Esperanto 1887-1927*. Den Haag 1982; J.Żytyński: *Esperanto i esperantysty*. Warszawa 1987.

² Dr.Esperanto: *Język międzynarodowy. Przedmowa i podręcznik kompletny*. Warszawa 1887.

malfacile rekoni ĉiujn el ili, precipe ke ili ofte kontraŭstaris unu la alian. En sekvaj verkoj L.L.Zamenhof deklaris, ke li ne volas esti agnoskata kiel la kreinto de la lingvo, sed kiel ĝia iniciatoro, kaj la afero de ĝia evoluiga plibonigo kuŝas jam en en la manoj de ĉiuj uzantoj, kiujn povus reprezenti ekzemple iuspeca senpartia lingva akademio. Tiucele devus aperi pli firmaj strukturoj, organizaĵoj, kies membroj povus libere interŝanĝi ideojn kaj antaŭenpuŝi la aferon.

En la jaro 1888, en Nurenbergo (Nürnberg) naskiĝis la unua esperantista grupo, gvidata de Christian Schmidt. Ĝi estis iama klubo de volapukistoj,¹ kies la plej fervora membro Leopold Einstein ricevis ambaŭ librojn de L.L.Zamenhof kaj tuj konvinkiĝis pri la supereco de Esperanto super volapuko, instigante al la studado siajn gekolegojn.

Unu jaron poste aperis monata gazeto „Esperantisto”, kiu ĉe fino de la unua jaro de sia ekzistado havis 113 abonantojn kaj rapide iĝis efika ligilo inter diverslandaj esperantistoj. Ĝiaj plej multaj abonantoj estis el Rusio, teritorio de Pollando (i.a. Antoni Grabowski) kaj Francio (i.a. Louis de Beaufront). Tiun tempon markis multaj financaj malfacilaĵoj de la Esperanto-movado, kiujn helpis solvadi la helpo de L.L.Zamenhof kaj aliaj, ne ĉiam riĉaj esperantistoj. Naskiĝis novaj grupoj en Germanio, Svedio, Hispanio kaj en multaj rusaj urboj. L.L.Zamenhof publikigis en „Esperantisto” gramatikon kaj vortaron de „nova” lingvo, konstruita laŭ proponitaj ŝanĝoj. Post dufoja voĉdonado de abonantoj oni decidis tamen lasi senŝanĝe la malnovan formon de la lingvo. Oni decidis, ke Esperanto estos kulturata danke al verkado, kaj ĝia parola kaj skriba uzado.

En 1895 okazis la unua politika skandalo ligita kun Esperanto. Kaŭzis ĝin aperigo en „Esperantisto” de artikolo de la rusa verkisto Lew Tolstoj, kiu mem fariĝis fervora apoganto de la internacia lingvo. La teksto ne plaĉis al imperiestraj cenzuristoj kaj ili malpermesis daŭran eldonadon de la revuo.

---

¹ *Volapuko - volapük*, la internacia lingvo kreita de Johann Martin Schleyer.

Kelkajn monatojn poste en sveda urbo Upsalo (Uppsala), loka Esperanto-grupo komencis eldonadon de nova gazeto - „Lingvo Internacia”. Ĝi estis iniciatita de universitatano Valdemar Langlet - unu el la unuaj, kiuj entreprenis eksterlandajn vojaĝojn per Esperanto. La gazeto aperadis en Svedio, kaj poste en Hungario kaj Francio, ĝis komenco de la unua mondmilito. En la lastaj sep jaroj de sia ekzistado, la gazeto estis tre konservativa, batalis kontraŭ ĉiu ŝanĝo en la lingvo kaj toleris nur ĝian naturan evoluadon.

Unuaj internaciaj vojaĝoj de kelkaj rusaj kaj svedaj esperantistoj vekis grandegan intereson de esperantista kaj eskstermovada medioj. Ili pruvis, ke la lingvo bonege taŭgas por senpera parola komunikado kaj interkompreno. Instigitaj de tiu ĉi sensacia afero, la francaj esperantistoj el Havro (Le Havre) aranĝis en 1903 kunvenon, invitante kelkajn alilandajn esperantistojn. Unu jaron poste simila renkonto okazis inter anglaj kaj francaj esperantistoj en Kalezo (Calais) kaj Dovro (Dover). Ĝuste danke al tiuj sukcesaj kunvenoj naskiĝis la ideo de internaciaj Esperanto-kongresoj.

La unuan tiuspecan renkontiĝon iniciatis André Michaux - franca advokato el Bulonjo ĉe Maro (Boulogne sur Mer). Ĝi okazis en aŭgusto de 1905. Partoprenis ĝin preskaŭ 700 esperantistoj, entuziasmitaj de la etoso. Dum la kongreso malaperis timo kontraŭ la hipotezo, ke Esperanto ne estos sufiĉe komprenebla parole kaj ekzistos tro grandaj diferencoj en prononcado de diverslandanoj. Post multaj diskutoj kaj paroladoj oni okazigis eĉ teatran vesperon, dum kiu estis prezentita la komedio de Molière „Edziĝo kontraŭvola”. Dum la unua kongreso sian definitivan formon ricevis ankaŭ la esperantista flago - laŭ la projekto de A.Michaux verdkolora, kun blanka kvadrato kaj kvinpinta verda stelo en angulo. Por Esperanto-movado la unua kongreso havis gravegan signifon. Oni decidis pri fondo de Lingva Komitato kaj Organiza Komitato, kiuj konforme zorgis pri evoluo de la lingvo kaj organizado de universalaj kongresoj. La plej grava tamen montriĝis „Deklaracio pri Esperanto” - nomata ankaŭ la „Bulonja Deklaracio”, en kiu

oni priskribis ideologiajn bazojn de la movado, aktualajn ankaŭ nuntempe. Jen ĝia kompleta teksto:

„Ĉar pri la esenco de la Esperantismo multaj havas tre malveran ideon, tial ni subskribintoj, reprezentantoj de la Esperantismo en diversaj landoj de la mondo, kunvenintaj al la Internacia Kongreso Esperantista en Boulogne sur Mer, trovis necesa, laŭ la propono de la aŭtoro de la lingvo Esperanto, doni sekvantan klarigon:

1. La Esperantismo estas penado disvastiĝi en la tuta mondo la uzadon de la lingvo neŭtrale homa, kiu «ne entrudante sin en la intiman vivon de la popoloj kaj neniom celante elpuŝi la ekzistantajn lingvojn naciajn», donus al la homoj de malsamaj nacioj la eblon kompreniĝadi inter si, kiu povus servi kiel paciga lingvo de publikaj institucioj en tiuj landoj, kie diversaj nacioj batalas inter si pri la lingvo, kaj en kiu povus esti publikigataj tiuj verkoj, kiuj havas egalan intereson por ĉiuj popoloj. Ĉiu alia ideo aŭ espero, kiun tiu aŭ alia esperantisto ligas kun la Esperantismo, estos lia afero pure privata, por kiu la Esperantismo ne respondas.

2. Ĉar en la nuna tempo neniu esploranto en la tuta mondo jam dubas pri tio, ke Lingvo Internacia povas esti nur lingvo arta, kaj ĉar el ĉiuj multegaj provoj faritaj en la daŭro de la lastaj jarcentoj, ĉiuj prezentas nur teoriajn projektojn, kaj la lingvo efektive finita, ĉiuflanke elprovita, perfekte vivipova kaj en ĉiuj rilatoj plej taŭga montriĝis nur unu sola lingvo, Esperanto, tial la amikoj de la ideo de Lingvo Internacia, konsciante, ke teoria disputado kondukos al nenio kaj ke la celo povas esti atingita nur per laborado praktika, jam delonge ĉiuj grupiĝis ĉirkaŭ la sola lingvo Esperanto kaj laboras por ĝia disvastigado kaj riĉigado de ĝia literaturo.

3. Ĉar la aŭtoro de la lingvo Esperanto tuj en la komenco rifuzis unu fojon por ĉiam ĉiujn personajn rajtojn kaj privilegiojn rilate tiun tingvon, tial Esperanto estas «nenies propraĵo», nek en rilato materia, nek en rilato morala. Materiala mastro de tiu ĉi lingvo estas la tuta mondo, kaj ĉiu deziranto povas eldonadi en aŭ pri tiu ĉi lingvo ĉiajn verkojn kiajn li deziras kaj uzadi la

lingvon por ĉiaj eblaj celoj, kiel spiritaj mastroj de tiu lingvo estos ĉiam rigardataj tiuj personoj, kiuj de la mondo esperantista estos konfesataj kiel la plej bonaj kaj la plej talentaj verkistoj en tiu ĉi lingvo.

4. Esperanto havas neniu personan leĝdonanton kaj dependas de neniu aparta homo. Ĉiuj opinioj kaj verkoj de la kreinto de Esperanto havas, simile al la opinioj kaj verkoj de ĉiu alia esperantisto, karakteron absolute privatan kaj por neniu devigan. La sola unu fojon por ĉiam deviga por ĉiuj esperantistoj fundamento de la lingvo Esperanto estas la verketo «Fundamento de Esperanto», en kiu neniu havas la rajton fari ŝanĝon. Se iu dekliniĝas de la reguloj kaj modeloj donitaj en la dirita verko, li neniam povas pravigi sin per la vortoj „tiel deziras kaj konsilas aŭtoro de Esperanto». Ĉiun ideon, kiu ne povas esti oportune esprimata per tiu materialo, kiu troviĝas en la «Fundamento de Esperanto», ĉiu esperantisto havas la rajton esprimi en tia maniero, kiun li trovas la plej ĝusta, tiel same, kiel estas farate en ĉiu alia lingvo. Sed pro plena unueco de la lingvo al ĉiuj esperantistoj estas rekomendate imitadi kiel eble plej multe tiun stilon, kiu troviĝas en la verkoj de la kreinto de Esperanto, kiu la plej multe laboris por kaj en Esperanto kaj ta plej bone konas ĝian spiriton.

5. Esperantisto estas nomata ĉiu persono, kiu scias kaj uzas la lingvon Esperanto tute egale, por kiaj celoj li ĝin uzas. Apartenado al ia aktiva societo esperantista por ĉiu esperantisto estas rekomendinda, sed ne deviga.”¹

Okaze de la 25-a datreveno de Esperanto, la universala kongreso okazis en Krakovo (Kraków). Tie LL.Zamenhof definitive rezignis pri sia oficiala rolo en la Esperanto-movado. Dum la unua mondmilito la Esperanto-movado spertis multajn problemojn. Tamen nepre substrekinda estas la agado en Svislando de Hector Hodler - la kreinto de Universala Esperanto-Asocio (UEA), kiu ne nur gvidis agadon de la organizaĵo kaj redaktadis la revuon „Esperanto”, sed ankaŭ aranĝis servon por

¹ L.L.Zamenhof: *Fundamento de ...*, op.cit., pp.33-37.

helpi al homoj disigitaj de ilia familio. En militkaptitejoj, la Tutmonda Komitato de YMCA¹ disdonis milojn da Esperanto-lernolibretoj inter diverslingvaj milit-kaptitoj, kio donis al la Esperanto-movado tute novan karakteron. La intermilita periodo pruvis al ekstermovadaj observantoj, ke Esperanto transvivis provon de tempo. Malgraŭ forpaso de multaj pioniroj de la movado, okazis pluraj sukcesaj kongresoj, kiuj havis gravan politikan signifon. Propagandado pri Esperanto ŝanĝis sian aspekton kaj celis precipe progreson en la utiligado de Esperanto, ĉefe rilate al fakaj aferoj.

En 1922 Edmond Privat iniciatis en Ĝenevo (Genève) ĉe Ligo de Nacioj, la unuan fakan konferencon pri instruado de Esperanto. Sekvis ĝin Komerca kaj Turisma Konferenco en Venecio (Venezia) preparita de UEA kaj Itala Komerca Ĉambro en Ĝenevo, kaj multaj similaj aranĝoj. Samtempe komenciĝis la triumfa vojo de rektmetoda Esperanto-instruado, kies pioniro estis hungara pastro Andreo Cseh. Oni kreis Sennaciecan Asocion Tutmondan kaj Somerajn Universitatojn. Esperanto aperadis en variaj formoj sur diversaj komunikiloj: poŝtmarkoj, poŝtkartoj, glumarkoj kaj paneloj uzataj en trajnoj. En 1925 el Budapeŝto (Budapest) estis disaŭdigita la unua programo en Esperanto en radio. Turismaj vojaĝoficejoj amase eldonadis reklamfoliojn, afiŝojn kaj aliajn propagandilojn uzante la internacian lingvon. Pri ĝia praktika uzebleco kaj efikeco, precipe kiel rimedo de integrado de nacioj super politikaj dividoj, bonege konsciis dezirantoj de monda paco kaj ekvilibro, kiuj proponis, ke ĝi iĝu komuna lingvo de Ligo de Nacioj, aŭ de poŝto.

La unua pruvo de praktika efikeco de Esperanto kiel lingvo uzebla en diversaj socioj, estis disvastigo en la tridekaj kaj kvardekaj jaroj de la XX-a jarcento de libro de Eugène Aisberg „Mi komprenas fine la radion!” Ĝi estis verkita en 1934 en Esperanto, kaj poste tradukita en 21 lingvojn.²

---

¹ YMCA - ang. Young Men's Christian Association - Junulara Vira Kristana Asocio.

² E.Aisberg: *Mi komprenas fine la radion!* Budapest 1934.

La periodon de 1934-1946 en la Esperanto-movado markis ĝenerala nervozeco, ligita kun politikaj kaj militaj konfliktoj en la mondo. Kreintoj de totalitarismaj politiksistemoj plurfoje provis detrui Esperanto-movadon, i.a. per negativa propagando kaj ankaŭ per fizika forigo de esperantistoj kaj de familio de L.L.Zamenhof. Komenciĝis planita persekutado de esperantistoj fare de nazioj kaj komunistoj, ekmankis kontaktoj, revuoj, eldonaĵoj, kaj en multaj landoj la organizita esperantista agado tute kolapsis. Multaj esperantistoj fariĝis mortviktimoj en bataloj, koncentrejoj kaj ekzekutoj.¹ Fortan krizon travivadis UEA kaj laboristaj Esperanto-organizaĵoj. Post la dua mondmilito komenciĝis periodo de repaciĝo kaj rekonstruado de la Esperanto-movado. Reviviĝis ĉefaj organizaĵoj kaj universalaj kongresoj, kaj Esperanto-kulturo pliriĉiĝis danke al firma funkciado de Internacia Somera Universitato, belartaj kaj oratoraj konkursoj. En la kvindekaj jaroj komenciĝis intensa agado de UEA kaj ĝia ĝenerala sekretario Ivo Lapenna por krei firmajn rilatojn kun UNESKO - la ĉefa oficiala kultura organizo de la mondo. Tiun ĉi agadon kronis en 1954 „Rezolucio IV.1.4.422-4224 de UNESKO”, en kiu por la unua fojo en tiom prestiĝaj cirkonstancoj oni oficiale parolis pri Esperanto:

„IV.1.4.422 *La Ĝenerala Konferenco, diskutinte la Raporton de la Ĝenerala Direktoro pri la Internacia Peticio favora al Esperanto;*

IV.1.4.4221 Notas la rezultojn atingitajn per Esperanto sur la kampo de internaciaj intelektaj interŝanĝoj kaj por la proksimigo de la popoloj de la mondo;

IV.1.4.4222 Rekonas, ke tiuj rezultoj respondas al la celoj kaj idealoj de Unesko;

IV.1.4.4223 Notas, ke pluraj Ŝtatoj-Membroj informis pri sia preteco enkonduki aŭ ampleksigi la instruadon de Esperanto en siaj lernejoj aŭ superaj edukaj institucioj, kaj petas tiujn

---

¹ U.Lins U.: *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto.* Gerlingen 1988.

Ŝtatojn-Membrojn informadi la Ĝeneralan Direktoron pri la rezultoj atingitaj sur tiu kampo;

IV.1.4.4224 Komisias la Ĝeneralan Direktoron sekvi la kurantan evoluon en la uzado de Esperanto en scienco, edukado kaj kulturo, kaj tiucele kunlabori kun Universala Esperanto-Asocio en aferoj koncernantaj ambaŭ organizaĵojn.

Ĝenerala Konferenco de Unesko, Montevideo, 1954”¹.

UNESKO aperigis siajn afiŝojn pri homaj rajtoj kun Esperanto-tekstoj, kaj en sia oficiala organo ofte publikigis favorajn artikolojn kaj sciigojn pri la Esperanto-movado. Esperanto ankoraŭfoje aperis en la dokumentaro de tiu ĉi organizo en la rezolucio de 1985 pri festado de la centjariĝo de Esperanto:

„La Ĝenerala Konferenco

Konsiderante, ke ĝi en sia sesio de 1954, okazinta en Montevideo, per rezolucio IV.1.4.422-4224 notis la rezultojn, atingitajn pere de la internacia lingvo Esperanto sur la kampo de internaciaj intelektaj interŝanĝoj kaj reciproka kompreniĝo inter la popoloj de la mondo, kaj rekonas, ke tiuj kongruas kun la celoj kaj idealoj de Unesko,

Memorigante, ke Esperanto intertempe faris konsiderindan progreson kiel ilo de kompreniĝo inter popoloj kaj kulturoj de malsamaj landoj, penetrante en la plimulton de la regionoj de la mondo kaj ia plimulton de ia homaj agadoj,

Rekonante la grandajn eblecojn, kiujn Esperanto prezentas por la internacia kompreniĝo kaj komunikado inter popoloj de malsamaj naciecoj,

Notante la tre gravan kontribuon de la Esperanto-movado, kaj precipe de Universala Esperanto-Asocio, al la disvastigado de informoj pri la agado de Unesko, same kiel ĝian partoprenon en tiu agado,

---

¹ Universala Esperanto-Asocio: *Jarlibro 2010*. Rotterdam 2010, p.8.

Konscia pri la fakto, ke en 1987 oni festos la centjariĝon de la ekzisto de Esperanto,

1. **Gratulas** la Esperanto-movadon okaze de ĝia centa datreveno;

2. **Petas** la Ĝeneralan Direktoron daŭre sekvi kun atento la evoluon de Esperanto kiel rimedo por plibonigi la komprenon inter malsamaj nacioj kaj kulturoj;

3. **Invitas** la Ŝtatojn-Membrojn marki la centjariĝon de Esperanto per konvenaj aranĝoj, deklaroj, eldono de specialaj poŝtmarkoj kaj simile, kaj instigi al la enkonduko de studprogramo pri la lingvo-problemo kaj pri Esperanto en siaj lernejoj kaj siaj institucioj de supera edukado;

4. **Rekomendas** al la internaciaj neregistaraj organizaĵoj aliĝi al la festado de la centjariĝo de Esperanto kaj pristudi la eblecon utiligi Esperanton kiel rimedon por disvastigi inter siaj membroj ĉiajn informojn, inkluzive de tiuj pri la agado de Unesko.

Ĝenerala Konferenco de Unesko, Sofio, 1985”¹.

Parolante pri la kunagado de UEA kaj UNESKO necesas menciigi la Centron de Esploro kaj Dokumentado, kiu naskiĝis en la komenco de la kvindekaj jaroj, kiam UEA povis kandidatiĝi por Nobel-Pacpremio. Dum multaj jaroj de sia agado la Centro kolektis valoregan materialon, kiu signas ĉiun paŝon de la Esperanto-movado. Inter la 25-a de julio kaj la 1-a de aŭgusto 1987 en Varsovio (Warszawa), okazis la jubilea universala kongreso, kiun partoprenis ĉirkaŭ ses mil esperantistoj. Laŭ „Libro de rekordoj de Guinness” el la jaro 2004, en la mondo estas ĉirkaŭ 6 milionoj de esperantistoj.

Nuntempa Esperanto-movado evoluas sur multaj kampoj - ankaŭ en populara kulturo. Nombro de titoloj do libroj originale verkitaj en Esperanto superas foje nombron de similaj naciaj literaturoj. Danke al Esperanto servanta kiel lingvo-ponto, oni tradukis plurajn verkojn - ekz. en aziajn lingvojn oni tradukis

---

¹ Universala Esperanto-Asocio: *Jarlibro...*, op.cit., pp.8-9.

tiamaniere polan nacian epopeon „Sinjoro Tadeo” de Adam Mickiewicz.¹ En Esperanto aperas reta eldono de „Le Monde Diplomatique” - unu el la plej prestiĝaj francaj revuoj pri sociopolitikaj kaj ekonomiaj temoj.² Unu el la plej popularaj nuntempe lernolibroj de Esperanto estas plurfoje reeldonita „Saluton! Esperanto aŭtodidakte” de Audrey Childs-Mee.³

Dekkelkaj radiostacioj en la mondo disaŭdigas ĉiutage diversajn elsendojn en Esperanto, pruvante, ke ĝi estas lingvo moderna kaj vere utila en la „tutmonda vilaĝo”. La plej gravaj kaj popularaj estas la interretaj elsendoj de Esperanto-redakcioj de Pola Radio el Varsovio kaj de Ĉina Radio Internacia. Krome, Esperanto aŭdeblas en: Radio 3.ZZZ (Aŭstralio), Radio CBN Clube de Sorocaba (Brazilo), Radio Havano (Kubo), Radio Kanalsud (Francio), Radio Libertaine (Francio), Radio Onda Interior (Kanariaj Insuloj), Radio Rio de Janeiro (Brazilo), Radio Vasteras (Svedio), Radio Vaticana (Vatikano) kaj pluraj aliaj stacioj.⁴

Pli kaj pli populara iĝas la uzado de Esperanto en komputilaj retoj, el kiuj la plej vasta estas Interreto. Krom centoj da personoj kontaktiĝantaj danke al elektronika poŝto, ekzistas jam bone organizitaj komputilaj diskut- kaj babilforumoj, koresponda servo, senpagaj elŝuteblaj lingvaj kursoj, adresaroj kaj arkivoj. Danke al Esperanto naskiĝis unika, riĉa kaj originala reta kulturo - i.a. danke al senpagaj interretaj kursoj).⁵ Eĉ la famaj Wikipedia,

---

¹ A.Mickiewicz: *Sinjoro Tadeo*. Varsovio 1955. - Pli vaste: W.Auld: *The international languages as a medium for literary translation*. London 1959; J.-R.Ladmiral: *Traduction et communication interculturelle*. [en:] L.Colin, B.Müller (org.): *La Pédagogie des rencontres interculturelles*. Paris 1996, pp.89-100.

² eo.monedediplo.com. (25.10.2010)

³ A.Childs-Mee: *Saluton! Esperanto Aŭtodidakte. Internacia Lernolibro de la Internacia Lingvo*. Antverpeno 1983.

⁴ Frekfenoj kaj aktualaj informoj pri Esperanto-elsendoj, aperas en Esperanto-revuoj kaj en la retpaĝo de Amikaro de Esperanto en Radio: www.bongo.ne.jp/~teg/radio/esperanto.htm. (25.10.2010)

⁵ Ekz.: www.kurso.com.br. (25.10.2010)

serĉilo Google kaj pluraj aliaj retejoj havas sian Esperanto-version.¹

En la tuta mondo eblas renkonti stratpanelojn, memoraĵojn kaj monumentojn ligitajn kun Esperanto kaj L.L.Zamenhof. Paradoxse, ekzemple en Brazilo la homo, al kiu oni dediĉis la plej gradan nombron da monumentoj estas ĝuste la kreinto de la internacia lingvo. Kun lia portreto kaj diversaj simboloj ligitaj kun Esperanto, daŭre aperas filatelaĵoj kaj numismataĵoj. En 1991 aperis 416-paĝa, verkita de Richard Hirsch „Katalogo de la Esperanto-filatelo”.² Tekstoj en Esperanto flugas eĉ en spaco danke al kosmoŝipoj de NASA. Pri registrado de la tiel nomataj ZEO-j (Zamenhof/Esperanto-Objektoj - stratoj, placoj, monumentoj k.a.) UEA komisiis Hugo Röllinger, Raymond Boré, kaj hodiaŭ Robert Kamiński. Kompilita de ili, daŭre aktualigata katalogo priskribas ĉirkaŭ 1500 ZEO-jn en ĉirkaŭ 60 landoj.³ En la Interancia Esperanto-Muzeo en Vieno (Wien) kaj foje sur fotoj publikigataj en Esperanto-revuoj, oni povas rimarki diversajn familiarajn objektojn uzatajn en ĉiutaga vivo, kies markoj estas ĉerpitaj ĝuste el esperantista vortaro, ekz.: sapo, alumetoj kaj la mondfama trinkaĵo „Mirinda”.

Danke al peno de esperantistoj Esperanto estas la sola artefarita lingvo uzata de papo dum la beno *Urbi et Orbi*. En la fama parko „Eurodisney” en Parizo (Paris) oni lanĉis projekton de uzado de Esperanto kiel de unu el lingvoj parolataj de gvidantoj de turistoj. Belga esperantisto Germain Pirlot - instruisto en mezgranda lernejo en Ostendo (Oostende) inventis kaj sugestis la nomon „euro” de la ĉefa monunuo de Eŭropa Unio...

Similajn ekzemplojn pri partopreno de esperantistoj en monda civilizo eblus citi plu longtempe.

---

¹ Informoj pri Esperanto-paĝoj kaj novaĵoj en Interreto aperas en: uea.org/rete (25.10.2010) kaj esperanto.net/info/index_eo.php. (25.10.2010)

² R.Hirsch: *Katalogo de la Esperanto-filatelo*. Bad Hersfeld 1990.

³ Ĉiam aktualigata listo troviĝas en: eo.wikipedia.org/wiki/Listo_de_ZEO-j. (25.10.2010) Pli vaste: H.Röllinger: *Monumente pri Esperanto*. Rotterdam 1997.

3.3. Esperanto kaj interkultura edukado

Por malkovri valorojn de Esperanto kiel la lingvo de interkultura edukado, necesas menciigi ideologiajn elementojn en ĝia historio, ligitajn kun personaj spertoj de la kreinto.

Laŭ L.L.Zamenhof, la kreita de li lingvo devintus servi kiel ilo por konstitui novajn formojn de internaciaj rilatoj, bazantajn sur strebo de homaro al paca kunvivado en unu granda familio, ligata kun lingva, kultura kaj religia pluralismo.¹ Unu el originoj de tiu ĉi idealo estis la juda nacieco de L.L.Zamenhof kaj liaj malbonaj spertoj pro antisemitismo. Dum pogromoj de judoj en Rusio, en la periodo de 1881-1882 jaroj, L.L.Zamenhof studadis en Moskva Universitato kaj laboris kiel korespondanto de peterburga ĵurnalo *Tagiĝo*. Li priskribadis i.a. kontraŭjudajn tumultojn en varsovia kvartalo Nalewki.² En letero el 1905 jaro, L.L.Zamenhof substrekis: „(...) *se mi ne estus «hebreo el getto», «la ideo pri la unuigo de la homaro» ne okupus min tiel obstine kaj ke neniu tiel forte kiel judo povas senti la neceson de «lingvo sennacia, neŭtrale homa».*”³ Tiu ĉi aserto estas alegoria, ĉar L.L.Zamenhof neniam loĝis en getto, sed estante viktimo de antisemitismo li rigardis ĝin kiel esprimon de simbola apartigo. Interesiĝante pri la ideo de sionismo (kvankam li mem neniam aliĝis al la movado kaj ne kunlaboradis kun ĝi), en la periodo de tagiĝo de koncepto de la internacia lingvo li esperis, ke kreo de rimedo de interkompreno de kontraŭuloj, povas gvidi al reciproka konatiĝo kaj proksimiĝo - eĉ se ne politika aŭ kultura, ja almenaŭ en homa perspektivo. Li esperis pri unuigo de hebrea diasporo, malaperigo de malamikaj sintenoj kaj pri kreo el lingvo la rimedon de komunikado de judoj kun aliaj popoloj.⁴

¹ W.Żelazny: *Doktrino de Zamenhof. Ĉirkaŭe de la penso de Zamenhof kaj ties percepto*. Warszawa 1983, p.103.

² N.Z.Maimon: *La kaŝita vivo de Zamenhof. Originalaj studoj*. Tokio 1978, pp.86-88.

³ Laŭ: U.Lins: *La danĝera...*, op.cit., p.16.

⁴ Pli vaste: N.Z.Maimon: *La kaŝita...*, op.cit., pp.57-70 kaj 161-194.

Kiam Esperanto iĝis pli kaj pli populara, kaj ĝiaj ŝatantoj komencis kreadi unikan socian movadon, la ideologia koncepto de L.L.Zamenhof pri komuna lingvo evoluis kaj iĝis pli universaleca. Li volis, ke la lingvo fariĝu propraĵo ne nur de minoritatoj, sed ankaŭ de la plimulto. Li opiniis necesa lingvon, kiu de unu flanko ne estus ekskluzive propraĵo de iu aparta nacio kaj de dua flanko povus esti libere uzata de popoloj senlingvaj kaj subpremataj. Tio signifas, ke lia koncepto de la internacia lingvo tuŝis ne nur neŭtralecon, sed ankaŭ planon de evoluiga moralalo. Temis pri kreo de iu subtila ponto, per kiu diversigitaj laŭ rasoj, religioj, naciecoj kaj ekonomipolitikaj sistemoj homoj povus unuiĝi en frata kunvivado.

En marto 1906 L.L.Zamenhof aperigis la broŝuron „Homaranismo”, en kiu li detale priskribis sian koncepton de la ideo, laŭ kiu ĉiuj popoloj kaj religioj, ne rezignante pri siaj specifaj trajtoj, renkontiĝu sur neŭtrale homa fundamento, laŭ principoj de reciproka frateco, egaleco kaj justeco.¹ Ĝi tamen ne plaĉis al tutmonda esperantistaro, ĉar gvidis al danĝero, ke la Esperanto-movado povus akiri trajtojn de iu religia (kvankam teorie neŭtrala) mistikismo. Tiun penson L.L.Zamenhof anstataŭis per koncepto de la interna ideo postulante, ke esperantistoj uzadu la lingvon ne nur surbaze de la penso pri ĝia praktika utileco, sed la penso pri frateco kaj justeco inter ĉiuj popoloj.

Dum la unua Universala Kongreso de Esperanto en Bulonjo ĉe Maro, la kreinto de Esperanto diris: „*Ofte kunvenas personoj de malsamaj nacioj kaj komprenas unu la alian; sed kia grandega diferenco estas inter ilia reciproka kompreniĝado kaj la nia!... Tie la membro de unu nacio humiliĝas antaŭ la membro de alia nacio, parolas lian lingvon, hontigante la sian, balbutas kaj ruĝiĝas, kaj sentas sin ĝenata antaŭ sia kunparolanto, dum tiu ĉi lasta sentas sin forta kaj fiera; en nia kunveno ne ekzistas*

¹ L.L.Zamenhof: *Homaranismo*. Petersburg 1906. - Pli vaste: D.Pereira de Souza: *Homaranismo. La interna ideo*. Rio de Janeiro 1994; B.A.Zozulja: *Soci-polikitaj konceptoj de L.L.Zamenhof*. Movado, Rostov-Don 1997.

nacioj fortaj kaj malfortaj, privilegiitaj kaj senprivilegiitaj, neniu humiliĝas, neniu sin ĝenas; ni ĉiuj estas plene egalrajtaj; ni ĉiuj sentas nin kiel membroj de unu nacio, kiel membroj de unu familio; kaj la unuan fojon en la homa historio ni, membroj de la plej malsamaj popoloj, staras unu apud alia ne kiel fremduloj, ne kiel konkurantoj, sed kiel fratoj, kiuj, ne altrudante unu al alia sian lingvon, komprenas sin reciproke, ne suspektas unu alian pro mallumo ilin dividanta, amas sin reciproke kaj premas al si reciproke la manojn, ne hipokrite kiel alinaciano al alinaciano, sed sincere, kiel homo al homo. Ni konsciu bone la tutan gravecon de la hodiaŭa tago, ĉar hodiaŭ, inter la gastamaj muroj de Bulonjo-sur-Mar, kunvenis ne Francoj kun Angloj, ne Rusoj kun Poloj, sed homoj kun homoj...”¹

La ĉi subaj ideoj, malgraŭ paso de pli ol unu jarcento, daŭre estas aktualaj kaj sonas kiel fragmento de programo de interkultura edukado. Interkulturecan karakteron de Esperanto kaj de nuntempa Esperanto-movado substrekis partoprenantoj de la 95-a Universala Kongreso de Esperanto, kiu okazis en Havano en julio 2010. Ili akceptis jenan rezolucion:

„Konsiderante ke Unuiĝintaj Nacioj deklaris la jaron 2010 jaro de interproksimigo de kulturoj, konstatas

- *ke la diverseco de kulturoj en la mondo grave kontribuas al la riĉeco de la homaro,*
- *ke jam 123 jaroj Esperanto kiel naŭtrala lingvo helpas konstrui pontojn inter popoloj kaj kulturoj, kaj*
- *ke la Universalaj Kongresoj de Esperanto, kunigante homojn el plej diversaj landoj tra la mondo, mem atestas tiun kapablon konstrui pontojn.*

Deklaras la deziron de Esperanto-parolantoj kunagi kun Unuiĝintaj Nacioj kaj Unesko por stimuli komprenemon inter popoloj kaj samtempe protekti la identecon de ĉiuj homgrupoj, kaj

¹ E.Privat: *Vivo de Zamenhof*. Leipzig 1923, pp.48-49.

Invitas Unuiĝintajn Naciojn kaj Uneskon plene eluzi siajn rilatojn kun Universala Esperanto-Asocio por plej efike realigi siajn celojn.”¹

Pruvita plurfoje praktika utileco de Esperanto kiel internacia lingvo, permesas rigardi ĝin kiel efikan rimedon de interkultura edukado. Ĝi estas uzata de pluraj fakuloj (ekz. instruistoj, sciencistoj) okupiĝantaj pri kultura diverseco kaj interkultura edukado. Unu el tiuspecaj internaciaj iniciatoj estas la subvenciata i.a. de Eŭropa Unio projekto *Interkulturo*, en kiu kunlaboradas instruistoj kaj pedagogoj el pluraj landoj.²

Kompreneble tio ne signifas, ke baldaŭ Esperanto iĝos fremdlingvo mondvaste instruata en lernejoj, aŭ uzata por komunikado ekz. inter sciencistoj el diversaj landoj. Por tion atingi, necesus rompi negativajn stereotipojn pri universalaj lingvoj; necesus profundaj ŝanĝoj en edukpolitikoj de sinsekvaj landoj - ĉefe en sistemo klerigado de instruistoj kaj edukistoj; necesus konvinki pri tiu ĉi ideo gepatrojn, gelernantojn kaj aliajn eblajn uzantojn de la lingvo. Ĝis nun subtenado de instruado de naturaj lingvoj estas forte ligita kun interna aŭ eksterlanda politiko de kultura superado de certaj landoj kaj rezingi pri tio simple ne eblas. Plej verŝajne tamen ĝi restados longtempe grava elemento de memedukado kaj meminstruado, kaj en la sistemo de publika klerigado ĝi funkcios ĉefe danke al entuziasmo de esperantistoj, kiuj scias konvinki pri la valoro de ilia lingvo - kiel ekz. en Ĉinio.³

Serĉado de komuna lingvo - precipe en la medio de internaciaj kontaktoj kaj interŝanĝoj de grupoj de gelernantoj, studentoj, sciencistoj ktp., ofte okazas helpe de alternativaj komunikrimedoj, precipe neparolaj. Ekkonado de aliuloj kaj de iliaj kulturoj okazas pere de kontaktoj kun ilia muziko, plastaj

¹ G.Greatrex: *Jaro de interproksimigo de kulturoj: Ni spertiĝu pri interkulturaj rilatoj*. [en:] La Revuo Esperanto, No 9/2010, p.174.

² www.interkulturo.net. (25.10.2010)

³ En la Universitato de Nankino (Nanĵing), kadre de projekto realigata de Dennis Keefe, oni preparas kursojn por studentoj, kiuj deziras utiligi Esperanton en propraj fakoj (medicino, komerco ktp.).

artaĵoj kaj multimedia arto. En tiuj ĉi rimedoj troviĝas grandega kvanto de universaleco. Tial do, emocia komunikado pere de ili, tute ne ŝajnas utopia, kaj tio helpas instigi al tiuspecaj kontaktoj. En nuntempa klerigado oni sukcese uzasadas modernajn teknologiojn de transmeto de sono kaj bildo, kio bonege pliriĉigas la jam uzatajn antaŭe metodojn, kiel tiun ĉi de Célestin Freinet.¹

Sed jam la ligita kun ilia uzo fakto de kontaktoj kun fremda kulturo, kunestado, kuna travivado kaj empatia ekkunlaboro kun membroj de tiu ĉi kulturo dum diversflanka arta kreado, estas aloga perspektivo - precipe por la medioj, kies kulturoj grave diferencas kaj bezonas reciprokan klarigon. Simbola komunikado per bildo, sono kaj movo, ne plu vekas grandajn kontraŭstarojn - precipe en la globala vilaĝo, kies limoj senĉese plilarĝiĝas, danke al progresanta tekniko. Tiuj ĉi rimedoj estas nur la unua paŝo al vera dialogo kaj interkompreniĝo, kiujn povus antaŭenpuŝi nur klasika internacia, aŭ universala lingvo, ebliganta plenan komunikadon. - Kial ne uzi tiucele Esperanton? Ĝi jam estas preta, sufiĉe disvolviĝinta kaj ĝia pli ol centjara ekzisto pruvis ĝian utilecon.

¹ C.Frenet: *Œuvres pédagogiques*. Paris 1994.

Bibliografio (cititaj verkoj)

1. Abdallah-Preteille M., Porcher L.: *Éducation et communication interculturelle*. Paris 1996.
2. Abdallah-Preteille M.: *Des enfants non-francophones à l'école: quel apprentissage? Quel français?* Paris 1982.
3. Abdallah-Preteille M.: *L'école face au défi pluraliste. Choc des Cultures*. Paris 1989.
4. Abdallah-Preteille M.: *L'éducation interculturelle*. Paris 1999.
5. Abdallah-Preteille M.: *La pédagogie interculturelle*. Paris 1986.
6. Abdallah-Preteille M.: *Vers une pédagogie interculturelle*. Paris 1996.
7. Abou S.: *L'identité culturelle. Relations interethniques et problèmes d'acculturation*. Paris 1981.
8. Adamczyk M.J., Ładyżyński A.: *Edukacja w krajach rozwiniętych*. Stalowa Wola 1999.
9. Aisberg E.: *Mi komprenas fine la radion!* Budapest 1934.
10. Amselle J.-L.: *Vers un multiculturalisme français. L'empire de coutume*. Paris 1996.
11. Augé M.: *Le sens des autres. Actualité de l'anthropologie*. Paris 1994.
12. Auld W.: *The international languages as a medium for literary translation*. London 1959.
13. Balicki M.: *Otoczenie kulturowe jako wyzwanie dla zarządzania w erze globalizacji*. [en:] J.Nikitorowicz, J.Halicki, J.Muszyńska (org.): *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*. Białystok 2003.
14. Banks J.A. (org.): *Handbook of Research on Multicultural Education*. New York 1995.
15. Banks J.A., McGee Banks A. (org.): *Multicultural education: issues and perspectives*. Boston 1993.
16. Banks J.A.: *Teaching Strategies for Ethnic Studies*. Boston 1997.
17. Bartz B.: *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*. Duisburg-Radom 1997.
18. Bastide H.: *Les Enfants d'immigrés et l'enseignement français*. Paris 1982.
19. Bauman Z.: *Socjologia*. Poznań 1996.
20. Bekemans L., Ortiz de Urbina Y.: *Étude sur l'éducation: l'enseignement des immigrés dans l'Union européenne*. Luxembourg 1997.
21. Benattig R.: *Insertion des immigrés et cohabitation interculturelle. Recueil et évaluation d'expériences*. Paris 1986.
22. Benedyktowicz Z.: *Portrety „obcego”. Od stereotypu do symbolu*. Kraków 2000.
23. Berger P.L., Luckmann T.: *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*. Warszawa 1983.
24. Bokszański Z.: *Stereotypy a kultura*. Wrocław 1997.
25. Borzyszkowski J.: *Istota ruchu kaszubskiego i jej przemiany od połowy XIX wieku po współczesność*. Gdańsk 1982.
26. Boulton M.: *Zamenhof - Creator of Esperanto*. London 1980.
27. Bourquin J.-F.: *Violence, conflit et dialogue interculturel*. Strasbourg 2003.
28. Burney P.: *Les langues internationales*. Paris 1962.
29. Burszta J.: *Kultura ludowa - kultura narodowa. Szkice i rozprawy*. Warszawa 1973.
30. Burszta W.: *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*. Poznań 1998.
31. Burszta W.: *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*. Poznań 1998.
32. Burszta W.: *Wielokulturowość. Pytania pierwsze*. [en:] M.Kempny, A.Kapciak, S.Łodziński (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997.
33. Camilleri C.: *La communication dans la perspective interculturelle*. [en:] C.Camilleri, M.Cohen-Emerique (org.): *Chocs de cultures: Concepts et enjeux pratiques de l'interculturel*. Paris 1989.
34. Camilleri C.: *Les conditions de base de l'interculturel*. [en:] *Quaderni - Pour une société interculturelle*, No 6/1992.

35. Centassi R., Masson H.: *L'homme qui a défié Babel: Ludwik Lejzer Zamenhof*. Paris 1995.
36. Chałasiński J.: *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej „Kopalnia” na Górnym Śląsku*. Warszawa 1935.
37. Cherpillod A.: *Espéranto ou Babel: faut choisir*. Courgenard 1995.
38. Cherpillod A.: *L.L.Zamenhof - datoj, faktoj, lokoj*. Courgenard, 1997.
39. Childs-Mee A.: *Saluton! Esperanto Aŭtodidakte. Internacia Lernolibro de la Internacia Lingvo*. Antverpeno 1983.
40. Clanet C. (org.): *L'interculturel en éducation et sciences humaines*. Toulouse 1985, vol.1-2.
41. Clanet C.: *L'interculturel - introduction aux approches interculturelles en Éducation et en Sciences Humaines*. Toulouse 1993.
42. Cohen-Emerique M.: *Choc culturel et relations interculturelles dans la pratique des travailleurs sociaux. Formation par la méthode des incidents critiques*. [en:] *Cahiers de sociologie économique et culturelle*, No 2/1984.
43. Cohen-Emerique M.: *Connaissance d'autrui et processus d'attribution en situations interculturelles*. [en:] J.Retschitzky, M.Bossel-Lagos, P.Dasen (org.): *La recherche interculturelle*. Paris 1989, vol.1.
44. Cohen-Emerique M.: *L'approche interculturelle auprès des migrants*. [en:] G.Legault (org.): *L'intervention interculturelle*. Montréal-Paris 2000.
45. Couillard X.: *De la „culture d'origine” et de la „pedagogie interculturelle”*. Paris 1981.
46. Couturat L., Leau L.: *Histoire de la langue universelle*. Paris 1903.
47. Cuhe F.X.: *La revendication interculturelle. Colloque CLAP: Vers une société interculturelle*. Paris 1983.
48. Cylkowska-Nowak M.: *Edukacja obywatelska w szkołach Wielkiej Brytanii, Francji i Polski*. [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. Toruń-Poznań 1998.
49. Czykwin E., Misiejuk D.: *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*. Białystok 2002.
50. Czykwin E.: *Fenomen trwałości uprzedzeń etniczno-religijnych*. [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*. Białystok 1995.
51. Dąbrowski M.: *Swój/obcy/inny. Z problemów interferencji i komunikacji międzykulturowej*. Izabelin 2001.
52. Dasen P., Retschitzki J.: *Recherches interculturelles*. [en:] ARIC: *Socialisations et cultures. Actes du premier colloque de l'ARIC „Socialisations”*. Toulouse 1989.
53. Demorgon J.: *L'exploration interculturelle. Pour une pédagogie internationale*. Paris 1989.
54. Demorgon J.: *L'histoire interculturelle des sociétés*. Paris 1998.
55. Denoux P.: *La recherche interculturelle en France*. [en:] M.Abdallah-Prechteille, A.Thomas (org.): *Relations et apprentissages interculturels*. Paris 1995.
56. Dinello R., Perret-Clermont A.-N.: *Psycho-pédagogie interculturelle*. Fribourg 1987.
57. Dr.Esperanto: *Język międzynarodowy. Przedmowa i podręcznik kompletny*. Warszawa 1887.
58. Durand J.-C., Tunidis-Durand B.: *Quelle formation pour les enseignants?* [en:] *Cahiers de CERES*, No 2-3/1989.
59. eo.monediplo.com. (25.10.2010)
60. eo.wikipedia.org/wiki/Listo_de_ZEO-j (25.10.2010)
61. esperanto.net/info/index_eo.php. (25.10.2010)
62. Filtzinger O.: *Interculturalité européenne dans le travail social*. [en:] J.Demorgon, E.M.Lipiansky (org.): *Guide de l'interculturel en formation*. Paris 1999.
63. Fitouri Ch.: *Biculturalisme, bilinguisme et éducation*. Neufchatel 1983.
64. Folger J.P., Scott Poole M., Stutman R.K.: *Konflikt i interakcja*. [en:] J.Stewart (org.): *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*. Warszawa 2003.
65. Frankiewicz W., Kossak-Główniewicz K.: *Edukacja regionalna i alternatywna. Założenia i program pierwszego Podyplomowego Studium Edukacji Regionalnej i Alternatywnej w Uniwersytecie Gdańskim*. [en:] T.Lewowicki, B.Grabowska (org.): *Spoleczności pogranicza, wielokulturowość, edukacja*. Cieszyn 1996.
66. Frenet C.: *Œuvres pédagogiques*. Paris 1994.
67. Gelpi E.: *Świadomość ziemską. Badania i kształcenie*. Kraków 1996.
68. Girard R.: *Kozioł ofiarny*. Łódź 1991.
69. Giroux H.A.: *Teoria krytyczna i racjonalność w edukacji obywatelskiej*. [en:] Z.Kwieciński, L.Witkowski (org.): *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach*. Warszawa 1993.
70. Golka M.: *Oblicza wielokulturowości*. [en:] M.Kempny, A.Kapciak, S.Łodziński (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997.
71. Golka M.: *Problemy i dylematy edukacji dla wielokulturowości*. [en:] J.Nikitorowicz, M.Sobecki, D.Misiejuk (org.): *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. Białystok 2001, vol.1.
72. Greatrex G.: *Jaro de interproksimigo de kulturoj: Ni spertiĝu pri interkulturaj rilatoj*. [en:] *La Revuo Esperanto*, n-ro 9/2010.
73. Grima Camilleri A.: *Comme c'est bizarre! L'utilisation d'anecdotes dans le développement de la compétence interculturelle*. Strasbourg 2002.
74. Groombridge B.: *Komunikowanie*. [en:] P.Lengrand (org.): *Obszary permanentnej samoedukacji*. Warszawa 1995.
75. Grzybowski P.P.: *Edukacja europejska - od wielokulturowości ku międzykulturowości*. Kraków 2007, 2008.
76. Grzybowski: *Edukacja międzykulturowa - konteksty. Od tożsamości po język międzynarodowy*. Kraków 2011
77. Grzybowski P.P.: *Edukacja międzykulturowa - przewodnik. Pojęcia, literatura, adresy*. Kraków 2008.
78. Grzybowski P.P.: *Interkultura edukado en Europo kaj la ideo de Internacia Lingvo*. [en:] *Almanako Lorenz*. Rio de Janeiro 2000.
79. Grzybowski P.P.: *Materialoj pri Esperanto-kulturo. Lingvo kaj Movado*. Bydgoszcz 1999.
80. Grzybowski P.P.: *Wspólny język - utopia, czy nadzieja edukacji międzykulturowej?* [en:] T.Lewowicki, J.Urban, A.Szczyпка-Rusz (org.): *Język, komunikacja i edukacja w społecznościach wielokulturowych*. Cieszyn - Warszawa 2004.
81. Guirardon V.: *Multiculturalisme et droit étrangers dans l'Union européenne*. [en:] R.Kastoryano (org.): *Quelle identité pour l'Europe?* Paris 1998.
82. Habermas J.: *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*. Warszawa 1993.
83. Hannoun H.: *Les ghettos de l'école. Pour une éducation interculturelle*. Paris 1987.
84. Hermet G.: *Multiculturalisme et démocratie en Europe*. [en:] R.Kastoryano (org.): *Quelle identité pour l'Europe?* Paris 1998.
85. Hirsch R.: *Katalogo de la Esperanto-filatelio*. Bad Hersfeld 1990.
86. Jarymowicz M.: *Poznać siebie - zrozumieć innych*. [en:] J.Kozielecki (org.): *Humanistyka przełomu wieków*. Warszawa 1999.
87. Jurkowski M.: *Od wieży Babel do języka kosmitów*. Białystok 1986.
88. Karolczak-Biernacka B.: *Postawy młodzieży wobec mniejszości*. [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*. Białystok 1995.
89. Kempny M.: *Wielokulturowość «ante portas»!* [en:] M.Kempny, A.Kapciak, S.Łodziński (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997.
90. Kennedy P.: *U progu XXI wieku (przymiarka do przyszłości)*. London 1994.
91. Klimowicz A. (org.): *Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczyciela*. Warszawa 2004.

92. Kłoskowska A.: *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa 1996.
93. Kłoskowska A.: *Otwarte i zamknięte postawy narodowe w sytuacji pogranicza*. [en:] *Kultura i Społeczeństwo*, No 3/1995.
94. Knight J., Smith R., Sachs J.: *Dekonstrukcja hegemonii. Polityka wielokulturowości i populistyczna reakcja*. [en:] S.J.Ball: *Foucault i edukacja. Dyscypliny i wiedza*. Kraków 1994.
95. Kökény L., Bleier V. (org.): *Enciklopedio de Esperanto*. Budapest 1986.
96. Komorowski Z.: *Pluralizm - wielokulturowość - diaspora*. [en:] *Kultura i Społeczeństwo*, No 2-3/1975.
97. Komorowski Z.: *Rozważania o wielokulturowości*. [en:] *Kultura i Społeczeństwo*, No 2/1974.
98. Korporowicz L.: *Wielokulturowość a międzykulturowość: od reakcji do interakcji*. [en:] M.Kempny, A.Kapciak, S.Łodziński (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997.
99. Kossak-Główniczewski K.: *Edukacja regionalna - pytania o realizację*. [en:] J.Brzeziński, L.Witkowski (org.): *Edukacja wobec zmiany społecznej*. Poznań-Toruń 1994.
100. Kossak-Główniczewski K.: *Edukacja regionalna, wielokulturowa i międzykulturowa a pytanie o „prywatne ojczyzny” - zarys problemu*. [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*. Białystok 1997.
101. Kossak-Główniczewski K.: *Niektóre aspekty niezależnej edukacji regionalnej*. [en:] E.Rodziewicz, M.Szczepanska-Pustkowska (org.): *Od pedagogiki ku pedagogii*. Toruń 1993.
102. Kowalikowa J.: *Regionalizm w wymiarze społecznym, kulturowym i edukacyjnym*. [en:] M.T.Michalewska (org.): *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*. Kraków 1999.
103. Kowalski P.: *Granica. Próba uporządkowania kategorii antropologicznych*. [en:] T.Smolińska (org.): *Pogranicze jako problem kultury*. Opole 1994.
104. Krause A.: *Integracyjne złudzenia ponowoczesności (sytuacja ludzi niepełnosprawnych)*. Kraków 2000.
105. Kristeva J.: *Etrangers à nous-mêmes*. Paris 1988.
106. Krzysztofek K.: *Wielokulturowość, demokracja i rynek kultury*. [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze. Studia społeczne*. Białystok 1999, vol.8.
107. Kubiak-Pokrzywniak D.: *Model obywatela w wybranych koncepcjach zachodniej myśli pedagogicznej*. [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. Toruń-Poznań 1998.
108. Kuczyński J.: *Młodość Europy i wieczność Polski*. Warszawa 1999.
109. Kurzępa J.: *Eksplanacyjna użyteczność teorii zróżnicowanych powiazań w odniesieniu do zachowań patologicznych na pograniczu*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Cieszyn 2001.
110. Kwieciński Z.: *Edukacja do globalnego przetrwania*. [en:] K.Przeclawska (org.): *Tradycja i wyzwania*. Kraków 1996.
111. Kwieciński Z.: *Przedmowa*. [en:] Z.Kwieciński, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika - podręcznik akademicki*. Warszawa 2003, vol.1.
112. Kwieciński Z.: *Socjopatologia edukacji*. Olecko 1995.
113. Ladmirał J.R., Lipiansky E.M.: *La communication interculturelle*. Paris 1989.
114. Ladmirał J.-R.: *Traduction et communication interculturelle*. [en:] L.Colin, B.Müller (org.): *La Pédagogie des rencontres interculturelles*. Paris 1996.
115. Leray C.: *Langues de culture et langue(s) d'enseignement(s) dans une éducation interculturelle*. [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. Paris 2001.
116. Lewowicki T.: *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000.
117. Lewowicki T.: *Wprowadzenie*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000.
118. Lins U.: *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Gerlingen 1988.
119. Llaumett M.: *Les Jeunes d'origine étrangère. De la marginalisation à la participation*. Paris 1984.
120. Łobos A.: *Z dziejów śląskiego regionalizmu - Paweł Musioł*. [en:] M.T.Michalewska (org.): *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*. Kraków 1999.
121. Łoś-Nowak T.: *Euroregion jako czynnik kreujący tożsamość europejską. Przesłanki, możliwości zagrożenia*. [en:] W.Malendowski, M.Szczepaniak (org.): *Euroregiony - mosty do Europy bez granic*. Warszawa 2000.
122. Machaj I.: *Pogranicze*. [en:] Z.Bokszański (org.): *Encyklopedia socjologii*. Warszawa 1998, vol.3.
123. Maimon N.Z.: *La kaŝita vivo de Zamenhof. Originalaj studoj*. Tokio 1978.
124. Malewska H. (org.): *Crise d'identité et déviance chez les jeunes immigrants*. Paris 1982.
125. Malewska H., Cachon C.: *Le travail social et les enfants de migrants. Racisme et identité, recherche-action*. Paris 1988.
126. Malewska-Peyre H.: *Les enfants de migrants et l'école*. Grenoble 1984.
127. Martinelli S., Taylor M. (org.): *Uczenie się międzykulturowe. Pakiet szkoleniowy No4*. Strasbourg 2000.
128. Mauviel M.: *La communication interculturelle - constitution d'une nouvelle discipline. Colloque UNESCO*. [en:] *Phénomènes d'acculturation et de déculturation dans le monde contemporain*, No 2/1980.
129. Mauviel M.: *Qu'appelle-t-on études interculturelles en sciences humaines et en sciences de l'éducation? Esquisse d'un état de la question*. [en:] C.Clanet (org.): *L'interculturel en éducation et en sciences humaines*. Toulouse 1985, vol.1.
130. Mauviel M.: *Vers une solution éducative à l'ethnocentrisme, la communication interculturelle*. [en:] *Recherche, Pédagogie, Culture*, No 1/1980.
131. McLaren P.: *Critical Pedagogy, Multiculturalism and the Politics of Risk and Resistance. A Reponse to Kelly and Portelli*. [en:] *Journal of Education*, No 3/1991.
132. Melosik Z.: *Obywatelstwo, czas (historia) i przestrzeń (geografia)*. [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. Toruń-Poznań 1998.
133. Melosik Z.: *Wychowanie obywatelskie, nowoczesność, ponowoczesność (próba konfrontacji)*. [en:] Z.Melosik, Przyszczykowski K. (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. Toruń-Poznań 1998.
134. Mialaret G.: *La multiculturalité et l'éducation au XXI siècle*. [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. Paris 2001.
135. Michalewska M.T. (org.): *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*. Kraków 1999.
136. Michaud G. (org.): *Identités collectives et relations interculturelles*. Bruxelles 1978.
137. Mickiewicz A.: *Sinjoro Tadeo*. Varsovia 1955.
138. Miguez R.: *La comparaison interculturelle. Logique et méthodologie d'un usage empiriste de la comparaison*. Montreal 1977.
139. Morin E., Kern A.B.: *Ziemia -ojczyzna*. Warszawa 1998.
140. Mostwin D.: *Trzecia wartość. Wykorzenie i tożsamość*. Lublin 1995.
141. Muszyński J.: *Zarys historii języków międzynarodowych a językoznawstwo*. Łódź 1947.
142. Nikitorowicz J.: *Edukacja międzykulturowa na pograniczach kultur (propozycje realizacyjne)*. [en:] T.Lewowicki, B.Grabowska (org.): *Społeczności pogranicza, wielokulturowość, edukacja*. Cieszyn 1996.
143. Nikitorowicz J.: *Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych*. [en:] T.Lewowicki, J.Nikitorowicz, T.Pilch, S.Tomiuk (org.): *Edukacja wobec ładu globalnego*. Warszawa 2002.
144. Nikitorowicz J.: *Koncepcja tożsamości międzykulturowej jako wartości edukacyjnej społeczeństwa wielokulturowego*. manuscript.
145. Nikitorowicz J.: *Młodzież pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej. Tożsamość, plany życiowe, wartości*. Białystok 2000.

146. Nikitorowicz J.: *Od podmiotowości do międzykulturowości i z powrotem. Próba interpretacji niektórych perspektyw teoretycznych*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Cieszyn 2001.
147. Nikitorowicz J.: *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*. Białystok 1995.
148. Nikitorowicz J.: *Socjotechnika w edukacji regionalnej i międzykulturowej wobec celów i wartości młodzieży oraz idei zjednoczenia Europy*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000.
149. Nikitorowicz J.: *Tożsamość międzykulturowa jako efekt edukacji w społeczeństwie wielokulturowym*. [en:] Europejczycy, No 1/2001.
150. Nikitorowicz J.: *Wielopłaszczyznowa i ustawicznie kreująca się tożsamość wielokulturowej, podłoże konfliktów kulturowych i cel edukacji międzykulturowej*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur, A.Gajdzica (org.): *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*. Cieszyn-Warszawa 2003.
151. Nikitorowicz J.: *Wielopłaszczyznowa i ustawicznie kreująca się tożsamość w społeczeństwie wielokulturowym a edukacja międzykulturowa*. [en:] J.Nikitorowicz, M.Sobecki, D.Misiejuk (org.): *Kultury tradycyjne a kultura globalna*. Białystok 2001, vol.1.
152. Nowicka E.: *Badanie pogranicza. Kilka propozycji metodologicznych*. [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze. Studia społeczne*. Białystok 1999, vol.8.
153. Ogrodzka-Mazur E.: *Regionalizm w procesie edukacji szkolnej (studium z pogranicza polsko-czeskiego)*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Szkoła na pograniczach*. Katowice 2000.
154. Oriol M.: *Les cultures en mouvement - Dialectiques interculturelles et dialectiques intraculturelles. Propos epistemologiques à l'ecoute des immigrés*. Nice 1978.
155. Ossowski S.: *O ojczyźnie i narodzie*. Warszawa 1984.
156. Ossowski S.: *Z zagadnień psychologii społecznej. Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny*. [en:] *Dzieła*. Warszawa 1967, vol.3.
157. Ouellet F., Pagé M. (org.): *Pluriethnicité, éducation et société, construire un espace commun*. Montréal 1991.
158. Ouellet F.: *L'éducation interculturelle et l'éducation à la citoyenneté. Quelques pistes pour s'orienter dans la diversité des conceptions*. [en:] *VEI Enjeux*, No 129/2002.
159. Ouellet F.: *L'éducation interculturelle. Essai sur le contenu de la formation des maîtres*. Paris 1991.
160. Pawlik W.: *Arogancja kultury odrzucającej „inność”*. [en:] *Kultura i Społeczeństwo*, No 4/1984.
161. Pawluczuk W.: *Pogranicze narodowe czy pogranicze cywilizacyjne?* [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze. Studia społeczne*. Białystok 1999, vol.8.
162. Pei M.: *One language for the world*. New York 1958.
163. Pereira de Souza D.: *Homaranismo. La interna ideo*. Rio de Janeiro 1994.
164. Peretti A. de: *Pour une école plurielle*. Lausanne-Paris 1987.
165. Perucca B.: *Langues vivantes, l'Europe se met au diapason*. [en:] *Le Monde de l'Education*, n-ro 5/2003.
166. Piaget J.: *Nécessité et signification des recherches comparatives en psychologie génétique*. [en:] *International Journal of Psychology*, No 1/1966.
167. Picard D.: *Communication interculturelle et rituels sociaux*. [en:] J.Demorgon, E.M.Lipiansky (org.): *Guide de l'interculturel en formation*. Paris 1999.
168. Piron C.: *Communication linguistique - à la recherche d'une dimension mondiale*. Paris 1992.
169. Porcher L., Abdallah-Pretceille M.: *Éthique de la diversité et éducation*. Paris 1998.
170. Porcher L.: *Éducation des enfants de migrants: une pédagogie interculturelle sur le terrain*. Strasbourg 1979.
171. Porcher L.: *L'éducation des travailleurs migrants en Europe. L'interculturalisme et la formation des enseignants*. Strasbourg 1981.
172. Potulicka E.: *Ramy teoretyczne liberalno-demokratycznej koncepcji edukacji obywatelskiej*. [en:] E.Malewska, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie*. Kraków 2002.
173. Preiswerk R.: *Le savoir et le faire. Relations interculturelles et développement*. Paris 1975.
174. Privat E.: *Historio de la lingvo Esperanto 1887-1927*. Den Haag 1982.
176. Privat E.: *Vivo de Zamenhof*. Leipzig 1923.
177. Przychylicki K.: *Edukacja dla demokracji. Strategie zmian a kompetencje obywatelskie*. Toruń-Poznań 1999.
178. Przychylicki K.: *Postawy obywatelskie Polaków. Studium empiryczne*. [en:] Z.Melosik, K.Przychylicki (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. Toruń-Poznań 1998.
179. Rabczuk W.: *Procesy migracyjne w Europie Zachodniej*. [en:] *Nowa Szkoła*, No 7/1992.
180. Rabczuk W.: *Uwarunkowania i przykłady edukacji interkulturowej imigrantów w krajach Unii Europejskiej*. [en:] T.Lewowicki, J.Suchodolska (org.): *Rodzina, wychowanie, wielokulturowość*. Cieszyn 2000.
181. Regnault E.: *Projet de formation interculturelle des travailleurs sociaux*. [en:] *Cahiers du CERESI*, No 2-3/1989.
182. Rey M. (org.): *Une pédagogie interculturelle*. Berne 1984.
183. Rey M.: *Between Memory and History - a Word about Intercultural Education*. [en:] *European Journal of Intercultural Studies*, No 1/1996.
184. Rey M.: *D'une logique mono à une logique de l'inter. Pistes pour une éducation interculturelle et solidaire*. Genève 1996.
185. Rey M.: *Former les enseignants à l'éducation interculturelle?* Strasbourg 1983.
186. Rey M.: *Recueils d'informations sur les opérations d'éducation interculturelle en Europe*. Strasbourg 1983.
187. Rittel S.J.: *Strategie edukacji obywatelskiej. Założenia projektowania*. [en:] E.Malewska, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie*. Kraków 2002.
188. Röllinger H.: *Monumente pri Esperanto*. Rotterdam 1997.
189. Rubacha K.: *Budowanie teorii pedagogicznych*. [en:] Z.Kwieciński, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika - podręcznik akademicki*. Warszawa 2003, vol.1.
190. Ruiz Velasco Sanchez E.: *Autour de l'enseignement des langages artificiels et naturels*. [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. Paris 2001.
191. Sadowski A.: *Harmonia i konflikty na pograniczach*. [en:] K.Krzysztofek, A.Sadowski (org.): *Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*. Białystok 2001.
192. Sadowski A.: *Wprowadzenie*. [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze. Studia społeczne*. Białystok 1999, vol.8.
193. Sadowski A.: *Wschodnie pogranicze w perspektywie socjologicznej*. Białystok 1995.
194. Sayad A.: *Les Usages sociaux de la culture des immigrés*. Paris 1978.
195. Segalen V.: *Essai sur l'exotisme. Une esthétique du divers*. Paris 1978.
196. Semprini A.: *Le multiculturalisme*. Paris 1997.
197. Sherif M.: *Des tensions intergroupes aux conflicts internationaux*. Paris 1971.
198. Simonides D.: *Archaizmy kulturowe na śląskim pograniczu*. [en:] T.Smolińska (org.): *Pogranicze jako problem kultury*. Opole 1994.
199. Skorowski H.: *Antropologiczno-etyczne aspekty regionalizmu*. Warszawa 1990.
200. Sleeter C., Grant C.A.: *Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class, and Gender*. New York 1988.
201. Sleeter C., McLaren P.: *Multicultural Education, Critical Pedagogy and the Politics of Difference*. Albany 1995.
202. Smolińska T. (org.): *Pogranicze jako problem kultury*. Opole 1994.

203. Świątkiewicz W.: *Region i regionalizm w perspektywie antropocentrycznego paradygmatu kultury*. [en:] S.Bednarek, S.Słowik, J.Wojtaś, A.Kociszewski, A.J.Omelaniuk (org.): *Regionalizm polski u progu XXI wieku*. Wrocław 1994.
204. Szczurek-Boruta A.: *W poszukiwaniu perspektywy teoretycznej - zmiany społeczne na pograniczach*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Cieszyn 2001.
205. Szuklarek T.: *Pedagogika międzykulturowa*. [en:] Z.Kwieciński, B.Śliwowski (org.): *Pedagogika - podręcznik akademicki*. Warszawa 2003, vol.1.
206. Sztompka P.: *Socjologia - analiza społeczeństwa*. Kraków 2003.
207. Tarkowska E.: *Niepewność kulturowa a stosunek do inności*. [en:] M.Kempny, A.Kapciak, S.Łodziński (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997.
208. Taylor C.: *Multiculturalisme. Différence et démocratie*. Paris 1992.
209. Taylor M.: *Concepts-clés et bases de l'éducation interculturelle*. [en:] P.Brander, C.Cardenas, R.Gomes, J. Vicente Abad, M.Taylor: *Kit pédagogique - Idées, ressources, méthodes et activités pour l'éducation interculturelle informelle avec des adultes et des jeunes*. Strasbourg 1995.
210. Todorov T.: *Podbój Ameryki. Problem innego*. Warszawa 1996.
211. Triantaphyllou A.: *Comment communiquer sans connaître la langue de l'autre: analyse des échanges éducatifs européens*. [en:] M.Abdallah-Preteille, L.Porcher (org.): *Diagonales de la communication interculturelle*. Paris 1999.
212. Troadec B.: *Approches culturelle et interculturelle comparative: vers une intégration de paradigmes complémentaires. Actes du VIIIème Congrès de l'Association pour la Recherche Interculturelle (ARIC) Université de Genève - 24-28 septembre 2001*. www.unige.ch/fapse/SSE/groups/aric (10.02.2007).
213. Tyszka A.: *Rozmowa kultur*. [en:] A.Kapciak, L.Korporowicz, A.Tyszka (org.): *Komunikacja międzykulturowa. Zbliżenia i impresje*. Warszawa 1995.
214. uea.org/rete. (25.10.2010)
215. Universala Esperanto-Asocio: *Jarlibro 2010*. Rotterdam 2010.
216. Varankin V.: *Teorio de Esperanto. Helpilo por superaj Esperanto-kursoj*. Saarbrücken 1977.
217. Vickery W.E., Cole S.G.: *Intercultural education in American schools; proposed objectives and methods*. New York 1943.
218. Waldenfels B.: *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*. Warszawa 2002.
219. Wiśniewski T.: *Ludwik Zamenhof*. Białystok 1987.
220. Witkowski L.: *Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji*. Toruń 2000.
221. Wojakowski D.: *Wielokulturowość jako wartościowanie i wartość społeczna*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur, A.Gajdzica (org.): *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*. Cieszyn - Warszawa 2003.
222. Wojakowski D.: *Wielokulturowość wyzwaniem dla edukacji (z badań na pograniczu polsko-ukraińskim)*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000.
223. Wołoszyn S.: *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*. Kielce 1998.
224. www.bongo.ne.jp/~teg/radio/esperanto.htm. (25.10.2010)
225. www.interkulturo.net. (25.10.2010)
226. www.interlingua.com. (25.10.2010)
227. www.kurso.com.br. (25.10.2010)
228. Zamenhof L.L.: *Fundamento de Esperanto*. Marmande 1963.
229. Zamenhof L.L.: *Homaranismo*. Petersburg 1906.
230. Żelazny W.: *Doktrino de Zamenhof. Ĉirkaŭe de la penso de Zamenhof kaj ties percepto*. Warszawa 1983.
231. Żelazny W.: *Etniczność. Ład - konflikt - sprawiedliwość*. Poznań 2004.
232. Ziółkowska M.: *Doktor Esperanto*. Warszawa 1959.
233. Znaniecki F.: *Studia nad antagonizmem do obcych*. Warszawa 1990.
234. Zozulja B.A.: *Soci-polikitaj konceptoj de L.L.Zamenhof*. Movado, Rostov-Don 1997.
235. Żytyński J.: *Esperanto i esperantysty*. Warszawa 1987.

DUA PARTO

* * *

Interretaj adresoj

Retpaĝoj de institucioj, asocioj kaj projektoj ligitaj kun kultura diverseco en diversaj kondiĉoj. Se iu adreso estas ne plu aktuala, oni povas trovi la retpaĝon skribante nomon de serĉata institucio (aŭ ties mallongigo) en iu ret-serĉilo (ekz. www.google.com).

- A world of Difference - www.adl.org/education/edu_awod/default_awod.asp
- Agence pour le Développement des Relations interculturelles (ADRI) - www.adri.fr
- Anti-Defamation League (ADL) - www.adl.org/adl.asp
- Art against racism - allrelated.syr.edu/index.html
- Association internationale pour l'Éducation interculturelle (IAIE) \ International Association for Intercultural Education (IAIE) - www.iaie.org
- Association pour la Recherche interculturelle (ARIC) - www.unifr.ch/ipg/sitecr/ARIC/Ouverture.htm
- Association pour le Droit des Étrangers (ADDE) - www.users.skynet.be/adde
- Babilon Centrum voor Studies van de Multiculturele Samenleving \ Babylon Center for Studies of Multilingualism in the Multicultural Society - www.uvt.nl/babylon
- Bibliotheque de l'interculturel - perso.orange.fr/sietar-france/bibl.aut.html
- Centre d'Information et d'Études sur les Migrations internationales (CIEMI) - www.ciemi.org
- Centre d'études de l'ethnicité et des migrations (CEDEM) \ Centre for studies on ethnicity and migration (CEDEM) - www.ulg.ac.be/cedem/index2.html
- Centre for Ethnicity & Racism Studies (CERS) - www.leeds.ac.uk/cers/about.htm
- Centre pour les Equipes de Recherche et d'Étude des Situations interculturelles (CERES) - www.univ-tlse2.fr
- Centret för forskning om etniska relationer och nationalism (CEREN) \ Centre for Research on Ethnic Relations and Nationalism (CEREN) - www.sockom.helsinki.fi/ceren
- Centro de Estudos das Migrações e das Relações Interculturais (CEMRI) \ The Centre for the Study of Migration and Intercultural Relations (CEMRI) - www.univ-ab.pt
- Centrum för forskning om internationell migration och etniska relationer (CEIFO) \ Centre for Research in International Migration and Ethnic Relations (CEIFO) - www.ceifo.su.se
- Centrum för Multiethnisk Forskning \ Centre for Multiethnic Research - www.uu.se/Adresser/Directory/deps/HL6.html
- Commission for Racial Equality (CRE) - www.edenbridgetown.com/ethics/discrimination/cre.shtml
- Commission européenne Contre le Racisme et l'Intolérance (ECRI) \ European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) - www.coe.int/T/F/Droits_de_l'Homme/Ecri
- Cross Cultures Project Association (CCPA) - www.ccpa.dk
- Czwarty Świat Polska - www.atd.org.pl
- Droits de l'Homme et Dialogue Interculturel (DHDI) - www.dhdi.free.fr
- Ecole Sans Racisme \ School Without Racism - www.schoolwithoutracism-europe.org
- Education pack - www.eycb.coe.int/edupack/00.html
- Europäisches Forum für Migrationsstudien (EFMS) \ European Forum for Migration Studies (EFMS) - www.uni-bamberg.de/~ba6ef3/efmshome.htm

- European Council on Refugees and Exiles (ECRE) - www.ecre.org
- European Disability Forum (EDF \ FEPH) \ Forum européen des personnes handicapées (EDF \ FEPH) - www.edf-feph.org
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) - www.eumc.at
- European Research Centre on Migration & Ethnic Relations (ERCOMER) - www.ercomer.org/wwwvl/index.html
- Evropski center za etnične, regionalne in sociološke študije (ECERS) \ European Center for Ethnic, Regional and Sociological Studies (ECERS) - www.uni-mb.si
- Fabel van de illegal \ The Myth of Illegality - www.gebladerte.nl
- Fédération européenne d'Associations Travaillant Avec les Sans-Abri (FEANTSA) \ European Federation of National Organisations Working with the Homeless (FEANTSA) - www.feantsa.org
- Football Against Racism in Europe (FARE) - www.farenet.org
- Forschungsstelle für interkulturelle Studien (FIST) - www.fist.uni-koeln.de
- Fundacja Przestrzenie Dialogu - przestrzeniedialogu.pl
- Galeria Tolerancji - galeriatolerancji.org.pl
- Grandir d'un Monde à l'Autre - www.mondealautre.fr
- Groupe d'Étude sur les Discriminations (GED) - www.social.gouv.fr/hm/actu/groupe_etud_dis.htm
- Groupe d'Information et de Soutien des Immigrés (GISTI) - www.gisti.org
- Groupe d'études sur l'Ethnicité, le Racisme, les Migrations et l'Exclusion (GERME) \ The Group for studies on Ethnicity, Racism, Migrations and Exclusion (GERME) - www.ulb.ac.be/socio/germe
- Haut Commissariat des Nations unies pour les Réfugiés (UNHCR) \ United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) - www.unhcr.ch
- Haut Commissaire pour les Minorités nationales (HCMN) \ High Commissioner on National Minorities (HCMN) - www.isn.ethz.ch/osce
- I CARE - Centre européen Internet contre le racisme; www.icare.to
- Institut A World Of Difference - www.adl.org/awod/awod_institute.asp
- Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) \ Institute for Migration Research and Intercultural Studies (IMIS) - www.imis.uni-osnabrueck.de
- Institut interdisciplinaire d'Éthique et des Droits de l'Homme (IIEDH) - www.unifr.ch/iiedh
- Institutul Intercultural Timisoara (IIT) - www.intercultural.ro
- Interkultura - www.intercultural.it
- International Centre for Intercultural Studies (ICIS) - ioewebsserver.ioe.ac.uk/ioe/cms/get.asp?cid=6327
- International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR) - www.imir-bg.org
- Katedra Edukacji Międzykulturowej Uniwersytetu w Białymstoku - pip.uwb.edu.pl/zaklady/z_edkult.htm
- Kit pédagogique - www.droitshumains.org/Racisme/esp_pedagog/conseurop/kit/kit.htm
- Lernu - www.lernu.net
- Liens de l'interculturel - perso.orange.fr/sietar-france/liens.html
- Lobby européen des Femmes (LEF \ EWL) \ European Women's Lobby (LEF \ EWL) - www.womenlobby.org
- Mali Bracia Ubogich - www.malibracia.org.pl
- Mouvement contre le Racisme et pour l'Amitié entre les Peuples (MRAP) - www.mrap.asso.fr
- Multikulti - www.multikulti.org.pl
- Multicultural Australia - www.multiculturalaustralia.edu.au

- Nigdy Więcej - www.nigdywiecej.prh.pl
- Office franco-allemand pour la Jeunesse (OFAJ \ DFJW) \ Deutsch-Französisches Jugendwerk (OFAJ \ DFJW) - www.ofaj.org
- Projekto Interkulturo - www.interkulturo.net
- Service de Formation à Distance en Éducation interculturelle de l'Université de Sherbrooke - www.usherbrooke.ca
- Société pour l'Éducation, la Formation et la Recherche interculturelles (SIETAR) \ Society for Intercultural Education, Training and Research (SIETAR) - www.sietar-france.org
- Solimar - www.pole13.com/kit
- SOS-Racisme - www.sos-racisme.org
- The Association for the Study of Ethnicity and Nationalism (ASEN) - www.lse.ac.uk/collections/ASEN
- The Institute for Migration and Ethnic Studies (IMES) - www2.fmg.uva.nl/imes/index.html
- UNITED for Intercultural Action - www.unitedagainstracism.org

Verkoj pri kultura diverseco

Metodologio de esploroj pri kultura diverseco

- Banks J.A. (red.): *Handbook of Research on Multicultural Education*. Macmillan, Prentice Hall International, New York - London 1995.
- Clanet C.: *Centre pour les équipes de recherches et d'études des situations interculturelles*. SEDRIC, Castanet-Tolosan 1989.
- Council of Europe: *Educational Research Workshop on „Minority Education”*. Council of Europe, Bautzen - Strasbourg 1995.
- Frankrijker H., Kieviet F. (red.): *Education in a multicultural society. Research and practice*. Academisch Boeken Centrum, De Lier 1992.
- Friesen J.W.: *When cultures clash. Case studies in multiculturalism*. Detselig Enterprises, Calgary 1985.
- Grant C.A. (red.): *Multicultural research a reflective engagement with race, class, gender and sexual orientation*. Falmer Press, London - Philadelphia 1999.
- Grant C.A. (red.): *Research and multicultural education. From the margins to the mainstream*. Falmer Press, London - Washington 1993.
- Knapp K.: *Meeting the intercultural challenge. Effective approaches in research, education, training and business*. Verlag Wissenschaft Praxis, Sternenfels 1999.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Uniwersytet Śląski - Filia w Cieszynie, Cieszyn 2001.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Ogrodzka-Mazur E. (red.): *Teorie i modele badań międzykulturowych*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn - Warszawa 2006.
- Malewska H., Cachon C.: *Le travail social et les enfants de migrants. Racisme et identité, recherche-action*. L'Harmattan, Paris 1988.
- Merchant B.M., Willis A.I. (red.): *Multiple and intersecting identities in qualitative research*. L.Erlbaum Associates, Mahwah 2001.
- Miguez R.: *La comparaison interculturelle. Logique et méthodologie d'un usage empiriste de la comparaison*. Presses de l'Université de Montréal, Montréal 1977.
- Mitchell B.M., Salsbury R.E.: *Multicultural education an international guide to research, policies, and programs*. Greenwood Press, Westport 1996.
- Retschitzky J., Bossel-Lagos M., Dasen P. (red.): *La recherche interculturelle*. L'Harmattan, Paris 1989, t.1-2.
- Thésée G., Carignan N., Carr P.R. (red.): *Les faces cachées de la recherche interculturelle. De la rencontre des porteurs de culture*. L'Harmattan, Paris 2010.
- Trueba E.T., Guthrie G.P., Au K.H.P.: *Culture and the bilingual classroom. Studies in classroom ethnography*. Newbury House Publishers, Rowley 1981.
- Vignaux G.: *La recherche interculturelle. Principes, méthodes et perspectives. Chaire d'enseignement et de recherche interethniques et interculturels*. Université du Québec, Chicoutimi 1993.

Kultura diverseco, multokultureco, interkultureco - nocioj kaj teoriaj bazoj

- Abalos D.T.: *Strategies of transformation toward a multicultural society. Fulfilling the story of democracy*. Praeger, New York 1996.
- Abdallah-Pretceille M., Porcher L.: *Ethique de la diversité et éducation*. Presses Universitaires de France, Paris 1998.
- Abdallah-Pretceille M., Thomas A. (red.): *Relations et apprentissages interculturels*. A.Colin. Paris 1995.
- Abdallah-Pretceille M.: *Enfances et cultures. Problematiques de la difference et pratiques de l'interculturel*. Privat, Paris 1986.

- Abdallah-Pretceille M.: *Former et éduquer en contexte hétérogène. Pour un humanisme du divers*. Anthropos, Paris 2003.
- Affergan F.: *Exotisme et altérité. Essai sur les fondements d'une critique de l'anthropologie*. Presses Universitaires de France, Paris 1987.
- Aithal V.: *Wissen - Macht - Transformation. Interkulturelle und Internationale Perspektiven - Eine Festschrift für Patrick Dias*. IKO Verlag, Frankfurt am Main 2000.
- Appiah K.A.: *Kosmopolityzm. Etyka w świecie obcych*. Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
- Applebee A.N., Langer J.A., Foote D.W.: *Multicultural perspectives*. McDougal, Littell Co, New York 1993.
- ARIC: *Socialisations et cultures. Actes du premier colloque de l'ARIC „SocialisationS”*. ARIC, Toulouse 1989.
- Bagley C. (red.): *Race relations and cultural differences. Educational and interpersonal perspectives*. Croom Helm in association with the International Centre for Intercultural Studies, University of Bradford, St.Martin's Press, London - New York 1984.
- Banks S.P.: *Multicultural public relations. A social-interpretive approach*. Sage, California 1995.
- Barry B.: *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Polity, Cambridge 2000.
- Bartz B.: *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*. Instytut Technologii Eksploatacji, Duisburg-Radom 1997.
- Baskauskas L. (red.): *Unmasking culture cross-cultural perspectives in the social and behavioral sciences*. Chandler Sharp, Novato 1986.
- Benedict R.: *Wzory kultury*. Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 1999.
- Bernardi B.: *Uomo, cultura, società*. Franco Angeli, Milano 1991.
- Bilbeny N.: *Democracia para la diversidad*. Editorial Ariel, Barcelona 1999.
- Bilbeny N.: *Per una Ètica Intercultural*. Editorial Mediterrànea. Barcelona 2002.
- Biocchi, R., Radcliffe, S.: *A shared experience. Bridging cultures. Resources for cross cultural training*. London Cross Cultural Learner Centre Canadian Mental Health Association, University of Western Ontario, London - Middlesex 1983.
- Bissoondath N.: *Le marché aux illusions. La méprise du multiculturalisme*. Boréal, Montréal 1995.
- Blomart J., Krewer B. (red.): *Perspectives de l'interculturel*. Ecole Normale Supérieure de Fontenay/St-Cloud, L'Harmattan, Paris 1994.
- Blum-Kulka S., House J., Kasper G. (red.): *Cross-Cultural Pragmatics. Requests and Apologies*. Ablex, Norwood 1989.
- Boksański Z.: *Stereotypy a kultura*. Leopoldinum, Wrocław 2001.
- Bres J., Détrie C., Siblot P.: *Figures de l'interculturalité*. Praxiling, Université Paul Valéry Montpellier III, Montpellier 1996.
- Bresnahan M.I.: *Finding our feet understanding crosscultural discourse*. University Press of America, Lanham 1991.
- Brettschneider M. (red.): *The Narrow bridge. Jewish views on multiculturalism*. Rutgers University Press, New Brunswick 1996.
- Bukowska-Floreńska I. (red.): *Przestrzeń kulturowego współistnienia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
- Burszta W.: *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*. Wydawnictwo Zysk i Ska, Poznań 1998.
- Byram M., Zarate G.: *Young people facing difference \ Les jeunes confrontés à la différence*. Council of Europe Publishing - Conseil de l'Europe, Strasbourg 1996.
- Camilleri C., Cohen-Emerique M. (red.): *Chocs de cultures: Concepts et enjeux pratiques de l'interculturel*. L'Harmattan, Paris 1989.
- Camilleri C.: *Anthropologie culturelle et éducation*. Delachaux & Niestle - UNESCO, Lausanne - Paris 1985.
- Cammaert M.-F. (red.): *L'interculturalisme: théorie et pratique — Séminaire organisé au Linibourg, 1987*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1987.
- Carelli M.: *Cultures croisées*. Nathan, Paris 1993.
- Carlo M. de: *L'interculturel*. CLE International, Paris 1998.
- Certeau M. de: *L'étranger ou l'union dans la différence*. Desclée de Brouwer, Paris 1969.
- Chutnik M.: *Szok kulturowy: przyczyny, konsekwencje, przeciwdziałania*. Universitas, Kraków 2007.
- Claret C.: *SocialisationS et CultureS*. Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1989.
- Courts P.L.: *Multicultural literacies. Dialect, discourse, and diversity*. Peter Lang, New York 1997.
- Craft M.: (red.): *Education and cultural pluralism*. Falmer Press, London 1984.
- Cruse H.: *Monde de différence*. Vertige Graphic, Paris 2001.
- Cuhe D.: *La notion de culture dans les sciences sociales*. La Découverte, Paris 1996.
- Cuhe F.X.: *La revendication interculturelle. Colloque CLAP: Vers une société interculturelle*. UNESCO, Paris 1983.
- Dahlén T.: *Among the interculturalists. An emergent profession and its packaging of knowledge*. Dept. of Social Anthropology, Stockholm University Distributed by Almqvist Wiksell International, Stockholm 1997.
- Dallmayr F.R.: *Beyond orientalism. Essays on cross-cultural encounter*. State University of New York Press, Albany 1996.
- Damiano E., Camilleri C., Perotti A. (red.): *Verso una società interculturale \ Pour une société interculturelle*. ACLI-CELM, Bergamo 1992.
- Demetrio D.: *Agenda interculturale*. Meltemi, Roma 1997.
- Demorgon J., Lipiansky E.M. (red.): *Guide de l'interculturel en formation*. Retz, Paris 1999.
- Demorgon J.: *Complexité des cultures et de l'interculturel*. Anthropos, Paris 2000.
- Demorgon J.: *Complexité des cultures et de l'interculturel. Contre les pensées uniques*. Anthropos, Paris 2010.
- Demorgon J.: *Critique de l'interculturel. L'horizon de la sociologie*. L'Harmattan, Paris 2005.
- Demorgon J.: *Interkulturelle Erkundungen. Möglichkeiten und Grenzen einer internationalen Pädagogik*. Campus Verlag, Frankfurt am Main 1999.
- Demorgon J.: *L'exploration interculturelle. Pour une pédagogie internationale*. A.Colin, Paris 1989.
- Demorgon J.: *L'histoire interculturelle des sociétés*. Anthropos, Paris 2002.
- Demorgon J.: *L'interculturalisation du monde*. Anthropos, Paris 2000.
- Dilworth M.E. (red.): *Being responsive to cultural differences. How teachers learn*. Corwin Press, Thousand Oaks 1998.
- Dolinská V.: *Prieniky kultúr v globálnom priestore*. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 2004.
- Drong L., Kalaga W. (red.): *Wielokulturowość: postulat i praktyka*. Uniwersytet Śląski, Katowice 2005.
- Fall K., Turgeon L. (red.): *Champ multiculturel, transactions interculturelles*. L'Harmattan, Paris 1998.
- Fay B.: *Contemporary philosophy of social science: a multicultural approach*. Blackwell, Oxford 1996.
- Fijalkow J.: *Différence*. Magnard, Paris 1993.

- Fontaine A.-M, Perrez M. (red.): *Aspects interculturels du fonctionnement relationnel et familial*. L'Harmattan, Paris 2006.
- Foster L., Herzog P.S. (red.): *Defending diversity. Contemporary philosophical perspectives on pluralism and multiculturalism*. University of Massachusetts Press, Amherst 1994.
- Foster L., Stockley D.: *Multiculturalism*. Multilingual Matters, Clevedon 1984.
- Fuller N. (red.): *Interculturalidad y Política. Desafíos y posibilidades*. Pontificia Universidad Católica del Perú, Universidad del Pacífico e Instituto de Estudios Peruanos, Lima 2002.
- Gagarin A.S.: *Kulturny v dialoge. Grani duhovnosti*. Izdatelstvo Uralskogo Universiteta, Ekaterinburg 1994.
- Gardiner H., Mutter J., Kosmitzki C.: *Lives across cultures. Cross-cultural human development*. Allyn & Bacon, Boston 1997.
- Giroux H.A.: *Living dangerously. Multiculturalism and the politics of difference*. Lang, Bern 1993.
- Glazer N., Moynihan D.P.: *Beyond the melting pot*. MIT Press, Cambridge 1968.
- Glazer N.: *Beyond the melting pot: Thirty years later*. Robert F. Harney Professorship and Program in Ethnic, Immigration and Pluralism Studies, University of Toronto, Toronto 1991.
- Glazer N.: *We are all multiculturalists now*. Harvard University Press, Cambridge 1997.
- Gogolin I., Krüger-Potratz M., Meyer M.A.: *Pluralität und Bildung*. Leske + Budrich, Opladen 1998.
- Goldberg D.T.: *Multiculturalism. A critical reader*. Blackwell, Oxford 1995.
- Gonçalves L.A.O., Silva P.B.G.: *O jogo das diferenças. O multiculturalismo e seus contextos*. Editora Autêntica, Belo Horizonte 1998.
- Groupe mixte italo-suisse du Centre Pédagogico-Didattico de Berne: *L'interculturalisme. De l'idée à la pratique didactique et de la pratique à la théorie*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1986.
- Grzybowski P.P.: *Edukacja międzykulturowa - przewodnik. Pojęcia - literatura - adresy*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Gumbert E.B., Raynor J.M., Safa H.I., Young L.: *Different people. Studies in ethnicity and education*. Center for Cross-cultural Education, College of Education, Georgia State University, Atlanta 1983.
- Gundara J.: *Interculturalism: Education and Inclusion*. Kogan Page, Paul Chapman, London 2000.
- Gutmann A. (red.): *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. Princeton University Press, Princeton 1994.
- Hall E.T.: *Au-delà de la culture*. Seuil, Paris 1976.
- Hall E.T.: *La dimension cachée*. Le Seuil, Paris 1971.
- Hess R., Wulf C. (red.): *Parcours, passages et paradoxes de l'interculturel*. Anthropos, Paris 1999.
- Hofstede G.: *Cultural Differences in Teaching and Learning*. EFIL, Molina 1994.
- Hoopes D.S. (red.): *Overview of intercultural education, training, and research*. Society for Intercultural Education, Training, and Research, Georgetown University distributed by Intercultural Network, Washington - La Grange Park 1977.
- Horton J. (red.): *Liberalism, multiculturalism and toleration*. Macmillan Press, London 1993.
- Hunfeld H., Kubanek-German A., Piepho H.E.: *"I beg to differ". Beiträge zum sperrigen interkulturellen Nachdenken über eine Welt in Frieden: Festschrift für Hans Hunfeld*. Iudicium Verlag, München 1998.
- Jackson S., Solis J. (red.): *Beyond comfort zones in multiculturalism. Confronting the politics of privilege*. Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1995.
- Jacquard A.: *Eloge de la différence*. Seuil, Paris 1978.
- Jacquart A.: *Cinq milliard d'hommes dans un vaisseau*. Seuil, Paris 1987.
- Jacques F.: *Différence et subjectivité. Anthropologie d'un point de vue relationnel*. Aubier Montaigne, Paris 1982.
- Jasińska-Kania A. (red.): *Trudne sąsiedztwa. Z socjologii konfliktów narodowościowych*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
- Jiménez C.: *Guía sobre Interculturalidad. Fundamentos conceptuales. El enfoque intercultural en las políticas públicas para el desarrollo humano sostenible*. PNUD, Ciudad de Guatemala 2000.
- Joppke C., Lukes S. (red.): *Multicultural Questions*. Oxford University Press, Oxford 1999.
- Kach N. (red.): *Multiculturalism. Perspectives and reactions*. Dept. of Educational Foundations, University of Alberta, Edmonton 1986.
- Kalderon N.: *Pluralistim be-ál korham: 'al ribui ha-tarbuyot shel ha-Yisre'elim*. Hotsa'at ha-sefarim shel Universitat Hefah Zemorah-Bitan, Hefah - Tel-Aviv 2000.
- Kanpol B., McLaren P. (red.): *Critical multiculturalism. Uncommon voices in a common struggle*. Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1995.
- Karnoouch C.: *Adieu à la différence. Essai sur la modernité tardive*. Arlantere, Paris 1993.
- Kiejar-Turska M.: *Życie wspólnie: odkrywać innego, przeciwdziałać zniewoleniu, realizować wspólne cele*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Kincheloe J.L., Steinberg S. R.: *Changing multiculturalism*. Open University Press, Buckingham - Philadelphia 1997.
- King A.S., Reiss M.J. (red.): *The multicultural dimension of the national curriculum*. Falmer Press, London 1993.
- Kłoskowska A.: *Kultura narodowe u korzeni*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
- Koole T., Ten-Thije J.D.: *The Construction of Intercultural Discourse. Team Discussions of Educational Advisers*. Rodopi, Amsterdam 1994.
- Korsat-Ahlers H.E.: *Die multikulturelle Gesellschaft der Weg zur Gleichstellung? Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1992.*
- Krewer B. (red.): *Théorie et pratique de l'interculturel*. L'Harmattan, Paris 1998.
- Kristeva J.: *Etrangers à nous-mêmes*. Fayard, Paris 1988.
- Kusek R., Sanetra-Szeliga J. (red.): *W stronę nowej wielokulturowości*. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2010.
- Kwame A.A.: *Kosmopolityzm. Etyka w świecie obcych*. Prószyński i Ska, Warszawa 2008.
- Kwaśniewski K.: *Zderzenie kultur. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.
- Kwiatkowska S.: *Tożsamość transkulturowa*. Wydawnictwo Antyk, Kęty 2008.
- Labat C., Vermès G. (red.): *Cultures ouvertes, sociétés interculturelles. Du contact à l'interaction*. L'Harmattan, Paris 1994, t.1-2.
- Lalak D. (red.): *Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008.
- Léclef D.: *La gestion de la diversité culturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Lemert C.: *Social theory. The multicultural and classic readings*. Westview Press, Boulder 2004.
- Leray C., Lorand E.: *Dynamique interculturelle et autoformation*. L'Harmattan, Paris 1995.
- Levy J.T.: *The multiculturalism of fear*. Oxford University Press, Oxford - New York 2000.
- Long R.E. (red.): *Multiculturalism*. H.W. Wilson, New York 1997.

- Lynch D., Pilbeam A. (red.): *Heritage and Progress. From the past to the future in intercultural understanding. SIETAR Europa Congress 1998. Proceedings*. LTS Training and Consulting, SIETAR Europa, Bath 2000.
- Lynch J.: *The multicultural curriculum*. Batsford Academic and Educational, London 1983.
- Mamzer H.: *Czy kres wielokulturowości?* Wydawnictwo Humaniora, Poznań 2008.
- May S. (red.): *Critical multiculturalism. Rethinking multicultural and antiracist education*. Falmer Press, London Philadelphia 1999.
- McLaren P. (red.): *Multicultural education, critical pedagogy, and the politics of difference*. State University of New York Press, Albany 1995.
- McLaren P.: *Critical pedagogy and predatory culture. Oppositional politics in a postmodern era*. Routledge, London 1995.
- McLaren P.: *Revolutionary multiculturalism. Pedagogies of dissent for the new millennium*. Westview Press, Boulder 1997.
- Mejía M.C.: *Etnias, educación y cultura. Defendamos lo nuestro*. ILDIS-Bolivia, Editorial Nueva Sociedad, La Paz - Caracas 1991.
- Mucha J. (red.): *Kultura dominująca jako kultura obca*. Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.
- Mucha J.: *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2007.
- Mucha J.: *Stosunki etniczne we współczesnej myśli socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Munroe R.H., Munroe R.L., Whiting B.B. (red.): *Handbook of cross-cultural human development*. Garland STPM, New York 1981.
- Munroe R.L., Munroe R.H.: *Cross-cultural human development*. Waveland Press, Prospect Heights 1994.
- Nijakowski L.M.: *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- Nowicka E. (red.): *Kulturowa odmienność w działaniu. Kultury i narody bez państwa*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2009.
- Nowicka E.: *Świat człowieka, świat kultury. Systematyczny wykład problemów antropologii kulturowej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991.
- Parrish K., Katz B. (red.): *Multicultural acquisitions*. The Haworth Press, New York 1993.
- Pérez del Viso de Palou R., Kreibohm de Brizuela I.: *Forjando la diversidad*. Universidad Nacional de Jujuy, San Salvador de Jujuy 1997.
- Perotti A.: *Apologia do intercultural*. Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1997.
- Perotti A.: *Plaidoyer pour l'interculturel*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1994.
- Perregaux C.: *Odyssea. Accueils et approches interculturelles*. Commission romande des moyens d'enseignement et apprentissage, Éditions Corome, Genève - Neuchatel 1994.
- Pilch T. (red.): *O potrzebie dialogu kultur i ludzi*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2000.
- Podoláková K. (red.): *Multikulturalita, interkulturalita, transkulturalita*. Asco art & Science, Bratislava 2001.
- Preiswerk R.: *Le Savoir et le faire. Relations interculturelles et développement*. Presses Universitaires de France, Paris 1975.
- Radzik R.: *Między zbiorowością etniczną a wspólnotą narodową*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.
- Rex L.: *The concept of a multicultural society*. Centre for Research in Ethnic Relations, University of Warwick, Coventry 1986.
- Richmond A.: *Global Apartheid. Refugees, Racism, and the New World Order*. Oxford University Press, Toronto - New York 1994.
- Rizvi F.: *Multiculturalism as an educational policy*. Deakin University, Victoria 1985.
- Robinson J.S.: *Building cultural bridges*. National Educational Service, Bloomington 1997.
- Rosenblatt P.C., Walsh R.P., Jackson D.A.: *Grief and Mourning in Cross-cultural Perspective*. HRAF Press, Washington 1976.
- Rubio E., Rayón L.: *Repensar la enseñanza desde la diversidad*. Kiriki, Morón 1998.
- Sajdak A. (red.): *Kultura jako fundament wspólnoty edukacyjnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
- Samuda R.J., Feuerstein R., Kaufman A.S., Lewis J.E., Sternberg R.J.: *Advances in cross-cultural assessment*. Sage Publications, Thousand Oaks 1998.
- Sánchez Macarro A., Salvador V., Gómez Molina J.R. (red.): *Pragmática intercultural*. Facultat de Filologia, Universitat de València, València 1998.
- Sartori G.: *La sociedad multiétnica. Pluralismo, multiculturalismo y extranjeros*. Editorial Taurus, Madrid 2001.
- Savard P., Vigezzi B.: *Le Multiculturalisme et l'histoire des relations internationales du XVIIIe siècle à nos jours*. Edizioni Unicopli, Presses de l'Université d'Ottawa, Milano - Ottawa 1999.
- Scott C., Shaffer M., Réaume D., Trebilcock M.J., Weinrib L., Roach K., Sharpe R.J., Mosher J.E.: *Materials for race and cultural difference*. Faculty of Law, University of Toronto, Toronto 1997.
- Scott C.: *Race and cultural difference*. Faculty of Law, University of Toronto, Toronto 1999.
- Segalen V.: *Essai sur l'exotisme. Une esthétique du divers*. Fata Morgana, Paris 1978.
- Semprini A.: *Le multiculturalisme*. Presses Universitaires de France, Paris 1997.
- Sherif M.: *Des tensions intergroupes aux conflits internationaux*. ESF, Paris 1971.
- Skutnabb-Kangas T., Maffi L., Harmon D.: *Sharing A World of Difference. The Earth's Linguistic, Cultural, and Biological Diversity*. UNESCO, Terralingua, and World Wide Fund for Nature, Paris 2002.
- Sleeter C.E., McLaren P. (red.): *Multicultural education, critical pedagogy, and the politics of difference*. State University of New York Press, Albany 1995.
- Steiner Khamsi G.: *Multikulturelle Bildungspolitik in der Postmoderne*. Leske + Budrich, Opladen 1992.
- Stenou K. (red.): *Déclaration universelle de l'UNESCO sur la diversité culturelle - commentaires et propositions*. UNESCO, Paris 2003.
- Szachaj A.: *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*. Universitas, Kraków 2004.
- Szczurek-Boruta A.: *Zadania rozwojowe młodzieży i edukacyjne warunki ich wypełniania w środowiskach zróżnicowanych kulturowo i gospodarczo. Studium pedagogiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Szerlag A. (red.): *Wielokulturowość - międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
- Świątkiewicz W.: *Integracja kulturowa i jej społeczne uwarunkowania*. Uniwersytet Śląski, Katowice 1987.
- Świątkiewicz W.: *Zróżnicowanie społeczne a uczestnictwo w kulturze*. Uniwersytet Śląski, Katowice 1984.
- Taylor C., Gutmann A. (red.): *Multiculturalism and "the politics of recognition"*. Princeton University Press, Princeton 1994.
- Taylor C., Gutmann A.: *Multiculturalism, Examining the Politics of Recognition. An Essay, with commentary by Amy Gutmann*. Princeton University Press, Princeton 1994.

- Taylor C.: *Multiculturalisme. Différence et démocratie*. Aubier, Paris 1992.
- Taylor Ch.: *El multiculturalismo y "la política del reconocimiento"*. Fondo de Cultura Económica, México 1993.
- Thiessen D. (red.): *Making a difference. About difference the lives and careers of racial minority immigrant teachers*. REMTEL, Garamond Press, Toronto 1996.
- Todd E.: *La diversité du monde*. Le Seuil, Paris 1999.
- Tokarski S.: *Szkola Chicago. Spór o dialog międzykulturowy*. Askon, Warszawa 2001.
- Tomalin B., Stempleski S.: *Cultural awareness*. Oxford University Press, Oxford 1993.
- Traverso V. (red.): *Perspectives interculturelles sur l'interaction*. Presses Universitaires de Lyon, Lyon 2000.
- Triandis H.C.: *Variations in Black and white. Perceptions of the social environment*. University of Illinois Press, Urbana 1976.
- Troper H.M., Palmer L.: *Issues in cultural diversity*. Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1976.
- Trybusiewicz J.: *Twarze ludzkiej kultury*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1986.
- Utbildningsdepartementet Liber: *Interkulturell undervisning med flerkulturellt innehåll och globalt perspektiv en väg till gemenskap och fred? Ett diskussionsunderlag om mål, möjligheter och metoder med lästips och studietips från Språk- och kulturavsutredningen i anslutning till*. Utbildningsdepartementet Liber, Stockholm 1984.
- Van Dijk L.: *Haut hat viele Farben aufwachsen in der multikulturellen Gesellschaft*. Patmos, Düsseldorf 1996.
- Varro G.: *Liberté, égalité, mixité... conjugales*. Anthropos, Paris 1998.
- Verbunt G.: *La modernité interculturelle. La voie de l'autonomie*. L'Harmattan, Paris 2006.
- Verbunt G.: *La société interculturelle. Vivre la diversité humaine*. Seuil, Paris 2001.
- Verma G.K., Bagley C. (red.): *Race relations and cultural differences. Education and interpersonal perspectives*. Croom Helm, London 1984.
- Villanova R., Hily M.-A., Varro G.: *Construire l'interculturel? De la notion aux pratiques*. L'Harmattan Paris 2001.
- Wierzbicka A.: *Semantics, culture, and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations*. Oxford University Press, New York 1992.
- Wieviorka M. (red.): *Une société fragmentée? Le multiculturalisme en débat*. La Découverte & Syros, Paris 1997.
- Wieviorka M., Ohana J. (red.): *La différence culturelle. Une reformulation des débats*. Balland, Paris 2001.
- Wieviorka M.: *La différence*. Ballard, Paris 2001.
- Willett Cynthia: *Theorizing multiculturalism. A guide to the current debate*. Blackwell, Oxford 1998.
- Young I.M.: *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press, Princeton 1990.
- Znaniecki F.: *Współczesne narody*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990.
- Żelazny W.: *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Żelazny W.: *Nierozwiązywalne równania etniczne*. Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne AGH, Rzeszów 2008.

Komunikado kaj interkultura kompetenteco - problemoj, teknikoj, didaktiko

- Aalborg Universitetscenter: *Kultur møde og interkulturel kompetence. Bidrag fra konferencen Kulturinteraktion og sproglig handlen på Aalborg Universitetscenter den 18-19 november 1993*. Center for Sprog og interkulturelle studier, Aalborg 1994.
- Abdallah-Pretceille M., Porcher L. (red.): *Les diagonales de la communication interculturelle*. Anthropos, Paris 1999.
- Abdallah-Pretceille M., Porcher L.: *Éducation et communication interculturelle*. Presses Universitaires de France, Paris 1996.
- Adler S.: *Multicultural communication skills in the classroom*. Allyn & Bacon, Boston 1993.
- Araújo G.M.L.: *O discurso indígena subsídios para a comunicação intercultural*. Editora Universitária UFPE, Recife 1997.
- Asante M., Gudykunst W. (red.): *Handbook of International and Intercultural Communication*. Sage Publications, Thousand Oaks 1989.
- Balboni P.E.: *Parole comuni, culture diverse. Guida alla comunicazione interculturale*. Saggi Marsilio, Venezia 1999.
- Barrette C., Gaudet E., Lemay D.: *Guide de communication interculturelle*. Éditions du Renouveau Pédagogique, Saint-Laurent 1996.
- Bedyńska M., Darabos Z., Gillet G., Kerschbaumer M., Politi I., Zahradnikova J.: *Se connaître mieux pour mieux se comprendre*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Blondel A., Briet G., Collès L., Destercke L., Sekhavat A.: *Que voulez-vous dire? Compétence culturelle et stratégies didactiques. Guide pédagogique*. Duculot, Bruxelles 1998.
- Bourque R.: *Communication interculturelle verbale et non verbale. Recueil de Notes*. Université de Montréal, Montréal 1997.
- Box L.: *Culture and communication. The forgotten dimension in development cooperation*. Royal Tropical Institute, Training Communication, Development Management Dept., Amsterdam 1993.
- Brick J.: *China. A handbook in intercultural communication*. National Centre for English Language Teaching and Research, Macquarie University, Sydney 1991.
- Brislin R., Yoshida T.: *Intercultural communication training. An introduction*. Sage, Thousand Oaks 1994.
- Byram M. (red.): *Developing intercultural competence in practice*. Multilingual Matters, Clevedon - Buffalo 2001.
- Byram M., Neuner G., Parmenter L., Starkey H., Zarate G.: *La compétence interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Byram M., Nichols A. (red.): *Developing intercultural competence in practice*. Multilingual Matters, Clevedon 2001.
- Byram M.: *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Multilingual Matters, Clevedon - Philadelphia 1997.
- Camacho S.: *Comunicación y educación intercultural en Atipiris (ciudad de El Alto)*. Hisbol, La Paz 1996.
- Casção Guedes M.J.: *A árvore de comunicação. Jogos apresentados no workshop "Intercultura na Escola"*. Intercultura Portugal, Santa Cruz 1999.
- Casmir F.L.: *Intercultural and international communication*. University Press of America, Washington 1978.
- Chłopicki W. (red.): *Komunikacja międzykulturowa. Perspektywy badań interdyscyplinarnych*. Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej Tertium, Kraków 2007.
- Cohen M.C., Richardson S.L.: *Multicultural activities for the speech communication classroom*. Houghton Mifflin, Boston 1998.

- Commission européenne: *Intercultural dialogue - Dialogue interculturel. Bruxelles 20 et 21 mars 2002*. Commission européenne. Direction générale de l'éducation et de la culture. Action Jean Monnet, Office des publications officielles des Communautés européennes, Luxembourg 2002.
- Conseil de l'Europe: *La compétence interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Daniel N.: *The cultural barrier. Problems in the exchange of ideas*. Edinburgh University Press, Edinburgh 1975.
- Day R.R.E., Hatch E., Flashner V., Hunt L., Sato C.J., Strong M., De Araujo G.M.L.: *O discurso indígena. Subsídios para a comunicação intercultural*. Editora Universitária UFPE, Recife 1997.
- Deen J.: *Dealing with problems in intercultural communication: A study of negotiation of meaning in native-nonnative speaker interaction*. Tilburg University Press, Tilburg 1997.
- Dodd H.C.: *Dynamics of intercultural communication*. McGraw-Hill, Madison 1998.
- Dresser N.: *Our own stories. Readings for cross-cultural communication*. Longman, London 1995.
- Ďurigová N., Ďurigová R.: *Medzikultúrna komunikácia: aktuálne problémy a možnosti riešenia*. Univerzita Komenského, Bratislava 2004.
- Elliot G.M.: *Cross-cultural awareness in an aging society. Effective strategies for communication and caring, a resource book for practitioners, educators and students*. Office of Gerontological Studies, McMaster University, Hamilton 1999.
- Ferry J.-M., Habermas J.: *L'éthique de la communication*. Presses Universitaires de France, Paris 1987.
- Földes C.: *Interkulturelle Kommunikation. Positionen zu Forschungsfragen, Methoden und Perspektiven*. Universitätsverlag Veszprém, Praesens Verlag, Wien 2007.
- Fuglesang A.: *About understanding ideas and observations on cross-cultural communication*. Dag Hammarskjöld Foundation, Uppsala 1982.
- Giesbrecht K.H.: *Escuela indígena - escuela moderna. Interkulturelle Kommunikation am Beispiel indianischer Schulen in Paraguay*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1997.
- Glaser E., Guilherme M., Méndez Garcia M.C., Mughan T.: *Compétence interculturelle pour le développement de la mobilité professionnelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Gudykunst W., Yun Kim Y.: *Communicating with Strangers. An Approach to Intercultural Communication*. Random House, New York 1984.
- Gumperz J.J., Robert C.: *Developing Awareness Skills for Interethnic Communication*. National Centre for Industrial Training, Middlesex 1978.
- Hall E.T., Hall M.R.: *Les différences cachées. Une étude de la communication internationale. Comment communiquer avec les Allemands*. Gruner & Jahr, Stern, Hamburg 1984.
- Harkins J.: *Bridging two worlds. Aboriginal English and crosscultural understanding*. University of Queensland Press, Queensland 1994.
- Hinz-Rommel W.: *Interkulturelle Kompetenz. Ein neues Anforderungsprofil für die soziale Arbeit*. Waxmann, Münster 1994.
- Hofbauer H.: *Interkulturelle Kommunikation – philosophisch betrachtet Eine (Her-)Ausführung aus der Interkulturellen Kommunikation*. Oficyna Wydawnicza ATUT, Dresden - Wrocław 2009.
- Hoopes D.S. (red.): *The Intercultural communication workshop*. Intercultural Communications Network, Society for Intercultural Education, Training and Research, University of Pittsburgh, Pittsburgh 1975.
- Huber-Kriegler M., Lázár I., Strange J.: *Miroirs et fenêtres. Manuel de la communication interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2006.
- Institut für Auslandsbeziehungen: *Interkulturelle Kommunikation und interkulturelles Training. Problemanalysen und Problemlösungen - Ergebnisse einer Arbeitstagung - Veranstaltet von der Evangelischen Akademie Bad Boll in Zusammenarbeit mit dem Institut für Auslandsbeziehungen Stuttgart*. Institut für Auslandsbeziehungen, Stuttgart 1994.
- Isański J. (red.): *Komunikowanie międzykulturowe - szanse i wyzwania*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2009.
- Jandt F.E.: *Intercultural communication. An introduction*. Sage, London 1988.
- Jinchereau F., Proulx J.: *Guide de formation en communication interculturelle*. Édition provisoire, Sherbrooke 1993.
- Kapciak A., Korporowicz L., Tyszka A. (red.): *Komunikacja międzykulturowa - zbliżenia i impresje*. Instytut Kultury, Warszawa 1995.
- Kiselman Ch. (red.): *Symposium on Communication Across Cultural Boundaries - Simpozio pri interkultura komunikado*. Eldonejo Kava - Pech, Dobřichovice 2005.
- Kitao K., Kitao K.: *Intercultural communication between Japan and the United States*. Eichosha, Tokyo 1989.
- Kochman T.: *Black and white styles in conflict*. University of Chicago Press, Chicago 1981.
- Kruger W.J.: *Intertaal/kultuur-kommunikasie in die Oos-Kaap*. Universiteit van Port Elizabeth, Port Elizabeth 1986.
- Kusio U. (red.): *Polifonia, dialog i zderzenie kultur. Antologia tekstów z komunikacji międzykulturowej*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Admiral J.R., Lipiansky E.M.: *La communication interculturelle*. A.Colin, Paris 1989.
- Lo Bianco J., Liddicoat A.J., Crozet C. (red.): *Striving for the third place. Intercultural competence through language education*. Allyn & Bacon, Boston 1999.
- Loenhoff J.: *Interkulturelle Verständigung. Zum Problem grenzüberschreitender Kommunikation*. Leske + Budrich, Opladen 1992.
- Loslier S.: *La romance des relations interculturelles*. Collège Édouard-Montpetit, Québec 1994.
- Magala S.: *Cross-cultural competence*. Routledge, London - New York 2005.
- Makariev P. (red.): *Intercultural Communication and Civil Society*. Minerva, Sofia 2000.
- Maletzke G.: *Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen*. Leske + Budrich, Opladen 1996.
- Mauviel M.: *La communication interculturelle. Constitution d'une nouvelle discipline*. UNESCO, Paris 1980.
- Mazur J. (red.): *Rytualizacja w komunikacji społecznej i interkulturowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców, Lublin 2004.
- McEntee Sullivan E.: *Comunicación Intercultural. Bases para la comunicación efectiva en el mundo actual*. McGraw-Hill, Toronto 1998.
- Mikułowski-Pomorski J.: *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*. Universitas, Kraków 2008.
- Moran P.R.: *Teaching culture. Perspectives in practice*. Heinle & Heinle, Boston 2001.
- Pearce B.W.: *Comunicazione e condizione umana*. Franco Angeli, Milano 1993.
- Pederson P. (red.): *Readings in intercultural communication. Cross-cultural counseling: intercultural helping relationships*. University of Pittsburgh, Pittsburgh 1975.
- Quiñones L.E.: *Comunicación intercultural. Aproximación al entendimiento entre culturas. Libro de texto y Manual del educador*. PNUD, Ciudad de Guatemala 1998.

- Ratajczak M. (red.): *Pomiędzy kulturami. Szkice z komunikacji międzykulturowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006.
- Reynolds S., Valentine D.: *Komunikacja międzykulturowa. Przewodnik*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Rodrigo M.: *La comunicació intercultural. Perspectiva i diversitat*. Rosa Sensat, Barcelona 1998.
- Ross E.L. (red.): *Interethnic communication. An overview*. University of Georgia Press, Athens 1978.
- Samovar L., Porter R. (red.): *Intercultural Communication. A Reader*. Wadsworth Publishing Company, California 1991.
- Schulz von Tun F., Kumbier D., Hanning C., Müller W.: *Interkulturelle Kommunikation. Methoden, Modelle, Beispiele*. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg 2008.
- Scollon R., Wong Scollon S.: *Intercultural communication. A discourse approach*. Blackwell, Oxford - Cambridge 1995.
- Seelye H.N.: *Teaching culture. Strategies for intercultural communication*. National Textbook Co., Lincolnwood 1993.
- Sercu L.: *Acquiring intercultural communicative competence from textbooks the case of Flemish adolescent pupils learning German*. Leuven University Press, Leuven 2000.
- Shackman J.: *The Right to be Understood*. National Extension College, Cambridge 1984.
- Singy P., Trudgill P.: *Communication et pragmatique interculturelles*. Institut de linguistique de l'Université de Neuchâtel, Neuchâtel 1997.
- Sitaram K.S., Cogdell R.T.: *Foundations of intercultural communication*. C.E.Merrill Co., Columbus 1976.
- Slembek E. (red.): *Culture and communication*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Steinberg S.R. (red.): *Multi/Intercultural conversations. A reader*. Peter Lang, New York 2001.
- Stewart J. (red.): *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Straub J. (red.): *Handbuch interkulturelle Kommunikation und Kompetenz. Grundbegriffe - Theorien - Anwendungsfelder*. J.B.Metzler Verlag, Stuttgart 2007.
- Sue D.W., Forsyth T., Fenton L.R., Hartnett G., Pattee A.: *Cross-cultural communication in higher education. Teleconference*. De Anza College Television Center for the Community College Satellite Network, Cupertino 1995.
- Szopski M.: *Komunikowanie międzykulturowe*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2005.
- Szulakiewicz M., Karpus Z. (red.): *Dialog w kulturze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.
- Torner C.: *El principi acollida sobre el diàleg intercultural*. Empúries, Barcelona 1995.
- Turunen N.: *Russkii uchebnyi tekst kak raznovidnost didakticheskogo diskursa opyt lingvodidakticheskogo issledovaniia v aspekte mezhhkulturnoi kommunikatsii*. University of Jyväskylä, Jyväskylä 1997.
- Wiseman R.L. (red.): *Intercultural communications theory. International and intercultural communication annual*. Sage Publications, Thousand Oaks - London 1995.
- Young R.: *Intercultural communication. Pragmatics, genealogy, deconstruction*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon - Philadelphia 1996.
- Zaporowski A.: *Czy komunikacja międzykulturowa jest możliwa? Strategia kulturoznawcza*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.

Multikultura edukado kaj interkultura edukado - fundamentoj kaj praktiko

- Abdallah-Pretceille M.: *La educación intercultural*. Idea Books, Barcelona 2001.
- Abdallah-Pretceille M.: *La pédagogie interculturelle*. INRP, Paris 1986.
- Abdallah-Pretceille M.: *L'éducation interculturelle*. Presses Universitaires de France, Paris 1999.
- Abdallah-Pretceille M.: *Vers une pédagogie interculturelle*. Anthropos, Paris 1996.
- Adam-Moodley K.: *Race relations, multicultural education*. Centre for the Study of Curriculum and Instruction, University of British Columbia, Vancouver 1985.
- Adams B., Adams G. (red.): *Teaching for Diversity and Social Justice*. Routledge, London 1997.
- Adams M. (red.): *Teaching for diversity and social justice - a sourcebook*. Routledge, New York 1997.
- Alaiz V.: *Projecto de educação intercultural. Relatório de avaliação externa*. Ministério da Educação, Lisboa 1998.
- Allemann-Ghionda C.: *Education et diversité socio-culturelle*. L'Harmattan, Paris 1999.
- Amatucci L. (red.): *L'educazione interculturale e l'inserimento degli alunni stranieri*. Le Monnier, Firenze 1995.
- Antonescu S., Wildman L.: *A Faculty inservice on developing greater cross cultural understanding*. Advanced Educational Studies Dept., California State University, Bakersfield 1993.
- Aranguren Gonzalo L.A., Sáez Ortega P.: *De la tolerancia a la interculturalidad. Un proceso educativo en torno a la diferencia*. Grupo Anaya, Madrid 1998.
- Arnesen A.L., Hadjitheodoulou-Loizidou P., Allan J., Trasberg K., Chavdarova-Kostova S., Furch E., Valianatos A., Dumont B., Qirazi V.: *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle. Cadre de compétences pédagogiques*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Arnesen A.-N., Bîrzéa C., Dumont B., Essomba M.A., Furch E., Vallianatos A., Ferrer F.: *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle - Rapport d'enquête*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Arora R.K., Duncan C.G. (red.): *Multicultural education. Towards good practice*. Routledge Kegan Paul, London - Boston 1986
- Ashworth M., Esling J.H.: *Multicultural education and policy ESL in the 1990s. A tribute to Mary Ashworth*. OISE Press, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1989.
- Association Canadienne des Professeurs d'Immersion: *L'immersion et l'interculturalisme. Ouverture à la francophonie et aux autres cultures*. Association Canadienne des Professeurs d'Immersion, Nepean 1995.
- Atwater M.M. (red.): *Multicultural education. Inclusion of all*. University of Georgia, College of Education, Athens 1994.
- Au K.H.P.: *Literacy instruction in multicultural settings*. Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, Fort Worth 1993.
- Audigier F.: *Enseigner la société, transmettre des valeurs. L'initiation juridique dans l'éducation civique*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1996.
- Audigier F.: *Pratiquer la diversité culturelle dans l'éducation*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Auernheimer G., Gstettner P.H.: *Pädagogik in multikulturellen Gesellschaften. Jahrbuch für Pädagogik 1996*. Peter Lang, Frankfurt am Main 1996.
- Auernheimer G.: *Einführung in die interkulturelle Erziehung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995.
- Baker G.C.: *Planning and organizing for multicultural instruction*. Addison-Wesley, Reading 1994.

- Banks J.A. (red.): *Multicultural education, transformative knowledge, and action: historical and contemporary perspectives*. Teachers College Press, New York 1996.
- Banks J.A. (red.): *Multicultural education: Issues and perspectives*. Allyn & Bacon, Boston 1997.
- Banks J.A., Banks C.A.M.G. (red.): *Multicultural education: Issues and perspectives*. John Wiley, New York 2001.
- Banks J.A., Lynch J. (red.): *Multicultural education in Western societies*. Holt - Rinehart & Winston, Praeger, London - New York - Toronto 1986.
- Banks J.A.: *An introduction to multicultural education*. Allyn & Bacon, Boston - Toronto 1998.
- Barr J. (red.): *Celebrating the mosaic. A handbook and guide to resources for multicultural education*. Consortium on Cultural Diversity in Education (CODE), Teachers' Federation, Lesson Aids Service, Vancouver 1996.
- Baudelot O., Rayna S.: *Les bébés et la culture. Éveil culturel et lutte contre les exclusions*. L'Harmattan, INRP, Paris 1999.
- Beauchesne A., Leblanc M., Turmel H.: *Éducation et pédagogie interculturelles. Guide de formation*. Éditions du CRP, Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 1er livret, l'approche de formation*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 2e livret, perspectives théoriques*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 3e livret, cadre de référence interculturelle*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A.: *L'éducation interculturelle. Guide de ressources en langue française*. Conseil Scolaire de l'île de Montréal, Montréal 1988.
- Beernaert Y., Elleboudt A., Gomez Arribaz A., Saunière M., Wyckmans P.: *Un enseignement plus interculturel pour lutter contre la violence*. EPICLAV, Toulouse 1999.
- Belkaïd M.: *La diversité culturelle dans raisons éducatives*. De Boeck, Bruxelles 2000, t.1-2.
- Bennett C.I.: *Comprehensive multicultural education. Theory and practice*. Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Besalú X.: *Diversidad cultural y educación*. Síntesis, Madrid 2002.
- Boddenberg G., Schmid, J.: *Bericht einer Evaluation der Wirkung der interkulturellen Pädagogik in der Lehrerbildung*. Zitiert in B.Sträuli, Arslan 1992.
- Boddenberg G., Schmid, J.: *Interkulturelle Pädagogik in der Lehrerbildung*. Erziehungsdirektion, Zürich 1993.
- Bodnar J.E., Masemann V.L., Rist R.C.: *Multicultural education, perspectives for the 1980's*. Department of Social Foundations and Comparative Education Center, Faculty of Educational Studies, State University of New York at Buffalo, Buffalo 1980.
- Boos-Nunning U., Hohmann M., Reich H., Wittek F.: *Towards Intercultural Education*. CILT, London 1986.
- Borelli M. (red.): *Interkulturelle Pädagogik. Positionen - Kontroversen - Perspektiven*. Pädagogischer Verlag Burgbücherei Schneider, Baltmannsweiler 1986.
- Bourquin J.-F.: *Violence, conflit et dialogue interculturel*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Brähler R., Dudek P. (red.): *Fremde – Heimat. Neuer Nationalismus versus interkulturelles Lernen - Probleme politischer Bildungsarbeit. (Jahrbuch für Interkulturelles Lernen 1991)*. VS Research, Frankfurt am Main 1992.
- Brander P., Cardenas C., Vicente Abad J. de, Gomes R., Taylor M.: *Kit pédagogique - Idées, ressources, méthodes et activités pour l'éducation interculturelle informelle avec des adultes et des jeunes*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Brander P., Keen E. (red.): *Repères - Manuel pour la pratique de l'éducation aux droits de l'homme avec les jeunes*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2002.
- Bullivant B.M.: *The pluralist dilemma in education. Six case studies*. Allen Unwin, London 1983.
- Bureau R., Saivre D.: *Apprentissage et cultures: les manières d'apprendre*. Karthala, Paris 1988.
- Calasso M.G., Brass E.: *La Pedagogia degli scambi interculturali atti del convegno organizzato dal CEDE e da Intercultura, Frascati, 31 ottobre-3 novembre 1985*. Centro Europeo dell'Educazione, Frascati 1986.
- Callari Galli M., Pompeo F.: *Contributi antropologici per l'educazione interculturale*. Università degli studi „Roma Tre”, Facoltà di Scienze della Formazione, Roma 1999.
- Campbell D.E.: *Choosing democracy. A practical guide to multicultural education*. Bobbs Merrill, Indianapolis 2000.
- Cardenas C., Equipo Claves: *Guia para la Education Intercultural con Jovenes*. Comunidad de Madrid - Direccion General de Juventud, Madrid 1995.
- Cardoso C.M.: *Educação Multicultural. Percursos para Práticas Reflexivas*. Texto Editora, Lisboa 1996.
- Cardoso C.M.: *Gestão intercultural do currículo: 1º ciclo*. Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Intercultural, Lisboa 1998.
- Carpentier M.-N., Demorgon J., Müller B., Müller-Ebert J.: *Wir, die Anderen und die Anderen. Interkulturelles Lernen und Multikulturalität*. OFAJ, Berlin - Paris 2007.
- Carson D., Friedman L.D. (red.): *Shared differences. Multicultural media and practical pedagogy*. University of Illinois Press, Urbana 1995.
- Cascao Guedes M.J.: *A relação pedagógica na educação intercultural*. Universidade Católica Portuguesa, Lisboa 1995.
- Cascón F., González M.: *Vivamos la diversidad. Materiales para una acción educativa intercultural*. Libros de la Catarata, Madrid 1998.
- Cassara B.B. (red.): *Adult education in a multicultural society*. Routledge, London - New York 1990.
- Castella i Castella E., Jordán J.A., Pinto i Isern C.: *Multiculturalisme i educació*. Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya Proa, Barcelona 1998.
- Cazenabe C.: *La formation interculturelle - Un projet existentiel de réciprocité*. L'Harmattan, Paris 2003.
- Certeau M. de : *La culture au pluriel*. Christian Bourgois Éditeur, Paris 1993.
- Chavez R., O'Donnell J. (red.): *Speaking the unpleasant. The politics of (non)engagement in the multicultural education terrain*. State University of New York Press, Albany 1998.
- Christensen K.M., Delgado G.L. (red.): *Multicultural issues in deafness*. Longman, London 1993.
- Clanet C. (red.): *L'interculturel en éducation et en sciences humaines*. Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1985, t.1-2.
- Clanet C.: *L'interculturel. Introduction aux approches interculturelles en Éducation et en Sciences Humaines*. Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1993.
- Cole M., Gay J., Glick J., Sharp D.W.: *The cultural context of learning and thinking*. Basic Books, New York 1971.
- Colectivo AMANI: *Educación Intercultural. Análisis y resolución de conflictos*. Editorial Popular, Madrid 1994.
- Commission européenne: *La Communauté du Savoir – L'éducation interculturelle*. Commission européenne, Strasbourg 1994.
- Conseil de l'Europe: *Compagnon - Guide d'action pédagogique pour la diversité, la participation et les droits de l'Homme*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Conseil de l'Europe: *Pistes pour activités pédagogiques interculturelles. Expériences d'éducation interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1989.

- Conseil de l'Europe: *Livre blanc sur le dialogue interculturel «Vivre ensemble dans l'égalité dignité»*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Conseil de l'Europe: *Seminaire "Interculturalite et education" Madrid, 1987*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1987.
- Conseil Supérieur de l'Éducation: *L'éducation interculturelle. Service des communications*. Conseil Supérieur de l'Éducation, Gouvernement de Québec, 1983.
- Conseil Supérieur de l'Éducation: *Les défis éducatifs de la pluralité. Service des communications*. Conseil Supérieur de l'Éducation, Gouvernement de Québec, 1987.
- Consell de la Joventut de Barcelona: *Material didàctic per a la diversitat cultural*. Consell de la Joventut. Barcelona 1996.
- Consell d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana: *Educació intercultural. Mòdul de formació, eix transversal*. Consell d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, Valencia 1996.
- Corinaldesi-Sommadossi C., Gavanne-Pitella G.: *Scambi di educazione interculturale*. Ministero della Pubblica Istruzione, Irrsae Lombardia, Milano 1997.
- Combleth C., Waugh D.: *The great speckled bird. Multicultural politics and education policymaking*. St.Martins Press, New York 1995.
- Corner T.E. (red.): *Education in multicultural societies*. Croom Helm, London 1984.
- Cotrim A.M.: *Educação intercultural: abordagens e perspectivas*. Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1995.
- Couillaud X.: *De la „culture d'origine” et de la „pédagogie interculturelle”*. CIEMM, Paris 1981.
- Coulby D., Gundara J., Jones C. (red.): *The World Yearbook of Education 1997 - Intercultural Education*. Intercultural Education. Kogan Page, London 1997.
- Cruz Roja Juventud: *Materiales de educación intercultural. En un mundo de diferencia, un mundo diferente*. Cruz Roja. Madrid 1992.
- Cucos C.: *Educacia – dimensiuni culturale si interculturale*. Polirom, Iasi 2000.
- Cushner K. (red.): *International perspectives on intercultural education*. L.Erlbaum Associates, Mahwah 1998.
- Cushner K., MacLelland A., Safford P.L.: *Human diversity in education. An integrative approach*. MacGraw-Hill, New York 1992.
- Czerniejewska I. (red.): *Wielokulturowość na co dzień. Materiały dla nauczycieli*. Stowarzyszenie Willa Decjusza, Kraków 2006.
- D'Oyley V. (red.): *Innovative multicultural teaching*. Kagan and Woo, Toronto 1990.
- Dasen P.: *Fundamentele stiintifice ale unei pedagogii interculturale - Educatia interculturala. Experiente, politici, strategii*. Polirom, Iasi 1999.
- Dasen P.R., Perregaux C. (red.): *Pourquoi des approches interculturelles en sciences de l'éducation?* DeBoeck Université, Bruxelles 2000, t.1-3.
- Davidman L., Davidman P.T.: *Teaching with a multicultural perspective. A practical guide*. Longman, New York 1994.
- Davis F.V., Presseisen B.Z.: *Multicultural education for practitioners*. Research for Better Schools, Philadelphia 1979.
- De Koninck Z. (red.): *Multicultural education*. Canadian Association of Second Language Teachers, Winnipeg 1996.
- Demetrio D. (red.): *Nel tempo della pluralità. Educazione interculturale in discussione e ricerca*. La Nuova Italia, Firenze 1997.
- Dewey J.: *The case for intercultural education*. Council of Europe, Strasbourg 1994.
- Díaz C.: *Multicultural education for the 21st century*. Longman, New York 2001.
- Díaz-Aguado M.J.: *Programas para favorecer la Interacción educativa en contextos étnicamente heterogéneos*. Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid 1993.
- Duarte E.M., Smith S.: *Foundational perspectives in multicultural education*. Longman, New York 2000.
- DuBois R.D., Okorodudu C.: *All This and Something More. Pioneering in Intercultural Education*. Dorrance & Co., Bryn Mawr 1984.
- Duhon-Sells R.M. (red.): *An interdisciplinary approach to multicultural teaching and learning*. E.Mellen Press, Lewiston 1996.
- Duhon-Sells R.M., Pitts E.T. (red.): *A Vision of multicultural education for the year 2000*. Mellen Press, Lewiston 1994.
- Dunn R.S., Griggs S.A.: *Multiculturalism and learning style. Teaching and counseling adolescents*. Praeger, New York 1995.
- Ďurajková D., Vargová D.: *Multikultúrna výchova, áno, alebo nie?* Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, Bratislava 2007.
- Eco U.: *Empowerment through multicultural education*. State University of New York Press, Anabay 1991.
- Ehlers J., Bentner A., Kowalczyk M. (red.): *Mädchen zwischen den Kulturen. Anforderungen an eine Interkulturelle Pädagogik*. Edition Hipparchia, Frankfurt am Main 1997.
- Epstein N.: *Herrschaftsdenken und Selbstkritik in der Dominanzkultur. Perspektiven interkultureller Pädagogik (Internationale Beiträge zu Kindheit, Jugend, Arbeit und Bildung)*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 2001.
- Erickson F.: *What anthropology can say about education in multicultural settings*. I.S.T.S., Montréal 1983.
- Escola Lliure El Sol: *Eduquem en la diversitat*. Esplac, Barcelona 1994.
- Essomba M.A. (red.): *Construir la escuela intercultural. Reflexiones y propuestas para trabajar la diversidad étnica y cultural*. Graó, Barcelona 1999.
- Fantini A.E.: *Cross-cultural orientation a guide for leaders and educators*. Experiment in International Living, Brattleboro 1985.
- Favaro G. (red.): *I colori dell'infanzia. Bambini stranieri nei servizi educativi*. Guerini, Milano 1990.
- Fechner B., Kössler G., Liebertz-Gross T.: *„Erziehung nach Auschwitz” in der multikulturellen Gesellschaft pädagogische und soziologische Annäherungen*. Juventa Verlag, Weinheim 2000.
- Ferguson H.: *Manual for multicultural education*. Intercultural Press, Yarmouth 1987.
- Figueroa P.M.E. (red.): *Education for cultural diversity the challenge for a new era*. Routledge, London - New York 1993.
- Fons Català de Cooperació al Desenvolupament: *Visquem la diversitat. Materials per a una acció educativa intercultural*. Fons Català de Cooperació al Desenvolupament - Sodepau, Barcelona 1995.
- Ford D.Y., Harris J.J.: *Multicultural gifted education*. Teachers College Press, New York 1999.
- Foster L.E.: *Diversity and multicultural education a sociological perspective*. Allen Unwin, Sydney 1988.
- Frankrijker H., Kieviet F. (red.): *Education in a multicultural society. Research and practice*. Academisch Boeken Centrum, De Lier 1992.
- Fullinwider R.K. (red.): *Public education in a multicultural society. Policy, theory, critique*. Cambridge University Press, Cambridge - New York 1996.
- Galino M.A., Escribano A.: *La Educación Intercultural en el enfoque y desarrollo del curriculum*. Narcea, Madrid 1990.
- García Castaño F.J., Granados Martínez A.: *Educación integración o exclusión de la diversidad cultural?* Laboratorio de Estudios Interculturales Facultad de Ciencias de la Educación, Universidad de Granada, Granada 1997.
- García F.J., Granados A. (red.): *Lecturas para educación intercultural*. Trotta, Madrid 1999.
- Gaudet E., Lafortune L., Potvin C.: *Pour une pédagogie interculturelle. Des stratégies d'enseignement*. Éditions du nouveau pédagogique, Saint-Laurent 1997.

- Ghosh R.: *Redefining multicultural education*. Nelson Thomson Learning, Scarborough 2002.
- Gobbo F.: *Pedagogia interculturale. Il progetto educativo nelle società complesse*. Roma 2000.
- Gochenour T. (red.): *Beyond experience. The experimental approach to cross-cultural education*. Intercultural Press, Yarmouth 1993.
- Gollnick D.M., Chinn P.C.: *Multicultural education in a pluralistic society*. Merrill, Upper Saddle River 1998.
- Goodwin R.: *Documents du Conseil de l'Europe consacrés à l'éducation interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1995.
- Gorman M. (red.): *Tous différents - tous égaux. Une somme d'expériences*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Goussot A. (red.): *Carcere, mediazione culturale, multiculturalità dei servizi*. Intercultura, Bologna 1998.
- Grant C.A. (red.): *Educating for diversity. An anthology of multicultural voices*. Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Grant C.A., Sleeter C.E.: *Turning on learning five approaches for multicultural teaching plans for race, class, gender, and disability*. Wiley, New York - Toronto 1999.
- Grimaldi C., Ali Rachedi E.H.: *Accueillir les élèves étrangers*. L'Harmattan, Paris 1998.
- Grossman H.: *Teaching in a diverse society*. Allyn & Bacon, London 1995.
- Guerra I.C.: *A educação intercultural: contextos e problemáticos. Conferência apresentada na abertura da Formação dos Professores Participantes no Projecto de Educação Intercultural*. Entreculturas, Lisboa 1993.
- Gundara J.: *Intercultural education*. Kogan Page, London 1991.
- Haapanen S., Heikkinen H., Jazudek R., Mistrik E., Ondrušková N., Räsänen R.: *Kultúra a multikultúrna výchova / Culture and Multicultural Education*. IRIS, Bratislava 1999.
- Häkkinen K. (red.). *Innovative Approaches to Intercultural Education*. University of Jyväskylä, Jyväskylä 1999.
- Hawkins J.N., La Belle T.J. (red.): *Education and intergroup relations. An international perspective*. Praeger, New York 1985.
- Hess R.: *Pédagogues sans frontière*. Anthropos, Paris 1998.
- Hickcox E.S., Lavender E.: *Educational leadership and multicultural programs*. Dept. of Educational Administration, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1986.
- Hollins E.R., King J.E., Hayman W.C. (red.): *Teaching diverse populations. Formulating a knowledge base*. State University of New York Press, Albany 1994.
- Hulmes E.: *Education and cultural diversity*. Longman, London 1989.
- Husen T., Opper S.: *Educación Multicultural y Multilingüe*. Narcea, Madrid 1984.
- ILEI - UEA: *Un projet d'éducation interculturelle (Proyecto Interkulturo)*. Roma 1999.
- Instituto de la Juventud: *Ideas, recursos, métodos y actividades para la educación intercultural no formal*. Instituto de la Juventud, Madrid 1996.
- Ježíková M. (red.): *Kultúra, kultúrna a multikultúrna výchova*. IRIS, Bratislava 2006.
- Johann E., Michely H., Springer M.: *Interkulturelle Pädagogik: Methodenhandbuch für sozialpädagogische Berufe*. Cornelsen Verlag, Berlin 1998.
- Johnson D.W., Johnson R.T.: *Multicultural education and human relations valuing diversity*. Allyn & Bacon, Boston 2002.
- Jones C., Kimberley J. (red.): *L'éducation interculturelle. Concept, contexte et programme*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1989.
- Jordán J.A. (red.): *La educación intercultural, una respuesta a tiempo*. EDIUOC, Barcelona 2001.
- Jordán J.A.: *L'Educación Multicultural*. CEAC, Barcelona 1992.
- Jordán J.A.: *La escuela Multicultural. Un reto para el profesorado*. Paidós, Barcelona 1995.
- Jordán J.A.: *Propuestas de educación intercultural para profesores*. CEAC, Barcelona 1996.
- Juliano D.: *Educación Intercultural. Escuela y minorías étnicas*. Eudema, Madrid 1993.
- Kailin J.: *Antiracist education from theory to practice*. Rowman Littlefield Publishers, Lanham 2002.
- Katsiaficas G.N., Kiros T.: *The promise of multiculturalism education and autonomy in the 21st century. A new political science reader*. Routledge, New York 1998.
- Kawula S.: *Wielorakość kultur w dyskursie pedagogiki społecznej*. Wydawnictwo Epistheme, Olsztyn 2008.
- Klaus W. (red.): *Sąsiedzi, czy intruzi. O dyskryminacji cudzoziemców w Polsce*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2010.
- Klein G.: *Education towards race equality*. Cassell, London - New York 1993.
- Klein G.: *Resources for multicultural education. An introduction*. Longman for Schools Council, York 1982.
- Klimowicz A. (red.): *Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczyciela*. Wydawnictwa CODN, Warszawa 2004.
- Kominarec I., Kominarecova E.: *Multikulturalita a edukacia*. Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešov 2005.
- Kong S.L. (red.): *Multicultural education programmes and methods*. Intercultural Social Sciences Publication, Kingston 1986.
- Kosonen L.: *L'enseignement aux minorités linguistiques et culturelles*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1990.
- Kowzan P. (red.): *Education at the junction of cultures*. The Student Scientific Society Na Styku, Gdańsk 2008.
- Lanfranchi A.: *Empfehlungen 1999 zur Weiterentwicklung der interkulturellen Pädagogik in der Lehrerbildung*. Fachstelle IKP, Zürich 1999.
- Lapsley D.K. (red.): *The Challenge of pluralism education, politics, and values*. University of Notre Dame Press, Notre Dame 1992.
- Lasonen J., Lestinen L. (red.): *Teaching and Learning for Intercultural Understanding, Human Rights and a Culture of Peace. Conference Proceedings*. University of Jyväskylä - UNESCO, Jyväskylä 2003.
- Lavallée C., Marquis M.: *Éducation interculturelle et petite enfance*. Presses de l'Université Laval, Sainte-Foy 1999.
- Leclercq J.-M.: *Figures de l'interculturel dans l'éducation*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2002.
- Leicester M.: *Multicultural education from theory to practice*. NFER-Nelson, Windsor - Slough 1989.
- Lemay D.: *Les concepts utiles en éducation interculturelle*. Collège de Bois-de-Boulogne, Montréal 1989.
- Levi-Strauss C.: *Guidelines for Intercultural Education*. Council of Europe, Strasbourg 1994.
- Lewowicki T. (red.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
- Lewowicki T., Grabowska B., Szczurek-Boruta A. (red.): *Intercultural Education: Theory and Practice*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2009.
- Lewowicki T., Nikitorowicz J., Pilch T., Tomiuk S. (red.): *Edukacja wobec ładu globalnego*. Wydawnictwo Akademickie „Zak”, Warszawa 2002.

- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.): *Edukacja międzykulturowa - teorie, poglądy, doświadczenia społeczne*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2010.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.): *Polityka społeczna i oświatowa, a edukacja międzykulturowa*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn - Warszawa 2005.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.): *Z teorii i praktyki edukacji międzykulturowej*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn - Warszawa 2006.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Gajdzica A. (red.): *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*. Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Cieszyn-Warszawa 2003.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Urban J. (red.): *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Konteksty teoretyczne*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2009.
- Lewowicki T., Suchodolska J. (red.): *Rodzina, wychowanie, wielokulturowość*. Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Cieszyn 2000.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Grabowska B. (red.): *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Problemy praktyki oświatowej*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2009.
- Lewowicki T., Szlosek (red.): *Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości*. Wydawnictwo Instytutu Technologii i Eksploatacji, Radom 2009.
- Lewowicki T., Urban J. (red.): *Intercultural Education - The Individual in Relation to Others and Other Cultures*. Uniwersytet Śląski - Filia w Cieszynie, Cieszyn 2002.
- Lippmann L.: *The aim is understanding. Educational techniques for a multi-cultural society*. Australia New Zealand Book Co., Sydney 1977.
- Lluch Balaguer X., Salinas Catalá J., Rodas Jordá À.: *Mòdul de Formació. Eix Transversal: Educació Intercultural*. Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació y Ciencia, Valencia 1995.
- Lluch Balaguer X., Salinas Catalá J.: *Programa d'Educació en Valors per a la Pau. Pla d'Educació Intercultural*. Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació y Ciencia, Valencia 1995.
- Lluch X., Salinas J.: *La diversidad cultural en la práctica educativa. Materiales para la formación del profesorado en Educación Intercultural*. MEC, Madrid 1996.
- Lovelace M.: *Educación Multicultural. Lengua y cultura en la escuela plural*. Editorial Escuela Española, Madrid 1995.
- López López, M.C.: *Diversidad sociocultural y formación de profesores*. Mensajero, Bilbao 2002.
- L'uptáková K.: *Interkultúrna výchova vo výchovno-vzdelávacom procese na 1. stupni ZŠ*. Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica 2004.
- Luz N.C.P., Sodrê M.: *Pluralidade cultural e educação*. Secretaria da Educação Sociedade de Estudos da Cultura Negra no Brasil, Salvador 1996.
- Lynch J. (red.): *Equity or excellence? Education and cultural reproduction*. Falmer Press, London 1992.
- Lynch J.: *Multicultural education in a global society*. Falmer Press, London - New York 1989.
- Lynch J.: *Multicultural education. Principles and practice*. Routledge Kegan Paul, London - Boston 1991.
- Lysý J. (red.): *Globálne rozvojové vzdelávanie (učebné texty)*. Slovak Aid, Album, Bratislava 2007.
- Macchetti S., Ianni G. (red.): *Educazione interculturale. Questioni e proposte*. I.R.S.A.E. Toscana „Strumenti“, Firenze 1996.
- Manos Unidas: *Educación para la igualdad en la diferencia. Guía de recursos para maestros y maestras*. Manos Unidas, Madrid 1995.
- Martinelli S., Taylor M. (red.): *Uczenie się międzykulturowe. Pakiet szkoleniowy nr 4*. Rada Europy i Komisja Europejska, Strasbourg 2000.
- Martins I.F.: *Projecto de educação intercultural: 1993/94-1996/97*. Ministério da Educação, Lisboa 1998.
- Matute E.: *Diversidad cultural y educación*. Universidad de Guadalajara, Guadalajara 1999.
- May S.: *Making multicultural education work*. Multilingual Matters Ontario, Institute for Studies in Education, Clevedon - Philadelphia - Toronto 1994.
- McLeod K.A.: *Intercultural education and community development*. Guidance Centre, Faculty of Education, University of Toronto, Toronto 1980.
- McLeod K.A.: *Multicultural education. A partnership*. Canadian Council for Multicultural and Intercultural Education, Toronto 1987.
- Melosik Z.: *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Miller L., Steinlage T., Printz M.: *Cultural cobblestones. Teaching cultural diversity*. Scarecrow Press, Metuchen 1994.
- Ministère de l'éducation et de la recherche scientifique et la Commission des CE: *Expérience pilote d'éducation interculturelle. Charte établie par la Communauté française de Belgique*. Ministère de l'éducation et de la recherche scientifique et la Commission des CE, Bruxelles 1990.
- Ministério da Educação: *Educação Intercultural. Abordagens e Perspectivas*. Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1995.
- Ministerio de Educación y Ciencia: *Por una Educación Intercultural*. Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid 1992.
- Mistrík E. (red.): *Kultúra a multikultúrna výchova*. IRIS, Bratislava 1999.
- Mitchell B.M., Salsbury R.E.: *Multicultural education. An international guide to research, policies, and programs*. Greenwood Press, Westport 1996.
- Modgil S., Verma G.K., Mallick K., Modgil C.: *Multicultural education. The interminable debate*. Falmer Press, London 1986.
- Molina F.: *Sociedad y Educación. Perspectivas interculturales*. ICE de la Universidad de Lleida Lleida 1994.
- Montalto N.V.: *A history of the intercultural educational movement, 1924-1941*. Garland Co., New York 1982.
- Moodley K.: *Beyond multicultural education international perspectives*. Detselig Enterprises, Calgary 1992.
- Moran de Dios J.: *Cuaderno de Educación multiétnica*. Jóvenes Contra la Intolerancia, Editorial Popular, Madrid 1993.
- Murdzeva-Skaric O. (red.): *Intercultural education*. OMEP, Ohrid 1987.
- Nanni A., Abbrucchiati S.: *Il mio zaino interculturale*. EMI, Bologna 1997.
- National Multilingual Multicultural Material Development Center: *Cultural issues in education. A book of readings*. National Dissemination and Assessment Center, California State Polytechnic University, Los Angeles 1978.
- Nestvogel R. (red.): *Interkulturelles Lernen oder verdeckte Dominanz? Hinterfragung „unserer“ Verhältnisses zur „Dritten Welt“*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Nevi D. de (red.): *Teaching multi-cultural populations: Five heritages*. Van Nostrand Reinhold Co., New York 1971.

- Nieke W.: *Interkulturelle Erziehung und Bildung: Wertorientierungen im Alltag*. Leske + Budrich, Opladen 1995.
- Niekrawitz C.: *Interkulturelle Pädagogik im Überblick. Von der Sonderpädagogik für Ausländer zur interkulturellen Pädagogik für alle - Ideengeschichtliche Entwicklung und aktueller Stand*. IKO-verlag für interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Nieto S.: *Affirming diversity. The sociopolitical context of multicultural education*. Longman, Don Mills, London - New York 2000.
- Nieto S.: *The light in their eyes. Creating multicultural learning communities*. Teachers College Press, New York 1999.
- Nigris E. (red.): *Educazione interculturale*. B.Mondadori, Milano 1996.
- Nikitorowicz J. (red.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*. Trans Humana, Białystok 1995.
- Nikitorowicz J. (red.): *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*. Trans Humana, Białystok 1997.
- Nikitorowicz J., Sobecki M. (red.): *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*. Trans Humana, Białystok 1999.
- Nikitorowicz J., Sobecki M., Misiejuk D. (red.): *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. Trans Humana, Białystok 2001, t.1-2.
- Nohl A.-M. von: *Konzepte interkulturelle Pädagogik. Eine systematische Einführung*. Julius Klinghardt Verlag, Bad Heilbrunn 2006.
- Noor N., Lucie M.: *L'Éducation à la compréhension internationale*. BIE - ONU, Paris 1996.
- O'Donnell J., Chávez R.C. (red.): *Speaking the unpleasant: The politics of (non)engagement in the multicultural education terrain*. State University of New York Press, Albany 1998.
- OCDE-CERI: *L'éducation multiculturelle*. OCDE-CERI, Paris 1987.
- Otten H., Treuheit W. (red.): *Interkulturelles Lernen in Theorie und Praxis*. Leske + Budrich, Opladen 1994.
- Ouellet F.: *L'éducation interculturelle. Essai sur le contenu de la formation des maîtres*. L'Harmattan, Paris 1991.
- Ouellet F.: *Les défis du pluralisme en éducation. Essais sur la formation interculturelle*. L'Harmattan, Paris 2002.
- Paige M.R. (red.): *Education for the intercultural experience*. Intercultural Press, Yarmouth 1993.
- Pasternak M.G.: *Helping kids learn multi-cultural. Concepts a handbook of strategies*. Research Press Co., Champaign 1979.
- Patel K.: *Multicultural education in all-white areas*. Avebury, Aldershot 1994.
- Perotti A.: *The case for Intercultural Education*. Council of Europe, Strasbourg 1994.
- Perregaux C., Bezzola K.: *Odyssea. Accoglienza e approcci interculturali. Quaderni per l'insegnamento*. Centro didattico cantonale, Dipartimento della pubblica istruzione e cultura, Bellinzona 1996.
- Perregaux C., Nodari C.: *Odyssea. Ansätze einer Interkulturellen Pädagogik*. Hg. von der Interkantonalen Lehrmittelzentrale, Lehrmittelverlag des Kantons Zürich, Zürich 1998.
- Philipp M.G.: *De l'approche interculturelle en éducation compléments aux actes de l'Université d'été, Strasbourg (15-21 juillet 1992), Quelle éducation interculturelle? Pour quelle intégration?* Centre international d'études pédagogiques, Bureau d'études pour les langues et les cultures, Sèvres 1994.
- Poletti F.: *L'interculturalismo in azione e in questione. Riflessioni pedagogiche e itinerari didattici*. Centro didattico cantonale, Bellinzona 1997.
- Polska Akcja Humanitarna: *Humanitaryzm. Scenariusze zajęć do edukacji humanitarnej*. Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2001.
- Porcher L., Abdallah-Pretceille M.: *Éthique de la diversité et éducation*. Presses Universitaires de France, Paris 1998.
- Prengel A.: *Pädagogik der Vielfalt. Verschiedenheit und Gleichberechtigung in interkultureller, feministischer und integrativer Pädagogik*. Leske + Budrich, Opladen 1995.
- Průcha J.: *Multikulturní výchova. Teorie - praxe - výzkum*. ISV, Praha 2001.
- Puig G.: *Recerca i educació interculturals. Actes de la Conferència Europea de Sant Feliu de Guíxols*. La Llar del Llibre, Barcelona 1992.
- Pumfrey P.D. (red.): *Educational attainments issues and outcomes in multicultural education*. Falmer Press, London - New York 1988.
- Pumfrey P.D., Verma G.K. (red.): *Race relations and urban education. Contexts and promising practices*. Falmer Press, London 1990.
- Pusch M.D. (red.): *Multi-cultural Education*. Intercultural Press, Yarmouth 1984.
- Ramsey P.G., Vold E.B., Williams L.R.: *Multicultural education. A source book*. Garland, New York 1989.
- Ray D., Poonwassie D.H. (red.): *Education and cultural differences. New perspectives*. Garland, New York 1992.
- Rey M. (red.): *Une pédagogie interculturelle*. Commission Nationale Suisse pour l'UNESCO, Berne 1984.
- Rey M.: *D'une logique mono à une logique de l'inter. Pistes pour une éducation interculturelle et solidaire*. Université de Genève - FPSE, Genève 1996.
- Roberts H.: *Teaching from a multicultural perspective*. Sage, Newbury Park 1994.
- Robinson G.L.N.: *Crosscultural Understanding*. Pergamon, Oxford 1985.
- Rocha-Trindade M.B., Mendes M.L.S.: *Educação intercultural de adultos*. Universidade Aberta, Lisboa 1996.
- Rodriguez F.: *Education in a multicultural society*. University Press of America, Lanham 1983.
- Rodríguez Rojo M.: *La Educación para la Paz y el Interculturalismo como tema transversal*. Oikos-Tau, Barcelona 1995.
- Rossaert L. (red.): *L'éducation interculturelle. Avis du ministre de l'Éducation*. Conseil Supérieur de l'Éducation, Québec 1983.
- Sales A., García López R.: *Programas de educación intercultural*. Desclée De Brouwer, Bilbao 1997.
- Salvadori E., Pulina P. (red.): *Per un'educazione interculturale*. Ibis, Pavia 1991.
- Santos Rego M.A. (red.): *Educación intercultural. Teoría y práctica*. PPU, Barcelona 1994.
- Scane J., Staton P.A.: *Multicultural, intercultural education and race relations. An annotated bibliography*. Green Dragon Press, Seacraft Publications, Toronto 1992.
- Scheunpflug A.: *Globalisierung als Herausforderung für die Pädagogik*. Frankfurt am Main 2000.
- Schröer W., Sting S.: *Globalisierung und soziale Spaltung. Neue Herausforderung für die interkulturelle Pädagogik und Soziale Arbeit*. Verlag des Instituts für Sozialarbeit und Sozialpädagogik, Frankfurt am Main 2001.
- Seelye H.N.: *Experiential activities for intercultural learning*. Intercultural Press, Yarmouth 1996.
- Shor I. (red.): *Education is politics. Critical teaching across differences*. Boynton, Cook Heinemann, Portsmouth 1999.
- Singelis T.M. (red.): *Teaching about culture, ethnicity, diversity. Exercises and planned activities*. Sage Publications, Thousand Oaks 1998.
- Sleeter C.E., Grant C.A.: *Making choices for multicultural education. Five approaches to race, class, and gender*. Merrill, New York - Toronto 1999.
- Sleeter C.E.: *Empowerment through multicultural education*. State University of New York Press, Albany 1991.

- Smith G.R., Otero G.G.: *Teaching about cultural awareness*. Center for Teaching International Relations, University of Denver, Colorado Seminary, Denver 1989.
- Smith S., Zachariah M., O'Reilly R.: *Administration of multicultural education. Annotated bibliography and review of selected references*. Department of Educational Policy and Administrative Studies, Faculty of Education, University of Calgary, Calgary 1993.
- Solomon R.P., Levine-Rasky C.: *Accommodation and Resistance. Educators' Response to Multicultural and Anti-Racist Education*. York University, Faculty of Education, North York 1994.
- Souta L.: *Educação sem exclusão. A utopia de fim de século*. Sociedade Portuguesa de Antropologia e Etnologia, Porto 1998.
- Souta L.: *Multiculturalidade e educação*. Profedições, Porto 1997.
- Stadler P.: *Globales und interkulturelles Lernen in Verbindung mit Auslandsaufenthalten. Ein Bildungskonzept*. Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach, Saarbrücken 1994.
- Stańkowski B.: *Wychowanie w duchu wielokulturowości*. Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Stoer S.R., Cortesão L.: *"Levantando a pedra": da pedagogia inter/multicultural às políticas educativas numa época de transnacionalização*. Afrontamento, Porto 1999.
- Stone J.C., De Nevi D.P. (red.): *Teaching multi-cultural populations. Five heritages*. Van Nostrand, New York 1971.
- Strong L.L.: *Contemporary books reflecting Canada's cultural diversity. A selective annotated bibliography for grades K-12*. British Columbia Teacher-Librarians' Association, Vancouver 1992.
- Susi F. (red.): *Come si è stretto il mondo. L'educazione interculturale in Italia e in Europa: teorie, esperienze e strumenti*. Armando Editore, Roma 1999.
- Swartz E.: *Raising standards. Materials selection for multicultural education*. Rochester City School District, Rochester 1990.
- Taba H., Van Til W.: *Democratic human relations promising practices in intergroup and intercultural education in the social studies*. National Education Association, Washington 1945.
- Tamir Y. (red.): *Democratic education in a multicultural state*. Blackwell, Oxford - Cambridge 1995.
- Taylor M.J.: *Multicultural antiracist education after ERA. Concerns, constraints and challenges*. National Foundation for Educational Research, Slough 1992.
- Thevenin A.: *Enseigner les différences*. Éditions Études vivantes, Paris 1980.
- Thompson B.W., Tyagi S. (red.): *Beyond a dream deferred. Multicultural education and the politics of excellence*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1993.
- Tiedt P.L., Tiedt I.M.: *Multicultural teaching a handbook of activities, information, and resources*. Allyn & Bacon, Boston 1999.
- Todd R.: *Education in a multicultural society*. Cassell, London 1991.
- Toussaint P., Fortin R.: *Gérer la diversité en éducation. Problématique, conceptualisation et pratiques*. Éditions logiques, Montréal 1997.
- Toussaint P.: *L'éducation interculturelle. Un modèle intégré relié au curriculum*. Université du Québec à Trois-Rivières, Trois-Rivières 1993.
- Verma G.K., Bagley C.: *Self-concept, Achievement and Multicultural Education*. Macmillan, London 1985.
- Verma G.K., Pumfrey P.D. (red.): *Educational attainments. Issues and outcomes in multicultural education*. Falmer Press, London 1988.
- Walsh J.E.: *Intercultural education in the community of man*. University of Hawaii Press, Honolulu 1973.
- Woodrow D. (red.): *Intercultural education. theories, policies and practice*. Ashgate, Aldershot 1997.

- Wurzel J.S. (red.): *Toward multiculturalism. A reader in multicultural education*. Intercultural Press, Yarmouth 1988.
- Yaron K. (red.): *Meeting of cultures and clash of cultures. Adult education in multicultural societies*. The Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem 1993.
- Yildiz S.: *Interkulturelle Erziehung und Pädagogik: Subjektivierung und Macht in den Ordnungen des nationalen Diskurses*. Vs Research Verlag, Viesbaden 2008.
- Zaniewska T. (red.): *Edukacja międzykulturowa jako wyzwanie XXI wieku*. Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Białystok 2005.
- Zarate G.: *Enseigner une culture étrangère*. Hachette, Paris 1986.

Multkultureco kaj interkultureco en lernejoj

- Abbey N., Brindis C.D., Casas M., Matiella A.C.: *Family life education in multicultural classrooms practical guidelines*. Network Publications, Santa Cruz 1990.
- Abdallah-Preteille M.: *L'école face au défi pluraliste. Choc des Cultures*. L'Harmattan, Paris 1989.
- Abdallah-Preteille M.: *L'interculturel au niveau de l'école. Finalités et lignes directrices*. UNESCO, Paris 1981.
- Abdallah-Preteille M.: *Quelle école pour quelle intégration?* CNDP - Hachette, Paris 1992.
- Ablon J., Reid, J.W.: *An experimental high school project in cultural diversity*. University of California, Berkeley 1966.
- Adragão J.: *Várias culturas uma escola. Projecto de Investigação e Intervenção, Escola Primária da Quinta da Princesa*. Escola Superior de Educação, Setúbal 1991.
- Ahamad B.: *Participation of different ethnic groups in postsecondary education. Policy, Analysis and Research, Multiculturalism*. Secretary of State, Ottawa 1987.
- Alvermann D.E., Phelps S.F.: *Content reading and literacy succeeding in today's diverse classrooms*. Allyn & Bacon, Boston 2002.
- Amatucci L.: *La scuola nella società multietnica: lineamenti di pedagogia interculturale*. La Scuola, Brescia 1994.
- Arthur J., Shapiro A. (red.): *Campus wars. Multiculturalism and the politics of difference*. Westview Press, Boulder 1995.
- Auernheimer G., Van Dick, Petzel T., Wagner U. (red.): *Interkulturalität im Arbeitsfeld Schule. Empirische Untersuchungen über Lehrer und Schüler*. Leske + Budrich, Opladen 2001.
- Auernheimer G.: *Interkulturelle Erziehung im Schulalltag Fallstudien zum Umgang von Schulen mit der multikulturellen Situation*. Waxmann, Münster - New York 1996.
- Auletta G.S. (red.): *Toward the multicultural university*. Praeger, Westport 1995.
- Avnat A., Rosner M.: *The kibbutz special care class as an intercultural meeting place*. University of Haifa, Haifa 1984.
- Bachner D.J., Malone L.J., Snider M.C.: *Learning interdependence a case study of the international/intercultural education of first-year college students*. University of South Carolina, Columbia 2001.
- Bal W.: *L'Université et la pluralité des cultures. Actes du séminaire: Louvain-la-Neuve, 21-25 mai 1973*. Association des Universités Partiellement ou Entièrement de Langue Française, Montréal 1974.
- Ball H. (red.): *Multicultural education in colleges and universities. A transdisciplinary approach*. L.Erlbaum Associates, Mahwah 1998.
- Bartolomé M., Cabrera Rodríguez F.: *Diagnóstico a la escuela multicultural*. Cedecs Editorial, Barcelona 1997.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 6e livret, l'intervenant scolaire et sa pratique éducative*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.

- Becker G.E., Coburn-Staeger U.: *Pädagogik gegen Fremdenfeindlichkeit, Rassismus und Gewalt: Mut und Engagement in der Schule*. Beltz, Weinheim 1994.
- Belkhir J.: *Race, gender class in the world cultures. An interdisciplinary multicultural journal*. Institute for Teaching and Research on Women, Towson State University, Towson 1993.
- Benjamin M.: *Cultural diversity, educational equity, and the transformation of higher education group profiles as a guide to policy and programming*. Praeger, Westport 1996.
- Bentolila A. (red.): *L'école: diversités et coherence*. Nathan, Paris 1996.
- Bergan S., Restoueix J.-P. (red.): *Dialogue interculturel sur les campus universitaires. Enseignement supérieur du Conseil de l'Europe n° 11*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Bernstein R.: *Dictatorship of virtue. How the battle over multiculturalism is reshaping our schools, our country, and our lives*. Vintage, New York 1995.
- Bottani N.: *One school, many cultures*. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris 1989.
- Bowser B.P., Jones T., Auletta G.S. (red.): *Toward the multicultural university*. Praeger, New York 1995.
- Braga A M., Silva A.J.: *Base de dados. Entreculturas VII: Ensinos Básico e Secundário: Caracterização do estado de ensino no ano 95-96*. Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1997.
- Brown S.: *They see for themselves: A documentary approach to intercultural education in the high school*. Harper, New York 1945.
- Burda B., Halczak B. (red.): *Wielokulturowość w nauczaniu historii*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2004.
- Buryánek J.: *Interkulturní vzdělávání: příručka nejen pro středěškolské pedagogy. Člověk v tísní a Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002.*
- Buxarrais M.R., Carrillo I., Galcerán M.M., López S., Martín X., Martínez S., Payá M., Puig J., Trilla J., Vilar J.: *Ètica i escola. El tractament pedagògic de la diferència*. Edicions 62 - Rosa Sensat, Barcelona 1989.
- Carrington B., Short G.: *"Race" and the primary school. Theory into practice*. NFER-Nelson, Windsor - Berkshire 1989.
- Casanave C.P.: *Writing games multicultural. Case studies of academic literacy practices in higher education*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah 2002.
- Clark L.W. (red.): *Faculty and student challenges in facing cultural and linguistic diversity*. Charles C.Thomas, Springfield 1993.
- Človek v ohrození: *Jeden svet na školách. Projekt OZ Človek v ohrození. Človek v ohrození, občianske združenie, Bratislava 2005.*
- Coelho E.: *Teaching and learning in multicultural schools an integrated approach*. Multilingual Matters, Clevedon -Philadelphia 1998.
- Cohen P. (red.): *For a multicultural university*. New Ethnicities Unit, University of East London, Dagenham 1995.
- Compagnoni E., Pregreff V.: *Di tutti i colori. Educare all'identità e all'intercultura nella scuola multietnica e dell'autonomia*. La Meridiana, Molfetta 2001.
- Compagnoni E.: *Educacione interculturale e scuola media*. Temi, Bologna 1999.
- Cummins J. (red.): *Cultural diversity in schools. From rhetoric to practice*. State University of New York Press, Albany 1994.
- Darder A.: *Culture and power in the classroom. A critical foundation for bicultural education*. Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1991.
- Dauber H., Kandemiri D., Kimbini V.: *Das Projekt war doch ein Erfolg. Schulen im interkulturellen Dialog. Ein medienpädagogisches Forschungs- und Kooperationsprojekt zwischen Deutschland und Zimbabwe - Die Geschichte der Begegnung 1991-1996*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1998.
- Davidson A.L. (red.): *Renegotiating cultural diversity in American schools*. Teachers College Press, New York 1993.
- Demetrio D., Favaro G.: *Bambini stranieri a scuola. Accoglienza e didattica interculturale nell'infanzia e nella scuola elementare*. La Nuova Italia, Firenze 1997.
- Demuth C., Twitchin J.: *Multi-cultural education views from the classroom*. British Broadcasting Corp., London 1981.
- Diamond B.J., Moore M.A.: *Multicultural literacy mirroring the reality of the classroom*. Longman Publishers USA, White Plains 1995.
- Díaz-Aguado M.J., Baraja A.: *Interacción educativa y desventaja sociocultural: Un modelo de Intervención para favorecer la adaptación escolar en contextos inter-étnicos*. CIDE, Madrid 1993.
- Díaz-Aguado M.J.: *Escuela y tolerancia*. Ediciones Paidós, Madrid 1996.
- Dilg M.: *Race and culture in the classroom teaching and learning through multicultural education*. Teachers College Press, New York 1999.
- Du Bois R.D.: *Build together Americans: Adventures in intercultural education for the secondary school*. Hinds, Hayden & Eldredge, New York 1945.
- Dyson A.H. (red.): *The need for story. Cultural diversity in classroom and community*. National Council of Teachers of English, Urbana 1994.
- Enloe W., Simon K. (red.): *Linking through diversity. Practical classroom activities for experiencing and understanding our cultures*. Zephyr Press, Tucson 1993.
- Fennes H., Hapgood K.: *Intercultural Learning in the Classroom: crossing borders*. Cassell, London 1997.
- Fraser J.W. (red.): *Freedom's plow teaching in the multicultural classroom*. Routledge, New York 1993.
- Freedman S.W.: *Inside city schools. Investigating literacy in multicultural classrooms*. Teachers College Press, New York 1999.
- García E.E.: *Student cultural diversity understanding and meeting the challenge*. Houghton Mifflin, Boston 1999.
- García E.E.: *Understanding and meeting the challenge of student cultural diversity*. Houghton Mifflin, Boston 1994.
- Garrigós A., González Placer F., Santamaría E.: *Contra el fundamentalismo escolar reflexiones sobre educación, escolarización y diversidad cultural*. Virus Contra, Barcelona 1998.
- Giusti M.: *L'Educazione interculturale nella scuola di base. Teorie, esperienze, narrazioni*. La nuova Italia, Milano 2001.
- Glowacka-Grajper M.: *Dobry gość. Stosunek nauczycieli szkół podstawowych do dzieci romskich i wietnamskich*. Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.
- Gogolin I., Hohmann M.: *Vom "bikulturellen" zum "interkulturellen" Unterricht die Limburger Modellversuche zum Aufnahmeunterricht von Einwandererkindern in Kindergarten und Primarschule*. Waxmann, Münster - New York 1993.
- Grant C.A., Gomez M.L. (red.): *Making schooling multicultural. Campus and classroom*. Bobbs & Merrill, Indianapolis 1996.
- Grugeon E., Woods P.: *Educating all. Multicultural perspectives in the primary school*. Routledge, London - New York 1990.
- Halik T., Nowicka E., Połec W.: *Dziecko wietnamskie w polskiej szkole. Zmiana kulturowa i strategie przekazu kultury rodzimej w zbiorowości Wietnamczyków w Polsce*. Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.
- Hannoun H.: *Les ghettos de l'école. Pour une éducation interculturelle*. ESF, Paris 1987.
- Häusler M.: *Innovation in multikulturellen Schulen. Fallstudie in fünf Schulen der Deutschschweiz*. Orell Füssli, Zürich 1999.

- Hayden M. (red.): *International schools - international education. Improving teaching, management quality*. Kogan Page Stylus, London - Sterling 2000.
- Heath A.: *Windows on the world. Multicultural festivals for schools and libraries*. Scarecrow Press, Metuchen 1995.
- Hessari R., Hill D.: *Practical ideas for multicultural learning and teaching in the primary classroom*. Routledge, London 1989.
- Hilgers T., Wunsch M., Chattergy V. (red.): *Academic literacies in multicultural higher education. Selected essays*. University of Hawaii at Manoa, Center for Studies of Multicultural Higher Education, Manoa 1992.
- Honor M.: *Enseigner et apprendre dans une classe multiculturelle*. Chronique Sociale, Lyon 1996.
- Houlton D.: *Cultural diversity in the primary school*. Batsford, London 1986.
- Houlton D.: *Your multicultural school*. New Education Press, London 1987.
- Huber-Bowen T.: *Teaching in the diverse classroom learner-centered activities that work*. National Educational Service, Bloomington 1993.
- Institut Romand de Recherche et de Documentation Pédagogique: *Seminaire "Comment introduire une pédagogie interculturelle a l'école?", Morat, 1991 — L'interculturalisme, nouvelle transversale des programmes scolaires*. Institut Romand de Recherche et de Documentation Pédagogique, Neuchâtel 1991.
- Jasmine J.: *Addressing diversity in the classroom*. Teacher Created Materials, Westminster 1995.
- Jonietz P., Harris D. (red.): *International schools and international education*. Kogan Page, London 1991.
- Kalantzis M.: *Cultures of schooling. Pedagogies for cultural difference and social access*. Falmer Press, London 1990.
- Kamińska K.: *W stronę wielokulturowości w edukacji przedszkolnej*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2005.
- Kehoe J.: *Achieving cultural diversity in Canadian schools*. Vesta Publications, Cornwall 1984.
- Kehoe J.W., Hébert Y.M.: *A handbook for enhancing the multicultural climate of the school*. Western Education Development Group, Faculty of Education, University of British Columbia, Vancouver 1984.
- La Belle T.J., Ward C.R.: *Multiculturalism and education. Diversity and its impact on schools and society*. State University of New York Press, Albany 1994.
- Langlois H.: *L'école franco-ontarienne à l'heure de la diversité culturelle. Outil pédagogique pour une éducation inclusive*. CFORP, Vanier 1998.
- Lee C.C. (red.): *Counseling for diversity. A guide for school counselors and related professionals*. Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Lemay D.: *Cahier de perfectionnement en éducation interculturelle pour les professeur-e-s de niveau collégial*. Collège de Bois- de-Boulogne, Montréal 1987.
- Lutzker M.: *Multiculturalism in the college curriculum. A handbook of strategies and resources for faculty*. Greenwood Press, Westport 1995.
- Lynch J. (red.): *Cultural diversity and the schools*. Falmer Press, London - Washington 1992.
- Lynch J., Modgil C., Modgil S. (red.): *Cultural diversity and the schools*. Falmer Press, London 1992, t.1-4.
- Marois P.: *Une école d'Avenir. Intégration scolaire et éducation interculturelle, projet de politique*. Gouvernement du Québec, Montréal 1997.
- Massey I.: *More than skin deep developing anti-racist multicultural education in schools*. Hodder Stoughton, London 1991.
- McCormick T.M.: *Creating the nonsexist classroom. A multicultural approach*. Teachers College Press, New York 1994.
- Meyer-Bisch P. (red.): *La culture démocratique: un défi pour les écoles*. UNESCO, Paris 1995.
- Mistrík E., Oravec L., Pauliniová Z., Petőcz K., Valachová D.: *Multikultúrna výchova v škole. Ako reagovať na kultúrnu rôznorodosť*. Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava 2008.
- Mistrík E.: *Multikultúrna výchova v príprave učiteľov. Rámec kurikula pre univerzity*. IRIS, Bratislava 2000.
- Mock K.R.: *Multicultural preschool education a resource manual for supervisors and volunteers*. Ontario Ministry of Citizenship and Culture, Citizenship Development Branch, Toronto 1986.
- Morales M.: *Convivencia, tolerancia y multilingüismo. Educación intercultural en secundaria*. Narcea, Madrid 2000.
- Morey A.I., Kitano M.: *Multicultural course transformation in higher education a broader truth*. Allyn & Bacon, Boston - Toronto 1997.
- Negrini A. (red.): *Il sistema scolastico in prospettiva interculturale. L'education come riconoscimento dell'altro*. EMI, Bologna 1998.
- Nelson A.: *The learning wheel. Ideas and activities for multicultural and holistic lesson planning*. Zephyr Press, Tucson 1994.
- Neufeld M.R., Thisted J.A., Curtis C.: *De eso no se habla los usos de la diversidad sociocultural en la escuela*. Eudeba, Buenos Aires 1999.
- Nwoye J.: *Multi-cultural education insight on policies and practices in selected schools*. Kendall, Hunt Co., Dubuque 1999.
- Obiakor F.E.: *It even happens in "good" schools responding to cultural diversity in today's classrooms*. Corwin Press, Thousand Oaks 2001.
- OCDE-CERI: *L'éducation et le pluralisme culturel et linguistique: synthèse d'études de cas, stratégies et méthodes efficaces dans les écoles*. \ *Education and Cultural and Linguistic Pluralism. Synthesis of Case Studies. Effective Strategies and Approaches in the Schools*. OCDE-CERI, Paris 1991.
- OCDE-CERI: *One school, many cultures*. OCDE-CERI, Paris 1989.
- Ortega P., Mínguez R., Gil R.: *Educación para la Convivencia. La tolerancia en la escuela*. Nau Llibres, Valencia 1994.
- Ouellet F., Pagé M. (red.): *Pluralisme et école. Jalon pour une perspective interculturelle*. Institut Québécois de Recherche sur la Culture, Quebec 1988.
- Peacock A. (red.): *Science in primary schools the multicultural dimension*. Routledge, London 1992.
- Pedersen P., Carey J.C. (red.): *Multicultural counseling in schools. A practical handbook*. Allyn & Bacon, Boston 1993.
- Peretti A. de: *Pour une école plurielle*. Larousse, Paris 1987.
- Perry T. (red.): *Freedom's plow teaching in the multicultural classroom*. Routledge, New York - London 1993.
- Phelan P., Davidson A.L. (red.): *Renegotiating cultural diversity in American schools*. Teachers College Press, New York 1993.
- Pizzillo J.J.: *Intercultural studies. Schooling in diversity*. Kendall Hunt, Dubuque 1983.
- Porcher L.: *Manières de classe*. Didier, Paris 1987.
- Pumfrey P.D. (red.): *Cross-curricular contexts, themes and dimensions in secondary schools*. Falmer Press, London - Washington 1993.
- Putnam J.A.W. (red.): *Cooperative learning and strategies for inclusion celebrating diversity in the classroom*. Paul H. Brookes Co., Baltimore 1998.
- Quehl T.: *Schule ist keine Insel. Britische Perspektiven antirassistischer Pädagogik*. Waxmann, Münster 2000.
- Raby R.L. (red.): *Dimensions of the community college international, intercultural and multicultural perspectives*. Garland, New York 1996.

- Rasool J., Curtis A.C.: *Multicultural education in middle and secondary classrooms meeting the challenge of diversity and change*. Wadsworth, Toronto - Belmont 2000.
- Rhoads R.A.: *Freedom's web student activism in an age of cultural diversity*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1998.
- Rich Y.: *Education and instruction in the heterogeneous class*. Charles C. Thomas, Springfield 1993.
- Richardson R.C., Skinner E.F.: *Achieving quality and diversity. Universities in a multicultural society*. MacMillan, London 1991.
- Rothstein S.W. (red.): *Class, culture, and race in American schools. A handbook*. Greenwood Press, Westport 1995.
- Rüesch P.: *Gute Schulen im multikulturellen Umfeld: Forschungsergebnisse zur Qualität in kulturell heterogenen Schulen*. Orell Füssli, Zürich 1999.
- Saad H., Leumer W.: *Lernen, in einer multikulturellen Gesellschaft zu leben: Der Bezug Elternhaus-Schule*. National Institute of Adult Continuing Education, Leicester 1997.
- Samway K.D., Whang G., Eriksen M.P.: *Buddy reading. Cross-age tutoring in a multicultural school*. Heinemann, London 1995.
- Saunders M.: *Multicultural teaching. A guide for the classroom*. McGraw Hill, New York 1982.
- Schoem D. (red.): *Multicultural teaching in the university*. Praeger, New York - Westport 1993.
- Schuman D., Olufs D.: *Diversity on campus*. Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Seller M., Weis L. (red.): *Beyond black and white new faces and voices in U.S. schools*. State University of New York Press, Albany 1997.
- Sellers M.N.S. (red.): *An Ethical education. Community and morality in the multicultural university*. Berg, Oxford 1994.
- Seydegart M.: *The Global classroom appraisal and perspectives on education for international understanding. Canadian report*. Council of Ministers of Education, Toronto 1994.
- Shade B.J. (red.): *Culture, style, and the educative process. Making schools work for racially diverse students*. C.C. Thomas, Springfield - London 1989.
- Siccone F.: *Celebrating diversity. Building self-esteem in today's multicultural classrooms*. Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Sill G.M. (red.): *Opening the American mind race, ethnicity, and gender in higher education*. DE London: University of Delaware Press Associated University Presses, Newark 1993.
- Sims S.J.: *Diversifying historically black colleges and universities. A new higher education paradigm*. Greenwood Press, Westport 1994.
- Smith D.J., Tomlinson S.: *The school effect a study of multi-racial comprehensives*. Policy Studies Institute, London 1989.
- Šoltésová K. (red.): *MULTI-KULTI na školách: Metodická příručka pre multikultúrnu výchovu*. Nadácia M.Šimečku, Bratislava 2006.
- Stabb S.D., Harris S.M., Talley J.E. (red.): *Multicultural needs assessment for college and university student populations*. Thomas, London 1995.
- Stephan W.G., Banks J.A.: *Reducing prejudice and stereotyping in schools*. Teachers College Press, New York 1999.
- Tanaka G.K.: *Interculturalism and student development*. Peter Lang, New York 1998.
- Terrell M.C.: *Diversity, disunity, and campus community*. National Association of Student Personnel Administrators, Washington 1992.
- Tomlinson S.: *Home and school in multicultural Britain*. Batsford, London 1984.
- Tomlinson S.: *Multicultural education in white schools*. Batsford, London 1990.
- UNESCO: *Comment introduire une pédagogie interculturelle à l'école?* Commission nationale de l'UNESCO, Berne 1992.

- UNESCO: *La educación para la cooperación internacional y la paz en la escuela primaria*. UNESCO, Paris 1983.
- University of Hawaii at Manoa: *Studies in multicultural higher education an annotated bibliography*. Center for Studies of Multicultural Higher Education, University of Hawaii, Honolulu 1989.
- Valverde L.A., Castenell L.A.: *The multicultural campus strategies for transforming higher education*. AltaMira Press, Walnut Creek 1998.
- Verma G.K., Pumfrey P.D. (red.): *Cross-curricular contexts, themes and dimensions in primary schools*. Falmer Press, London 1994.
- Vickery W.E., Cole S.G.: *Intercultural education in American schools. Proposed objectives and methods*. Harper, New York 1943.
- Villar R.A. de (red.): *Cultural diversity in schools. From rhetoric to practice*. State University of New York Press, Albany 1994.
- Watts I.N.: *Just a minute. Ten short plays and activities for your classroom: with rehearsal strategies to accompany multicultural stories from around the world*. Heinemann, London 1990.
- Weigl B., Maliszkievicz B. (red.): *Inni to także my. Mniejszości narodowe w Polsce: Białorusini, Cyganie, Litwini, Niemcy, Ukraińcy, Żydzi. Program edukacji wielokulturowej w szkole podstawowej*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1998.
- Williams J.A.: *Classroom in conflict. Teaching controversial subjects in a diverse society*. State University of New York Press, Albany 1994.
- Yamane D.: *Student movements for multiculturalism challenging the curricular color line in higher education*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 2001.
- Zeleňáková S.: *Multikultúrna výchova v škole. Debata a historické pramene ako prostriedky multikultúrnej výchovy vo vyučovaní dejepisu*. Metodicko-Pedagogické Centrum, Bratislava 2005.

Kultura diverseco kaj instruistoj - klerigado kaj sociaj problemoj

- Abdallah-Pretceille M.: *Les politiques multiculturelles et leur consequences sur la formation des enseignants*. OCDE-CERI, Paris 1988.
- Allemann-Ghionda C., Goumoëns C.; Perregaux C.: *Formation des enseignants et pluralité linguistique et culturelle. Projet N° 4033-42913 dans le cadre du Programme national de recherche 33 «L'efficacité de nos systèmes de formation». Rapport final*. Peter Lang, Berne - Genève 1998.
- Allemann-Ghionda C., Perregaux C., Goumoëns C.: *Pluralité linguistique et culturelle dans la formation des enseignants*. Éditions Universitaires, Fribourg 1999.
- Amesen A.-L., Hadzhitheodoulou-Loizidou P., Bîrzéa C., Essomba M.A., Allan J.: *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle - Concepts, principes et enjeux dans la formation des enseignants*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Bancroft G.W. (red.): *The Novice and the newcomer student teachers perspectives on multiculturalism and education*. Third Eye, London 1982.
- Baptiste H.P., Baptiste M.L., Gollnick D.M., Osayande K.I.M., Levy J.: *Multicultural teacher education*. Commission on Multicultural Education, American Association of Colleges for Teacher Education, Washington 1980.
- Bernaus M., Andrade A.I., Kervran M., Murkowska A., Trujillo Saez F.: *La dimension plurilingue et pluriculturelle dans la formation des enseignants de langues - Kit de formation*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Cohen L., Manion L.: *Multicultural classrooms. Perspectives for teachers*. Croom Helm, London 1983.

- Conseil de l'Europe: *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle. Diversité et inclusion: enjeux pour la formation des enseignants*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Eldering L., Rijcke F.J.M., Zuck L.V.: *Multicultural education a challenge for teachers*. Foris, Cinnaminson - Dordrecht 1983.
- Gagliardi R. (red.): *Teacher training and multiculturalism. National studies*. UNESCO, International Bureau of Education, Paris 1995.
- Gaston J.: *Cultural awareness teaching techniques*. Pro Lingua Associates, Vermont 1992.
- Gladstone F., McIntosh M.A.: *A cross-cultural communicator for teachers of Chinese students*. Public Issues in Canada Project, Faculty of Education, University of British Columbia, Vancouver 1983.
- Hernández H.: *Multicultural education. A teacher's guide to content and process*. Merrill, Toronto - Columbus 1989.
- Hernández H.: *Teaching in multilingual classrooms. A teacher's guide to context, process, and content*. Merrill, Columbus 2001.
- Howard G.R.: *We can't teach what we don't know. White teachers, multiracial schools*. Teachers College Press, New York 1999.
- Hunter W.A.: *Multicultural education through competency-based teacher education*. American Association of Colleges for Teacher Education, Washington 1974.
- Jeffrey R. (red.): *Thinking globally. Teacher-student activities in multicultural/development education. A project*. Faculty of Education Publications Office, Calgary 1989.
- Kierstead F., Wagner P.A.: *The ethical, legal, and multicultural foundations of teaching*. Brown & Benchmark, Dubuque - Madison 1993.
- King J.E. (red.): *Preparing teachers for cultural diversity*. Teachers College Press, New York 1997.
- Kottler J.A.: *What's really said in the teacher's lounge. Provocative ideas about cultures and classrooms*. Corwin Press, Thousand Oaks 1997.
- Lanfranchi A., Perregaux, C., Thommen, B.: *La pédagogie interculturelle dans la formation des enseignants. Texte en discussion pour le Convegno des 5./6.11.1998*. Conférence suisse des directeurs cantonaux de l'instruction publique (CDIP), Berne 1998.
- Larkin J.M., Sleeter C.E. (red.): *Developing multicultural teacher education curricula*. State University of New York Press, Albany 1995.
- Lazar I., Huber-Kriegler M., Lussier D., Matei G.S., Peck C.: *Développer et évaluer la compétence en communication interculturelle. Un guide à l'usage des enseignants de langues et des formateurs d'enseignants*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Lee E.: *Letters to Marcia: A teacher's guide to anti-racist education*. Cross Cultural Communication Centre, Toronto 1985.
- Lehmann H.: *Pédagogie interculturelle et formation des enseignants*. Conférence suisse des directeurs cantonaux de l'instruction publique CDIP, Berne 1996.
- Lemay D.: *Cahier d'auto formation en éducation interculturelle: à l'intention des enseignantes et des enseignants du primaire*. Collège de Bois-de-Boulogne, Montréal 1986.
- Llewellyn D.: *Staff preparation in a multicultural approach to education. Developing a supportive network of teachers*. Protestant school board of greater Montréal, Montréal 1992.
- Martin R.J. (red.): *Practicing what we teach. Confronting diversity in teacher education*. State University of New York Press, Albany 1995.
- Mesa-Bains A. (red.): *Diversity in the classroom. A casebook for teachers and teacher educators*. Research for Better Schools and Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1993.

- Nixon J.: *A teacher's guide to multicultural education*. Blackwell, Oxford - New York 1985.
- OCDE: *Les politiques multiculturelles et leur conséquences sur la formation des enseignants*. OCDE, Paris 1988.
- Parfieniak I.: *Nauczyciel w sytuacji dialogu kultur*. Trans Humana, Białystok 2006.
- Rey M.: *Former les enseignants à l'éducation interculturelle?* Conseil de l'Europe, Strasbourg 1983.
- Richard-Amato P.A., Snow M.A. (red.): *The Multicultural classroom. Readings for content-area teachers*. Longman, London 1992.
- Rios F.A. (red.): *Teacher thinking in cultural contexts*. State University of New York Press, Albany 1996.
- Rodriguez F.: *Mainstreaming a multicultural concept into teacher education guidelines for teacher trainers*. R&E Publishers, Saratoga 1983.
- Sensi D.: *Enquête sur les pratiques de partenariat avec les enseignants de langue et de culture d'origine*. ELCO, Université de Liège, Liège 1995.
- Sharrow G. (red.): *Many cultures, one people. A multicultural handbook for Vermont teachers*. Vermont Folklife Center, Vermont 1992.
- Trumbull E.: *Bridging cultures between home and school. A guide for teachers: With a special focus on immigrant Latino families*. L.Erlbaum Associates, Mahwah 2001.
- Yeo F.L.: *Inner-city schools, multiculturalism, and teacher education a professional journey*. Garland, New York 1997.

Diferenculoj kaj Fremduloj - idento, konfliktoj, edukado

- Abdallah-Pretceille M. (red.): *Les métamorphoses de l'identité*. Anthropos, Paris 2006.
- Abdallah-Pretceille M.: *Le rôle de l'autre dans la Representation de l'identité culturelle chez enfant*. UNESCO, Paris 1981.
- Abou S.: *L'identité culturelle. Relations interethniques et problèmes d'acculturation*. Anthropos, Paris 1981.
- Amit-Talai V., Knowles C. (red.): *Resituating Identities. The Politics of Race, Ethnicity and Culture*. Broadview Press, Peterborough 1996.
- Augé M.: *Le sens des autres*. Fayard, Paris 1994.
- Bagley C. (red.): *Race, education, and identity*. St.Martin's Press, New York 1979.
- Balandier G.: *Histoires d'autres*. Stock, Paris 1977.
- Balibar E., Wallerstein I.: *Race, nation, classe. Les identités ambiguës*. Editions de la Découverte, Paris 1988.
- Bastide R.: *Le prochain et le lointain*. Cujas, Paris 1970.
- Baumann G.: *Contesting culture. Discourses of identity in multi-ethnic London*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Benedyktowicz Z.: *Portrety „obcego”*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Bres J., Delamotte-Legrand R., Madray-Lesigne F., Siblot P. (red.): *L'Autre en discours*. Presses Universitaires, Montpellier 1999.
- Breton R., Isajiw W.W., Kalbach W.E., Reitz J.G.: *Ethnic Identity and Equality*. University of Toronto Press, Toronto 1990.
- Brock C., Tulasiewicz W.: *Cultural Identity and Educational Policy*. Croom Helm, London 1985.
- Camilleri C., Kastarsztejn J., Lipiansky E.M.: *Stratégies identitaires*. Presses Universitaires de France, Paris 1991.
- Camilletti E., Castelnovo A.: *L'identità multicolore i codici di comunicazione interculturale nella scuola dell'infanzia*. Franco Angeli, Milano 1994.

- Carpentier M.-N., Demorgon J., Müller B.: *Nous les autres et les autres. Confrontations, tiers et médiation*. OFAJ, Berlin - Paris 2008.
- Cazemajou J., Martin I.P. *La crise du melting-pot. Ethnicité et identité aux Etats-Unis de Kennedy à Reagan*. Aubier Montaigne, Paris 1983.
- Cesari Lusso V., Cattacin S., Allemann-Ghionda C.: „I”... come identità, integrazione, interculturalità. Federazione delle colonie libere italiane in Svizzera, Zurigo 1996.
- Czykwin E., Rusaczyk M. (red.): „Gorsi Inni” - badania. Trans Humana, Białystok 2008.
- Dadi D.: *Particularismes et universalisme. La problématique des identités*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1995.
- Dąbrowski M.: *Swój/obcy/inny. Z problemów interferencji i komunikacji międzykulturowej*. Świat Literacki, Izabelin 2001.
- Dietrich R., Heloury M.: *Le regard de l'autre. Les relations franco-allemandes à travers la presse contemporaine*. Schöningh, Paderborn 1990.
- Driedger L.: *Multiethnic Canada. Identities and Inequalities*. Oxford University Press, New York - Toronto 1996.
- Feinberg W.: *Common schools, uncommon identities national unity and cultural difference*. Yale University Press, New Haven 1998.
- Ferréol G. (red.): *Rapport à autrui et personne citoyenne*. Presses Universitaires de Septentrion, Villeneuve d'Ascq 2002.
- Fillitz T., Gingrich A., Rasuly-Palczek G. (red.): *Kultur, Identität und Macht. Ethnologische Beiträge zu einem Dialog der Kulturen der Welt*. IKO, Frankfurt am Main 1993.
- Fiut A.: *Spotkania z Innym*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.
- Flis M. (red.): *Etyczny wymiar tożsamości kulturowej. Studia z antropologii społecznej*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2004.
- Goffman E.: *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Gohier C., Schleifer M.: *La question de l'identité. Qui suis-je? Qui est l'autre?* Éditions Logiques, Montréal 1993.
- Groux D., Holec H.: *Une identité plurielle*. L'Harmattan, Paris 2003.
- Guilbert L., Labrie N., D'Amours I.: *Identité ethnique et interculturalité: État de la recherche en ethnologie et en sociolinguistique*. CELAT, Université Laval, Laval 1990.
- Hajko D.: *Globalizácia a kultúrna identita*. Filozofická Fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra 2005.
- Hernández Sheets R. (red.): *Racial and ethnic identity in school practices aspects of human development*. L.Erlbaum Associates, Mahwah 1999.
- Jacquard A.: *Moi et les autres*. Seuil, Paris 1983.
- Jasińska-Kania M. (red.): *Bliscy i dalecy. Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych*. Uniwersytet Warszawski - Instytut Socjologii, Warszawa 1992.
- Kaës R., Eiguer A. (red.): *Différence culturelle et souffrances de l'identité*. Dunod, Paris 1998.
- Kapuściński R.: *Spotkanie z Innym jako wyzwanie XXI wieku*. Universitas, Kraków 2004.
- Kapuściński R.: *Ten Inny*. Wydawnictwo Znak, Kraków 2006.
- Kilani M.: *L'invention de l'autre. Essais sur le discours anthropologique*. Quetigny - Payot, Dijon - Lausanne 1994.
- Kosek-Nita B., Raś D. (red.): *Kontakty z ludźmi „Innymi” jako problem wychowania, opieki i resocjalizacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Lacorne D.: *La crise de l'identité américaine. Du melting pot au multiculturalisme*. Fayard, Paris 1997.
- Leclair S.: *Le Pays de l'Autre*. Seuil, Paris 1991.
- Lewowicki T. (red.): *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży*. Uniwersytet Śląski - Filia w Cieszynie, Cieszyn 1994.
- Lewowicki T., Grabowska B., Różańska A. (red.): *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości - problemy i sugestie rozwiązań*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Szczurek-Boruta A. (red.): *Poczucie tożsamości i stosunek młodzieży do wybranych kwestii społecznych - studium z pogranicza polsko-czeskiego*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2009.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Grabowska B. (red.): *Przemiany społeczno-cywilizacyjne i edukacja szkolna. Problemy rozwoju indywidualnego i kształtowania się tożsamości*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2005.
- Lipiansky E.M.: *Identité et communication, l'expérience groupale*. Presses Universitaires de France, Paris 1992.
- Mamzer H.: *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Marmoz L., Derrij M. (red.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. L'Harmattan, Paris 2001.
- McCarthy C. (red.): *Race, identity, and representation in education*. Routledge, London - New York 1993.
- McIntyre A.: *Making meaning of whiteness exploring racial identity with white teachers*. State University of New York Press, Albany 1997.
- Michaud G. (red.): *Identités collectives et relations interculturelles*. Edition Complexe, Bruxelles 1978.
- Mistrík E. (red.): *Od kultúrnej tolerancie ku kultúrnej identite. Učebné texty pre multikultúrnu výchovu*. IRIS, Bratislava 2001.
- Morga A.: *Stereotyp jako model "prawdziwego swojego" i "obcego" (próba konstrukcji teoretycznej zjawiska stereotypu)*. Zeszyty Naukowe UJ, Kraków 1984.
- Mostwin D.: *Trzecia wartość. Wykorzenienie i tożsamość*. Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1995.
- Mucha J., Olszewski W.: *Dylematy tożsamości europejskich pod koniec drugiego tysiąclecia*. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1997.
- Niedźwiedzki D.: *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010.
- Nikitorowicz J.: *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Nowicka E., Nawrocki J. (red.): *Inny - obcy - wróg*. Oficyna Naukowa, Warszawa 1996.
- Oleksy J. (red.): *Tożsamość i obywatelstwo w społeczeństwie wielokulturowym*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Ouellet F. (red.): *L'interculturel: une question d'identité*. Musée de la civilisation, Québec 1992.
- Powell T.B. (red.): *Beyond the binary reconstructing cultural identity in a multicultural context*. Rutgers University Press, New Brunswick 1999.
- Sadowski A., Czerniawska M.: *Tożsamość Polaków na pograniczach*. Trans Humana, Białystok 1999.
- Schadron G., Yzerbit V.: *Connaître et juger autrui. Une introduction à la cognition sociale*. Presses Universitaires de Grenoble, Grenoble 1996.

- Schmidt U. (red.): *Kulturelle Identität und Universalität. Interkulturelles Lernen als Bildungsprinzip*. Frankfurt am Main 1987.
- Schnapper D.: *La relation à l'autre. Au coeur de la pensée sociologique*. Gallimard, Paris 1998.
- Schumann A.: *Etre Français - Rester Breton. A la recherche de l'identité culturelle*. Schönningh, Padeborn 1986.
- Senac Ph.: *L'Image de l'Autre. Histoire de l'Occident médiéval face à l'Islam*. Flammarion, Paris 1983.
- Sobocki M.: *Kultura symboliczna a tożsamość. Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*. Trans Humana, Białystok 2008.
- Spickard P.R., Burroughs W.J. (red.): *We are a people. Narrative and multiplicity in constructing ethnic identity*. Temple University Press, Philadelphia 2000.
- Stenou K.: *Images de l'autre. La différence, du mythe au préjugé*. Seuil, Paris 1998.
- Supper S.: *Minderheiten und Identität in einer multikulturellen Gesellschaft*. Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden 1999.
- Szczurek-Boruta A.: *Edukacja i odkrywanie tożsamości w ramach wielokulturowości. Szkice pedagogiczne*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Oficyna Wydawnicza Impuls, Katowice - Cieszyn - Kraków 2007.
- Szkuclarek T. (red.): *Różnica, tożsamość, edukacja. Szkice z pogranicza*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1995.
- Szymeja M.: *Polacy, Niemcy, czy Ślązacy? Rozważania o zmienności i identyfikacji narodowej Ślązaków*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994.
- Tai R.H. (red.): *Critical ethnicity countering the waves of identity politics*. Rowman Littlefield, Lanham 1999.
- Todorov T.: *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*. Seuil, Paris 1989.
- Todorov T.: *Podbój Ameryki. Problem innego*. Altheia, Warszawa 1996.
- Urlińska M. (red.): *Edukacja a tożsamość etniczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1995.
- Urlińska M.: *Szkółka polska na obczyźnie wobec dylematów tożsamościowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007.
- Van Schendel N.: *Une approche exploratoire de la sociologie québécoise. Espaces, temps et identités*. Gouvernement du Québec, Ministère des Communautés Culturelles et de l'Immigration, Québec 1992.
- Waldenfels B.: *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*. Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.

Fremdaj lingvoj, dulingveco kaj plurlingveco - sociaj problemoj kaj didaktiko

- Aalborg Universitetscenter: *Language and cultural hegemony*. University Press, Aalborg 1996.
- Acton T.A. (red.): *Language, blacks and gypsies languages without a written tradition and their role in education*. Whiting Birch, London 2000.
- Ager D.E., Muskens G., Wright S. (red.): *Language education for intercultural communication*. Multilingual Matters, Philadelphia 1993.
- Alatis J.E.: *Educational linguistics, crosscultural communication, and global interdependence*. Georgetown University Press, Washington 1994.
- Aleksandrowicz-Pędich L.: *Międzykulturowość na lekcjach języków obcych*. Trans Humana, Białystok 2005.
- Alén Garabato C., Auger N., Gardies P., Kotul E.: *Les représentations interculturelles en didactique des langues-cultures. Enquetes et analyses*. L'Harmattan, Paris 2003.

- Allemann-Ghionda C. (red.): *Education en contexte plurilingue et pluriculturel*. Peter Lang, Berne 1994.
- Ashworth M.: *Blessed with bilingual brains. Education of immigrant children with English as a second language*. Pacific Educational Press, Vancouver 1988.
- Baker C.: *Foundations of bilingual education and bilingualism*. Multilingual Matters, Philadelphia 1996.
- Barahona M. (red.): *Educación bilingüe e intercultural en Centroamérica y México ponencias del Primer Simposium de Educación Bilingüe Intercultural en Honduras, Tegucigalpa, 27, 28 y 29 de julio de 1995*. Editorial Guaymuras SNV, Servicio Holandés de Cooperación al Desarrollo, Tegucigalpa 1998.
- Barnett-Mizrahi C., Trueba H.T.: *Bilingual multicultural education and the professional from theory to practice*. Newbury House Publishers, Rowley 1979.
- Batts M.S.: *Translation and interpretation, the multi-cultural context a symposium, April 18-19, 1975, Carleton University / Colloque sur le contexte multi-culturel de la traduction et de l'interprétation, Université Carleton, le 18-19 avril, 1975*. CAUTG, Vancouver 1975.
- Baur R.S., Meder G., Previšić V. (red.): *Interkulturelle Erziehung und Zweisprachigkeit*. Schneider Verlag, Hohengehren, Baltmannsweiler 1992.
- Baur S., Carli A., Larcher D.: *Interkulturelles Handeln. Neue Perspektiven des Zweitsprachlernens / Agire tra le culture: Nuove prospettive nell'apprendimento della seconda lingua*. Alpha Beta, Meran 1995.
- Beauchesne A.: *Promouvoir l'éducation interculturelle et l'éducation internationale. Guide analytique des ressources éducatives de langue française*. Conseil de l'île de Montréal, Montréal 1986.
- Białek M.: *Kształcenie międzykulturowe w edukacji językowej*. Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2009.
- Bickley V.C. (red.): *Language teaching and learning styles within and across cultures*. Institute of Language in Education, Education Department, Hong Kong 1989.
- Blei D., Zeuner U.: *Theorie und Praxis interkultureller Landeskunde im Deutschen als Fremdsprache*. AKS-Verlag, Bochum 1998.
- Bonvillain N.: *Language, culture and communication*. Prentice Hall, New Jersey 1997.
- Bredella L., Delany W. (red.): *Interkultureller Fremdsprachenunterricht*. Gunter Narr, Tübingen 1999.
- Bull B.L., Chattergy V., Fruehling R.T.: *The ethics of multicultural and bilingual education*. Teachers College Press, Columbia University, New York 1992.
- Burbano Paredes J.B.: *Docencia bilingüe intercultural una especialización para nuestro días: Una reflexión desde la "tecnología de la educación"*. Ediciones Abya-Yala, Quito 1994.
- Burney P.: *Les langues internationales*. Presses Universitaires de France, Paris 1962.
- Buttjes D. (red.): *Mediating languages and cultures towards an intercultural theory of foreign language education*. Multilingual Matters, Clevedon - Philadelphia 1991.
- Byram M. (red.): *Bicultural and trilingual education the Foyer Model in Brussels*. Multilingual Matters, Clevedon - Philadelphia 1990.
- Byram M., Fleming M. (red.): *Language learning in intercultural perspective. Approaches through drama and ethnography*. Cambridge University Press, Cambridge - New York 1998.
- Byram M., Leman J. (red.): *Bicultural and trilingual education. The Foyer Model in Brussels*. Multilingual Matters, Clevedon 1990.
- Byram M., Zarate G., Neuner G.: *La compétence socioculturelle dans l'enseignement et l'apprentissage des langues vivantes*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.

- Byram M.: *Culture et éducation en langue étrangère*. Hatier - Didier, Paris 1992.
- Ceil L. (red.): *Multicultural Aspects of Sociolinguistics in Deaf Communities*. Gallaudet University Press, Washington 1996.
- Conseil de l'Europe: *La charte européenne des langues régionales et minoritaires et la France - Quelle(s) langue(s) pour la République?* Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Córdova R.W., Díaz D.: *Educación bilingüe intercultural en el Ecuador informe de una investigación sociolingüística en el área quichua 1981-1982* Ediciones Abya-Yala, Quito 1987.
- Corsetti R. (red.): *Denaska dulingveco. Konsiloj por gepatroj*. Universala Esperanto-Asocio, Roterdamo 1989
- Crawford J.: *Bilingual education. History Politics Theory and practice*. Education Services, Los Angeles 1995.
- Cummins J.: *Language, Power, and Pedagogy. Bilingual Children in the Crossfire*. Multilingual Matters, Clevedon 2000.
- Czykwin E., Misiejuk D.: *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*. Trans Humana, Białystok 2002.
- Damen L.: *Culture Learning. The Fifth Dimension in the Language Classroom*. Addison Wesley, Reading Mass 1987.
- Doyé P.: *The Intercultural Dimension. Foreign Language Education in the Primary School*. Cornelsen Verlag, Berlin 1999.
- Drescher H.W., Görke L., Herber J.: *Transfer: Übersetzen Dolmetschen Interkulturalität: 50 Jahre Fachbereich Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Gernersheim*. Peter Lang, Frankfurt am Main - New York 1997.
- Eco U.: *The Search for the Perfect Language*. Fontana Press, London 1997.
- Edgerton S.H.: *Translating the curriculum. Multiculturalism into cultural studies*. Routledge, New York 1996.
- Fitouri Ch.: *Biculturalisme, bilinguisme et éducation*. Delachaux & Niestle, Neufchatel 1983.
- Fleiner T., Nelde P.H., Turi J.-G. (red.): *Droit et langue(s) d'enseignement \ Law and Language(s) of Education*. Institute of Federalism Fribourg Switzerland, Fribourg 2001.
- Garcés V., Alvarez Palomeque C.: *Linguística aplicada a la educación intercultural bilingüe*. U.P.S., Abya-Yala, Quito 1997.
- Gass S.M., Houck N.: *Interlanguage refusals. A cross-cultural study of Japanese-English*. Mouton de Gruyter, Berlin - New York 1999.
- Gérin-Lajoie D., Lavoie-Gauthier L., Heller M.: *Guide pour l'élaboration, la mise en oeuvre et l'évaluation d'une politique en matière d'éducation multiculturelle/interculturelle pour les écoles de langue française au Canada*. Centre de recherches en éducation franco-ontarienne, Institut d'études pédagogiques de l'Ontario, Toronto 1991.
- Gérin-Lajoie D., Lavoie-Gauthier L., Heller M.: *Les politiques en matière d'éducation multiculturelle/interculturelle dans les écoles de langue française au Canada*. Centre de recherches en éducation franco-ontarienne, Institut d'études pédagogiques de l'Ontario, Toronto 1991.
- Ghahramani M.: *Die Entwicklung eines zweisprachigen interkulturellen Schulsystems in Bolivien unter besonderer Berücksichtigung der Guarani*. Edition Praesens, Wien 1996.
- Gleich U.: *Educación bilingüe intercultural*. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, Eschborn 1989.
- Gumperz J.J.: *Sociolinguistique interactionnelle. Une approche interprétative*. Université de la Réunion, L'Harmattan, Paris - La Réunion 1989.
- Gwórak-Sosnowska K., Morzół I. (red.): *Języki świata. Materiały dydaktyczne do zajęć międzykulturowych*. UNESCO, Warszawa 2008.
- Harden T., Witte A., Riou J.: *The notion of intercultural understanding in the context of German as a foreign language*. Peter Lang, New York - Oxford 2000.
- Hatim B.: *Communication across cultures. Translation theory and contrastive text linguistics*. University of Exeter Press, Exeter 1997.
- Holmes J.: *Language for Learning. Education in the Multicultural School*. Department of Education, Wellington 1982.
- Houlton D.: *All our languages. A handbook for the multilingual classroom*. Hodder Stoughton, London 1985.
- Hudson T., Detmer E., Brown J.D.: *A framework for testing cross-cultural pragmatics*. Second Language Teaching Curriculum Center, University of Hawaii at Manoa, Manoa 1992.
- Kelly D.H.: *Bilingual/multicultural education in Canada interpretation and bibliography*. Comparative Education Center, Faculty of Educational Studies, State University of New York at Buffalo, Buffalo 1986.
- Kelly M., Elliott I., Fant L. (red.): *Third level, third space intercultural communication and language in European higher education*. Peter Lang, Bern - New York 2001.
- Kennedy B.P. (red.): *Language issues in literacy and bilingual/multicultural education*. Harvard Educational Review, Cambridge 1991.
- Kida J., Wovk L.R. (red.): *Konteksty kulturowe w szkolnej edukacji językowej w Polsce i za granicą*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2002.
- Krainer A.: *Educación bilingüe intercultural en el Ecuador*. Ediciones Abya-Yala, Quito 1996.
- Kramsch C.: *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford University Press, Oxford 1993.
- Kupfer-Schreiner C.: *Sprachdidaktik und Sprachentwicklung im Rahmen interkultureller Erziehung. Das Nürnberger Modell; ein Beitrag gegen Rassismus/racism und Ausländerfeindlichkeit*. Dt. Studien-Verlag, Weinheim 1994.
- Labov W.: *Le parler ordinaire. La langue dans les ghettos noirs des États-Unis*. Éditions de Minuit, Paris 1993.
- Landercy A., Renard R.R.: *Aménagement linguistique et pédagogie interculturelle*. Didier Erudition, CIPA, Paris - Mons 1996.
- Larcher D.: *Fremde in der Nähe interkulturelle Bildung und Erziehung, im zweisprachigen Kärnten, im dreisprachigen Südtirol, im vielsprachigen Österreich*. Drava Verlag, Klagenfurt 1991.
- Legrand L., Porcher L., Deprez C.: *L'enseignement des langues et des cultures*. Emergences éditions, Villeneuve d'Ascq 1995.
- Lewicki R., Białek M., Gackowska A. (red.): *Kompetencja międzykulturowa w kształceniu nauczycieli języków obcych na potrzeby edukacji wczesnoszkolnej*. Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2006.
- Lewowicki T., Urban J., Szczyпка-Rusz A. (red.): *Język, komunikacja i edukacja w społecznościach wielokulturowych*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn - Warszawa 2004.
- Lietti A.: *Pour l'éducation bilingue*. Favre, Lausanne-Paris 1989.
- Litters U.: *Interkulturelle Kommunikation aus fremdsprachendidaktischer Perspektive: Konzeption eines zielgruppenspezifischen Kommunikationstrainings für deutsche und französische Manger*. Gunter Narr, Tübingen 1995.
- Mackiewicz M. (red.): *Dydaktyka języków obcych a kompetencje kulturowe i komunikacja interkulturowa*. Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Poznań 2005.
- Maddalena C.: *L'interculturel. Didactique des langues étrangères*. Clé international, Paris 1998.

- Medina J.: *Diálogo de sordos occidente e indianidad: Una aproximación conceptual a la educación intercultural y bilingüe en Bolivia*. CEBIAE, Centro Boliviano de Investigación y Acción Educativas, La Paz 2000.
- Mendoza J.G.: *La propuesta de la escuela intercultural bilingüe en el contexto de la reforma educativa*. Universidad Mayor de San Andrés, Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación, Carrera de Lingüística e Idiomas, La Paz 1994.
- Minami M., Kennedy B.P. (red.): *Language issues in literacy and bilingual/multicultural education*. Harvard Educational Review, Cambridge 1991.
- Municio I. (red.): *Bilingualism, Models of education and Migration Policies*. Swedish Commission on Immigration Research, Liber, Stockholm 1981.
- Niehaus E.: *Fremdsprachenunterricht und interkulturelle Verständigungsfähigkeit*. Breitenbach, Saarbrücken 1988.
- Nieto S.: *Language, culture, and teaching critical perspectives for a new century*. Lawrence Erlbaum, Mahwah 2002.
- Noyau C., Porquier R.: *Communiquer dans la langue de l'autre*. Presses Universitaires de Vincennes, Saint-Denis 1984.
- O'Brian K., Reitz J.G., Kuplowska O.M.: *Les langues non officielles. Etude sur le multiculturalisme au Canada*. Ministère des Approvisionnements et Services, Ottawa 1976.
- Ovando C.J., Collier V.P.: *Bilingual and ESL classrooms teaching in multicultural contexts*. McGraw-Hill, Boston - Toronto 1998.
- Payne J. (red.): *Babel. The cultural and linguistic barriers between nations*. Aberdeen University, Aberdeen 1989.
- Piirainen-Marsh A.: *Face in second language conversation*. University of Jyväskylä, Jyväskylä 1995.
- Reynolds A.G. (red.): *Bilingualism, Multiculturalism and Second Language Learning. The McGill Conference in Honour of Wallace E.Lambert*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1990.
- Roberts C., Byram M., Barro A., Jordan S., Street B.: *Language learners as ethnographers*. Multilingual Matters, Clevedon 2001.
- Robinson G.L.: *Crosscultural understanding. Processes and approaches for foreign language, English as a second language, and bilingual educators*. Pergamon Institute of English, New York 1988.
- Robinson G.L.: *Language and multicultural education an Australian perspective*. Australia New Zealand Book Co., Sydney 1978.
- Roche J.: *Interkulturelle Sprachdidaktik. Eine Einführung*. Gunter Narr Verlag, Tübingen 2001.
- Saville-Troike M.: *A guide to culture in the classroom*. National Clearinghouse for Bilingual Education, Rosslyn 1978.
- Shapson S. (red.): *Bilingual and multicultural education. Canadian perspectives*. Multilingual Matters, Clevedon 1984.
- Siguàn M., Mackey W.F.: *Education et bilinguisme*. Bureau International d'Éducation - UNESCO, Paris 1986.
- Skutnabb-Kangas T. (red.): *Multilingualism for All. Series European Studies on Multilingualism*. Swets & Zeitlinger, Lisse 1995.
- Skutnabb-Kangas T., Phillipson R.: *Educational strategies in multilingual contexts*. Roskilde Universitetscenter, Roskilde 1985.
- Skutnabb-Kangas T.: *Bilingualism or Not - the education of minorities*. Multilingual Matters, Clevedon 1984.
- Skutnabb-Kangas T.: *Bilingualism, semilingualism and school achievement / bilinguisme, semilinguisme et resultats scolaires*. Centre Mondial d'information sur l'éducation bilingue, Paris 1975.
- Skutnabb-Kangas T.: *Linguistic genocide in education - or worldwide diversity and human rights?* Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah - New York - London 2000.
- Soto L.D. (red.): *Making a difference in the lives of bilingual/bicultural children*. Peter Lang, New York 2002.
- Spolsky B. (red.): *Language and education in multilingual settings*. Multilingual Matters, Clevedon 1985.
- Srisvastava R.N.: *Meeting of experts on language teaching in a bi- or plurilingual and multicultural environment*. UNESCO, Paris 1980.
- Sutman F.X., Sandstrom E.L., Shoemaker F.: *Educating personnel for bilingual settings, present and future*. American Association of Colleges for Teacher Education, Washington 1979.
- Tandem Berlin: *Sprachen lernen im interkulturellen Austausch. Dokumentation der 2. Europäischen Tandem-Tage 1990*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Tator C., Henry F.: *Multicultural education translating policy into practice*. Multiculturalism and Citizenship Canada, Ottawa 1991.
- Torenc M.: *Nauczanie międzykulturowe - implikacje glottodydaktyczne*. Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2007.
- Tosi A.: *Immigration and Bilingual Education*. Pergamon Press, Oxford 1984.
- Vargas M.E.: *Educación e ideología constitución de una categoría de intermediarios en la comunicación interétnica. El caso de los maestros bilingües tarascos 1964-1982*. CIESAS, México 1994.
- Wallace C.: *Learning to read in a multicultural society the social context of second language literacy*. Pergamon Institute of English, New York - Oxford 1986.
- Wicke R.E.: *Focus on German(y). Cross-cultural aspects of second language education*. Alberta Education, Edmonton 1990.
- Williams L.R., De Gaetano Y.: *A multicultural, bilingual approach to teaching young children*. Addison-Wesley, Reading 1985.
- Yáñez Cossío C., Endara Tomaselli L.: *Educación bilingüe intercultural una experiencia educativa*. Corporación Educativa Macac Editorial Abya Yala, Quito 1990.
- Zarate G.: *Représentations de l'étranger et didactique des langues*. Didier, Paris 1994.
- Zimmermann P.: *Interkulturelle Germanistik. Dialog der Kulturen auf Deutsch?* Peter Lang, Frankfurt am Main - New York 1989.
- Zúñiga Castillo M., Pozzi-Escot I., López L.E.: *Educación bilingüe intercultural reflexiones y desafíos*. FOMCIENCIAS, Lima 1991.

Etnismo - sociaj problemoj, edukado de minoritatoj

- Ahamad B.: *Participation of different ethnic groups in postsecondary education. Policy, Analysis and Research, Multiculturalism*. Secretary of State, Ottawa 1987.
- Allaire G., Lafontant J. (red.): *L'État et les minorités. Textes du colloque tenu au Collège universitaire de Saint-Boniface les 6 et 7 novembre 1993*. Éditions du Blé, Saint-Boniface 1993.
- Allport G.W., Bigelow K.W.: *Cultural groups & human relations. Twelve lectures before the Conference on Educational Problems of Special Cultural Groups, held at Teachers College, Columbia University, August 18 to September 7, 1949*. Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University, New York 1951.
- Andrejuk K. (red.): *Edukacja w świecie wielokulturowym. Materiały z konferencji „Oświata mniejszości narodowych: Polska i Europa (Instytut Socjologii UW, 23 października 2004)”. Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2005.*

- Banks J.A. (red.): *Education in the 80's, multiethnic education*. National Education Association, Washington 1981.
- Banks J.A.: *Multiethnic education*. Allyn & Bacon, Boston 1981.
- Banks J.A.: *Multiethnic education. Theory and practice*. Allyn & Bacon, Boston 1994.
- Banks J.A.: *Teaching strategies for ethnic studies*. Allyn & Bacon, Boston 1997.
- Baran J., Olszewski S. (red.): *Świat pełen znaczeń - kultura i niepełnosprawność*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.
- Bates M.S.: *Biocultural dimensions of chronic pain. Implications for treatment of multi-ethnic populations*. State University of New York Press, Albany 1996.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 4e livret, l'expérience des intervenants scolaires en milieu pluriethnique*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 5e livret, l'intervenant scolaire et la clientèle de l'école pluriethnique*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Borevi K., Svanberg I. (red.): *Multiethnic studies. Report on research and other activities from the Centre for Multiethnic Research*. Centre for Multiethnic Research, Uppsala University, Faculty of Arts, Uppsala 1994.
- Borman K.M., Baber M.Y.: *Ethnic diversity in communities and schools recognizing and building on strengths*. Ablex Publishing Corporation, Greenwich 1998.
- Breton R.: *Ethnopolitique*. Presses Universitaires de France, Paris 1997.
- Brzozowska D.: *Polski dowcip etniczny - stereotyp a tożsamość*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008.
- Capotorti F.: *Study of the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. United Nations, New York 1979.
- Chromiec E.: *Dziecko wobec obcości kulturowej. Międzykulturowość*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
- Chybicka A., Kaźmierczak M. (red.): *Kobieta w kulturze - kultura w kobiecie. Studia interdyscyplinarne*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.
- Cocking L., Craig D., Mahon S.: *Education in a multiethnic society an aide-memoire for the inspectorate*. Published for the Inner London Education Authority by ILEA Learning Resources Branch, London 1981.
- Conseil de l'Europe: *Convention-cadre pour la protection des minorités nationales - Recueil des textes*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Conseil Supérieur de l'Éducation: *L'école et les enfants de divers groupes ethniques et religieux*. Conseil Supérieur de l'Éducation, Gouvernement de Québec, Montréal 1979.
- Dinello R.: *Adolescents entre deux cultures. Séminaire de transculturation de Carcassonne*. L'Harmattan, Paris 1985.
- Fall K., Simeoni D., Vignaux G.: *Mots, représentations. Enjeux dans les contacts interethniques et interculturels*. Presses de l'Université d'Ottawa, Ottawa 1994.
- Fenet A., Soulier G.: *Les minorités et leur droit depuis 1789*. L'Harmattan, Paris 1989.
- Forster P.: *Policy and practice in multicultural and anti-racist education. A case study of a multi-ethnic comprehensive school*. Routledge, London 1990.
- Fourier M., Vermes G.: *Ethnicisation des rapports sociaux. Racismes, Nationalismes, Ethnicismes et culturalismes*. L'Harmattan, Paris 1994.
- Gillborn D.: *'Race', ethnicity, and education teaching and learning in multi-ethnic schools*. Unwin Hyman, London 1990.
- Gunew S., Mahyuddin J. (red.): *Beyond the echo. Multicultural women's writing*. University of Queensland Press, Queensland 1988.
- Hall P.M. (red.): *Race, ethnicity, and multiculturalism. Policy and practice*. Garland, New York 1997.
- Hawley W.D., Jackson A.W. (red.): *Toward a common destiny: Improving race and ethnic relations in America*. Jossey-Bass Inc, San Francisco 1995.
- Henze R. C.: *Leading for diversity how school leaders can improve interethnic relations*. Center for Research on Education, Diversity Excellence, Santa Cruz 2001.
- Ho C.: *Race relations, ethnic relations, and multicultural policy school survey. Executive summary*. Program Dept., Research Centre, Scarborough Board of Education, Scarborough 1992.
- Holda Z.: *Ochrona praw mniejszości narodowych i religijnych*. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1993.
- Hulewska A., Jasielska A., Ziarko M.: *Interdyscyplinarne studia nad płcią: od polaryzacji płciowej do depolaryzacji rodzajowej*. Poznań 2002.
- Idzik I., Nitka J., Marcinowska H., Onuchowska A., Kasprzyk T., Bityk K., Reich A., Mackiewicz K., Cieśliński Ł.: *Program edukacyjny „Różni - równi”. Podręcznik dla prowadzących lekcje na temat mniejszości narodowych i etnicznych*. Stowarzyszenie „Jeden świat”, Poznań 2004.
- James C.E.: *Seeing ourselves. Exploring race, ethnicity, culture*. Thompson Educational Publishing, Toronto 1995.
- Jelonek A.W. (red.): *Wietnamczycy. Systemy wartości, stereotypy Zachodu*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004.
- Jupp J., McRobbie A., York B.: *Metropolitan ghettos and ethnic concentrations*. Centre for Multicultural Studies, University of Wollongong for the Office of Multicultural Affairs, Dept. of the Prime Minister and Cabinet, Wollongong 1990.
- Juteau D.: *L'Ethnicité et ses frontières*. Les Presses de l'Université de Montréal. Montréal 1999.
- Kalantzis M., Cope B.: *Why we need multicultural education. A review of the 'ethnic disadvantage' debate*. Common Ground Publishing, Annandale 1987.
- Kamp S.H., Chinn P.C.: *A multiethnic curriculum for special education students*. Council for Exceptional Children, Reston 1982.
- Keel P.: *Assessment in the multi-ethnic primary classroom*. Trentham Books, London 1994.
- Kozakiewicz M.: *Z Księgi Zakazów*. Wydawnictwo IJK, Warszawa 2006.
- Kozma T., Schleicher K.: *Ethnocentrism in education*. Peter Lang, Frankfurt am Main - New York 1992.
- Kramer M., Weiner S.: *Dialogues for diversity: Community and ethnicity on campus*. Oryx Press, Phoenix 1994.
- Kymlicka W. (red.): *The rights of minority cultures*. Oxford University Press, Oxford - New York 1995.
- La Belle T.J., Ward C.R.: *Ethnic studies and multiculturalism*. State University of New York Press, Albany 1996.
- Leicester M. (red.): *Ethics, ethnicity, and education*. Kogan Page, London 1992.
- Li P.S.: *Ethnic Inequality in a Class Society*. Thompson, Toronto 1988.
- Llaumett M.: *Les Jeunes d'origine étrangère. De la marginalisation à la participation*. L'Harmattan, Paris 1984.
- Majka-Rostek D.: *Mniejszość kulturowa w warunkach pluralizacji. Socjologiczna analiza sytuacji homoseksualistów polskich*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Mandal E.: *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.
- Meyers M.: *Teaching to diversity teaching and learning in the multi-ethnic classroom*. Addison-Wesley, Reading 1993.
- Nikitorowicz J., Halicki J., Muszyńska J. (red.): *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego*. Trans Humana, Białystok 2003, t.1-2.

- Nikitorowicz J., Muszyńska J., Sobecki M. (red.): *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*. Transhumana, Białystok 2009.
- Nikitorowicz J.: *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2010.
- Nikitorowicz J.: *Socjalizacja i wychowanie w zróżnicowanych wyznaniowo i etnicznie rodzinach Białostocczyzny*. Trans Humana, Białystok 1992.
- Ockrent C. (red.): *Czarna księga kobiet*. Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2007.
- Operti L. (red.): *Cultura araba e società multiethnica. Per una educazione interculutale*. Bollati-Boringhieri, Torino 1999.
- Ouellet F. (red.): *Les institutions face aux défis du pluralisme ethnoculturel. Expériences et projets d'intervention*. Institut québécois de recherche sur la culture, Québec 1995.
- Ouellet F., Pagé M. (red.): *Pluriethnicité, éducation et société, construire un espace commun*. Institut québécois de la recherche sur la culture, Montréal 1991.
- Ouellette M.: *Former des adultes en milieu multiethnique*. Éditions Beauchemin, Laval 1991.
- Page M.: *Courants d'idée actuels dans l'éducation des clientèles scolaires pluri-ethniques*. Conseil supérieur de l'éducation, Montreal 1993.
- Pentassuglia G.: *Les minorités en droit international*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2004.
- Program Młodzież: *Dzień Integracji - Tacy Sami*. Centrum Integracja, Program Młodzież, Warszawa 2003.
- Puig Rovira J.M.: *Minorías étnicas y educación democrática: hacia el interculturalismo. Seminario Internacional sobre Educación Democrática*. Caja Murcia, PNUD, Murcia 1992.
- Reitz J.G.: *The Survival of Ethnic Groups*. McGraw- Hill, Ryerson, Toronto 1980.
- Ringer B., Lawless E.: *Race-Ethnicity and Society*. Routledge, London - New York 1989.
- Rizvi F.: *Ethnicity, class and multicultural education sociology of the school*. Deakin University, Victoria 1986.
- Ryan J.: *Race and ethnicity in multi-ethnic schools a critical case study*. Multilingual Matters, Philadelphia - Clevedon 1999.
- Sakhpova Z.G.: *Rechevoe obshchenie v mnogoiazychnoi seme. Problemy, poiski, rekomendatsii*. Kitap, Ufa 1998.
- Scambini E., Donati P. (red.) *La famiglia in una società multiethnica. Studi interdisciplinari sulla famiglia*. Vita e Pensiero, Milano 1993.
- Schleicher K., Kozma T. (red.): *Ethnocentrism in education*. Lang, Bern 1992.
- Servicio de Publicaciones de Diputación de Zaragoza: *Jornadas de Multiculturalismo y Educación de Personas Adultas*. Servicio de Publicaciones de Diputación de Zaragoza, Zaragoza 1994.
- Skutnabb-Kangas T., Cummins J. (red.): *Minority education. From shame to struggle*. Multilingual Matters, Clevedon 1988.
- Smolicz J.J., Watts R.J.: *Cultural democracy and ethnic pluralism multicultural and multilingual policies in education*. Peter Lang, Frankfurt am Main - New York 1997.
- Smolicz J.J.: *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990.
- Sobecki M.: *Funkcja etniczno-kulturowa szkół mniejszości narodowych*. Trans Humana, Białystok 1997.
- Soto Hardiman P., Jones S., McAdam S., Hallsworth S., Allain A.: *Les jeunes et l'exclusion dans les quartiers défavorisés. S'attaquer aux racines de la violence*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2004.
- Svanberg I.: *Ethnicity, minorities and cultural encounters*. Centre for Multiethnic Research, Uppsala University, Uppsala 1991.

- Sypniewski Z., Warkocki B. (red.): *Homofobia po polsku. Sic!*, Warszawa 2004.
- Szczecińska-Musielak E.: *Pozanaukowe fascynacje innością kulturową. Polski Ruch Przyjaciół Indian*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Szymeja M. (red.): *Etniczność - o przemianach społeczeństw narodowych*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2008.
- Sztóp-Rutkowska K.: *Próba dialogu. Polacy i Żydzi w przedwojennym Białymstoku*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2008.
- Tomlinson S., Craft M.: *Ethnic relations and schooling. Policy and practice in the 1990s*. Athlone, London 1995.
- Turner C.S.V. (red.): *Racial and ethnic diversity in higher education*. Simon and Schuster, New York 1996.
- Verma G.K., Zec P., Skinner G.: *The ethnic crucible. Harmony and hostility in multi-ethnic schools*. Falmer Press, London 1994.
- Vertovec S.: *Les transformations sociales. Sociétés multiculturelles et multi-ethniques*. UNESCO, Paris 1998.
- Wakounig V, Busch B. (red.): *Interkulturelle Erziehung und Menschenrechte*. Drava, Klagenfurt-Celovec 1992.
- Weigl B., Formanowicz M. (red.): *Romowie 2007. Od edukacji młodego pokolenia do obrazu w polskich mediach*. Academica, Warszawa 2008.
- Weigl B.: *Romowie 2009. Między wędrówką a edukacją*. Academica, Warszawa 2011.
- Weiss S., Cherezińska E.: *Z jednej strony, z drugiej strony*. Prószyński i Ska, Warszawa 2005.
- Weiss S., Szmal E.: *Między narodami*. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.
- Wieviorka M.: *La démocratie à l'épreuve. Nationalisme, populisme, ethnicité*. La Découverte, Paris 1993.
- Wojciechowska J.: *Stygmat i dyskryminacja jako trzecia faza epidemii HIV/AIDS*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
- Wódz K., Witkowski M. (red.): *Młodzież z dwóch stron Brynicy. Wartości obywatelskie a stosunek do mniejszości etnicznych*. Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbowie Górniczej, Dąbowa Górnicza 2007.
- Wróblewski P.: *Mobilizacja i konflikt etniczny. Miejsca święte mniejszości narodowych w Polsce*. Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2008.

Kultura diverseco kaj infanoj - migrado, rifuĝado, edukado

- Abdallah-Pretceille M.: *Des enfants non-francophones à l'école: quel apprentissage? Quel français?* A. Colin, Paris 1982.
- Allemann-Ghionda C., Lusso-Cesari V.: *Les échecs scolaires des enfants de travailleurs immigrés en Suisse. Causes, mesures en cours et perspectives*. Centre suisse de coordination pour la recherche en matière d'éducation, Aarau 1986.
- Allen J., McNeill E., Schmidt V.: *Cultural awareness for children*. Addison-Wesley, Reading 1992.
- ANPASE: *Enfances et cultures: problématiques de la différence et pratiques de l'interculturel*. Privat, Toulouse 1986.
- Association for Childhood Education International: *Children and intercultural education*. Association for Childhood Education International, Washington 1974.
- Bagley C., Verma G.K. (red.): *Multicultural childhood education, ethnicity and cognitive styles*. Gower, Aldershot 1983.
- Baruth L.G., Manning M.L.: *Multicultural education of children and adolescents*. Allyn & Bacon, Boston 1996.

- Bernhard J.K., Lefebvre M. L., Chud G., Lange R.: *Paths to equity. Cultural, Linguistic and Racial Diversity in Canadian Early Childhood Education*. York Laness Press, North York Ontario 1995.
- Cech M.: *Globalchild. Multicultural resources for young children*. Addison-Wesley Publishing Co., Menlo Park 1991.
- Conseil de l'Europe: *Conférence „Droits de l'homme - Handicap - Enfants: vers des dispositions internationales pour les droits des personnes handicapées - Le cas particulier des enfants handicapés” - Actes*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2006.
- Cortés C.E.: *The children are watching how the media teach about diversity*. Teachers College Press, New York 2000.
- CRDP: *Les enfants de l'immigration et l'école*. CRDP du Nord-Pas-de-Calais 1988.
- Delpit L.: *Other people's children. Cultural conflict in the classroom*. New Press, New York 1995.
- Eckermann A.K.: *One classroom, many cultures teaching strategies for culturally different children*. Allen Unwin, St.Leonards 1994.
- García E.E. (red.): *Meeting the challenge of linguistic and cultural diversity in early childhood education*. Teachers College Press, New York 1995.
- Harris K.R., Graham S., Deshler D.D.: *Teaching every child every day. Learning in diverse schools and classrooms*. Brookline Books, Cambridge 1998.
- Hickson J., Kriegler S.: *Multicultural counseling in a divided and traumatized society. The meaning of childhood and adolescence in South Africa*. Greenwood Press, Westport 1996.
- Hopson D.P., Hopson D.S., Clavin T.: *Raising the rainbow generation. Teaching your children to be successful in a multicultural society*. Simon Schuster, New York 1993.
- Kendall F.E.: *Diversity in classroom: a multicultural approach to the education of young children*. Teachers College Press, New York 1996.
- Kilbride K.M., Cech M.: *Multicultural early childhood education. A resource kit*. Ministry of Community and Social Services, Toronto 1990.
- King E.W., Chipman M., Cruz-Janzen M.: *Educating young children in a diverse society*. Allyn & Bacon, Boston 1994.
- Malewska-Peyre H.: *Les enfants de migrants et l'école*. INRDP, Grenoble 1984.
- Manning M.L., Baruth L.G.: *Multicultural education of children and adolescents*. Allyn & Bacon, Boston - Toronto 2000.
- Matiella A.C.: *The multicultural caterpillar. Children's activities in cultural awareness*. Network Publications, Santa Cruz 1990.
- McLeod K.A.: *Multicultural early childhood education*. Guidance Centre, Faculty of Education, University of Toronto, Toronto 1984.
- Meléndez W.R. de, Ostertag V., Peck J.T.: *Teaching young children in multicultural classrooms issues, concepts, and strategies*. Delmar Publishers, Albany 1997.
- Moro M.R.: *Enfants d'ici venus d'ailleurs. Naître et grandir en France*. La Découverte & Syros, Paris 2002.
- OCDE-CERI: *Les enfants des migrants à l'école*. OCDE-CERI, Paris 1987.
- Porcher L.: *Education des enfants de migrants. Une pédagogie interculturelle sur le terrain*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1979.
- Prunet J. (red.): *L'Education interculturelle des enfants de migrants. Rapport national à la commission des Communautés Européennes*. Ministère de l'Education Nationale, Paris 1992.
- Ramsey P.G.: *Teaching and learning in a diverse world. Multicultural education for young children*. Teachers College Press, New York 1998.
- Sabatier C., Dasen P.: *Cultures, développement et éducation. Autres enfants, autres écoles*. L'Harmattan, Paris 2001.

- Saracho O.N. (red.): *Understanding the multicultural experience in early childhood education*. National Association for the Education of Young Children, Washington 1983.
- Stotsky S.: *Losing our language. How multicultural classroom instruction is undermining our children's ability to read, write, and reason*. Free Press, New York 1999.
- Trawick-Smith J.W.: *Early childhood development. A multicultural perspective*. Merrill, Upper Saddle River 1997.
- Vedder P., Bouwer E., Pels T.: *Multicultural child care*. Multilingual Matters, Clevedon 1996.
- Vold E.B.: *Multicultural education in early childhood classrooms*. Professional Library, Washington 1992.
- Wright M.A.: *I'm chocolate, you're vanilla. Raising healthy black and biracial children in a race-conscious world*. Jossey-Bass, San Francisco 1998.

Migrado kaj migrantoj - institucioj kaj edukado

- Abad L., Cuco A., Izquierdo A.: *Inmigración, pluralismo y tolerancia*. Editorial Popular, Madrid 1993.
- ADRI: *Immigration, insertion, interculturel, initiatives*. Agence pour le développement des relations interculturelles. ADRI INFO, Paris 1990.
- Anglade J.: *La Vie quotidienne des immigrés en France de 1919 à nos jours*. Hachette, Paris 1976.
- Bade K.J., Herwartz-Emden L., Wenzel H.J.: *Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) der Universität Osnabrück Bericht 1991-1997*. Universitätsverlag Rasch, Osnabrück 1998.
- Balsamo F. (red.) *Da una sponda all'altra del Mediterraneo. Donne immigrate e maternità*. L'Harmattan Italia, Torino 1997.
- Bargerová Z., Divinský B.: *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politik*. IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu, Bratislava 2008.
- Benattig R.: *Insertion des immigrés et cohabitation interculturelle. Recueil et évaluation d'expériences*. Centre de Ressources Documentaires, Agence pour le Développement des Relations Interculturelles, Paris 1986.
- Berthelot J.: *Apprendre à vivre ensemble. Immigration, société et éducation*. Centrale de l'enseignement du Québec, Sainte-Foy 1990.
- Boulot S., Boyzon-Fradet D.: *Les immigrés à l'école. une course d'obstacles*. L'Harmattan, Paris 1988.
- Breuvar J.M., Danvers F.: *Migrations, interculturalité et démocratie*. Presses universitaires du Septentrion, Villeneuve-d'Ascq Nord 1998.
- Camilleri C., Leonetti I.: *L'immigration en France. Le choc des cultures*. Centre Thomas More, L'Arbresle 1987.
- Carbonell i Paris F.: *Inmigración. Diversidad cultural, desigualdad social y educación. Documentos*. Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid 1996.
- Carbonell i Paris F.: *Immigrants estrangers a l'escola. Desigualtat social i diversitat cultural en l'educació*. Fundació Serveis de Cultura Popular Editorial Alta Fulla, Barcelona 1997.
- Checa F. (red.): *Inmigrantes entre nosotros trabajo, cultura y educación intercultural*. Icaria, Barcelona 1999.
- Conseil de l'Europe: *Concilier bien-être des migrants et intérêt collectif. Etat social, entreprises et citoyenneté en transformation*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.

- Conseil de l'Europe: *Les migrants et leurs descendants - Guide des politiques pour le bien-être de tous dans les sociétés plurielles*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2011.
- Council of Europe: *The city's education to the education of its multicultural education (migrants and minorities)*. Council of Europe, Strasbourg 1993.
- Crisp J. (red.): *Uchodźcy świata 1997-1998. Wyzwania Humanitarne*. UNHCR, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Czerniejewska I., Main I. (red.): *Uchodźcy: teoria i praktyka*. Stowarzyszenie „Jeden Świat”, Poznań 2008.
- Czerniejewski M., Kubiak I., Malczewska M., Szczepanik W.: *Uchodźcy. Materiał pomocniczy dla prowadzących zajęcia na temat uchodźców*. Stowarzyszenie „Jeden Świat”, Poznań 2001.
- Dasen P.R., Leanza Y., Ogay T., Perregaux C.: *Intégrations et migrations. Régards pluridisciplinaires*. L'Harmattan, Paris 2001.
- Demetrio D., Favaro G.: *Immigrazione e pedagogia interculturale*. La Nuova Italia, Firenze 1995.
- Douglas W.A., Lyman S.M., Zulaika J.: *Migración, etnicidad y nacionalismo*. Servicio Editorial Universidad, País Vasco 1994.
- Essomba M.A.: *Guia per a la formació dels educadors i les educadores en interculturalitat i immigració*. Secretaria General de Joventut i Fundació Jaume Bofill, Sanduk 2001.
- Florczak A.: *Uchodźcy w Polsce. Między humanitaryzmem a pragmatyzmem*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- Frelak J., Klaus W., Wiśniewski J. (red.): *Przystanek Alaska. Analiza programów integracyjnych dla uchodźców*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Garcia Jimenez D.: *Hacia la convivencia intercultural. Introducción a la formación del voluntariado de programas de inmigrantes*. Cáritas Espanola Editores, San Bernardo 1996.
- Gevorgyan V.P., Cavounidis J., Ivakhnyuk J.V.: *Les politiques relatives aux migrants irréguliers, Volume II - République d'Arménie, Grèce et Fédération de Russie*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Grzymała-Moszczyńska H., Kwiatkowska A., Roszak J. (red.): *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010.
- Grzymała-Moszczyńska H., Nowicka E.: *Goście i gospodarze. Problem adaptacji kulturowej w obozach dla uchodźców oraz otaczających je społecznościach lokalnych*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1998.
- Grzymała-Moszczyńska H., Nowicka E.: *Uchodźcy. Podręcznik dla osób pracujących z uchodźcami*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2000.
- Gutkowska A. (red.): *Uchodźcy w Polsce. Kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.
- Haug W.: *La Suisse - terre d'immigration, société multiculturelle. Eléments pour une politique de migration*. Office fédéral de la statistique, Berne 1995.
- Hryniewicz J.: *Uchodźcy w Polsce. Teoria a rzeczywistość*. Wydawnictwo Adama Marszałek, Toruń 2005.
- Husen T., Opper S. (red.): *Multicultural and Multilingual Education in Immigrant Countries. Proceedings of an international symposium held at the Wenner-Gren Center, Stockholm, August 2 and 3, 1982*. Pergamon Press, Oxford - New York 1983.
- Iglicka K.: *Konteksty migracyjne Polski. Wymiar transatlantycki*. Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2008.
- Institut de recherches et d'études sur le monde arabe et musulman: *Immigration et école la pluralité culturelle*. Institut de recherches et d'études sur le monde arabe et musulman, Groupe d'études et d'échanges monde arabe et musulman, Aix-en-Provence 1989.
- Isralowitz R.E. (red.): *Immigration and absorption issues in a multicultural perspective: Proceedings of the UCLA/BGU conference on immigration, May 1991*. Hubert H. Humphrey Institute for Social Ecology, Ben Gurion University of the Negev, Beer Sheva 1994.
- Jachowicz M. (red.): *Edukacja dla integracji. Wolontariat na rzecz uchodźców. Przewodnik metodyczny*. Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu, Lublin 2007.
- Jasińska-Kania A., Łodziński S. (red.): *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Jiménez C., Malgesini G.: *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. La cueva del oso, Madrid 1997.
- Klaus W. (red.): *Migranci na polskim rynku pracy: rzeczywistość, problemy, wyzwania*. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.
- Kosowicz A., Maciejko A. (red.): *Integracja uchodźców w Polsce w liczbach*. UNHCR i Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2007.
- Koszewska K. (red.): *Zrozumieć innych, czyli jak uczyć o uchodźcach*. Wydawnictwa CODN, Warszawa 2001.
- Lalak D. (red.): *Migracje, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- Lamy B., Parizet M.J. (red.): *L'immigration en France et le modèle pluriculturel*. CNRS/IRESO, Paris 1990.
- Lanfranchi A., Hagmann T.: *Migrantenkinder. Plädoyer für eine Pädagogik der Vielfalt*. Schweizerische Zentralstelle für Heilpädagogik, Luzern 1998.
- Malewska-Peyre H., Biłas M. (red.): *Swojskość i obcość. O akulturacji imigrantów w Polsce*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN i SWPS, Warszawa 2001.
- Malgesini G., Giménez C.: *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. La Cueva del Oso, Madrid 1997.
- Mikołajczyk B.: *Osoby ubiegające się o status uchodźcy. Ich prawa i standardy traktowania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.
- Nikitorowicz J., Misiejuk D. (red.): *Procesy migracji w społeczeństwie otwartym. Perspektywa edukacji międzykulturowej*. Trans Humana, Białystok 2009.
- Nowicka E., Łodziński S. (red.): *Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Studia socjologiczne*. Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.
- Oriol M.: *Les cultures en mouvement - Dialectiques interculturelles et dialectiques intraculturelles. Propos épistémologiques à l'écoute des immigrés*. IDERIC, Nice 1978.
- Oswald A. von, Schmelz A. (red.): *Migrants, refugees and human rights. Resource-book*. Netzwerk Migration in Europe, Berlin 2006.
- Palmer H.: *Immigration and the Rise of Multiculturalism*. Copp Clark, Toronto 1975.
- Poglia E.: *Pluralité culturelle et éducation en Suisse. Etre migrant*. Peter Lang, Bern - New York 1995.
- Reveyrand-Coulon O. (red.): *Immigration et maternité*. Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1993.
- Rösch H.: *Interkulturell unterrichten mit Gedichten. Zur Didaktik der Migrationsforschung*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1995.
- Savi S.: *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata van domovine zbornik radova*. Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad 1989.
- Šišková T.: *Menšiny a migranti v České republice*. Portál, Praha 2001.
- Stewart D.W.: *Immigration and education. The crisis and the opportunities*. Maxwell, Macmillan, New York 1993.

- Todd E.: *Le destin des immigrés. Assimilation et ségrégation dans les démocraties*. Le Seuil, Paris 1994.
- Trueba H.T.: *Healing multicultural America. Mexican immigrants rise to power in rural California*. Falmer Press, London 1993.
- Ząbek M. (red.): *Między piekłem a rajem. Problemy adaptacji kulturowej uchodźców i imigrantów w Polsce*. Warszawa 2002.
- Ząbek M., Łodziński S.: *Przekraczający granice. Uchodźcy w Polsce - próba spojrzenia antropologicznego*. Warszawa 2008.

Sintenoj kaj antaŭjuĝoj - rasismo kaj ksenofobio

- ACSUR: *Guía de Educación Intercultural. Jóvenes Europeos contra el Racismo*. ACSUR. Madrid 1998.
- Adelman H., Simpson, J.H. (red.): *Multiculturalism, Jews, and identities in Canada*. Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem 1996.
- Alladin I. (red.): *Racism in Canadian Schools*. Harcourt Brace, Toronto 1996.
- Allen C., Nielsen J.S.: *Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Vienna 2002.
- Ambrosewicz-Jacobs J., Hońdo L. (red.): *Dlaczego należy uczyć o Holokauście?* Uniwersytet Jagielloński, Instytut Europeistyki, Kraków 2005.
- Anderson B.: *Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*. Znak, Kraków 1997.
- Angst D., Farrar M., Mouna A. (red.): *Domino - Un Manuel sur l'Emploi de l'éducation par Groupes de Pairs en tant que Moyen de Lutte contre le Racisme, La Xenofobie, l'Antisémitisme et l'Intolérance \ Domino - A manual to use peer group education as a means to fight racism, xenophobia, anti-semitism and intolerance*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1995.
- Balbo L., Manconi L.: *Razzismi. Un vocabolario*. Feltrinelli, Milano 1993.
- Bandres J.M., Garrido D.L., Ibanez C.R.: *Xenofobia en Europa. Instrumentos jurídicos contra el racismo*. Jóvenes Contra la Intolerancia, Editorial Popular, Madrid 1994.
- Banfield B.: *Black focus on multicultural education: How to develop an anti-racist, anti-sexist curriculum*. Blyden Press, New York 1979.
- Baumgartl B., Favell A.: *New Xenophobia in Europe*. Kluwer Law International, London 1995.
- Béjin A., Freund J.: *Racismes et antiracismes*. Méridiens Klincksieck, Paris 1986.
- Belaza M.L.: *La discrimination à l'encontre des femmes handicapées*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Białek K., Halik T., Marek A., Szuchta R., Weigl B.: *Edukacja przeciw dyskryminacji*. Stowarzyszenie Vox Humana Warszawa 2008.
- Bidari A., Ijaz M.A.: *Changing perspectives. A resource guide for antiracist and ethnocultural education*. Ministry of Education, Toronto 1992.
- Borowiak A., Szarota P. (red.): *Tolerancja i wielokulturowość - wyzwania XXI wieku*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej Academica, Warszawa 2004.
- Bowser B.P. (red.): *Racism and Anti-Racism in World Perspective*. Sage Publications, Thousand Oaks 1995.
- Buxarrais M.R.: *L'interculturalisme en el curriculum. El racisme*. Rosa Sensat, Barcelona 1991.
- Chojnacki R., Wesołowska H., Zaufal K.: *Tolerancja.pl - materiały dla nauczycieli*. Wydawnictwo Znak, Kraków 2002.
- Conseil de l'Europe: *Instruments juridiques pour lutter contre le racisme sur internet*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.

- Czerniejewska I. (red.): *Antydyskryminacja na co dzień*. Stowarzyszenie „Jeden świat”, Poznań 2005.
- Dei G.J.S.: *Anti-racism education: Theory and practice*. Fernwood, Halifax 1996.
- Diamantopoulou A. (red.): *The fight against Anti-Semitism and Islamophobia. Bringing Communities together*. European Commission, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), Brussels - Vienna 2003.
- Dieteren C., Hoesel L. van: *From xenophobia to extremely intolerant behaviour among young people*. IKOL, Roermond 1994.
- Douglas W.A, Lyman S.M., Zulaika J.: *Migración, etnicidad y nacionalismo*. Servicio Editorial Universidad, País Vasco 1994.
- Fonette F. de: *Historia antysemityzmu*. Siedmiogród, Wrocław 1992.
- Fourier M., Vermes G.: *Ethnicisation des rapports sociaux. Racismes, Nationalismes, Ethnicismes et culturalismes*. L'Harmattan, Paris 1994.
- Fundació per la Pau i Intermón: *Programa pedagògic per la tolerancia*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 1995.
- Griffiths M. (red.): *Antiracism, culture and social justice in education*. Trentham Books, Stoke-on-Trent 1995.
- Grynberg H.: *Monolog polsko-żydowski*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2003.
- Henry F.: *The Colour of Democracy. Racism in Canadian Society*. Harcourt Brace, Toronto 1995.
- Hidalgo Tuñón A.: *Reflexión sobre el racismo y la xenofobia*. Editorial Popular, Jóvenes contra la intolerancia, Madrid 1993.
- Janion M.: *Bohater, spisek, śmierć - wykłady żydowskie*. WAB, Warszawa 2009.
- Jasińska-Kania M. (red.): *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
- Jastrzab-Mrozicka M., Kulpińska J., Najduchowska H., Świerzbowska-Kowalik E., Wiłska-Duszyńska B., Wnuk-Lipiński E.: *Tolerancja i uprzedzenia młodzieży. Raport z badań*. Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1993.
- Jean G.: *O racismo contado às crianças*. Terramar, Lisboa 1997.
- Jiménez C., Malgesini G.: *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. La cueva del oso, Madrid 1997.
- Jones R.: *Teaching racism, or tackling it? Multicultural stories from white beginning teachers*. Trentham, Stoke-on-Trent 1999.
- Kamińska A. (red.): *Wybierz różnorodność. Promowanie postaw antydyskryminacyjnych w organizacji, szkole i miejscu pracy*. Stowarzyszenie Inicjatyw Niezależnych „Mikuszewo”, Mikuszewo 2007.
- Kiselica M.S. (red.): *Confronting prejudice and racism during multicultural training*. ACA, Alexandria 1999.
- Koprinarov L.: *Tolerantnost i interkulturnost*. Institut po kulturoznanie, Sofia 1998.
- Kupfer-Schreiner C.: *Sprachdidaktik und Sprachentwicklung im Rahmen interkultureller Erziehung. Das Nürnberger Modell; ein Beitrag gegen Rassismus/racism und Ausländerfeindlichkeit*. Dt. Studien-Verlag, Weinheim 1994.
- Lewowicki T., Grabowska B. (red.): *Młodzież i tolerancja*. Uniwersytet Śląski - Filia w Cieszynie, Cieszyn 1998.
- Lucas J. de: *El desafío de las fronteras. Derechos Humanos y xenofobia frente a una sociedad plural*. Temas de Hoy, Madrid 1994.
- Malewska H., Cachon C.: *Le travail social et les enfants de migrants. Racisme et identité, recherche-action*. L'Harmattan, Paris 1988.
- Malgesini G., Giménez C.: *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. La Cueva del Oso, Madrid 1997.
- Mentor D.: *Facts about racism in our schools / Le racisme dans nos écoles*. Canadian Race Relations Foundation / Fondation canadienne des relations raciales, Toronto 2000.

- Meyer M., Estable A.: *Awareness, assessment, and action. A tool for educators working towards anti-racism in the school system.* Margin Publishing, Ottawa 1996.
- Nadácia Milana Šimečku: *Všetci různí – všeci rovní. Metodická příručka pro výchovu k tolerancii.* Nadácia Milana Šimečku, Bratislava 2002.
- Ouellet F.: *Essais sur le relativisme et la tolérance.* Presses de l'Université Laval, Québec 2000.
- Poliakov L.: *Le Mythe aryen. Essai sur la source du racisme et des nationalismes.* Calmann-Lévy, Paris 1971.
- Posern-Zieliński A. (red.): *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych.* Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Preissing C., Wagner P.: *Les tout-petits ont-ils des préjugés ? Education interculturelle et antidiscriminatoire dans les lieux d'accueil.* ERES, Paris 2006.
- Ramberg I.: *L'islamophobie et ses conséquences pour les jeunes.* Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Ramcharan S.: *Racism: Non Whites in Canada.* Butterworths, Scarborough 1982.
- Richmond A.: *Global Apartheid. Refugees, Racism, and the New World Order.* Oxford University Press, Toronto - New York 1994.
- Roe M.: *Multiculturalisme et racisme à l'école. Rapport de l'ACE.* Association canadienne d'éducation / Canadian Education Association, Toronto 1983.
- Rojzman C., Pillods S.: *Savoir vivre ensemble. Agir autrement contre le racisme et la violence.* La Découverte, Paris 2001.
- Satzewich V. (red.): *Racism and Social Inequality in Canada.* Thompson Educational Publishing, Toronto 1998.
- Scheurich J.J. (red.): *Anti-racist scholarship. An advocacy.* State University of New York Press, Albany 2002.
- Schnapper D., Allemand S.: *Questionner le racisme.* Gallimard, Paris 2000.
- Simpson G.E., Yinger J.M.: *Racial and Cultural Minorities. An analysis of prejudice and discrimination.* Springer, New York 1985.
- Šišková T.: *Výchova k toleranci a proti rasismu.* Portál, Praha 1998.
- Smith V., Thompson W.: *Anti-racist education and the adult learner. A handbook for educators in adult and continuing education programs.* Board of Education for the City of Toronto, Toronto 1991.
- Snowden F.M.: *Before color prejudice. The ancient view of Blacks.* Harvard University Press, Cambridge 1991.
- Solé C.: *Racismo, etnicidad y educación intercultural.* Universitat de Lleida, Lleida 1996.
- Szlajfer H.: *Polacy i Żydzi - zderzenie stereotypów. Esej dla przyjaciół i innych.* Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003.
- Taguieff P.A.: *Face au racisme.* La Découverte, Paris 1991.
- Tahar Ben Jelloun: *Deřom o rasizme.* Timotej, Kořice 1998.
- Tapernoux P.: *Les enseignants face aux racismes.* Anthropos, Paris 1997.
- Taylor M.: *Alien 93: Organisations de jeunesse en lutte contre le racisme et la xénophobie.* Direction de la Jeunesse, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.
- Tehindrazanarivelo D.J.: *Le racisme à l'égard des migrants en Europe.* Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Thomas B., Novogrodsky C.: *Combatting racism in the workplace: A course for workers.* Cross Cultural Communication Centre, Toronto 1983.
- Thompson B.W.: *A promise and a way of life white antiracist activism.* University of Minnesota Press, Minneapolis 2001.
- Trachtenberg J.: *Diabeł i Żydzi. Średniowieczna koncepcja Żyda a współczesny antysemityzm.* Wydawnictwo URAEUS, Gdynia 1997.
- Troyna B., Williams J.: *Racism, education, and the state.* Croom Helm, London - Dover 1986.

- Troyna B.: *Education, racism, and reform.* Routledge, London - New York 1990.
- Troyna B.: *Racism and education - research perspectives.* Open University Press, Buckingham 1993.
- Turney L., Law I., Phillips D.: *Institutional Racism in Higher Education. Building the Anti-Racist HEI: A Toolkit.* Leeds 2002.
- Tydén M.: *Svensk antisemitism 1880-1930.* Centre for Multiethnic Research, Uppsala University, Faculty of Arts, Uppsala 1986.
- Van Til W. (red.): *Intercultural attitudes in the making. Parents, youth leaders, and teachers at work.* Harper, New York 1947.
- Vogt W.P., NetLibrary I.: *Tolerance. Education learning to live with diversity and difference.* Sage Publications, Thousand Oaks 1997.
- Wiewiorka M. (red.): *Racisme et xénophobie en Europe.* La Découverte, Paris 1994.
- Wiewiorka M.: *El espacio del racismo.* Ediciones Paidós Ibérica, Barcelona 1992.

Kultura diverseco kaj civitaneco - sociaj problemoj kaj edukado

- Audigier F.: *Concepts de base et compétences clés pour l'éducation à la citoyenneté démocratique.* Conseil de l'Europe, Strasbourg 2000.
- Banks J.A.: *Educating citizens in a multicultural society.* Teachers College Press, New York 1997.
- Birzea C.: *Stratégies pour une éducation civique dans une perspective interculturelle.* Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.
- Byram M.: *From foreign language education to education for intercultural citizenship. Essays and reflections.* Multilingual Matters, Clevedon 2008.
- Crick B.: *Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools. Final report of the Advisory Group on Citizenship. Qualifications and Curriculum Authority.* Qualifications and Curriculum Authority, London 1998.
- Demaine J., Entwistle H.: *Beyond Communitarianism. Citizenship, politics and education.* MacMillan, London 1996.
- Dimock H.G.: *Intercultural relations training. An experiment in citizenship education.* Centre for Human Relations and Community Studies, Sir George Williams University, Montréal 1964.
- Gagnon F., McAndrew M., Pagé M. (red.): *Pluralisme, citoyenneté & éducation.* L'Harmattan, Paris 1996.
- Galichet F.: *L'Éducation à la citoyenneté.* Anthropos, Paris 1998.
- Guilherme M.: *Critical citizens for intercultural world. Foreign language education as cultural politics.* Multilingual Matters, Clevedon 2002.
- Habermas J.: *Obywatelstwo a tożsamość narodowa.* Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1993.
- Hoskin M.B. (red.): *Education for democratic citizenship. A challenge for multi-ethnic societies.* Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1991.
- Kymlicka W., Norman W. (red.): *Citizenship in diverse societies.* Oxford University Press, Oxford - New York 2000.
- Kymlicka W.: *Ciudadanía multicultural. Una teoría liberal de los derechos de las minorías.* Ediciones Paidós Iberica, Barcelona 1996.
- Kymlicka W.: *La citoyenneté multiculturelle.* Éditions du Boréal, Montréal 2001.
- Kymlicka W.: *Multicultural Citizenship, a Liberal Theory of Minority Rights.* Clarendon Press, Oxford 1997.
- Kymlicka W.: *Théories récentes sur la citoyenneté.* Multiculturalisme et Citoyenneté, Ottawa 1992.
- Lafortune L., Gaudet E.: *Une pédagogie interculturelle. Pour une éducation à la citoyenneté.* Édition du Renouveau pédagogique, Saint-Laurent 2000.

- López López M.C. (red.): *Educar para la ciudadanía y la paz como proyecto intercultural*. Grupo Editorial Universitario, Granada 2001.
- Lynch J.: *Education for citizenship in a multicultural society*. Cassell, London - New York 1992.
- Pérez Tapias J.A.: *Educación democrática y ciudadanía intercultural. Cambios educativos en época de globalización*. III Congreso Nacional de Educación. Córdoba 2002.
- Regnault E., Hohl S. (red.): *Éducation interculturelle et éducation à la citoyenneté*. De Boeck, Bruxelles 1998.
- Roche G.: *Quelle école por quelle citoyenneté?* ESF Editeur, Paris 1998.
- Sachs K., Notat N., Danon D., Bontempi R., Calame P.: *Société civile et nouvelles responsabilités sociales sur des bases éthiques*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Seymour M. (red.): *Nationalité, citoyenneté et solidarité*. Liber, Montréal 1999.
- Sigel R.S., Hoskin M.B. (red.): *Education for democratic citizenship. A challenge for multi-ethnic societies*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale 1991.
- Szerlag A. (red.): *Edukacja obywatelska w społeczeństwach wielokulturowych*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Szerlag A. (red.): *Historyczne konteksty edukacji obywatelskiej w społeczeństwach wielokulturowych*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Torres C.A.: *Democracy, education, and multiculturalism. Dilemmas of citizenship in a global world*. Rowman Littlefield Publishers, Lanham 1998.
- UNESCO: *Pratique de la Citoyenneté. Vers une conception plus large de l'éducation civique: matériels éducatifs de base sur la paix, les droits de l'Homme, la démocratie et la tolérance*. UNESCO, Paris 1999.
- Young I.M.: *Polity and Group Difference. A Critique of the Ideal of Universal Citizenship*. State University of New York Press, New York 1995.

Kultura diverseco kaj psikologio - problemoj kaj esploroj

- Berry J.W., Dasen P.R. (red.): *Culture and cognition. Readings in cross-cultural psychology*. Methuen, London 1974.
- Berry J.W., Poortinga Y.H., Pandey J. (red.): *Handbook of cross-cultural psychology*. Allyn & Bacon, Boston 1997, t.1-2.
- Berry J.W., Poortinga Y.H., Segall M.H., Dasen P.R.: *Cross-Cultural Psychology. Research and Applications*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Berry, John W. *Coûts et avantages sociopsychologiques du multiculturalisme*. Conseil économique du Canada, Ottawa 1991.
- Bireley M., Genshaft J. (red.): *Understanding the gifted adolescent: Educational, developmental, and multicultural issues. Education and psychology of the gifted series*. Teachers College Press, New York 1991.
- Boski P., Chodynicka A.M., Vijver F.J.R. van der: *New Directions in Cross Cultural Psychology. Selected papers from the Fifteenth International Congress of the Intercultural Association for Cross-Cultural Psychology. Polish Psychological Association*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 2002.
- Boski P., Jarymowicz M., Malewska-Peyre H.: *Tożsamość a odmiennosc kulturowa*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1992.
- Boski P., Miluska J.: *Męskość - kobiecość w perspektywie indywidualnej i kulturowej*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1999.
- Boski P.: *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Brycz H.: *Trafność spostrzegania własnych i cudzych zachowań*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2004.

- Camilleri C., Vinsonneau G.: *Psychologie et culture. Concepts et méthodes*. A.Colin, Paris 1996.
- Cole M.: *Cultural psychology: A once and future discipline*. Harvard University Press, Cambridge 1996.
- Couchard F.: *La psychologie clinique interculturelle*. Dunod, Paris 1999.
- Dana R.H.: *Multicultural assessment perspectives for professional psychology*. Allyn & Bacon, Boston 1993.
- Dasen P.: *Piagetian psychology, cross cultural contributions*. Gardner Press - Halsted Press, New York 1977.
- Devereux G.: *Essai d'ethnopsychiatrie générale*. Gallimard-Tel, Paris 1956.
- Devereux G.: *Ethnopsychanalyse complémentariste*. Flammarion, Paris 1972.
- Dinello R., Perret-Clermont A.-N. (red.): *Psycho-pédagogie interculturelle*. Del Val, Fribourg 1987.
- Grinberg L., Grinberg R.: *Psychanalyse du migrant et de l'exilé*. CLE, Lyon 1986.
- Grzymała-Moszczyńska H., Kwiatkowska A., Roszak J. (red.): *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010.
- Guerraoui Z., Troadec B.: *Psychologie interculturelle*. A.Colin, Paris 2000.
- Hofstede G.: *Vivre dans un monde interculturel. Comprendre nos programmations mentales*. Les Editions d'Organisation, Paris 1994.
- Iwawaki S., Kashima Y., Leung K. (red.): *Innovations in cross-cultural psychology*. Swets Zeitlinger, Amsterdam 1992.
- Jarymowicz M. (red.): *Poza egocentryczną wizją siebie i świata*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1984.
- Jarymowicz M. (red.): *Studia nad spostrzeganiem relacji JA - INNI: tożsamość, idywiduacja - przynależność*. Ossolineum, Wrocław 1988.
- Jarymowicz M.: *Schematy Ja, My a uprzedzenia międzygrupowe*. Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1992.
- Lau Chin J. (red.): *Diversity in mind and in action. Multiple faces of identity*. Greenwood, Santa Barbara 2009, t.1-3.
- Legault G. (red.): *L'intervention interculturelle*. Gaëtan Morin Éditeur, Montréal - Paris 2000.
- Maciątek J., Kurcz I.: *Stereotypy etniczne różnych narodowości u dorosłych Polaków. Raport z badań pilotażowych*. Kolokwia Psychologiczne, Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1992.
- Matsumoto D., Juang L.: *Psychologia międzykulturowa*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
- Moro M.-R.: *Parents en exil. Psychopathologie et migrations*. Presses Universitaires de France, Paris 1994.
- Moscovici S. (red.): *Psychologia społeczna w relacji ja-inni*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.
- Paquette D.: *L'interculturel: de la psychosociologie à la psychologie clinique*. L'Harmattan, Paris 1996.
- Petit C.: *La migration dans l'organisation psychique des couples interculturels*. L'Harmattan, Paris 2001.
- Price W.F., Crapo R.H.: *Psychologia w badaniach międzykulturowych. Czy ludzie wszędzie są tacy sami?* Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
- Průcha J.: *Interkulturní psychologie. Sociologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Portal, Praha 2004.
- Rey M. (red.): *Psychologie clinique et interrogations culturelles*. L'Harmattan, CIEMI, Paris 1993.

- Rey-Von Allmen M. (red.): *Psychologie clinique et interrogations culturelles. Le psychologue, le psychothérapeute face aux enfants, aux jeunes et aux familles de cultures différentes*. CIEMI/L'Harmattan, Paris 1993.
- Segall M.H., Dasen P.R., Berry J.W., Poortinga Y.H.: *Human behavior in global perspective: An introduction to cross-cultural psychology*. Allyn & Bacon, Boston 1999.
- Shade B.J., Kelly C.A., Oberg M.: *Creating culturally responsive classrooms*. American Psychological Association, Washington 1997.
- Stork H.: *Enfances indiennes. Étude de psychologie transculturelle et comparée du jeune enfant*. Paidós, Le Centurion, Paris 1986.
- Stricker G., Davis-Russell E., Bourg E., Duran E., Hammond W.R., McHolland J., Polite K., Vaughn B.E. (red.): *Toward ethnic diversification in psychology, education and training*. American Psychological Association, Washington 1990.
- Sue D.W., Ivey A.E., Pedersen P.B.: *A theory of multicultural counseling and therapy*. Brooks-Cole, Pacific Grove 1996.
- Suzuki L.A., Meller P.J., Ponterotto J.G. (red.): *Handbook of multicultural assessment. Clinical, psychological, and educational applications*. Jossey-Bass, San Francisco 1996.
- Szarota P.: *Psychologia uśmiechu. Analiza kulturowa*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Thomas A. (red.): *Psychologie interkulturellen Handelns*. Hogrefe, Verlag für Psychologie, Göttingen 1996.
- Triandis H.C.: *Handbook of cross-cultural psychology*. Allyn & Bacon, Boston 1979, t.1-6.
- Weigl B.: *Stereotypy etniczne i uprzedzenia u dzieci i młodzieży*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1999.
- Wierzbicka A.: *Emotions across languages and cultures. Diversity and universals*. Cambridge University Press, Cambridge 1999.

Ekonomio kaj profesia agado en kultura diverseco

- Bargiela-Chiappini F., Harris S.: *The languages of business. An international perspective*. Edinburgh University Press, Edinburgh 1997.
- Bittner A., Reisch B.: *Interkulturelles Personalmanagement internationale Personalentwicklung, Auslandsentsendungen, interkulturelles Training*. Gabler, Wiesbaden 1994.
- Bosche M. (red.): *Le management interculturel*. Nathan, Paris 1993.
- Brislin R., Yoshida T.: *Improving intercultural interactions. Modules for cross-cultural training programs*. Sage Publications, London 1994.
- Brislin R.W. (red.): *Handbook of intercultural training*. Pergamon Press, New York 1983.
- Brislin R.W., Pedersen P., Weeks W.H.: *A manual of structured experiences for cross-cultural learning*. International Society for Intercultural Education, Training and Research Intercultural Press, Yarmouth 1980.
- Brislin R.W., Yoshida, T. (red.): *Improving intercultural interaction. Modules for cross-cultural training programs*. Sage, Thousand Oaks - London 1994.
- Casse P.: *Training for the cross-cultural mind. A handbook for cross-cultural trainers and consultants*. Society for Intercultural Education, Training and Research, Washington 1980.
- Casse P.: *Training for the multicultural manager. A practical and cross-cultural approach to the management of people*. Society for Intercultural Education, Washington 1982.

- Chaney L.H., Martin J.: *Intercultural business communication*. Prentice Hall, Upper Saddle River, 1995.
- Chevrier S.: *Le management des équipes interculturelles*. Presses Universitaires de France, Paris 2000.
- Cieślakowska D., Kownacka E., Olczak E., Paszkowska-Rogacz A.: *Doradztwo zawodowe a wyzwania międzykulturowe*. Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2006.
- Clyne M.G.: *Inter-cultural communication at work. Cultural values in discourse*. Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- Fowler S.M. (red.): *Intercultural sourcebook. Cross-cultural training methods*. Intercultural Press, Yarmouth 1995.
- Gabgue T.: *Die Entwicklung der Zivilgesellschaft in afro-asiatischen Ländern und Chancen der Reintegration nach dem Auslandsstudium. Beiträge zu einem interkulturellen Wissenschaftsverständnis und zu den internationalen Wirtschaftsbeziehungen*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 2000.
- Gauthey F., Xardel D.: *Le management interculturel*. Presses Universitaires de France, Paris 1990.
- Gesteland R.R.: *Różnice kulturowe a zachowania w biznesie. Marketing, negocjacje i zarządzanie w różnych kulturach*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Goldstein T.: *Immigrants in the multicultural-multilingual workplace. Ways of communicating and experience at work*. UMI, Ann Arbor, Michigan 1997.
- Gopaul-McNicol S.A., Brice-Baker J.: *Cross-cultural practice. Assessment, treatment, and training*. J.Wiley, New York 1998.
- Hoehn A.J.: *The need for innovative approaches for training in inter-cultural interaction*. George Washington University, Human Resources Research Office, Alexandria 1968.
- Hofstede G., Bollinger D.: *Les différences culturelles dans le management. Comment chaque pays gère-t-il ses hommes?* Éditions d'Organisation, Paris 1987.
- Hoopes D.S. (red.): *Overview of intercultural education, training, and research*. Society for Intercultural Education, Training, and Research, Georgetown University distributed by Intercultural Network, Washington - La Grange Park 1977.
- Käser-Friedrich S.: *Interkultureller Management-Leitfaden Volksrepublik China*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1995.
- Knapp K.: *Meeting the intercultural challenge. Effective approaches in research, education, training and business*. Verlag Wissenschaft Praxis, Sternenfels 1999.
- Knapp K.: *Meeting the intercultural challenge. Effective approaches in research, education, training and business*. Verlag Wissenschaft Praxis, Sternenfels 1999.
- Kohls L.R., Knight J.M.: *Developing intercultural awareness. A cross-cultural training handbook*. Intercultural Press, Yarmouth 1994.
- Landis D., Bhagat R.S. (red.): *Handbook of intercultural training*. Sage Publications, Thousand Oaks 1996.
- Lang N.S.: *Intercultural management in China. Strategies of Sino-European and Sino-Japanese joint ventures*. Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden 1998.
- Lipińska M. (red.): *Warsztaty kompetencji międzykulturowych - podręcznik dla trenerów*. Międzykulturowe Centrum Adaptacji Zawodowej, Warszawa 2008.
- Madej D., Oniszczyk J., Rejmer-Ronowicz Z., Smoter B., Kownacka E.: *Międzykulturowy Ośrodek Doradztwa Zawodowego... od koncepcji do realizacji*. Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2007.
- March R.M.: *Working for a Japanese company. Insights into the multicultural workplace*. Kodasha International, Tokyo - New York - London 1992.
- Mole J.: *W tyglu Europy. Wzorce i bariery kulturowe w przedsiębiorstwach*. Prószyński i Ska, Warszawa 2000.

- Patrzalek W. (red.): *Kulturowe determinanty zachowań konsumenckich*. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2004.
- Piegat-Kaczmarzyk M., Rejmer-Ronowicz Z., Smoter B., Kownacka E.: *Podejście wielokulturowe w doradztwie zawodowym. Praktyczny poradnik dla doradcy zawodowego pracującego z klientem odmiennym kulturowo*. Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2007.
- Proulx J., Chiasson N.: *L'approche clientèle dans un contexte interculturel*. Ministère de la Santé et des Services sociaux, Québec 1996.
- Pusch M.D. (red.): *Multicultural education. A cross-cultural training approach*. Intercultural Network, La Grange Park 1979.
- Reichenberg N.E.: *Best practices in diversity management. United Nations Expert Group Meeting on Managing diversity in the civil service*. United Nations Headquarters, New York 2001.
- Simons G.F., Abramms B., Hopkins L.A., Johnson D.J.: *Cultural diversity fieldbook. Fresh visions and breakthrough strategies for revitalizing the workplace*. Peterson's, Pacesetter Books, Princeton 1996.
- Simons G.F.: *Working together. How to become more effective in a multicultural organization*. Crisp Publications, Los Altos 1989.
- Tayeb M.H.: *The management of a multicultural workforce*. John Wiley & Sons, New York 1996.
- Trompenaars F., Hampden-Turner C.: *Zarządzanie personelem w organizacjach zróżnicowanych kulturowo*. Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.
- York D.E.: *Cross-cultural training programs*. Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1994.

Religij kaj eklezioj - konfliktoj, dialogo, edukado

- Allieu N.: *Laïcité et culture religieuse à l'école*. Editions Sociales Francaises, Paris 1996.
- Benito E.O.: *Elimination de toutes les formes d'intolérance et de discriminations fondées sur la religion ou la conviction*. Centre des droits de l'homme - Nations Unies, Genève - New York 1989.
- Bouchet B.: *Laïcité & enseignement*. A.Colin, Paris 1996.
- Breckenridge J.F., Breckenridge L.C.: *What color is your God? Multicultural education in the Church. Examining Christ and culture in light of the changing face of the Church*. Victor Books, Colorado Springs 1995.
- Bukowska-Floreńska I. (red.): *Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
- Conseil de l'Europe: *Diversité religieuse et éducation interculturelle. Manuel à l'usage des écoles*. Strasbourg 2007.
- Conseil de l'Europe: *Dimension des religions et des convictions non religieuses dans l'éducation interculturelle – Recommandation CM/Rec(2008)12 et exposé de motifs*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Conseil de l'Europe: *La dimension religieuse de l'éducation interculturelle \ The religious dimension of intercultural education*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Farideh S., Rumjahn H. (red.): *Religion in multicultural education. Research in multicultural education and international perspectives*. Information Age, Greenwich 2006.
- Gruppo IRC-Diocesi di Latina: *Didattica interculturale della religione - L'Islam a scuola*. Gruppo IRC-Diocesi di Latina, Bologna 1997.
- Incontri D., Bigheto A.C.: *Todos os Jeitos de Creer - Ensino inter-religioso*. Editora Ática, São Paulo 2004, t.1-4.

- Ireland D.: *What color is your God? A new approach to developing multicultural lifestyle*. Impact Publishing House, Montclair 2000.
- Korzeniowska W., Murzyn A., Lukašova-Kantorkova H. (red.): *Rola religii w edukacji międzykulturowej*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Lewandowski J. (red.): *Trudna tożsamość. Problemy narodowościowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1996.
- Nowicka E.: *Religia a obcość*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1991.
- Ouellet F.: *L'Enseignement culturel des religions*. Le débat. Éditions du CRP, Sherbrooke 2000.
- Ouellet F.: *Pluralisme et démocratie. Quelques défis éthiques de la diversité culturelle et religieuse en éducation*. Éditions du CRP, Sherbrooke 1999.
- Parker-Jenkins M.: *Children of Islam. A teacher's guide to meeting the needs of Muslim pupils*. Trentham, Stoke-on-Trent 1995.
- Skard H., Palard J., Woerling J.M., Husson J.F., Mahiels J., Gaudin P., Burchianti F., Itçaina X., Tietze N., Anwar A., Chivers C., Pearce B., Moniak-Azzopardi A.: *Des dieux dans la ville - Le dialogue interculturel et interreligieux au niveau local*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Stöbe A.: *Islam, Sozialisation, interkulturelle Erziehung die Bedeutung des Islam im Sozialisationsprozess von Kindern türkischer Herkunft und für Konzepte interkultureller Erziehung*. E.B. Verlag, Hamburg 1998.
- Uitz R.: *L'Europe des droits - La liberté de religion*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.

Kultura diverseco kaj amaskomunikiloj - Interreto, televido, filmo

- Bailey C., Fung R., Heller L., Obomsawin A., Davis A.: *Fresh looks anti-racist film and video*. V Tape, Toronto 1993.
- Butt R. (red.): *Decoding discrimination a student-based approach to anti-racist education using film*. Althouse Press, London 1988.
- Chan B.J.: *Kid pix around the world. A multicultural computer activity book*. Addison-Wesley, Reading 1993.
- Conseil de l'Europe: *Instruments juridiques pour lutter contre le racisme sur internet*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Department of Health Education and Welfare: *Drug abuse prevention films. A multicultural film catalog*. National Institute on Drug Abuse, Rockville 1978.
- Eriksen Terzian A.: *Vidéo et pédagogie interculturelle*. Anthropos, Paris 1998.
- Gumperz J.: *Cross-Talk. A study of Cross-cultural communication - Background material and notes to accompany B.B.C. film*. The National Center for Industrial Language Trainings, Southhall 1979.
- Marchall G.: *Travelers through time and space multicultural activities for the computer classroom*. International Society for Technology in Education, Eugene 1995.
- Marks L.U.: *The skin of the film: Intercultural cinema, embodiment, and the senses*. Duke University Press, Durham 2000.
- Mays L.: *On meeting real people. An evaluation report on Vegetable soup. The effects of a multi-ethnic children's television series on intergroup attitudes of children. Final report to New York State Education Dept.* New York State Education Dept., New York 1975.
- Porcher L.: *Television, education et culture*. A.Colin, Paris 1994.
- Scotchmer S.P., Stevens G.I. (red.): *Videos for understanding diversity a core selection and evaluative guide*. American Library Association, Chicago 1993.

- Stam R.: *Tropical multiculturalism a comparative history of race in Brazilian cinema and culture*. Duke University Press, Durham - London 1997.
- Staton P.A., Prentice A.L.: *Multicultural resources on women's history and contemporary studies. A telecommunications model*. Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1994.
- Summerfield E.: *Crossing cultures through film*. Intercultural Press, Yarmouth 1993.
- Warschauer M.: *Electronic literacies. Language, culture, and power in online education*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah 1999.

Arto, teatro, folkloro, muziko kaj danco

- Anderson W.M., Campbell P.S. (red.): *Multicultural perspectives in music education*. Music Educators National Conference, Reston 1989.
- Anderson W.M.: (red.): *Making connections multicultural music and the national standards*. Music Educators National Conference, Reston 1998.
- Bedfordshire Education Service: *A Multicultural songbook*. Bedfordshire Education Service, Bedford 1991.
- Cahan S. (red.): *Contemporary art and multicultural education*. New Museum of Contemporary Art Routledge, New York 1996.
- Chaciński J. (red.): *Pokój jako przedmiot międzykulturowej edukacji artystycznej*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2007.
- Chalmers F.G.: *Celebrating pluralism art, education, and cultural diversity*. Getty Center for Education in the Arts, Los Angeles 1996.
- Goldberg M.R.: *Arts and learning an integrated approach to teaching and learning in multicultural and multilingual settings*. Longman Publishers, White Plains 1996.
- Hall E.T.: *La danse de la vie. Temps culturel, temps vécu*. Le Seuil, Paris 1984.
- Lavrijsen R. (red.): *Intercultural arts education and municipal arts policy. New connections in European cities*. Royal Tropical Institute, Amsterdam 1997.
- Mason R.: *Art education and multiculturalism*. Croom Helm, London 1988.
- McLeod K.A.: *Multicultural education. The state of the art national study*. Faculty of Education, University of Toronto, Toronto 1993.
- Page N., Clark K.T.: *Sing and shine on! The teacher's guide to multicultural song leading*. Heinemann, London 1995.
- Perry M.: *Walking the color line. The art and practice of anti-racist teaching*. Teachers College Press, New York 2000.
- Porter J. (red.): *Ballads and boundaries narrative singing in an intercultural context. Proceedings of the 23rd International Ballad Conference of the Commission for Folk Poetry*. Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore, University of California, Los Angeles 1995.
- Rice T. (red.): *Multicultural music education. The "Music means harmony" workshop*. Institute for Canadian Music, Faculty of Music, University of Toronto, Toronto 1989.
- Saldana J.: *Drama of color. Improvisation with multiethnic folklore*. Heinemann, London 1995.
- Sharman E.: *Across cultures. Culture, literature, music, language*. Pearson Education Limited, Harlow 2008.
- Shepard K.E.: *Get with the act! The impact of popular theatre on anti-racist education*. National Library of Canada / Bibliothèque nationale du Canada, Ottawa 1995.
- Sikkema M., Niyekawa A.: *Design for cross-cultural learning*. Intercultural Press, Yarmouth 1987.
- Szpociński A.: *Inni wśród swoich. Kultury artystyczne innych narodów w kulturze Polaków*. Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1999.
- Wilkoszewska K. (red.): *Estetyka transkulturowa*. Universitas, Kraków 2004.

Enciklopedioj, leksikonoj kaj vortaroj

- Auerbach S. (red.): *Encyclopedia of multiculturalism*. Marshall Cavendish, New York 1994, t.1-6.
- Baker C., Prys Jones S.: *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Multilingual Matters, Clevedon - Philadelphia 1998.
- Barette C.: *Glossaire encyclopédique des concepts relatifs à la communication interculturelle*. Les presses collégiales du Québec Inc., Québec 1988.
- Cashmore E.E.: *Dictionary of Race and Ethnic Relations*. Routledge, London 1984.
- Eribon D. (red.): *Dictionnaire des cultures gays et lesbiennes*. Larousse, Paris 2003.
- Ferréol G., Jucquois G. (red.): *Dictionnaire de l'altérité et des relations interculturelles*. A.Colin, Paris 2003.
- Grant C.A. (red.): *Dictionary of multicultural education*. Oryx Press, Phoenix 1997.
- Mitchell B.M., Salsbury R.E.: *Encyclopedia of multicultural education*. Greenwood Press, Westport 1999.
- Tin L.-G. (red.): *Dictionnaire de l'homophobie*. Presses Universitaires de France, Paris 2003.

Maloftaj kuntekstoj de kultura diverseco en literaturo

- Ahmed A., Kraemer J.M., Williams H. (red.): *Cultural Diversity in Mathematics Education*. Horwood Publishing, Chichester 2000.
- Albyn C.L., Webb L.S.: *The multicultural cookbook for students*. Oryx Press, Phoenix 1993.
- Alcoze T., Enoté J.: *Addison-Wesley multiculturalism in mathematics, science, and technology readings and activities*. Addison-Wesley Publishing Co, Menlo Park 1993.
- Bantulà J.J., Mora Vedeny J.M.: *Juegos multiculturales. 225 juegos tradicionales para un mundo global*. Editorial Paidotribo, Barcelona 2002.
- Barba R.H.: *Science in the multicultural classroom. A guide to teaching and learning*. Allyn & Bacon, Boston 1998.
- Barbarash L.: *Multicultural games*. Human Kinetics, Champaign 1997.
- Berger A., Badham S., Kutscher H., Berger J., Perry M., Beloff J. (red.): *Perspectives on Death and Dying. Cross-cultural and Multi-disciplinary Views*. Charles, Philadelphia 1989.
- Bleidt B. (red.): *Multicultural pharmaceutical education*. Pharmaceutical Products Press, Binghamton 1993.
- Bock L., Guengerich S., Martin H.: *Multicultural math fun holidays around the year*. J.Weston Walch Publisher, Portland 1997.
- Centrum Informatieve Spelen: *Intercultural games, Jeux interculturels, Juegos interculturels*. CIS, Leuven 1998.
- Daninos P., Ogrizek D. (red.): *Savoir-vivre international. Code de la susceptibilité et des bons usages à travers le monde*. Editions Odé, Paris 1950.
- Davies C.: *Ethnic Humor Around the World. A Comparative Analysis*. Indiana University Press, Bloomington 1990.
- Decourt N.: *Contes et diversité des cultures - le jeu du même et de l'autre*. CRDP, Lyon 1999.
- Gasparini W., Cometti A.: *Le sport à l'épreuve de la diversité culturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Gill D. (red.): *Anti-racist science teaching*. Free Association Books, London 1987.

- Grima Camilleri A.: *Comme c'est bizarre! L'utilisation d'anecdotes dans le développement de la compétence interculturelle*. Centre européen pour les langues vivantes. Conseil de l'Europe. Strasbourg 2002.
- Hendricks J.E., Byers B. (red.): *Multicultural perspectives in criminal justice and criminology*. Charles C.Thomas, Springfield 1994.
- Hofstede G.: *Culturas y organizaciones. El Software mental. La cooperación internacional y su importancia para la supervivencia*. Alianza Editorial, Castellano 1999.
- Krause M.C.: *Multicultural mathematics materials*. National Council of Teachers of Mathematics, Reston 2000.
- MacAloon J.J.: *Intercultural education and Olympic sport the 1986 challenge address to the Olympic Academy of Canada*. Olympic Academy of Canada, Montréal 1986.
- Martindale C. (red.): *Pluralizing journalism education. A multicultural handbook*. Greenwood Press, Westport 1993.
- Messolonghites L.: *Multicultural perspectives on drug abuse and its prevention. A resource book*. National Institute on Drug Abuse, Rockville 1979.
- Moncunill N., Benito A.: *Jocs i tallers interculturals*. CAE, Manreesa 1998.
- Murray Parkes C., Laugani P., Young B. (red.): *Przemijanie w kulturach. Obyczaje żałobne, pocieszenie i wsparcie*. Wydawnictwo Astrum, Wrocław 2001.
- Pilger M.A.: *Multicultural projects index. Things to make and do to celebrate festivals, cultures, and holidays around the world*. Libraries Unlimited, Englewood 1992.
- Powell R.: *Straight talk growing as multicultural educators*. Peter Lang, New York 2001.
- Prain G. (red.): *Biological and cultural diversity. The role of indigenous agricultural experimentation in development*. Practical Action, London 1999.
- Sitter-Liver B., Uehlinger C.: *Partnership in archaeology. Perspectives of a cross-cultural dialogue - 14th symposium 1994 of the Swiss Academy of Humanities and Social Sciences in cooperation with the Swiss-Liechtenstein Foundation for Archaeological Research Abroad with the part*. Switzerland: Fribourg University Press, Fribourg 1997.
- Symonides J.: *Sport in the service of human rights (Le sport au service des droits de l'homme) - Conférence mondiale sur l'Education et le Sport pour une culture de la paix*. UNESCO, Paris 1999.
- Thiagarajan S., Steinwachs B.: *BARNGA a simulation game on cultural clashes*. Intercultural Press, Yarmouth 1990.
- Trentacosta J. (red.): *Multicultural and gender equity in the mathematics classroom. The gift of diversity*. National Council of Teachers of Mathematics, Reston 1997.
- Vergani T.: *O zero e os infinitos: uma experiência de antropologia cognitiva e de educação matemática intercultural*. Minerva, Lisboa 1991.
- Wood P. (red.): *Cités interculturelles - Vers un modèle d'intégration interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Zaslavsky C.: *Multicultural mathematics interdisciplinary, cooperative-learning activities*. J.Weston Walch, Portland 1993.
- Zaslavsky C.: *The multicultural math classroom bringing in the world*. Heinemann, Portsmouth 1996.

SUPLEMENTOJ

* * *

- Programo pri instruado de turismo en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz
- Programo pri instruado de kulturo kaj pola lingvo en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz
- Programoj de Esperanto-instruado en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz
- Niveloj de lingva lerteco laŭ klasifiko de Eŭropa Unio

INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
en BYDGOSZCZ, POLLANDO
AIS - KLERIGEJO en BYDGOSZCZ (AKB)
de la Internacia Akademio de la Sciencoj – San Marino (AIS)
STR. M. SKŁODOWSKIEJ-CURIE 10, PL-85-094 BYDGOSZCZ,
POLLANDO
<http://www.esperanto-turismo.za.pl>
<http://www.esperanto.bydgoszcz.eu>
e-poŝto: stud-esperanto@wp.pl, andreo@rubikon.net.pl
tel./fax: (+48-52) 346-11-51

Studadprogramoj de AIS pri turismo kaj kulturo

**en Internacia Studumo pri Turismo kaj
Kulturo (ISTK) – Klerigejo de AIS
en Bydgoszcz (AKB)**

**INTERNACIA CENTRO PRI KULTURO KAJ TURISMO
„KUJAVIO KAJ POMERELIO”**

BYDGOSZCZ 2010

La libreton „Studadprogramoj de AIS pri turismo kaj kulturo en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo (ISTK) – Klerigejo de AIS en Bydgoszcz (AKB)” oni eldonis okaze de la 20-jara agado /1991-2010/ de Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo (ISTK) kaj la 15-jara agado /1996-2010/ de ISTK kunlabore kun la Akademio Internacia de la Sciencoj (AIS).

La studadprogramojn pri turismo kaj kulturo redaktis:
ASci. Andrzej Grzębowski kunlabore kun mag. Adam Chyliński, mag. Zygmunt Grzesiak, Irena Grzębowska, Asci. Regina Grzębowska, d-ro. inĝ. Cezary Koscielak, Prof. d-ro hab. Aleksandra Kowalczyk, mag. Jerzy Kuligowski, mag. Julita Kurek, mag. Kazimierz Ludwicki, mag. Henryk Nahorski, mag. Wojciech Rumiński, mag. Wojciech Sobolewski, Prof. d-ro hab. Adam Sudoł, mag. Alojzy Szulc kaj Urszula Tupajka.

La studadprogramojn tradukis el la pola lingvo kaj komputile preparis por presado ASci. Regina Grzębowska

Eldonkvanto 3.600 ekz.

eldonis:
„Skonpres” Kruszyn Kraj.
tel. (+48) 523 237 099,
mob. (+48) 601 666 963;
rete: skonpres@poczta.onet.pl

presado: „Skonpres”

ISBN: 978-83-62323-00-5

INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
CENTRO de KONSTANTA EDUKADO en BYDGOSZCZ
KLERIGEJO DE LA INTERNACIA AKADEMIO DE LA SCIENCIOJ
(AIS)

STR. M.SKŁODOWSKIEJ-CURIE 10, PL-85-094 BYDGOSZCZ
tel./fax: (+48-52) 346-11-51 - e-mail: stud-esperanto@wp.pl

PROGRAMO PRI INSTRUADO DE TURISMO
en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz

TA. Kurso por internaciaj vojaĝgvidantoj	20 STU–160h.	p.2-3
TB. Kurso por regionaj turismaj ĉiĉeronoj	30 STU–240h.	p.4
TC. Kurso por gvidantoj de porinfanaj aranĝoj	5 STU – 40 h.	p.5
TD. Kurso por oficistoj pri turisma informado	15 STU–120h.	p.6-7
TE. Kurso por oficistoj de vojaĝagentejo	20 STU–160h.	p.8-10
TF. Kurso por organizantoj de turisma priservado	30 STU–240h.	p.11-12
TG. Kurso por specialisto pri organizado kaj disvolvo de turismo	20 STU–160h.	p.13-14

Kune: **150 STU = 1200 horoj**

La programo estis preparita laŭ Bolonja kredit-modula sistemo por Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz – AKB /AIS Klerigejo Bydgoszcz/ de Internacia Akademio de la Sciencoj (AIS).

TA. KURSO POR INTERNACIAJ VOJAĜGVIDANTOJ

- 1. Turisma industrio en Pollando kaj en la mondo: 8h. (1STU)**
 Bazaj difinoj kaj priskriboj laŭ terminologio de WTO /Monda Turisma Organizo/.
 Specoj de turismo kaj formoj de ripozado.
 Turismaj agentejoj kaj organizoj.
 Industria memregado en la disvolvo de turismo, politiko de la ŝtato kadre de disvolvo de turismo. Reguloj de la egaligita disvolvo de turismo.
- 2. Priservo de turisma trafiko: 8h. (1STU)**
 Reguloj de la ekspedo de la grupo
 Reguloj por la ekspedo de alvenaj grupoj, dokumentoj, teknikoj de realigado
 Reguloj por la ekspedo de forveturaj grupoj, dokumentoj, teknikoj de realigado
 Reguloj de finkalkuloj de realigitaj grupoj, devizaj postuloj
- 3. Priservo de turisma trafiko: 8h. (1STU)**
 Specialigitaj grupoj – trampingo, trekingo, kvalifikita turismo
 Priservo de la naciaj grupoj kaj de la grupoj de handikapitoj
 Kondiĉoj por partopreno kaj rezigno, akceptado kaj realigado de klientaj plendoj
 Eblecoj ŝanĝi la programojn de turismaj aranĝoj
- 4. Priservo de turisma trafiko: 8h. (1STU)**
 Programado de turismaj aranĝoj
 Specoj de kontraktoj kun partneroj en turismo
 Specoj kaj specifoj de turisma transporto kaj komunikaj eblecoj en Pollando
 Sistemo de turisma informado en Pollando
- 5. Priservo de turisma trafiko: 8h. (1STU)**
 Hotelaj retoj kaj ĉenoj
 Gastronomiaj retoj kaj ĉenoj
 Reguloj de kunlaboro kun hoteloj
 Reguloj de kunlaboro kun gastronomio
- 6. Soci-politika sistemo de Pollando. Pollando kadre de Eŭropo kaj mondo: 8h. (1STU)**
 Politika sistemo en Pollando fone de mondaj sistemoj
 Regopova strukturo de Pollando
 Nacieco, loĝantaro, administra divido de la lando
 Bazaj informoj pri ekonomia geografio de Pollando kaj de la mondo, Pollando en Eŭropa Unio
 Signifo de soci-politikaj problemoj en priservo de turismaj grupoj
- 7. Turisma geografio de Pollando kaj Eŭropo: 8h.(1STU)**
 Ĉefaj turismaj centroj kaj itineroj en Pollando kaj en Eŭropo
 Komunikaciaj itineroj, atingeblecoj de la urbocentroj, parkejoj, hoteloj, landlimaj trapasejoj
 Orientiĝo en la tereno kaj kapablo uzi mapon
 Metodoj prepari priskribojn de turismaj aranĝoj, itineroj kaj lokoj
- 8. Arkitekturaj stiloj kaj monumentoj: 8h. (1STU)**
 Antaŭromanika kaj romanika stiloj. Ekzemploj de monumentoj
 Gotika stilo. Ekzemploj de monumentoj
 Renesanca kaj baroka stiloj. Ekzemploj de monumentoj
 Stiloj de la 19-a kaj 20-a jarcentoj. Ekzemploj de monumentoj

9. Demografio. Materia kulturo: Naciaj, religiaj minoritatoj en Pollando kaj en la mondo Pilgrimadoj. Ĉefaj sanktejoj Kulturaj trezoroj en Pollando kaj ilia lokigo Gravaj sanktejoj kaj kulturaj trezoroj en la mondo	8h. (1STU)
10. Protektataj teritorioj. Muzeoj: Specoj de protektataj teritorioj en Pollando kaj Eŭropo Reguloj de turisma trafiko en protektataj teritorioj Turisma informado, en tio eldonajoj Muzeoj kaj skansenoj	8h. (1STU)
11. Juraj leĝoj en turismo: Turisma etika kodekso Kontraktoj en turismo Protekto de konsumantoj en la kontraktoj de turismaj organizantoj Jura respondeco de turisma oficejo	8h. (1STU)
12. Respondeco: Respondeco de la vojaĝgvidanto Jura respondeco de la vojaĝgvidanto kaj organizanto de turismo Dungo de vojaĝgvidantoj surbaze de laborkontrakto kaj de civilaj-juraj kontraktoj Rajtoj kaj devoj de la vojaĝgvidanto, juraj reguloj en la funkciado de turisma gvidado	8h. (1STU)
13. Reguloj en la persona trafiko. Asekuroj: Konsuleja protektado Reguloj en la persona trafiko: pasportaj, doganaj, vizaj, devizaj kaj registraj reguloj Formoj de asekuro de turistoj, protokoloj de la domaĝoj Agado de vojaĝgvidanto en eksterordinaraj cirkonstancoj	8h. (1STU)
14. Sekureco, profilaktiko kaj sanprotekto, higieno en turismo: Danĝero por la sano kaj vivo dum turismaj aranĝoj Baza ekipo de la vojaĝ-apoteko Fundamentoj de la unua antaŭkuracista helpo Sindeteno de la vojaĝgvidanto okaze de hastaj akcidentoj kaj malsaniĝoj	8h. (1STU)
15. Vojaĝgvidanto kaj la grupo: Solve de la konfliktoj, bazo de interkomunikiĝo, publikaj rilatoj Animado de la grupo Teknikoj de influo al la homamaso Elementoj de bona sindeteno (savoir-vivre) kaj la protokolo en bizneso	8h. (1STU)
16. Kiu povas esti la vojaĝgvidanto? Kiel agi en netipaj situacioj? Agado de la vojaĝgvidanto en eksterordinaraj situacioj Reguloj de la protokolo de la eventoj Psikofizikaj kvalitoj de la vojaĝgvidanto, programo de la persona disvolvado Emisio de la voĉo – praktikaj okupoj	8h. (1STU)
17. Planado de turismaj aranĝoj: Eŭropo, Azio, Aŭstralio, Afriko, Ameriko	8h. (1STU)
18. Transporto en la turismo: Busa, Bus-prama kaj ŝipkrozadoj, Fervoja, Aviadila	8h. (1STU)
19. Praktikaj okupoj – enlandaj ekskursoj:	8h. (1STU)
20. Praktikaj okupoj – eksterlandaj ekskursoj:	8h. (1STU)
Kune:	160 h. (20 STU)

TB. CORSO POR TURISMAJ ĈIĈERONOJ

1. Historio de Pollando	16 h.	(2 STU)
2. Turisma geografio de Pollando	16 h.	(2 STU)
3. Historio de kulturo en Pollando	16 h.	(2 STU)
4. Protekto de naturo kaj naturmedio en Pollando	8 h.	(1 STU)
5. Turismo en Pollando	16 h.	(2 STU)
6. Metodiko kaj etiko de la ĉiĉeronado	8 h.	(1 STU)
7. Ĝeneralaj reguloj de sekureco	8 h.	(1 STU)
8. Bazaj juraj reguloj en turismo	8 h.	(1 STU)
9. Elektitaj problemoj de psikologio kaj sociologio	8 h.	(1 STU)
10. Historio de la regiono fone de historio de Pollando	16 h.	(2 STU)
11. Kulturo kaj arto de la regiono	16 h.	(2 STU)
12. Geografia karakterizo de la regiono	16 h.	(2 STU)
13. Etnografio de la regiono	16 h.	(2 STU)
14. Natura medio de la regiono kaj ĝia protekto	8 h.	(1 STU)
15. Turisma mastrumado de la regiono	16 h.	(2 STU)
16. Kono de la tereno kaj topografio	16 h.	(2 STU)
17. Metodiko kaj tekniko de la gvidado de lokaj ekskursoj	8 h.	(1 STU)
18. Religiokono	8 h.	(1 STU)
- antikvaj – Egipto, Grekio, Romo		
- orientaj religioj – hinduismo, sikhismo, buddismo, Konfuciismo		
- judaismo, islamo		
- kristana religio		
19. Vizitado de Bydgoszcz kun ĉiĉerono – praktiko	8 h.	(1 STU)
20. Ekskurso tra Kujavia-Pomerelia vojevodio - praktiko	8 h.	(1 STU)

Kune: 240 h. (30 STU)

TC. KURSO POR GVIDANTOJ DE PORINFANAJ ARANĜOJ

Programo de la prepara kurso por kandidatoj por edukantoj - prizorgantoj en la infanaj kaj junularaj ripozcentroj laŭ dekreto de Ministro de Nacia Edukado de la 19-a de februaro de 1997 (Jura Ĵurnalo n-ro 18 poz. 102)

1. Organizado de la ripozo por infanoj kaj junularo:	2 h.
- koordina rolo de la edukaj instancoj	
- formoj de la ripozo, organizantoj de la ripozo	
- bazaj juraj kaj devigaj reguligoj	
2. Organizado de la okupoj en la ripozejo:	2 h.
- strukturo de la ripozejo	
- konsilio de la edukantoj	
- grupo kiel eduka ensemblo	
- organizado de la vivo, horaro de la tago	
- regularo de la partoprenanto	
3. Planado de la eduk-prizorga laboro:	3 h.
- prilaboro de la eduka plano por la grupo	
- metodoj kaj formoj de la realigado de edukaj planoj	
- dokumentoj de la edukanto-prizorganto	
4. Devoj de la junulara grupedukanto:	2 h.
5. Fizkultura edukado kaj sporto en la ripozejo:	2 h.
- celoj kaj taskoj de la fizkultura edukado	
- amasa instruado de la naĝado	
- ludoj kaj mov-amuzoj, okupoj pri ensemblaj ludoj	
- leĝera atletiko, sporta olimpiko ktp.	
6. Turismo kaj landkono - celoj kaj taskoj de turismo kaj landkono en la eduka laboro de la ripozejo:	5 h.
- organizado de la ekskursoj	
- organizado de la tendaroj kaj bivakoj, terenaj ludoj ktp.	
7. Kultur-edukaj okupoj – celoj kaj taskoj de kultur-edukaj okupoj:	14 h.
- organizado de kultur-edukaj okupoj, kulturaj elementoj en tagordo de la okupoj	
- ludoj kaj amuzoj en la edukĉambro, konkursoj, ekspozicioj, disputoj	
- kantado, muzikado, ludoj kun kantoj,	
- organizado de solenaĵoj, aranĝoj, vesperoj, bivakfajroj	
- preparado de kronikoj	
8. Praktik-teknikaj okupoj - Celoj kaj taskoj de la praktik-teknikaj okupoj:	2 h.
- formoj kaj tipoj de la praktik-teknikaj okupoj	
- dekoraciaj kaj ornamaj laboroj	
- individuaj intersiĝoj de la partoprenantoj	
- disvolvo de la intersiĝoj de la partoprenantoj	
9. Soci-utilaj laboroj - Celoj kaj taskoj de la soci-utilaj laboroj:	2 h.
- eduka signifo de la soci-utilaj laboroj	
- laboroj kadre de la mempriservo	
- laboroj por la ripozejo, laboroj por la naturmedio	
10. Sekureco de la vivo kaj sano de la partoprenantoj en la ripozejo:	6 h.
- priskriboj pri sekureco	
- priskriboj pri sano kaj higieno en la ripozejo/ ripozcentro	
11. 18 Lecionoj + 18 ekzercoj + Ekzamenoj – 4 h.	Kune: 40 h. (5 STU)

TD. PROGRAMO DE LA KURSO POR OFICISTOJ

PRI TURISMA INFORMADO "it" (15 STU – 120 h.)

A. Bazaj difinoj kaj priskriboj	8 h. (1 STU)
- Henri Beyle (de Stendhal) – 1838j. „turismo” en literaturo; Thomas Cook – 1841j. La unua ekskurso Walter Hunziker kaj Kurt Krapf – unua difino de turismo; Internacia turismo, Roma Konvencio – 1963,	
- La plej gravaj turismaj organizoj en Pollando kaj en la mondo	
- Socia kaj mastruma rolo de turismo, funkcioj de nuntempa turismo	
- Karakterizo de la bazaj formoj de turisma trafiko	
B. Turisma atrakcieco en la turisma informado	8 h. (1 STU)
- Turisma trafiko - servpostulo	
- Valoroj de akceptejoj – materia turisma bazo, sistemo de organizado kaj priservo – varkvanto/oferto	
- Turismaj valoroj – ripozaj, landkonaj, specialigitaj	
- Turisma spaco – disdivido je unuoj	
C. Historio de "it" en Pollando fone de disvolvo de turismo	8 h. (1 STU)
D. Marketiko, reklamo, propago, promocio en turisma informado	8 h. (1 STU)
E. Kreado de atrakcia bildo de la regiono kaj de Pollando ekstere	8 h. (1 STU)
- Pola nomlisto de UNESCO- protektado de monda natura kultura heredaĵo, unikaĵoj de la pola naturo (polaj naciaj parkoj, turoj, cikonioj, maragloj, ktp.)	
- Monumentoj de la nula internacia klaso kaj turismaj centroj en Pollando	
- Priservo de la turismaj foiroj kaj studvojaĝoj de la eksterlandaj ĵurnalistoj	
- Kontribuoj de elstaraj poloj al la disvolvo de la monda ekonomio, scienco kaj kulturo, fenomeno de "Solidareco"	
F. Sistemo de turisma informado	8 h. (1 STU)
- Limskalo de la agado de la unoj de „it"	
- Ĉefaj grupoj uzantaj la servojn de la sistemo „it"	
- Metodoj de la kolekto kaj verigado de la informoj	
- Universala limskalo de la servataj informoj (vizitoj, doganoj, vojaĝaj ĉekoj)	
G. Grupoj de la datenaj bazoj de la sistemo „it"	8h. (1 STU)
- Informoj pri turismaj valoroj	
- Informoj pri mastrumado de turismaj valoroj	
- Informoj pri turismaj servoj	
- Informoj pri turismaj produktoj	
H. Turismaj valoroj de Kujavia – Pomerelia regiono	16h. (2 STU)
- Mastrumado en turismo	
- Aŭtaj itineroj (Piasta, de Kopernik, de Lokietek, de Ludoviko Zamenhof)	
- Perpiedaj, biciklaj, kajakaj kaj boataj itineroj	
- Kuraĉlokoj (Ciechocinek, Inowrocław, Wieniec Zdrój, Grudziądz/Marusza)	
- Monumentoj kaj historiaj objektoj	
- Elstaraj homoj de la regiono	
- Geografiaj regionoj de la Kujavia–Pomerelia vojevodio	
- Etnografiaj regionoj – kulturo kaj popolarto	
I. Taskoj de la organizaj unuoj de la sistemo "it"	8 h. (1 STU)
- Pola Turisma Organizo	
- Vojevodiaj centroj de la turisma informado	
- Distriktaĵaj komunumaj centroj de turisma informado kaj giĉetoj de „it" – multimediaj giĉetoj de "it" en la urbo	
- Forumo de Turisma Informado	

- J. Organizado de la laboro en la centro kaj en la giĉeto „it”** 8h. (1 STU)
 - Financado de la agado
 - Licencoj, predispozicioj, kvalifikoj kaj devoj de la informanto – edukado de la kadroj por turisma informado
 - Tekniko de la priservo de la turistoj (komunikado, prezentadoj, standoj, baneroj, tabuloj, komputiloj en “it” ktp.)
 - Situo, emblemigo kaj ekipigo de la ejo

- K. Fontoj de la turismaj informoj** 8 h. (1 STU)
 - Interreto - SITkaj PP, portaloj POT, ROT, LOT
 - Neperiodaj eldonaĵoj – ISBN – gvidlibroj, atlasoj, mapoj, planoj de la urboj, katalogoj, faldolioj, kalendaroj de la aranĝoj, trafikaj horaroj, ktp.
 - Periodaj eldonaĵoj – ISSN – fakaj, lokaj, specialistaj, foiraj, ktp.
 - „Biblioteko de turisma informanto” – baza kompendio de la informanto
 - Televido – telegazeto, radio, gazetaro, filmo

- L. Laboro kun mapo, la plej perfekta fonto de turismaj informoj** 8 h. (1 STU)
 - Kartografiaj projektadoj, geografiaj, kartografiaj kaj topografiaj retoj, situigo de la geografiaj objektoj – praktiko
 - Skalo, generaligo kaj specoj de la mapoj (planoj), elementoj kaj tipoj de la mapoj
 - Metodoj por prezenti reliefo de la tereno kaj nombraj ecoj, kartometrio (mezuro de la surfaco, distanco kaj la anguloj – praktiko)
 - Orientiĝo en la malfacila tereno sen GPS, uzo de la kompasoj kaj mapoj - praktiko
 - Planado de la turismaj itineroj, signifo de la mapo en komunikado, aviadila – ortodroma; mara – loksodroma kaj antikvaj portolanoj; tera - itineraroj
 - Ĉefa geodeto de la Lando – Ĉefa Centro pri Geodezia Dokumentado kaj Kartografio en Varsovio – landaj kartografiaj resursoj – reguloj kaj metodoj de la uzado

- M. Fotografado** 8 h. (1 STU)
 - Historio, teorio de koloroj, teknikoj, optikaj leĝoj, specoj de aparatoj kaj instalaĵoj
 - Lumigo, reguloj de bilda komponado, laboro en ekstremaj kondiĉoj
 - Cifera fotografio kaj arkivizado
 - Reguloj de prilaboro kaj klasifikado de la fotoj por eldonejoj

- N. Fundamentoj de la aŭtoraj leĝoj** 8h. (1 STU)
 - Rajto al bild-portreto, efemeria portreto, bild-portreto de publikaj personoj, modeloj
 - Escepta aŭtoraj rajtoj por disponi pri la verko kaj ĝia limigo, noto copyright
 - Transdono (vendo) de proprietaj aŭtoraj rajtoj - kontrakto, licencitipoj
 - Grupa administrado de la aŭtoraj rajtoj

En tio 80 h. laŭ programo TD pri turisma informado
Kune: 80+240 h. (15 STU)

TE. KURSO POR OFICISTOJ DE VOJAĜAGENTEJO
Turisma informado- programoj pri turisma informado 80 h. (10 STU)
Informatiko en la turismo kaj rekreado 16 h. (2 STU)

- mondaj rezervaciaj sistemoj, ilia teritoria atingo kaj reguloj de la funkciado
- novaj teknologioj enkondukitaj por pliperfektigo de la priservo de turisma trafiko
- komputilaj programoj dediĉitaj por priservo de la tranokta bazo, tur-agentejoj
- inform-sistemoj kaj rezerv-sistemoj je landa kaj eksterlanda atingopovo
- portaloj de POT, turismaj aktualaĵoj
- paĝoj www. LOT kaj ROT
- interreta sistemo de Turisma Informado kaj Promocio de Pollando

Marketiko, reklamo, propago, promocio, en turisma informado 8 h. (1 STU)

- Kreado de atrakcia bildo de la regiono kaj de Pollando ekstere** 8 h. (1 STU)
- Pola nomlisto de UNESCO- protektado de monda natura kultura heredaĵo, unikaĵoj de la pola naturo (polaj naciaj parkoj, turoj, cikonioj, maragloj, ktp.)
  - Monumentoj de la nula internacia klaso kaj turismaj centroj en Pollando
  - Priservo de la turismaj foiroj kaj studvojaĝoj de la eksterlandaj ĵurnalistoj
  - Kontribuoj de elstaraj poloj al la disvolvo de la monda ekonomio, scienco kaj kulturo, fenomeno de “Solidareco”

Sistemo de turisma informado 8 h. (1 STU)

- Limskalo de la agado de la unoj de „it”
- Ĉefaj grupoj uzantaj la servojn de la sistemo „it”
- Metodoj de la kolekto kaj verigado de la informoj
- Universala limskalo de la servataj informoj (vizioj, doganoj, vojaĝaj ĉekoj)

Grupoj de la datenaj bazoj de la sistemo „it” 8h. (1 STU)

- Informoj pri turismaj valoroj
- Informoj pri mastrumado de turismaj valoroj
- Informoj pri turismaj servoj
- Informoj pri turismaj produktoj

Turismaj valoroj de Kujavia – Pomerelia regiono 16h. (2 STU)

- Mastrumado en turismo
- Aŭtaj itineroj (Piasta, de Kopernik, de Lokietek, de Ludoviko Zamnehof)
- Perpiedaj, biciklaj, kajakaj kaj boataj itineroj
- Kuraĉlokoj (Ciechocinek, Inowrocław, Wieniec Zdrój, Grudziądz/Marusza)
- Monumentoj kaj historiaj objektoj
- Elstaraj homoj de la regiono
- Geografiaj regionoj de la Kujavia–Pomerelia vojevodio
- Etnografiaj regionoj – kulturo kaj popolarto

Taskoj de la organizaj unuoj de la sistemo “it” 8 h. (1 STU)

- Pola Turisma Organizo
- Vojevodiaj centroj de la turisma informado
- Distriktaj kaj komunumaj centroj de turisma informado kaj giĉetoj de „it”
- multimediaj giĉetoj de “it” en la urbo
- Forumo de Turisma Informado

Organizado de la laboro en la centro kaj en la ĝiĉeto „it” 8h. (1 STU)

- Financado de la agado
- Licencoj, predispozicioj, kvalifikoj kaj devoj de la informanto – edukado de la kadroj por turisma informado
- Tekniko de la priservo de la turistoj (komunikado, prezentadoj, standoj, baneroj, tabuloj, komputiloj en “it” ktp.)
- Situo, emblemigo kaj ekipigo de la ejo

Fontoj de la turismaj informoj 8 h. (1 STU)

- Interreto - ISITkaj PP, portaloj POT, ROT, LOT
- Neperiodaj eldonaĵoj – ISBN – gvidlibroj, atlasoj, mapoj, planoj de la urboj, katalogoj, faldoloj, kalendaroj de la aranĝoj, trafikaj horaroj, ktp.
- Periodaj eldonaĵoj – ISSN – fakaj, lokaj, specialistaj, foiraj, ktp.
- „Biblioteko de turisma informanto” – baza kompendio de la informanto
- Televido – telegazeto, radio, gazetaro, filmo

Laboro kun mapo, la plej perfekta fonto de turismaj informoj 8 h. (1 STU)

- Kartografiaj projektadoj, geografiaj, kartografiaj kaj topografiaj retoj, situigo de la geografiaj objektoj – praktiko
- Skalo, generaligo kaj specoj de la mapoj (planoj), elementoj kaj maptipoj
- Metodoj por prezenti reliefon de la tereno kaj nombraj ecoj, kartometrio (mezuro de la surfaco, distanco kaj la anguloj – praktiko)
- Orientiĝo en la malfacila tereno sen GPS, uzo de la kompasoj kaj mapoj – praktiko en tereno
- Planado de la turismaj itineroj, signifo de la mapo en komunikado, aviadila – ortodroma; mara – loksodroma kaj antikvaj portolanoj; tera - itineroj
- Ĉefa geodeto de la Lando – Ĉefa Centro pri Geodezia Dokumentado kaj Kartografio en Varsovio – landaj kartografiaj resursoj – reguloj kaj metodoj de la uzado

Fotografado 8 h. (1 STU)

- Historio, teorio de koloroj, teknikoj, optikaj leĝoj, specoj de aparatoj kaj instalaĵoj por fotografado
- Lumigo, reguloj de bilda komponado, laboro en ekstremaj kondiĉoj
- Cifera fotografio kaj arkivizado
- Reguloj de prilaboro kaj klasifikado de la fotoj por eldonejoj

Fundamentoj de la aŭtora leĝo 8h. (1 STU)

- Rajto al bild-portreto, efemia portreto, bild-portreto de publikaj personoj, modeloj
- Escepta aŭtora rajto por disponi pri la verko kaj ĝia limigo, noto copyright
- Transdono (vendo) de proprietaj aŭtoraj rajtoj - kontrakto, licencitipoj
- Grupa administrado de la aŭtoraj rajtoj

Fiziologio de la homo 16 h. (2 STU)

- rolo de la centra nerva sistemo en la regulado de apartaj homorganoj
- konstruo kaj funkcio de muskoloj

- sango, ĝia konsisto, ecoj kaj rolo
- funkcioj de la cirkulada sistemo
- konstruo kaj funkcioj de la spira sistemo
- klasifiko de fizikaj laboroj
- energetikaj procesoj kaj fiziologiaj ŝanĝoj dum la fizika laboro
- reagoj al fizika laboro de diversaĝaj personoj
- laciĝo – specoj, lokigo kaj simptomoj
- ripozo, metodoj de ĝia aktivigo
- adapto de la organismo al sinŝanĝantaj kondiĉoj de naturmedio

Metodoj kaj teknikoj de la priservo de turisma trafiko 16 h. (2 STU)

- formoj de la priservo de turisma trafiko
- nocio de la turisma aranĝo – bazaj reguloj de organizado, aktivigo kaj priservo de la aranĝoj
- gvidado de la komercaj negocoj
- vojaĝdokumentoj por eksterlando (pasportoj, vizoj, vojaĝĉekoj)
- asekuraj servoj en turismo – bazaj dokumentoj
- teknikoj de programado, kalkulado kaj organizado de turismaj aranĝoj
- realigado de la aranĝoj kaj kontrolo de ĝia realigado

Klimatologio kaj meteorologio 8 h. (1 STU)

- procesoj en la atmosfero
- klarigo de nocioj – klimatologio kaj meteorologio
- elementoj de la klimato kaj ĝia infuo al la sano de la homo
- bioklimatologio kaj ĝiaj elementoj
- karakterizo de la klimatoj en Eŭropo
- klimataj zonoj de la mondo

Seminario 8 h. (1 STU)

- konigo kun reguloj de la bakalaŭraj verkoj
- scipovo de kolektado kaj elekto de materialoj por verka temo
- scipovo de analizo de la kolektita materialo
- tekniko por skribi diplomverkojn

Kune: 240 h. (30 STU)

TF. CORSO POR ORGANIZANTOJ DE TURISMA PRISERVADO

Fundamentoj de informatiko 32 h. (4 STU)

Enkonduko al informatiko:

- strukturo de komputilo, informosistemo, administrado de datumoj
- teksta editoro (skribado, editio kaj formatigo de datenoj, uzo de funkcioj, grafiko)
- komputialj retoj (organizado kaj reguloj de uzado de Interreto)
- laboro kun programoj: Word, Excel, Access, - praktiko

Fundamentoj de turismo 24 h. (3 STU)

- bazaj nocioj kaj difinoj
- kriterio por klasifikado de turismaj fenomenoj
- historio de turismo
- kondiĉoj por disvolvo de turismo
- bezonoj kaj motivoj kultivi la turismon
- karakterizado de bazaj formoj de turisma trafiko
- landa kaj eksterlanda turisma trafiko
- strukturo de turisma aktiveco de la popolo
- influo de la turismo al homo, naturmedio, soci-kultura medio
- organizado de la turismo en Pollando kaj en la mondo
- medioj kaj rekreaj grupoj
- turismaj organizoj en elektitaj landoj

Turisma industrio en Pollando kaj en la mondo 8 h. (1 STU)

- bazaj difinoj kaj priskriboj laŭ terminologio de WTO /Monda Turisma Organizo/
- specoj de turismo kaj formoj de ripozado.
- turismaj agentejoj kaj organizoj.
- industria memregado en la disvolvo de turismo, politiko de la ŝtato kadre de disvolvo de turismo. Reguloj de la egaligita disvolvo de turismo.

Historio de la regiono fone de historio de Pollando 32 h. (4 STU)

- elektitaj informoj pri historio de Pollando
- pli gravaj eventoj en historio de la regiono
- karakterizo de la urboj kaj loĝlokoj de la regiono (historio, pli gravaj monumentoj, nuntempo, pli gravaj objektoj de publika uzado)
- la regiono dum periodoj de la Dua Pola Respubliko kaj la Dua Mondmilito
- rekonstruo post la militaj detruoj
- pli gravaj temoj de la nuntempa historio

Kulturo kaj arto de la regiono 32 h. (4 STU)

- historio de kulturo kaj arto en la regiono
- influo de la regiona kulturo al nacia kulturo
- monumentoj de arkitekturo, pentroarto kaj skulptarto
- elstaraj historiaj personecoj de la regiono, urbo, objektoj ligitaj kun ili
- muzeoj, sciencaj kaj kulturaj institucioj, informoj pri vizitado
- gazetaro kaj regionaj eldonoj

Marketiko de turismaj kaj rekreaj servoj 16 h. (2 STU)

- produkto en la merkato de turismaj kaj rekreaj servoj
- fazoj de la produkto
- marketika strategio de la serv-vendado
- strategio de distribuo en la merkato de turismaj kaj rekreaj servoj
- logo de la firmao
- kontrolo de la efikeco de la reklamo
- serĉado kaj kunlaboro kun valoraj kontrahentoj
- mondaj tendencoj en la lanĉado de turisma produkto
- tipoj de la reklamo

Naturaj kondiĉoj por la turismo 32 h. (4 STU)

- naturmedio kiel medio por vivo kaj ripozado de la homo kaj interesobjekto de turisto
- naturaj resursoj kaj valoroj en turismo
- naturaj komponantoj kaj elementoj de la turisma produkto
- influo de la naturmediaj komponantoj kaj elementoj kaj ĝiaj ecoj al homorganismo
- perceptado de la geografia spaco
- metodoj de naturmedia valorigo por ripozado

Planado kaj organizado de ripozformoj en diversaj tipoj de landpejzaĝo:

- altmontara, montara
- ĉemara
- norda ĉelaga
- mezpollanda ĉelaga
- silika alteca
- kalka alteca
- submonta
- leŭsa alteca
- ebena

Turisma geografio de Pollando kaj fundamentoj de etnografio 24 h. (3 STU)

- arkitektaj stiloj kaj monumentoj
- polaj naciaj parkoj
- pejzaĝaj parkoj
- naturprotektado
- kulturaj trezoroj en Pollando kaj ilia situo
- turisma informado inkluzive eldonaĵojn, muzeojn, skansenojn, naciajn minoritatojn, religiojn
- fundamentoj de ĉiĉerona metio

Psikologio 32 h. (4 STU)

- celoj kaj taskoj de psikologio, ekkonaj procesoj
- homa sindeteno kaj liaj determinantoj, karakterizo de hombezonoj
- motivado en la turismo kaj rekreado
- emocioj kaj ĝiaj fontoj
- sinteno kaj ĝiaj komponantoj
- nuntempaj konceptoj de la personeco, interesiĝoj
- homo en malfacila situacio, streso, ekkono kaj pritakso de homo
- homa komunikado, negocoj
- psikoprofilaktikaj valoroj de la turismo kaj rekreado
- sindependigoj

Turisma politiko 8 h. (1 STU)

- turisma politiko de la ŝtato (superregiona, regiona kaj loka)
- turisma politiko de la superŝtataj integraciaj strukturoj kaj internaciaj organizoj, ĝiaj formoj, skalo kaj instrumentoj por realigo
- formoj, instrumentoj por realigo de turisma politiko en la nivelo de Eŭropa Unio kaj praktika uzo dum la planado de disvolvo de turisma produkto

Kune: 240 h. (30 STU)

**TG. KURSO POR SPECIALISTO PRI ORGANIZADO
KAJ DISVOLVO DE TURISMO**

Organizado kaj administrado	16 h. (2 STU)
- objekto kaj direktoj de la disvolvo de organizado kaj administrado - celoj, tipoj kaj funkcioj de la sistem-organizaj strukturoj - formalaj kaj neformalaj organizaj strukturoj - adminstrado kaj ĝiaj funkcioj Teknikoj de la adminstrado: - decidoj de gvidantoj - administrado de la personaro - nuntempa menaĝero kaj kondiĉoj de lia sukceso - organizado kaj administrado en la turismo kaj rekreado	
Ekonomio kaj ekonomiko en turismo	32 h. (4 STU)
Ĉefaj ekonomiaj problemoj Elementoj de la merkato: - vendeblo, varkvanto, prezo, valoro kaj prezo Funkcioj kaj specoj de la mono Entreprenoj en la merkato Internacia komerco Paga kaj komerca bilanco - valutaj kurzoj, doganoj, kontingentoj Integraciaj procesoj en monda ekonomio Ekonomio de turismo kaj rekreado Turismo kaj rekreado en nacia kaj regiona ekonomio Turismo kaj rekreado en la konsumado Turisma merkato kaj ĝiaj elementoj Turisma politiko Multiplikanta efekto en turismo kaj rekreado Turisma kaj rekrea entrepreno kiel merkata kategorio dr Geisner	
Psikologio	32 h. (4 STU)
- celoj kaj taskoj de psikologio, ekkonaj procesoj - homa sindeteno kaj liaj determinantoj, karakterizo de hombezoj - motivado en la turismo kaj rekreado - emocioj kaj ĝiaj fontoj, sinteno kaj ĝiaj komponantoj - nuntempaj konceptoj de la personeco, interesiĝoj - homo en malfacila situacio, stresoj, ekkono kaj pritakso de homoj - homa komunikado, negocoj - psikoprofilaktikaj valoroj de la turismo kaj rekreado, sindependigoj	
Ekologio	8 h. (1 STU)
- elementoj de la naturmedio kaj ekologiaj faktoroj - ekologiaj rajtoj kaj reguloj por organizado de la vivo - biosfero kiel vivmedio, biotekaj resursoj de la Tero - homo – naturo: return-kuplado	
Turisma geografio	64 h. (8 STU)
- bazaj metodoj por pritakso de atrakcieco de naturmedio por turismo - turisma atrakcieco de naturala kaj kultura landpejzaĝo - turismaj regionoj de: Pollando, Eŭropo, Azio, Norda Ameriko, Centra Ameriko, Suda Ameriko, Afriko, Aŭstralio - itineroj por internacia turismo en Centra Eŭropo: Italio, Francio, Grekio, Hispanio, Portugalio, Aŭstrio, Germanio, Skandinavio - Orienta Eŭropo - turisma atrakcieco de elektitaj regionoj ekster Eŭropo	

Metodoj kaj teknikoj de priservo de turisma trafiko	16 h. (2 STU)
- formoj de la priservo de turisma trafiko - nocio de la turisma aranĝo – bazaj reguloj de organizado, aktivigo kaj priservo de la aranĝoj - gvidado de la komercaj negocoj - vojaĝdokumentoj por eksterlando (pasportoj, vizioj, vojaĝĉekoj) - asekuraj servoj en turismo – bazaj dokumentoj - teknikoj de programado, kalkulado kaj organizado de turismaj aranĝoj - realigado de la aranĝo kaj kontrolo de ĝia realigado	
Alvena turismo al Pollando	16 h. (2 STU)
- reguloj de ekesto de “turisma produkto”, - specoj de la kontaktoj kun partneroj - reguloj de ekspedo de la grupoj, dokumentado de la alvenaj grupoj - teknikoj de la realigado de alvenaj grupoj, financkalkuloj - hotelaj kaj gastronomiaj retoj, reguloj de kunlaboro - specoj kaj specifikado de turisma transporto - specialigitaj grupoj	
Eksterlanda turismo	8 h. (1 STU)
- reguloj por ekspedo, dokumentado de forveturaj grupoj - teknikoj de realigado de forveturaj grupoj - reguloj de finkalkuloj de forveturaj grupoj - specialigitaj grupoj inkluzive trampadon kaj trekadon	
Turisma geografio de la urbo kaj regiono	8 h. (1 STU)
- aktualaj problemoj de la urbo kaj regiono - planoj de disvolvo de la urbo kaj ĝia ĉirkaŭaĵo - karakterizo de geografia medio, forveturaj vojoj - lokoj kaj objektoj je historia kaj turisma signifo en najbara ĉirkaŭaĵo - atingebleco al arbaraj terenoj	
Topografio de la urbo kaj la suburba zono	8 h. (1 STU)
- komunikada sistemo de la urbo, trapasaj arterioj - situo de la monumentaj, kulturaj kaj publikutilaj objektoj, - turisma, sporta kaj rekrea bazo - situo de busaj parkejoj, flughavenoj, fervojaj kaj busaj stacidomoj	
Nuntempaj urboj	32 h. (4 STU)
- situo, surfaco, nombro de loĝantoj - administra disdivido (kvartaloj, loĝcentroj) - soci-politika vivo, elstaraj personecoj - historio kaj nuntempa ekonomio de la urbo - la plej gravaj industriaj objektoj kaj iliaj produktaĵoj - pligravaj objektoj de publika utilo - nuntempa arkitekturo kaj konstruado - sociaj instalaĵoj, kuracservo - ĉefaj atrakcioj de la urbo, la urbo en literaturo, kanto kaj anegdoto - festivaloj, kongresoj, foiroj	
Kune:	240 h. (30 STU)

INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
CENTRO de KONSTANTA EDUKADO en BYDGOSZCZ
KLERIGEJO DE LA INTERNACIA AKADEMIO DE LA
SCIENCIOJ (AIS)

STR. M.SKŁODOWSKIEJ-CURIE 10, PL-85-094
BYDGOSZCZ

tel./fax: (+48-52) 346-11-51 - e-mail: stud-esperanto@wp.pl

PROGRAMO PRI KULTURO KAJ POLA LINGVO

KA. Instruado de pola lingvo – 1-a parto	30 STU – 240 h.	p. 16-18
KB. Instruado de pola lingvo – 2-a parto	30 STU – 240 h.	p. 19-20
KC. Kulturo kaj turismo – praktiko –	15 STU – 120 h.	p. 21
KD. Pola kaj internacia kulturo –	54 STU – 432 h.	p. 22-27
KE. Internacia Esperanto-kulturo –	21 STU – 168 h.	p.28-30

Kune: 150 STU = 1200 horoj

La programo estis preparita laŭ Bolonja kredit-modula sistemo por Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz – AKB /AIS Klerigejo Bydgoszcz/ de Internacia Akademio de la Sciencioj (AIS).
La realigado de la studadprogramo de pola lingvo okazas kunlabore kun Centro por Instruado de Pola Lingvo por Eksterlandanoj de Universitato de Kazimiro la Granda en Bydgoszcz (UKW).

KA. POLA LINGVO

Programo de la 1-a parto (enkonduka kurso)

240 h. (30 STU)

Premisoj

Partoprenantoj de la kurso estas eksterlandanoj, kiel absolventoj de mezlernejoj, kiuj konas almenaŭ unu lingvon. Pola lingvo estas por ili laŭvica fremda lingvo. Instruado estas pola lingvo kun utiligo de Esperanto
La plej gravan dum la laboro oni agnoskas komprenecon de la vortoj.
Legado kaj skribado estas uzata kiel komunikiloj.

La instruado okazas pere de:

- kreo de kulturaj kaj sociaj situacioj por komunikado en pola lingvo;
- elekto de la enhavo de la programo laŭ interesiĝoj de aŭskultantoj;
- uzo de elementoj de scio pri Pollando kaj aliaj landoj, aktualaj problemoj de socia vivo.

Lecionoj okazas laŭ la klasa- lecionosistemo.

Celoj de la instruado

La plej grava celo estas: helpo al ĉiaflanka kaj harmonia disvolvado de la lernanto, kaj ankaŭ disvolvado de liaj scioj pri Pollando kiel:

- lando
- homoj kaj iliaj sintenoj
- administraciaj kaj kulturaj instancoj
- historia, kultura kaj socia kreaĵo

Disvolvado de:

- kapabloj por akiro de la scio (legado, aŭskultado)
- kapablo starigi kontaktojn kun aliaj
- kapableco sintenteni en diversaj situacioj
- kapableco gvidi interparolon
- prezento de siaj vidpunktoj, raportoj, proponoj, opinioj, emocioj

Aŭskultante lernato devas:

- distingi konatajn vortojn kaj eldirojn
- kompreni mallongajn ordonojn kaj demandojn
- kompreni mallongan interparolon, mallongan informon, demandojn

Parolante lernato devas:

- ripeti la vortojn diratajn de la instruisto
- komuniki helpe de ekkonitaj vortoj kaj eldiroj
- reprodukti mallongan enhavon, vortojn, eldirojn
- prezenti nomojn de la personoj, aĵoj kaj lokoj
- esprimi dezirojn, petojn, demandojn kaj aliajn bezonojn

Legante lernato devas:

- laŭte tralegi, korekte eldirante enkondukitajn vortojn
- kun kompreno legi vortojn kaj mallongajn tekstojn
- uzi lernolibron por lerni la lingvon
- uzi la vortaron cele trovi signifon de nekonataj vortoj

Skribante lernato devas:

- senerare skribi apartajn vortojn, ekvivalentojn de la frazoj, pli frue ekkonitajn vortojn
- scipovi senerare skribi el memoro pli frue ekkonitajn vortojn
- prepari mallongan noton

Plua instruadcelo estas instruado de la vortrezoro kaj konstruo de la frazoj.

Gramatikon oni uzas ne per rekta metodo, simile kiel en la gepatra lingvo, reproduktante pretajn ekzemplojn de la frazoj, eldiroj, sen gramatika analizo.

Lernanto ekkonos partojn de la lingvo, partojn de la frazoj senuzado de nomoj: substantivo, verbo, pronomo, adjektivo, deklinacio, konjugacio ĉu konjunktio, ktp.

Li ekkonos kiel esprimi nuntempon, pasintecon kaj estontecon neaparolante pri la gramatikaj tempoj.

Oni proponas realigi la taskojn kun gramatik-vortaj komunikadceloj jene:

1. Kapableco noti vortojn frazojn, esprimojn

- lernado de pola alfabeto
- polaj vokaloj kaj konsonantoj
- litero – kiel simbolo
- silabo – kiel simbolo
- vorto – kiel simbolo

2. Legado de la skribitaj vortoj. Prononcado kaj kompreno

- apartajn vortojn, surskriboj
- praktikado de literoj konformaj por pola lingvo

A (gramatiko)

- enkonduko de la verbo “esti /być/” en prezenco
- konstrukcio “esti /być/ + ablativo de substantivo ”
- frazoj : Mi estas /Ja jestem/ ..... Tio estas /To jest/ .....

B (leksiko)

- salutvortoj, adiaŭo
- personaj nomoj
- nomoj de la ŝtatoj, urboj, civitanoj de la landoj
- nomoj de la profesioj
- adjektivoj bona /dobry/, malbona /zły/, agrabla /miły/, granda /duży/

3. En vendejo – nomoj de la manĝproduktoj

A. Dialogo kun vendistino

Kompreno de la respondo

Tipo de la subjektivo kaj adjektivo (nominativo ...)

- Fleksio de la subjektivo kaj adjektivo. Akorda, vica kaj apartena rilato
- pronomoj: tiu /ten, ta/, tio /to/
- verbo: havi /mieć/
- Ĉu estas ....? /Czy jest ....?/ Ĉu vi havas .....? / Czy ma pan(i).....?/
- Ĉu tio estas ....? / Czy to jest ....?/ Kio estas tio? /Co to jest .....

B. Nomoj de la manĝproduktoj

Adjektivoj pri kvalito de la produktoj

Koloroj, personaj ecoj (inteligenta, ĝentila, bela)

4. Nomoj de la monatoj, semajntagoj

Esprimo de la plej simplaj deziroj (doni ion)

Ĝentilecaj eldiroj: bonvolu, dankon, pardonu

Konjugacio en prezenco: paroli, skribi, legi

Nomoj de semajntagoj

Tempoj de la tago

Nomoj de la monatoj

5. Sinprezento

Formado de mallongaj dialogoj

Pronoco de la konsonantaj grupoj – prononcpraktiko

Bazaj, ordaj, kolektivaj, fraciaj numeraloj. Numeralo kaj subjektivo

Konstrukcio : numeralo + subjektivo

Verboj: ŝati /lubić/, studi /studiować/ en prezenco

Konstrukcio studi + subjektivo en akuzativa formo

Mi studas ..... /Ja studuję...../

Kion vi studas? /Co ty studujesz?/

Bazaj numeraloj: 1 - 100

Adicio kaj substraho

Koloroj de la haroj kaj okuloj

Nomoj de la profesioj kaj sciencoj; verboj por ĉefaj funkcioj

6. Prezento de aliaj personoj

Uzado de adjektivoj. Perfektigo de dialogaj formoj

Konjugacio “loĝi /mieszkać/,” en prezenco

Konstrukcio: loĝi en ..... / mieszkać w ...../

studi en ..... /studiować na ...../

Konkorda ligo kaj kategorio inter numeralo kaj adjektivo

Pliaj bazaj numeraloj de 101 ĝis 1000000

Esprimoj sinjoro (-ino), fraŭlino, laborkolego (-ino), konatulo (-ino)

Ĝentilecesprimoj

7. Vizito kun akompana persono al amikoj

Ekzercoj kun kontinuo de la prezentado

Invitado, pardonpetado, dankado kaj adiaŭo

Aplikado de la verbo en 3-a persono

Vortrezoro pri loĝejo, invitado

8. Interŝanĝo de opinioj pri interesiĝoj

Dialogoj pri interesiĝoj de diversaj personoj

Priskribo de propraj interesiĝoj

Verboj: interesiĝi /interesować się/, ŝati /lubić/, fari /robić/

Konstrukcioj: tio interesas min /interesuje to mnie/

tion mi ŝatas fari /lubię to robić/

mi volas okupiĝi /wolę zajmować się/

tio min allogas /pociąga mnie to/

Vortoj ligitaj kun interesiĝoj, valoroj

9. Kuirejo. Pretigo de tagmanĝo

Priskribo de la kuirejo kaj dialogo pri kuir- interesiĝoj

Konstrukcio: interesiĝi + subjektivo en ablativo

kuiiri + subjektivo en akuzativo

konjugacio kuiiri /gotować/

Vortoj pri ekipaĵo de kuirejo kaj kuirado. Nomoj de la produktoj kaj manĝoj

10. Stacidomo

Esprimo de tempaj rilatoj de prezenco kaj preterito. Demandoj

Neperfekta preterita tempo

adjektoj de tempo

Konjugacio: iri /iść/, povi /móc/, manĝi /jeść/ kaj de verboj kun finaĵo „-eć”

Akcento en preteritaj verboj

Nomoj de la planitaj agoj

Nomoj de semajntagoj, monatoj, tempoj de la jaro, tempaj adverboj

Vortoj pri stacidoma konstruaĵo

11. Aĉetado de biletoj en la kaso

Formado de demandoj kaj petoj pri informoj – tempo, loko, evento

Propono kaj rifuzo. Interkonsento renkontiĝi, mendo de la servoj, aĉeto de bileto, rezervado

Genitivo de subjektivo kaj adverbo

Neado. Akuzativo de subjektivo. Esprimo de direkto.

Ordaj numeraloj. Priskribo de la tempo

Vortoj pri nomoj de lokoj, eventoj, trajnoj, busoj, hoteloj, kinejoj, teatroj ...

12. Kion vi faras morgaŭ?

Kapableco esprimi rilatojn en futuro

Esprimo de propraj planoj kaj intencoj. Demandoj pri intencoj

Futuro je neperfekta aspekto

Paradigmoj: prezenco, preterito, futuro

Adjektoj de futuro

Esprimo de intencoj, voloj, proponoj

Esprimo de bezonoj kaj funkcioj

13. Kion vi pensas pri sinjoro X... ?

Esprimo de opinioj pri homoj (aspekto, sano, konduto), vetero, evento

Diferenco de adjektivaj kaj adverboj

Kompreno de vetero – nomoj de atmosferaj fenomenoj

Priskribo de la homo – partoj de la korpo, malsanoj, simptomoj de malsanoj

14. Adreso kaj priskribo de la loko

A. Lokativo por subjektivo, adjektivo kaj pronomo

B. Prepozicioj pri loko (en, sur, ĉe, sub, apud + objekto) adjektoj de loko / direkto

Nomoj de la mond-direktoj, urbaj objektoj, geografiaj objektoj

15. Esprimo, ke li pravas

Esprimo de konvinkoj, opinioj

Transdono de informoj kaj prezentado de atrakcioj

Ripeto de gramatika materialo

Nomoj de historiaj kaj kulturaj monumentoj, nomoj de eventoj, faktoj pri Pollando,

Eŭropo kaj lando de la partoprenanto

La programo estas antaŭvidita por:

15 semajnoj x 8 horoj semajne = 120 horoj

15 semajnoj x 16 horoj semajne = 240 horoj

KB. POLA LINGVO

Programo de la 2-a parto (kontinuo)

240 h. (30 STU)

La programo estas antaŭvidita por 120 aŭ 240 horoj

Ĉefa celo estas plua disvolvo de lernantaj kapablecoj. La komunikada celo estas plua disvolvo de lingva perfekteco, aplikado de pli kaj pli komplikaj lingvaj strukturoj same gramatikaj kaj leksikaj.

La lertecaj okupoj devas inkluzivi:

Aŭskulto kun kompreno

La lernanto devas kompreni informojn transdonataj de la instruisto. Li devas scipovi identifi lokojn, personojn kaj tempon kaj ankaŭ kompreni ĉefan sencan de la informo. Kompreni informojn prezentataj en la egala ritmo. Kompreni ne tro longajn originalajn tekstoj. La lernanto devas trovi sencan en la informo kiu enhavas ankaŭ nekonatajn aŭ nekompreneblajn elementojn.

Parolo

Iom post iom oni devas ĉesi imitadon kaj reproduktadon por aktivigi memstaran kreadon de la eldiroj; lernato devas kapabli esprimi sian opinion pri la temo helpe de monologa aŭ dialoga formo.

Legado

Lernanto devas kompreni mallongajn tekstojn sen vortaro, devas diveni la sencan surbaze de la bildoj, titoloj, intertitoloj, konteksto, ĝenerala scio ktp., la leganto devas distingi diferencon inter la faktoj kaj opinioj.

Skribado

Lernanto devas scipovi:

Plenigi diversajn enketilojn. Noti ricevitajn informojn. Skribi propran vivhistorion, mallongan leteron, bondezirojn, informojn, priskribon de la evento, fenomeno, monumento.

Lernanto devas akiri kapablon apliki konatajn elementojn kaj ekregi la novajn:

- kontakti pere de salutado kaj bonvenigado (formale kaj neformale)

- daŭrigo de la kontakto, inkluzive: esprimo de la sinteno, esprimo de la konsento, kontraŭstaro, permeso kaj malpermeso

- esprimo de emocioj, kontento kaj malkontento, timo, dankemo, satisfakcio aŭ senreviĝo

- karakterizado de personoj kaj lokoj

- komparo de ecoj: personoj, lokoj, objektoj

- gvido de konversacio

- komenco kaj daŭrigo de la konversacio, pardonpetado, senkulpigo

- priskribo de la estintaj eventoj, esprimo de opinioj, konsilado, helpopropoj

- subteno de la konversacio; signaligado de nekompreneco, konvinkiĝo, esprimo de la nescio, duboj, peto pri konsilo aŭ helpo

- fino de la konversacio, esprimo de danko, adiaŭo

Centrum Nauczania Języka Polskiego dla Obcokrajowców	Polish Teaching Centre for Foreigners Центр Преподавания Польского Языка для Иностранцев Centro por Instruado de Pola Lingvo por Eksterlandanoj البولندية اللغة تعلم مركز للأجانب
---	--

Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz realigas instruadon de pola lingvo kunlabore kun Centro por Instruado de Pola Lingvo por Eksterlandanoj de la Universitato de Kazimiro la Granda en Bydgoszcz /UKW/. La kursoj de pola lingvo ĉe UKW–Universitato Kostas 200 EUR po unu semestro aŭ 400 EUR po du semestroj – tuta studjaro aldone al ISTK-kotizoj kaj studado. Aliĝu kaj pagu pere de ISTK.

KC. KULTURO kaj TURISMO EN POLLANDO – praktiko 120 h.(15 STU)

1. Landkonaj – turismaj informoj dum la jarcentoj
Vizitado de la arkitekturaj kaj konstru-monumentoj de Bydgoszcz (Malnova Urbo, Foirplaco, Katedralo, eklektikaj domoj, Urbodomo, skulptaĵoj, antaŭurboj kaj loĝkvartaloj, defendomuroj, Kanalo de Bydgoszcz)
2. Dominado de gotika stilo en Toruń – urbo enskribita en la Listo de Monda Kultura kaj Natura Heredaĵo. Restaĵoj de la mezepokaj kaj 19-jarcentaj fortikaĵoj, scienca centro
3. Itinero de dinastio de Piastoj – Żnin, muzeo, elstaraj homoj de Palukio, Venecio, Ruinoj de la Kastelo, Biskupin- praslava setlejo, Gniezno - Katedralo, Trzemeszno – sakraj objektoj – pli elstaraj loĝantoj, Mogiilno – romanika-gotika-baroka konstruado, Strzelno – postmonakeja ensemblo, Kruszwica – monumentoj de la legenda ĉefurbo de Pollando, Inowrocław – romanika-gotika konstruado, kuraclokaĵ funkcioj

4. Triurbo – monumentoj de mezepoka arkitekturo kaj haveno, Tuchola Praarbaro – natura rezervejo kaj parko, Chojnice – muzeo, defendomuroj, Kościerzyna – monumentoj, kaŝubia dialekto
5. Kartuzy – popolaro de Kaŝuboj, sakra objekto, Gdynia – konstruita en 20-a jarcento urbo kaj haveno, Sopot – rekreaj kaj loĝaj funkcioj, Gdańsk – Hanza urbo kaj aglomeracio de Triurbo
6. Ekskurso laŭ itinero de gotika konstruado: Malbork – Kruckavalira Kastelo, rolo de la ordenoj en Eŭropo, Grudziądz – Malnova urbo kaj fortikaĵo, Chełmno – gotikaj monumentoj, urbo de enamiĝintoj
7. Ciechocinek – urbo-kuraĉloko, Włocławek – Katedralo, unu el ĉefurboj de Kujavio, Płock – Katedralo, petrokemia industrio, Żelazowa Wola – muzikkomponistoj, kreantoj de kulturo, Varsovio – ĉefurbo de Pollando – multifunkcia centro
8. Treblinka – martirologio de diversaj nacioj, Białystok – naskiĝloko de Ludoviko Zamenhof – 94 Universala Kongreso de Esperanto en 2009 j.
9. Białystok – vizitado de vidindaĵoj kaj monumentoj
10. Supraśl – monakeja ensemblo, ortodoksa preĝejo, muzeo de ikonoj
11. Choroszcz – Palaco de familio Branicki kaj ĝia stilo
12. Tykocin – sinagogo, monumento de S.Czarnecki, Kermusy kaj Knyszyn
13. Białowieża – Nacia parko, Hajnówka – Soboro de Sankta Triono, Bielsk Podlaski (setlado de la urboj)
14. Uhowo – Narvia Nacia Parko, Łapy – komunikada nodo, Dojlidy - bierfarejo
15. Tatara itinero - Sokółka, Bohoniki - moskeo, Kruszyniany, Gródek – tolerancio en PR

Kune: 120 h. – 15 STU

KD. POLA KAJ INTERNACIA KULTURO 432 h. (54 STU)

1. Kulturo kiel socia fenomeno dum jarcentoj
  - difino de kulturo dum jarcentoj
  - kulturo kaj naturo
  - kulturo de primitivaj gentoj
  - nuntempa kulturo
2. Kulturo de Eŭropaj gentoj dum antikva periodo
  - kulturo de Egipto
  - kulturo de popoloj de Malproksima Oriento
  - Greka kulturo
  - Romia kulturo
3. Rolo de religio en la kulturo de antikvaj popoloj
  - monoteismaj religioj
  - politeismaj religioj
  - religioj de Afrikaj popoloj
  - religioj de Aziaj popoloj
4. Religio en la historio de Eŭropa kulturo
  - rolo de la kristanismo en la formado de la kulturo en Romia Imperio
  - rolo de la kristanismo en la historio de Okcidenteŭropaj popoloj
  - rolo de la kristanismo en la historio de slavaj popoloj
  - rolo de la kristanismo en la koloniaj militoj (Afriko, Norda, Centra kaj Suda Ameriko)
5. Influo de islamo por sortoj de eŭropaj popoloj
  - kruckavaliraj eskapadoj al Proksima Oriento kaj Eŭropo
  - influo de islama kulturo kaj arto al kulturo de eŭropaj popoloj
  - influo de islama militarto al militarto de eŭropaj popoloj

- influo de arto de islamo kaj aliaj religioj al eŭropa arto
6. Mezepoka kulturo en Eŭropo
    - disvastiĝo de kristanismo en Eŭropo
    - rolo de ordenoj en disvastiĝo de kulturo
    - religia domo en la socia vivo de eŭropaj popoloj
    - disfloro de la arto en Okcidenta Eŭropo dum Mezepoko
  7. Kulturo de eŭropaj landoj en periodo de Renesanco
    - genezo de Renesanco
    - disvolvo de kulturo kaj arto en la periodo de Renesanco
    - disvolvo de teknikaj elementoj en la periodo de Renesanco
    - malkovroj kaj inventoj en la periodo de Renesanco, geografiaj malkovroj
  8. Tendencoj kaj religiaj movadoj en kristanismo
    - orienta skismo
    - ortodoksa kaj katolika religio – influo al kulturo
    - protestantismo, anglikanismo, rusiscismo kaj aliaj antipapaj movadoj
    - trarigardo de teologiaj doktrinoj en diversaj religioj kaj sektoj
  9. Kulturo kaj religio
    - religiaj bezonoj kaj ĝia realigo en la kulturo
    - ekleziaj ŝtatoj – avantaĝoj kaj malavantaĝoj
    - influo de religiaj faktoroj al socia vivo de la popoloj en la mondo
    - religia fanatismo kaj ĝia influo al vivo de socio kaj popoloj
  10. Influo de eŭropaj kulturoj al popolkulturo de aliaj kontinentoj kaj ŝtatoj
    - kolonigado kaj liberiĝo de afrikaj popoloj
    - eŭropa civilizo en Norda, Centra kaj Suda Ameriko
    - civilizo kaj kulturo en Azio
    - orienta civilizo kaj ĝia influo al kulturo de eŭropaj popoloj
  11. Konstruado kaj arkitekturo kiel unu el elementoj de kulturo kaj arto
    - tekniko kaj arto de konstruado
    - pli elstaraj kreantoj de konstruado kaj arkitekturo
    - stiloj en la historio de arkitekturo kaj arto en Eŭropo
    - trarigardo de pli gravaj atingoj en la historio de konstruado
  12. Nomaro de Monda Kultura kaj Natura Heredaĵo de UNESCO
    - en Eŭropo
    - en Ameriko
    - en Azio
    - en Afriko kaj Aŭstralio
  13. Karakterizo de eŭropaj kulturoj
    - landoj de Okcidenta Eŭropo
    - landoj de Meza Eŭropo
    - landoj de Suda Eŭropo
    - landoj de Orienta Eŭropo
  14. Historio de Pollando dum la 2-a miljaro – formado kaj disvolvo de pola kulturo
    - pola kulturo dum antaŭkristana periodo
    - pola kulturo dum Mezepoko
    - pola kulturo dum Renesanco
    - pola kulturo dum periodo de 18-a – 20-a jarcentoj
  15. Popolkulturo
    - popolaro, folkloro, muziko, skulptado, literaturo, ritoj, dialektoj
    - materia, spirita, socia kulturo – kiel konstanta faktoro de la vivo
    - influo de popola kulturo al arto de kleraj tavoloj
    - influo de popola kulturo kaj arto al nacia kulturo

16. Amasa kulturo
- industria periodo en Eŭropo kaj ĝia influo al komencoj de amasa kulturo
  - disvolvo de literaturo, popularigo de gazetaro, libroj, plastikaj artoj
  - rolo de la inform-medioj en la disvastigo de kulturo
  - atingebleco de kulturaj verkoj/ kreaĵoj kaj ĝia influo al homa vivo
17. Civilizacio kaj kulturo
- teknika disvolvo – kiel ponto por disvastigo de kulturo
  - skriba kaj bilda civilizacioj
  - rolo de satelita televido por interŝanĝo de kulturaj, ideoj, artaj, modaj valoroj
  - unifikado de normoj kaj sindetenoj en kulturo
18. Arkitekturaj stiloj en la konstruaĵoj sur terenoj de historia Pollando mezepoka periodo
- moderna periodo: Renesanco kaj arkitekturo dum 17-a – 18-a jarcentoj
  - periodo de 19-a – 20-a jarcentoj
  - nuntempaj metodoj en konstruado
19. Konstruado kaj arkitekturo en la mondo
- landoj de Eŭropo
  - landoj de Ameriko
  - landoj de Azio
  - landoj de Afriko kaj Aŭstralio
20. Mecenatoj, kreintoj kaj inspirantoj en kulturo
- feudala mecenato en kulturo
  - mecenato de religiaj instancoj kaj ĝia influo al enhavo de la kulturo
  - privata kaj ŝtata mecenato
  - ĉu tradicia kulturo estas bezonata por nuntempa homo?
21. Kien direktas sin nuntempa civilizacio ?
- decidfaktoroj pri ekzistaj bezonoj de nuntempa homo
  - libera tempo kaj ĝia eluzo
  - rolo de turismo, sporto, amasaj kaj malfermitaj aranĝoj
  - rolo kaj atingebaj modernaj komunikiloj en la profito de kulturaj atingoj
22. Muziko, plastikaj artoj, skulptado kiel elementoj de historia socia havaĵo kaj ĝiaj utileco por nuntempa disvolvo de la homo
- rolo de muziko en didaktiko, komuna kaj individua vivo de la homo dum historio de la homaro
  - plastikaj artoj kaj ĝia influo al percepto kaj formigo de homaj gustoj
  - historio de skulpta kreado kaj ĝia utilo en pasinteco kaj al hodiaŭo
  - estetiko de ĉiutagaj iloj kaj instalaĵoj, objektoj, maŝinoj kaj aliaj teknikaĵoj kaj ĝia influo al mentaleco de nuntempa homo
23. Televido kaj kino kiel unu el la plej efikaj medioj por transdono de kulturaj valoroj
- intereso de emitantoj de TV kaj ĝia utileco aŭ malutileco por la spektantoj
  - naciaj, ĝeneralaj, naciismaj, religiaj, distraj, spektaklaj, didaktikaj, edukaj kaj malutilaj enhavoj en la emitataj televidprogramoj
  - ĉu unifikado de kulturaj normoj kaj ekzemploj emitataj de televido kaj filmo estas utila por nuntempa homo
  - televido, radio, filmo – kiel materia dokumento en la historio de homa civilizo
24. Kreado kaj individua kreadeco kiel dezirata metodo por disvolvo de homa personeco
- fotografado, filmado
  - plastika, literata kreado
  - komponista kreado
- kreado en la sfero de tekniko, plibonigoj, inventoj kaj malkovroj. Rolo de grupoj kun temaj interesigoj
25. Materiaj perdoj en kulturo kaj ĝiaj kulpantoj
- manko de kuranta konservado
  - militoj kaj konfliktoj je nacia, religia, ideologia konsteksto
  - rolo de la ŝtatoj en subteno kaj stopigo, popularigo de certaj enhavoj kaj formoj en kultura kreado
  - katastrofoj kaj subitaj eventoj
26. Plimalgrandiĝanta rolo de tradiciaj formoj de kultura distribuo
- rolo de eŭropaj kaj aziaj teatroj
  - rolo de malgrandaj formoj: kabaredoj, aŭtoraj renkontiĝoj, artismaj elpaŝoj, ekspozicioj de plastikaj artoj, cirkoj, festivaloj, operoj, baletoj
- Plimalgrandiĝanta partopreno de kredantoj en Eŭropo en tradiciaj religiaj ceremonioj (procesioj, indulgencoj, pilgrimadoj)
- renaskiĝo de paganaj ceremonioj
27. Kreskanta rolo de amasaj aranĝoj kiel simptomo de novaj bezonoj de nuntempa homo
- sportaj aranĝoj, amasaj sportaj aranĝoj (maĉoj, vetkuroj)
  - disvolvo de turisma movado (grupa kaj individua)
  - ripozo kaj rekreado dum libera tempo
  - disvolvo kaj alirebleco al transporto por turistoj – kiel favora faktoro por uzado de kulturaj kaj civilizaj atingoj
28. Influo al etiko kaj moraleco en laboro kaj socia vivo
- laboro – ĉefa faktoro ebliganta homan ekzistadon
  - rolo de kulturo kiel faktoro plifaciliganta al homo funkciadon en la grupoj
  - stiloj diverskulturaj homoj, influo de unu al alia
  - toleremo kaj kompreno de la alia homo de diferenca kulturo
29. Historio de disvolvo de urboj kaj vilaĝoj
- klasa, tavolo kaj grupa kulturo en la socio dum diversaj epokoj kaj historiaj periodoj
  - ecoj de urboj kaj ecoj de vilaĝoj
  - kulturo de urbanoj kaj vilaĝanoj kaj ĝia reciproka efiko
  - malapero de regionaj apartecoj por unifikado de tutnacia kulturo
30. Elstaraj kreintoj de pola kulturo kaj de kulturo de aliaj eŭropaj popoloj
- sciencistoj kaj inventistoj, filozofoj, teoretikistoj
  - verkistoj, pentristoj, skulptistoj, filmistoj, fotografoj, komponistoj
  - popularigantoj de kulturo: muzikistoj, aktoroj, kulturaj agantoj, kluboj, centroj, societoj
  - influo de elstaraj ekstereŭropaj kreantoj al kulturo de eŭropaj popoloj
31. Monumentoj de kulturo kaj arto en nia regiono
- karakterizo de monumentoj de kulturo kaj arto en ĉiuj regionoj de Pollando
  - kulturo de mastrumado pri monumentoj en muzeoj, skansenoj
  - monumetoj de tekniko kaj civilizo
  - renovigaj doktrinoj en protektado de monumentoj
32. Protektado de natura kaj kultura medio en nia regiono
- juraj fundamentoj por protektado de natura kaj kultura heredaĵo de la homaro
  - monumetoj de judaisma, ortodoksa, evangelia, ukraina kaj islama arto kaj kulturo en Pollando, ĝia protektado
  - naciaj parkoj, rezervejoj, naturaj monumentoj, industriaj skansenoj, skansenoj de popola konstruado
  - protektado de tombarejoj, kulturaj landpejaĝoj, monumentoj de tekniko, individuaj kolektoj

33. Protektado laŭ leĝa sistemo de
- aŭtoraj rajtoj de nuntempaj kaj jam mortintaj kreantoj
  - kultura bonhavo en Pollando kaj en aliaj eŭropaj ŝtatoj
  - protekto de kultura medio kaj bezonoj kaj necesoj por disvolvi produktilojn kaj servojn en la evoluanta socio
  - kio pri protekto de “nedezirataj” monumentoj el totalitaraj periodoj de evoluo de popoloj kaj ŝtatoj?
34. Kulturo kaj turismo
- ekkono de monumentoj de kulturo – kiel estetikaj, artaj, didaktikaj, edukaj valoroj
  - limoj de signifo de terminoj “kulturo” kaj “turismo”
  - helpmaterialoj en turismo: mapoj, planoj, gvidlibroj, informtabuloj, Interreto, GPS
  - turismo kiel unu el metodoj ekkoni atingojn en kulturo kaj civilizo
35. Kulturo kaj naturo
- difino de kulturo en diversaj periodoj en Pollando
  - difino de kulturo en okcidenteŭropaj landoj
  - kulturo en antaŭkolonismaj landoj
  - disvastigo de civilizo kaj eŭropa kulturo en koloniaj landoj
36. Rolo de kulturo en la vivo de primitivaj socioj
- primitiva komunumo
  - mallibereco
  - feŭdismo
  - kapitalismo
37. Restaĵoj kaj postsignoj de pracivilizoj
- en Pollando
  - en Eŭropo, Azio, Ameriko
38. Eŭropa kulturo en la 1-a miljaro
- Grekio
  - Romo
  - en la ŝtatoj de Okcidenta Eŭropo
  - inter paganaj (nekristanaj) popoloj
39. Rolo de religiaj sistemoj en la vivo de ŝtatoj
- monoteismaj religioj kaj ĝia influo al laikaj regopovo
  - konfliktoj en rilatoj ŝtato - religio
  - modernigo de la eŭropaj ŝtatoj, malgrandigo de la preĝeja rolo
  - ateismo – diskreditigo de rolo de religio
40. Historio de pola kulturo 1-a parto
- unuigo de la ŝtato kaj integriĝo de la popolo
  - rolo kaj modelo de spirita kulturo
  - fremda kulturo en Pollando kaj pola kulturo en la mondo
  - institucioj kaj formoj por disvastigo de kulturo
41. Historio de pola kulturo 2-a parto
- kulturo en la socio
  - pola historia (etna) kulturo
  - Pola Respubliko en la periodo de Renesanco
  - funkcioj kaj formoj de spirita kulturo
42. Historio de pola kulturo 3-a parto
- kulturo de etnaj grupoj ene de Pola Respubliko
  - rolo de geografiaj malkovroj – ŝanĝo de mondkoncepto
  - inventoj kaj plibonigoj – elementoj de plivastigo de kulturaj limoj
  - universalismaj premisoj en kulturo – elementoj de unuecigo de kulturaj modeloj

- Historio de pola kulturo 4-a parto
- monumentoj de renesancperioda kulturo kaj arto en Pollando
  - influo de fremdaj kulturkreintoj en Pollando
  - komunaj ecoj de stiloj en eŭropa arkitekturo
  - pola arto kaj arto de aliaj landoj de Eŭropo
43. Historio de pola kulturo 5-a parto
- influo de antikva kulturo al la kreado de renesanca periodo
  - orientaj elementoj en pola arto
  - japanaj kaj ĉinaj motivoj en park-palacaj ensembloj
  - pli elstaraj kreintoj de Renesanca periodo en Pollando kaj Eŭropo
- Historio de pola kulturo 6-a parto
- rolo de franca kulturo kaj ĝia influo al neplebanaj tavoloj
  - abunda disvolvo de arkitekturo en baroka periodo en Pollando kaj Eŭropo
  - barokaj elementoj en uzinda arto
  - influo de pola kulturo al kulturo de aliaj popoloj de Pola Respubliko
44. Historio de pola kulturo 7-a parto
- degenerado de vivformoj de regantaj klasoj
  - rolo de urbanaro al disvolvo de kulturo
  - popolarto en baroka periodo
  - disvolvo de edukado en Pola Respubliko
45. Historio de pola kulturo 8-a parto
- racionalismo kaj ĝia influo al disvolvo de diversaj branĉoj de kreado
  - popularigo de civilizaciaj atingoj – francaj enciklopedistoj
  - levigo de elementoj de eŭropa kulturo en koloniaj landoj
  - agado de poloj en aliaj landoj kaj kontinentoj
46. Historio de pola kulturo 9-a parto
- klasa kaj socitavola kulturo en la vivo de 19-jarcentaj socioj
  - influo de la malkovroj kaj teknikaj inventoj al disvolvo de industria komenco en Pollando
  - disvolvo de skribkono kiel instrumento por disvastigo de kulturo
  - influo de antiko, Proksima Oriento al Eŭropa kulturo en la 18-a jarcento
47. Historio de pola kulturo 10-a parto
- influo de turismaj vojaĝoj al eŭropana mentaleco
  - etnaj konfliktoj kaj ĝia negativa influo al monumentoj de kulturo kaj arto
  - militoj kiel elemento de destruktio kaj progreso en disvolvo de socioj
  - disvolvo de kulturkreado inter malliberigitaj popoloj
48. Historio de pola kulturo 11-a parto
- disvolvo de la kulturo de Dua Pola Respubliko
  - la dua mondmilito kiel provo solvi konfliktojn sur la armila vojo
  - kulturo kaj arto en la totalitecaj ŝtatoj
  - estonteco de naciaj kulturoj en la unuiĝinta Eŭropo
49. Rolo de kulturo en la unuiĝinta Eŭropo
- naciaj kulturoj de eŭropaj nacioj kaj ĝia influo al kulturo de koloniaj nacioj
50. Pola kulturo kaj ĝia efiko al kulturoj de nacioj ene de Pola Respubliko
- Eŭropa Unio
51. Rolo de naciaj lingvoj en unuiĝanta Eŭropo
- Eŭropa lingva batalo
- Modernaj metodoj por transdono de kultura enhavo
- televida kaj radia rolo
  - turismo kiel la plej facila metodo por ekkoni kulturojn de aliaj nacioj

PROGRAMO POR TEMARO „ESPERANTO KAJ KULTURO”

(21

kursoj po 8 lecionoj – 45 minutaj aŭ 4 lecionoj 90 minutaj)

KURSO 1 – LA VORTKONSTRUO EN ESPERANTO KOMPARE KUN ALIAJ LINGVOJ

1. La diferencoj en gramatikaj reguloj.
2. La radikoj, sufiksoj kaj prefiksoj.
3. Kunmetitaj vortoj.
4. La vortkonstruado.

KURSO 2 – LA VIVO KAJ LA AGADO DE LUDOVIKO LAZARO ZAMENHOF

1. La tempo de infaneco
2. La jaroj de komenca edukado ĝis la altedukado.
3. La ideoj kaj la fako de Ludoviko
4. La agado kaj laborado de plenkreskaj jaroj ĝis la morto

KURSO 3 – IDEOJ DE INTERNACIA LINGVO – ESPERANTO

1. Interkompreniĝo inter la nacioj.
2. La laboro por monda paco.
3. Esperanto en poezio originala kaj tradukita.
4. Esperanto kiel rimedo en interhomaj rilatoj.

KURSO 4 – LA UNIVERSALAJ ESPERANTO - KONGRESOJ

1. De Boulogne sur Mer ĝis la unua mondmilito.
2. De unua mondmilito ĝis la intermilita periodo kaj eksplodo de dua mondmilito.
3. La dudeka jarcento (kongresoj inter la jaro 1945 – 1999).
4. La dudek unua jarcento (la jaroj 2000 – 2007).

KURSO 5 – LA KONGRESO (BOULOGNE – SUR – MER)

1. La „Bulona Deklaracio“- ĝiaj ĉefaj direktoj.
2. La „Fundamento de Esperanto” – la verko de Ludoviko Zamenhof.
3. La Preĝo.
4. “La Espero” kun muziko de Menil – fariĝis himno de Esperanto.

KURSO 6 – LA UNIVERSALAJ KONGRESOJ EN POLLANDO

1.1912 – en Krakovo la 8 UK de Esperanto	4.1937 – en Varsovio la 29 UK de Esperanto
2.1927 – en Gdansko la 19 UK de Esperanto	5.1959 - en Varsovio la 64 UK de Esperanto
3.1931 – en Krakovo la 23 UK de Esperanto	6.1987 - en Varsovio la 72 UK de Esperanto
7. 2009 – en Bjalistoko la 94 UK de Esperanto	

KURSO 7 – LA ALIAJ KUNVENOJ DE ESPERANTISTOJ

1. Internaciaj kaj landaj
2. Fakaj (kunvenoj de fervojistoj, kuracistoj, turistoj ktp.).
3. Laŭaĝaj – junularaj (TEJO), infanaj ktp.
4. Aliaj diversspecaj kunvenoj, ekzemple: de verkistoj, ĵurnalistoj, poetoj ktp.

KURSO 8 – KIU ESTAS ESPERANTISTO

1. La subiĝo al la ideo de Esperanto.
2. La diverseco depende de la landoj kaj ŝtatoj.
3. La diverseco depende de la rasoj.
4. La diverseco depende de la religioj.

KURSO 9 – LA INTERNACIAJ ESPERANTO – LIBERTEMPOJ

1. En Pollando – Międzygórze (28 foje), Mielno, Kudowa Zdrój, Szczawnica.
2. En aliaj landoj (Gyula–Esperanto–Universitato), (Pisanica–La Esperanto–Lernejo).
3. La kulturaj aranĝoj, komunaj ekskursoj al interesaj lokoj, dancvesperoj, ludoj, kantoj kaj ripozo.
4. La instruado de Esperanto dum feriadoj.

KURSO 10 – LA ESPERANTO – ORGANIZOJ

1. Bazaj kiel UEA kaj aliaj.
2. Ligitaj kun kulturo kaj scienco
3. Tematikaj kluboj
4. Kunvenoj por la altigado de la lingvokono

KURSO 11 – SCIENCO EN ESPERANTO – MOVADO

1. La Esperanto – Lernejoj: bazaj, mezaj kaj altlernejoj.
2. Akademio Internacia de la Sciencoj (AIS) – San Marino
3. Somera Esperanto-Universitato en Gyula kun tri gradaj kursoj: baza, meza kaj alta.
4. Kulturaj aranĝoj – la instruado per ludo kaj kanto.

KURSO 12 – LA INTERKOMUNIKADO PERE DE:

1. Televido	3. Gazetaro
2. Radio	4. Komputiloj – interneto (reto)

KURSO 13 – LA ESPERANTO ELDONAĴOJ

1. Jarlibro de UEA – Universala Esperanto – Asocio
2. Gazetoj kaj periodikoj – la plej grava “Esperanto – Revuo”
3. Esperanto en gazetaro nacia kaj internacia
4. La eldonejo de gazetoj kaj libroj

KURSO 14 – LA ESPERANTUJO – KUTIMOJ

1. Gastamo
2. Bonvenigo de gastoj ĉe diversaj okazintaĵoj
3. Helpo en la vizitado de diversaj landoj
4. Geografikaj nomoj de diversaj lokoj

KURSO 15 – ARKITEKTURO

1. La esperantigo de la nomoj de diversaj objektoj kaj lokoj.
2. Arkitekturaj stiloj – malnovromana, roma, gotika, baroka, klasicisma kaj aliaj
3. La tipoj de stiloj en la arto kaj vestaro
4. La diferenco en la konstruado en Eŭropo kaj sur aliaj kontinentoj

KURSO 16 – LITERATURO

1. Originala literaturo en la lingvo Esperanto
2. Tradukoj el naciaj lingvoj je Esperanto
3. Tradukoj de Esperanto al naciaj lingvoj
4. Tradukoj poezio, literaturo kaj gazetaro

KURSO 17 – LA DISVOLVIĜO DE ESPERANTO EN DIVERSAJ DIREKTOJ

1. En operoj kaj operetoj – tradukaĵoj kaj originalaĵoj
2. En teatraĵoj – tradukaĵoj kaj originalaĵoj
3. Kabaredoj – verkitaj originale aŭ tradukitaj
4. En filmoj en Esperanto kun Esperanto-tradukoj

KURSO 18 – KANTOJ KAJ KANSONOJ EN ESPERANTO – KULTURO

1. La himno de esperantistoj verkita de Ludoviko Zamenhof mem sub titolo „La Espero”
2. Kantoj kies temo tuŝas la Esperanto-movadon, ekz.: „La vojo” de Ludoviko Zamenhof, „La Taĝiĝo” de Antono Grabowski ktp.
3. La ludoj kun kantoj ekzemple: „Alaŭdeto”, „Dek boteloj” ktp.
4. Verkado de oportunaj kantotekstoj por diversaj Esperanto-aranĝoj (precipe okaze de la 15-a de Decembro – naskiĝtago de Ludoviko Lazaro Zamenhof)

KURSO 19 – LA ELDONAĴOJ KIUJ INFORMAS PRI:

1. Muzeoj, ekspozicioj kaj galerioj
2. Turisme interesaj objektoj
3. La spuroj, la Esperanto-aranĝoj en diversaj turismaj lokoj
4. Placoj, stratoj, monumentoj kaj aliaj lokoj ligitaj kun Esperanto

KURSO 20 – ALIAJ ARTOJ KIUJ DISVOLVIĜAS DANK’ AL ESPERANTO

1. Interŝanĝo de la kapabloj ligitaj kun pentrado, skulptado, manverkoj kaj popolaj artobjektoj
2. Fotografaĵoj kiel dokumentado de komunaj travivataj Esperanto-aranĝoj
3. Surbendigoj de diversaj spektakloj
4. Filmoj faritaj okaze de kunvenoj, kongresoj kaj ekskursoj

KURSO 21 – LA ESPERANTO-TURISMO-DISVOLVIĜO KAJ INTERŜANĜO DE KULTUROJ KAJ KUTIMOJ

1. Esperanto- turismo organizoj
2. Internacia helpo de la fakdelegitoj al la esperantistoj – turistoj
3. La Esperanto vojaĝgvidantoj kaj Esperanto – ĉiĉeronoj
4. La influo de Esperanto-turismo je interŝanĝo de diversaj kulturoj

Prilaboris: mag. Julita Kurek kaj Urszula Tupajka
por Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo
en BYDGOSZCZ, str.M.Skłodowskiej-Curie 10, Pollando

**INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO (ISTK)
KLERIGEJO DE AKADEMIO INTERNACIA DE LA SCIENCOJ (AKB)
str. M.Skłodowskiej- Curie 10, PL-85-094 BYDGOSZCZ, POLLANDO**

☎/✉ +4852-3461151, stud@esperanto.bydgoszcz.eu stud-esperanto@wp.pl

Retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu ,

www.esperanto-studumo.za.pl

www.esperanto-turismo.za.pl

invitas por studado de turismo, kulturo kaj lingvoj
kun ĉiutaga instruado en Esperanto

Tutjara (septembro-majo) studado kostas 200-400 EUR aŭ USD.

Eblas diplomiĝi ĉe ISTK, bakalaŭriĝi kaj magistriĝi ĉe AIS.

**Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo
Klerigejo de la Internacia Akademio de la Sciencoj
San Marino (AIS/AKB)
str. M. Skłodowskiej-Curie 10
PL 85-094 Bydgoszcz
Pollando, <http://www.esperanto-turismo.za.pl>**

**Programoj
de Internacia Studumo pri Turismo
kaj Kulturo
en Bydgoszcz**

**INTERNACIA CENTRO PRI KULTURO
KAJ TURISMO
„KUJAVIO KAJ POMERELIO”
BYDGOSZCZ -2003**

Bydgoszcz, la 15-an de decembro 2003

Estimataj !

Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo fondiĝis en 1991 jaro ĉe MONDA TURISMO en Bydgoszcz. Nun ĝi funkcias kadre de Internacia Centro pri Kulturo kaj Turismo „Kujavio kaj Pomerelio” en Bydgoszcz. Ĝia celo estas eduki novajn turismajn Esperanto-gvidantojn, Esperanto-ĉiĉeronojn kaj funkciulojn de internacia Esperanto-turismo kaj kulturo.

La ĉefa lingvo de nia studumo estas Esperanto, tial ĉiusemajne ni dediĉas almenaŭ 10 lecionojn al Esperanto-instruado, krome la plej multaj prelegoj kaj kursoj okazas en Esperanto.

Ĉi-kune ni prezentas al vi la programojn de Esperanto-instruado, kiujn ni realigas en nia Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo, kie instruado de Esperanto kaj preparado de Esperanto-instruistoj estas ĉefa kromfako, apud turismiko kaj kulturo.

La programojn ni preparis surbaze de dokumentoj de Pola Esperanto-Asocio, kies ĉefa aŭtoro estis red. Andrzej Pettyn, spertoj de nia agado en Bydgoszcz, kion ĉefe prilaboris dr Halina Barcikowska kaj Józef Paweł Bieliński. En nia studumo dum jam pasintaj dek du jaroj ĉefe instruis Esperanton: Ewa Bondar, Regina Grzębowska, Roman Dragan, Mirosława Korniluk, Urszula Tupajka, Przemysław Grzybowski, Józef Paweł Bieliński, Trevor Steele, Aneta Będowska kaj Augusto Casquero de la Cruz.

Al la kompilado de la instruprogramoj plej multe da tempo dediĉis Ewa Bondar kaj Andrzej Grzębowski. La programkajeron pres-preparis Regina Grzębowska. La programoj ankoraŭ ne estas perfektaj, tial volonte ni ricevos Viajn rimarkojn, opiniojn kaj proponojn, kiuj helpos al ni plibonigi la programojn tiel, ke oni povu esti realigataj ne nur en Bydgoszcz, sed ankaŭ internacie.

Atendante Viajn proponojn

Vicprezidanto
de Internacia Centro pri Kulturo kaj Turismo
kaj Prezidanto de la Program-Konsilio
de la Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo
/-/ ASci. mag. Andrzej Grzębowski

**Baza programo por instruado de Esperanto
en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz
1-a studjaro – lektoro de Esperanto**

1. Kurso por komencantoj „o” (septembro)	20 h.
2. Kurso de 1-a grado (oktobro, novembro)	50 h.
3. Kurso de 2-a grado (decembro, januaro)	60 h.
4. Seminario „A” laŭ Cseh metodo dum	<u>20 h.</u>

Vintra sesio + lektora ekzameno (ripetekzameno en aprilo) 150h.

Kurso de nula grado (septembro) por komencantoj laŭ Cseh-metodo 20h.

Temoj:

Prezenco -as, preterito -is, futuro -os,

Volitivo -u

Substantivo – singularo kaj pluralo – deklinacio

Adjektivo: komparacio

Adverbo

Akuzativo postransitivaj verboj, akuzativo de direkto, akuzativo de tempo, mezuro kaj pezo

Prefiksoj: mal-, ge-, bo-

Sufiksoj: - in, -id, -ul, -ist, -an, -ar, -et, -ej, -end

Korelativa tabelo de pronomoj kaj adverboj

Bazaj kaj ordaj numeraloj

Skriba ekzameno: 1. Mia familio 2. Mia urbo 3. Mia hobio

Buŝa ekzameno: Gramatikaj demandoj, traduko de frazoj

Kurso de 1-a grado (oktobro – novembro) 50 h.

Temoj pri gramatiko kaj vorta bazo: 20h.

Kondicionalo -us

Infinitivo -i

Volitivo -u

Nedifinitaj pronomoj, refleksiaj pronomoj

Temoj de la Esperanta literaturo kaj poezio 10 h.

L. L. Zamenhof: *Ho mia kor’*, *La preĝo sub la verda standardo*

Tradukoj: Fabeloj de Andersen, Malnova Testamento

Antoni Grabowski: *Mazepo* – libretto por opero *Halka – Sinjoro Tadeo*

Kazimierz Bein (KABE) Vortaro de Esperanto, *La Faraono* – 1907, kabeigi – signifo de la vorto

Edmond Privat: Poemaro *Tra l’ silento*, *Vivo de Zamenhof*

Temoj pri historio de Esperando movado 10 h.

Ludoviko Zamenhof

Unuaj pioniroj de E-movado (A. Grabowski, KABE)

Unuaj renkontiĝoj kaj 1-a Kongreso en Boulogne-sur-Mer 1905 j.

Komparo de Esperanto kaj Volapuko	
Fundamento de Esperanto	
Esperanto en turismo – praktikaj okupoj	10 h.
Fundamentaj ĝeneralaj esprimoj pri turismo en Esperanto	
Fundamentaj esprimoj pri historio de arto (stiloj, vidindaĵoj)	
Fundamentaj teknikaj esprimoj (tranokto, tagnokto, ...)	
Fundamentaj dokumentoj en Esperanto	
Provoj gvidi ekskurson en Esperanto	
Kurso de 2-a grado (decembro – januaro)	60 h.
<i>Temoj de gramatiko kaj vortprovizo</i>	20 h.
Tabelo de montraj kaj neaj pronomoj	
Prefiksoj ek-, eks-, pra-	
Sufiksoj –aĵ, -ind, -ebl, -uj, -ing	
<i>Temoj pri historio de E-movado</i>	10 h.
Esperanto movado dum 1906 – 1920	
Esperanto movado dum 1921 – 1939	
Periodo de 2-a Mondmilito kaj Esperanto	
Postmilita historio de Esperanto-movado	
<i>Esperanto en turismo</i>	10 h.
Programo de la ekskurso en Esperanto (skribe)	
Gvidado de la ekskurso en Esperanto	
Ĉiĉeronado en la urbo en Esperanto	
Ekstremaj situacioj en turismo – difekto de la buso, malsano, akcidentoj, kpt.	
<i>Temoj pri E-literaturo:</i>	dum 10 h.
(originalaj verkoj – tradukoj – disvolvo) en periodo 1919 – 1939	
Julio Baghy: <i>Verda koro</i> , Jean Forge: ps. de Jan Fethke-polo	
Tradukliteraturo	
Bibliografio	
Kabe: <i>Unua legolibro</i> , Pechan A.: <i>Gvidlibro por supera ekzameno</i> , A. Pettyn: <i>Esperanto laŭ amuzmetodo</i>	
Nuntempa E – movado	10 h.
Buŝa ekzameno dum vintra sesio pri la 1-a periodo ĝis 1919 r.	
Seminario „A” laŭ Cseh – metodo	20 h.
Februaro – 5 minuta provlecio laŭ Cseh-metodo, analizo de frazoj kaj skriba parto, enmanigo de atestoj de IEI por gvidado de kursoj por komencantoj	

Instruado de Esperanto por bakalaŭriĝo ĉe AIS 1-a studjaro - lektoro de Esperanto

1. Gramatiko	92 horoj	=	12 STU
2. Metodiko	20 horoj	=	2 STU
3. Historio de E-movado	24 horoj	=	3 STU
4. Literaturo	<u>24 horoj</u>	=	<u>3 STU</u>
	160 horoj		20 STU

Temoj:

1. Gramatiko

Baza Cseh-kurso laŭ programo de IEI

Leksiko

gramatikoj reguloj 2° :

interpunkcio, leksikaj kaj gramatikaj morfemoj, radikkarakteroj
verbo – divido laŭ transitiveco, simplaj tempoj – modaj, helpvortoj
faktitivo –IG, medialo –IGĜ, Esperanto en turismo = fakaj vortoj,
A-seminario laŭ programo de IEI

2. Metodiko

diversaj instru-metodoj, maniero de instruado,
konsiloj pri plano de la leciono

3. Historio de E- movado

Ludoviko Zamenhof – datoj – faktoj

Familianoj de Ludoviko Zamenhof

Lingve Universala

Eldono de la Unua Libro

La unua Kongreso en Bulonjo-ĉe-Maró

Fundamento de Esperanto

Lingva Komitato kaj Akademio

4. Literaturo

La unuaj pioniroj – verkoj kaj tradukoj, Antoni Grabowski
Kazimierz Bein – KABE, Julio Baghy kaj Kalocsay

2-a studjaro – lekcianto de Esperanto

1. Gramatiko + metodiko	30 h.	=	3STU
2. Historio de E–movado	20 h.	=	2STU
3. Literaturo	20 h.	=	2STU
4. Praktiko	<u>20 h.</u>	=	<u>2STU</u>
	90 h.		10 STU

Temoj:

1. Gramatiko

Participoj aktivaj kaj pasivaj
Fakaj afiksoj – afiksoidoj
Artikolo – reguloj de ĝia uzo
Frazsintakso – kunorditaj kaj suborditaj
Prepozicioj – diferenco inter *da* kaj *de*, *kun* kaj *per*, *tra* kaj *trans*
Reguloj de vortkunmetado
Verbo – aspektoj, kunmetitaj tempoj – voĉoj
Mnemoniko, metodikaj konsiloj, atribua predikativo

2. Historio – intermilita periodo

Lingvaj projektoj de internacia lingvo, Ido – Idoskismo
Junulara movado – TEJO; SAT, k. a.

3. Literaturo

Diversaj skoloj, Esperanto kiel fonto–lingvo
Originala literaturo

3-a studjaro – instruanto de Esperanto

1. Gramatiko + praktiko	30 h.	=	3STU
2. Historio de E-movado	20 h.	=	2STU
3. Literaturo	20 h.	=	2STU
4. Konsultacioj pri diplomaj laboroj	<u>20 h.</u>	=	<u>2STU</u>
	80 – 100 studhoroj	=	10 STU

Temoj:

1. Gramatiko + praktiko

propozicio – sintakso – akordo al la subjekto,
speco de propozicioj
reguloj pri refleksivo,
adjektoj lokaj kaj stataj,
principo de neceso kaj sufiĉo,
multaj ekzercoj diversspecaj,
preparado de plano de la leciono kaj gvidado de la leciono laŭ mem elektita metodo

Stilo – bona kaj malbona, stiloj apartaĵoj de Esperanto
Homonimo – sinonimo – neologismo

2. Historio de E–movado

Nuntempa periodo

3. Literaturo: nuntempaj famaj verkistoj

Instruado de Esperanto por magistriĝo ĉe AIS

4-a studjaro – instruisto por elementaj lernejoj

1. Gramatikaj kaj metodikaj okupoj	48 h.	=	6STU
2. Historio de E–movado	20 h.	=	2STU
3. Literaturo	20 h.	=	2STU
4. Kulturaj konoj	20 h.	=	2STU
5. Konsultacioj pri diplomaj laboroj (metodologio)	20	=	2STU
6. Diversaj praktikoj	<u>50 h.</u>	=	<u>6STU</u>
	178h.	=	20STU

Temoj:

1. Gramatikaj kaj metodikaj okupoj

Ripetado kaj plivastigo de jam konata materialo – ekzercoj
Korektado de eraroj fare de gestudentoj
Diversaj specoj de analizo de kunmetitaj vortoj
Diferenco inter lerneja kaj kursa – instruadoj
Produktiva kaj receptiva kapabloj – formigo de ili
Enmemorigo de materialo per mnemoniko – akrostiko – kanto

2. Historio de E–movado

rolo de Lingva Akademio – sekcioj,
fakaj asocioj,
Kongresoj

3. Literaturo

nuntempaj aŭtoroj,
fragmentoj el diversaj libroj,
recenzo de minimume unu tralegita libro

4. Kulturaj konoj

laŭ materialo de ILEI

5-a studjaro – instruisto por mezgrada lernejo

1. Gramatikaj kaj metodikaj okupoj	48 h. = 6STU
2. Historio de E-movado	20 h. = 2STU
3. Literaturo	20 h. = 2STU
4. Kulturaj konoj	20 h. = 2STU
5. Konsultacioj pri diplomaj laboroj (metodologio)	20h.=2STU
6. Diversaj praktikoj	<u>50 h. = 6STU</u>
	178 h. =20STU

temoj:

1. Gramatikaj kaj metodikaj okupoj ligitaj kun praktiko

Diskutoj pri uzo de neologismoj dum kursgvidado

Principoj de beletra tradukado

Rakontoj – memverkitaj laŭ bildoj

Eseoj - memverkitaj pri sociaj aŭ aliaj problemoj

Problecionoj fare de lernantoj - poste diskuto

- Metodika principo
- Nivelo (flueco – klareco de instruado)
- Eventualaj eraroj

2. Historio

Enciklopedio de Esperanto,

bibliografio,

dokumentoj,

lingvaj problemoj

Literaturo

Recenzoj pri artikoloj, libroj

Internacia art' tradukado

Kulturaj konoj

Laŭ programo de ILEI

Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo

PREMISOJ DE LA PROGRAMO

1-a STUDJARO

Celo: Prepari gestudentojn por laboro kun grupo dum turismaj aranĝoj

Studhoroj: sume 800 – en tio 500 da lecionoj, 300 da turismaj praktikoj

Kvalifikoj:

- Turisma informanto
- Mondovojaĝanto
- Gvidanto de porinfanaj aranĝoj
- Lektoro de Esperanto (gvidanto de informaj kursoj)
- Landa kaj internacia vojaĝgvidanto

Findokumento: diplomo de organizanto de la internaciaj turismo kaj kulturo

2-a STUDJARO

Celo: Prepari por planado kaj finkalkulado de turismaj kaj kulturaj aranĝoj

Studhoroj: sume 800 – en tio 500 da lecionoj, 300 da turismaj praktikoj

Kvalifikoj:

- Turisma ĉiĉerono en Esperanto
- Verkanto de arta ceramiko
- Organizanto de kultura agado
- Kursgvidanto de Esperanto (gvidanto de bazaj kursoj)

Findokumento: atestilo de memstara laboranto de la internaciaj turismo kaj kulturo

3-a STUDJARO

Celo: Prepari gestudentojn por gvidi turisman firmaon

Studhoroj: sume 800 – en tio 500 da lecionoj, 300 da turismaj praktikoj

Kvalifikoj:

- Gvidanto de turismo kaj kulturo
- Instruisto de Esperanto (gvidanto de kursoj por progresantoj)

Findokumento: ŝtata licenco de specialisto pri organizado kaj disvolvado de turismo aŭ licenco de specialisto pri organizado de kulturo; krome ebleco fariĝi bakalaŭro de AIS pri morfosciencoj aŭ pri humanistiko

Sekretario de la Program-Konsilio   **Prezidanto de la Program-Konsilio**
mag. Wojciech Rumiński   ASci. mag. Andrzej Grzębowski

Akademio Internacia de la Sciencoj San Marino
Morfosciencia Sekcio

Projekto de morfosciencia studadplanado: *Turismiko – 1a, 2a, 3a*
(laŭ la modelo de la studadplanado *Komunikadscienco*, aprobita de la
Dicastero Instruzione e Cultura in Republica di San Marino)

Celo:

- a) Magistriĝo en turismiko (Ekologio kaj mediprotektado)
- b) Okazintaĵorganizado (marketingo kaj administrado de konferencoj, ekspozicioj, foiroj ktp.)
- c) Aŭdvida dokumentado (filmado, fotado, muzea prezentado)
- d) Sanprotektata organizado (organizado de rekreiĝo kaj de sportaj aktivecoj)

Al la kursoj necesaj apartenas:

30 studunuoj en kernaj fakoj por ĉiuj medihumanigistoj

10 studunuoj en specialfakoj tipaj al la koncerna fokuso

magistriĝ-disertacio

40 studunuoj libere elekteblaj (ekzemple el la posta kromfako por la eventuala magistriĝo)

De la kursoj nepre devas esti minimume 3 SUS-kursoj, minimume entute 40 studunuoj en kursoj realigataj en ILO kaj organizataj de AIS, minimume 14 studunuoj kun noto.

Kernkampoj (teoriaj kaj praktikaj):

Elementoj de scienca fotado – 1 STU

Elementoj de aŭdvida surbendigo – 2 STU

Elementoj de ergonomiko (produktformigo) – 1 STU

Elementoj de arkitekturo – 1 STU

Elementoj de naturekologio – 2 STU

Elementoj de kulturekologio – 1 STU

Elementoj de mediprotektado – 1 STU

Elementoj de trafikplanado – 1 STU

Elementoj de gastigado – 1 STU

Ĝenerala folkloriko - 1 STU

Elementoj de merkato-komunikado (marketingo) – 1 STU

Elementoj de administrado kaj dokumentado en turismiko – 1 STU

Enkonduko en turismikon (nocioj, kategorioj, klasifikoj,

tendencoj) - 3STU

Enkonduko en uzadon kaj programadon de komputiloj - 3STU

Enkonduko en la muzeologion – 1 STU

Interlingvistiko inkluzive bazan ILO- kurson – 4 STU

(libere elektenda po 1 kurso – minimume po 1 studunuoj el la sekcioj kibernetiko, humanistiko, struktursciencoj, filozofio, natursciencoj

sume – minimume 30 studunuoj

Specialkampoj por la fokuso Turismiko

po 1 kurso el:

- geografio de la mondo

- mastrumado (librotenado, bilancigo)

- ekonomiko de turismo – 3 STU

Baza fremdlingva komunikado en elektita oficiala lingvo de AIS aŭ de najbaraj landoj (speciale por turistoj)

Enkonduko en psikologion – 1 STU

Enkonduko en sociologion – 1 STU

Enkonduko en pedagogion – 1 STU

Integriga seminario (normalaj kaj esceptaj situacioj en turismo – 2 STU)

Entute: 10 STU

Ekonomiko de konsumado – 2 STU

Turisma mastrumado en la lando – 2 STU

Esplorado de turisma merkato – 3 STU

Jur-financaj aspektoj de turismo – 2 STU

Estado pri turisma mastrumado (kazaj studoj) – 2 STU

Inform- kaj rezerv-sistemoj en turismo – 1 STU

Mastruma leĝaro de Europa Komunumo – 2 STU

Prilaboris:

Prof. dr hab. Helmar Frank

Prof. dr hab. Tyburcjusz Tyblewski

**INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
KLERIGEJO DE LA AKADEMIO INTERNACIA DE LA SIENCOJ - SAN MARINO**

Studobjektoj kaj studhoroj:

N-R	STUODOBJEKTO	1 j.	2 j.	3 j.	SUME
1	La internacia lingvo	90	60	60	210
2	Glottodidaktiko	16	8	8	32
3	Enkonduko en psikologion	8	16	8	32
4	Ekzercoj pri komunikado kaj laboro kun hom-grupo	16	16	16	48
5	Metodiko de laboro de gvidanto de porinfanaj ferioj	40			40
6	Retoriko	8	8	8	24
7	Enkonduko en turismikon	8	8	8	24
8	Fundamentoj de sociologio	8	8	16	32
9	Fundamentoj de pedagogio	8	8	8	24
10	Historio de Kujavia-Pomerelia regiono	8	32	8	48
11	Historio de Pollando	8	8	8	24
12	Historio ĝenerala de la mondo	16	16	16	48
13	Historio de kulturo kaj arto	16	40	16	72
14	Kulturscienco	16	16	16	48
15	Elementoj de politikaj sciencoj	8	8	8	24
16	Europa integriĝo	16	24	24	64
17	Historio de Europo	16	16	16	48
18	Arta ceramiko	8	8	80	96
19	Kultura animado	8	8	8	24
20	Enkonduko en prakseologion kaj teorion de organizado	8	8	8	24
21	Merkatiko de turismaj servoj	8	8	16	32
22	Ekologiaj aspektoj de turismo	8	8	8	24
23	Geografio de la mondo	16	24	24	64
24	Geografio de Europo	16	20	20	56
25	Geografio de Pollando	8	8	8	24
26	Geografio de Kujavia-Pomerelia regiono	8	40	8	56
27	Teknikaĵoj en oficeja uzo (ĉefe komputilo)	16	16	16	48
28	Lingvoj kaj kulturoj de diversaj popoloj (precipe la lingvoj: angla, hispana)	90	60	60	210
	Kune studhoroj	500	500	500	1500
	Praktikoj dum turismaj kaj kulturaj aranĝoj	300	300	300	900
	Horoj entute	800	800	800	2400

Prilaboris:

Sekretario de la Program-konsilio
Mag. Wojciech Rumiński

Prezidanto de la Program-konsilio
ASci. mag. Andrzej Grzębowski

**Studadprogramo pri turismiko en la Internacia Akademio
de la Sciencoj Klerigejo en Bydgoszcz – Pollando
(disdivido de studunuoj laŭ kvalifikoj)**

JARO	KURSOJ – DIPLOMOJ pri turismiko	HOROJ	STUD- UNUOJ
1. Esperanto – kvalifikoj Informanto – lektoro de Esperanto	1. Turisma informanto de 3-a klaso	24'	3
	2. Enlanda vojaĝgvidanto	60'	6
	3. Prizorganto dum junularaj feriadoj		
	4. Vojaĝanto – internacia	36'	4
	5. Eksterlanda vojaĝgvidanto	30'	3
	6. Oficisto de vojaĝoficejo	120' 30'	15 3
		300'	34
2. Lekcianto – instruktoro de Esperanto	7. Turisma informanto de 2-a klaso	24'	3
	8. Turisma ĉiĉerono	120'	15
	9. Animatoro de kulturo	76'	8
	10. Organizanto de turisma priservado	80'	10
		300'	36
3. Instruanto de Esperanto	11. Turisma informanto de 1-a klaso	30'	3
	12. Turisma menaĝero	150'	15
	13. Specialisto de internacia turismo kaj kulturo – bakalaŭro de AIS	120'	12
		----- 300'	----- 30
4. Instruisto por kursoj	14. Aviadila kasisto	300'	30
5. Instruisto de Esperanto por lernejoj	15. Turisma agento – magistro de AIS	300'	30
KUNE:		1500'	160

Prilaboris
Andrzej Grzębowski

Baza Cseh-Kurso - Plano de instruado

La plano ampleksas 20 – 24 studhorojn

1-a renkontiĝo

- personoj – mi, vi, li, ŝi, ĝi
- demandaj pronomoj – kiu? kia? kie? kiom? kio?
- substantivoj – singularo kaj pluralo
- numeraloj – ĝis 5
- koloroj
- adjektivoj – granda, longa
- prefikso – mal-
- sufikso – -in
- verbo – nuna tempo
- prepozicioj – sur, en

2-a renkontiĝo

- substantivo – deklinacio
- akuzativo post transitivaj verboj
- daŭrigo de koloroj
- adjektivoj – juna + forta + sana = feliĉa
- mapo – kontinento, lando, urbo, strato, domo
- seĝo = meblo, rozo = floro, kato = besto, viro = homo

3-a renkontiĝo

- numeraloj – ĝis 100
- prepozicioj – antaŭ, inter, apud, sub
- prefiksoj – ge-, bo-
- temoj:
  - Eroj de la kapo
  - Kion vi faras per diversaj partoj: vidas, aŭdas, ktp.
  - Eroj de la ĉambro
  - Familio

4-a renkontiĝo

- akuzativo de direkto: kien? iras - metas
- pronomoj montraj kaj rilataj
- diferenco inter amas kaj ŝatas
- temoj: parko, trinkaĵoj kaj manĝaĵoj
- analizo de frazo

5-a renkontiĝo

- kalkulado
- verbo – imperativo (volitivo)
- kalendaro – nomoj de monatoj – tagoj, jarsezonoj

- de kie mi prenas.... de sur...
- adresado de letero (dato)
- teatraĵeto – amletero

6-a renkontiĝo

- substantivo
  - genro kaj sekso
  - kazoj prepoziciaj (en la domo, pri la domo)
  - uzo de difina artikolo
- sufiksoj – ej-, -ist-
- komparado
- vortfarado per aldonajoj:
  - prefikso + radiko + sufikso aŭ participo
  - temoj: loĝejo – lernejo – poŝtoŝejejo
  - nomoj de ĉambroj – dormoĉambro ktp.

7-a renkontiĝo

- demandaj pronomoj: kiam? kies?
- posedaj pronomoj: mia, via, ktp.
- verbo: pasinta tempo kaj futuro
- sufiksoj: -il, -uj, -et, -eg
- akuzativo de mezuroj
- refleksivo
  - Temoj: horloĝo (partoj de la tago)

8-a renkontiĝo

- akuzativo de tempodaŭro kaj datoj
- demanda pronomo – kial?
- prepozicio – pri
- enkonduko de moda helpvorto: povi (regulo –as, -i)
- temoj: naskiĝo kaj vivo, vendejo
- sufiksoj: -ar-, -aĵ-

9-a renkontiĝo

- modaj helpvortoj: devi, voli
- sufiksoj: -id, -ul, -an
- diferenco inter prepozicioj *pro* kaj *por*
- demanda pronomo: kiel?
- diferenco inter adjektivo kaj adverbo
- Temoj:
  - veturiloj
  - frukto- kaj legomĝardenoj

10-a renkontiĝo

- ripetado de gramatiko
- Temoj:
  - mapo de Pollando - nordo, sudo, oriento, okcidento
  - maro, rivero, lago
  - monto, montaro
  - ebenaĵo, altaĵo
  - signifo de vorto: krokodilo

Skriba ekzameno:

1. Analizo de 10 frazoj
Ekz. En la parko la sinjoro salutas la fraŭlinon
kie? kiu? kion faras? kiun?
2. Respondo al demandoj
Kiu estas vi?
Kio estas vi?
Kion vi ŝatas? ktp.
En kia ĉambro manĝas vi? (granda, bela)
En kiu ĉambro manĝas vi? (speco – manĝoĉambro)
2 frazoj kun truoj:
ekz. Mi iras..... piedoj.
Mi aĉetis florojn..... mia patrino.
(oni devas enskribi konvenan prepozicion)
2 frazoj en kiuj estas eraro
ekz. La kato kuras al la fenestro(n)
/(n) ne bezona litero *n* –ĉar /al/, montras direkton.

Laŭ opinio de aŭtorino tiuj 2 lastaj frazoj estas gravaj, ĉar montras, ĉu kursano ekregis la gramatikon.

Parola ekzameno

- Rakonto pri lotumata bildo (minimume 10 frazoj)
Ekz. Vendejo, poŝtoŝtanco, ĝardeno
(dum la antaŭaj renkontiĝoj mi preparolis tiujn bildojn)
- Tiun planon mi uzis dum la lasta sesio en la Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz.

Ewa Bondar

Diplomita instruisto

De la Internacia Esperanto-Instituto en Hago (Nederlando)

Programo

de pedagogia kurso por lektoroj de Esperanto lingvo

Programo preparita surbaze de la Direktivo de la Kleriga kaj Eduka Ministro de la 12 marto de 1975 j. n-ro KU – 0162 kaj de la direktivo pri organizado de la pedagogiaj kursoj gvidataj de la fakaj centroj pri la edukado de la kadroj kaj de la sociaj asocioj (aldono por notita Direktivo).

La kurso estas destinita por lektoroj de la lingvo Esperanto, kiuj gvidos okupojn dum la kursoj de la lingvo.

Programo de la kurso inkluzivas elektitajn demandojn de pedagogio, psikologio, glottodidaktiko, Esperanto-movado kaj pluan disvolvon de la lingvokono. Oni konsideris ankaŭ okupojn pri priservo de teknikaj didaktikaj rimedoj (filmaparataro, komputiloj, laboratorioj, ktp.) kaj informojn pri la organizado de la kursoj kaj ĝia dokumentado. Kurso finiĝas per ekzameno pri glottodidaktiko kaj praktika kono de la lingvo.

Enhavo de la instruado

- 1-a. Kurso edukado en Pollando 4h.
  - Kurso kiel eduka organiza formo.
  - Organizado de la instruado en la kadro de Esperanto-organizaĵoj en Pollando.
  - Planado kaj organizado de la laboro en la kurso de lingvo Esperanto.
  - Programoj de la instruado, lernolibroj, helpmaterialoj, dokumentado, fina ekzameno.
- 2-a. Bazaj scioj de pedagogiko kaj psikologio 40 h.
Pedagogiko (20 h.)
  - Bazaj pedagogiaj principoj: edukado, klerigado, instruado, personeco, medio, kulturo.
  - Didaktiko. Epistemologiaj kaj psikofiziologiaj fundamentoj de instruado kaj lernado. Trarigardo de nuntempaj didaktikaj sistemoj kaj organizaj formoj de instruado.
  - Ĝenerala didaktiko kaj detalaj didaktikoj. Ligo de instruado kun edukado kaj klerigado. Celoj de la ĝenerala kaj faka klerigado. Elektro kaj kompostado de la enhavo de la klerigado. Planoj kaj programoj de la instruado. Lernolibroj.
  - Procedo de la instruado – de la lernado, ĝiaj ĉenoj. Kontrolo kaj pritakso de la rezultoj de la instruado.
  - Ĉefaj reguloj de la instruado – difino kaj trarigardo de la reguloj. Metodoj de la instruado, disvolvo kaj klasifikado. Elektro de la metodo de la instruado pere de instruisto. Didaktikaj taskoj.
  - Organizaj formoj de la instruado. Individua, grupa kaj komuna instruado. Klaso – leciona sistemo. Leciono, ĝia strukturo kaj tipoj. Kromlekciaj kaj kromlernejaj okupoj.

- Didaktikaj rimedoj, ilia disdivido kaj funkcioj. Didaktikaj maŝinoj. Rimedoj de publika komunikado kaj uzo de ili en didaktika laboro.
- Lernejoj malsukcesoj de la lernantoj, iliaj specoj kaj kialoj. Metodaj rimedoj en la batalo kontraŭ lernejoj malsukcesoj.

Ĝenerala psikologio (20 h.):

- Objektoj kaj taskoj de psikologio. Ĝia loko en la scienca sistemo. Fakoj de la psikologio kun speciala agnosko de ĝenerala, disvolva, eduka kaj klinika psikologioj. Regulado de la reciproka rilato de la homo kun la ĉirkaŭanta medio kiel ĉefa problemo de psikologio. Psikologio kaj pedagogiko. Signifo de la psikologia scio por pedagogia praktiko.
- Neurofiziologia fundamento de la psikologiaj procedoj. Rolo de la centra nerva sistemo en la regulado kaj integriĝo de psikaj funkcioj de la homo.
- Homa personeco kiel fundamenta problemo de la interesiĝoj de la psikologoj. Elektikaj teorioj de la personeco. La plej popularaj tipologioj de la personeco.
- Difino de personeca strukturo. Karakterizo de fundamentaj strukturoj: kapableco kaj talento, temperamento, bezonoj kaj interesiĝoj, sindeteno, karaktero, motivado, bildo pri si mem.
- Difino de pensado kaj parolo. Rilato kun la agado. Fundamentaj pensaj operacioj. Specoj de la pensado. Rilato inter pensado kaj parolo. Difino kaj funkcioj de la parolo.

3-a. Principoj de nuntempa glottodidaktiko 10 h.

- Fundamentaj difinoj
- Interdisciplina karaktero de la glottodidaktiko, ekz. psikolingvistiko, sociolingvistiko, ĉefaj celoj.
- Trarigardo de didaktikaj konceptoj de la instruado de fremdaj lingvoj.
- Fundamentoj de la kolekto de la instruprogramo kaj elekto de glottodidaktikaj materialoj.
- Elektro kaj funkcioj de la aŭdio-vizualaj materialoj dum la procedo de la instruado.

4-a. Glottodidaktika aspekto de la fremdlingva instruado 10 h.

- Ĉefaj metodikaj difinoj: metodo, tekniko, scienco, kapableco, alkutimiĝo.
- Disvolvo de la lingva lerteco: kompreno de la aŭskultita teksto, parolo, legado, skribado.
- Rolo de la gramatiko en la instruado de fremdaj lingvoj
- Metodaj rimedoj por la semantizado de la leksiko.
- Planado de la lekciaj unuoj.
- Tipoj de la leciono de fremda lingvo.
- Kontrolo kaj pritakso de la fremdlingva instruado.
- Ludoj kaj distrajoj kiel didaktikaj helpiloj.
- Didaktikaj rimedoj kaj ilia uzado.

5-a. Informoj pri la lingvo kaj E-movado 15 h.

- Historio de la internaciaj lingvoj
- Esperanto - ĝia genezo, strukturo kaj disvolvo. Akademio de Esperanto, ĝia rolo kaj agado.
- Historio de E-movado, reformataj tendencoj la 1-a Esperanto Kongreso, Bulonja Deklaracio (1905), internaciaj konferencoj, seminarioj (1922 - 1934), Rezolucio de Unio de Nacioj (1924), Universalaj Kongresoj, landaj Kongresoj kaj aliaj aranĝoj, atingoj en UNO kaj Unesco (1954 kaj 1985), jaro de Zamenhof (1959), nuntempa situacio.
- Esperanta literaturo - franca kaj slava skoloj (ĝis 1917, germana kaj hungara skoloj (intermilita periodo), skota skolo, la plej gravaj verkistoj kaj iliaj verkoj.
- Nuntempa Esperanto-movado - ĝia strukturo (internaciaj, landaj kaj fakaj organizaĵoj).

6-a. Praktika lernado de la lingvo Esperanto 25 h.

- *Fundamento de Esperanto*, ĝia signifo, rolo, *Ekzerco*
- Pli gravaj gramatikaj principoj: Uzado de formantoj, prepozicioj, akuzativo en deklinacio, participoj, difino de la tempo, modo, ktp., sintakso de la frazo
- Lingvaj ekzercoj, testoj.

7-a. Didaktikaj iloj 6 h.

- Preparado de lernolibroj kaj helpmaterialoj por instruado de Esperanto
- Prilaboro de la plano por kursa instruado
- Dokumentado de la kurso

Kune: 130 h.

Rimarkoj:

- Partoprenantoj de la kurso devas havi almenaŭ mezan klerecon kaj bone koni la lingvon Esperanton (finita 3-a grada gramatika kurso)
- Pri akcepto al la kurso decidigas enkonduka ekzameno en Esperanto
- Aprobo de la kurso okazas post ĝia fino surbaze de la partoprenlisto, aktiveco dum la lecionoj, plenigo de la taskoj donitaj de la prelegantoj kaj sukceso en la fina ekzameno.
- Profesiaj instruistoj povas esti liberigitaj de la okupoj laŭ tiu - ĉi programo notita en punkto 2.

Prilaboris:

dr Halina Barcikowska, Józef Paweł Bieliński

Bazaj informoj pri pedagogio kaj psikologio

Pedagogio:

- Studobjekto kaj taskoj de pedagogio – ilia loko en la scienca sistemo
- Bazaj konceptoj de pedagogia edukado – sociologio – ligoj kaj ecoj konstitujaj
- Edukado – kontraŭversioj teme de kreitaĵoj kaj edukaj ecoj. Edukado kaj aliaj procedoj kaj sociaj fenomenoj. Edukado kaj socialaj problemoj. Memlernado pseŭdo-edukado.
- Proceso de edukado – rolo kaj proceso.
- Subjekto-rolo en edukado – devo aŭ ebleco
- Ligo de edukado kun instruado
- Instruado kaj lernado
- Principoj de instruado kaj edukado
- Metodoj de instruado kaj edukado
- Problemoj pri celo de instruado kaj edukado
- Didaktikaj kaj edukaj malfacilaĵoj
-

Psikologio

- Psikologio kiel studobjekto – taskoj – loko en scienca sistemo
- Reciprokaj rilatoj de homo kaj ĉirkaŭaĵo kiel baza problemoj de psikologio
- Personeco de homo kiel grava problemoj por psikologiaj – bazaj strukturoj

La scio pri si mem.

- Malfacilaĵ-problemoj – kialaj – maniero de reagoj sinsekvo de longdaŭra streso.
- Faktoroj determinantaj la evoluon de homa psiko.
- Lernado – lernado kaj maturigado – formoj de lernado – helpantaj elementoj
- Signifo de psikologia (scio) por pedagogia praktiko.

INTERNACIA CENTRO PRI KULTURO KAJ TURISMO “KUJAVIO KAJ POMERELIO”

str. M.Sklodowskiej-Curie 10, PL-85-094 Bydgoszcz

tel./fax: (+48-52) 346-11-51

retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu, www.esperanto-turismo.za.pl

retadresoj: info@esperanto.bydgoszcz.eu, esperanto-turismo@wp.pl,
andreo@rubikon.net.pl

Bydgoszcz, la 1.12.2011 j.

Estimataj!

Okaze de 152 naskiĝdatreveno de Ludoviko Zamenhof – Kreinto de Esperanto, ni decidis eldoni aktualajn *NIVELOJN DE ESPERANTO – INSTRUADO* en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz (ISTK) - Klerigejo de Akademio Internacia de la Sciencoj – AIS-Klerigejo Bydgoszcz (AKB), kiel suplemento “D”.

La instruado de Esperanto en ISTK daŭras jam pli ol 20 jarojn (1991-2011) kaj vi trovos en la sama eldonaĵo (Suplemento C) la programojn de Esperanto-Instruado en ISTK en Bydgoszcz – ili plu estas aktualaj. Tamen nuntempe oni pli kaj pli klopodas akiri *Eŭropajn Lingvajn Certigilojn (European Language Certificate) la plej multe por lingvoj: angla, dana, franca, hispana, japana, nederlanda, germana, pola, portugala, rusa, sveda kaj Esperanto*. Tial ni ankaŭ decidis adapti niajn instru-programojn de Esperanto por akiri *Eŭropajn Lingvajn Certigilojn* ankaŭ por studentoj de ISTK kaj aliaj, kiuj ankaŭ volus adapti tiun ekzamen-sistemon. Pri Esperanto la plej rekonata estas Certigilo de lingva ekzameno ORIGO ILEI/UEA – tiun Certigilon por lingvo Esperanto akiris jam pli ol 500 kandidatoj, la 500-a dum la 96 UK de Esperanto en Kopenhago – julio 2011. Jam en 2008 jaro aperis libreto “*Esperanto de nivelo al nivelo*” – Lingva Ekzameno ORIGO eldonita de ELTE-JTK en Budapeŝto (Hungario) lingvo-niveloj B1, B2, C1. Por Esperanto-vojaĝgvidantoj kaj Esperanto-ĉiĉeronoj la plej bezonataj estas lingvaj certigiloj laŭ nivelo B-2, kvankam laŭ ĉiuj niveloj valoras edukiĝi en Esperanto. Tamen la niveloj A1, A2, B1, B2, C1 kaj C2 prezentas nur postulojn (kriteriojn), laŭ kiuj eblas ekzameniĝi por akiri tiujn Certigilojn. La NIVELOJ mem ne sufiĉas, necesas verki la studad-programojn por prepari studentojn al la ekzamenoj, tio mankas. Tial ni publikigas la kriteriojn por la Niveloj kaj samtempe anoncas konkurson verki programojn en Esperanto por tiuj Niveloj, por ke studentoj de ISTK kaj aliaj povu studi Esperanton en ISTK semestre po 120 horoj – lecionoj, por dum kvin jaroj atingi la nivelojn A1 ĝis C2, do, studante dum 10 semestroj almenaŭ 1200 horojn en Esperanto. La Konkurso por ĉiuj daŭros ĝis la 37-aj Esperanto-Tagoj de Bydgoszcz kun la 41-a AIS/AKB Studadsesio dum 21-26 de aprilo 2012 en Bydgoszcz, Pollando. Ni klopodos publikigi prilaboritajn Esperanto-programojn kaj aŭtoroj de la plej bonaj programoj ricevos rabatojn por Esperantotur-vojaĝoj en 2012 jaro al pluraj internaciaj Esperanto-kongresoj, inkluzive de la 97 Universala Kongreso de Esperanto en Hanoi (Vjetnamio) kaj 45-a ILEI-Konferenco en Kunming (Ĉinio). Tio estos unu el niaj komunaj konkretaj kontribuoj por la Jubileo de 125 jaroj de Esperanto (1887-2012).

Sukcesojn al Vi en la preparado de la studadprogramoj laŭ prezentataj niveloj: A1, A2, B1, B2, C1 kaj C2 bondeziras –

/ - / Asc. Andrzej Grzębowski
Vicprezidanto de la Internacia Centro pri
Kulturo kaj Turismo
en Bydgoszcz, Pollando

**INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
CENTRO de KONSTANTA EDUKADO en BYDGOSZCZ
KLERIGEJO DE LA INTERNACIA AKADEMIO DE LA
SCIENCOJ AKB/AIS**

STR. M.SKŁODOWSKIEJ-CURIE 10, PL-85-094 BYDGOSZCZ, tel./fax: (+48-52) 346-11-51

retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu; www.esperanto-studium.za.pl
retadreso: stud@esperanto.bydgoszcz.eu ; stud-esperanto@wp.pl

NIVELOJ DE ESPERANTO-INSTRUADO

en INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
en BYDGOSZCZ - KLERIGEJO DE LA INTERNACIA AKADEMIO
DE LA SCIENCOJ – AKB/AIS laŭ klasifiko de lingvo-kono akceptitaj de
KONSILIO DE EŬROPO

- **unua studjaro en ISTK/AKB**
  - semestro aŭtuna – vintra - 120 lecionoj – Nivelo A1 Komencanta “0” 80-120
  - semestro vintra – printempa - 120 lecionoj – Nivelo A2 Komencata elementa 180-200
  - Entute 240 horoj Kune: 240 lecionoj – 30 STU horoj
- **dua studjaro en ISTK/AKB**
  - semestro aŭtuna – vintra - 120 lecionoj – Nivelo B1 Meze progresinta 350-400
  - semestro vintra – printempa - 120 lecionoj – Nivelo B1 Meze progresinta horoj
  - Entute 240 horoj Kune: 240 lecionoj – 30 STU
- **tria studjaro en ISTK/AKB**
  - semestro aŭtuna – vintra - 120 lecionoj – Nivelo B2 Pli ol Meze progresinta 500-600
  - semestro vintra – printempa - 120 lecionoj – Nivelo B2 Pli ol Meze progresinta horoj
  - Entute 240 horoj Kune: 240 lecionoj – 30 STU
- **kvara studjaro en ISTK/AKB**
  - semestro aŭtuna – vintra - 120 lecionoj – Nivelo C1 Progresinta 700
  - semestro vintra – printempa - 120 lecionoj – Nivelo C1 Progresinta horoj
  - Entute 240 horoj Kune: 240 lecionoj – 30 STU
- **kvina studjaro en ISTK/AKB**
  - semestro aŭtuna – vintra - 120 lecionoj – Nivelo C2 Tre progresinta 1000-1200
  - semestro vintra – printempa - 120 lecionoj – Nivelo C2 Tre progresinta horoj
  - Entute 240 horoj Kune: 240 lecionoj – 30 STU

ENTUTE 1000-1200 horoj

Entute 5 jaroj x 240 lecionoj = 1200 lecionoj en ISTK/AKB = 150 STU /studunuoj/.

/-/ Asc. Andrzej Grzębowski
Prezidanto de Program-Konsilio
de la Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo
- Klerigejo de la Internacia Akademio de la Sciencoj
(AKB/AIS) en Bydgoszcz

Nivelo de lingva lerteco

Niveletoj de lingva lerteco – grado de la kono de fremda lingvo de la persono en difinita klasifiko, do, kapableco paroli, aŭskulti, legi kaj skribi.

Ekzistas diversaj klasifikoj de la lingvokono. Unu el ili akceptis Eŭropa Konsilio, enkondukante ses nivelojn indikitajn per granda litero kaj aldona cifero: A1, A2, B1, B2, C1, C2. Nivelo A1 egalas al la plej eta lerteco, kaj nivelo C2 – al la plej alta.

nivelo	priskribo
A1	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas kaj kapablas apliki ĉiutagajn eldirojn kaj esprimojn de ĉiutaga vivo. Li/ŝi kapablas prezenti sin kaj aliajn, starigi demandojn pri privata vivo, pri ekz. loko, en kiu loĝas, pri homoj, kiujn konas, kaj pri aĵojn, kiujn posedas. Li/ŝi kapablas simple konversacii kondiĉe, ke kunparolanto parolas malrapide, klare kaj helpeme.
A2	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas eldirojn kaj ofte uzatajn esprimojn de ĉiutaga vivo (ekz. bazajn informojn pri la kunparolanto kaj pri lia familio, pri aĉetaĵoj, pri ĉirkaŭmedio, pri laboro). Li/ŝi kapablas interkompreniĝi en simplaj, rutinaj komunikaj situacioj, kiuj postulas nur simplan, rektan inform-interŝanĝon pri konataj kaj tipaj temoj. Li/ŝi kapablas en simpla maniero priskribi sian devenon, ĉirkaŭmedion, kaj ankaŭ tuŝi problemojn de la plej gravaj bezonoj de la ĉiutaga vivo.
B1	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas signifon de la plej gravaj komunik-sufetoj de klaraj, standartaj eldiroj, kie temas pri konataj al li/ŝi aferoj kaj eventoj tipaj por laboro, lernejo, libera tempo ktp. Li/ŝi kapablas sukcesi en multaj komunikaj situacioj, kiuj povas okazi dum vojaĝo en la regiono, kie oni parolis en tiu lingvo. Li/ŝi kapablas krei simplajn, ligitsencajn eldirojn pri la konataj al li/ŝi temoj aŭ pri la temoj, kiuj interesigas lin/ŝin. Li/ŝi kapablas priskribi

	spertojn, eventojn, revojn, esperojn kaj aspirerojn, mallonge argumentante siajn opiniojn kaj planojn.
B2	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas signifon de la plej gravaj komunik-sufetoj en la komplikitaj tekstoj pri konkretaj kaj abstraktaj temoj, inkluzive komprenon de la diskuto pri teknikaj temoj je amplekso de lia/ŝia fako. Li/ŝi kapablas interkomunikiĝi tiel flue kaj spontane, ke eblas gvidi normalan interparolon kun denaska uzanto de tiu lingvo, sen streĉado de iu ajn flanko. Li/ŝi kapablas formuli eldirojn buŝajn kaj skribajn en vasta gamo de la temoj, kaj ankaŭ klarigi sian starpunkton pri la diskutataj aferoj, konsiderante mankojn kaj avantaĝojn de diversaj solvoj.
C1	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas vastan gamon de malfacilaj, longecaj tekstoj, rimarkante ankaŭ kaŝitan signifon, esprimitan malrekte. Li/ŝi kapablas esprimi sin flue, spontane, sen pli granda peno trovante ĝustajn esprimojn. Efike kaj libere li/ŝi kapablas uzi la lingvon en societaj kaj sociaj, edukaj aŭ fakaj kontaktoj. Li/ŝi kapablas formuli klarajn, bone konstruitajn, detalajn eldirojn pri komplikitaj problemoj, lerte kaj ĝuste uzante regulojn pri organizado de la eldiro, konjunkciojn kaj indikilojn de la teksta interligo.
C2	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo povas facile kompreni praktike ĉion, kion ekaŭdos aŭ tralegos. Li/ŝi kapablas resumi informojn de aliaj fontoj, skribajn aŭ parolajn kunligmetode reproduktante ĝiajn tezojn kaj klarigojn. Li/ŝi kapablas esprimi siajn pensojn tre flue, spontane kaj precize, subtile diversigante signifecajn nuancojn eĉ en pli komplikaj eldiroj.

Bibliografio

- Goethe-Institut USA (USONO): Priskribo de la niveloj laŭ Common European Framework of Reference for Languages^[1]

Piednoto

[1] <http://www.goethe.de/lms/us/lp/prj/ger/cfl/enindex.htm>

**TABULO DE NIVELOJ POR MEMPRITAKSO POR STUDENTO
laŭ Eŭrop-Sistema priskribo de Lingva Edukado**

		A1 KOMENCANTA "0"	A2 KOMENCANTA ELEMENTA
K O M P R E N O	AŬSKULTE	Mi komprenas konatajn al mi vortojn kaj tre elementajn eldirojn (esprimojn) pri mia persono, familio, proksima konkreta ĉirkaŭmedio, kiam oni parolas al mi malrapide kaj klare	Mi komprenas eldirojn kaj ofte uzatajn vortojn pri plej proksimaj al mi sferoj de la vivo (ekz. bazaj informoj pri mi kaj pri mia familio, pri aĉetoj, geografio de mia regiono, pro laborejo). Mi kapablas kompreni ĉefan ideon de la mallongaj, simplaj komunikoj, anoncoj.
	DE SKRIBITA TEKSTO	Mi komprenas konatajn al mi esprimojn, ekz. nomojn, tre simplajn frazojn, ekz. en la anoncoj, plakatoj aŭ katalogoj.	Mi komprenas tre mallongajn, simplajn tekstojn. Mi kapablas trovi detalan, antaŭvideblan informon en simplaj ĉiutagaj materialoj, kiel anoncoj, reklamo, informiloj, menuoj, horaroj, simplaj privataj leteroj.
P A R O L O	INTERAKCIE	Mi kapablas interkompreniĝi, kondiĉe, ke mia kunparolanto ripetos lub parafrasos pli malrapide tion, kion diris kaj helpas al mi formuli tion, kion mi provas diri. Mi scipovas respondi al demandoj pri miaj proksimaj bezonoj aŭ, kiam temas pri konataj al mi temoj.	Mi kapablas interkompreniĝi en simplaj kaj rutinaj situacioj, kiam okazas rekta intersanĝo de simplaj informoj pri konataj al mi temoj. Mi sukcesas en mallongaj societaj interparoloj eĉ, se mi ne kapablas kompreni tuton kaj mi ne scipovas ankoraŭ memstare daŭrigi la konversacion.
	PRODUKTE	Mi kapablas uzi simplajn esprimojn kaj frazojn, por priskribi lokon, de kie mi devenas kaj homojn, kiujn mi konas.	Mi kapablas uzi serion de esprimoj, frazojn por priskribi en simpla maniero mian familion kaj aliajn personojn, kondiĉojn de la vivo, de mia edukeco kaj de mia nuntempa kaj antaŭa laboro.
S K R I B A D O	SKRIBE	Mi kapablas skribi mallongan, simplan tekston, ekz. sendante salutojn de la ferioj. Mi kapablas plenigi formularon pri miaj donitaĵoj kaj ekz. doni personajn informojn, naciecon, adreson en la formularo de la hotela akceptejo.	Mi scipovas skribi mallongan, simplan noton, novaĵon pri la aferoj proksimaj al mi. Mi scipovas skribi privatan leteron ekz. dankleteron.

		B1 MEZE PROGRESINTA	B2 PLI OL MEZE PROGRESINTA
K O M P R E N O	AŬSKULTE	Mi komprenas la ĉefan klare formulitan penson de la eldiro, en la literatura lingvo, pri la konata al mi temo, kun kiu mi havas kontakton en la laboro, lernejo, dum libera tempo ktp. Mi komprenas la plej ĉefajn informojn dum radiaj kaj TV elsendoj pri nuntempaj eventoj aŭ temojn ligitajn kun miaj personaj aŭ fakaj interesiĝoj, kiam oni parolas prefere malrapide kaj klare.	Mi komprenas pli longajn eldirojn kaj prelegojn kaj eĉ komplikajn argumentadon kondiĉe, ke la temo de la eldiro estas konata al mi. Mi kapablas kompreni la plimulton de la novaĵoj TV kaj programojn pri la nuntempaj eventoj. Mi komprenas filmojn en la originala versio, se la aktoroj uzas literaturan lingvon.
	DE SKRIBITA TEKSTO	Mi kapablas kompreni tekstojn kun la plej ofte uzataj esprimoj ligitaj kun ĉiutaga vivo kaj laboro. Mi komprenas priskribon de la eventoj, sentoj kaj deziroj en la privataj leteroj.	Mi komprenas artikolojn kaj raportaĵojn pri nuntempaj problemoj, kies aŭtoroj prezentas detalajn opiniojn kaj argumentojn. Mi kapablas kompreni nuntempan literaturan prozon.
	INTERAKCIE	Mi sukcesas en la plej multaj situacioj, kiuj povas okazi dum la vojaĝo, kiam estas kontakto kun lingvo parolata. Mi kapablas sen la preparo partopreni en la interparoloj je la konataj al mi temoj kaj pri kiuj mi enteresiĝas aŭ tiuj pri la ĉiutaga vivo (ekz. familio, hobbio, laboro, vojaĝoj kaj nuntempaj eventoj)	Mi kapablas interkompreniĝi sufiĉe flue kaj spontane, kio ebligas konversacion kun eksterlandanoj, denaskaj uzantoj de la lingvo. Mi povas aktive partopreni en la diskuto, klarigante kaj apogante mian vidpunkton.
P A R O L O	PRODUKTE	Mi kapablas kunligi vortoj kaj esprimojn simplamaniere, por priskribi spertojn kaj eventojn, miajn revojn, esperojn kaj ambiciojn. Mi scipovas prezenti la motivojn, kialojn, klarigi planojn kaj prezenti sian opinion. Mi scipovas rakonti iun historion aŭ rakonti enhavon de la filmo aŭ libro aŭ priskribi siajn reagojn.	Mi kapablas prezenti precizan kaj detalan priskribon en diversaj sferoj ligitaj kun miaj interesiĝoj. Mi scipovas prezenti mian vidpunkton je la donita temo, prezentate argumentojn por kaj kontraŭ.
	SKRIBE	Mi kapablas skribi simplan tekston, konstruitan de komplikigitaj frazoj je la temo, kiu min interesas. Mi scipovas skribi privatan leteron, priskribante miajn spertojn kaj impresojn.	Mi scipovas skribi klaran, detalan tekston je multaj temoj ligitaj kun miaj interesiĝoj. Mi povas skribi eseson aŭ raporton, transdonante la informojn aŭ prezentante argumentojn por kaj kontraŭ. Mi scipovas skribi leterojn, prezentante esencon kaj pezon de la spertoj kaj impresoj.
		C1	C2

		PROGRESINTA	TRE PROGRESINTA
K O M P R E N O	AŬSKULTE	Mi komprenas pli longajn, disvolvitajn eldirojn, eĉ se ili ne estas klare konstruitaj kaj kiam ligojn inter ili mi povas nur supozi, ĉar ne estas ili eksplicite signalitaj. Sen pli granda strebo mi komprenas programojn TV kaj filmojn.	Mi ne havas iujn ajn klopodojn por kompreni parolan lingvon, same en rektaj komunikoj kiel pere de la medioj, nek kiam oni parolas rapide. Mi bezonas nur iom da tempo por adaptiĝi al la nova akcento.
	DE SKRIBITA TEKSTO	Mi komprenas longajn kunmetitajn tekstojn faktografiajn kaj literaturajn, kapablante diferencigi ilian stilon. Mi komprenas fakajn artikolojn kaj pli longajn teknikajn instrukciojn, eĉ se ili ne tuŝas mian fakon.	Mi legas sen klopodoj ĉiujn tekstojn, eĉ tiujn, kies formo kaj enhavo havas altan gradon de abstrakcio, ekz. lernolibro, artikolo kun fakaj temoj, literatura verko.
P A R O L O	INTERAKCIE	Mi kapablas esprimi sin flue kaj spontane, sen bezono serĉi esprimojn kaj sen cerbumi. Mi scipovas uzi lingvon elaste kaj efike por societaj kaj fakaj celoj. Mi kapablas formuli precize pensojn kaj opiniojn kaj aktive partopreni en la konversacio, reagi al eldiro de aliaj parolantoj.	Mi kapablas sen iu ajn strebo partopreni en ĉiuj konversacioj kaj diskutoj libere uzante idiomajn kaj ĉiutagajn vortojn. Mi kapablas esprimi sin flue kaj esprimi precize nuancojn de signifo. En kazo de problemoj, mi kapablas lerte ripari eraron tiel, ke tiu manevro restos nerimarkebla.
	PRODUKTE	Mi kapablas prezenti klaran, detalan priskribon de komplikaj temoj, inkluzivate subtemojn, disvolvi apartajn punktojn kaj finante per adekvata konkludo.	Mi kapablas priskribi kaj gvidi klaran kaj fluan argumentadon en konvena por la konteksto, prezenti koncize kaj logike la temon kaj rememorigi al miaj aŭskultantoj ĉefajn punktojn de la prezentado.
S K R I B A D O	SKRIBE	Mi kapablas esprimi miajn pensojn en klara kaj bone konstruita teksto, prezentante sufiĉe vaste sian vidpunkton/opinion. Mi scipovas detale sinesprimi je komplika temo en la formo de letero, esejo aŭ raporto, substrekante la plej gravajn por mi aferojn. Mi scipovas formuli divers-specajn tekstojn uzante adekvatan, personan stilon atentante la adresaton.	Mi scipovas skribi klaran, fluan kaj stile adoptitan tekston al la situacia konteksto. Mi scipovas redakti leterojn, raportojn, referaĵojn pri komplikaj temoj, je klara strukturo, kiu permesas al la leganto kompreni ĉiujn la plej gravajn punktojn. Mi kapablas resumi kaj prezenti skriban kritikon de la scienca aŭ literatura teksto.

POSTULOJ POR AKIRI LA NIVELOJN DE LINGVOKONO DE ESPERANTO

ISTK/AIS studado	Nivelo	Postuloj
Unua studjaro - Unua semestro 15 STU	Nivelo A1 Komencanta (80-120 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas kaj kapablas apliki ĉiutagajn eldirojn kaj esprimojn de ĉiutaga vivo. Li/ŝi kapablas prezenti sin kaj aliajn, starigi demandojn pri privata vivo, pri ekz. loko, en kiu loĝas, pri homoj, kiujn konas, kaj pri aĵojn, kiujn posedas. Li/ŝi kapablas simple konversacii kondiĉe, ke kunparolanto parolas malrapide, klare kaj helpeme.
Unua studjaro - Dua semestro 15 STU	Nivelo A2 Komencanta elementa (180-200 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas eldirojn kaj ofte uzatajn esprimojn de ĉiutaga vivo (ekz. bazajn informojn pri la kunparolanto kaj pri lia familio, pri aĉetaĵoj, pri ĉirkaŭmedio, pri laboro). Li/ŝi kapablas interkompreniĝi en simplaj, rutinaj komunikaj situacioj, kiuj postulas nur simplan, rektan inform-interŝanĝon pri konataj kaj tipaj temoj. Li/ŝi kapablas en simpla maniero priskribi sian devenon, ĉirkaŭmedion, kaj ankaŭ tuŝi problemojn de la plej gravaj bezonoj de la ĉiutaga vivo.
Dua studjaro - Tria kaj kvara semestroj 30 STU	Nivelo B1 Meze progresinta (350-400 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas signifon de la plej gravaj komunik-sufetoj de klaraj, standartaj eldiroj, kie temas pri konataj al li/ŝi aferoj kaj eventoj tipaj por laboro, lernejo, libera tempo ktp. Li/ŝi kapablas sukcesi en multaj komunikaj situacioj, kiuj povas okazi dum vojaĝo en la regiono, kie oni parolis en tiu lingvo. Li/ŝi kapablas krei simplajn, ligitsencajn eldirojn pri la konataj al li/ŝi temoj aŭ pri la temoj, kiuj interesigas lin/ŝin. Li/ŝi kapablas priskribi spertojn, eventojn, revojn, esperojn kaj aspirojn, mallonge argumentante siajn opiniojn kaj planojn.

Tria studjaro - Kvina kaj sesa semestroj 30 STU	Nivelo B2 Pli meze progresinta (500-600 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas signifon de la plej gravaj komunik-sufetoj en la komplikitaj tekstoj pri konkretaj kaj abstraktaj temoj, inkluzive komprenon de la diskuto pri teknikaj temoj je amplekso de lia/ŝia fako. Li/ŝi kapablas interkomunikiĝi tiel flue kaj spontane, ke eblas gvidi normalan interparolon kun denaska uzanto de tiu lingvo, sen streĉado de iu ajn flanko. Li/ŝi kapablas formuli eldirojn buŝajn kaj skribajn en vasta gamo de la temoj, kaj ankaŭ klarigi sian starpunkton pri la diskutataj aferoj, konsiderante mankojn kaj avantaĝojn de diversaj solvoj.
Kvara studjaro - Sepa kaj oka semestroj 30 STU	Nivelo C1 Progresinta (700-800 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas vastan gamon de malfacilaj, longecaj tekstoj, rimarkante ankaŭ kaŝitan signifon, esprimitan malrekte. Li/ŝi kapablas esprimi sin flue, spontane, sen pli granda peno trovante ĝustajn esprimojn. Efike kaj libere li/ŝi kapablas uzi la lingvon en societaj kaj sociaj, edukaj aŭ fakaj kontaktoj. Li/ŝi kapablas formuli klarajn, bone konstruitajn, detalajn eldirojn pri komplikitaj problemoj, lerte kaj ĝuste uzante regulojn pri organizado de la eldiro, konjunkciojn kaj indikilojn de la teksta interligo.
Kvina studjaro - Naŭa kaj deka semestroj 30 STU	Nivelo C2 Tre progresinta (1000-1200 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo povas facile kompreni praktike ĉion, kion ekaŭdos aŭ tralegos. Li/ŝi kapablas resumi informojn de aliaj fontoj, skribajn aŭ parolajn kunligmetode reproduktante ĝiajn tezojn kaj klarigojn. Li/ŝi kapablas esprimi siajn pensojn tre flue, spontane kaj precize, subtile diversigante signifecajn nuancojn eĉ en pli komplikaj eldiroj.

Esperanto Organizoj en Bydgoszcz en 2011 jaro

**Internacia Centro pri Kulturo kaj Turismo
„KUJAVIO kaj POMERELIO”
Międzynarodowe Centrum Kultury i Turystyki
„KUJAWY i POMORZE”**

str. M. Skłodowskiej–Curie 10, PL85–094 Bydgoszcz, Pollando
tel/fakso: +48 52 346 11 51,

retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu; www.esperanto-turismo.za.pl
retadreso: info@esperanto.bydgoszcz.eu; esperanto-turismo@wp.pl

**Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo - Centro de Konstanta
Edukado – Klerigejo de Akademio Internacia de la Sciencoj (AIS/AKB)
Międzynarodowe Studium Turystyki i Kultury - Centrum Kształcenia
Ustawicznego – Uczelnia Międzynarodowej Akademii Nauk (AIS/AKB)**

str. M. Skłodowskiej – Curie 10, PL85–094 Bydgoszcz, Pollando
tel/fakso +48 52 346 11 51

retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu; www.esperanto-studium.za.pl
retadreso: stud@esperanto.bydgoszcz.eu ; stud-esperanto@wp.pl

**Internacia Klubo „ESPERANTOTUR”
Międzynarodowy Klub „ESPERANTOTUR”**

str. M. Skłodowskiej–Curie 10, PL85–094 Bydgoszcz, Pollando
tel/fakso +48 52 346 11 51,

retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu; www.esperanto-turismo.za.pl
retadreso: stud@esperanto.bydgoszcz.eu; andreo@rubikon.net.pl

**Pola Esperanto-Asocio – Filio en Bydgoszcz
Polski Związek Esperantystów Oddział w Bydgoszczy**

str. Chłodna 23A, PL85-345 Bydgoszcz, Pollando,
tel. +48 52 323 70 99

retadreso: skonpres.poczta.onet.pl;

**Klubo „ESPERANTA AMIKO” ĉe Pola Asocio de Nevidantaj
Klub „ESPERANTA AMIKO” przy Polskim Związku Niewidomych**
str. Powstańców Wielkopolskich 33, PL85-090 Bydgoszcz, Pollando
tel. +48 52 323 70 99, retadreso: lennaa@go2.pl;

Enhavtabelo

Antaŭparolo de la eldonisto	3
Enkonduko de la aŭtoro	6

UNUA PARTO

1. Nocioj	8
1.1. Kultura diverseco	20
1.1.1. Multkultureco	25
1.1.2. Interkultureco	31
1.1.3. Limoj kaj apudlimoj	39
1.2. Edukado en kondiĉoj de kultura diverseco	48
1.2.1. Multkultura edukado	51
1.2.2. Interkultura edukado	59
1.2.3. Regiona edukado	72
1.2.4. Civita edukado	78
2. Interkultura pedagogio - de eduka praktiko al pedagogia subdisciplino	83
3. Universala lingvo kiel ilo de interkultura edukado	92
3.1. Lingva bazo de dialogo	92
3.2. Esperanto-movado kaj Esperanto-kulturo	98
3.3. Esperanto kaj interkultura edukado	109
Bibliografio (cititaj verkoj)	114

DUA PARTO

Interretaj adresoj	123
Verkoj pri kultura diverseco	126
• Metodologio de esploroj pri kultura diverseco	126
• Kultura diverseco, multkultureco, interkultureco - nocioj kaj teoriaj bazoj	126

- Komunikado kaj interkultura kompetenteco - problemoj, teknikoj, didaktiko .....
- Multkultura edukado kaj interkultura edukado - fundamentoj kaj praktiko .....
- Multkultureco kaj interkultureco en lernejoj .....
- Kultura diverseco kaj instruistoj-klerigado kaj sociaj problemoj .....
- Diferenculoj kaj Fremduloj - idento, konfliktoj, edukado .....
- Fremdaj lingvoj, dulingveco kaj plurlingveco - sociaj problemoj kaj didaktiko .....
- Etnismo - sociaj problemoj, edukado de minoritatoj .....
- Kultura diverseco kaj infanoj - migrado, rifuĝado, edukado .....
- Migrado kaj migrantoj - institucioj kaj edukado .....
- Sintenoj kaj antaŭjuĝoj - rasismo kaj ksenofobio .....
- Kultura diverseco kaj civitaneco-sociaj problemoj kaj edukado .....
- Kultura kaj psikologio - problemoj kaj esploroj .....
- Ekonomio kaj profesia agado en kultura diverseco .....
- Religioj kaj eklezioj - konfliktoj, dialogo, edukado .....
- Kultura diverseco kaj amaskomunikiloj-Interreto, televido, filmo .....
- Arto, teatro, folkloro, muziko kaj danco .....
- Enciklopedioj, leksikonoj kaj vortaroj .....
- Maloftaj kunteksto de kultura diverseco en literaturo .....

SUPLEMENTO - **Materialoj de Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz**

- Programo pri instruado de turismo en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz .....
- Programo pri instruado de kulturo kaj pola lingvo en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz .....
- Programoj de Esperanto-instruado en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz .....
- Niveletoj de lingva lerteco laŭ klasifiko de Eŭropa Unio .....

Antaŭparolo de la eldonisto

Ankaŭ vi estas Fremdulo! estas verketo, kiu prezentas teoriajn fundamentojn kaj historion de interkultura edukado. Krom scienceca analizo de ĉefaj nocioj kaj sociaj problemoj ligitaj kun kultura diverseco, ĝi enhavas riĉan gvidilon pri literaturo kaj interretaj paĝoj ligitaj kun ideoj de interkulturo, tolero, civitaneco kaj edukado en plurkulturaj kaj pluretnaj medioj. La internacia lingvo Esperanto estas prezentita tie ĉi kiel praktika ilo de interhoma komunikado, firme ligita kun bazoj de edukado en kondiĉoj de kultura diverseco.

La libro certe interesos ne nur sciencistojn kaj instruistojn, sed ĉiujn legantojn konsciajn pri la gravega rolo de interkulturaj rilatoj en la nuntempa mondo.

Mi esperas, ke ĝi efike utilis kiel lernolibro de Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz.

Andrzej Grzębowski

Enkonduko de la aŭtoro

Kultura diverseco de medio, en kiu oni naskiĝas kaj maturiĝas, ne nur influas disvolvadon de idento, sed ankaŭ estas gravega faktoro de estontaj elektoj en la vivo.

Mi naskiĝis en Lubsko - ĉarma urbeto proksime de landlima transirejo Gubin-Guben. Sur tiu ĉi unika apudlima teritorio, de jarcentoj kruciĝadis kulturoj germana, pola, luĵica, juda... kaj pro tio la loko estis konata ankaŭ kiel Sommerfeld kaj Zemsz.

Miaj Gepatroj - Krystyna Grzybowska kaj Eugeniusz Grzybowski venis de du malproksimaj regionoj: la Patrino el Bydgoszcz en Kujavio (centra Pollando), kaj la Patro el Sokoły en Podlahio (nordorienta Pollando). Ili renkontiĝis kaj kune lernis en Wrocław - hodiaŭ, pri sia historio, nomata la urbo de kvar kulturoj. Fininte lernejon ili ekloĝis en Lubsko. Kiel infanon, edukis min tie mirinda internacia paro: Herta Mikielinas (polino edukita en Germanio) kaj Romuald Mikielinas (litovo asimiliĝinta en Pollando). Niaj najbaroj estis elmigrintoj el iama Sovetio, kiuj ofte rakontadis pri vivo en sia iama patrujo.

Por kolekti necesan materialon, kiu permesis kompili tiun ĉi libreton, mi ricevis grandegan helpon de esperantistaj Geamikoj: Audrey Childs-Mee, Clovis Portes, Daniel Moirand kun Familio, Dominique Baron, Ghislaine Bayod kun Familio, Helga kaj John Rapley, Henri Boyet, Marie-Christine Pilon kun Familio, Marie Thérèse Lloancy kun Familio, Mayumi Deguchi, Mila van der Horst-Kolińska, Neus Moly kaj Ramon Perera, Pierre Babin kun Familio, Solange Goan kun Familio - kaj al neforgeseblaj skipoj de la Kulturodomo „Kastelo Grésillon“ kaj la Plouezekaj Renkontiĝoj en Francio kaj de institucioj direktataj de Andrzej Grzębowski en Bydgoszcz.

Profesoro Jerzy Nikitorowicz, kiu estis gvidanto de mia doktora disertaĵo, kies partoj estas citataj en tiu ĉi libreto, laboras kiel rektoro de Universitato en Białystok, en la plej kulture diversigita regiono de Pollando, kie kuntuŝiĝas kulturoj de poloj, rusoj, bjelorusoj, ukrainanoj, litovoj, lituanoj, rusoj,

judoj, tataroj... Li estis unu el la honoraj patronoj de la Universala Kongreso de Esperanto en 2009.

Kiel instruisto de la Lingvo Internacia, preleganto, ĵurnalisto kaj volontulo laboranta en hospitaloj, mi vizitis ĉirkaŭ dudek landojn, ĉiam havante okazon konatiĝi kun ties loĝantaro kaj kulturoj.

Post tiom da renkontoj kaj kunvivado kun diversaj Fremduloj, kaj post tiom da okazoj kiam mi mem estis natura Fremdulo diversloke, ne estas do surprize, ke pro mia historio, nun mi povas oferi al Vi la eseon pri teorio de interkultura edukado, kiu estas la temo de miaj profesiaj kaj privataj interesoj. La libreto kiun Vi tenas en la manoj estas scienceca laboraĵo, kiu prezentas ĉefajn nociojn ligitajn kun la temo en historia kunteksto, enhavas eseon pri Esperanto kiel ilo servanta por religi la pedagogian ideon. Enhavas ankaŭ listojn da retadreso de institucioj kaj libroj ligitaj kun interkultura edukado.

Mi dediĉas la verketon memore al ĉiuj Fremduloj, kiuj iĝis parto de mia vivo kaj donacas ĝin al simpatiantoj de interkulturaj idealoj esperante, ke ili akceptos ĝin bonvole.

Przemysław Paweł Grzybowski

Bydgoszcz, novembro 2011

UNUA PARTO

* * *

1. Nocioj

El inter distingoj kaj dividoj, kiuj permesas al homo situigi en la mondo, la plej grava estas distingo de individua kunteksto “Mi - Li”, kaj grupa kunteksto “Ni - Ili”.¹ Danke al tiuj ĉi distingoj, en socio oni kapablas konstrui grupan identon kaj konstati, kiu estas membro de grupo al kiu apartenas iu individuo (Ni), kaj kiu apartenas al aparta grupo (Ili) al kiu la individuo ne povas aŭ ne volas aparteni. Konflikto inter Ni kaj Ili permesas krei propran mapon de la mondo. Ĝi estas bazo de ordigado de dividita realo.²

Imagoj pri propra grupo, aliaj (fremdaj) grupoj kaj iliaj reciprokaj rilatoj, ligitaj kun ili sentoj de propreco kaj fremdeco, proksimeco kaj malproksimeco, estas bazaj elementoj de socia konscio kaj unuj el la plej gravaj aspektoj de homamasa vivo.

Imago pri propra grupo estas necesa por procezoj de kreado de propra loko en la mondo kaj de konstruado de idento, firmeco, solidareco kaj emocia stabileco de grupo. Komparo kun personoj apartenantaj al aliaj grupoj, helpas krei bildon de propra grupo. Ne eblas ja imagi ion, kio estas kutima, ĉiutaga kaj normala, ne kontraŭstarigante al ĝi ion, kio estas nekutima kaj escepta. Pri iu grupo eblas pensi kiel pri fremda nur tiam, kiam alian grupon oni opinias propra. Ju pli forte homo estas ligata al

---

¹ Tiu ĉi teksto, estas bazita sur doktoriga disertacio verkita en seminario de Prof. Jerzy Nikitorowicz en Universitato de Białystok (Pollando). Ĝiaj partoj estis utiligitaj en pollingvaj verkoj: P.P.Grzybowski: *Edukacja europejska - od wielokulturowości ku międzykulturowości*. Kraków 2008; P.P.Grzybowski: *Edukacja międzykulturowa - konteksty. Od tożsamości po język międzynarodowy*. Kraków 2011; P.P.Grzybowski: *Edukacja międzykulturowa - przewodnik. Pojęcia, literatura, adresy*. Kraków 2008.

² Z.Bauman: *Socjologia*, Poznań 1996, p.44 kaj sekvaj.

propra grupo, des pli forte sentas fremdecon de aliaj samniveleaj grupoj. Ju pli alta estas la sento de propreco, des pli alta estas sento de fremdeco de aliaj grupoj - kaj kiel des pli fremdaj estas perceptataj membroj de ili.

Signoj de propreco kaj fremdeco havas karakteron emocian (sentaj inklinoj al fremduloj; propraj sentoj kaj sentoj atribuatataj al fremda grupo; konvinkoj kaj imagoj pri fremda grupo) kaj intelektan (reale posedata scio pri fremda grupo; volo akiri tiun scion).¹ Reciprokajn dependojn inter mondo de Mi kaj mondoj de aliaj personoj, Tzvetan Todorov karakterizas jene: „*Oni povas malkovradi aliulojn en si mem, konsciante pri fakto, ke mi mem estas substanco ne nur homogena, sed ankaŭ firme fremda al ĉio, kio ne estas mi; ke mi estas aliulo. Tamen ankaŭ aliuloj estas mi; ili estas subjektoj similaj al mi, kiujn verdire apartigas kaj diferencigas de mi nur mia propra vidpunkto laŭ kiu ĉiuj estas for, kaj nur mi estas tie ĉi. Mi povas percepti aliulojn kiel abstraktaĵon, kiel iun elementon de psika konfiguracio propra al ĉiu individuo, kiel Diferenculon, kiel aliulon, ĉu kiel kunestulon - aŭ kiel iun specifan socian grupon, al kiu oni ne apartenas. Tiu ĉi grupo sekve povas esti parto de socio: virinoj kompare al viroj, riĉuloj kompare al malriĉuloj, frenezuloj kompare al «normaluloj». La grupo povas ankaŭ ekzisti ekster socio, do kreadi alian sociaĵon - pli aŭ malpli proksiman, depende de kazo. Aliuloj povas esti estuloj proksimaj al ni laŭ vidpunktoj kultura, morala kaj historia. Ili povas esti nekonatuloj, fremduloj kies lingvon kaj morojn ni ne komprenas; povas esti fremdaj tiel, ke finfine ni dubas, ĉu konsideri nian komunan apartenon al la sama genro.*”²

Ĉiun homon karakterizas almenaŭ unu aŭ pluraj ecoj, kiuj permesas percepti sin mem kaj aliajn personojn laŭ diferencoj

¹ E.Nowicka: *Badanie pogranicza. Kilka propozycji metodologicznych* [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze. Studia społeczne*, Białystok 1999, vol.8, p.15; E.Tarkowska: *Niepewność kulturowa a stosunek do inności* [en:] M.Kempny kaj al. (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, Warszawa 1997, p.89.

² T.Todorov: *Podbój Ameryki. Problem innego*, Warszawa 1996, p.9.

(diversecoj). Senfinan nombron de kategorioj de difercaj personoj eblas distingi ekzemple surbaze de jenaj trajtoj:

- biologiaj (sekso; aĝo; koloro de haŭto, okuloj, haroj; fizika aŭ psika sano/malsano),
- sociaj (aparteno al nacia aŭ etna grupo kaj ligita kun ĝi statuso),
- kulturaj (posedo de idento - kultura, religia ktp. kaj ligita kun la idento elmontrita de aparteco),
- politikaj (prefero de iu vidpunkto, doktrino, ideologio),
- ekonomiaj (materia pozicio kaj ĝiaj konsekvencoj) ktp.¹

Karakterizaj normoj kaj valoroj estas propraj al individuoj aŭ homamasoj, kiujn oni perceptas kiel kulturaj grupoj aŭ subkulturoj. Tiel, pri kultura diverseco oni povas paroli ne nur rilate al naciaj minoritatoj, sed ankaŭ rilate al subkulturoj: regionaj, profesiaj, aĝaj, ŝatantoj de iuj sistemoj de valoroj, stiloj de komunikado, moroj, kutimoj, tradicioj, rasoj, manieroj de edukado de infanoj, seksaj inklinoj, politikaj konvinkoj, preferataj manĝaĵoj ktp. Kulturajn diferencojn oni povas kaj devas serĉi ankaŭ en unuigado de landoj (ekz. unuigo de Eŭropo), kaj en globaligo de ĉiutaga vivo. Tiu ĉi kategoriigo estas ĉiam malfermita kaj ĉiukaze necesas ĝin precizigi.²

Socia regulado inter individuoj, kiuj opinias sin apartaj de membroj de aliaj grupoj kun kiuj ili regule interagadas, estas etnismo. Ĝi estas ankaŭ bazita sur aparteco de aliaj personoj socia idento, kiun karakterizas metafora, aŭ fikcia parenteco. Socia rilato enhavas etnisman elementon, kiam kulturaj

¹ Pli vaste: M.Augé: *Le sens des autres*, Paris 1994, pp.13–88; Z.Benedyktowicz: *Portrety “obcego”*, Kraków 2000, pp.15–80; M.Dąbrowski: *Swój/obcy/inny. Z problemów interferencji i komunikacji międzykulturowej*, Izabelin 2001, pp.47–52; J.Kristeva: *Etrangers à nous-mêmes*, Paris 1988, pp.9–248; B.Waldenfels: *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*, Warszawa 2002, pp.11–40.

² M.Abdallah-Preteceille: *L'éducation interculturelle*, Paris 1999, p.45; M.Balicki: *Otoczenie kulturowe jako wyzwanie dla zarządzania w erze globalizacji* [en:] J.Nikitorowicz kaj al. (org.): *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*, Białystok 2003, p.83.

diferencoj provokas diversajn reagojn en interagado de membroj de specifaj grupoj, kaj sekve de tiu ĉi interagado aperas gajnoj kaj perdoj influantaj al kreado de idento.¹ Etnismo – kiel formo de organizo de socio, estas sekvo de interagado de grupa idento kaj de ĉirkaŭaĵo. Bazite sur apartecoj de homoj, ĝi posedas trajtojn politikajn, organizajn kaj simbolajn.²

Sento de etnisma ligo aperas en intergrupa kontakto kaj estas ĝia rezulto.³ Por ĝi ne gravas do kvalitoj kaj trajtoj de grupo en si mem, sed pritrakto de la kvalitoj kaj trajtoj rilate al najbara grupo, en kunteksto kiu permesas distingi kulturajn diferencojn. Limoj de kulturoj ne estas klaraj kaj ne devas identiĝi kun etnaj limoj.⁴

Distingitajn sociajn homamasojn, kiujn karakterizas firmeco, solidareco kaj konscio de komuna deveno, oni nomas etnaj grupoj. De aliaj homamasoj distingas ilin etnoso - tio estas aro de trajtoj, kiuj karakterizas apartan kulturon de grupo, ekzemple valoraj (bazaj, identigaj, simbolaj por la grupo kaj por ĝiaj unuopaj membroj). Tiuj ĉi valoraj aperas danke al komuneco de origino, okupata teritorio, historio, lingvo, religio, tradicio, kutimoj, moroj, normoj, agmanieroj ktp. Etnoso la plej ofte ligiĝas kun propra grupo, kies membroj havas fortan senton de idento - eĉ eliteco, kio elmontriĝas en tendenco al ekskludo de personoj, kiuj ne apartenas al Ni.⁵

¹ E.Czykwin, D.Misiejuk: *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*, Białystok 2002, pp.62–76.

² W.Burszta: *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*, Poznań 1998, p.136.

³ Pli vaste: J.P.Folger kaj al.: *Konflikt i interakcja* [en:] J.Stewart (org.): *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, Warszawa 2003, pp.491–501.

⁴ W.Burszta: *Antropologia...*, op.cit., pp.136–140.

⁵ J.Nikitorowicz: *Wartości etnosu jako podstawa kształtowania tożsamości wielokulturowej, podłoże konfliktów kulturowych i cel edukacji międzykulturowej* [en:] T.Lewowicki kaj al. (org.): *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*, Cieszyn–Warszawa 2003, pp.35–36. – Cf.: J.Burszta: *Kultura ludowa – kultura narodowa. Szkice i rozprawy*, Warszawa 1973, p.12.

Sociajn rilatojn, kiuj dependas de perceptado de diferenco, permesas ordigi kaj priskribi jenaj nocioj:

- Diferenculo – persono diferenca, sed konata kaj malgraŭ la diferencoj komprenata kaj antaŭvidebla. Diferenculo povas samtempe aparteni al Ni (proksima Diferenculo - persone, senpere konata kaj komprenata, ekz. familiano kies diferenco iĝis familiara pro ĉiutaga kunvivado), kaj al Ili (malproksima Diferenculo - vivanta ekster Ni, kvankam persone, senpere nekonata, tamen komprenata almenaŭ unuavide kaj ŝajne danke al analogioj rimarkitaj dum komparado, kaj danke al ĝisnuna sperto de kontaktoj kun samspecaj personoj). Diferenculo depende de esenco de la diferenco kaj grado de konateco, povas provoki interesecon, scivolemon, emon de pli proksima kontakto kies celo estas konatiĝo - aŭ almenaŭ ne malinklinigas al tiuspeca kontakto.
- Fremdulo – persono diferenca, ĉiam alkalkulata al Ili, ne ebla priskribi per nocio “Diferenculo”, ĉar tute nekonata, aŭ konata tiom malmulte, ke tio malebligas komprenon kaj estas ligita kun neantaŭvidebleco, malfido, malcerteco, sento de danĝero. En sociaj kontaktoj, Fremdulo provokas pli grandajn emociojn ol aliaj personoj. Kiel eble danĝera, Fremdulo povas provoki malŝaton, forigemon, fuĝemon, agresemon, emon sin turni, separiĝi, diskriminacii, ekskludi ktp.

Diferenculoj kaj Fremduloj apartenas al pasintaj, nuntempaj kaj estontaj generacioj; ekzistas en diversaj kodoj de komunikado kaj diversaj statoj de vivo.¹ Diferenceco/fremdeco ne estas trajto senkondiĉa, kiu ĉiam karakterizas la saman personon, aŭ personojn de la sama kategorio. Ĝi estas trajto kondiĉa, kiun en specifaj cirkonstancoj oni posedas, kaj en la aliaj ne posedas - sendepende de propraj modifoj. Oni povas percepti ĝin en kunteksto intrakulturaj (mi mem fone de aliaj personoj), kaj interkulturaj (iu alia fone de mi mem kaj de aliaj personoj).²

¹ M.Jarymowicz: *Poznać siebie – zrozumieć innych* [en:] J.Kozielecki (org.): *Humanistyka przelomu wieków*, Warszawa 1999, p.190.

² Z.Bauman: *Socjologia...*, op.cit., p.49.

Kun Diferenculoj, malgraŭ diferencoj eblas amikiĝi, aŭ almenaŭ estas facile pensi pri tiu ĉi eblo, ĉar tiu ĉi penso kaj perspektivo ne provokas negativajn emociojn. Kontraŭe estas rilate Fremdulojn, kiuj kvankam foje aperas en la plej proksima medio (aŭ eĉ longtempe situigas tie, tamen apartece), sed karakterizas ilin malfacilaj, nekomprenablaj - do ĝenaj kaj interesvekaj - moroj, vivstilo, aspekto ktp. Oni ne scias, ĉu ili estas amikaj, aŭ malamikaj kaj pro tio ili ĉiam provokas malcerton kaj maltrankvilon. Oni ne scias precize kion fari kun ili, kion de ili atendi, kiel kunagadi.¹

Tiu ĉi fakto ne surprizas, ĉar la ĉefa trajto de ĉiu fremdaĵo estas malkongruo kun propraĵoj - kaj eĉ se iu kongruo ekzistas, ĝi ne kontentigas.² Transiro de limo de fremdeco, de tro drasta diferenco, povas gvidi al situacio, kiam Fremdulo estas traktata kiel malamiko. Konscio pri diferenceco iĝas sento de fremdeco nur post apero de emocioj kaj sintenoj ligitaj kun perceptata kaj nekomprenata malsimileco. La emocioj povas esti kaj pozitivaj (fascino, ravo ktp.), kaj negativaj (malkompreno, surprizo, maltrankvilo, timo ktp.). Foje kaŭzas ilin realaj kialoj, sed pli ofte la kialojn ne eblas distingi. Tiam observado de faktoj iĝas duaranga, kaj la bazo de rilatoj kun Diferenculoj/Fremduloj iĝa ĉefe emocioj kaj rigida ekstersperta scio.³

Maltrankvilo aperanta dum kontakto kun diferenceco estas en kelkaj okazoj profita kaj kreiva, ĉar vekanta melcerton kaj timon imago de Diferenculo (kaj ĉefe tiu de Fremdulo), povas helpi integri kaj firmigi grupon. De tie ankaŭ venas pligrandigo de intereso pri Fremduloj, pri kontaktoj kun ili en situacioj, kiam ili estas bezonataj - ekz. en periodoj de grandaj ŝanĝoj, sociaj evoluoj, transformado de socia konscio ktp., en kiuj Fremduloj povas esti fonto de novaĵoj, aŭ servi kiel oferkapoj.⁴

¹ *Ibid.*, p.62.

² B.Waldenfels: *Topografia...*, *op.cit.*, p.3.

³ E.Nowicka: *Badanie...*, *op.cit.*, pp.15–16.

⁴ Pli vaste: R.Girard: *Koziół ofiarny*, Łódź 1991; E.Tarkowska: *Niepewność...*, *op.cit.*, p.89.

Individuaj manieroj percepti Diferenculojn/Fremdulojn ne estas fidelaj kopioj de specifaj vivmodeloj de grupo. Ensemblo de spertoj de grupo estas multe pli komplika kaj esence pli riĉa, ol praktikaj planoj kaj bezonoj de unuopa individuo kiu rilatas kun Diferenculoj/Fremduloj laŭ propra maniero. Krom tio, akceptitaj de individuo manieroj de perceptado de Diferenculoj/Fremduloj, ĉiam estas nur parto de komuna sperto de ĝia grupo, kaj nur helpas konstrui komunan percepton, ĉar ne ĉiuj unuopaj spertoj estas reproduktataj en procezo de konstruado de kulturo.¹

Rilatoj kun Diferenculoj/Fremduloj okazas en jenaj dimensioj:

- aksiologia dimensio – valorigado de Diferenculo/Fremdulo (ĉu estas bona, aŭ malbona; mi ŝatas lin, aŭ malŝatas; li estas egala, pli bona, aŭ pli malbona ol mi mem ktp.),
- prakseologia dimensio – distanco al Diferenculo/Fremdulo (ĉu mi rimarkas lian valorecon; ĉu mi identiĝas kun li; ĉu mi provas asimiligi lin kaj perforte akceptigi al li mian vivideon; ĉu mi estas rilate al li neŭtrala, aŭ egaleca ktp.),
- epistemologia dimensio – scio pri Diferenculo/Fremdulo (ĉu mi konscias lian identon kaj ĝiajn konsekvencojn por mi mem, aŭ mi scias tute nenion ktp.).

En tiel difinitaj dimensioj, oni povas distingi senfinan nombron da niveloj de rilatoj, kiuj dependas de pli aŭ malpli granda kono de Diferenculoj/Fremduloj.²

La plej originaj arketipoj de rilatoj al fremdeco evoluantaj en homa historio – plej ofte en kulturaj formoj de malamikeco, maltolero kaj antaŭjuĝo - estas “disbepikado” kaj “formordado”. Socia sekvo de ili estas biologia eksterminado, aŭ almenaŭ simbola neniigo de homoj kaj valoroj perceptataj kiel diferencaj - kaj des pli kiel fremdaj.³ Wojciech Pawlik opinias,

¹ Z.Bokszański: *Stereotypy a kultura*. Wrocław 1997, p.58.

² T.Todorov: *Podbój...*, *op.cit.*, p.205. – Cf.: M.Abdallah-Preteille: *Vers une pédagogie interculturelle*, Paris 1996, p.42 kaj sekvaj.

³ W.Pawlik: *Arogancja kultury odrzucającej “inność”*, “Kultura i Społeczeństwo”, No 4/1984, p.129.

ke: „*Observado de ĉiutaga agado elmontras, kiom multe da agreso ekzistas rilate al kultura diferenceco - ĉefe en kelkaj socioj. Tro longaj, aŭ tro mallongaj hararoj, uzado de «malĝustaj» koloroj, vizitado de malbone vidataj preĝejoj - ĉio ĉi estas sufiĉaj kialoj por socie izoligi, aŭ diskriminacii kulturen «diferencecon».*“¹

La preteksto por forpuŝo de diferenceco estas fakto de „(...) ekzistas konflikto inter «niaj» kaj «fremdaj» modeloj de agado kaj pensado. La fakto, ke aliaj homoj agadas alimaniere, alimaniere sin vestas, ke ili ne estas tiaj kiaj ni estas, sufiĉas por esti preteksto por forpuŝo de ili kaj des pli por forpuŝo de ilia kulturo.”²

Krom la plej popularaj kategorioj de Diferenculoj/Fremduloj distingitaj laŭ raso kaj nacieco, kiel objektoj de antaŭjuĝo, maltolero kaj diskriminacio, povas funkcii malformalaj grupoj de junularo, kiu konstruadas kaj substrekas siajn identojn per eksteraj atributoj de aparteno; personoj biologie „malnormalaj” kaj socioj, kiuj estas perceptataj kiel danĝeraj al centraj valoroj de kultura sistemo.³

Liston de potenciale danĝeraj (eĉ malracie) trajtoj de Diferenculoj/Fremduloj, kiuj estas la kialo de individua aŭ grupa diskriminacio, oni povas kompletigi per senfinaj elementoj. Je diferenceco reagis kaj individuoj kaj homamasoj. Florian Znaniecki, analizante tensiojn kaj konfliktojn aperantajn pro kultura diverseco de medio, difinis jenajn specojn de antagonismoj:⁴

- amasa antagonismo kontraŭ amasa objekto (ekz. tribo, sekto, aŭ nacio kontraŭ fremda tribo, sekto, aŭ nacio),

¹ *Ibid.*, p.131.

² *Ibid.*, p.130.

³ *Ibid.*, p.132. – Cf.: E.Czykwin: *Fenomen trwałości uprzedzeń etniczno-religijnych* [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu...*, op.cit., pp.347–363.

⁴ Laŭ la Aŭtoro, antagonismo estas to aktuala, aŭ potenciala ago kontraŭ socia objekto.

- individua antagonismo kontraŭ amasa objekto (ekz. malamo de individuo kontraŭ grupo, de kiu li spertis damaĝojn kvankam ne estis ĝia membro),
- amasa antagonismo kontraŭ individua objekto (ekz. loĝantoj de vilaĝo kontraŭ fremda vizitanto),
- individua antagonismo kontraŭ individua objekto (ekz. konkurencantaj inter si individuoj).

Inter sinsekvaj specoj de antagonismoj ne ekzistas klaraj limoj, sed ŝtupaj transiroj.¹

Venantaj de ĉirkaŭaĵo gestoj de malŝato kontraŭ Diferenculoj/Fremduloj, estas rimarkataj de ili kaj provokas konvenajn reagojn. Plifortigita sento de fremdeco estas ligita kun negativaj emocioj kaj ofte gvidas al agresplenaj agoj. Sentoj de soleco, humiligo, ĉu subigo, elvokas timon kaj provokas emon de revenĝo pro spertitaj moralaj kaj (foje) materiaj damaĝoj - realaj kaj atendataj, troige imagataj. Ju pli vivo de iu homamaso estas saturata de malŝato, malamikeco, antaŭjuĝo kontraŭ Diferenculoj/Fremduloj, des pli probable estas, ke kiel efiko de sociigaj kaj edukaj procezoj aperos antaŭjuĝo kontraŭ iuj personoj. Individuoj, aŭ grupoj troviĝantaj en medio perceptata kiel fremda, kies loĝantoj traktas ilin kiel Fremdulojn, vivas en senĉesa sento de minaco kaj premo, kiuj estas efiko de malpligrandigo de ilia sento de propra valoro, de manko de akcepto, aŭ de forpuŝo.²

Ekzistas du aliroj al problemo de Diferenculo/Fremdulo. Unuaflanke, diferencecon kaj fremdecon oni povas trakti grandanime kaj riĉige, eĉ komplezeme, sed tiuspeca paŝo gvidas al perdo de eblo kreadi realaĵojn bazitajn sur kunagado, kaj al koncentriĝo sur morta centro de propraj esencoj kaj valoraĵoj.³

¹ F.Znaniecki: *Studia nad antagonizmem do obcych*, Warszawa 1990, pp.330–331.

² Pli vaste: B.Karolczak-Biernacka: *Postawy młodzieży wobec mniejszości* [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu...*, op.cit., p.260; J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995, pp.35.

³ *Ibid.*, p.18.

Duaflanke, laŭ evoluanta al megalomanio regulo de agresplena, etnocentrismo aliro al la mondo, apriorie eblas percepti Diferenculojn/Fremdulojn kiel malpli bonajn. Homo traktas sin mem kiel harmoniplenan kaj memkompreneblan tutajon, dum al Diferenculoj/Fremduloj oni atribuas ĉiujn mankojn kaj deklinojn de normo, kio ne permesas esti objektiva en interagado kun ili. Kun ĉio ĉi estas ligita konvinko de supereco de propra grupo, malestimo al personoj de ekster ĝi, kaj eĉ malamo al tiuj, kiuj estas diferencaj kaj malkompreneblaj.¹

Ekstremaj reagoj je diferenceco bildiĝis en ideologioj kaj politikaj praktikoj. Ili apartenas al spektro difinita de unuaflanke troige altruismaj provoj aŭskulti voĉojn de Diferenculoj/Fremduloj kaj neniigi propran Mi - kaj duaflanke, de agresema subigo de Diferenculoj/Fremduloj al propra Mi kaj ŝanĝigo ilin je marionetoj, kies ŝnuretojn oni firme kontrolas.²

Kvalitan ŝanĝon en maniero de perceptado kaj spertado de diferenceco (almenaŭ en teorio kaj ideologio), alportis la turnopunkto de XIX-a kaj XX-a jarcentoj. Diferenculojn/Fremdulojn oni komencis trakti en kunteksto de kulturaj diferencoj, kaj ideologio de kulturo kiu permesas montri sian homecon diversmaniere iĝis la bazo de humanisma sinteno rilate al kultura diverseco de la mondo.³

Nuntempe tiu ĉi sinteno elmontriĝas en demokratiigo de vivo kaj en tolero, kies sekvoj estas akceptado de Diferenculoj/Fremduloj kaj konsento je kunloĝado kun ili sur sama (aŭ najbara) teritorio - prefere laŭ klare difinitaj kondiĉoj.⁴ Difino de la kondiĉoj de kunvivado sur elektita teritorio kaj de kunvivado en la sama homamaso estas tre plaĉa, kiel leĝe sankciata (formale, aŭ malformale) defenda reago je diferenceco kaj fremdeco. Ĉar se oni ne provus „malsovaĝigi” diferencecon, la

¹ W.Burszta: *Antropologia...*, op.cit., p.18. – Cf.: E.Tarkowska: *Niepewność...*, op.cit., p.90.

² T.Todorov: *Podbój...*, op.cit., p.275.

³ W.Burszta: *Wielokulturowość.Pytania pierwsze* [en:] M.Kempny kaj al. (org.): *U progu...*, op.cit., p.25.

⁴ M.Golka: *Oblicza wielokulturowości* [en:] *Ibid.*, p.52.

vivo en komunumo senĉese endanĝerigita per streĉo, iĝus neeltenebla pro troa malcerto. Malcerto ja malofte estas plezura stato, do prefere oni fuĝas de ĝi. Tiu ĉi fuĝo elmontriĝas en diversaj formoj de premo kaj postulado de fidelo je normoj de gepatra kulturo. Elmontriĝas ankaŭ en malfermaj provoj ridindigi kaj malpligravigi normojn de aliaj kulturoj, kaj kreitajn en ili diferencajn ordojn de socio. Tiujn kulturojn oni montras kiel „malkulturecajn”, tio estas primitivaj, vulgaraj, sovaĝaj, kies vivstilo estas pli besta ol homa. Foje oni montras ilin kiel degeneraĵo aŭ malnormalaĵo - efiko de danĝera, patologia deklivo de normo. Tiuspecaj sintenoj estas metodo de defendo de sanĉeliĝanta ordo, kies sola stabila bazo povus esti komuna kulturkodo.

„*Politiko de respekto de rajtoj de minoritatoj* - skribas Jerzy Nikitorowicz - *gvidas al ilia pli granda aktiveco, publika elmontrado de atendoj kaj postulado de ilia kontentigo.*”¹ Tamen eĉ tiuj ĉi atendoj kaj postuloj, plej ofte renkontiĝas kun vakuo, kion pravas manko de politikaj reprezentantoj en majoritataj institucioj, manko de apogo de aŭtoritatuloj, kaj manko de materiaj rimedoj. Kiel rimarkas Zygmunt Bauman, kulturoj kutime decidas toleri aliajn kulturojn nur je distanco, per enkonduko de iuj malpermesoj kaj en formala maniero. Ekzemple, oni permesas al fremdlandanoj posedi butiketojn kaj restoracietojn, labori en malŝatataj kaj maldignaj postenoj. Oni reduktas iliajn eblojn de kontaktoj kaj klare limigas al ili amason da aferoj de vivo. Oni admiras kreaĵojn de fremdaj kulturoj nur en muzeoj, galerioj, kinejoj, teatrejoj kaj koncertejoj; ebligas kontaktojn okaze de ferio kaj festoj, kaj zorge akcentas disigon de ekzota kaj „normala” vivo. Laŭ Z.Bauman: „*«Stranguloj» estas danĝeraj, ĉar ili elmontras, ke interna ordo de socio estas arbitrala kaj kiel tia ĝi estas objekto de elekto - kio subfosas fundamentojn de dominantaj normoj. Kie unu apud la aliaj funkcias kelkaj kulturoj, kaj iliaj teritorioj de agado ne estas*

¹ J.Nikitorowicz: *Koncepcja tożsamości międzykulturowej jako wartości edukacyjnej społeczeństwa wielokulturowego*, manuscript, p.2.

*klare disigitaj (...), tie por paco kaj trankvilo estas bezonata reciproka tolero, kiun estas tre malfacile akiri.*¹

Ankaŭ la citita ĉi supre W.Pawlik rimarkas, ke el vidpunkto de dominanta kulturo, la kondiĉo de toleri diferencecon estas civilizigo de Diferenculoj - tio estas ilia similiĝo al socia plimulto, aŭ prefere kompleta fandiĝo kun ĝi. En tia kunteksto, ostentacia elmontrado kaj substrekado de propra diferenco estas traktata de la plimulto ne kiel natura rajto je elmontrado de aparteco, sed kiel signo de orgojlo, arogo, troa sentiveco je diferenco, eĉ kiel signo de agreso - kaj almenaŭ (ofte prave) kiel preteksto de misuzoj.² Nuntempe Diferenculoj/Fremduloj ofte elmontras sian bezonon esti rimarkataj kaj komprenataj, pro kio aperadas diversaj iniciatoj, kies celo estas pruvi ilian ekziston en la medio: „(...) «kulturo» komprenata kiel personigita estaĵo, kiu posedas unikan neŝanĝeblan naturon, iĝas utila ilo de retoriko en politiko de konstruado de grupa idento de diversaj societoj, minoritatoj ktp., kiujn enhavas la dominanta kulturo. Tiuj ĉi minoritatoj traktadas sin mem kiel kulturajn minoritatojn, sed ofte iliaj postuloj de respekto al ilia «kultura» aparto estas ligitaj kun postuloj de forigo de sociaj kaj politikaj diferencoj, kiujn oni rimarkas en liberala demokratio.»³

Kresko de memkonscio provokis apartigon el pli larĝa fono de novaj valoraĵoj, substrekadon de ili kaj siaspecan flegadon de ili fare de Diferenculoj/Fremduloj - eĉ se tio kaŭzas iujn problemojn.

Heterodokseco de postmoderna socio helpas kreski al akceptado de diferenceco kaj diverseco.⁴ Tio okazas eĉ kontraŭvole de interesatoj mem, ĉar hodiaŭ ne eblas ne voli renkontadi Diferenculojn/Fremdulojn. Ili aperas en ĉiu situacio: surstrate, en elektronikaj amaskomunikiloj troviĝantaj en ĉiu

¹ Z.Bauman: *Socjologia...*, op.cit., pp.164–166, 180.

² W.Pawlik: *Arogancja...*, op.cit., pp.132–133.

³ M.Kempny: *Wielokulturowość „ante portas”!* [en:] M.Kempny kaj al. (org.): *U progno...* op.cit., p.284.

⁴ A.Krause: *Integracyjne złudzenia ponowoczesności (sytuacja ludzi niepełnosprawnych)*, Kraków 2000, p.65.

hejmo, en internaciaj institucioj. Diferenculoj/Fremduloj estas neforigebla trajto kaj valoraĵo de nuntempo kaj de funkciaj en ĝi socioj, kaj karaktero de la socioj estas perforte determinita de ili.

En sia maniero ĉiu estas Diferenculo/Fremdulo. En plena je diferencoj socio ĉiu strebadas ne esti „formordita” aŭ „disbepikita”. **Unu el rimedoj, kiuj helpas mildigi konfliktojn kaj aperigi toleradon de diferenceco estas edukado, kiu preparas homojn al malkovrado kaj komprenado de Diferenculoj/Fremduloj.** Edukado permesas malkovri Diferenculon/Fremdulon en si mem - kio bildiĝas en sintenoj rilate al aliaj homoj kaj en ritualoj kun ili. Kiel bazo de tiu ĉi tezo servas ideo de Hans Georg Gadamer: „Ĉiuj ni estas Diferenculoj kaj ĉiuj ni estas ni mem. (...) Decidaj kaj elstaraj valoraĵoj al kiuj ni povas strebi kaj kiujn ni povas akiri, estas partopreno en Diferenculo, kunvivado en lia mondo. Do eble ne estos troige diri, ke eble ni transvivos kiel homaro, kiam ni sukcesos ellerni, ke (...) ni devas halti fronte al Diferenculo (...). Kaj ni devas spertadi, kio estas Diferenculoj, kion ili perceptas dum ni perceptadas ilin inter ni. Ni devas lerni partopreni en si reciproke.”¹

Akcepto de tiu ĉi tezo permesas trairi de skemo „diferenca - fremda - malamika”, al „diferenca - interesa - amika”. Danke al tio, aliroj al kultura diverseco okazas en tute novaj perspektivoj.

1.1. Kultura diverseco

Laŭ Wojciech Burszta, kultura diverseco estas fakto, kaj la tasko de scienco estas priskribi tiun ĉi fakton kaj klarigi ĝin.² Zygmunt Komorowski opinias, ke perspektivoj de kultura estonto de la mondo kaj de homaro estas jenaj:

- strebado al firma unueco, en kiu ĉiuj diferencoj iom post iom malaperados;

¹ Za: J.Kuczyński: *Młodość Europy i wieczność Polski*, Warszawa 1999, pp.171–172.

² W.Burszta: *Wielokulturowość...*, op.cit., p.25.

- konservado de plureco de diferencaj kulturoj, kiel elementoj necesaj por evoluo.¹

Post malbonaj spertoj el pasinto, estus malfacile realigi la unuan perspektivon, kiu pensigas pri totalitarismaj ideologioj. Tio eblus eventuale en malgranda dimensio kaj nur en limigita socikultura kunteksto, ĉar kaj universalismaj konceptoj de vivo (paradokse bazitaj sur ideoj de unuiĝo), kaj sistemoj de pensado eligitaj el fundamentalisma mondkoncepto, daŭre havas siajn ŝatantojn.²

Kiel pli reala ŝajnas do la dua perspektivo, en kiu kultura diverseco estas esenco kaj kondiĉo de disvolviĝado de socioj. Laŭ J.Nikitorowicz, nuntempa kultura diverseco estas plurdimensia. Oni povas pritrakti ĝin el du vidpunktoj: teritoria vidpunkto (rilatas al okupado de iu tereno) kaj proceza (rilatas al rimarkeblaj apartaĵoj, etnismaj kaj naciismaj movadoj, aperado de novaj sendependaj ŝtatoj, migrado kaj demokratiigo de vivo).³

Surbaze de karaktero de sociaj rilatoj ekzistantaj en iu medio, eblas distingi jenajn modelojn de kultura diverseco:

- Multkultureco – diversaj kulturoj kaj naciaj, etnaj, religiaj ktp. grupoj vivadas sur la sama teritorio, sed tio ne signifas, ke ili rilatas unuj kun la aliaj. Eĉ se okazas iliaj kontaktoj, plej ofte estas hazardaj kaj eblaj pro favoraj cirkonstancoj (ekz. najbareco). En tia situacio, diferenceco estas perceptata kiel negativa faktoro, eĉ kiel danĝero kaj estas rigardata kiel pravigo de diskriminacio. Minoritatoj povas esti pasive tolerataj, sed neniam akceptataj aŭ agnoskataj. Leĝo, en kiu oni antaŭvidis regulojn kiuj malpermesas diskriminaciajn praktikojn, reale tamen ne estas respektata. Loĝantoj de tiuspeca medio apartenantaj al diferencaj grupoj, vivadas do

¹ Z.Komorowski: *Pluralizm – wielokulturowość – diaspora*, “Kultura i Społeczeństwo”, No 2–3/1975, p.259.

² P.Kennedy: *U progu XXI wieku (przymiarka do przyszłości)*, London 1994, p.373 kaj sekvaj.

³ J.Nikitorowicz: *Koncepcja...*, op.cit., p.3; idem: *Tożsamość międzykulturowa jako efekt edukacji w społeczeństwie wielokulturowym*, “Europejczycy”, No 1/2001, pp.63–73.

unuj APUD la aliaj, limiĝante nur al eksteraj kontaktoj devigaj pro fizika proksimeco. En la kontaktoj ne estas bezonata emocia engaĝiĝo. Socio estas do aro de apartaj grupoj, el kiuj ĉiu havas proprajn interesojn, pri kiuj oni zorgas en apartaj sociaj institucioj. Rimerkeblas tendencoj al izoliĝo, tensioj, premoj kaj konfliktoj dum kontaktoj de majoritato - minoritatoj. La majoritato strebas al asimiligo de minoritatoj. Sociaj rilatoj estas pritraktataj fone de grupoj kaj de iliaj statusoj. Situacio kaj rajtoj de individuoj estas aferoj duarangaj. En historio, la ekstremaj ekzemploj de tiuspecaj medioj estas: iama Norda Irlando, aŭ israel-palestina apudlimo.

- Interkultureco – diversaj kulturoj kaj naciaj, etnaj, religiaj ktp. grupoj vivadas KUNE sur la sama teritorio kaj partoprenas en malfermaj, regulaj kaj daŭraj interagoj, kiujn akompanas etoso de interŝanĝo, reciproka estimo, komprenemo rilate al diversaj vivstiloj, valoraĵoj, normoj ktp. gravaj por partoprenantoj de la kontaktoj. Ĉio ĉi permesas krei harmonian sistemon superantan diferencojn, sen forigo de ili. Diverseco estas perceptata kiel aktiviga faktoro, kiu helpas en socia, politika kaj ekonomia evoluoj. En tiaj kondiĉoj okazas procezo de aktiva tolero kaj strebo al kreado kaj subtenado de justaj rilatoj, en kiuj ĉiu gravas egale - tio estas, ne ekzistas personoj privilegiataj kaj subigataj, pli bonaj kaj malpli bonaj pro tiu aŭ alia kultura idento. Loĝantoj de tiuspeca medio, apartenantaj al diferencaj grupoj ne limiĝas al eksteraj kontaktoj devigaj pro fizika proksimeco, sed en diversaj kampoj kunvivadas kaj kunlaboradas, strebante al solvado de tensioj kaj konfliktoj per negocado kaj atingado de kompromiso. La definitiva celo de kunvivado surbaze de socia ekvilibro estas reciproka integriĝo. Sociaj rilatoj estas pritraktataj ne fone de grupoj, sed fone de individuoj, al kiuj oni atribuas rajtojn posedi kaj elmontradi sian identon, diferencecon kaj apartecon - kondiĉe tamen, ke ili ne rompu rajtojn de aliaj personoj. Ekzemploj de tiuspecaj medioj estas familioj, loĝantaroj de etaj patrujoj (difinitaj medioj, kiuj

homoj traktas kiel proprajn “nestojn”, emocie akceptatajn loĝlokojn),¹ lokaj kaj regionaj komunumoj, etnaj societoj ktp.² Rilate al la ĉi supraj modeloj, kulturen diversecon oni povas percepti el perspektivoj de:

- socia realo – objektiva fakto de konekzisto de diversaj kulturoj en iu socio, kaj de konsekvencoj de tiu ĉi fakto al grupoj kaj individuoj;
- ideologio – idealo, doktrino, filozofio aŭ alispeca ideo bazo de socia aktivado, kiu elmontriĝas ekzemple en lernejoj programoj;
- politika praktiko – socia aktivado surbaze de realigo de iu ideologio; ĝia objekto estas sociaj grupoj aŭ individuoj, kiujn karakterizas kulturaj trajtoj distingantaj ilin de dominanta kulturo.³

Fernand Ouellet indikas jenajn alirojn al la situacio de kultura diferenceco, utiligatajn de registaroj en diversaj landoj:

- unukultura (monokultura) – ŝtato respondecas pri ensociigo de ĉiuj civitanoj kadre de nacia kulturo, en kiu disfandiĝas kultura idento kaj specifeco de subkulturaj grupoj;

---

¹ Pli vaste: S.Ossowski: *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984; *idem*: *Z zagadnień psychologii społecznej. Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny* [en:] *idem*, *Dziela*, Warszawa 1967, vol.3; A.Kłoskowska: *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996, pp.52–75.

² C.Camilleri: *La communication dans la perspective interculturelle*, [en:] C.Camilleri, M.Cohen-Emerique (org.): *Chocs de cultures. Concepts et enjeux pratiques de l'interculturel*, Paris 1989, p.389; A.Grima Camilleri: *Comme c'est bizarre! L'utilisation d'anecdotes dans le développement de la compétence interculturelle*, Strasbourg 2002, pp.56–57; S.Martinelli, M.Taylor (org.): *Uczenie się międzykulturowe*, pakiet szkoleniowy No 4, Strasbourg 2000, p.98; M.Taylor: *Concepts-clés et bases de l'éducation interculturelle* [en:] P.Brandier kaj al.: *Kit pédagogique. Idées, ressources, méthodes et activités pour l'éducation interculturelle informelle avec des adultes et des jeunes*, Strasbourg 1995, p.25.

³ W.Burszta: *Antropologia...*, *op.cit.*, p.152; D.Wojakowski: *Wielokulturowość pogranicza wyzwaniem dla edukacji (Z badań na pograniczu polsko-ukraińskim)*, [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja...*, *op.cit.*, pp.116–117.

- multkultura – ŝtato respondecas pri helpado al ĉiuj subkulturaj grupoj rilate al konservado de idento kaj kultura heredaĵo;
- interkultura – ŝtato konforme agadas por apogi harmoniajn kontaktojn inter diversaj kulturaj grupoj, kreante por iliaj membroj okazojn de interŝanĝo kaj kunlaboro;
- transkultura – en situacio dependanta de globaligaj (ĉefe ekonomiaj) ŝanĝoj, ŝtato apogas membrojn de diversaj subkulturaj grupoj en kreiva kaj dinamika transirado de grupaj limoj.

Neniu el tiuj ĉi aliroj ekzistas en pura stato: plej ofte oni renkontas ligojn de du aŭ tri el ili - kun dominado de unu.¹

Depende de ideologio kaj socia praktiko rilata al etnaj grupoj kaj unuopaj individuoj (precipe tiom specialaj kiel Diferenculoj/Fremduloj), eblas distingi jenajn modelojn de ordigo de kultura diverseco:

- fizika forigo de minoritatoj – detruo de minoritato konkurencanta por akiri teritorion aŭ dominadon (foje en formo de genocido);
- etna purigo – foririgo de malpli forta (sed ne necese malpli multnombra) grupo el ĝis nun kune okupata teritorio (ekz. deportado);
- asimiligo – perforta similigo de minoritato al majoritato, kiun akompanas forigo de rajtoj je propra lingvo, kulturo, religio ktp. (modeloj de asimiligo estas diversaj depende de ŝtata sistemo, karaktero de medio, grandeco de minoritatoj ktp.);
- sankciita etna pluralismo – realigado de liberalisma ideo „vivu kaj permesu vivi al aliaj”, kiu permesas akiri certan gradon de libereco, sed ĝenerale gvidas al ekskludo de subkulturoj kaj minoritataj grupoj el civitana societo (gettoigo, malplivalorigo de minoritatoj);

---

¹ F.Ouellet, M.Pagé (org.): *Pluriethnicité, éducation et société, construire un espace commun. Institut québécois de la recherche sur la culture*, Montréal 1991, pp.251–254.

- civitana integriĝo – integriĝo de soci-kultura sistemo, kiun akompanas estimo de rajto esti diferenca; ĝi estas postulata idealo de nuntempa standardo de demokratio, kiu strebas al samvalorigo de homoj el civitana vidpunkto, kun ebleco konservi kulturecan diferencecon)¹.

Akcepto de iu el la modeloj kiel paradigmon kaj bazon de karakterizado de medio, estas ligita kun priskribo de situacio de individuoj kaj grupoj, kio videblas ekzemple en elirpunktoj de sciencaj esploroj kaj de konceptoj de edukado.

Estas interese rimarki, ke la modelo de multkultureco troviĝas en scienca diskurso kun anglosaksonaj epistemologiaj radikoj (ĉefe en usona kulturo). La modelo de interkultureco estas preferata en sciencaj rondoj ligitaj kun eŭropa pensmaniero (ĉefe kun franclingva kulturo - ankaŭ en Kebekio). Tiun ĉi situacion influas historiaj, ideologiaj, politikaj kaj sociaj faktoroj en ĉiu el ambaŭ medioj, dependaj de tradicio percepti homojn kaj ties situacion en socio. Por pli bone kompreni la aferon, necesas pli detale priskribi ambaŭ modelojn.

1.1.1. Multkultureco

Laŭ Denis Lacorne, la nocio „multkultureco” (ang.: *multiculturalism*) aperis por la unua fojo en Usono, kiam la 27-an de junio 1941 ĵurnalo „New York Herald Tribune” aperigis recenzon de ĵus publikigita verko de Edward Haskell „Lance. Rakonto pri multkultureca homo” (ang. *Lance. A Novel About Multicultural Men*). En la libro oni prezentas novan usonan socion. La noveco konsistis el kosmopolitismo, multtraseco, multlingveco kaj kultura diverseco. Patriotismo kaj aliaj valoroj, kiuj ligas civitanon kun ŝtato, estis priskribitaj kiel tute malgravaj al li.²

¹ K.Krzysztofek: *Wielokulturowość, demokracja i rynek kultury*, [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze...*, op.cit., pp.35–37.

² Laŭ: W.Żelazny: *Etniczność.Lad – konflikt – sprawiedliwość*, Poznań 2004, p.219.

Multkulturecon kiel staton de socio, kaj ĝiajn konsekvencojn al individuoj kaj grupoj, karakterizas:

- Privilegiado de grupo de origino – individuo estas precipe parto de grupo, kaj ĝian agadon determinas aparteno al la grupo. Grupa idento superas personan identon. Substrekataj estas etnaj, religiaj, teritoriaj, seksaj ktp. diferencoj. Grupoj estas kontraŭstarataj unuj al aliaj, kaj la socio havas formon de specifa mozaiko, en kiu privilegiataj estas iuj strukturoj, karakterizaj trajtoj kaj kategorioj.
- Ordigo de diferencoj – personoj posedataj diferencigan trajton (aŭ aron de la trajtoj), okupas klare difinitajn poziciojn. Pro tio ekzistas ekz. kvartaloj loĝataj de apartaj etnaj grupoj, kaj kelkaj el ili havas karakteron de getto. Tiu ĉi situacio celas substreki diferencecon surbaze de kreado de sociaj kaj teritoriaj enklavoj traktataj kiel homogenaj.
- Karakteriza jurisdikcio garantianta rajtojn al ĉiu – leĝa agnosko de minoritatoj (etnaj, religiaj, seksaj ktp.) gvidas al administraciaj sekvoj - ekz. al politiko de disponigado pri monrimedoj, pozitiva diskriminacio (t.e. favorigado) ktp. Leĝo determinas rilatojn inter grupoj kaj individuoj, kaj dinamiko de la leĝo estas sekvo de agnosko de ekzisto de diferencoj kaj de valorigado de la diferencoj.
- Agnosko de kultura relativismo – ĉiu elemento de kulturo devas esti traktata nur kiel parto de dominanta kulturo, kiun ĝi kunkreas. Tio ĉi helpas eviti decentriĝon kaj ebligas popularigi koncepton de kultura etnocentrismo. Normo iĝas faktoro ordinara kaj relative dogmigita. Sistemo de interpretado de la normo estas subjekto de politikaj kaj sociaj agadoj, pro kio valoro de la normo malkreskas.
- Diferenco estas esprimita en publika spaco – tiu ĉi trajto de komunuma kaj publika vivo estas traktata kiel la plej bona rimedo de agnosko de diferenceco. Diversgradaj lernejoj, kvartaloj kaj institucioj devas reprodukti kulturajn diferencojn kaj igi ilin sociologie rimarkeblaj.¹

¹ M.Abdallah-Preteceille: *L'éducation...*, op.cit., pp.25–28.

La ĉi supraj reguloj estas nur ĝeneralaj trajtoj de multkultureco priskribata rilate al problemoj de heterogenaj socioj. Tamen ĉiu el la socioj posedas proprajn leĝojn dependantajn de historio kaj kulturo. Pro tio estas multaj variaĵoj de multkultureco kaj de ĉiu el ili dependas reguloj kaj formoj de socia kaj kleriga politiko.¹

En multkultureco karakterizata kiel statika stato de socio, rilatoj inter kulturoj okazadas kutime pro hazardo kaj danke al favora konjunkturo. Krom tio, la kulturoj povas separiĝi unuj de la aliaj, aŭ eĉ funkcii en konflikto kiu malebligas objektivajn kontaktojn. Tio ĉi povas kaŭzi diversajn ekspansiojn – geografian, ekonomian, asimiligan, ideologian ktp.

Socia ideo de multkulturismo (kaj en doktrinaj kategorioj: ideo de kultura pluralismo, polikulturismo, multkulturalismo ktp. - ekzistas multaj variaĵoj de la nomo) komencis evolui meze de 60-aj kaj 70-aj jaroj de XX-a jarcento en Kanado, ĉefe danke al ĵurnalaj publikaĵoj pri socioj de Toronto kaj Montrealo.² Oni komencis diskuti pri ĝi en Usono, okaze de batalo je civitanaj rajtoj, provokita de realigado de enmigra politiko bazita sur ideologio *fandvazo*.³ En la diskuto aperis eĥoj de okazaĵoj en 1968 en usonaj universitatoj kaj ideologio de movadoj de juna maldesktrularo.⁴

Krom Kanado kaj Usono, kiel lulilo de multkulturismo oni perceptas ankaŭ Aŭstralion kaj Novzelandon. La doktrino havas

---

¹ Pli vaste: J. -L.Amselle: *Vers un multiculturalisme français.L'empire de la coutume*, Paris 1996; A.Semprini: *Le multiculturalisme*, Paris 1997; C.Taylor: *Multiculturalisme.Différence et démocratie*, Paris 1992.

² W.Żelazny: *Etniczność...*, *op.cit.*, pp.219–222. – Pli vaste: M.Rey: *Between Memory and History. A Word about Intercultural Education*, “European Journal of Intercultural Studies”, No 1/1996, p.10; D.Wojakowski: *Wielokulturowość jako wartościowanie i wartość społeczna* [en:] T.Lewowicki kaj al. (org.): *Świat wartości...*, *op.cit.*, p.55.

³ Fandvazo (ang. *Melting-pot*) – ideologio bazita sur koncepto de integriĝo en unu socio (nacio) de enmigrintoj sendepende de ilia deveno kaj vivkondiĉoj.

⁴ Pli vaste: M.Kempny: *Wielokulturowość...*, *op.cit.*, p.284; D.Mostwin: *Trzecia wartość. Wykorzystanie i tożsamość*. Lublin 1995, p.18 et 169.; J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, pp.132–133.

do plurajn fontojn, fokusojn kaj plurajn sencojn, pro tio oni povas rimarki diversajn versiojn kaj fluojn de ĝi. Ankaŭ debato pri ĝi havas interdisciplinan karakteron.

Ĝenerale eblas diri, ke multkultureco traktata kiel ideologia elirpunkto koncernas partoprenon de minoritatoj en naciaj kulturoj kaj homamasoj, kaj rilatas al nocio mem de “nacia kulturo”. En tiu ĉi kunteksto oni valorigas kaj defendas etnajn diferencojn ligitajn kun idento postulata de aliaj personoj (precipe de dominanta majoritato).

En ideologio de multkulturismo oni prefere ne teoriigas kulturon, sed traktas ĝin kiel spegulon de rilatoj (politikaj, edukaj, soci-ekonomiaj k.a.) en multetnaj socioj. Tiuj ĉi rilatoj estas samtempe fonto de sociaj, etnaj kaj klasaj malegalecoj. Tia situacio devigas ĉiun grupon trakti valorojn de propra kulturo kiel videblajn signojn de propra diferenceco kaj daŭra aparteco. Specifa karaktero de grupo devas do esti plene respektata kaj eĉ akceptata fone de dominanta grupo - almenaŭ teorie kaj oficiale. Neniu do rajtas devige enkonduki iun ajn fundamenton de devigaj valorajoj, ĉar ĉiam oni rigardus tion kiel perforton kontraŭ etnaj kulturoj.

Ideologio de multkulturismo substrekas kultur-etnan heterogenecon de nuntempaj metropolaj socioj kaj problemon de plureco de identoj. Tiel ĝi specife ligiĝas kun la tezo de kultura relativismo, kiu laŭ W.Burszta diras, ke ĉiuj „kulturoj“ (esence etnaj) estas egalaj, kaj la nuntempa mondo vidata el tia perspektivo estas kunmetaĵo de elektitaj elementoj de vera kultura heredaĵo, de valogiraj operacioj kaj subjektive kreataj sociaj ĥierarkioj de valorajoj. Kulturo do estas tio, kion homoj deziras ke ĝi estu.¹

Al sinsekvaj ideologioj de multkulturismo respondas politikaj praktikoj kun diversaj gradoj de radikaleco kaj populismo. Ili estas diversmaniere akceptataj de socioj. La bazo de ili ĉiuj estas tamen plifortigo de etnaj limoj. Multe pli klare kaj draste ili tuŝadas Fremdulojn (ekz. migrantojn), ol „proprajn“

---

¹ W.Burszta: *Wielokulturowość...*, *op.cit.*, pp.151– 152.

Diferenculojn (ekz. handikapulojn, minoritatojn seksajn, religiajn ktp.).

Peter McLaren rilate al usonaj kondiĉoj, indikas jenajn tipojn de ideologioj de multkulturismo, kiuj bildiĝas en socia praktiko:

- konservema ideologio – la dominanta, blankhaŭta majoritato permesas multkulturecon kaj traktas etnajn minoritatojn kiel „aldonaĵon” al eŭroamerika kulturo; multkultureco estas kontrolata kaj ĝi komenciĝas de restriktita politiko de enmigro;
- libereca ideologio – kvankam ekzistas natura egaleco inter blankhaŭtuloj kaj aliaj rasaj populacioj, tamen reale ĝi ne aperas, ĉar ne estas egalaj eblecoj de socia kaj eduka memrealigo de opresataj grupoj (de „kolorhaŭtuloj”); pro tio, oni bezonas fundan renovigon de ŝtato, kies celo estus praktika realigo de ideo de egaleco;
- maldekstrule-libereca ideologio – universaleca humanismo, kiu estas bazo de ideologio de egaleco, verdire ombrigas esencajn kulturajn diferencojn inter rasoj; nur agnosko de ili vere helpas kompreni esencon de diferencaj agadoj, valoroj, aliroj, stiloj de kono kaj sociaj praktikoj; ŝatantoj de tiu ĉi formo de ideologio koncentriĝas sur elmontrado de diferencoj ligitaj kun raso, klaso, sekso, seksaj preferoj kaj religio; pro tio, kun tiu ĉi speco de ideoj simpatias ekz. diversaj movadoj de seksaj minoritatoj (feministinoj, samseksemuloj ktp.);
- kritika ideologio – rifuzo de konservema kaj libereca premo sur „samecon” kaj de maldekstrule-libereca serĉado de „diferenco”; diferenceco bazita sur etno-rasaj diferencoj ne estas celo, sed pozitiva argumento por subtenado de diverseco kadre de kultura kriticismo realigata en sociala politiko;

ŝtatapolitiko devas esti plurcentra kaj ĝi devas celi konstruadon de demokratia kulturo malfermita je diferenceco.¹

En la 80-aj jaroj de la XX-a jarcento, koncepton de multkultureco oni utiligis en esploroj pri socioj de Okcidenta Eŭropo. Tiel okazis, ĉar oni rimarkis etnan diversecon de la socioj kaj du diversajn fontojn de tiu ĉi fakto. Unue, ĉar en esplorataj landoj ekzistas eŭropaj nacioj kaj subigitaj al ili etnaj grupoj (ekz. Eŭskoj, Bretonoj, Kimroj). Due, ĉar pro migradoj de iamaj kolonioj al metropoloj, naskiĝis enmigrolaj socioj. Fenomeno de multkultureco estis tiam taksita kiel natura efiko de ekonomiaj ŝanĝoj kaj de politika libereco en tiuj ĉi landoj.² Al eŭropaj landoj, en kiuj oni renkontas la plej radikalan ideologion de multkulturismo, apartenas Belgio, Nederlando, Britio kaj skandinaviaj landoj. Tio ĉi dependas de ilia kolonia pasinto, diversaj gradoj de malfermo de landlimoj, diferencaj politikoj rilate al minoritatoj, ekonomia situacio ktp.³

---

¹ *Ibid.*, pp.152–153. – Pli vaste: P.McLaren: *Critical Pedagogy, Multiculturalism and the Politics of Risk and Resistance. A Reponse to Kelly and Portelli*, “Journal of Education”, No 3/1991.

² D.Wojakowski: *Wielokulturowość pogranicza...*, *op.cit.*, p.118.

³ Pli vaste: G.Hermet: *Multiculturalisme et démocratie en Europe* [en:] R.Kastoryano (org.): *Quelle identité pour l'Europe?*, Paris 1998, pp.261–267; V.Guirardon: *Multiculturalisme et droit étrangers dans l'Union européenne* [en:] *Ibid.*, p.143–166.

1.1.2. Interkultureco

Nocio „interkultura” aperis en la 70-aj jaroj de la XX-a jarcento en Usono, kaj poste en Kebekio por priskribi daŭrajn, dinamikajn interagadojn (rilatojn) inter membroj de apartaj kulturoj. Komence oni substrekadis, ke unu el flankoj de la rilatoj havas originon de migranto.¹ En Eŭropo la nocio por la unua fojo aperis en 1975 en Francio kiel „*interculturel*” kaj rilatis al lernejoj aferoj. Baldaŭ oni uzadis ĝin ofte, priskribante malfunkciaĵojn kaj krizojn en sfero de migradoj kaj socia agado. En la 80-aj jaroj aperis la unuaj sciencaj esploroj kaj publikaĵoj tiurilate.²

En internacia forumo, pri interkulturaj rilatoj oni menciis por la unua fojo en 1976 dum Ĝenerala Konferenco de UNESCO en Nairobio (Kenio), en kunteksto de neceso de malfermiĝo de ĉiu nuntempa kulturo je ĉiuj aliaj kulturoj.³ Pri interkulturaj rilatoj oni okupiĝis por la unua fojo dum okazanta paralele konferenco de Ĝenerala Asembleo de Unuiĝintaj Nacioj: „*En kazo de regulo de kultura aŭtentikeco, decas starigi problemon de dialogoj inter kulturoj. Fronte al danĝero de favorigado de naciaj dividoj kaj ĉiuspekaj segregacioj estas grave, en larĝa internacia perspektivo malfermi ĉiun kulturon je ĉiuj aliaj kulturoj. Unuaflanke do esenco de reciprokaj rilatoj kaj duaflanke ilia interkultureco, ŝajnas - kiel ĉi ambaŭ kategorioj - kompletigaj kaj permesas ekvilibrigi entreprenitajn agadojn.*”⁴

Komence, la interkultura temaro estis identigata ĉefe kun aferoj rilataj al enmigrintoj (precipe al iliaj infanoj en lerneja aĝo), kio malfavore misfamigis ĝin kiel asociatan kun alarmismaj, eĉ katastrofismaj sintenoj ligitaj kun diskuto pri migradoj.⁵

Kvankam komence la nocio de interkultureco funkciis ĉefe en sistemo de klerigado, nuntempe oni utiligas ĝin interalie ankaŭ en didaktiko de fremdaj lingvoj, komerco kaj juro, pro kio iel ŝanĝigas ĝia valoro kaj signifa firmeco. En eŭropaj internaciaj organizoj interkultureco estas pritraktata kiel maniero de organizado de vivo de individuoj kaj grupoj apartenantaj al diferencaj kulturaj homamasoj. Tiuj ĉi personoj kontaktiĝas kaj kunorganizas siajn vivajn situaciojn, en kiuj kelkaj elementoj estas komunaj, aliaj tamen diferencaj. Unuaflanke do ilia kunagado okazas en konsento - sed duaflanke tuŝas konflikton. Al tiuj ĉi personoj oni almenaŭ ebligas elekti ĉu specon de aktivado kadre de aŭtonomio, ĉu solidarecon kun statuso de civitano aŭ membro de aparta grupo - al ĉiuj laŭ sama leĝo. Tiel komprenata interkultureco iĝas la fundamento de sociala laboro en kulture diversigitaj medioj.¹

La aksjologia akso de interkultureco estas filozofia koncepto de homo rigardata kiel individuo libera kaj respondenca, enskribita en komunumon de similuloj. La homo ne estas produktaĵo de sia kulturo, sed estas ĝia kreanto kaj partoprenanto. Estas kreaĵo de ensociigo en kulture diversigita grupo, al kiu apartenas personoj, kies valoraĵojn, agadojn kaj individuajn trajtojn oni ne rajtas neglekti.² Dominique Bouchet pli detale priskribante situacion de homo en interkultureco asertas, ke:

- neniu kulturo ekzistas en fermita kaj homogena formo;
- ĉiu kulturo estas formo de transmetado de propraj valoraĵoj kaj modeloj, kiuj povas esti objekto de profundaj ŝanĝoj; pro tio, kulturo havas karakteron de procezo en diversaj statoj;
- neniu estas tipa membro de grupo;
- neniu estas membro de nur unu izolita grupo, kaj sian identon konstruas kompare al membroj de diversaj grupoj;

¹ M.Cohen-Emerique: *L'approche interculturelle auprès des migrants* [en:] G.Légault (org.): *L'intervention interculturelle*, Montréal-Paris 2000, p.171.

² M.Abdallah-Pretceille: *L'éducation...*, op.cit., p.44.

³ Pli vaste: C.Clanet: *L'interculturel. Introduction aux approches interculturelles en Éducation et en Sciences Humaines*, Toulouse 1993, p.24.

⁴ *Ibid.*, p.24. Substreko mia – P.G.

⁵ M.Abdallah-Pretceille: *L'éducation...*, op.cit., p.46.

¹ O.Filtzinger: *Interculturalité européenne dans le travail social* [en:] J.Demorgon, E.M.Lipiansky (org.): *Guide de l'interculturel en formation*, Paris 1999, p.43.

² M.Abdallah-Pretceille: *L'éducation...*, op.cit., p.45 kaj sekvaj.

- neni ricevas sian identon en preta kaj neŝanĝebla formo.¹

Laŭ Martine Abdallah-Pretceille, enkonduko de la nocio „interkultureco“ permesis rigardi kulturon el kelkaj novaj perspektivoj.

En subjektivisma perspektivo oni supozas rilatojn inter du individuoj (individuigitaj subjektoj), kiujn karakterizas difinitaj kulturaj trajtoj. Ĉiu el la individuoj en sia propra opinio akiris la trajtojn en unika kaj ekskluziva maniero ligita kun aĝo, sekso, pozicio en medio kaj kun aliaj personaj ecoj. En tiu ĉi perspektivo oni do parolas pri renkontiĝo ne de tutaj kulturoj (kiel en multkultureco), sed pri renkontiĝo de apartenantaj al ili individuoj. La individuoj enportas proprajn, originalajn sistemojn de valoraĵoj kaj normojn, kiujn ili uzadas dum interagado. Danke al tio, en interkulturaj rilatoj ĉiufoje oni malkovras unuopan, unikan dimension de kulturo de ĉiu Diferenculo/Fremdulo aparte. De tiu ĉi malkovro dependas malfemiĝo je Diferenculo/Fremdulo kaj dialogo kun li. Tio permesas ankaŭ konstati, ke propra kulturo iĝas obstakla en tia situacio.

En interaga perspektivo, interkultura situacio supozas ekziston de almenaŭ du partoprenantoj de interago. Pro tio, iu ajn rilatigo al Diferenculo/Fremdulo ne povas okazi sen konsidero de Mi. Krome, la situacio de Mi estas multe pli problema kaj deviganta entrepreni iujn paŝojn, ol situacio de partoprenanta en la interago Diferenculo/Fremdulo, kies bildo enhavas specifajn antaŭkonjektojn kaj atendojn. Tie ĉi temas pri ekkonscio pri propra bildo perceptata de la Diferenculo/Fremdulo. Pro tio, pozicio de Mi estas ĉiam relativa.

Situacia perspektivo permesas rimarki, ke interkultureco ne koncernas nur aferojn de normoj kaj valoraĵoj perceptataj dum interago de kulture diferencaj partneroj. En ĝi oni krome parolas pri diferenco de iliaj pozicioj (statusoj), ĉar kulturoj ĉiam estas enradikigitaj per historiaj, ekonomiaj kaj politikaj faktoroj, kiuj influadas karakteron de interagoj de personoj je specifa kultura

idento. Ĉiam do unu el la kulturoj (do ankaŭ ĝia membro) estas perceptata kaj valorigata supere kiel dominanta, kaj la alia malsupere - kio provokas sekvojn en interpersona medio.¹

En socjodinamika perspektivo, interkulturecon kunkreas do „(...) *ensemblo de procezoj generataj en interkulturaj interagadoj - psikaj, rilataj, grupaj, instituciaj - kiuj estas ligitaj kun reciproka interŝanĝo, en perspektivo de konservo de relativaj kulturaj identoj de rilatantaj partneroj kaj de ŝanĝoj kaj transformoj aperintaj pro tiuj ĉi interagadoj.*“²

En psikosocia perspektivo interkultureco estas interagado de du identoj, kiuj reciproke donas unu al la alia sencojn en ĉiukaze difinitaj kunteksto. La interagado okazas en jenaj planoj: sensa (rimarkado kaj konado per sensoj), kona (komprenado, eksplikado, valorigado) kaj orientiga (komenco de ago kaj ligitaj kun ĝi adekvataj decidoj). Ĝi estas ontologia procezo de atribuo de signifoj kaj dinamika procezo de identa konfrontado, kio foje povas gvidi al negativaj sekvoj de konflikto de identoj.³ Tiuspeca situacio povas okazi facile, ĉar apogante sin sur teorio de atribuo oni povas diri, ke:

- personoj apartenantaj al diferencaj kulturoj alimaniere interpretados samajn agojn, gestojn ktp.;
- en diferencaj kulturoj aliaj aferoj estas traktataj kiel gravaj;
- atribuo en interkultura situacio povas apogi sin sur miskompreno kaj erara interpreto.⁴

En kazo de interkultura aliro al problemo de diverseco de individuoj kaj grupoj, tute nova estas la maniero percepti ilin, analizi kaj konstati okazantajn faktojn, sen ligi ilin kun politiko kaj/aŭ ideologio - kiel tio okazas en la kazo de multkultureco.⁵ La interkultura aliro permesas elmontri, ke ĉiun socion eblas

¹ M.Cohen-Emerique: *L'approche...*, op.cit., pp.171–172.

² C.Clanet: *L'interculturel...*, op.cit., p.21.

³ M.Cohen-Emerique: *L'approche...*, op.cit., p.172.

⁴ M.Cohen-Emerique: *Connaissance d'autrui et processus d'attribution en situations interculturelles* [en:] J.Retschitzky kaj al. (org.): *La recherche...*, op.cit, vol.1, p.26 kaj sekvaj.

⁵ Pli vaste: C.Clanet: *L'interculturel...*, op.cit., p.18 kaj sekvaj.

¹ L.Korporowicz: *Wielokulturowość a międzykulturowość. Od reakcji do interakcji* [en:] M.Kempny kaj al. (org.): *U progno...*, op.cit., pp.70–71.

priskribi laŭ kategorioj de ĝiaj karakterizaj trajtoj kaj konfliktoj; ke idento de la socio aperis en maniero unika kaj specifa, ĉar ankaŭ unikaj kaj specifaj estas la individuoj, kiuj kunkreas ĝin. Tiel eblas percepti kulturojn de Diferenculoj/Fremduloj ne kiel ion ekzotan kaj folkloran, sed kiel estaĵojn posedantajn propran unikan logikecon.¹

Laŭ Claude Clanet, danke al la nocio „interkultureco” eblas pli riĉe priskribi kulture diferencigitan realon, en kiu inter kulturoj okazas reciprokaj rilatoj. Tiukaze, en sino de unu lando aŭ nacio oni parolas ne nur pri ekzisto de diversaj kulturaj subjektoj (individuoj, grupoj kies kulturo estas diferenca de la kulturo de dominanta kaj reganta grupo). Krome, oni donas rajton ekzisti al kulture diferencaj personoj, akceptante malfacilaĵojn ligitajn kun tiu ĉi fakto. La antaŭvidataj malfacilaĵoj koncernas ne nur la majoritaton, sed ankaŭ membrojn de minoritatoj. La Diferenculoj/Fremduloj ricevas rajton evolui danke al rilatoj, kiuj - paradokse - plilarĝigas komunecon de kulturaj rilatoj kaj permesas konservi propran identon al ĉiu el flankoj partoprenantaj en ili.²

Parolante pri sociaj rilatoj en interkultura perspektivo, oni perceptas individuon kiel aktivan partoprenanton de socia vivo. Interkulturecon eblas do priskribi kiel dinamikan staton de socio, en kiu aperas kaj daŭras regulaj rilatoj inter personoj, kiujn karakterizas diferencaj kulturaj identoj. Tiuj ĉi rilatoj permesas krei harmonian formaĵon, en kiu oni superas diferencojn ne forigante ilin.³ Tiuspeca stato malgraŭ ĉio postulas pravigon kaj legaligon fare de la medio, kio ne ĉiam okazas per si mem kaj sen kontraŭstaroj.

Interkulturajn rilatojn eblas serĉi kaj en socioj, en iliaj sektoroj (ekz. familioj, lernejoj, entreprenoj, lokaj grupoj ktp.), kaj ankaŭ en sociaj agadoj - de etaj iniciatoj ĝis internacia

kunlaboro.¹ Iliaj partoprenantoj akiras konscion, ke ilia kulturo havas plenan rajton ekzisti (kiel ĉiu alia kulturo), kaj sekve de tio ĉiu rajtas esti diferenca. En interkultureco sur la sama teritorio loĝadas personoj apartenantaj al diversaj kulturoj, kontaktas unuj kun la aliaj, interŝanĝas komunikaĵojn, valoraĵojn, vivmodelojn ktp. Danke al tio, ĉiu individuo havas okazon por cerbumi pri propra kulturo; akiri distancon al aliaj kulturoj kaj disvolvi diversajn sintenojn je kultura diferenco. Eblas do paroli pri stato (kulturo) de dialogo de kulturoj, en kiu oni estas preta je ŝanĝoj.²

En interkultureco aperas nova speco de socia interkonsento, en kiu temas ne pri unuecigo de ideoj kaj reguloj de agado, sed pri akirado de valora diverseco kaj kiel eble plej granda libereco de agado.³ Ĉiu interkultura aktivado dependas do de personaj sintenoj de individuoj kaj medioj.⁴ Jen bazaj kondiĉoj de ekzisto de interkultureco:

- adekvata, daŭra komunikado inter kulture diferencaj partneroj, kiuj permesas malkovri diferencojn en Diferenculoj/Fremduloj kaj en si mem, kaj instruas kiel vivi kun la diferencoj;
- kreado kaj subtenado de sistemo de sintenoj en situacio de diverseco;
- enkuraĝigado de internaj disponoj je kreado kaj subtenado de dialogo;
- ekkonado de efikoj de influo de kulturo kaj kultura diferenco sur partneron en dialogo;
- kolektado de ĉiuj eblaj informoj pri specifaĵoj de kulturaj sistemoj, por esti preta partopreni en ili;
- integrado de diferencoj de Diferenculoj/Fremduloj kun similaĵoj - laŭ ideo, ke similaĵoj ofte estas kialoj por percepti diferencojn;

¹ *Ibid.*, p.363.

² M.Taylor uzas nocion “interkulturo”. – Pli vaste: M.Taylor: *Concepts-clés...*, *op.cit.*, p.25.

³ C.Camilleri: *Les conditions de base de l'interculturel*, “Quaderni – Pour une société interculturelle”, No 6/1992, pp.44–45.

⁴ Pli vaste: M.Abdallah-Pretceille, L.Porcher: *Éducation et communication interculturelle*, Paris 1996, p.57 kaj sekvaj.

¹ L.Porcher, M.Abdallah-Pretceille: *Éthique de la diversité et éducation*, Paris 1998, p.28.

² C.Clanet: *L'interculturel...*, *op.cit.*, pp.20–22.

³ C.Camilleri: *La communication...*, *op.cit.*, p.389.

- estado preta je ŝanĝoj de situacioj kaj je perceptado de problemoj ne kiel baroj;
- permesado al Diferenculoj/Fremduloj „sin gvidi”, por akiri scion pri grado de ebla proksimiĝo.¹

La procezon de interkultureco favorigas jenaj trajtoj de ĝiaj partoprenantoj:

- traktado de diferenco kiel pozitivan trajton;
- natura garantiado al individuo ĝian liberecon kaj kulturecan moveblecon;
- konscio pri ekzisto de:
  - diferencaj sintenoj kaj aliaj elementoj de personeco, danke al kiuj oni perceptas en la mondo ne nur sin mem;
  - niveloj de interkultura situacio (je diversaj niveloj rivebligas diversaj sintenoj kaj ligitaj kun ili reagoj);
  - komplikeco de interkultura situacio (en ĝi temas ne nur pri bona edukado kaj deca konduto, sed pri agoj kun pli profunda senco);
  - kultura relativismo (ĉiu kulturo havas rajton ekzisti; oni ne rajtas hierarkie valorigi kulturojn);
  - kulturaj diferencoj, kiuj malfaciligas kaj foje eĉ malebligas senkonfliktajn kontaktojn;
- en problemiga situacio, la kompetenteco:
  - dinamikiĝi propran kulturon, por solvi aperantajn problemojn kaj konfliktojn - kaj se la solvo ne eblas, serĉi transcendantajn valorojn de la situacio, kiujn eblas pritrakti aparte;
  - rimarki en homo la finan celon kaj ne rimedon por solvo de problemoj (kompetenteco elekti inter valoraĵoj de propra kulturo kaj bono de homaro);
  - transiri la sferon de Mi kaj Ni.²

La ĉi supraj elementoj kunkreas interkulturecan kompetentecan. Oni akiradas ĝin dum interkultura lernado, kiu estas procezo de individua disvolvado, kies sekvoj estas gravaj por medio de individuo. En tiu ĉi lernado oni pli kaj pli bone

komprenas sin mem kaj aliajn personojn; pli kaj pli konstatas kulturecan relativismon. Ĝi helpas kompreni komplikecon de la mondo, konscie koncentriĝi sur konstruado kaj evoluigado de propra idento, rimarkadi ŝanĝojn, tensiojn kaj konfliktojn en ĉirkaŭanta realo.

Dum interkultura lernado homo pli bone konatiĝas kun si mem, iom post iom akiras pli grandajn eblecojn agadi kaj kompetentecan superi diversajn malfacilaĵojn. Konfrontiĝante kun aliaj ol propraj normoj, skalo de valoraĵoj, stiloj de agado ktp., homo komencas percepti realon el diversaj vidpunktoj, ekkonas novajn modelojn de agado por adaptiĝi al la modeloj devigaj en aliaj kulturoj. Por ke interkultura lernado sukcesu, homo bezonas posedi kompetentecan enprofundiĝi en interna sistemo de sencoj de informoj ricevataj de Diferenculo/Fremdulo. Oni devas antaŭsenti kaj malkovradi kaŝitajn signifojn (ekz. ekster literatura lingvaĵo), kaj danke al tio agadi konvene al stilo de pensado de Diferenculo/Fremdulo.

Interkulturecan lernadon kaj akiradon de interkultureca kompetenteco favoras disvolvado de sinteno de malfermo je aliaj kulturoj, scio ekkonadi novajn mediojn kaj kapablo adaptiĝi dum kontaktoj kun Diferenculoj/Fremduloj, danke al superado de propraj stereotipoj.¹ Jen la kondiĉoj de interkultura lernado kaj akirado de interkultureca kompetenteco:

- decentriĝo - traktado de si mem kun distanco, ligita kun konscio de propra aparteco kaj unikeco kiel individuo posedanta trajtojn naciajn, etnajn, religiajn, profesiajn, instituciajn ktp.; ĉio ĉi permesas relativigi proprajn observojn de Diferenculoj/Fremduloj;
- malkovrado de distanco en rilatoj kun Diferenculo/Fremdulo - enprofundiĝo en kultura sistemo de Diferenculo/Fremdulo kaj ĝia ekkonado de interne; tiu ĉi procezo tute ne devas esti senpripensa kaj ligita kun senkritika akcepto de ĉio diferenca;

¹ M.Golka: *Oblicza...*, op.cit., pp.61–63.

² C.Camilleri: *La communication...*, op.cit., pp.392–397.

¹ A.Grima Camilleri: *Comme...*, op.cit., p.55 kaj sekvaj; S.Martinelli, M.Taylor (org.): *Uczenie...*, op.cit., pp.14–30.

- kultura mediaciado/negociado - supozante, ke kulturaj kodoj de partoprenantoj de interagado enhavas elementojn kontraŭajn aŭ konfliktigajn, oni penas akiri kompromison ligitan kun estimo al kultura idento de la partoprenantoj.¹

Sendube en kazo de nocio „interkultureco“, grava estas la prefikso „inter-“, kiu koncernas neeviteblajn, reciprokajn rilatojn de individuoj, grupoj kaj identoj. Evidente kun tiuspeca traktado de realo estas ligita danĝero de falo en ideologion kaj utopion, kies bazo estus ideala socio konstruita en rilatoj fonditaj sur dialogo kaj kompreniĝo. C.Clanet rimarkas, ke ideo de interkultura socio ne estas (aŭ estas ne nur) utopia kaj humanisma projekto de vivo, perceptata kiel respondo je maldaŭraj malfacilaĵoj. Ĝi estas reala respondo de defioj, kiuj koncernas nuntempajn socikulturajn sistemojn.²

1.1.3. Limoj kaj apudlimoj

Danke al unika absorbkapableco de homa racio kaj de ĝia senĉesa strebado kreadi kaj rekreadi (eĉ senkonscie) propran personecon, homo iom post iom ĉerpas novajn kulturajn modelojn. En tiu ĉi procezo diferencaj estas: nombro de ĉerpataj elementoj, rapideco de la procezo kaj daŭro de ĝiaj rezultoj en homaj sintenoj kaj agado. Ĉiam tamen, la procezo okazas surbaze de transirado aŭ/kaj forigado de limoj. „Okazas tiam malapero de fremdaĵoj, kiuj iĝas propraj kaj kiel tiaj estas akceptataj.“³

Laŭ Piotr Kowalski limo estas:

- tereno inter apudaj teritorioj, kiu apartenas al neniuj el ili, samtempe ilin ligas kaj disigas;
- loko la plej fora de centro (en nokia, emocia senco);
- unika kritika punkto, ekster kiu komenciĝas alia mondo (malkomprenebla, danĝera, senorda);

¹ M.Cohen-Emerique: *L'approche...*, op.cit., pp.175–183.

² C.Clanet: *L'interculturel...*, op.cit., p.34.

³ B.Bartz: *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*, Duisburg–Radom 1997, p.111.

- samtempe protektaĵo kontraŭ ĥaoso kaj pordo gvidata al ĝi.¹

Kvankam el etimologia vidpunkto, en multaj lingvoj la nocio „limo“ ligiĝas kun la nocio „apudlimo“, tio tute ne signifas, ke ili estas sinonimoj. Limo signifas iun linion de divido, kaj apudlimo estas areo apud la limo.²

Hodiaŭ, sen grandaj problemoj oni povas transiri fizikajn limojn (precipe landlimojn). Multe pli malfacilaj por transiri kaj forigi estas tamen limoj kreitaj de homoj en propraj rilatoj. Ili ne estas limoj de teritorioj, sed tiuj de normoj kaj kulturaj modeloj. Ankoraŭ antaŭ mallonga tempo, transirado de naciaj limoj (kaj konsekvence ankaŭ de aliaj limoj), estis ligitaj kun milita aŭ psikologia agreso. Tiam, apudlimojn karakterizis etoso de defendo aŭ venko - depende de pozicioj de kontaktiĝantaj personoj. Tiu ĉi situacio influadis sur konscion de vivo en la apudlimo kaj provokis specifajn aktivaĵojn de personoj partoprenantaj en neeviteblaj kontaktoj.³ Nuntempe, danke al globaligo de plimulto de sferoj de vivo kaj de deklarata en internaciaj kontaktoj demokratiigo de kunvivado de grupoj kaj individuoj, la nocioj „limoj“ kaj „apudlimoj“ akiris tute novajn dimensiojn. Janusz Kuczyński trafe rimarkas, ke: *“Limo estas ĉie, do la nuntempa ideo kaj spirito de apudlimo estas ĉiutage necesa, eĉ kiel kondiĉo de ekzisto. (...) Hodiaŭ, kiam renkontiĝas pli kaj pli multaj elementoj, karaktero de limoj kaj apudlimoj devas funde ŝanĝiĝi. Tio ĉi koncernas precipe spiritajn kaj kulturajn limojn, kiuj troviĝas absolute ĉie. La iamaj spiritoj de milita apudlimo devas ŝanĝiĝi je spiriton de sinergio, ĉiuspeca kaj reciproka kunagado.”*⁴

En la ĉi supra kunteksto, nuntempe „apudlimo“ estas do areo troviĝanta ekster centro de diferencoj kaj fremdecoj. Sur tiu ĉi areo eblas komparadi, malkovradi, elmontradi surpriziĝon,

¹ P.Kowalski: *Granica.Próba uporządkowania kategorii antropologicznych* [en:] T.Smolińska (org.): *Pogranicze jako problem kultury*, Opole 1994, pp.143–151.

² T.Smolińska (org.): *Pogranicze...*, op.cit., p.5.

³ Pli vaste: J.Kuczyński: *Młodość...*, op.cit., pp.106–107.

⁴ J.Kuczyński: *Młodość...*, op.cit., pp.100–101.

scivolemon, negociadi ktp. Sur la apudlimo ekzistas specifa tipo de interhomaj rilatoj. Ĝi estas la natura medio de homoj de erao de globaligo.

Apudlimo kiel kultura fenomeno estas rezulto de ekzisto de limo, kiun iam en foraj tempoj, oni prizorgadis, estimadis kaj kiu iĝis *sacrum* (sanktaĵo). Nature, apudlimo malofte estas areo de nur unu kulturo. Plej ofte sur ĝi interplektiĝas valoraĵoj de diversaj kulturoj, kiuj reciproke kunkreas unikan universon de signifoj.¹ Pro tio, konsiderante lokon de apudlimo en socia konscio, ĝi povas esti perceptata kiel:

- ekstera apudlimo (ekstersocia, eksterkultura) - pri ekzisto de ĝi decidas faktoroj eksteraj, teritoriaj, eksterkonsciaj. Formoj de kunvivado dependas sur ĝi de proksimeco kaj de reciprokaj kontaktoj inter personoj, kiuj foje estas kulture tute apartaj kaj posedas apartajn sociajn konsciojn. La kontaktojn ebligis historiaj dividoj (politikaj, teritoriaj, juraj), geografiaj kaj klimataj trajtoj de la teritorio kaj socikultura specifeco de ĝia loĝantaro.
- interna apudlimo (intrasocia, intrakultura) - ĝi ekzistas ne nur ekster de iu socio (aŭ inter kelkaj socioj), sed en la socio mem, interne de okupata de ĝi teritorio perceptata kiel homogena. Rimarkebla en aspektoj sociekonomia, religia, estetika, simbola kaj aliaj. Elementojn de tiuspeca apudlimo oni malkovras ĉie kie ekzistas malgrandaj kulturaj, etnaj, religiaj ktp. enklavoj (ekz. lokaj socioj de vilaĝo, kvartalo, urbo), kaj en intrasociaj rilatoj inter generacioj, sociaj tavoloj kaj medioj. Ĝi ekaperas dum renkontiĝo de diferencaj valoraj (raciaj kaj malraciaj, tradiciaj kaj nove enkondukataj), kiuj se akceptitaj de socio, povas iĝi nova, daŭra tradicio.²

Oni povas karakterizi apudlimon en dimensioj: teritoria, kultureca, interaga kaj persona.¹ La dimensiojn eblas percepti en reciprokaj interdependoj kaj danke al tio, oni povas distingi pliajn, pli komplikajn modelojn de la fenomeno. Tamen ĉiu firma kategoriigo de la modeloj estus artefarita kaj tro malvasta.

Analizante limojn kaj apudlimojn en perspektivo de la ĉi supraj dimensioj, eblas detale priskribi situacion de individuoj kaj grupoj en kulture diversigitaj medioj - kio helpas al disvolvado de metodologio de sciencaj esploroj kaj de scienco mem.

En teritoria dimensio, apudlimo estas:

- areo (teritorio), sur kiu okazas specifa speco de kunvivado de du aŭ pli multaj kulturaj grupoj, plej ofte naciaj, entaj, lingvaj, religiaj kaj aliaj²;
- periferioj lokitaj apud limoj kaj forigitaj de centroj de kulturoj situataj apude (kulturoj de landoj, regionoj kaj aliaj), en kiuj oni decidas pri aferoj politikaj, ekonomiaj, kulturaj ktp.³

Sur apudlimoj ofte okazas fenomenoj aŭtonomiaj rilate al centro de kulturo. Pro tio, ilia loĝantaro foje postulas specifan liberecon - precipe, se iu areo estas klare diversigita el civiliza kaj nacieca vidpunktoj.⁴ Aliflanke, ankaŭ loĝantaro de centro povas atendi ion de le loĝantaro de apudlimoj kaj prezenti siajn postulojn. Józef Chałasiński, kiu antaŭ la dua mondmilito

---

¹ J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, op.cit., pp.12–15; idem: *Młodzież pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej. Tożsamość, plany życiowe, wartości*, Białystok 2000, pp.11–12. – Cf.: I.Machaj: *Pogranicze* [en:] Z.Bokszański (org.): *Encyklopedia socjologii*, Warszawa 1998, vol.3, pp.125–128.

² J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, op.cit., p.11. – Cf.: A.Sadowski: *Wschodnie pogranicze w perspektywie socjologicznej*, Białystok 1995, p.9.

³ J.Kurzępa: *Eksplanacyjna użyteczność teorii zróżnicowanych powiązań w odniesieniu do zachowań patologicznych na pograniczu* [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*, Cieszyn 2001, pp.148–149.

⁴ W.Pawluczuk: *Pogranicze narodowe czy pogranicze cywilizacyjne?* [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze...*, op.cit., vol.8, p.23 kaj sekvaj. – Cf.: I.Machaj: *Pogranicze...*, op.cit., pp.125–126.

---

¹ D.Simonides: *Archaizmy kulturowe na śląskim pograniczu* [en:] T.Smolińska (org.): *Pogranicze...*, op.cit., pp.19–20.

² E.Nowicka: *Badanie...*, op.cit., p.13.

esploradis antagonismojn inter poloj kaj germanoj, skribis pri teritoria apudlimo kiel pri areo, sur kiu „(...) koncentriĝas ekspansiaj streboj de naciecoj kaj ŝtatoj, kaj de loka loĝantaro oni postulas pli grandan senton de aparteno al nacio, ol de loĝantaro en centro de lando.”¹ Andrzej Sadowski, kiu nuntempe analizas apudlimojn de junaj, demokratiaj eŭropaj landoj rimarkis, ke tie rompiĝas kaj modifiĝas stereotipaj difinoj de aparteno al iu nacio. Al tiu ĉi fenomeno helpadas ŝanĝoj de politika sistemo, malfermo je kontaktoj kun aliaj landoj, reciprokaj rilatoj de kulturoj kaj ŝanĝo en nacia idento.² Tio signifas, ke sur teritoriaj apudlimoj sociaj fenomenoj estas fluecaj kaj dependas de situacio en centro, kaj de politiko de loĝantaro de la centro.

Spaca proksimeco sur klare difinita teritoria apudlimo, favoras intencajn kaj hazardajn kontaktojn inter loĝantaro de loka medio, kaj ankaŭ kontaktojn kun Fremduloj, kiuj ofte aperadas tie pro proksimeco de landlimo. Grado de malfermo de la landlimo je interŝanĝo de varoj kaj je migrado de homoj, decidigas pri karaktero de la apudlimo kaj pri ĝia vasteco. Pro tio sur la apudlimo ekzistas diversaj modeloj de sociaj kaj kulturaj rilatoj. Oni povas priskribi ilin en diversaj perspektivo de vasteco de la apudlimo. En mallarĝa perspektivo, la apudlimo troviĝas sur malgranda areo. Inter la kunloĝantaj tie grupoj ekzistas baroj kaj diferencoj de vivkvalito, kiuj limigas, aŭ tute malebligas okazojn je socikultura interŝanĝo. La grupoj okupas apartajn teritoriojn, sed samtempe influadas unu sur aliajn dum hazardaj (foje eĉ devigaj) kontaktoj. En larĝa perspektivo, la apudlimo troviĝas sur granda areo kaj enhavas tutan historie kreitan teritorion, sur kiu eblas kontaktoj de kulturoj. Karaktero de la apudlimo dependas ĝuste de la kontaktoj, dum kiuj la najbaraj kulturoj interplektiĝas. Do, la teritorio servadas kvazaŭ ponto

¹ J.Chalaŝiński: *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej "Kopalnia" na Górnym Śląsku*, Warszawa 1935, p.78.

² A.Sadowski: *Wprowadzenie* [en:] *idem* (org.): *Pogranicze...*, *op.cit.*, p.8.

inter reciprokaj valoroj de kulturoj, kiuj dum la kontaktoj renkontiĝas, konfliktas kaj finfine kunekzistas.¹

Kultureca apudlimo estas ensemblo de kutimoj kaj tradiciaj reguloj, kiuj helpas kunvivi sur teritoria apudlimo. Ili decidigas pri kultura specifeco de loka socio, en kiu individuo ne estas devigita vivi en unu kulturo, sed rajtas elekti kaj kunkrei valorojn de diversaj kulturoj. Sistemoj de valorajoj, kiuj naskiĝas en tiaj kondiĉoj, estas kunmetaĵo de valorajoj ĉerpitaj el diversaj kulturoj. Tio ĉi grave influas sur kreigon de idento. Danke al komunaj materiaj kaj spiritaĵaj valorajoj, inter loĝantaro de la apudlimo aperas ligoj kun komuna kultura heredaĵo. La samaj valorajoj decidas pri daŭro de kultura idento, stabilizante lokan socion. Se membroj de iu kulturo ne akceptas la valorajojn kaj ne utiligas ilin en vivo, ilia kulturo povas malaperi.

Sur tiuspecaj apudlimoj ne ekzistas do kulture homonega socio, kvankam kompare kun socio de centro de kulturo, la loĝantaron sur apudlimo karakterizas teritoria proksimeco, komuna lingvaĵo, komuna folkloro, historio, foje ekologia sinteno kaj aliaj elementoj.²

Interaga apudlimo estas samtempe socia procezo kaj ĝia efiko en interhoma komunikado. Ĝi estas rimarkebla dum negociado kaj flegado de kultura heredaĵo sur teritoria apudlimo. La negociado okazas dum transiro de monologo al dialogo de kulturoj, de superado de stereotipoj kaj antaŭjuĝoj al reciproka interkompreniĝo. Efiko de tiuspecaj ĉiutagaj kontaktoj estas akiro de scio pri kunvivado malgraŭ kulturaj diferencoj de la loĝantaro. Ĝuste tiam aperas kaj plifirmiĝas dividoj je homoj apartenantaj al Ni, kaj je Fremduloj. J.Nikitorowicz karakterizante interagan apudlimon, skribas: „*Surbaze de komuna sistemo de valorajoj kaj agnoskita socia hierarkio, aperas similaj strebaĵoj, agadoj,*

¹ J.Kurzepa: *Eksplanacyjna...*, *op.cit.*, pp.148–149; J.Nikitorowicz: *Młodzież...*, *op.cit.*, p.12; *idem*: *Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, pp.11–12. – Cf.: A.Kłóskowska: *Otwarte i zamknięte postawy narodowe w sytuacji pogranicza*, “Kultura i Społeczeństwo”, No 3/1995, p.19; I.Machaj: *Pogranicze...*, *op.cit.*, p.126.

² J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, p.12.

aktivecoj. Aliflanke, en ĉiu socio ekzistas diferencoj inter homoj, kiuj videblas en individuaj trajtoj, deveno, plenumataj funkcioj ktp. Sociaj ligoj aperas kaj daŭras danke al tio, kio kunigas aŭ dividas homojn en socia kunvivado. Reciprokaj influoj, kunagadoj kaj dependeco aperas en difinita areo, kie pro iuj aferoj homoj sentas sin ligitaj kun la aliaj, bezonas unuj la aliajn, plenigas unuj la aliajn, samtempe sentas diferencojn kaj komunecon.”¹

Oni eniras en interagojn sur apudlimo plejofte ne pro devigo, sed pro preferoj kaj elekto. Apudlimo aperigas okazojn kaj permesas elekti. Kulturo, kiu ekzistas sur apudlimo preparas homon al elektado kaj kunkreado de realaĵo, en kiu oni estimas diferencojn kaj estimas homojn partoprenantajn en tiu ĉi procezo. Vivo sur apudlimo permesas al individuo liberiĝi de kulturo kaj idento dominantaj (kaj foje perforte devigaj) en centro. Apudlimo favoras memevoluo kaj kreivemon. Danke al ĉio ĉi, homo akiras (aŭ reakiras) rajton je persona, unika evoluo, libereco kaj respondeco, kiujn oni povas realigi en daŭra negociado kaj kunlaboro kun Diferenculoj/Fremduloj. Tiel aperas daŭraj interhomaj (individuaj kaj grupaj) sistemoj de rilatoj.²

Antonina Kłoskowska rimarkas, ke apudlimo estas historie ŝanĝebla socia situacio, sur kiun influadas multaj faktoroj - precipe aktuala stato kaj internacia karaktero de rilatoj inter la socioj vivantaj ĉe ambaŭ flankoj de limo. Tiu ĉi situacio influas sur rolojn en kiuj funkcias reciproke sinsekvaj kategorioj de loĝantaro de la apudlimo. Ĝi povas aktivigi antagonismajn stereotipojn kaj aliajn bazojn de interpersonaj rilatoj. Apudlimon do povas karakterizi najbareco de kulturoj, kiu integrigas (kunigas) homojn en difinita medio, aŭ malintegrigas (forigas, kontraŭstarigas, apartigas) ilin.³

En ĉiu medio la procezoj havas diferencajn formojn, rapidecon kaj forton, ĉar kulturo de ĉiu apudlimo estas diferenca.

¹ *Ibid.*, p.13.

² J.Nikitorowicz: *Młodzież...*, *op.cit.*, p.11–12.

³ A.Kłoskowska: *Kultury...*, *op.cit.*, p.278.

Interaga apudlimo estas perceptata kiel neevitebla medio de vivo de plimulto de loĝantaro de la nuna mondo. Pro progreso de diversaj formoj de komunikado kaj globaligo, iom post iom kulture diversiĝas familioj, medioj de laboristoj, komunumoj de loĝantoj ktp. Ensociigo okazas en pluraj lingvoj. Ĝiaj patroprenantoj serĉadas novajn formojn de idento kaj posedas plurajn punktojn de apogo de ĝi - kio foje kaŭzas kulturalan malekvilibron.¹ En tia situacio la postulataj trajtoj de interaga apudlimo estas dialogo kaj toleremo, necesaj por eviti konfliktojn de valoroj, statoj kaj sintentoj - same en individua kaj grupa sfero.² Por toleri kaj dialogi ne sufiĉas tamen nur vivi sur teritoria apudlimo. Por ke ili aperu estas necesa konscia utiligado de alispecaj apudlimoj kaj agnosko de diferenco danke al spertado de ĝi. Foje, tio ĉi povas esti malagrabra kaj lasas daŭrajn (sed kreivajn) spurojn en psika sfero de partoprenantoj de tiu ĉi procezo.

Persona apudlimo (apudlimo de statoj de konscio) dependas de ekzistado de homo en difinitaj loko kaj tempo, en kiuj la homo evoluas kaj kunkreas sian unikan propran etan patrujon (patrujon privatan, lokan), patroprenas en lokaj grupoj (lingvaj, religiaj, etnaj ktp.). La vivo sur kruciĝo de kulturoj permesas al individuo plilarĝigi siajn horizontojn de perceptado de realo. Permesas komparadi sian situacion kun aliaj, danke al kio aperas ambiguaj sentoj rilate al personoj el la medio de Ni, kaj al Fremduloj.³ La procezo estas komplika, ĉar „(...) kulturaj limoj inter «Ni - Ili» situas ekster ni kaj estas plilongigo de limoj

¹ L.Korporowicz: *Wielokulturowość...*, *op.cit.*, p.67.

² Pli vaste: J.-F.Bourquin: *Violence, conflit et dialogue interculturel*, Strasbourg 2003; A.Sadowski: *Harmonia i konflikty na pograniczach* [en:] K.Krzysztofek, A.Sadowski (org.): *Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*, Białystok 2001, pp.13–16.

³ J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, pp.14–15. – Cf.: A.Szczurek-Boruta: *W poszukiwaniu perspektywy teoretycznej – zmiany społeczne na pograniczach* [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu...*, *op.cit.*, p.69.

troviĝantaj en ni mem. Ili estas parto de kaŝita dimensio de nia idento.”¹

Laŭ Ewa Nowicka, pro tio eblas konsideri apudlimon kiel psikan kontakton de kulturoj (aŭ etnaj grupoj) kaj konsekvencojn de tiu ĉi procezo al individuoj. Ŝi proponas distingi internan apudlimon analizante situacion de homoj, kiuj persone ne partoprenas en kontaktoj de diversigitaj subjektoj. Ekstera apudlimo aperas do en situacio de personoj, kiuj spertadas kaj travivadas en ĉiutaga vivo ĉeeston de Diferenculoj kaj Fremduloj. Homoj vivantaj kvazaŭ en du mondoj, foje devas draste elekti iun tradicion kaj pro tio rompi daŭrajn ligojn kun familia kulturo (ekz. kun tiu ĉi de unu el la gepatroj). Se etna, aŭ kultura diverseco ekzistas en familio mem, tiam por iuj el familianoj tio povas signifi vivon plenan de psika disŝiro. Tiajn personojn foje ne akceptas iu el flankoj de la kultura konflikto - eĉ ambaŭ samtempe. Pro tio la personoj suferadas kiel Fremduloj en propra hejmo, kiel Fremduloj inter propraj proksimuloj.² Tiam restas nur liberiĝi de la kompligegega situacio per drasta rompo de vivmodelo, aŭ per utiligo de interkultura kompetenteco kaj provo transdoni ĝin (klarigi) al diskriminaciantaj personoj. En situacio de apudlimo la ĉiutaga problemo estas difini kriteriojn de aparteno al ekzistantaj tie kulturoj. La kriteriojn difinas kulturoj mem, aŭ unuopaj personoj disŝiritaj inter du (aŭ pli) kulturoj. Evidente tio influas al sortoj de la personoj.³ A.Kłoskowska prezentas ekzemplojn de tiaj faktoj kaj parolas pri apudlimo kiel pri situacio, kiu aktivigas senton de nacia aparteno kaj de kultura idento.

Nacie kaj etne miksa genealogio kaj geedziĝo; membreco en nacia aŭ etna minoritato sur teritorio dominata de alia nacia kulturo; elmigriĝo aŭ unuopa nacia konvertiĝo, ne signifas definitivan rompon de antaŭaj (ĝisnunaj) kulturaj ligoj.⁴ Por individuo, tiu procezo estas ligita kun funkciado en apudlima

situacio, kiun karakterizas dinamiko de idento. - Pro tio E.Nowicka rimarkas, ke: „*En realaj sociaj rilatoj ekzistas kaj dikotomaj dividoj je Niaj kaj Fremdaj, kaj - pli ofte - plurŝtupaj dividoj de fremdeco perceptata rilate al diversaj grupoj. Rilate al iu afero oni povas senti sin proksima - kaj rilate al alia afero kontraŭe. Tio ĉi ofte okazas en situacio de apudlimo. Plej ofte ekzistas gradoj de fremdeco perceptata rilate al grupoj: rilate al kelkaj ĝi estas pli forta - kaj rilate al aliaj malpli. (...) Sentojn de familiareco kaj fremdeco karakterizas historia dinamiko: grupoj, kiujn hodiaŭ oni opinias fremdaj, morgaŭ povas iĝi propraj, aŭ almenaŭ malpli fremdaj - kaj kontraŭe: grupoj ĝis nun familiaraj iĝas fremdaj.”¹*

1.2. Edukado en kondiĉoj de kultura diverseco

Laŭ Zbigniew Kwieciński edukado estas: „*(...) ĉiuj influoj je individuoj kaj grupoj - influoj, kiuj helpas al ili disvolviĝi kaj utiligi posedatajn eblecojn tiel, por ke la personoj iĝu kiel eble plej konsciaj kaj kreivaj membroj de komunumoj de socio, nacio, kulturo kaj la mondo; por ke la personoj iĝu kapablaj aktive memrealiĝi kaj posedu unikan kaj daŭran identon kaj aparton; por ke ili estu kapablaj disvolvadi propran Mi per realigado de «taskoj kun proksimuloj», samtempe subtenante daŭron de Mi en realigado de «taskoj kun perspektivoj». Edukado estas ĝenerala agado, en kiu oni gvidas homon kaj liajn aktivaĵojn, por ke la homo akiru kiel eble plej plenajn kaj proprecajn al li eblojn. Ĝi estas ankaŭ ensemblo de influoj kaj funkcioj, kiuj reguligas homajn personecon kaj agadon, rilate al aliaj personoj kaj al la mondo.”²*

La nocio „edukado” en pli larĝa senco povas esti komprenata kiel: „*(...) ĉiu organizita akado de instruado, lernado kaj klerigado je ĉiuj niveloj: de ŝtata nivelo ĝis la nivelo de malpli*

¹ K.Krzysztofek: *Wielokulturowość...*, op.cit., p.35.

² E.Nowicka: *Badanie...*, op.cit., p.14.

³ *Ibid.*, p.20.

⁴ A.Kłoskowska: *Kultury...*, op.cit, p.125.

¹ E.Nowicka: *Badanie...*, op.cit., p.19.

² Z.Kwieciński: *Socjopatologia edukacji*, Olecko 1995, p.14. – Cf.: *idem: Edukacja do globalnego przetrwania* [en:] K.Przeclawska (org.): *Tradycja i wyzwania*, Kraków 1996, p.89.

grandaj institucioj, kiuj agadas tiel senpere (ekz. familio; najbaroj; samaĝuloj; infanĝardeno; lernejo; universitato; kuracejo; loka socio; asocioj; kluboj kaj fakaj organizoj; parohoj), kaj pere (ekz. registaro; parlamento; ministerio; institucioj de administrado, pritakso kaj kontrolo; amaskomunikiloj kiel televido, radio, Interreto, gazetoj, libroj; amasaj distraj aranĝoj, modo ktp.).”¹

Problemojn de edukado en kulture diversigitaj socioj oni povas konsideri en sferoj grupa kaj/aŭ intergrupa (perspektivo multkultura), kaj persona kaj/aŭ interpersona (perspektivo interkultura). Eduka agado koncernas ja ne tiom unuopajn individuojn elprenitajn el ilia medio, sed personojn, kiuj estas membroj de diversgrandecaj grupoj kun ĉiuj konsekvencoj de tiu ĉi fakto.

En apudlimoj edukado okazas en kondiĉoj, kiujn karakterizas granda socia aktiveco kaj kunekzistado de diversaj tradicioj. Partoprenantoj de tiu ĉi procezo penadas do forte por eskapi de individuaj, enradikitaj en propra kulturo modeloj de socia funkciado. Se iu medio ne estas preta, aŭ al kutimita akcepti diferencojn, la eduka procezo estas plena je konfliktoj, kiujn kaŭzas akcepto/malakcepto de Diferenculoj/Fremduloj. Tiu ĉi situacio estas la plej malfacila en medioj, kiuj pro historiaj, politikaj kaj ideologiaj kialoj ne estas al kutimitaj malfermiĝi je diverseco kaj akcepti novajn, fremdajn vivstilojn. Ideo de apudlimo permesas tiam vekti en loĝantaro toleremon, liberecon kaj respondecon; helpas komenci dialogon de homoj el diferencaj kulturoj. Rimarkado de tiu ĉi fakto estas defio kaj por edukistoj, kaj por personoj, kiuj zorgas pri kleriga politiko de ŝtatoj kaj internaciaj organizaĵoj.² Ju pli granda estos kultura diverseco kaj partopreno en publika vivo de diferencaj kulturoj (etnaj, lokaj, regionaj, naciaj ktp.) - des pli necesa estos analizado de kulturaj fenomenoj rimarkeblaj dum reciprokaj kontaktoj, kaj ligita kun

¹ Z.Kwieciński: *Przedmowa* [en:] *idem*, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika – podręcznik akademicki*, Warszawa 2003, vol.1, p.12.

² J.Nikitorowicz: *Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, pp.11 et 41–42.

ili koscia sociala politiko. Laŭ J.Nikitorowicz: „*Pro plurigo de valorsistemoj, sintenoj kaj kulturaj agadoj, oni pli facile akceptas diversecon, sed samtempe eksentas ekzistencialisman premon, kiu aperas pro devigo elektadi. (...) Plureco de konvencioj kaj de kodoj de komunikado, kiuj postulas senĉesan negociadon de propraj signifoj, provokas bezonon akiri/transdoni novan specon de komunikaj kompetentecoj - kio estas defio por kreantoj de sistemoj de edukado, klerigado kaj konsilado.*”¹

Laŭ Lech Witkowski, edukado malfermita je efiko de apudlimo komenciĝas tie, „(...) kie almenaŭ portempe, laboratorie kaj kiel provo estas funkciigataj pensaj operacioj sur versio de mondo de alia persono tiel, ke aperu okazo rigardi sin mem de alia flanko de spegulo.”² Utiligado de efiko de apudlimo en edukado iĝas eĉ nepra, ĉar nur tio permesas konsciigi homon pri ĉeesto de Diferenculoj/Fremduloj en lia medio. Tio permesas konsciigi fakton, ke ĉiu homo povas esti perceptata kiel unu el ili. Tiel socia mondo iĝas pli dinamika - aŭ almenaŭ ekzistas ŝanco je dinamikigo de ĝi.

Praktikon de edukado oni priskribas ĉefe en kunteksto de lernejo kaj oficiala eduksistemo. Simile, oni rare konsideras medion de plenkreskuloj kiel celo de agado inspirata de lernejo (krom programoj de permanenta klerigado). Ĉiun kulturon karakterizas propraj didaktikaj tradicioj kaj enradikigo de lernejo en specifaj vivmodeloj de la kulturo. Pro tio estas malfacile sistemigi edukajn praktikojn tiurilate.³ Tamen, elementoj de ili iĝas partoj de vastaj, interne diversigitaj modeloj de eduka influado kaj kleriga politiko, kiujn oni nomas „multkultura edukado” kaj „interkultura edukado”. Ĉar tiuj ĉi nocioj foje estas uzataj samtempe kaj eĉ alterne, necesas ilin disigi kaj priskribi.

¹ *Idem: Wartości...*, *op.cit.*, p.16.

² L.Witkowski: *Uniwersalizm pogranicza*, Toruń 2000, p.192.

³ Patrz np.: T.Szkudlarek: *Pedagogika międzykulturowa* [en:] Z.Kwieciński, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika...*, *op.cit.*, vol.1, pp.415–424.

1.2.1. Multkultura edukado

Multkultura edukado estas modelo de agado bazita sur strebo de ŝtato kontroli kulturen dinamikon de socio kaj adaptigi edukistemon al bezonoj de diversaj kulturaj grupoj. Radikoj de tiu ĉi modelo troviĝas en industria epoko de kapitalismo kaj en ideologio de modernismo, kiu pravigas politikon de diversigo kaj asimiligo kiel modelon de ekskludo de minoritataj grupoj fare de dominantaj grupoj. La ĉefa celo de edukado estas pravigo de kultura pluralismo de socio, en kiu ekzistas klare difinita dominantaj grupoj.

La bazo de kleriga politiko kaj praktiko de edukado estas konvinko pri netuŝebleco de reguloj de ekzistanta socia ordo kaj utopia bildo de tiu ĉi ordo sen konfliktoj inter diferencaj kulturaj grupoj.¹ En pluraj kazoj, konceptoj de multkultura edukado estas ligitaj kun ideologio de nacia edukado (nacia, aŭ ŝtata pedagogio), en kiu la ĉefa regulo estas bono de nacio, kiu servas kiel supera leĝo.

Pro tiuspeca bazo, en kleriga politiko povas okazi eĉ agresa agado kontraŭ personoj apartenantaj al minoritatoj, ĉar oni povas konsideri ilin kiel malamikojn de nacio (ŝtato). Tiam, alvokante nacian ideologion, oni pravigas diskriminadon kaj limigadon de rajtoj de minoritatoj, kiujn eblas oferi pro bono de la nacio. Tiu ĉi modelo de pensado estas karakteriza precipe en nacioj, kiuj batalas por akiri sendependecon kaj liberecon - aŭ en tiuj, kiuj jam akiris ilin, eventuale sentas, ke ilia idento estas minacata.

Ofte do, en kleriga politiko aperas ideologio de integrismo, naciismo kaj ksenofobio.¹

En multkultura edukado oni penas protekti interesojn de dominantaj grupoj (aŭ dominantaj medioj), do fakte ĝi estas ligita kun alproprigo kaj koloniigo de minoritatoj.² Oni provas ĉirkaŭi per la agado ensemblon de kulturoj perceptataj kiel paralelaj. Simile funkcias politiko de multkulturismo, kiu estas realigata pere de unuformaj strategioj de agado adresata al ĉiu grupo aparte.³ Nuntempe, post periodo de eksperimentado en pluraj landoj, la ideo, formoj kaj efikoj de multkultura edukado estas objektoj de racia kritiko. Kutime, oni perceptas tiun ĉi modelon de edukado kiel pasintan - kvankam ĝiajn regulojn oni ankoraŭ utiligas en multaj medioj (ekz. en limigitaj strukturoj de edukistemo) - eĉ senkonscie.⁴

En 1976 grupo de usonaj fakuloj direktata de James Banks preparis kompletan oficialan programon de multkultura edukado. Ĝi estis rezulto de komencita en 70-aj jaro de XX-a jarcento didaktika tendenco. En 1991, la programo estis aktualigita kaj akceptita de Nacia Konsilantaro de Sociaj Studoj. Jen bazaj reguloj de la programo:

- 1) Kultura kaj etna diverseco devas esti rimarkebla en lerneja medio, sur ĉiuj niveloj kaj en ĉiuspecaj aspektoj.
- 2) Politiko kaj metodoj de lerneja sistemo devas favori pozitivajn multkulturajn interagojn kaj helpi al interkompreniĝo de gelernantoj kaj geinstruistoj, edukistoj kaj helpantaj laboristoj.
- 3) Laboristaro de lernejo devas respeguli etnan kaj kulturen diversecon de la lando.
- 4) Lernejoj devas disponi pri metodikaj, kompletaj kaj devigaj programoj de permanenta klerigado de la laboristaro.

---

¹ W.Frankiewicz, K.Kossak-Głowczewski: *Edukacja regionalna i alternatywna. Założenia i program pierwszego Podyplomowego Studium Edukacji Regionalnej i Alternatywnej w Uniwersytecie Gdańskim* [en:] T.Lewowicki, B.Grabowska (org.): *Spoleczności pogranicza, wielokulturowość, edukacja*, Cieszyn 1996, p.195; K.Kossak-Głowczewski: *Edukacja regionalna, wielokulturowa i międzykulturowa a pytanie o "prywatne ojczyzny" – zarys problemu* [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*, Białystok 1997, p.56.

---

¹ S.Wołoszyn: *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*, Kielce 1998, pp.154–155.

² K.Kossak-Głowczewski: *Edukacja regionalna, wielokulturowa...*, op.cit., pp.59–60.

³ M.Abdallah-Preteille: *Vers une...*, op.cit., p.168.

⁴ B.Bartz: *Idea...*, op.cit., p.16–24.

- 5) Programoj de klerigado devas taŭgi al spirito kaj stilo de lernado, kiuj estos kulture ĝustaj por la gelernantoj kunkreantaj lernejan komunumon.
- 6) Programo de multkultura instruado ĉiam devas prezenti al gelernantoj okazojn por senĉesa disvolvado de kiel eble plej bona memkonscio.
- 7) Programo de instruado devas helpi al gelernantoj kompreni ensemblon de spertoj ligitaj kun ekzisto de etnaj kaj kulturaj grupoj en la lando - tio estas de problemoj, kiujn renkontas la grupoj kaj kiujn la grupoj provokas en la socio; ankaŭ pozitivajn spertojn.
- 8) Programo de instruado devas helpi al gelernantoj kompreni, ke konflikto ekzistanta inter idealoj kaj realo estas nepre ligita kun ekzisto de homaj socioj.
- 9) La programo devas pritrakti kaj klarigi eblajn en la lando kulturajn kaj etnajn alternativojn kaj elekteblecojn.
- 10) La programo devas reklami valoraĵojn, sintenojn kaj modelojn de agado, kiuj subtenas etnan pluralismon kaj multkulturecon - kaj ankaŭ tiujn el ili, kiuj subtenas kaj kreas ŝtaton-nacion kaj komunan nacian kulturon. Ideo *E pluribus unum* (El multaj unueco) devas esti la celo de lernejoj kaj nacio.
- 11) Realigado de la programo devas helpi al gelernantoj disvolvi kompetentecon decidi, inklinojn partopreni en socia vivo kaj ilian senton de politika efikeco - kiuj estas necesaj bazoj de fruktodona civitaneco en demokratia kaj pluralisma nacio.
- 12) La programo devas helpi al gelernantoj disvolvi kompetentecojn necesajn en intragrupaj agadoj inter individuoj, etnaj grupoj kaj kulturoj.
- 13) La programo devas esti konsiderata kaj realigata rilate al kulturaj kaj etnaj grupoj rigardataj kiel unu ensemblo, kaj esti neforigebla parto de ĝenerala programo de lernejo.
- 14) En la programo devas esti realigataj studoj de kulturoj, historiaj spertoj, socia realo kaj vivkondiĉoj de etnaj kaj kulturaj grupoj, kaj ankaŭ difinitaj temoj pri rasoj.
- 15) En konceptado kaj realigado de la programo devas superi aliroj interdisciplinaj kaj plurdisciplinaj.

- 16) Dum pristudado de etnaj grupoj kadre de realigado de la programo, oni devas utiligi komparajn alirojn.
- 17) La programo devas helpi al gelernantoj percepti kaj interpreti fenomenojn, situaciojn kaj konfliktojn el perspektivoj kaj vidpunktoj de diversaj etnaj medioj.
- 18) La programo devas konceptigi kaj priskribi evoluon de la lando perceptata kiel plurdimensia socio.
- 19) La programo devas riveli al gelernantoj eblon partopreni en estetikaj spertoj de pluraj etnaj kaj kulturaj grupoj.
- 20) Lernejoj devas riveli al gelernantoj kondiĉojn al lernado de lingvoj de etnaj grupoj kaj de leĝaj komunikistemoj, kaj ankaŭ helpi al ili ekregi almenaŭ du lingvojn.
- 21) La programo devas en maksimuma nivelo utiligi eksperimentajn instrumentojn, precipe rilate al lokaj komunumoj.
- 22) Metodoj de pritakso de gelernantoj devas respeguli iliajn etnaj kaj kulturajn spertojn.
- 23) Lernejoj devas senhalte kaj sistemece evaluadi celojn, metodojn kaj didaktikajn helpilojn utiligatajn en instruado pri etna kaj kultura diverseco.

Rolo de lernejo en la ĉi supra programo de multkulturaj instruado kaj edukado, estas ligita kun agnosko kaj respekto de etna kaj kultura diverseco, kun popularigado de sociaj ligoj bazantaj sur reguloj de partopreno de etnaj kaj kulturaj grupoj en socia vivo, favorante egalajn ŝancojn de ĉiuj individuoj kaj grupoj. Ĝi estas ligita kun ideo de kreado kaj disvolvado de socio bazanta sur demokratia idealo kaj estimo je ĉiuj individuoj.¹

---

¹ La prezentata modelo de programo estas destinata al Usono. - M.Abdallah-Preteceille: *L'éducation...*, op.cit., pp.30-33. - Pli vaste: J.A.Banks (org.): *Handbook of Research on Multicultural Education*, New York 1995; J.A.Banks, A.McGee Banks (org.): *Multicultural education: issues and perspectives*, Boston 1993; J.A.Banks: *Teaching Strategies for Ethnic Studies*, Boston 1997; C.Sleeter, C.A.Grant: *Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class, and Gender*, New York 1988; C.Sleeter, P.McLaren: *Multicultural Education, Critical Pedagogy and the Politics of Difference*, Albany 1995. - Cf. similan modelon de edukado, kiu rilatas al Australio: J.Knight, R.Smith, J.Sachs: *Dekonstrukcja*

Indas rimarki, ke la nocio „etna grupo” estas komprenata de aŭtoroj de la modelo kiel specifa formo de kultura grupo, kiun karakterizas jenaj trajtoj:

- ĝia origino antaŭas kreon de la lando, aŭ almenaŭ la kreo okazis aliloke;
- ĝi estas deviga (supozante, ke individuo povas identiĝi kun grupo memvole);
- ĝi posedas hereditan de prauloj tradicion, kaj ĝiajn membrojn karakterizas komuneco de konvinko pri aparteno al la sama socio (sama popolo), kaj pro tio dividado de la sama sorto;
- ĝi estas karakteriza pro propra sistemo de valoroj, modeloj de agado kaj fokuso de interesoj;
- ekzisto de ĝi influas sur vivojn de ĝiaj membroj;
- pri aparteno al ĝi signifas samtempe maniero laŭ kiuj ĝiaj membroj tion perceptas kaj ankaŭ manieroj de percepto de tiu ĉi fakto flanke de aliaj personoj.

Kulturaj grupoj - kontraŭe, estas difinitaj en ĉiu kazo, per operaciaj nocioj, rilate al modeloj de agado, simboloj kaj valoraĵoj. La difinado okazas do surbaze de nerimarkeblaj unuavide aspektoj de ĉiutaga vivo, pro kiuj eblas diferencigi kaj interpreti unuj grupojn fone de aliaj. Prezenta en la programo koncepto de lernejo kaj edukado estas rezulto de influoj de historia, politika kaj kleriga tradicio de Usono. Ĝi diferencas de kondiĉoj ekzistantaj en aliaj landoj, do se oni dezirus transpreni ĝin rekte el usonaj realaĵoj kaj realigi aliloke, tio eble kaŭzus aperon de riskaj patologioj.

Laŭ la ĉi supra programo eblas konkludi taskojn de multkultura edukado:

- asimiligo de minoritatoj kun socio kaj konatigo kun dominantanta kulturo, danke al kio okazas egaligo de ŝancoj kompare kun ceteraj civitanoj;
- transdonado de lingvo, historio kaj kulturo de dominantanta socio al minoritatoj, laŭ reguloj de politika korekteco;

- edukado je tolero kaj reciproka estimo, protektado kontraŭ rasismo por prezervi socian trankvilon;
- rimarkado de problemoj de diskriminado de etnaj grupoj (precipe de novalvenintaj enmigrintoj) - eĉ kaŝe, se situacio tion postulas;
- rimarkado de struktura damaĝado de etnaj minoritatoj kaj provokado ĉe ili pretecon strebi je plibonigo de propraj socialaj, politikaj kaj kulturaj rajtoj;
- preparado de homoj je laboro kaj konsenta kunvivado en multkultura socio.¹

Laŭ Tadeusz Lewowicki, unu el karakterizaj trajtoj de multkultura edukado (eble la plej grava), kaŭzata de sociaj bazoj, estas „(...) «vivado apude» de grupoj kaj iliaj kulturoj. La «vivado apude» okazadis iam kaj okazas nuntempe en kondiĉoj de asimetrio, malegaleco de ŝancoj je evoluo, malegaleco de eblecoj je reciproka interagado. Grupoj dominantaj (kaj en ilia nomo - elitoj de registaro), indikadis limojn de libereco al minoritataj grupoj. Agadon ligatan kun multkultura edukado ofte karakterizis kaj nuntempe karakterizas signoj de hegemonia kaj instrumenta aliro. Pli aŭ malpli kaŝita celo de tiu ĉi agado estis asimiligo kaj subteno de socia ordo. Eduka ideologio de «vivado apude» estis akceptata (kaj daŭre estas) de pluraj minoritataj grupoj. La grupoj - koncentriĝante sur konservado de propra kulturo kaj subtenado de sia grupa idento - perceptis multkulturan edukadon kiel ŝancon transvivi. Ofte vere ĝi estis la unika ŝanco. Natura efiko de tiel komprenata kaj realigata edukado estis kaj estas konservo de diversaj elementoj de idento (lingvo, kulturo, «eta sistemo» de propra edukado), sed samtempe ankaŭ izoliĝo, distanco inter minoritata grupo kaj la grupo dominantanta. Tiu ĉi situacio naskis sociajn problemojn,

¹ B.Bartz: *Idea...*, op.cit., p.13; D.Wojakowski: *Wielokulturowość pogranicza...*, op.cit., p.123.

hegemonii.Polityka wielokulturowości i populistyczna reakcja [en:] S.J.Ball: *Foucault i edukacja.Dyscypliny i wiedza*, Kraków 1994, pp.163–186.

diversigis sociajn statusojn kaj ŝancojn vivi. Tiuj ĉi fenomenoj aperas ankaŭ nuntempe.”¹

Bazoj de popularigata modelo de multkultura edukado situiĝis en ideo de asimiligo de diversaj medioj laŭ samaj rajtoj kaj reguloj de organizo, danke al samaj programoj de instruado kaj edukado. Montriĝis tamen, ke pro tiu ĉi procezo okazas disiĝo aŭ diseriĝo de idento de la medioj, kaj siaspeca disfandiĝo de minoritataj grupoj en larĝaj sociaj organismoj, ligita kun limigo de ŝancoj je vivo. La dominanta plimulto tute ne devas esti klare difinita grupo nacieca, kultura aŭ etna. Multkultura edukado povas ja favori grupojn privilegiatajn kaj elitojn, kiuj posedas proprajn programojn de instruado (bazitajn sur ideo de forigado de mankoj en socikultura progreso) ofte estantaj nur ŝajnaj agadoj, kiujn oni povas konsideri kiel „edukaj stratoj sen eliro”.² Bazanta sur tiuj ĉi ideoj kleriga politiko tute ne devas koncerni tutan landon, sed ankaŭ regionon, difinitan lokon, aŭ insitucion.

„Batalo” por universala libereco kaj egaleco, kiu origine estis bazo de la modelo de multkultura edukado, finfine turnis sin kontraŭ la personoj, al kiuj ĝi devis garanti pli bonan estonton. La multkultura edukado reale iĝis unukultura edukado, kaj ĝiaj bazoj firmiĝis en kleriga kaj socia politikoj adresataj precipe al devenantaj de minoritataj medioj civitanoj-laboristoj - do, al malmultekosta laborforto tiom necesa en industrio. La ĉefa efiko de multkultura edukado devis esti plibonigo de eduka situacio de minoritataj etnaj kaj kulturaj grupoj, pro tio oni propagandis pri ĝi kiel pri edukado kontraŭrasisma, kies rezulto estus socia justico.³

Teorie, batalante kontraŭ unukulturismo, tiu ĉi edukado provis enkonduki en lernejojn kulturen pluralismon, kio devus rekompenci edukajn mankojn al infanoj el minoritataj grupoj.

¹ T.Lewowicki: *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000, p.25.

² *Ibid.*, p.33.

³ J.Nikitorowicz: *Wartości...*, *op.cit.*, p.13.

Atingo de tiu ĉi celo - precipe grandskale - montriĝis tro malfacila, foje eĉ nebla. Ekzistantan en komenco entuziasmon kaj konvinkon pri eblo de renovigo de lernejsistemo, anstataŭis do kritiko. Montriĝis, ke tute ne eblas regi komplikajn dinamikajn problemojn de kultura diverseco - des pli, ke pro diversaj kialoj ne eblis forigi strukturajn malegalaĵojn, kiuj limigadis ŝancojn je vivo de gelearnantoj apartenantaj al minoritataj grupoj. Troige koncentriĝante sur aferoj de protekto de kultura idento, oni neglektis problemojn venantajn de reciprokaj rilatoj de minoritataj grupoj kaj dominanta medio. Do malgraŭ, ke en lerneajn programojn oni enkondukis pluralismon, ili ne sukcesis ŝanĝi unukulturen modelon de instruado dominantan en lerneja sistemo.¹

T.Lewowicki rimarkas, ke en multkultura edukado: „*Regantaj elitoj, majoritataj grupoj kaj ŝtataj institucioj decidis pri limoj de libereco. Ili faris tion influataj de diversaj internaj kaj eksteraj okazaĵoj, kun pli malpli granda malfido. Foje, la agado havis paternalisman karakteron: «bona» registaro (tiel ĝi devis esti perceptata de minoritataj grupoj kaj internaciaj medioj) permesas agadi en difinitaj manieroj, kio servus al apogo de idento de minoritataj grupoj. Tamen pli supera celo estis asimiligi ilin, aŭ almenaŭ subteni socian trankvilon. Estas malfacile indiki regantajn elitojn kaj majoritatajn grupojn, kiuj kun plena konvinko kaj sen limigoj realigus socialan politikon de samniveligo de ŝancoj je vivo de minoritataj grupoj; kaj la celo de tiu politiko estus plenrajta kaj egalrajta multkultura edukado. Leĝo kutime protektis ĉefe interesojn de majoritataj grupoj kaj - diversmaniere kaj kun diversaj pravigoj - limigadis ageblecojn de minoritataj grupoj. La minoritataj grupoj siaflanke provadis akiri pli larĝajn liberecojn, penis akiri proprajn grupajn celojn kaj kontentigi bezonojn de difinita grupo.*”²

Avantaĝo de multkultura edukado (pri kiu atestas nuntempe utiligado de ĝi, malgraŭ agnosko de fiasko de ĝiaj reguloj)

¹ *Ibid.*, pp.13–14 – Cf.: *idem: Pogranicze, tożsamość...*, *op.cit.*, p.117.

² T.Lewowicki: *W poszukiwaniu modelu...*, *op.cit.*, pp.25–26.

bildiĝas hodiaŭ en ĝia efikeco subteni statikan staton de multkulturaj medioj. Tiel okazas malgraŭ deklaroj pri protekto de kulturaj minoritatoj. Krom tio, politiko de asimiligo de minoritatoj permesas malpligrandigi (almenaŭ por iu tempo) konfliktojn kaj bari alvenon de Diferenculoj/Fremduloj en iun lokon. Tiuj el ili, kiuj timas pri sia idento, preferas eviti lokojn, en kiuj senkondiĉe ili devus subiĝi al dominacio kaj iom post iom asimiliĝi. Malgraŭ ke pri avantaĝoj de tiuspeca politiko oni ne parolas klare en pluraj sferoj (pro politika korekteco), tamen ĝi estas agnoskata kaj rimarkebla ankaŭ en politiko de edukado.

1.2.2. Interkultura edukado

En lastaj jardekoj de la XX-a jarcento kaj komence de la XXI-a jarcento, aperis nova rigardo al aferoj de edukado en kulture diversigitaj socioj. Ĝi estas ligita kun evoluo de la modelo de multkultura edukado kaj kun provoj anstataŭi ĝin per nova modelo, kies bazojn kunkreas aliaj aksiologio kaj socia politiko, respektantaj atendojn kaj bezonojn de individuoj kaj grupoj. Negativaj spertoj ligitaj kun multkultura edukado kaj ĝiaj efikoj en sociala praktiko iĝis bazo de interkultura edukado.

Edukado bazita sur ideologio de interkultureco, estas specifa modelo de sociala, kultura kaj kleriga agadoj. Ĝi celas reciprokan konatiĝon, kompreniĝon kaj enriĉigon de kulturoj kaj de unuopaj personoj, kiuj kunkreas tiujn ĉi kulturojn. La ĉefa trajto de tiu ĉi edukado estas malfermo je Diferenculoj/Fremduloj kaj je iliaj problemoj. Kiel en multkultura edukado, la preferata efiko estas asimiligo de minoritatoj pere de ĝia subigo al dominanta grupo kaj subtenado de *status quo* - tiel en interkultura edukado la ĉefa punkto estas integriĝo kaj socikultura dinamikigo de diferencaj kulturaj sferoj, pere de reciproka alproksimiĝo de iliaj partoprenantoj.

Necesas rimarki, ke en koncepto de integriĝo ne ekzistas fundamento de ideo de kaŝa aŭ malkaŝa subigo/superregado de iu ajn grupo. En tiaj kondiĉoj, danke al dialogo, reciproka konatiĝo kaj alproksimiĝo, povas aperi kondiĉoj por transmetado kaj

transprenado de la plej valoraj elementoj de kulturoj de kontaktiĝantaj individuoj kaj grupoj. Tio ĉi helpas dum kunlaboro en diversaj sektoroj de vivo kaj samtempe permesas konservi apartecon.¹

En interkultura edukado oni perceptas kaj estimas internajn diferencojn de socio (etnajn, rasajn, kulturajn ktp.), kun kiuj estas ja ligitaj diferencaj bildoj kaj aliroj al la mondo. Interkultura edukado estas unu el eblaj aliroj al kultura diverseco. Ĝia ĉefa operacia nocio estas karakteriza en postmodernismo malreduktebla diferenco, kiu koncernas grupojn kaj individuojn de diversaj rasoj, naciecoj, kulturoj, kredoj, ideoj, preferoj, personaj ecoj ktp. La diferenco estas traktata ne kiel valoro en si mem, sed kiel specifa eco de homo kaj kiel faktoro, kies ekziston postsekvas komplikaj konsekvencoj.

En interkultura edukado ne temas, kiel en multkultura edukado, pri forigado de diferencoj post ilia elmonro (ofte negativa), sed pri komprenigado al si mem kaj al aliaj personoj de ekzisto de la diferencoj, de ilia senco kaj reala valoro. Danke al tio, individuo estas preparata vivi en postmoderna mondo, kies ĉefa stato estas ja diferencigo. Kun tiu ĉi aliro al realo estas ligita rezigno pri favorigado de iu ajn kulturo kaj pri koloniigo de idento de aliaj personoj. Oni do rimarkas tie ĉi tendencon trakti ĉiujn kulturojn kaj etnojn laŭ egalaj reguloj, kaj sendependiĝi de politiko.²

C.Clanet karakterizas interkulturan edukadon kiel rimedon helpantan en interagado de minoritataj kulturoj kun reganta kulturo, danke al kio povas aperi kunekzistado en interne diferencigita unuo. Ĉiu el la kulturoj konservas propran sistemon de signifoj, valoraĵoj ktp., sed paralele partoprenas en relative malfermita, facila por akcepti sistemo de komunaj valoraĵoj kaj signifoj. Inter ili aperas pera (apudlima) nivelo de komunikado, kiu ne difektas identojn de la kulturoj kaj samtempe favoras ekzistadon de universalaj valoraĵoj kiel toleremo, komprenemo

---

¹ *Ibid.*, p.26.

² *Ibid.*, p.31.

kaj estimo. La valoraĵoj estas senĉese kreaĵaj, interŝanĝataj kaj negocataj. Sistemo de interkultura edukado estas do sistemo malfermita, dinamika, kunkreita de reciproka interagado de subsistemoj biopsikologia kaj socikultura. Tiuj ĉi subsistemoj dependas kaj de pasinto, kiu kreis kelkajn el iliaj strukturoj - kaj de nuntempo, ĉar ili reagis je nunaj okazaĵoj, al kiuj oni adaptiĝas aŭ ne. La edukado povas okazi en jenaj spacoj:

- rilata spaco (en rilatoj inter du personoj - ankaŭ dum iliaj konfliktoj);¹
- grupa spaco (personaj elementoj iĝas elementoj de eksteraj rilatoj de grupoj);
- institucia spaco (kadre de funkciado de institucio lokita en specifa medio).²

J.Nikitorowicz difinas interkulturan edukado kiel „(...) *ensemblon de reciprokaj influoj kaj interagadoj de individuoj kaj grupoj, institucioj, organizaĵoj, asocioj ktp., kiuj helpas al homo evolui tiel, ke li iĝu konscia kaj kreiva membro de komunumoj: familia, loka, regiona, religia, nacia, kontinenta, kultura kaj globala (planeda), kaj ke la homo estu kapabla aktive memrealiĝi en siaj propraj, unikaj kaj daŭraj idento kaj aparto.*”³

En tiu ĉi procezo patroprenadas en difinita medio infanoj, adoleskoj kaj plenkreskuloj, perceptataj kiel individuoj, partoprenantaj en edukado formala (lerneja) kaj neformala.⁴ Kvankam interkultura edukado koncernas ĉiujn tavolojn de socio, ĝi estas direktata ĉefe al infanoj kaj adoleskoj, ĉar ĝuste ja ili estos membroj de plimulto de estontaj interkulturaj socioj. Krom tio, precipe la gejunuloj kunkreadas grandan reton de komunikaĵoj direktataj al plenkreskuloj, do ili povas helpi en ilia edukado - ekz. per komprenigado de neceso de ŝanĝoj.⁵ Do, almenaŭ teorie, interkultura edukado gvidas tiel ankaŭ al

¹ La aŭtoro uzas plursignifan nocion *relation duelle* – rilato duobla, inter du agantoj, kiun eblas kompreni ankaŭ kiel konfrontadon (fr. *duel* – duelo).

² C.Clanet: *L'interculturel...*, op.cit., pp.123–141.

³ J.Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.9.

⁴ idem: *Pogranicze, tożsamość...*, op.cit., pp.116–117.

⁵ M.Taylor: *Concepts-clés...*, op.cit., p.46.

integriĝo de generacioj, kaj helpas al ili utiligi universalan kulturan heredaĵon, subtenante identojn de individuoj kaj homamasoj.¹

Celoj de interkultura edukado koncernas ĉiujn individuojn kaj grupojn troviĝantajn en situacio de apudlimo, diversigitajn laŭ ĉiuj eblaj kriterioj. La celoj estas ligitaj kun sinteno de la individuoj kaj grupoj rilate al Diferenculoj/Fremduloj apartenantaj al subkulturoj en propraj homamasoj, kaj al socioj foraj laŭ lokoj kaj tempoj. Tiu ĉi celoj estas ligitaj kun ĝenerala tasko de interkultura edukado, tio estas konstruado de interkultura socio kaj de interkultura kulturo² pere de rivelado de scio kaj instruado de konoj necesaj por solvi problemojn aperantajn pro kultura diverseco.

En la procezo de interkultura edukado gravaj estas sentemeco je diferencoj, instigado konatiĝi kun ili, instruado kaj kreigado de pozitivaj tiurilate inklinoj, sintenoj, scioj, bezonoj kaj konsciaĵoj. Por ke iu socio iĝu vere interkultura, ĉiu socia grupo kaj kadre de ĝi ĉiu individuo, devus havi eblecon vivi en kondiĉoj de egaleco, sendepende de propra kulturo, vivstilo kaj origino. Estus do bone ŝanĝi (revizii) manieron percepti kulturojn, kiuj ŝajnas fremdaj kompare kun propra kulturo. Nepre necesas ŝanĝi manieron konduki kun minoritataj grupoj kaj individuoj, kiuj kutime suferas pro diversaj formoj de maltolero kaj diskriminacio (ekz. handikapuloj kaj samseksemuloj). Por ke tia socio aperu, necesas mobilizi plurajn fortojn: sociajn, ekonomiajn, politikajn, religiajn

¹ T.Lewowicki: *Wprowadzenie* [en:] idem (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce...*, op.cit., p.17.

² Laŭ P.Sztompka kulturo estas “*tuteca vivmaniero karakteriza en iu homamaso, kiu enhavas ĉion, kion la homoj «faras, pensas kaj i posedas»*, kiel membroj de socio” (idem: *Socjologia – analiza społeczeństwa*, Kraków 2003, p.255). Supozante, ke sociajn rilatojn en iu medio karakterizas interkultureco, oni povas paroli pri interkultura kulturo. Karakterizas ĝin rilatoj bazitaj sur ideologio de interkulturismo. Laŭ analogio, eblas imagi multkulturan kulturon, kies bazo estus la ideologio de multkulturismo. Tiuj ĉi nocioj bezonas tamen detalan konsideron.

ktp.,¹ sed precipe favori ŝanĝojn de mentaleco de personoj partoprenantaj en kontaktoj de diferencigitaj medioj.

Detalaj celoj de interkultura edukado, koncernas jenajn aferojn:

- en sfero de sintenoj:
  - perceptado de socio kiel tutaĵon de kunekzistantaj kaj kruciĝantaj grupoj kaj personoj, kiuj transpaŝas limojn de propraj apartoj kaj diferencoj;
  - vekado de toleremo kaj raciemo en reagoj je diferencoj, kaj estimado de la diferencoj malgraŭ ĉio; vekado de sentemeco je aliaj kulturoj, kiuj kun siaj valoroj kaj vivmodeloj pliriĉigas universalan kulturon;
  - forigado de sento de kultura supereco, naciismoj kaj etnismoj, antaŭjuĝoj kaj stereotipoj, tendencoj al ekzotismo² kaj ksenofilio;³
  - kontraŭstarado je ĉiuj formoj de ksenofobio, diskriminacio, rasismo, malamo ktp. kontraŭ Diferenculoj/Fremduloj;
  - elvokado de empatio, malfermeco je la mondo, laboro por paco, egaleco, frateco, solidareco en ĉiu medio; propagandado de ideoj de justa mondo sen subigo, diskriminacio kaj malsato ktp.;
- en sfero de kompetentecoj:
  - perceptado, distingado kaj komprenado de kulturaj diferencoj, propraj dignaĵoj kaj valoroj en kontaktoj kun Diferenculoj/Fremduloj; memakceptado malgraŭ rimarkitaj diferencoj kaj eĉ spite al ili; perceptado de diferenceco kiel elemento danĝera kaj malamika, sed kiu enriĉigas, inspiras kaj vekas intereson; rimarkado, ekkonado kaj komprenado de Diferenculoj/Fremduloj traktataj kiel neeviteblaj najbaroj;
  - forlasado de centroj de propra kulturo; interna enriĉiĝo pro forigado de limoj kaj baroj; konscia funkciado sur apudlimoj de kulturoj; interkultura komunikado;

¹ M.Taylor: *Concepts-clés...*, op.cit., p.41.

² Blinda, senkritika prefero de ĉio fremda al propra kulturo.

³ Blinda, senkritika amo kaj favorigado de eksterlandanoj kaj iliaj vivmanieroj.

- rekonado de malegalaĵoj, maljustaĵoj, diskriminaciaĵoj, marĝenigo, rasismo, stereotipoj kaj antaŭjuĝoj kontraŭ Diferenculoj/Fremduloj;
  - serĉado de interkonsento en diversaj vivsferoj, pere de interagado, dialogoj, negocado kaj interŝanĝo de valoroj kun Diferenculoj/Fremduloj;
  - favorigado kaj enkuraĝigado de reciprokaj rilatoj inter diversaj homamasoj - precipe inter grupoj de kulturaj kaj etnaj minoritatoj; funkciigado de sociaj meĥanismoj, kiuj helpas solvi problemojn ligitajn kun diferencigo, antaŭjuĝoj, negativaj sintenoj kaj stereotipoj; paca kunvivado malgraŭ diferencoj, kontraŭaj interesoj kaj ligitaj kun ili tensioj kaj konfliktoj;
- en sfero de konscio:
    - senpartieca egaleco kaj egalrajteco de ĉiuj kulturoj;
    - propraj idento, valoraĵoj, aparteco, sendependeco, kulturaj radikoj, tradicioj, kutimoj, moroj;
    - ligoj grupaj, familiaj, etnaj, lokaj, kulturaj, regionaj, naciaj, supernaciaj, globalaj;
    - ekologiismo en kunteksto de natura medio kaj socio.

Oni indikas tiom multajn celojn de interkultura edukado, ĉar sociaj bezonoj tiurilate estas tre grandaj kaj multaj institucioj partoprenas tiun ĉi procezon siaflanke - aŭ almenaŭ tion deklaras. Ĝenerale eblas konkludi, ke la celoj enskribiĝas en teleologion kaj aksiologion de demokratiaj socioj. Oni rimarkas en ili idealojn de la mondo de bono, beleco kaj socia justeco, en kiu oni respektas interesojn de ĉiuj sociaj grupoj. Kvankam tiu ĉi vizio estas sendube utopia, naiva kaj kaj sentimentala, tamen videble ĝi plaĉas en epoko de dehumanecigo de vivo, perforto kaj diskriminacio perceptataj ĉefe en medioj de minoritatoj.

T.Lewowicki rimarkas, ke interkultura edukado estas la ŝanco por demokratia klerigado, kiu garantius al ĉiuj grupoj sukcesan evoluon, malgraŭ ke en realigado de tiaj celoj ne helpas socia ordo kaj konfliktoj de intereso. Interkulturan edukadon oni povas percepti kiel socian praktikon en renkontiĝo (dialogo) de kulturoj, kaj ankaŭ kiel socian praktikon en konflikto de

kulturoj.¹ Paradokse do, interkultura edukado povas esti komprenata kiel procezo, kiu helpas alfronti konfliktojn kaj diskriminaciojn, kiuj mobilizas al agado kaj provokas kreadon de novaj valoroj. Ĉar komprenema alfrontado de konflikto kaj diskriminacio, povas komenci dialogon, kiu estas ja bazo de interkompreniĝo kaj kompromiso.

Gravan rolon en kreado de vizio kaj socia praktiko de interkultura edukado, ludas ŝtato kaj ĝiaj stukturoj de povo. T.Lewowicki skribas: „*Regantaj elitoj en la nomo de dominanta grupo, indikas areoj de edukado al grupoj minoritataj kaj malpli fortaj (politike, ekonomie, kulture ktp.). En politiko de plimulto de ŝtatoj - sendepende de oficialaj deklaroj - oni preferas procesojn de asimiligo. Asimiligo do estas la plej grava obstaklo en realigado de interkultura edukado.*”²

Krom favora politiko de registaro, alia kondiĉo de sukcesa realigado de programoj de interkultura edukado estas socia permeso. Perforta realigado de la programoj estus fakte agado ankoraŭ pli utopia, hazarda kaj malklara, ĉar - kiel rimarkas J.Nikitorowicz - sociaj rilatoj kaj reciproka komunikado de kulturoj gvidas ĉu al evoluo, ĉu al konflikto.³ En kazo de evoluo temas pri malfermiĝo je Diferenceco/Fremdeco kaj progreso danke al reciproka prunteprenoj de valoraj. Interkultura edukado permesas transpaŝi limojn, normojn kaj kulturajn modelojn. Sukceso ĝia dependas tamen de estimo al la medio, en kiu okazas la procezo.⁴ La saman ideon daŭrigas T.Lewowicki: „*En interkultura edukado oni penadas, ke membroj de sinsekvaj kulturoj ne iĝu malliberuloj de propraj kulturaj konvenaĵoj nur pro la fakto elkreski en iu socio. Kultura homogeneco povas ja*

¹ T.Lewowicki: *W poszukiwaniu modelu...*, op.cit., pp.27–33.

² *Ibid.*, p.33.

³ M.Golka: *Problemy i dylematy edukacji dla wielokulturowości* [en:] J.Nikitorowicz kaj al. (org.): *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*, Białystok 2001, vol.1, p.140. – Ekzemploj de tia situacio - J.Demorgan: *L’histoire interculturelle des sociétés*, Paris 1998, p.45 kaj sekvaj.

⁴ J.Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.8.

malliberigi kaj malpermesi senti malcerton, kontraŭdiraĵojn kaj evoluon.”¹

Pro la ĉi supraj faktoj, interkultura edukado ne estas ideala modelo, facile akceptebla al ĉiuj kaj realigebla ie ajn. Kun ĝi estas ligita senĉesa pripenso pri cirkonstancoj, eblecoj, obstakloj, perspektivoj kaj eventualaj danĝeroj ligitaj kun tiuspeca eduka praktiko. Personoj, kiuj projektas ĝin, realigas kaj konscie partoprenas, alfrontas amason da dilemoj kaj devon senĉese elektadi. J.Nikitorowicz indikas jenajn regulojn de eduka agado en situacio de interkulturaj rilatoj:

- konstruado de interagado laŭ regulo de egaleco de ĉiuj partoprenantoj;
- konsciigo, ke ne eblas akiri sian identon en teknologia maniero, sed nur en komplika procezo de interhoma komunikado, en kiu la subjekto estas situacio, kaj la objekto homoj, kiujn karakterizas diversaj vivstiloj, bezonoj kaj kulturaj heredaĵoj;
- kono de bezonoj de individuo, de individuaj parametroj de ĝiaj evoluo, intereso, ŝatokupoj, intelektaj kondiĉoj, fizikaj kaj emociaj kondiĉoj - sed precipe de ĝia situo en familia kaj loka kulturo;
- praktika utiligado de scio pri aktivaĵoj de individuo; pri manieroj de memrealigado de la individuo en kondiĉoj de diversaj interagadoj;
- ebligado de spontanea kreado, aktiva reago je ĝi per koncentriĝo, sentado kaj pensado;
- garantio de rajto libere elekti taskojn el multaj proponitaj, kaj serĉado de diversaj eblaj manieroj realigadi la taskojn; garantio de rajto libere decidi kaj propramaniere, subjektive pritaksi faritan laboron kaj rezultojn de la laboro;

¹ *Idem: Socjotechnika w edukacji regionalnej i międzykulturowej wobec celów i wartości młodzieży oraz idei zjednoczenia Europy* [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja...*, op.cit., p.51.

- garantio de etoso de senpera ligo kaj psika kontakto, danke al kiuj aperas eblecoj de kiel eble plej efika helpo kaj subteno en edukado;
- apogo de reciproka agado sur kreivaj ideoj kaj toleremo;
- kreado de etoso de seninteresa bonvolemo, pozitivaj emocioj kaj helpemo, danke al kiuj aperas pli granda kredo je propraj fortoj kaj ebloj, kaj malaperas formalaj, malfido kaj timo.¹

Lernante kiel funkcii en interkulturaj rilatoj, oni povas apogi sin sur jenaj reguloj:

- sentiveco kaj emocieco - scii kiel partopreni en interkulturaj luktoj, kiel suferi iliajn sekvojn kaj provokatajn de ili ŝokojn, kaj trakti ilin kiel naturajn signojn de dinamiko de kulture diversigita socio;
- komunaj trajtoj - rimarkado en si mem kaj en Diferenculoj/Fremduloj de samaj aŭ similaj agoj, simboloj, signoj (ofte prunteprenitaj de aliaj kulturoj);
- imagoj, kreativeco kaj ludo - fundamento de agado estas ritualigita rivalumado (precipe simila al tiu ĉi en sportejoj)²

Teorie, interkultura edukado koncernas ĉiujn tavolojn de socio. Ne eblas nomi „interkultura” socion, kiu funkcius nur en difinitaj, apartaj tavoloj, ĉiu fermita en propraj aferoj, streboj, interesoj kaj problemoj (ekz. nur en medioj de minoritataj grupoj). La procezo okazas do en du paralelaj, reciproke kompletigantaj sferoj - formala kaj malformala.

Bazo de formala interkultura edukado estas ĉefe programoj realigataj en institucioj de klerigado kaj edukado, aŭ aliaj institucioj, kiuj oficiale estas ligitaj kun edukado en iu ajn senco. Precipe lernejoj devas esti malfermitaj je realaĵoj de kulture diversigitaj socioj. Programoj realigataj en tiuj ĉi institucioj baziĝas sur ideoj de egaleco kaj estimo de diferencoj

ekzistantaj inter individuoj kaj grupoj, kio devigas respekti karakteron de medio de ĉiu lernejo aparte. En tiu senco, lernejo ne rajtas transmeti kaj subteni stereotipojn ligitajn kun Diferenculoj/Fremduloj, sed ĝi devas inspiri kaj realigi kreivan, plurnivelan komunikadon inter ĉiuj partoprenantoj de edukado: geinstruistoj, gelernantoj, gepatroj, administraj gelaboristoj, regantaj elitoj, aliaj institucioj, ĉiuj personoj kaj faktoroj funkciantaj en medio de la lernejo ktp. Por ke la procezo ne estu malkontrolata (do foje spontanea kaj senpripensa), interkultura edukado devas esti elemento de programo de klerigado de ĉiuj geinstruistoj. Lernolibroj kaj aliaj instruhelpiloj devas esti bazitaj sur diversaj fontoj, venantaj el pluraj medioj tiel, ke gelernantoj (gestudentoj) povu konatiĝi kun prezentataj aferoj el diversaj vidpunktoj, en diversaj perspektivoj - kaj tiu ĉi maniero estu traktata kiel tute natura kaj normala.

Celoj de malformala interkultura edukado estas similaj, tamen en realigado de ili aperas diferencaj personoj kaj metodoj. Procezoj de malformala interkultura edukado ofte estas realigataj en kulturaj centroj (ekz. komunumoj de artistoj), junularaj movadoj kaj organizaĵoj, fakaj asocioj ktp. La agado okazas dum publikaj festenoj kaj amasaj aranĝoj (ekz. movadaj renkontiĝoj), surstrate, dum internaciaj interŝanĝoj de gejunuloj, en ĉiuspecaj eblaj lokoj kaj niveloj de sociaj renkontiĝoj. Ofte partoprenas ilin diversspecaj volontuloj. La agado ne estas deviga, do kutime ne estas malaprobata de gelernantoj, kiuj ofte malŝatas oficialan lernejan programon kaj reĵetas ĝin pro kaprico. Danke al tio, tiuspecaj aktivaĵoj alproksimigas iliajn partoperantojn, faciligas reciproke komunikadon - des pli, ke temojn de la aktivaĵoj oni povas pli frue interkonsenti kun ili, laŭ (mal)ŝatoj kaj bezonoj de ilia medio.

Danke al libereco elekti temojn kaj formojn, en malformala interkultura edukado estas pli granda ebleco de eduka sukceso.¹ Ofte estas malfacile detale observi kaj pritaksi malformalajn praktikojn de interkultura edukado, ĉar en pluraj medioj oni ne

¹ J.Nikitorowicz: *Edukacja międzykulturowa na pograniczach kultur (propozycje realizacyjne)* [en:] T.Lewowicki, B.Grabowska (org.): *Spoleczności...*, op.cit., pp.182–183; A.Klimowicz (org.): *Edukacja międzykulturowa.Poradnik dla nauczyciela*, Warszawa 2004.

² J.Demorgan: *L'exploration interculturelle.Pour une pédagogie internationale*, Paris 1989, pp.87–90.

¹ M.Taylor: *Concepts-clés...*, op.cit., pp.43–46.

planas kaj ne realigas ilin laŭ oficialaj kaj „palpeblaj” reguloj (ekz. ne preparas iujn ajn dokumentojn, raportaĵojn ktp.). Tio tamen ne signifas, ke ili estas malefikaj.

En interkultura edukado oni ne instruas pri aliaj kulturoj, sed kulturigas ĉiujn etapojn kaj elementojn de klerigado.¹ Xavier Cuillard karakterizante optimuman modelon de praktiko de interkultura edukado rimarkas, ke:

- en lerneja kaj eksterlerneja medio necesas rimarki ne nur diferencecon de personoj, kiujn koncernas la edukado, sed ankaŭ trakti ilin kiel riĉan fonton de lingvaj kaj kulturaj valorajoj, kiujn eblas ĉerpi;
- partoprenantoj de la eduka situacio devus havi eblecon klare situi sin en la procezo de edukado kaj inter aliaj personoj, kiuj patroprenas ĝin, por povi reciproke dividi informojn kaj aliajn valorajojn en ĝustaj kuntekstoj;
- edukaj institucioj devus esti malfermitaj je la medioj, en kiuj ili situas, por utiligi ĉiujn eblajn rilatojn kun individuaj personoj, formalaj organizaĵoj kaj institucioj, malformalaj grupoj kaj komunumoj ktp.²

Evidente ekzistas pluraj modeloj de interkultura edukado kaj pluraj specoj de programoj. Ili dependas de tradicioj kaj de specifaj, apartaj kondiĉoj de ĉiu medio, en kiu la edukado okazas. Similaj temoj, celoj kaj metodoj ekzistas en konceptoj de aliaj modeloj de edukado - ekzemple en edukado por homaj rajtoj, edukado kontraŭrasisma, edukado por evoluo, edukado globala ktp. Estus tamen sensece kaj neeble firme apartigi tiujn ĉi modelojn.

Laŭ Wiktor Rabczuk, nuna graveco de interkultura edukado estas rezulto de malvenko de ideologioj de universalismo kaj

kompansemo. Ŝatantoj de la ideologioj opiniis, ke kulturaj minoritatoj devas trakti la dominantan kulturon kiel fonton de universalaj valoroj, kaj alta nivelo de civilizacio permesas asimiligi homamasojn, regionajn kulturojn, komunumojn de migrantoj ktp. Danke al disvolviĝo de kultura antropologio, de ideologio de postmodernismo kaj pro krizo de okcidenta civilizacio, realitiviĝis valorajoj kaj idealoj de Okcidento. Danke al tio malfermiĝis vojo por kultura pluralismo kaj interkultura komunikado.¹

Necesas substreki, ke la modelo de interkultura edukado, malgraŭ ke ĝi daŭre evoluas kaj aktualiĝas, estas objekto de kritikoj. En epoko de globaligo, koncentriĝado sur bezonoj de (nur) individuoj povas gvidi al patologioj ligitaj kun egoismo kaj postulado de estimo malgraŭ ĉio kaj je ĉiu prezo.

Samtempe danĝere estus forgesi pri tradiciaj valorajoj de kulturaj komunumoj rigardataj kiel tutaĵo, do necesas protekti ili kiel fonton de ensociigo. Laŭ J.Nikitorowicz, interkultura edukado defendante individuojn kontraŭ perdiĝo en mondo de amasa kulturo, samtempe devus respekti iliajn mikromondojn. La mikromondoj estas superaj kaj primaraj rilate al globala idento, ĉar ili estas la unuaj etapoj en ĝia konstruado. En la mikromondoj, individuoj trovas la plej gravajn por ili universalajn kaj supertempajn valorajojn. La aŭtoro proponas do koncentriĝi en interkultura edukado sur valorajoj kiel: gepatraj lingvo kaj religio; ligoj kun primara teritorio; historia genealogio; tradicioj, moroj, kutimoj, normoj kaj vivreguloj funkciantaj en eta patrujo ktp. Ĝi estus do edukado en mikrostrukturoj. Surbaze de tiu ĉi fundamento eblas enkonduki edukadon en mezostrukturoj (nacia, ŝtata). Edukado en makrostrukturo

---

¹ M.Abdallah-Pretceille: *Vers une..., op.cit.*, p.159; H.Hannoun: *Les ghettos de l'école. Pour une éducation interculturelle*, Paris 1987, p.103; G.Mialaret: *La multiculturalité et l'éducation au XXI siècle* [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions.L'autre, la culture et l'éducation*, Paris 2001, pp.271–272.

² X.Couillard: *De la "culture d'origine" et de la "pédagogie interculturelle"*, Paris 1981, p.29.

---

¹ W.Rabczuk: *Uwarunkowania i przykłady edukacji interkulturowej imigrantów w krajach Unii Europejskiej*, [en:] T.Lewowicki, J.Suchodolska (org.): *Rodzina, wychowanie, wielokulturowość*, Cieszyn 2000, p.12. – Pli vaste: *idem: Procesy migracyjne w Europie Zachodniej*, "Nowa Szkoła", No 7/1992, pp.434–435.

(kontinenta, monda),¹ povas aperi kiel natura sekvo de malfermo de mikrostrukturaj kaj mezstrukturaj subjektoj. Paradokse, la edukado en tria strukturo povus esti des pli vasta kaj ampleksa, ju pli forta estus identiĝo de individuoj kun propraj mikrovaloraĵoj. La individuoj forte identiĝantaj kun la valoraĵoj uzus ĉiujn okazojn por prezenti ilin kaj dividi kun aliaj personoj en interkulturaj kontaktoj.²

Interkultura edukado ne estas rimedo, kiu garantius sukcesan solvon de problemoj de difinitaj klerigsistemoj kaj socioj. Tamen utiligante ideon de kultura apudlimo, ĝi faciligas ligojn inter klerigado kaj edukado. Ĝi rivelas al infanoj kaj plenkreskuloj sciojn pri tio, kiel konscii pri si mem en kulture diversigita medio, kaj kiel agadi en kontaktoj kun aliaj personoj por reciproke ludi en siaj vivoj gravajn rolojn.³ Interkultura edukado ne estas iu specifa praktiko destinata nur al Diferenculoj/Fremduloj - ekz. enmigrintoj, aŭ handikapuloj. Ĝi koncernas solidare ĉiujn partoprenantojn de socia vivo, kiuj pli malpli konscie partoprenadas en situacioj de interagado kiu postulas respekton de diferenco. Ĝi devus helpi al individuoj konstruadi propran identon pere de utiligado de eblecoj, kiujn oni trovas en kulture diversigita medio, kaj per kiel eble plej plena utiligado de la eblecoj en ĉiutaga vivo.⁴

Nuntempaj aŭtoroj de konceptoj de interkultura edukado penadas trovi respondojn je jenaj demandoj:

- Kiel eduki homojn por ke ili transvivu en la nuna mondo kiel nacio, sed samtempe kiel eble plej plene partoprenu en tutmonda integriĝo kaj globaligo, sen perdi propran identon?⁵

¹ Pli vaste: E.Gelpi: *Świadomość ziemska. Badania i kształcenie*, Kraków 1996, pp.93–100; E.Morin, A.B.Kern: *Ziemia – ojczyzna*, Warszawa 1998, pp.182–246.

² J.Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.11.

³ M.Abdallah-Pretceille: *Vers une...*, op.cit., pp.160–161.

⁴ L.Bekemans, Y.Ortiz de Urbina: *Étude sur l'éducation: l'enseignement des immigrés dans l'Union européenne*, Luxembourg 1997, p.33–34. – Cf.: M.Abdallah-Pretceille: *L'école face au défi pluraliste. Choc des Cultures*, Paris 1989, p.229 kaj sekvaj.

⁵ J.Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.45.

- Kiel inviti al edukado de infanoj kaj gejunuloj plenkreskulojn, kiuj ne kapablas rezigni pri ofte negativaj sintenoj kaj stereotipoj rilate al Diferenculoj/Fremduloj?
- Kion fari, por ke interkultura edukado estu ne nur objekto de pripensado de elitoj, sed populariĝu en pli vastaj medioj?

Interkulturan edukadon kompletigas (aŭ laŭ kelkaj aŭtoroj estas partoj de ĝi)¹, regiona edukado kaj civita edukado, kiuj en ĉiu lando (ŝtato, departamento ktp.) dependas de eduka politiko de administro.

1.2.3. Regiona edukado

Regionon oni povas percepti ne nur kiel kiel vastan socian spacon, en kiu okazas aktiva vivo en multaj sferoj de realo.² Oni povas difini ĝin kiel specifan mondon, kiu estas parto de nacio kaj ŝtato, materia fundamento de socia aktivado, kaj medio surbaze de kiu oni povas kreadi propran identon (kondiĉe, ke oni akceptas ĝin kiel propran lokon).³ Elementoj, kiuj kunkreas regionon estas: teritorio, sociaj ligoj de loĝantoj de ĝi kaj modeloj de interagado ekzistantaj en spaco, kiun indikas:

- strukturo de loĝsistemo - ekzisto de administraj, ekonomiaj kaj kulturaj centroj, ilia hierarkio kaj internaj ligoj;
- alta nivelo de ekonomia kaj socia integriĝo - inter alie: konscio pri komuna kultura heredaĵo, identiĝo kun difinita teritorio kaj ĝia loĝantaro;

¹ F.Ouellet: *L'éducation interculturelle et l'éducation à la citoyenneté. Quelques pistes pour s'orienter dans la diversité des conceptions*, "VEI Enjeux", No 129/2002, pp.146–167.

² W.Świątkiewicz: *Region i regionalizm w perspektywie antropocentrycznego paradygmatu kultury* [en:] S.Bednarek kaj al. (org.): *Regionalizm polski u progu XXI wieku*, Wrocław 1994, p.25.

³ K.Kossak-Główniczewska: *Edukacja regionalna, wielokulturowa...*, op.cit., p.61.

- alta nivelo de socia organizo - ĝi estas rimarkebla ekz. en disvolviĝo de aŭtonomiaj strukturoj de loka registaro, en lokaj iniciatoj ktp.;
- karaktero de limoj - ili povas esti pli aŭ malpli malfermitaj, kio permesas klare difini regionon kiel socikulturajn tutajn.¹

Regiono povas funkcii en racioj de ĝiaj loĝantoj kiel eta patrujo, kondiĉe ke ili konscie perceptas lokajn valoraĵojn kiel unikajn kaj apartajn, kaj akceptadas ilin kiel komunan proprajn kaj heredaĵojn. La eta patrujo ekzistas nur en subjekta realaĵo de la loĝantaro kaj estas ligita kun emocioj. Ĝi iĝas la unua medio de kreado de idento kaj personeco, la primara medio de ensociigo. Pro tio, malgraŭ globaligo, ĉiu homo estas nature ligita kun sia eta patrujo - do ankaŭ kun sia regiono.²

Eĉ se loĝantoj de regiono sentas iujn eksterajn danĝerajn influojn, kiuj povus damaĝi iliajn identojn, tiu ĉi situacio paradokse plifirmigas iliajn ligojn kaj helpas disvolvi regionan lokan konscion de aparteco. Tiel estas facile krei regionan ideologion kaj igi ĝin bazo de regiona edukado.

Unu el la plej gravaj faktoroj, kiuj helpas disvolvi regionan identon estas regiona kulturo. Foje (sed ne devige) ĝi estas ligita kun kulturo de nacio aŭ kun pli vasta civiliza sfero. Regiona kulturo estas des pli grava por loĝantoj de la regiono, ke ĝi estas implikita en vivojn de lokaj familioj, grupoj kaj komunumoj de najbaroj, samaĝuloj ktp. Ĝi do estas fundamento de la plej fruaj homaj spertoj ligitaj kun socia vivo. Konstruante sian identon, homo apogas sin sur regiona kulturo, ĉerpante el ĝi ne nur vivmodelojn, sed ankaŭ regulojn de perceptado de mondo. Regiona kulturo estas influata de historiaj faktoroj de pasinteco kaj de nuntempaj civilizaj ŝanĝoj. Tiel ankaŭ regiono mem iĝas kultura valoraĵo de ĝia loĝantaro.³

¹ W.Świątkiewicz: *Region...*, *op.cit.*, p.25.

² J.Nikitorowicz: *Wartości...*, *op.cit.*, p.10.

³ W.Świątkiewicz: *Region...*, *op.cit.*, pp.25–26.

En edukado, oni povas trakti regionon kiel komunan celon, kiu estas sumo de celoj de vivoj de unuopaj loĝantoj de la regiono, kiujn ligas komunaj vivkondiĉoj kaj (ankaŭ pro tio) komuna sorto.¹ Danke al ekzisto de komunaĵoj en vivoj de la loĝantaro, aperas unika konscio bazita sur regiona kulturo, kiu donas sencon al pluraj aspektoj de vivo en sferoj privata kaj publika, komunika kaj etika. El ideologia vidpunkto oni povas do paroli pri unika regionalismo, kiu iĝas unu el temoj de edukado.²

„Regionalismo” estas nocio plursignifa, kies senco evoluadis. Ĝian esencon kunkreas nocioj de teritorio, lingvo, konscio pri aparteco kaj diferencoj konsistigantaj regionon, sento de komuneco ktp.³ Fine de XIX-a jarcento, en Francio oni parolis pri regionalismo kiel pri socikultura aktivado de loĝantoj de provincoj, kiu estas ligita kun streboj al parta aŭtonomio, eskapo de politikaj, ekonomiaj kaj administraj influoj de registaro.⁴

Laŭ Aleksander Patkowski, edukado saturita de regionalismo, helpas instigi popolon al kuna laboro por komuna bono; organizi kaj kunordigadi la laboron. Ĝi vekas intereson pri aferoj okazantaj en la plej proksima medio, danke al kio homoj sentas sin ligitaj kun ĝi kaj deziras peni por daŭrigi regionan historion.⁵ En aliaj kazoj - kontraŭe: loĝantoj de regionoj unuiĝas kaj realigas specifan modelon de edukado, por batali kontraŭ najbaraj grupoj, aŭ liberiĝi de influoj de centro de dominanta kulturo. Tiam la edukado estas saturita de negativaj stereotipoj, ideoj de malŝato kaj malamo, planoj de agreso ktp. Ĝian realigadon akompanas intergrupaj tensioj kaj konfliktoj, kiuj povas gvidi eĉ al regionaj militoj.

¹ *Ibid.*, p.24.

² K.Kossak-Głowczewski: *Edukacja regionalna – pytania o realizację* [en:] J.Brzeziński, L.Witkowski (org.): *Edukacja wobec zmiany społecznej*, Poznań–Toruń 1994, pp.244–264.

³ J.Kowalikowa: *Regionalizm w wymiarze społecznym, kulturowym i edukacyjnym* [en:] M.T.Michalewska (org.): *Edukacja regionalna.Z historii, teorii i praktyki*, Kraków 1999, pp.73–77.

⁴ A.Łobos: *Z dziejów śląskiego regionalizmu – Paweł Musioł* [en:] M.T.Michalewska (org.): *Edukacja...*, *op.cit.*, p.65.

⁵ Laŭ: A.Łobos: *Z dziejów...*, *op.cit.*, p.66.

Nuntempe regionalismo estas ligita kun protektado de kultura heredaĵo; konservado de valoraĵoj de kulturo kaj lokaj komunumoj; protektado de ili kontraŭ influoj de Fremduloj. Ofte oni penas konservi regionajn valoraĵojn ĉu pro danĝero perdi liberecon aŭ/kaj ŝtaton, ĉu pro ĵus reakiritaj libereco aŭ/kaj ŝtato (ekz. post milito, aŭ natura katastrofo). Tiam konscio de nacia kaj regiona idento iĝas pli forta ol kutime.¹ Oni do parolas hodiaŭ pri regionalismo en kunteksto de socia aktivado, ligita kun historio, kulturo, problemoj kaj perspektivoj de regiono perceptata kiel parto de tutaĵo nacia kaj universala.²

Nuntempajn regionalismojn oni ofte priskribas paralele kun fenomeno de nova etnismo, kiu estas konscia agado de regionaj kaj etnaj grupoj, bazita sur kultura heredaĵo kaj esencaj radikoj de propra kulturo. Movadoj de nova etnismo komenciĝis en Norda Ameriko kaj nun estas popularaj ankaŭ aliloke (en Eŭropo ekzemple en Bretonio kaj Katalunio).³

Foje regionalismo koncernas ne nur unu regionon, sed pli. Loĝantoj de kelkaj regionoj unuiĝas, aŭ agadas en interkonsento, por kunigi fortojn kaj realigi iujn planojn por komuna bono kaj profito. Tiel funkcias ekzemple interregionaj interkonsentoj, kiuj koncernas ekologiajn laborojn, protekton de geografia medio, realigadon de ekonomiaj planoj ktp. Foje la agadon partoprenas ne nur unuopaj regionaj grupoj de loĝantoj, sed ŝtataj administracioj, kiuj por realigi komunajn interesojn atingas diversajn kompromisojn. Tiam regionalismo kaj bazita sur ĝi

---

¹ Pli vaste: H.Skorowski: *Antropologiczno-etyczne aspekty regionalizmu*, Warszawa 1990, pp.11–13.

² J.Borzyszkowski: *Istota ruchu kaszubskiego i jej przemiany od połowy XIX wieku po współczesność*, Gdańsk 1982, pp.3–4; E.Ogrodzka-Mazur: *Regionalizm w procesie edukacji szkolnej (studium z pogranicza polsko-czeskiego)* [en:] T.Lewowicki (org.): *Szkoła na pograniczach*, Katowice 2000, p.97.

³ K.Kossak-Głównzewski: *Niektóre aspekty niezależnej edukacji regionalnej* [en:] E.Rodziewicz, M.Szczepanska-Pustkowska (org.): *Od pedagogiki ku pedagogii*, Toruń 1993, p.73. – Cf. fenomeno de nova lokaleco: W.Burszta: *Antropologia...*, op.cit., pp.157–172.

ideo de edukado iĝas ilo de eksterlanda politiko kaj globala kunlaboro (ekz. Eŭropa Unio).¹

Oni povas percepti jenajn variaĵojn de regionaj politikoj de klerigado kaj edukado:

- multkultura variaĵo - regionaj grupoj kaj komunumoj estas koloniigataj per dominanta kulturo, kiu ofte estas lokita en strukturo de nacia ŝtato. En edukado oni do penas asimiligi regionajn homamasojn kaj ŝanĝi iliajn identojn (similigi ilin al ĝenerala ŝtata idento, kaj forigi el ili kiel eble plej multajn regionalaĵojn). En programoj de klerigado oni substrekas ĝeneralajn, centrecajn ideojn, favoras oficialan ŝtatan lingvon kaj religion. Regionalismo estas traktata kiel eta, ne tre grava (foje eĉ negativa, danĝera, ĉar ligita kun malmoderneco) parto de ĝenerala kulturo;
- interkultura variaĵo - lokaj, regionaj, etnaj grupoj estas traktataj en nacia, ŝtata sistemo de klerigado kiel gravaj elementoj, kiuj rajtas ricevi edukadon bazitan sur iliaj specifaj kulturo kaj idento. Ili estas perceptataj kiel esencaj elementoj de regiona kulturo, kiu siaflanke plifortigas kaj enriĉigas nacian kulturon. Tiuspeca edukado ebligas realigadon de regionalismoj, revenon al fontoj de regiona kulturo, kultivadon de lokaj lingvoj, religioj kaj tradicioj, por protekti regionan heredaĵon. La variaĵo estas pli populara en demokratiaj landoj.²

Laŭ J.Nikitorowicz, en edukado grava do estas ebleco elekti sian identon. Al gelemantoj oni devas prezenti kaj plifirmigi sciojn pri diferencoj, kiuj dependas de regiono kaj medio, el kiuj ili venas kaj en kiu ili vivadas. Oni devas klare elmontri rolon de familio kiel faktoro, danke al kiu estas transmetataj tradicio, moralaj valoraĵoj, religiaj kredoj ktp. Danke al tiuspeca edukado,

---

¹ T.Łoś-Nowak: *Euroregion jako czynnik kreujący tożsamość europejską.Przestanki, możliwości zagrożenia* [en:] W.Malendowski, M.Szczepaniak (org.): *Euroregiony – mosty do Europy bez granic*, Warszawa 2000, p.42.

² K.Kossak-Głównzewski: *Edukacja regionalna, wielokulturowa...*, op.cit., p.61–62.

gelnantoj devus rimarki, priskribi problemojn de sia regiono kaj provi solvi ilin kun respekto al diferencoj de ĝiaj loĝantoj kaj de personoj, kiuj venas ekster la regiono.¹ Tiel aperas emo transdoni kulturen heredaĵon al posteuloj, firmiĝas ligoj inter generacioj kaj ĝermas loka patriotismo.² Evidente tiu ĉi sinteno tute ne malhelpas kaj ne malebligas intereson pri aliaj kulturoj kaj partoprenadon en ili (ĉefe en nacia kulturo). Ĝi nur malfermas pliajn eblecojn percepti la mondon kaj sin mem.³

En regiona edukado tre gravan rolon ludas familio kaj loka socio. Ili estas la fontoj de kulturaj procesoj kaj valoraĵoj, kiujn transprenas kaj transdonas lernejoj kaj aliaj institucioj de klerigado kaj edukado. Al temoj de regiona edukado apartenas interalie: pejzaĝo, arkitekturo, lingvoj kaj dialektoj, folkloro, lokaj moroj kaj kutimoj, legendoj, popola arto, historio de regiono, sorto de lokaj herooj, lokaj okazaĵoj, interhomaj rilatoj, intergeneraciaj kontaktoj, kunvivado kun loka naturo kaj protektado de ĝi ktp. Ili do estas temoj de ĉiutaga loka vivo, kiuj ĉefe en publika edukado realigata en oficiala eduksistemo iĝas pli valoraj kaj gravaj el vidpunkto de estimo al ili. La temoj de regiona edukado ofte estas elektataj mem de loĝantoj de loka medio. Danke al tio, edukado servas kiel ilo de eterna eduka dialogo, kiu plifirmigas identon de individuoj kaj helpas al ili en kontaktoj kun propra kulturo.

Personoj, kiuj partoprenadas en tiuspeca edukado, iom post iom rimarkas diferencojn inter propra kulturo kaj kulturoj de Diferenculoj/Fremduloj. Ili ekkonas diferencajn vidpunktojn kaj lernas metodojn de reciproka konatiĝo, kompreniĝo kaj kunlaboro. Regiona edukado komencas do interkulturen edukadon, estas ĝia unua etapo. Danke al gepatraj lingvo, religio, artaĵoj, amasaj festoj kaj aranĝoj okazantaj en regiona eta patrujo, homoj ricevas ilojn de aŭtonomia vivo laŭ propraj elektoj.⁴

¹ J.Nikitorowicz: *Edukacja międzykulturowa na pograniczach...*, op.cit., p.177.

² E.Ogrodzka-Mazur: *Regionalizm...*, op.cit., p.97.

³ J.Nikitorowicz: *Koncepcja...*, op.cit., p.5.

⁴ J.Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.11–12.

1.2.4. Civita edukado

Sencon de la nocio „civitano” priskribas loko, tempo, kondiĉoj historiaj, kulturaj kaj politikaj. Pro tio en diversaj cirkonstancoj ĝi havas diferencajn signifojn.¹ La bazo de koncepto de civitaneco estas ideoj de Jean Jacques Rousseau, laŭ kiu civitanoj deziras kune vivi laŭ klare difinitaj reguloj, kiuj en diversa grado respondas al interesoj de ĉiu persono kaj pro tio estas aprobatataj. En Lumepoko pri senco de civitaneco decidis devoj de homo rilate al tempo (protektado de tradicio kaj kulturo de pasinto, kaj transdonado de ili al posteuloj) kaj spaco (defendo de komuna teritorio).²

Zbyszko Melosik opinias, ke „(...) rezigno pri lumepoka koncepto de tempo kaj spaco estas ligita kun forigo de tradicia koncepto de civitaneco. La nocio „civitaneco” fragmentiĝis kaj interne konfliktiĝis. Homo ja vivas samtempe en diferencaj kaj kuntekste diversaj tempoj kaj spacoj, kiuj posedas diferencajn trajtojn (mapo kaj horloĝo perdis do sian absolutan signifon). Homo estas samtempe civitano de socioj loka, nacia, etna, ŝtata, kontinenta kaj globala. Fragmentigo de idento de nuntempa individuo, sendube gvidas al malplifortigo de idento ŝtata-nacia (ligita kun lumepoka interpreto de tempo kaj spaco). Tiu ĉi fakto tute certe grave influas sur konceptojn de civita edukado.”³

La nocio „civitano” dum longa tempo estis ligita kun ŝtata aŭ nacieca aparteno. Estante civitano oni devas adaptiĝi al strukturoj de ŝtato. Apartenante al nacio oni estas ligita kun sendependaj de ŝtato naskiĝo, kulturo kaj tradicioj.⁴ Nuntempe kun civitaneco

¹ Z.Melosik: *Wychowanie obywatelskie, nowoczesność, ponowoczesność (próba konfrontacji)* [en:] idem, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*, Toruń–Poznań 1998, p.35.

² Z.Melosik: *Obywatelstwo, czas (historia) i przestrzeń (geografia)* [en:] idem, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie...*, op.cit., p.60.

³ Z.Melosik: *Obywatelstwo...*, op.cit., p.60.

⁴ M.J.Adameczyk, A.Ładyżyński: *Edukacja w krajach rozwiniętych*, Stalowa Wola 1999, p.156.

estas ligitaj difinitaj civitaj rajtoj (ekz. rajto elmigri kaj rezigni pri ŝtata aparteno) kaj devoj.¹ Statuso de civitano, en plimulto de ŝtatoj estas nun limigita de demokratiaj leĝoj, kiujn individuo povas utiligi por ŝanĝi sian materian leĝan pozicion. Demokratia civitaneco ne plu devas esti ligita kun nacieca idento, tamen necesas sociigi ĝin laŭ komuna politika kulturo.²

Civitaneco estas aktiva kaj memvola „(...) sinteno ligita kun partprenado de individuo (individuoj) en komuna idento de socio (civita socio).”³ Karakterizas ĝin konscia permeso partopreni en komuna personeco de socio kaj deklaro agadi por komuna bono de la socio. En civitaneco ekzistas interna konflikto inter influo de interesoj de primaraj grupoj (familiaj, etnaj ktp.) kaj devo respekti aliajn personojn, sendepende de ilia origino. Kun ĝi estas ligita konscia aparteno al diversaj organizaĵoj kaj asocioj (ekz. kulturaj, ekonomiaj kaj aliaj), religiaj komunumoj kaj politikaj partioj, kiuj estas instituciaj signoj de etna kaj socia aktivado⁴ Kazimierz Przyszczykowski rimarkas, ke „Nuntempe individuo ne nur povas «elekti» sian civitanekon, sed eĉ devas tion fari. (...) Necesas posedi sciojn (aŭ povojn) ligitajn kun «esti» civitano, en perspektivo de larĝa socia funkciado de la individuo.”⁵

En nuntempa mondo, laŭ Z.Melosik oni povas percepti civitanekon en du perspektivoj - modernisma kaj postmodernisma.

En modernisma perspektivo civitanekon eblas priskribi rilate al stabilaj elementoj, kiel naskiĝloko, aŭ loĝloko (civitaneco pro elekto, kiun eblas ŝanĝi plurfoje). Oni povas paroli pri ĝi en kunteksto de historio kaj socia pasinto de ĉiu individuo, aŭ nur rilate al nuntempaj vivkondiĉoj. Tiel, depende de vidpunkto, civitaneco povas esti io, kio limigas kaj fermigas

homon en difinitaj limoj - aŭ kontraŭe: liberigas kaj malfermigas identon de homo al universalaj valoraĵoj.

En postmodernisma perspektivo aperas novaj kunteksto de civitaneco. Homo ne plu estas perceptata kiel stabila kaj ferma tutaĵo. Oni perceptas individuon kiel estaĵon troviĝantan en senĉesa konstruado, malkonstruado kaj rekonstruado. Pro tio, la nocioj „nacio” kaj „ŝtato” ne plu havas iaman sencon, kaj civita idento estas ligita kun globala idento. En tiuspeca civitaneco, la preferataj trajtoj estas: pragmatismo, optimismo, komunikemo kaj eblo funkcii en ĉiuj kulturaj kondiĉoj. Nuntempe do, ĉiu individuo iĝas civitano de pluraj dinamike interagantaj socioj.¹

En civita edukado oni penas disvolvi civitanajn virtojn, kiel sento kaj sinteno de reciproka respondeco pri kreado de kondiĉoj, kiuj helpas al evoluo, progreso kaj amikeco. Danke al civitanaj virtoj, en socio aperas scio de socia kunvivado, porsociaj inklinoj kaj kapablo pozitive interpretadi interhomajn situaciojn. Danke al ili eblas ankaŭ kreadi civitanajn komunumojn, en kiuj gravaj estas aŭtonomio kaj sento de komuneco. En tiaj kondiĉoj, bono ne plu estas privata afero, sed objekto de publika diskuto.²

Genezo de civita edukado venas de klasika epoko. En greka modelo de edukado oni penis prepari civitanojn al saĝa kaj aktiva partopreno en socia vivo, en kiu unu el la plej gravaj aferoj estis serĉado de propra libereco. En Lumepoko civitan edukadon influis ideo de ŝtato. Ekde tiu ĉi tempo civita edukado estas ligita kun nacia aŭ ŝtata edukado, kvankam ofte ne eblas ligi apartenon de iu persono al nacio kaj ĝia ŝtato, ĉar ne ĉiuj nacioj posedas proprajn ŝtatojn. En Eŭropo, civita edukado iĝis pli grava en dua duono de la XVIII-a jarcento, kiam aperis laikaj, oficialaj

¹ K.Przyszczykowski: *Edukacja dla demokracji*, Toruń–Poznań 1999, p.123.

² J.Habermas: *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przeszłością Europy*, Warszawa 1993, pp.10–17.

³ K.Przyszczykowski: *Postawy obywatelskie Polaków. Studium empiryczne* [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie...*, op.cit., p.125.

⁴ K.Przyszczykowski: *Postawy...*, op.cit., p.125.

⁵ *Idem: Edukacja...*, op.cit., p.125.

¹ Z.Melosik: *Wychowanie...*, op.cit., pp.40–44.

² E.Potulicka: *Ramy teoretyczne liberalno-demokratycznej koncepcji edukacji obywatelskiej* [en:] E.Malewska, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie*, Kraków 2002, pp.315–316.

klerigsistemoj organizataj de ŝtatoj.¹ En la XX-a jarcento, civita edukado iĝis ankoraŭ multe pli populara, ĉar kreskis graveco de demokratia ideologio; danke al popularigo de amasa balotado civitanoj akiris eblecon partopreni en publika vivo; en multaj landoj plifirmiĝis sento de nacia aŭ ŝtata aparteno.²

Nuntempajn ideojn, idealojn kaj celojn de civita edukado, eblas listigi en jenaj areoj de problemoj:

- kono de cirkonstancoj kaj reguloj agadi por komuna celo kaj bono;
- idealoj kaj kutimoj de morala agado ligita kun intereso de individuoj kaj grupoj;
- scio agadi por bono de sociaj institucioj (ekz. lernejo) kaj ekster ili;
- konscio pri kunrespondeco pri si mem kaj pri grupo al kiu oni apartenas;
- konscio kaj kompreno, ke grandaj grupoj (ekz. popolo, nacio) postulas lojalecon, sciojn kaj pretecon publike servi al ili;
- konscio pri avantaĝoj de aparteno al socio;
- preteco multobligi bonon de popolo pere de forigado de malbono kaj eraroj;
- aktivado por komuna progreso.³

Ĝenerala celo de tradicie komprenata civita edukado estas do preparo de civitanoj (ĉefe junaj) al ligita kun ŝtataj intereso partopreno en vivoj de socioj loka, nacia kaj supernacia. Pro tio, agado de oficialaj institucioj de edukado estas ligitaj kun intereso kaj prioritatoj de registaro. Lernejoj programoj enhavas temojn ligitajn kun civitaj aferoj en perspektivo de regiono, lando kaj mondo, kaj montras reciproke interdependadon de homoj en

diversaj kondiĉoj. Danke al tio, partoprenantoj de procezo de edukado iom post iom akiras konscion esti civitano de mikroregiono (eta patrujo), makroregiono (lando kun ĝiaj eksterkaj interŝtataj ligoj), kontinento kaj mondo.

Kiam la perspektivoj loka kaj nacie-ŝtata perdas sian gravecon kaj pli grava iĝas universala homara perspektivo, tiam en edukado oni kreas identon de homo kiel konscia partoprenanto de globala sistemo, kiu ne plu estas pasiva observanto, sed aktiva civitano de la mondo, respondeca utiliganto de natura medio, kiu identiĝas kun la homaro. Tiel eblas transpaŝi limojn de loka kaj nacia socioj, samtempe respektante aŭtonomion de individuoj, grupoj kaj kulturoj, kio estas ligita kun akirado de scio kaj respekto al la kulturoj. Danke al tiu ĉi edukado aperas individua civita kulturo, kiu implikas individuojn kaj grupojn en civitajn sociojn.¹

* * *

Laŭ Zygmunt Komorowski: „*Same kiel plenkreskuloj kreantaj novajn familiojn ne ĉesas esti membroj de «familioj de origino», kaj iliaj novaj roloj ne ekskludas la antaŭajn - tiel apartenon kaj partoprenon en vivo de iu pli granda socikultura tutaĵo eblas ligi kun vivo en aliaj socioj kaj kulturoj.*”² En tiu ĉi procezo riĉiĝas homa idento, kiu danke al transpaŝado de limoj inter kulturaj kaj etnaj medioj, dinamike akiradas novajn trajtojn. Pro tio oni povas nomi ĝin interkultura idento.

Interkultura idento estas komplika, ŝanĝema kaj pluraspekta konstruaĵo, en kiu renkontiĝas elementoj de persona, individua sistemo de valoraĵoj kun centraj valorajoj de grupo, al

¹ M.J.Adameczyk, A.Ładyżyński: *Edukacja...*, op.cit., p.154–156; H.A.Giroux: *Teoria krytyczna i racjonalność w edukacji obywatelskiej* [en:] Z.Kwieciński, L.Witkowski (org.): *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach*, Warszawa 1993, pp.103–139.

² M.Cylkowska-Nowak: *Edukacja obywatelska w szkołach Wielkiej Brytanii, Francji i Polski* [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie...*, op.cit., p.161.

³ K.Przyszczykowski: *Edukacja...*, op.cit., p.123.

¹ D.Kubiak-Pokrzywniak: *Model obywatela w wybranych koncepcjach zachodniej myśli pedagogicznej* [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie...*, op.cit., pp.242–243; S.J.Rittel: *Strategie edukacji obywatelskiej.Założenia projektowania* [en:] E.Malewska, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika...*, op.cit., pp.329–330.

² Z.Komorowski: *Rozważania o wielokulturowości*, “Kultura i Społeczeństwo”, No 2/1974, p.98.

kiu la individuo apartenas. Ĉar fontoj de idento estas ĉiuj gravaj socikulturaj kunteksto, tial interkultura idento estas fenomeno dinamika, senĉese disvolviĝanta en tempo kaj medioj, malfermita je senfinaj kreaĵoj.¹ La sola senŝanĝa elemento de interkultura idento estas aparta homo mem - la esenca valorado de vivo.

Kompreneble en nuntempa edukado tute ne temas pri kreado de „nova homo” (kiel en modernismaj ideologioj), ĉar ĉiu vizio de homo pli bona ol siaj antaŭuloj, pli saĝa kaj pli klera, pli konscia kaj pli bone preparita al vivo en socio ktp., estas pli malpli utopia. Ĉiun epokon karakterizas ja specifaj ecoj kaj idealoj, do projektado de edukado ĉiam estas nepre ligita kun tempo kaj loko, kun variaj cirkonstancoj de ili. Pro tio, la priskribitaj ĉi supre procezoj kaj fenomenoj estas objekto de interesiĝo de pedagogoj-humanistoj, kiuj perceptas edukadon ne kiel devon, aŭ taskon por realigi, sed kiel fakton, kiu objektive okazas kaj en kiu la plej gravaj estas realaj bezonoj kaj ebloj de homo. En humanisma eduka agado estas spaco por agnosko de homa libereco kaj indivueco en iuj ajn sociaj cirkonstancoj. - La sola problemo estas, ĉu tiu ĉi ideo estas reala kaj kion fari, por ke ĝi ne iĝu nur plia utopia idealo. Pro tio multaj sciencistoj, esplorante kaj analizante realon de edukado, penas trovi kiel eble plej taŭgajn solvojn de problemoj kaj tiel respondi je sociaj atendoj.

2. Interkultura pedagogio – de eduka praktiko ĝis scienca subdisciplino

En faka, scienca literaturo, didaktikaj materialoj kaj en oficiala, formala eduka agado oni perceptas interkulturan pedagogion kiel:

- praktikon – reale realigatan agadon kun ĝia kunteksto de loko kaj tempo;

- sciencan subdisciplinon – dinamike disvolviĝantan, detalan pedagogion, kiu posedas propran objekton de intereso, sistemon de nocioj kaj metodologion.

Etapoj de disvolviĝo de interkultura pedagogio kiel subdisciplino estas litigitaj kun ŝanĝoj en eduka praktiko kaj kun evoluo de interdisciplina kunlaboro en sociaj sciencoj. Karakteriza en tiu ĉi procezo estas ŝanĝo de aliro al objekto de esploroj, de makrokultura perspektivo al mikrokultura perspektivo - kaj en metodologio: de modelo unudisciplina al modelo plurdisciplina.

Ne enkalkulante unuopajn publikaĵojn pri lokaj problemoj de klerigado de eksterlandanoj, oni povas diri, ke komenco de scienca pripensado pri edukado kaj klerigado en perspektivo de kultura diverseco estas ligita kun laboroj de usona *Bureau for Intercultural Education* (Buroo por Interkultura Edukado). Ĝi estis kreita en 1939 post kunigo de du institucioj funkciaj de kvin jaroj en Universitato Columbia: *Service Bureau for Education in Human Relations* (Serva Buroo por Edukado je Interhomaj Rilatoj) kaj *Service Bureau for Intercultural Education* (Serva Buroo por Interkultura Edukado). La iniciato aperis danke al membroj de *Progressive Education Association* (Asocio de Progresiga Edukado) - interalie danke al Rachel Davis DuBois (ĉefa iniciatintino kaj pionirino de interkultura edukado en Usono) kaj al medio de juda minoritato, kiu finance subtenis la institucion kaj realigadon de ĝiaj projektoj.

Celo de agado de la institucio estis helpi al geinstruistoj kaj gelaboristoj de administrejoj de 50 lernejoj en Novjorko, kreadi kaj realigadi programojn de interkultura edukado, klerigadi instruistojn kaj science esploradi interhomajn rilatojn en urbocentroj - precipe rilate al tensioj kaj konfliktoj pro kultura diverseco. En 1943 William E. Vickery kaj Stewart G. Cole publikigis libron *“Intercultural Education in American Schools”* (Interkultura edukado en usonaj lernejoj) - la unuan volumon en

¹ J. Nikitorowicz: *Wartości...*, op.cit., p.9.

serio de publikaĵoj de la Buroo pri interkultura edukado.¹ Oni opinias, ke ĝuste tiu ĉi verko komencigis usonan kaj anglalingvan debaton pri problemoj de kultura diverseco en klerigado. Pro diversaj kialoj, la Buroo iom post iom limigadis sian aktivadon kaj fermiĝis en 1954.

Post fino de la dua mondmilito, tiu ĉi temo foje aperadis dum studoj pri personeco (ofte kiel nur flanka temo) en Universitato Columbia. Poste ĝi reaperis danke al George P. Murdock kaj John Whiting, kiuj en Universitato Yale direktis antropologiajn hologeismajn esplorojn (ang. *hologeistic studies*) pri renkontoj kaj kontaktoj inter kulturoj (civilizoj).² Ili estis ekstensaj, etnologiaj komparaj studoj je grandega skalo, dum kiuj oni esploradis dekojn kaj centojn da homamasoj (socioj). Sekvis ilin intensaj, enprofundigitaj studoj de unu aŭ kelkaj kulturoj, kiujn oni analizadis en perspektivo de iu specifa trajto. Simila aliro aperis tiam ankaŭ en laboroj de transkulturaj psikiatroj kaj psikanalizistoj.³

Esploroj de kultura diverseco en edukado aperis en usonaj sociaj sciencoj meze de 60-aj jaroj de XX-a jarcento, kiam iĝis pli firma kunlaboro de pedagogoj kaj antropologoj. En 1975 en San Francisco estis organizita simpozio pri rilatoj inter multkultureco kaj edukado, danke al kio aperis la menciitaj supre programoj de multkultura edukado.⁴

En Eŭropo, laŭ M. Abdallah-Pretceille la unuaj signoj de interkultura aliro al problemoj de kultura diverseco, aperis meze de 60-aj jaroj de XX-a jarcento en Svislando, en medio de

---

¹ W.E. Vickery, S.G. Cole: *Intercultural Education in American Schools; Proposed Objectives and Methods*, New York 1943. – Ĝi estis la unua numero en la serio “Bureau for Intercultural Education Publications. Problems of Race and Culture in American Education”.

² Projektoj de esploroj “Human Relations Area Files” (HRAF) kaj “Yale's Cross-Cultural Studies” (YCCS).

³ M. Mauviel: *Qu'appelle-t-on études interculturelles en sciences humaines et en sciences de l'éducation? Esquisse d'un état de la question* [en:] C. Clanet (org.): *L'interculturel en éducation et en sciences humaines*, Toulouse 1985, vol.1, p.5.

⁴ M. Mauviel: *Qu'appelle-t-on..., op.cit.*, p.3.

psikologoj. Tiam Jean Piaget publikigis artikolon pri bezono kaj graveco de komparaj esploroj en genetika psikologio.¹ Oni opinias, ke tiu ĉi teksto signas naskiĝon de interkultura psikologio. Radikoj de interkultura pedagogio en eŭropa medio kuŝas do en aperantaj meze de 60-aj kaj 70-aj jaroj verkaĵoj el psikiatrio kaj interkultura psikologio, en studoj de antropologio (eduka, hologeisma, kognitiva, psikologia, simbolisma), etnometodologio, teorio de komunikado (ĉefe interkultura komunikado) kaj lingvistiko (interferaĵoj kaj lingvaj kontaktoj).

Ankaŭ tiam aperis rompoj inter medio de anglalingvaj fakuloj ĉerpantaj el usonaj spertoj, kaj inter sciencistoj el medio de franclingvanoj. La disigo de vojoj de esplorado okazis ne nur pro terminologiaj kialoj, sed ankaŭ pro diferenca aliro al problemoj de interdependoj inter lernejo kun ĝia medio kaj kleriga politiko de ŝtato. En Usono oni opiniis, ke lernejo danke al specifaj programoj kaj politiko de registaro, povas memstare solvi problemojn de gelernantoj venantaj el kulturaj minoritatoj. En eŭropa aliro (en kiu pli kaj pli forte gravis opinioj de franclingvaj sciencistoj), oni klare substrekadis interdependojn inter kulturo, socia situacio, loko de familioj en lerneja medio kaj inter lerneja sukceso de gelernantoj (ĉefe venantaj de grupoj soci-ekonomie malfavorataj kaj subigitaj de dominanta kulturo).²

En la 70-aj kaj 80-aj jaroj de XX-a jarcento, sciencaj esploroj en firmiĝanta modelo de nova pedagogia subdisciplino, estis ligitaj kun jenaj temoj:

- kultura diverseco kaj rilatoj inter kulturoj;³

---

¹ J. Piaget: *Nécessité et signification des recherches comparatives en psychologie génétique*, “International Journal of Psychology”, No 1/1966, pp.3–13.

² Detale pri historio de interdisciplina scienca diskurso, kiu kreis bazojn de la nuntempa interkultura pedagogio - M. Mauviel: *Qu'appelle-t-on..., op.cit.*, pp.4–20.

³ Pli vaste: F.X. Cuche: *La revendication interculturelle. Colloque CLAP: Vers une société interculturelle*, Paris 1983; J.R. Ladmiral, E.M. Lipiansky: *La communication interculturelle*, Paris 1989; M. Mauviel: *La communication interculturelle – constitution d'une nouvelle discipline. Colloque UNESCO*, “Phénomènes d'acculturation et de déculturation dans le monde

- idento, lingvo, tensioj kaj konfliktoj pro diferencoj - rigardataj ĉefe en dukultura perspektivo;¹
- socia laboro en kulture diversigitaj medioj (cirkonstancoj, metodiko, klerigado de laboristoj ktp.);²
- enmigrintoj, infanoj kaj gejunuloj venantaj el familioj de enmigrintoj;³
- klerigado de eksterlandaj laboristoj kaj de iliaj infanoj;⁴
- klerigado de geinstruistoj kaj geedukistoj por edukado en kondiĉoj de kultura diverseco;¹

---

contemporain”, No 2/1980; *idem*: *Vers une solution éducative à l’ethnocentrisme, la communication interculturelle*, “Recherche, Pédagogie, Culture”, No 1/1980; R.Preiswerk: *Le savoir et le faire. Relations interculturelles et développement*, Paris 1975; V.Segalen: *Essai sur l’exotisme. Une esthétique du divers*, Paris 1978; M.Sherif: *Des tensions intergroupes aux conflits internationaux*, Paris 1971.

¹ Pli vaste: S.Abou: *L’identité culturelle. Relations interethniques et problèmes d’acculturation*, Paris 1981; G.Michaud (org.): *Identités collectives et relations interculturelles*, Bruxelles 1978.

² Pli vaste: M.Cohen-Emerique: *Choc culturel et relations interculturelles dans la pratique des travailleurs sociaux. Formation par la méthode des incidents critiques*, “Cahiers de sociologie économique et culturelle”, No 2/1984, pp.183–211; H.Malewska, C.Cachon: *Le travail social et les enfants de migrants. Racisme et identité, recherche-action*, Paris 1988; E.Regnauld: *Projet de formation interculturelle des travailleurs sociaux*, “Cahiers du CERESI”, No 2–3/1989, pp.99–109.

³ Pli vaste: R.Benattig: *Insertion des immigrés et cohabitation interculturelle. Recueil et évaluation d’expériences*, Paris 1986; M.Llaumett: *Les Jeunes d’origine étrangère. De la marginalisation à la participation*, Paris 1984; H.Malewska (org.): *Crise d’identité et déviance chez les jeunes immigrés*, Paris 1982; M.Oriol: *Les cultures en mouvement. Dialectiques interculturelles et dialectiques intraculturelles. Propos épistémologiques à l’écoute des immigrés*, Nice 1978; A.Sayad: *Les Usages sociaux de la culture des immigrés*, Paris 1978.

⁴ Pli vaste: M.Abdallah-Pretceille: *Des enfants non-francophones à l’école: quel apprentissage? Quel français?*, Paris 1982; H.Bastide: *Les Enfants d’immigrés et l’enseignement français*, Paris 1982; H.Malewska-Peyre: *Les enfants de migrants et l’école*, Grenoble 1984; A.de Peretti: *Pour une école plurielle*, Lausanne–Paris 1987; L.Porcher: *Éducation des enfants de migrants: une pédagogie interculturelle sur le terrain*, Strasbourg 1979.

- sinteno de sociaj sciencoj (ĉefe de sciencoj pri edukado) al kultura diverseco en klerigsitemo.²

Dum en kleriga politiko regadis multkultura kaj interkultura modeloj (depende de medio), en pedagogio komence oni parolis ĉefe pri enkonduko de infanoj de enmigrintoj en edukistemojn kaj pri garantio de ilia lerneja sukceso (ekz. ĝi estis unu el diskuttemoj de laborgrupoj en Konsilantaro de Eŭropo). De pedagogoj oni atendis priskribon de kondiĉoj kaj cirkonstancoj de eduka agado adresata al infanoj de enmigrintoj, substrekante ke ili havas rajton kaj devas havi eblecon konservi propran identon kaj valoraĵojn de propraj kulturoj. Post mallonga tempo oni riĉigis la esplorojn per temoj ligitaj kun tensio inter postuloj de lernejoj (aŭ pli larĝe: de institucioj de kleriga sistemo), kaj postuloj de familioj kaj bezonoj de gelernantoj mem.³

Nuntempe interkultura pedagogio estas scienca subdisciplino, kiu okupiĝas pri problemoj de edukado de individuoj kaj grupoj kulture diversigitaj. Ĝi analizas strukturojn de procezoj de edukado en perspektivo de socia sistemo. Bazoj de interkultura pedagogio havas interdisciplinan karakteron kaj estas ligitaj nature ne nur kun specifaj sciencoj pri edukado, sed ankaŭ kun antropologio, sociologio, psikologio, lingvistiko, historio kaj aliaj sciencaj disciplinoj. Karakterizas ilin konscio pri pluraj

---

¹ Pli vaste: J.-C.Durand, B.Tunidis-Durand: *Quelle formation pour les enseignants?*, “Cahiers de CERESI”, No 2–3/1989, pp.133–142; L.Porcher: *Éducation des travailleurs migrants en Europe. L’interculturalisme et la formation des enseignants*, Strasbourg 1981; M.Rey: *Former les enseignants à l’éducation interculturelle?*, Strasbourg 1983.

² Pli vaste: M.Abdallah-Pretceille: *La pédagogie interculturelle*, Paris 1986; C.Clanet (org.): *L’interculturel en éducation et sciences humaines*, Toulouse 1985, vol.1–2; X.Couillaud: *De la “culture...”, op.cit.*; J.Demorgon: *L’exploration...”, op.cit.*; R.Dinello, A.-N.Perret-Clermont: *Psycho-pédagogie interculturelle*, Fribourg 1987; Ch.Fitouri: *Biculturalisme, bilinguisme et éducation*, Neufchâtel 1983; H.Hannoun: *Les ghettos...”, op.cit.*; M.Rey (org.): *Une pédagogie interculturelle*, Berne 1984; *idem*: *D’une logique mono à une logique de l’inter. Pistes pour une éducation interculturelle et solidaire*, Genève 1996; *idem*: *Recueils d’informations sur les opérations d’éducation interculturelle en Europe*, Strasbourg 1983.

³ Pli vaste: L.Porcher: *Éducation des enfants...”, op.cit.*

perspektivoj de analizo kaj pri pluraj kontekstoj de analizataj objektoj.¹

En metodologio de interkultura pedagogio ekzistas aliroj multkultura, aŭ interkultura, ligitaj kun specifaj medioj de sciencistoj. Ĝuste pro tio estas malfacile difini iun komunan epistemologian esencon de interkultura pedagogio. Tamen ĝenerale oni povas diri, ke ĝiajn bazojn difinas rilatoj de Mi (individua, aŭ grupa) kun aliaj - ĉefe kun Diferenculoj/Fremduloj. Kulturo kaj etno de Diferenculoj/Fremduloj estas por Mi gravaj subjektoj de observado, analizado, konfrontado kaj de sociaj sekvoj de ili (komunikado, dialogo, interagado, tensioj, konfliktoj ktp.). Oni povas priskribi tiujn ĉi procezojn en diversaj perspektivoj (individua, grupa) kaj en diversaj kuntekstoj (politike-ideologia, historia, kompara ktp.). La analizoj povas rilati kaj al subjektoj kaj al objektoj de edukaj fenomenoj en diversaj cirkonstancoj. Ne ekzistas do unu firme difinita subjekto de interkultura pedagogio. En diversaj kuntekstoj eblas nur rimarki areojn de problemoj.²

Karakteriza trajto, kiu diferencigas interkulturan pedagogion de naciaj pedagogioj estas, ke naciaj pedagogioj ĉiam direktas kontraŭ iu, aŭ iun protektas. En interkultura pedagogio jam pro dialektikaj kialoj ne eblas kontraŭstaro, aŭ atako. La plej oftaj areoj de problemoj en interkultura pedagogio estas:

- idento (kultura, etna, interkultura) - kreado de ĝi, ligita kun ĝi karakteriza personeco, sintenoj, stereotipoj, antaŭjuĝoj, tensioj, konfliktoj (precipe inter minoritatoj kaj aliaj grupoj), instruado/lernado percepti, kompreni kaj akcepti diferencojn;
- ekzisto de klare apartigitaj kulturaj grupoj kaj konsekvencoj de tiu ĉi fakto;
- kultura apudlimo en kunteksto de multkultureco kaj interkultureco (ĝia karaktero, grandeco, problemoj, perspektivoj ktp.), intranacieco kaj internacieco; okazantaj en apudlimoj procezoj de reciproka interagado de kulturoj (ekz.

¹ M.Abdallah-Preteille: *Vers une...*, op.cit., p.127 kaj sekvaj.

² *Ibid.*, p.140 kaj sekvaj.

prunteprenado de valoraĵoj, asimiligo, integriĝo, marĝenigo, ekskludo, diskriminacio, transdonado de kultura heredaĵo) kaj konsekvencoj de tiuj ĉi procezoj al individuoj kaj grupoj; faktoroj, kiuj mildigas aŭ forigas malfacilaĵojn en interkultura komprenado, kaj kiuj faciligas ĝin; dialogo - ĝiaj kondiĉoj kaj procezo;

- sekvoj de migrado de homoj de unu kultura medio al alia (ekz. serĉantoj de laboro, turistoj, sportistoj, membroj de familioj havantaj parencojn en diversaj landoj);
- socia, kleriga, eduka ktp. politiko de diversaj institucioj, adresata al kulturaj minoritatoj; stato kaj perspektivoj de enmigrintoj, de iliaj infanoj kaj de akceptantaj ilin socioj en rilatoj kun ili; situacio de individuoj kaj grupoj diskriminataj pro kulturaj diferencoj; rajtoj de minoritatoj (kulturaj, sociaj ktp.);
- rilatoj inter kulturoj tradiciaj kaj aliaj kulturoj (ekz. postmodernisma, virtuala, nacia);
- situacio de sistemo de klerigado kaj de ĝiaj elementoj en kultura diverseco; signoj de stereotipoj kaj antaŭjuĝoj en lernolibroj, amaskomunikiloj, literaturo ktp.; politika korekteco; kaŝitaj programoj de edukado kaj aliro al kultura diverseco en oficialaj lernejoj; interna kultura diverseco en lernejoj; akceptado/malakceptado de kultura idento de gelernantoj kaj geinstruistoj; preparado de geinstruistoj kaj geedukistoj al laboro en kulture diversigitaj medioj; edukaj agadoj (temoj, metodiko) kaj iliaj sekvoj en formala kaj malformala edukado multkultura kaj interkultura.¹

De unu flanko, pripensoj en interkultura pedagogio okazas en tre alta nivelo de ĝeneraleco. De dua flanko, karakterizas ĝin ekstrema dinamismo kaj interna, tre detala diserigo kaj neceso de ĉiufaj precizigo de kultura kunteksto de analizataj aferoj. Necesas tiam nepre konsideri edukajn tradiciojn kaj psikesociajn

¹ Pli vaste: P.Denoux: *La recherche interculturelle en France* [en:] M.Abdallah-Preteille, A.Thomas (org.): *Relations et apprentissages interculturels*, Paris 1995, pp.161-173.

kondiĉojn de partoprenantoj de analizataj procezoj, politike-ekonomiajn cirkonstancojn de iliaj medioj - ĉefe, kiam la esploroj koncernas konfliktojn. Detaleco de la pripenso kreskas laŭ limigo de analizata areo, ĉar tio permesas rimarki specifajn individuajn trajtojn de elektita familio, aŭ persono.¹

Pierre Dasen kaj Jean Retschitzki rimarkas en esploroj de kultura diverseco du komplatiĝantajn sin reciproke alirojn:

- studoj de situacioj karakterizaj en difinita areo (kun ebla komparado de funkciaj tie kulturoj kaj etnoj);
- studoj de interagado de individuoj kaj grupoj en diversaj situacioj, ligitaj kun ili fenomenoj kaj sekvoj.²

Priskribante esplorojn dum internacia kunlaboro de sciencistoj, oni foje utiligas anglalingvajn nociojn „*cultural studies*”, aŭ „*cross-cultural studies*” (komparaj esploroj, aŭ esploroj en multkultura aliro) kaj „*intercultural studies*” (esploroj en interkultura aliro).³ Tamen pro terminologiaj diskutoj inter diversaj medioj, tiuj ĉi nocioj estas relativaj kaj ofte erarigaj.

Manko de terminologia unueco, plureco de kunteksto, ne ĉiam efika kunlaboro de sciencistoj kaj instruistaj medioj ktp., permesas prognozi, ke interkultura pedagogio pli malpli dinamike evoluados en diversaj direktoj, malgraŭ interna krizo karakterizanta ĝin jam de origino. Perspektivojn de tiu ĉi evoluo pritaksis Gaston Mialaret:

„En tiu ĉi sfero necesas rimarki inflacion de nocioj; necesas forigi de mitoj popularajn banalaĵojn, kiujn oni akceptadas kiel absolutajn veraĵojn, kvankam ili ne havas sence en kunteksto de

*nuntempa diverseco de situacio, pro historiaj kaj geografiaj faktoroj. Necesas prezenti multe pli detalajn analizojn de konceptoj de kulturo, multkultureco, interkultureco... kaj nur tiam provi prepari modelojn de praktikaj solvoj de problemoj. Atendas ilin geinstruistoj, gepatroj kaj personoj, kiuj administras sistemon de klerigado.”*¹

3. Universala lingvo kiel ilo de interkultura edukado

3.1. Lingva bazo de dialogo

Brian Groombridge opinias, ke komunikado estas kreado, ricevado, dividado kaj interŝanĝado de informoj, sentoj kaj signifoj.² Tiu ĉi procezo postulas de komunikanto konscion kaj intencan transmetado de informoj, kaj de ricevanto de la informoj postulas kapablon percepti sence de komunikaĵo. Se komunikado okazas sen problemoj, ĝi iĝas rimedo de disvolvado de individuoj kaj grupoj, kaj de iliaj socia kaj kultura integriĝo. Unu el specoj de komunikado estas ĝuste la komunikado integrita, danke al kiu okazas alproksimigo de fremdaj kulturoj kaj etnoj. Ĝi permesas eviti altan nivelon de streĉoj kaj timoj. Ĝi helpas al kreado de siaspeca „plia kulturo”, tio estas de la stato, en kiu ĉiu el la partoprenantoj de komunikado konservas propran identon kaj samtempe reciproke interŝanĝas informojn pliriĉiĝante, sen perdi ion ajn, malgraŭ ekzistantaj diferencoj.³ Por ke tia situacio ekzistu, estas necesa lingvo, kies karaktero en kiel eble plej alta nivelo permesus evitadi miskomprenojn kaj

¹ F.Ouellet: *L'éducation interculturelle. Essai sur le contenu de la formation des maîtres*, Paris 1991, pp.81–114.

² P.Dasen, J.Retschitzki: *Recherches interculturelles* [en:] ARIC: *Socialisations et cultures. Actes du premier colloque de l'ARIC "Socialisations"*, Toulouse 1989, pp.9–10.

³ R.Miguel: *La comparaison interculturelle. Logique et méthodologie d'un usage empiriste de la comparaison*, Montreal 1977; B.Troade: *Approches culturelle et interculturelle comparative: vers une intégration de paradigmes complémentaires*, Actes du VIIIème Congrès de l'Association pour la Recherche Interculturelle (ARIC) Université de Genève – 24–28 septembre 2001; www.unige.ch/fapse/SSE/groups/aric (10.02.2007).

¹ G.Mialaret: *La multiculturalité...*, op.cit., p.249.

² B.Groombridge: *Komunikowanie*. [en:] P.Lengrand (org.): *Obszary permanentnej samoedukacji*. Warszawa 1995, p.53.

³ J.Nikitorowicz: *Od podmiotowości do międzykulturowości i z powrotem. Próba interpretacji niektórych perspektyw teoretycznych*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Cieszyn 2001, pp.22-23; A.Tyszka: *Rozmowa kultur*, [en:] A.Kapciak, L.Korporowicz, A.Tyszka (org.): *Komunikacja międzykulturowa. Zbliżenia i impresje*. Warszawa 1995, p.21.

reciproke alproksimigadus la patroprenantojn de la procezo, ebligante ilian konatiĝon kaj faciligante ĝin. Tiucele necesas klareco, simpleco kaj samtempe riĉeco de la lingvo, ebliganta transmeti komplikajn ideojn.¹

Laŭ Peter L.Berger kaj Thomas Luckmann: „*Ĉiutaga vivo estas precipe la vivo kun lingvo kaj per lingvo, kiun oni uzadas kun aliaj homoj. Tial do komprenado de la lingvo estas ege grava, ĉar sen ĝi oni ne komprenus ĉiutagan realon.*”² Manko de dialogo kaŭzas malstabilecon de socia kunvivado, aperigas miskomprenojn, konfliktojn ktp. La dialogon ne eblas funkciigi sen antaŭa trovo de komuna (laŭvorte kaj alegorie) lingvo, kiu estus la ĉefa ilo de komunikado kaj ankaŭ nemankebla rimedo de edukado.

Danke al uzado de lingvo homo povas transpaŝi ekster sian individuan sperton, ĉar lingvo ebligas pliriĉigadon de propra realo pere de pli detala rigardo al ceteraj, ĝis nun fremdaj elementoj de realo. Helpe de lingvo eblas ekkonadi aliulajn mondojn kaj tiamaniere paŝo post paŝo konstrui universalan komprenon. Nuntempe en diversaj kulturoj ĉiam pli ofta iĝas kutimo uzi pli da lingvoj krom la lingvo de majoritato.³

Kulturana diferencigon de medio nature sekvas plurlingveco de ĝia loĝantaro - kaj temas ne nur pri parolaj lingvoj. En interkultura kaj interetna komunikado tre gravaj estas ankaŭ sociaj ritoj kaj kulturaj modeloj. Al ili aldoniĝas simbolaj, malparolaj signaloj (fizika kontakto, gestoj, mienoj, signifoplenaj rigardoj ktp. - aŭ manko de ili), kaj signaloj anstataŭantaj parolon

---

¹ Informoj en tiu ĉi ĉapitro estas ĉerpitaj el: P.P.Grzybowski: *Interkultura edukado en Eŭropo kaj la ideo de Internacia Lingvo*. [en:] *Almanako Lorenz*. Rio de Janeiro 2000, pp.53-70; P.P.Grzybowski: *Materialoj pri Esperanto-kulturo. Lingvo kaj Movado*. Bydgoszcz 1999; P.P.Grzybowski: *Wspólny język - utopia, czy nadzieja edukacji międzykulturowej?* [en:] T.Lewowicki, J.Urban, A.Szczypka-Rusz (org.): *Język, komunikacja i edukacja w społecznościach wielokulturowych*. Cieszyn - Warszawa 2004, pp.319-332.

² P.L.Berger, T.Luckmann: *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*. Warszawa 1983, p.72.

³ W.Burszta: *Antropologia...*, op.cit., pp.62-77.

(silento, ĝemoj, onomatopeoj, rido ktp.). Ĉiuj kreaĵoj de kulturo posedas tiusence informan valoron kaj socian sencon.¹

Lingvo estas do la rimedo de kreado de idento kaj samtempe dum dialogo la ilo de interŝanĝo de kulturaj valoroj kaj modeloj. En tiu ĉi konteksto ege grava estas elekto de lingvo de edukado, ĉar kun ĝi estas ligita specifa kulturo, kies celojn ĝi respeguladas.² Ne gravas, ĉu la lingvo estas natura, ĉu artefarita - grava estas ĝia praktika utileco kaj efikeco kiel ilo de komunikado.

En interlingvistiko oni indikas jenan **tiparon de artefaritaj lingvoj**:

- **lingvoj aprioraj** - vortprovizo estas kreita el vortoj artefaritaj surbaze de iuspeca (ekz. logike-filozofia) klasado de nocioj; plejparte ĝi estas subjektiva (ekz. „filozofiaj” lingvoj en la XIX-a jarcento, *globako, unilingva*);
- **lingvoj aposterioraj** - kreitaj surbaze de jam ekzistantaj, precipe naturaj lingvoj:
  - simpligitaj naciaj lingvoj - ilia vortprovizo estas ĉerpita el naciaj lingvoj, kiel la latina, aŭ la angla; gramatiko baziĝas sur tiu ĉi de natura lingvo, sed estas multe simpligita (ekz. *Basic English, latino sine flexione*);
  - naturalismaj - kiel eble plej proksimigitaj al naturaj lingvoj, ĉefe la romanikaj; ili konservas ortografiajn kaj etimologiajn tradiciojn, sed mankas en ili memstara vortprovizo (ekz. *occidental, interlingua*);

---

¹ D.Picard: *Communication interculturelle et rituels sociaux*. [en:] J.Demorgon, E.M.Lipiansky (org.): *Guide de l'interculturel en formation*. Paris 1999, pp.124-140; A.Triantaphyllou: *Comment communiquer sans connaître la langue de l'autre: analyse des échanges éducatifs européens*. [en:] M.Abdallah-Pretceille, L.Porcher (org.): *Diagonales de la communication interculturelle*. Paris 1999, pp.73-95.

² W.Burszta: *Antropologia...*, op.cit., p.62. - Pli vaste: C.Leray: *Langues de culture et langue(s) d'enseignement(s) dans une éducation interculturelle*. [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. Paris 2001, pp.149-153.

- memstaraj (malfilozofiaj) - memstara vortprovizo, kvankam bazita sur „natura” leksiko; gramatiko tre simpla kaj plej ofte apriora (ekz. *Esperanto*, *ido*, *neo*);
- miksitaj (ekz. *medial*).¹

Por pli detaligi la aferon en kunteksto de internacia kaj interkultura komunikado, estas utiligataj ankaŭ jenaj nocioj:

- **lingvo internacia** - komuniksistemo kutime funkcia (foje nur periode), pli natura ol artefarita, taŭga por universala uzado, sed plej ofte uzata nur en kulture specifaj kaj etnaj medioj, aŭ sur limigitaj teritorioj; ofte ĝi estas la rimedo de politiko de superado, fare de reganta majoritato;
- **lingvo universala** - virtuala aŭ reale funkcia sistemo de potenciale universala komunikado, pli artefarita ol natura; kutime baziĝanta sur neŭtrala, universalisma, humanisma ideologio; pluraj tiuspecaj projektoj estas utopiaj kaj nur malvaste akceptataj pro ekz. malvasta utileco; la aliaj estas akceptataj pro ekz. pozitiva aksiologio, aŭ praktikeco, kaj danke al tio oni uzadas ilin.

Internacia lingvo potenciale povus iĝi universala, sed pro kulturaj, politike-ideologiaj, historiaj kaj sociaj limigoj, tio ĉi estas tre malfacila. Nur ekde la XVIII-a jarcento oni kompilis ĉirkaŭ 600 tiuspecajn projektojn kun diversaj destino, ideologio kaj uzebleco.² La plej konataj aŭtoroj de la projektoj estas: Francis Bacon, Klaudius Galenus, Józef Hoene-Wroński, René Descartes, Ramon Lullo, Thomas Morus, Izaak Newton, Nostradamus, Johann Martin Schleyer, Jean-François Sudre kaj Emanuel Swedenborg.³

¹ M.Jurkowski: *Od wieży Babel do języka kosmitów*. Białystok 1986, pp.146-147.

² Pli vaste: P.Burney: *Les langues internationales*. Paris 1962, pp.20-23; M.Pei: *One language for the world*. New York 1958.

³ Pli vaste: L.Couturat, L.Leau: *Histoire de la langue universelle*, Paris 1903; J.Muszyński: *Zarys historii języków międzynarodowych a językoznawstwo*. Łódź 1947; C.Piron: *Communication linguistique - à la recherche d'une dimension mondiale*. Paris 1992; V.Varankin: *Teorio de Esperanto. Helpilo por superaj Esperanto-kursoj*. Saarbrücken 1977, pp.6-7.

Al naturaj internaciaj lingvoj apartenas ekz. la greka, la latina, la franca, la angla kaj kelkaj tribaj lingvoj. La greka, la latina kaj la franca estis internaciaj lingvoj nur periode kaj sur limigitaj teritorioj, kio dependis de kulturaj, sed precipe socipolitikaj cirkonstancoj, ofte devigaj por subbatitaj popoloj. La angla estas tipa nuntempa internacia lingvo de difinitaj medioj (ekz. uzantoj de Interreto). Ĝi tamen neniam iĝos universala, ĉar ĝi estas tro malfacile lernebla (aperas en tro multaj variaĵoj kaj dialektoj; posedas plursencan, malprecizecan vortprovizon; estas malfacile prononcebla ktp.) kaj precipe tro forte ligita kun anglosaksona kulturo, kio igas ĝin malneŭtrala. Post la usonaj invadoj en Irako kaj Afganio, foje ĝi estas perceptata kiel ligita kun agreseca usonigado kaj globaligo, kultura imperialismo ktp.¹

La plej malmulte diskutvekaj rilate ilian internaciecon estas artefaritaj lingvoj de komputila programado (ekz. *Pascal*, *Fortran*, *Algol*, *Lisp*), relative ofte uzataj en publikaj klerigsistemoj.² De iu tempo, precipe en skandinaviaj landoj populara iĝis ankaŭ *interlingua*, utiligata kiel lingvo-ponto aŭ la enkonduka lingvo, helpanta en instruado de la latina, la franca, aŭ la hispana.³

La plej grandan popularecon kaj socian akcepton respeguliĝantan en amasa uzado en diversaj kulturoj kaj medioj, atingis la **proponita de Ludwik Lejzer Zamenhof en 1887 jaro, projekto de Esperanto**.⁴

¹ A.Cherpillod: *Espéranto ou Babel: faut choisir*. Courgenard 1995, pp.5-10.

² E.Ruiz Velasco Sanchez: *Autour de l'enseignement des langages artificiels et naturels*. [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. Paris 2001, p.175-191.

³ B.Perucca: *Langues vivantes. l'Europe se met au diapason*. [en:] *Le Monde de l'Education*. No 5/2003, p.75. - Pli vaste: www.interlingua.com. (25.10.2010)

⁴ Pli vaste: M.Boulton: *Zamenhof - Creator of Esperanto*. London 1980; A.Cherpillod: *L.L.Zamenhof - datoj, faktoj, lokoj*. Courgenard 1997; T.Wiśniewski: *Ludwik Zamenhof*. Białystok 1987; M.Ziółkowska: *Doktor Esperanto*. Warszawa 1959.

Esperanto estas lingvo natura (viva kaj disvolviĝanta), aŭtonomia, aposteriora, analitika (preskaŭ nula fleksio, gramatikaj formoj kreataj danke al aldonado de novaj elementoj, ĉefe prepozicioj) kaj aglutina (kun radiko oni kunmetas afiksojn, prefiksojn kaj fleksiajn formojn). Forgesinte ĝian originon, oni povus diri, ke ĝi apartenas al familio de latinidaj lingvoj (tipo franca aŭ itala, venanta de popola latina lingvo), kvankam enhavas prunteprenitajn formojn ĝermanajn (germanajn, anglajn) kaj slavajn - ĉefe rusajn kaj polajn. Statistike en Esperanto-vortaro troviĝas ĉirkaŭ 60% de latinidaj radikoj, 30% ĝermanaj kaj 10% slavaj. Esperantologiaj esploroj pravas, ke el la proponitaj de L.L.Zamenhof en la „Fundamento de Esperanto” 2629 bazaj vortoj, fremdaj al franco estas nur 13% (343 vortoj), al anglo 30% (780), al germano 32% (842) kaj al ruso 60% (1512). La lasta konkludo pli malpli rilatas ankaŭ poŝojn kaj aliajn slavojn.¹ Pluraj novaj vortoj poste adaptitaj kaj akceptitaj de la Akademio de Esperanto, ŝanĝis tiun rilaton profite al pli granda internacieco de la Esperanto-vortaro, kio signifas, ke la lingvo evoluas laŭ moderna maniero, konforma al celoj de ĝia kreinto. Nuntempa Esperanto estas lingvo simpla por lerni kaj praktike ĝin uzi skribe kaj parole. Ĝi estas tia danke al universala vortaro, simplaj, logikaj reguloj de gramatiko kaj vortfarado. Tamen la plej grava en priskribo de ĝia karaktero estas la devizo: **Esperanto estas ne nur lingvo, sed ankaŭ ideo** - ideo kongrua kun tiuj ĉi de interkultura edukado.

Franca lingvisto Antoine Meillet - fakulo pri hindeŭropaj lingvoj opinias, ke Esperanto estas genia sintezo de grandaj lingvoj de eŭropaj kulturoj. Krom pluraj verkistoj (ekz. Lew Tolstoj, Jules Verne, Rabindranath Tagore, Umberto Eco), same pozitive parolis pri tiu ĉi lingvo i.a. Max Müller - germana filologo kaj orientalista, ĉu usona lingvisto Edward Sapir. Opinioj de tiuj ĉi lastaj fakuloj neas la stereotipan tezon popularan inter kontraŭuloj de Esperanto, ke ĝi ne estas akceptata

¹ L.L.Zamenhof: *Fundamento de Esperanto*. Marmande 1963.

de sciencistoj. Krome, ne eblas neglekti la lingvon, kiu por pluraj miksetnaj familioj iĝis natura lingvo de ĉiutaga komunikado.

3.2. Esperanto-movado kaj Esperanto-kulturo

En historio de Esperanto-kulturo senpere ligita kun ties socia movado de esperantistoj, oni povas indiki jenajn periodojn:

I-a (1887-1905) - ekde la kreo de la lingvo ĝis la Unua Kongreso: evoluo de la lingvo en precipe skriba formo, ĉefe en Rusio kaj Pollando.

II-a (1905-1914) - ekde la Unua Kongreso ĝis la unua mondmilito: evoluo de la parola formo kaj kreado de la literaturo.

III-a (1914-1919) - stagnado pro la milita kaoso.

IV-a (1920-1939) - vasta disvolviĝo de la Esperanto-movado kaj interlingvistiko en la spirito de pacifismo kaj neŭtraleco; disvolviĝo de la scienc-teknika Esperanto-terminaro.

V-a (1939-1945) - stagnado pro la milita kaoso.

VI-a (de 1945 ĝis nun) - multflanka evoluo de la Esperanto-movado en la tuta mondo, perfektigado de la lingvo, simpligado de skribo, pliriĉigado de vortaro.¹

En la unua Esperanto-libro² L.L.Zamenhof aperigis kuponetojn kun teksto de promeso, ke la leganto eklernos Esperanton, se dek aliaj milionoj promesos la samon. Tamen pli multaj interesiĝintoj ne faris la promeson, sed tuj eklernis kaj ekuzis la lingvon. Sekve de tio L.L.Zamenhof ricevadis amason da leteroj kun multaj aproboj kaj amikaj kritikoj, proponoj aŭ konsiloj por plibonigo de la lingvo. Kompreneble estis tre

¹ Kompilitaj en tiu ĉi ĉapitro informoj pri historio kaj socia movado de Esperanto, estas ĉerpitaj el: R.Centassi, H.Masson: *L'homme qui a défié Babel: Ludwik Lejzer Zamenhof*. Paris 1995; L.Kökény, V.Bleier (org.): *Enciklopedio de Esperanto*. Budapeŝto 1986; E.Privat: *Historio de la lingvo Esperanto 1887-1927*. Den Haag 1982; J.Żytyński: *Esperanto i esperantysty*. Warszawa 1987.

² Dr.Esperanto: *Język międzynarodowy. Przedmowa i podręcznik kompletny*. Warszawa 1887.

malfacile rekonu ĉiujn el ili, precipe ke ili ofte kontraŭstaris unu la alian. En sekvaj verkoj L.L.Zamenhof deklaris, ke li ne volas esti agnoskata kiel la kreinto de la lingvo, sed kiel ĝia iniciatoro, kaj la afero de ĝia evoluiga plibonigo kuŝas jam en en la manoj de ĉiuj uzantoj, kiujn povus reprezenti ekzemple iuspeca senpartia lingva akademio. Tiucele devus aperi pli firmaj strukturoj, organizaĵoj, kies membroj povus libere interŝanĝi ideojn kaj antaŭenpuŝi la aferon.

En la jaro 1888, en Nurenbergo (Nürnberg) naskiĝis la unua esperantista grupo, gvidata de Christian Schmidt. Ĝi estis iama klubo de volapukistoj,¹ kies la plej fervora membro Leopold Einstein ricevis ambaŭ librojn de L.L.Zamenhof kaj tuj konvinkiĝis pri la supereco de Esperanto super volapuko, instigante al la studado siajn gekolegojn.

Unu jaron poste aperis monata gazeto „Esperantisto”, kiu ĉe fino de la unua jaro de sia ekzistado havis 113 abonantojn kaj rapide iĝis efika ligilo inter diverslandaj esperantistoj. Ĝiaj plej multaj abonantoj estis el Rusio, teritorio de Pollando (i.a. Antoni Grabowski) kaj Francio (i.a. Louis de Beaufront). Tiun tempon markis multaj financaj malfacilaĵoj de la Esperanto-movado, kiujn helpis solvadi la helpo de L.L.Zamenhof kaj aliaj, ne ĉiam riĉaj esperantistoj. Naskiĝis novaj grupoj en Germanio, Svedio, Hispanio kaj en multaj rusaj urboj. L.L.Zamenhof publikigis en „Esperantisto” gramatikon kaj vortaron de „nova” lingvo, konstruita laŭ proponitaj ŝanĝoj. Post dufoja voĉdonado de abonantoj oni decidis tamen lasi senŝanĝe la malnovan formon de la lingvo. Oni decidis, ke Esperanto estos kulturata danke al verkado, kaj ĝia parola kaj skriba uzado.

En 1895 okazis la unua politika skandalo ligita kun Esperanto. Kaŭzis ĝin aperigo en „Esperantisto” de artikolo de la rusa verkisto Lew Tolstoj, kiu mem fariĝis fervora apoganto de la internacia lingvo. La teksto ne plaĉis al imperiestraj cenzuristoj kaj ili malpermesis daŭran eldonadon de la revuo.

---

¹ *Volapuko* - *volapük*, la internacia lingvo kreita de Johann Martin Schleyer.

Kelkajn monatojn poste en sveda urbo Upsalo (Uppsala), loka Esperanto-grupo komencis eldonadon de nova gazeto - „Lingvo Internacia”. Ĝi estis iniciatita de universitatano Valdemar Langlet - unu el la unuaj, kiuj entreprenis eksterlandajn vojaĝojn per Esperanto. La gazeto aperadis en Svedio, kaj poste en Hungario kaj Francio, ĝis komenco de la unua mondmilito. En la lastaj sep jaroj de sia ekzistado, la gazeto estis tre konservativa, batalis kontraŭ ĉiu ŝanĝo en la lingvo kaj toleris nur ĝian naturan evoluadon.

Unuaj internaciaj vojaĝoj de kelkaj rusaj kaj svedaj esperantistoj vekis grandegan intereson de esperantista kaj eskstermovada medioj. Ili pruvis, ke la lingvo bonege taŭgas por senpera parola komunikado kaj interkompreno. Instigitaj de tiu ĉi sensacia afero, la francaj esperantistoj el Havro (Le Havre) aranĝis en 1903 kunvenon, invitante kelkajn alilandajn esperantistojn. Unu jaron poste simila renkonto okazis inter anglaj kaj francaj esperantistoj en Kalezo (Calais) kaj Dovro (Dover). Ĝuste danke al tiuj sukcesaj kunvenoj naskiĝis la ideo de internaciaj Esperanto-kongresoj.

La unuan tiuspecan renkontiĝon iniciatis André Michaux - franca advokato el Bulonjo ĉe Maro (Boulogne sur Mer). Ĝi okazis en aŭgusto de 1905. Partoprenis ĝin preskaŭ 700 esperantistoj, entuziasmigitaj de la etoso. Dum la kongreso malaperis timo kontraŭ la hipotezo, ke Esperanto ne estos sufiĉe komprenebla parole kaj ekzistos tro grandaj diferencoj en prononcado de diverslandanoj. Post multaj diskutoj kaj paroladoj oni okazigis eĉ teatran vesperon, dum kiu estis prezentita la komedio de Molière „Edziĝo kontraŭvola”. Dum la unua kongreso sian definitivan formon ricevis ankaŭ la esperantista flago - laŭ la projekto de A.Michaux verdkolora, kun blanka kvadrato kaj kvinpinta verda stelo en angulo. Por Esperanto-movado la unua kongreso havis gravegan signifon. Oni decidis pri fondo de Lingva Komitato kaj Organiza Komitato, kiuj konforme zorgis pri evoluo de la lingvo kaj organizado de universalaj kongresoj. La plej grava tamen montriĝis „Deklaracio pri Esperanto” - nomata ankaŭ la „Bulonja Deklaracio”, en kiu

oni priskribis ideologiajn bazojn de la movado, aktualajn ankaŭ nuntempe. Jen ĝia kompleta teksto:

„Ĉar pri la esenco de la Esperantismo multaj havas tre malveran ideon, tial ni subskribintoj, reprezentantoj de la Esperantismo en diversaj landoj de la mondo, kunvenintaj al la Internacia Kongreso Esperantista en Boulogne sur Mer, trovis necesa, laŭ la propono de la aŭtoro de la lingvo Esperanto, doni sekvantan klarigon:

1. La Esperantismo estas penado disvastiĝi en la tuta mondo la uzadon de la lingvo neŭtrale homa, kiu «ne entrudante sin en la intiman vivon de la popoloj kaj neniom celante elpuŝi la ekzistantajn lingvojn naciajn», donus al la homoj de malsamaj nacioj la eblon kompreniĝadi inter si, kiu povus servi kiel paciga lingvo de publikaj institucioj en tiuj landoj, kie diversaj nacioj batalas inter si pri la lingvo, kaj en kiu povus esti publikigataj tiuj verkoj, kiuj havas egalan intereson por ĉiuj popoloj. Ĉiu alia ideo aŭ espero, kiun tiu aŭ alia esperantisto ligas kun la Esperantismo, estos lia afero pure privata, por kiu la Esperantismo ne respondas.

2. Ĉar en la nuna tempo neniu esploranto en la tuta mondo jam dubas pri tio, ke Lingvo Internacia povas esti nur lingvo arta, kaj ĉar el ĉiuj multegaj provoj faritaj en la daŭro de la lastaj jarcentoj, ĉiuj prezentas nur teoriajn projektojn, kaj la lingvo efektive finita, ĉiuflanke elprovita, perfekte vivipova kaj en ĉiuj rilatoj plej taŭga montriĝis nur unu sola lingvo, Esperanto, tial la amikoj de la ideo de Lingvo Internacia, konsciante, ke teoria disputado kondukos al nenio kaj ke la celo povas esti atingita nur per laborado praktika, jam delonge ĉiuj grupiĝis ĉirkaŭ la sola lingvo Esperanto kaj laboras por ĝia disvastigado kaj riĉigado de ĝia literaturo.

3. Ĉar la aŭtoro de la lingvo Esperanto tuj en la komenco rifuzis unu fojon por ĉiam ĉiujn personajn rajtojn kaj privilegiojn rilate tiun tingvon, tial Esperanto estas «nenies propraĵo», nek en rilato materia, nek en rilato morala. Materiala mastro de tiu ĉi lingvo estas la tuta mondo, kaj ĉiu deziranto povas eldonadi en aŭ pri tiu ĉi lingvo ĉiajn verkojn kiajn li deziras kaj uzadi la

lingvon por ĉiaj eblaj celoj, kiel spiritaj mastroj de tiu lingvo estos ĉiam rigardataj tiuj personoj, kiuj de la mondo esperantista estos konfesataj kiel la plej bonaj kaj la plej talentaj verkistoj en tiu ĉi lingvo.

4. Esperanto havas neniu personan leĝdonanton kaj dependas de neniu aparta homo. Ĉiuj opinioj kaj verkoj de la kreinto de Esperanto havas, simile al la opinioj kaj verkoj de ĉiu alia esperantisto, karakteron absolute privatan kaj por neniu devigan. La sola unu fojon por ĉiam deviga por ĉiuj esperantistoj fundamento de la lingvo Esperanto estas la verketo «Fundamento de Esperanto», en kiu neniu havas la rajton fari ŝanĝon. Se iu dekliniĝas de la reguloj kaj modeloj donitaj en la dirita verko, li neniam povas pravigi sin per la vortoj „tiel deziras kaj konsilas aŭtoro de Esperanto». Ĉiun ideon, kiu ne povas esti oportune esprimata per tiu materialo, kiu troviĝas en la «Fundamento de Esperanto», ĉiu esperantisto havas la rajton esprimi en tia maniero, kiun li trovas la plej ĝusta, tiel same, kiel estas farate en ĉiu alia lingvo. Sed pro plena unueco de la lingvo al ĉiuj esperantistoj estas rekomendate imitadi kiel eble plej multe tiun stilon, kiu troviĝas en la verkoj de la kreinto de Esperanto, kiu la plej multe laboris por kaj en Esperanto kaj ta plej bone konas ĝian spiriton.

5. Esperantisto estas nomata ĉiu persono, kiu scias kaj uzas la lingvon Esperanto tute egale, por kiaj celoj li ĝin uzas. Apartenado al ia aktiva societo esperantista por ĉiu esperantisto estas rekomendinda, sed ne deviga.”¹

Okaze de la 25-a datreveno de Esperanto, la universala kongreso okazis en Krakovo (Kraków). Tie LL.Zamenhof definitive rezignis pri sia oficiala rolo en la Esperanto-movado. Dum la unua mondmilito la Esperanto-movado spertis multajn problemojn. Tamen nepre substrekinda estas la agado en Svislando de Hector Hodler - la kreinto de Universala Esperanto-Asocio (UEA), kiu ne nur gvidis agadon de la organizaĵo kaj redaktadis la revuon „Esperanto”, sed ankaŭ aranĝis servon por

¹ L.L.Zamenhof: *Fundamento de ...*, op.cit., pp.33-37.

helpi al homoj disigitaj de ilia familio. En militkaptitejoj, la Tutmonda Komitato de YMCA¹ disdonis milojn da Esperanto-lernolibretoj inter diverslingvaj milit-kaptitoj, kio donis al la Esperanto-movado tute novan karakteron. La intermilita periodo pruvis al ekstermovadaj observantoj, ke Esperanto transvivis provon de tempo. Malgraŭ forpaso de multaj pioniroj de la movado, okazis pluraj sukcesaj kongresoj, kiuj havis gravan politikan signifon. Propagandado pri Esperanto ŝanĝis sian aspekton kaj celis precipe progreson en la utiligado de Esperanto, ĉefe rilate al fakaj aferoj.

En 1922 Edmond Privat iniciatis en Ĝenevo (Genève) ĉe Ligo de Nacioj, la unuan fakan konferencon pri instruado de Esperanto. Sekvis ĝin Komerca kaj Turisma Konferenco en Venecio (Venezia) preparita de UEA kaj Itala Komerca Ĉambro en Ĝenevo, kaj multaj similaj aranĝoj. Samtempe komenciĝis la triumfa vojo de rektmetoda Esperanto-instruado, kies pioniro estis hungara pastro Andreo Cseh. Oni kreis Sennaciecan Asocion Tutmondan kaj Somerajn Universitatojn. Esperanto aperadis en variaj formoj sur diversaj komunikiloj: poŝtmarkoj, poŝtkartoj, glumarkoj kaj paneloj uzataj en trajnoj. En 1925 el Budapeŝto (Budapest) estis disaŭdigita la unua programo en Esperanto en radio. Turismaj vojaĝoficejoj amase eldonadis reklamfoliojn, afiŝojn kaj aliajn propagandilojn uzante la internacian lingvon. Pri ĝia praktika uzebleco kaj efikeco, precipe kiel rimedo de integrado de nacioj super politikaj dividoj, bonege konsciis dezirantoj de monda paco kaj ekvilibro, kiuj proponis, ke ĝi iĝu komuna lingvo de Ligo de Nacioj, aŭ de poŝto.

La unua pruvo de praktika efikeco de Esperanto kiel lingvo uzebla en diversaj socioj, estis disvastigo en la tridekaj kaj kvardekaj jaroj de la XX-a jarcento de libro de Eugène Aisberg „Mi komprenas fine la radion!” Ĝi estis verkita en 1934 en Esperanto, kaj poste tradukita en 21 lingvojn.²

---

¹ YMCA - ang. Young Men's Christian Association - Junulara Vira Kristana Asocio.

² E.Aisberg: *Mi komprenas fine la radion!* Budapest 1934.

La periodon de 1934-1946 en la Esperanto-movado markis ĝenerala nervozeco, ligita kun politikaj kaj militaj konfliktoj en la mondo. Kreintoj de totalitarismaj politiksistemoj plurfoje provis detruigi Esperanto-movadon, i.a. per negativa propagando kaj ankaŭ per fizika forigo de esperantistoj kaj de familio de L.L.Zamenhof. Komenciĝis planita persekutado de esperantistoj fare de nazioj kaj komunistoj, ekmanĝis kontaktoj, revuoj, eldonaĵoj, kaj en multaj landoj la organizita esperantista agado tute kolapsis. Multaj esperantistoj fariĝis mortviktimoj en bataloj, koncentrejoj kaj ekzekutoj.¹ Fortan krizon travivadis UEA kaj laboristaj Esperanto-organizaĵoj. Post la dua mondmilito komenciĝis periodo de repaciĝo kaj rekonstruado de la Esperanto-movado. Reviviĝis ĉefaj organizaĵoj kaj universalaj kongresoj, kaj Esperanto-kulturo pliriĉiĝis danke al firma funkciado de Internacia Somera Universitato, belartaj kaj oratoraj konkursoj. En la kvindekaj jaroj komenciĝis intensa agado de UEA kaj ĝia ĝenerala sekretario Ivo Lapenna por krei firmajn rilatojn kun UNESKO - la ĉefa oficiala kultura organizo de la mondo. Tiun ĉi agadon kronis en 1954 „Rezolucio IV.1.4.422-4224 de UNESKO”, en kiu por la unua fojo en tiom prestiĝaj cirkonstancoj oni oficiale parolis pri Esperanto:

„IV.1.4.422 *La Ĝenerala Konferenco, diskutinte la Raporton de la Ĝenerala Direktoro pri la Internacia Peticio favora al Esperanto;*

IV.1.4.4221 Notas la rezultojn atingitajn per Esperanto sur la kampo de internaciaj intelektaj interŝanĝoj kaj por la proksimigo de la popoloj de la mondo;

IV.1.4.4222 Rekonas, ke tiuj rezultoj respondas al la celoj kaj idealoj de Unesko;

IV.1.4.4223 Notas, ke pluraj Ŝtatoj-Membroj informis pri sia preteco enkonduki aŭ ampleksigi la instruadon de Esperanto en siaj lernejoj aŭ superaj edukaj institucioj, kaj petas tiujn

---

¹ U.Lins U.: *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto.* Gerlingen 1988.

Ŝtatojn-Membrojn informadi la Ĝeneralan Direktoron pri la rezultoj atingitaj sur tiu kampo;

IV.1.4.4224 Komisias la Ĝeneralan Direktoron sekvi la kurantan evoluon en la uzado de Esperanto en scienco, edukado kaj kulturo, kaj tiucele kunlabori kun Universala Esperanto-Asocio en aferoj koncernantaj ambaŭ organizaĵojn.

Ĝenerala Konferenco de Unesko, Montevideo, 1954”¹.

UNESKO aperigis siajn afiŝojn pri homaj rajtoj kun Esperanto-tekstoj, kaj en sia oficiala organo ofte publikigis favorajn artikolojn kaj sciigojn pri la Esperanto-movado. Esperanto ankoraŭfoje aperis en la dokumentaro de tiu ĉi organizo en la rezolucio de 1985 pri festado de la centjariĝo de Esperanto:

„La Ĝenerala Konferenco

Konsiderante, ke ĝi en sia sesio de 1954, okazinta en Montevideo, per rezolucio IV.1.4.422-4224 notis la rezultojn, atingitajn pere de la internacia lingvo Esperanto sur la kampo de internaciaj intelektaj interŝanĝoj kaj reciproka kompreniĝo inter la popoloj de la mondo, kaj rekonas, ke tiuj kongruas kun la celoj kaj idealoj de Unesko,

Memorigante, ke Esperanto intertempe faris konsiderindan progreson kiel ilo de kompreniĝo inter popoloj kaj kulturoj de malsamaj landoj, penetrante en la plimulton de la regionoj de la mondo kaj ia plimulton de ia homaj agadoj,

Rekonante la grandajn eblecojn, kiujn Esperanto prezentas por la internacia kompreniĝo kaj komunikado inter popoloj de malsamaj naciecoj,

Notante la tre gravan kontribuon de la Esperanto-movado, kaj precipe de Universala Esperanto-Asocio, al la disvastigado de informoj pri la agado de Unesko, same kiel ĝian partoprenon en tiu agado,

Konscia pri la fakto, ke en 1987 oni festos la centjariĝon de la ekzisto de Esperanto,

1. **Gratulas** la Esperanto-movadon okaze de ĝia centa datreveno;

2. **Petas** la Ĝeneralan Direktoron daŭre sekvi kun atento la evoluon de Esperanto kiel rimedo por plibonigi la komprenon inter malsamaj nacioj kaj kulturoj;

3. **Invitas** la Ŝtatojn-Membrojn marki la centjariĝon de Esperanto per konvenaj aranĝoj, deklaroj, eldono de specialaj poŝtmarkoj kaj simile, kaj instigi al la enkonduko de studprogramo pri la lingvo-problemo kaj pri Esperanto en siaj lernejoj kaj siaj institucioj de supera edukado;

4. **Rekomendas** al la internaciaj neregistaraj organizaĵoj aliĝi al la festado de la centjariĝo de Esperanto kaj pristudi la eblecon utiligi Esperanton kiel rimedon por disvastigi inter siaj membroj ĉiajn informojn, inkluzive de tiuj pri la agado de Unesko.

Ĝenerala Konferenco de Unesko, Sofio, 1985”¹.

Parolante pri la kunagado de UEA kaj UNESKO necesas menci la Centron de Esploro kaj Dokumentado, kiu naskiĝis en la komenco de la kvindekaj jaroj, kiam UEA povis kandidatiĝi por Nobel-Pacpremio. Dum multaj jaroj de sia agado la Centro kolektis valoregan materialon, kiu signas ĉiun paŝon de la Esperanto-movado. Inter la 25-a de julio kaj la 1-a de aŭgusto 1987 en Varsovio (Warszawa), okazis la jubilea universala kongreso, kiun partoprenis ĉirkaŭ ses mil esperantistoj. Laŭ „Libro de rekordoj de Guinness” el la jaro 2004, en la mondo estas ĉirkaŭ 6 milionoj de esperantistoj.

Nuntempa Esperanto-movado evoluas sur multaj kampoj - ankaŭ en populara kulturo. Nombro de titoloj do libroj originale verkitaj en Esperanto superas foje nombron de similaj naciaj literaturoj. Danke al Esperanto servanta kiel lingvo-ponto, oni tradukis plurajn verkojn - ekz. en aziajn lingvojn oni tradukis

¹ Universala Esperanto-Asocio: *Jarlibro 2010*. Rotterdam 2010, p.8.

¹ Universala Esperanto-Asocio: *Jarlibro...*, op.cit., pp.8-9.

tiamaniere polan nacian epopeon „Sinjoro Tadeo” de Adam Mickiewicz.¹ En Esperanto aperas reta eldono de „Le Monde Diplomatique” - unu el la plej prestiĝaj francaj revuoj pri sociopolitikaj kaj ekonomiaj temoj.² Unu el la plej popularaj nuntempe lernolibroj de Esperanto estas plurfoje reeldonita „Saluton! Esperanto aŭtodidakte” de Audrey Childs-Mee.³

Dekkelkaj radiostacioj en la mondo disaŭdigas ĉiutage diversajn elsendojn en Esperanto, pruvante, ke ĝi estas lingvo moderna kaj vere utila en la „tutmonda vilaĝo”. La plej gravaj kaj popularaj estas la interretaj elsendoj de Esperanto-redakcioj de Pola Radio el Varsovio kaj de Ĉina Radio Internacia. Krome, Esperanto aŭdeblas en: Radio 3.ZZZ (Aŭstralio), Radio CBN Clube de Sorocaba (Brazilo), Radio Havano (Kubo), Radio Kanalsud (Francio), Radio Libertaire (Francio), Radio Onda Interior (Kanariaj Insuloj), Radio Rio de Janeiro (Brazilo), Radio Vasteras (Svedio), Radio Vaticana (Vatikano) kaj pluraj aliaj stacioj.⁴

Pli kaj pli populara iĝas la uzado de Esperanto en komputilaj retoj, el kiuj la plej vasta estas Interreto. Krom centoj da personoj kontaktiĝantaj danke al elektronika poŝto, ekzistas jam bone organizitaj komputilaj diskut- kaj babilforumoj, koresponda servo, senpagaj elŝuteblaj lingvaj kursoj, adresaroj kaj arkivoj. Danke al Esperanto naskiĝis unika, riĉa kaj originala reta kulturo - i.a. danke al senpagaj interretaj kursoj).⁵ Eĉ la famaj Wikipedia,

---

¹ A.Mickiewicz: *Sinjoro Tadeo*. Varsovio 1955. - Pli vaste: W.Auld: *The international languages as a medium for literary translation*. London 1959; J.-R.Ladmiral: *Traduction et communication interculturelle*. [en:] L.Colin, B.Müller (org.): *La Pédagogie des rencontres interculturelles*. Paris 1996, pp.89-100.

² eo.monedediplo.com. (25.10.2010)

³ A.Childs-Mee: *Saluton! Esperanto Aŭtodidakte. Internacia Lernolibro de la Internacia Lingvo*. Antverpeno 1983.

⁴ Frekfenoj kaj aktualaj informoj pri Esperanto-elsendoj, aperas en Esperanto-revuoj kaj en la retpaĝo de Amikaro de Esperanto en Radio: www.bongo.ne.jp/~teg/radio/esperanto.htm. (25.10.2010)

⁵ Ekz.: www.kurso.com.br. (25.10.2010)

serĉilo Google kaj pluraj aliaj retejoj havas sian Esperanto-version.¹

En la tuta mondo eblas renkonti stratpanelojn, memoraĵojn kaj monumentojn ligitajn kun Esperanto kaj L.L.Zamenhof. Paradoxse, ekzemple en Brazilo la homo, al kiu oni dediĉis la plej gradan nombron da monumentoj estas ĝuste la kreinto de la internacia lingvo. Kun lia portreto kaj diversaj simboloj ligitaj kun Esperanto, daŭre aperas filatelaĵoj kaj numismataĵoj. En 1991 aperis 416-paĝa, verkita de Richard Hirsch „Katalogo de la Esperanto-filatelo”.² Tekstoj en Esperanto flugas eĉ en spaco danke al kosmoŝipoj de NASA. Pri registrado de la tiel nomataj ZEO-j (Zamenhof/Esperanto-Objektoj - stratoj, placoj, monumentoj k.a.) UEA komisiis Hugo Röllinger, Raymond Boré, kaj hodiaŭ Robert Kamiński. Kompilita de ili, daŭre aktualigata katalogo priskribas ĉirkaŭ 1500 ZEO-jn en ĉirkaŭ 60 landoj.³ En la Interancia Esperanto-Muzeo en Vieno (Wien) kaj foje sur fotoj publikigataj en Esperanto-revuoj, oni povas rimarki diversajn familiarajn objektojn uzatajn en ĉiutaga vivo, kies markoj estas ĉerpitaj ĝuste el esperantista vortaro, ekz.: sapo, alumetoj kaj la mondfama trinkaĵo „Mirinda”.

Danke al peno de esperantistoj Esperanto estas la sola artefarita lingvo uzata de papo dum la beno *Urbi et Orbi*. En la fama parko „Eurodisney” en Parizo (Paris) oni lanĉis projekton de uzado de Esperanto kiel de unu el lingvoj parolataj de gvidantoj de turistoj. Belga esperantisto Germain Pirlot - instruisto en mezgranda lernejo en Ostendo (Oostende) inventis kaj sugestis la nomon „euro” de la ĉefa monunuo de Eŭropa Unio...

Similajn ekzemplojn pri partopreno de esperantistoj en monda civilizo eblus citi plu longtempe.

---

¹ Informoj pri Esperanto-paĝoj kaj novaĵoj en Interreto aperas en: uea.org/rete (25.10.2010) kaj esperanto.net/info/index_eo.php. (25.10.2010)

² R.Hirsch: *Katalogo de la Esperanto-filatelo*. Bad Hersfeld 1990.

³ Ĉiam aktualigata listo troviĝas en: eo.wikipedia.org/wiki/Listo_de_ZEO-j. (25.10.2010) Pli vaste: H.Röllinger: *Monumente pri Esperanto*. Rotterdam 1997.

3.3. Esperanto kaj interkultura edukado

Por malkovri valorojn de Esperanto kiel la lingvo de interkultura edukado, necesas menciigi ideologiajn elementojn en ĝia historio, ligitajn kun personaj spertoj de la kreinto.

Laŭ L.L.Zamenhof, la kreita de li lingvo devintus servi kiel ilo por konstitui novajn formojn de internaciaj rilatoj, bazantajn sur strebo de homaro al paca kunvivado en unu granda familio, ligata kun lingva, kultura kaj religia pluralismo.¹ Unu el originoj de tiu ĉi idealo estis la juda nacieco de L.L.Zamenhof kaj liaj malbonaj spertoj pro antisemitismo. Dum pogromoj de judoj en Rusio, en la periodo de 1881-1882 jaroj, L.L.Zamenhof studadis en Moskva Universitato kaj laboris kiel korespondanto de peterburga ĵurnalo *Tagiĝo*. Li priskribadis i.a. kontraŭjudajn tumultojn en varsovia kvartalo Nalewki.² En letero el 1905 jaro, L.L.Zamenhof substrekis: „(...) *se mi ne estus «hebreo el getto», «la ideo pri la unuigo de la homaro» ne okupus min tiel obstine kaj ke neniu tiel forte kiel judo povas senti la neceson de «lingvo sennacia, neŭtrale homa».*”³ Tiu ĉi aserto estas alegoria, ĉar L.L.Zamenhof neniam loĝis en getto, sed estante viktimo de antisemitismo li rigardis ĝin kiel esprimon de simbola apartigo. Interesiĝante pri la ideo de sionismo (kvankam li mem neniam aliĝis al la movado kaj ne kunlaboradis kun ĝi), en la periodo de tagiĝo de koncepto de la internacia lingvo li esperis, ke kreo de rimedo de interkompreno de kontraŭuloj, povas gvidi al reciproka konatiĝo kaj proksimiĝo - eĉ se ne politika aŭ kultura, ja almenaŭ en homa perspektivo. Li esperis pri unuigo de hebrea diasporo, malaperigo de malamikaj sintenoj kaj pri kreo el lingvo la rimedon de komunikado de judoj kun aliaj popoloj.⁴

¹ W.Żelazny: *Doktrino de Zamenhof. Ĉirkaŭe de la penso de Zamenhof kaj ties percepto*. Warszawa 1983, p.103.

² N.Z.Maimon: *La kaŝita vivo de Zamenhof. Originalaj studoj*. Tokio 1978, pp.86-88.

³ Laŭ: U.Lins: *La danĝera...*, op.cit., p.16.

⁴ Pli vaste: N.Z.Maimon: *La kaŝita...*, op.cit., pp.57-70 kaj 161-194.

Kiam Esperanto iĝis pli kaj pli populara, kaj ĝiaj ŝatantoj komencis kreadi unikan socian movadon, la ideologia koncepto de L.L.Zamenhof pri komuna lingvo evoluis kaj iĝis pli universaleca. Li volis, ke la lingvo fariĝu propraĵo ne nur de minoritatoj, sed ankaŭ de la plimulto. Li opiniis necesa lingvon, kiu de unu flanko ne estus ekskluzive propraĵo de iu aparta nacio kaj de dua flanko povus esti libere uzata de popoloj senlingvaj kaj subpremataj. Tio signifas, ke lia koncepto de la internacia lingvo tuŝis ne nur neŭtralecon, sed ankaŭ planon de evoluiga moralo. Temis pri kreo de iu subtila ponto, per kiu diversigitaj laŭ rasoj, religioj, naciecoj kaj ekonomipolitikaj sistemoj homoj povus unuiĝi en frata kunvivado.

En marto 1906 L.L.Zamenhof aperigis la broŝuron „Homaranismo”, en kiu li detale priskribis sian koncepton de la ideo, laŭ kiu ĉiuj popoloj kaj religioj, ne rezignante pri siaj specifaj trajtoj, renkontiĝu sur neŭtrale homa fundamento, laŭ principoj de reciproka frateco, egaleco kaj justeco.¹ Ĝi tamen ne plaĉis al tutmonda esperantistaro, ĉar gvidis al danĝero, ke la Esperanto-movado povus akiri trajtojn de iu religia (kvankam teorie neŭtrala) mistikismo. Tiun penson L.L.Zamenhof anstataŭis per koncepto de la interna ideo postulante, ke esperantistoj uzadu la lingvon ne nur surbaze de la penso pri ĝia praktika utileco, sed la penso pri frateco kaj justeco inter ĉiuj popoloj.

Dum la unua Universala Kongreso de Esperanto en Bulonjo ĉe Maro, la kreinto de Esperanto diris: „*Ofte kunvenas personoj de malsamaj nacioj kaj komprenas unu la alian; sed kia grandega diferenco estas inter ilia reciproka kompreniĝado kaj la nia!... Tie la membro de unu nacio humiliĝas antaŭ la membro de alia nacio, parolas lian lingvon, hontigante la sian, balbutas kaj ruĝiĝas, kaj sentas sin ĝenata antaŭ sia kunparolanto, dum tiu ĉi lasta sentas sin forta kaj fiera; en nia kunveno ne ekzistas*

¹ L.L.Zamenhof: *Homaranismo*. Petersburg 1906. - Pli vaste: D.Pereira de Souza: *Homaranismo. La interna ideo*. Rio de Janeiro 1994; B.A.Zozulja: *Soci-polikitaj konceptoj de L.L.Zamenhof*. Movado, Rostov-Don 1997.

nacioj fortaj kaj malfortaj, privilegiitaj kaj senprivilegiitaj, neniu humiliĝas, neniu sin ĝenas; ni ĉiuj estas plene egalrajtaj; ni ĉiuj sentas nin kiel membroj de unu nacio, kiel membroj de unu familio; kaj la unuan fojon en la homa historio ni, membroj de la plej malsamaj popoloj, staras unu apud alia ne kiel fremduloj, ne kiel konkurantoj, sed kiel fratoj, kiuj, ne altrudante unu al alia sian lingvon, komprenas sin reciproke, ne suspektas unu alian pro mallumo ilin dividanta, amas sin reciproke kaj premas al si reciproke la manojn, ne hipokrite kiel alinaciano al alinaciano, sed sincere, kiel homo al homo. Ni konsciu bone la tutan gravecon de la hodiaŭa tago, ĉar hodiaŭ, inter la gastamaj muroj de Bulonjo-sur-Mar, kunvenis ne Francoj kun Angloj, ne Rusoj kun Poloj, sed homoj kun homoj...”¹

La ĉi subaj ideoj, malgraŭ paso de pli ol unu jarcento, daŭre estas aktualaj kaj sonas kiel fragmento de programo de interkultura edukado. Interkulturecan karakteron de Esperanto kaj de nuntempa Esperanto-movado substrekis partoprenantoj de la 95-a Universala Kongreso de Esperanto, kiu okazis en Havano en julio 2010. Ili akceptis jenan rezolucion:

„Konsiderante ke Unuiĝintaj Nacioj deklaris la jaron 2010 jaro de interproksimigo de kulturoj, konstatas

- *ke la diverseco de kulturoj en la mondo grave kontribuas al la riĉeco de la homaro,*
- *ke jam 123 jaroj Esperanto kiel naŭtrala lingvo helpas konstrui pontojn inter popoloj kaj kulturoj, kaj*
- *ke la Universalaj Kongresoj de Esperanto, kunigante homojn el plej diversaj landoj tra la mondo, mem atestas tiun kapablon konstrui pontojn.*

Deklaras la deziron de Esperanto-parolantoj kunagi kun Unuiĝintaj Nacioj kaj Unesko por stimuli komprenemon inter popoloj kaj samtempe protekti la identecon de ĉiuj homgrupoj, kaj

¹ E.Privat: *Vivo de Zamenhof*. Leipzig 1923, pp.48-49.

Invitas Unuiĝintajn Naciojn kaj Uneskon plene eluzi siajn rilatojn kun Universala Esperanto-Asocio por plej efike realigi siajn celojn.”¹

Pruvita plurfoje praktika utileco de Esperanto kiel internacia lingvo, permesas rigardi ĝin kiel efikan rimedon de interkultura edukado. Ĝi estas uzata de pluraj fakuloj (ekz. instruistoj, sciencistoj) okupiĝantaj pri kultura diverseco kaj interkultura edukado. Unu el tiuspecaj internaciaj iniciatoj estas la subvenciata i.a. de Eŭropa Unio projekto *Interkulturo*, en kiu kunlaboradas instruistoj kaj pedagogoj el pluraj landoj.²

Kompreneble tio ne signifas, ke baldaŭ Esperanto iĝos fremdlingvo mondvaste instruata en lernejoj, aŭ uzata por komunikado ekz. inter sciencistoj el diversaj landoj. Por tion atingi, necesus rompi negativajn stereotipojn pri universalaj lingvoj; necesus profundaj ŝanĝoj en edukpolitikoj de sinsekvaj landoj - ĉefe en sistemo klerigado de instruistoj kaj edukistoj; necesus konvinki pri tiu ĉi ideo gepatrojn, gelernantojn kaj aliajn eblajn uzantojn de la lingvo. Ĝis nun subtenado de instruado de naturaj lingvoj estas forte ligita kun interna aŭ eksterlanda politiko de kultura superado de certaj landoj kaj rezingi pri tio simple ne eblas. Plej verŝajne tamen ĝi restados longtempe grava elemento de memedukado kaj meminstruado, kaj en la sistemo de publika klerigado ĝi funkcios ĉefe danke al entuziasmo de esperantistoj, kiuj scias konvinki pri la valoro de ilia lingvo - kiel ekz. en Ĉinio.³

Serĉado de komuna lingvo - precipe en la medio de internaciaj kontaktoj kaj interŝanĝoj de grupoj de gelernantoj, studentoj, sciencistoj ktp., ofte okazas helpe de alternativaj komunikrimedoj, precipe neparolaj. Ekkonado de aliuloj kaj de iliaj kulturoj okazas pere de kontaktoj kun ilia muziko, plastaj

¹ G.Greatrex: *Jaro de interproksimigo de kulturoj: Ni spertiĝu pri interkulturaj rilatoj*. [en:] La Revuo Esperanto, No 9/2010, p.174.

² www.interkulturo.net. (25.10.2010)

³ En la Universitato de Nankino (Nanĵing), kadre de projekto realigata de Dennis Keefe, oni preparas kursojn por studentoj, kiuj deziras utiligi Esperanton en propraj fakoj (medicino, komerco ktp.).

artaĵoj kaj multimedia arto. En tiuj ĉi rimedoj troviĝas grandega kvanto de universaleco. Tial do, emocia komunikado pere de ili, tute ne ŝajnas utopia, kaj tio helpas instigi al tiuspecaj kontaktoj. En nuntempa klerigado oni sukcese uzasadas modernajn teknologiojn de transmeto de sono kaj bildo, kio bonege pliriĉigas la jam uzatajn antaŭe metodojn, kiel tiun ĉi de Célestin Freinet.¹

Sed jam la ligita kun ilia uzo fakto de kontaktoj kun fremda kulturo, kunestado, kuna travivado kaj empatia ekkunlaboro kun membroj de tiu ĉi kulturo dum diversflanka arta kreado, estas aloga perspektivo - precipe por la medioj, kies kulturoj grave diferencas kaj bezonas reciprokan klarigon. Simbola komunikado per bildo, sono kaj movo, ne plu vekas grandajn kontraŭstarojn - precipe en la globala vilaĝo, kies limoj senĉese plilarĝiĝas, danke al progresanta tekniko. Tiuj ĉi rimedoj estas nur la unua paŝo al vera dialogo kaj interkompreniĝo, kiujn povus antaŭenpuŝi nur klasika internacia, aŭ universala lingvo, ebliganta plenan komunikadon. - Kial ne uzi tiucele Esperanton? Ĝi jam estas preta, sufiĉe disvolviĝinta kaj ĝia pli ol centjara ekzisto pruvis ĝian utilecon.

¹ C.Frenet: *Œuvres pédagogiques*. Paris 1994.

Bibliografio (cititaj verkoj)

1. Abdallah-Preteuille M., Porcher L.: *Éducation et communication interculturelle*. Paris 1996.
2. Abdallah-Preteuille M.: *Des enfants non-francophones à l'école: quel apprentissage? Quel français?* Paris 1982.
3. Abdallah-Preteuille M.: *L'école face au défi pluraliste. Choc des Cultures*. Paris 1989.
4. Abdallah-Preteuille M.: *L'éducation interculturelle*. Paris 1999.
5. Abdallah-Preteuille M.: *La pédagogie interculturelle*. Paris 1986.
6. Abdallah-Preteuille M.: *Vers une pédagogie interculturelle*. Paris 1996.
7. Abou S.: *L'identité culturelle. Relations interethniques et problèmes d'acculturation*. Paris 1981.
8. Adamczyk M.J., Ładyżyński A.: *Edukacja w krajach rozwiniętych*. Stalowa Wola 1999.
9. Aisberg E.: *Mi komprenas fine la radion!* Budapest 1934.
10. Amselle J.-L.: *Vers un multiculturalisme français. L'empire de coutume*. Paris 1996.
11. Augé M.: *Le sens des autres. Actualité de l'anthropologie*. Paris 1994.
12. Auld W.: *The international languages as a medium for literary translation*. London 1959.
13. Balicki M.: *Otoczenie kulturowe jako wyzwanie dla zarządzania w erze globalizacji*. [en:] J.Nikitorowicz, J.Halicki, J.Muszyńska (org.): *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*. Białystok 2003.
14. Banks J.A. (org.): *Handbook of Research on Multicultural Education*. New York 1995.
15. Banks J.A., McGee Banks A. (org.): *Multicultural education: issues and perspectives*. Boston 1993.
16. Banks J.A.: *Teaching Strategies for Ethnic Studies*. Boston 1997.
17. Bartz B.: *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*. Duisburg-Radom 1997.
18. Bastide H.: *Les Enfants d'immigrés et l'enseignement français*. Paris 1982.
19. Bauman Z.: *Socjologia*. Poznań 1996.
20. Bekemans L., Ortiz de Urbina Y.: *Étude sur l'éducation: l'enseignement des immigrés dans l'Union européenne*. Luxembourg 1997.
21. Benattig R.: *Insertion des immigrés et cohabitation interculturelle. Recueil et évaluation d'expériences*. Paris 1986.
22. Benedyktowicz Z.: *Portrety „obcego”. Od stereotypu do symbolu*. Kraków 2000.
23. Berger P.L., Luckmann T.: *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*. Warszawa 1983.
24. Bokszański Z.: *Stereotypy a kultura*. Wrocław 1997.
25. Borzyszkowski J.: *Istota ruchu kaszubskiego i jej przemiany od połowy XIX wieku po współczesność*. Gdańsk 1982.
26. Boulton M.: *Zamenhof - Creator of Esperanto*. London 1980.
27. Bourquin J.-F.: *Violence, conflit et dialogue interculturel*. Strasbourg 2003.
28. Burney P.: *Les langues internationales*. Paris 1962.
29. Burszta J.: *Kultura ludowa - kultura narodowa. Szkice i rozprawy*. Warszawa 1973.
30. Burszta W.: *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*. Poznań 1998.
31. Burszta W.: *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*. Poznań 1998.
32. Burszta W.: *Wielokulturowość. Pytania pierwsze*. [en:] M.Kempny, A.Kapciak, S.Łodziński (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997.
33. Camilleri C.: *La communication dans la perspective interculturelle*. [en:] C.Camilleri, M.Cohen-Emerique (org.): *Chocs de cultures: Concepts et enjeux pratiques de l'interculturel*. Paris 1989.
34. Camilleri C.: *Les conditions de base de l'interculturel*. [en:] *Quaderni - Pour une société interculturelle*, No 6/1992.

35. Centassi R., Masson H.: *L'homme qui a défié Babel: Ludwik Lejzer Zamenhof*. Paris 1995.
36. Chałasiński J.: *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej „Kopalnia” na Górnym Śląsku*. Warszawa 1935.
37. Cherpillod A.: *Espéranto ou Babel: faut choisir*. Courgenard 1995.
38. Cherpillod A.: *L.L.Zamenhof - datoj, faktoj, lokoj*. Courgenard, 1997.
39. Childs-Mee A.: *Saluton! Esperanto Aŭtodidakte. Internacia Lernolibro de la Internacia Lingvo*. Antverpeno 1983.
40. Clanet C. (org.): *L'interculturel en éducation et sciences humaines*. Toulouse 1985, vol.1-2.
41. Clanet C.: *L'interculturel - introduction aux approches interculturelles en Éducation et en Sciences Humaines*. Toulouse 1993.
42. Cohen-Emerique M.: *Choc culturel et relations interculturelles dans la pratique des travailleurs sociaux. Formation par la méthode des incidents critiques*. [en:] *Cahiers de sociologie économique et culturelle*, No 2/1984.
43. Cohen-Emerique M.: *Connaissance d'autrui et processus d'attribution en situations interculturelles*. [en:] J.Retschitzky, M.Bossel-Lagos, P.Dasen (org.): *La recherche interculturelle*. Paris 1989, vol.1.
44. Cohen-Emerique M.: *L'approche interculturelle auprès des migrants*. [en:] G.Legault (org.): *L'intervention interculturelle*. Montréal-Paris 2000.
45. Couillard X.: *De la „culture d'origine” et de la „pedagogie interculturelle”*. Paris 1981.
46. Couturat L., Leau L.: *Histoire de la langue universelle*. Paris 1903.
47. Cuhe F.X.: *La revendication interculturelle. Colloque CLAP: Vers une société interculturelle*. Paris 1983.
48. Cylkowska-Nowak M.: *Edukacja obywatelska w szkołach Wielkiej Brytanii, Francji i Polski*. [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. Toruń-Poznań 1998.
49. Czykwin E., Misiejuk D.: *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*. Białystok 2002.
50. Czykwin E.: *Fenomen trwałości uprzedzeń etniczno-religijnych*. [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*. Białystok 1995.
51. Dąbrowski M.: *Swój/obcy/inny. Z problemów interferencji i komunikacji międzykulturowej*. Izabelin 2001.
52. Dasen P., Retschitzki J.: *Recherches interculturelles*. [en:] ARIC: *Socialisations et cultures. Actes du premier colloque de l'ARIC „SocialisationS”*. Toulouse 1989.
53. Demorgon J.: *L'exploration interculturelle. Pour une pédagogie internationale*. Paris 1989.
54. Demorgon J.: *L'histoire interculturelle des sociétés*. Paris 1998.
55. Denoux P.: *La recherche interculturelle en France*. [en:] M.Abdallah-Prechteille, A.Thomas (org.): *Relations et apprentissages interculturels*. Paris 1995.
56. Dinello R., Perret-Clermont A.-N.: *Psycho-pédagogie interculturelle*. Fribourg 1987.
57. Dr.Esperanto: *Język międzynarodowy. Przedmowa i podręcznik kompletny*. Warszawa 1887.
58. Durand J.-C., Tunidis-Durand B.: *Quelle formation pour les enseignants?* [en:] *Cahiers de CERES*, No 2-3/1989.
59. eo.monediplo.com. (25.10.2010)
60. eo.wikipedia.org/wiki/Listo_de_ZEO-j (25.10.2010)
61. esperanto.net/info/index_eo.php. (25.10.2010)
62. Filtzinger O.: *Interculturalité européenne dans le travail social*. [en:] J.Demorgon, E.M.Lipiansky (org.): *Guide de l'interculturel en formation*. Paris 1999.
63. Fitouri Ch.: *Biculturalisme, bilinguisme et éducation*. Neufchatel 1983.
64. Folger J.P., Scott Poole M., Stutman R.K.: *Konflikt i interakcja*. [en:] J.Stewart (org.): *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*. Warszawa 2003.
65. Frankiewicz W., Kossak-Główniewicz K.: *Edukacja regionalna i alternatywna. Założenia i program pierwszego Podyplomowego Studium Edukacji Regionalnej i Alternatywnej w Uniwersytecie Gdańskim*. [en:] T.Lewowicki, B.Grabowska (org.): *Spoleczności pogranicza, wielokulturowość, edukacja*. Cieszyn 1996.
66. Frenet C.: *Œuvres pédagogiques*. Paris 1994.
67. Gelpi E.: *Świadomość ziemiska. Badania i kształcenie*. Kraków 1996.
68. Girard R.: *Kozioł ofiarny*. Łódź 1991.
69. Giroux H.A.: *Teoria krytyczna i racjonalność w edukacji obywatelskiej*. [en:] Z.Kwieciński, L.Witkowski (org.): *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach*. Warszawa 1993.
70. Golka M.: *Oblicza wielokulturowości*. [en:] M.Kempny, A.Kapciak, S.Łodziński (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997.
71. Golka M.: *Problemy i dylematy edukacji dla wielokulturowości*. [en:] J.Nikitorowicz, M.Sobecki, D.Misiejuk (org.): *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. Białystok 2001, vol.1.
72. Greatrex G.: *Jaro de interproksimigo de kulturoj: Ni spertiĝu pri interkulturaj rilatoj*. [en:] *La Revuo Esperanto*, n-ro 9/2010.
73. Grima Camilleri A.: *Comme c'est bizarre! L'utilisation d'anecdotes dans le développement de la compétence interculturelle*. Strasbourg 2002.
74. Groombridge B.: *Komunikowanie*. [en:] P.Lengrand (org.): *Obszary permanentnej samoedukacji*. Warszawa 1995.
75. Grzybowski P.P.: *Edukacja europejska - od wielokulturowości ku międzykulturowości*. Kraków 2007, 2008.
76. Grzybowski: *Edukacja międzykulturowa - konteksty. Od tożsamości po język międzynarodowy*. Kraków 2011
77. Grzybowski P.P.: *Edukacja międzykulturowa - przewodnik. Pojęcia, literatura, adresy*. Kraków 2008.
78. Grzybowski P.P.: *Interkultura edukado en Eŭropo kaj la ideo de Internacia Lingvo*. [en:] *Almanako Lorenz*. Rio de Janeiro 2000.
79. Grzybowski P.P.: *Materialoj pri Esperanto-kulturo. Lingvo kaj Movado*. Bydgoszcz 1999.
80. Grzybowski P.P.: *Wspólny język - utopia, czy nadzieja edukacji międzykulturowej?* [en:] T.Lewowicki, J.Urban, A.Szczycka-Rusz (org.): *Język, komunikacja i edukacja w społecznościach wielokulturowych*. Cieszyn - Warszawa 2004.
81. Guirardon V.: *Multiculturalisme et droit étrangers dans l'Union européenne*. [en:] R.Kastoryano (org.): *Quelle identité pour l'Europe?* Paris 1998.
82. Habermas J.: *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*. Warszawa 1993.
83. Hannoun H.: *Les ghettos de l'école. Pour une éducation interculturelle*. Paris 1987.
84. Hermet G.: *Multiculturalisme et démocratie en Europe*. [en:] R.Kastoryano (org.): *Quelle identité pour l'Europe?* Paris 1998.
85. Hirsch R.: *Katalogo de la Esperanto-filatelio*. Bad Hersfeld 1990.
86. Jarymowicz M.: *Poznać siebie - zrozumieć innych*. [en:] J.Kozielecki (org.): *Humanistyka przełomu wieków*. Warszawa 1999.
87. Jurkowski M.: *Od wieży Babel do języka kosmitów*. Białystok 1986.
88. Karolczak-Biernacka B.: *Postawy młodzieży wobec mniejszości*. [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*. Białystok 1995.
89. Kempny M.: *Wielokulturowość «ante portas»!* [en:] M.Kempny, A.Kapciak, S.Łodziński (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997.
90. Kennedy P.: *U progu XXI wieku (przymiarka do przyszłości)*. London 1994.
91. Klimowicz A. (org.): *Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczyciela*. Warszawa 2004.

92. Kłoskowska A.: *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa 1996.
93. Kłoskowska A.: *Otwarte i zamknięte postawy narodowe w sytuacji pogranicza*. [en:] *Kultura i Społeczeństwo*, No 3/1995.
94. Knight J., Smith R., Sachs J.: *Dekonstrukcja hegemonii. Polityka wielokulturowości i populistyczna reakcja*. [en:] S.J.Ball: *Foucault i edukacja. Dyscypliny i wiedza*. Kraków 1994.
95. Kökény L., Bleier V. (org.): *Enciklopedio de Esperanto*. Budapest 1986.
96. Komorowski Z.: *Pluralizm - wielokulturowość - diaspora*. [en:] *Kultura i Społeczeństwo*, No 2-3/1975.
97. Komorowski Z.: *Rozważania o wielokulturowości*. [en:] *Kultura i Społeczeństwo*, No 2/1974.
98. Korporowicz L.: *Wielokulturowość a międzykulturowość: od reakcji do interakcji*. [en:] M.Kempny, A.Kapciak, S.Łodziński (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997.
99. Kossak-Główniczewski K.: *Edukacja regionalna - pytania o realizację*. [en:] J.Brzeziński, L.Witkowski (org.): *Edukacja wobec zmiany społecznej*. Poznań-Toruń 1994.
100. Kossak-Główniczewski K.: *Edukacja regionalna, wielokulturowa i międzykulturowa a pytanie o „prywatne ojczyzny” - zarys problemu*. [en:] J.Nikitorowicz (org.): *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*. Białystok 1997.
101. Kossak-Główniczewski K.: *Niektóre aspekty niezależnej edukacji regionalnej*. [en:] E.Rodziewicz, M.Szczepanska-Pustkowska (org.): *Od pedagogiki ku pedagogii*. Toruń 1993.
102. Kowalikowa J.: *Regionalizm w wymiarze społecznym, kulturowym i edukacyjnym*. [en:] M.T.Michalewska (org.): *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*. Kraków 1999.
103. Kowalski P.: *Granica. Próba uporządkowania kategorii antropologicznych*. [en:] T.Smolińska (org.): *Pogranicze jako problem kultury*. Opole 1994.
104. Krause A.: *Integracyjne złudzenia ponowoczesności (sytuacja ludzi niepełnosprawnych)*. Kraków 2000.
105. Kristeva J.: *Etrangers à nous-mêmes*. Paris 1988.
106. Krzysztofek K.: *Wielokulturowość, demokracja i rynek kultury*. [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze. Studia społeczne*. Białystok 1999, vol.8.
107. Kubiak-Pokrzywniak D.: *Model obywatela w wybranych koncepcjach zachodniej myśli pedagogicznej*. [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. Toruń-Poznań 1998.
108. Kuczyński J.: *Młodość Europy i wieczność Polski*. Warszawa 1999.
109. Kurzępa J.: *Eksplanacyjna użyteczność teorii zróżnicowanych powiązań w odniesieniu do zachowań patologicznych na pograniczu*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Cieszyn 2001.
110. Kwieciński Z.: *Edukacja do globalnego przetrwania*. [en:] K.Przeclawska (org.): *Tradycja i wyzwania*. Kraków 1996.
111. Kwieciński Z.: *Przedmowa*. [en:] Z.Kwieciński, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika - podręcznik akademicki*. Warszawa 2003, vol.1.
112. Kwieciński Z.: *Socjopatologia edukacji*. Olecko 1995.
113. Ladmirał J.R., Lipiansky E.M.: *La communication interculturelle*. Paris 1989.
114. Ladmirał J.-R.: *Traduction et communication interculturelle*. [en:] L.Colin, B.Müller (org.): *La Pédagogie des rencontres interculturelles*. Paris 1996.
115. Leray C.: *Langues de culture et langue(s) d'enseignement(s) dans une éducation interculturelle*. [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. Paris 2001.
116. Lewowicki T.: *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000.
117. Lewowicki T.: *Wprowadzenie*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000.
118. Lins U.: *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Gerlingen 1988.
119. Llaumett M.: *Les Jeunes d'origine étrangère. De la marginalisation à la participation*. Paris 1984.
120. Łobos A.: *Z dziejów śląskiego regionalizmu - Paweł Musioł*. [en:] M.T.Michalewska (org.): *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*. Kraków 1999.
121. Łoś-Nowak T.: *Euroregion jako czynnik kreujący tożsamość europejską. Przesłanki, możliwości zagrożenia*. [en:] W.Malendowski, M.Szczepaniak (org.): *Euroregiony - mosty do Europy bez granic*. Warszawa 2000.
122. Machaj I.: *Pogranicze*. [en:] Z.Bokszański (org.): *Encyklopedia socjologii*. Warszawa 1998, vol.3.
123. Maimon N.Z.: *La kaŝita vivo de Zamenhof. Originalaj studoj*. Tokio 1978.
124. Malewska H. (org.): *Crise d'identité et déviance chez les jeunes immigrants*. Paris 1982.
125. Malewska H., Cachon C.: *Le travail social et les enfants de migrants. Racisme et identité, recherche-action*. Paris 1988.
126. Malewska-Peyre H.: *Les enfants de migrants et l'école*. Grenoble 1984.
127. Martinelli S., Taylor M. (org.): *Uczenie się międzykulturowe. Pakiet szkoleniowy No4*. Strasbourg 2000.
128. Mauviel M.: *La communication interculturelle - constitution d'une nouvelle discipline. Colloque UNESCO*. [en:] *Phénomènes d'acculturation et de déculturation dans le monde contemporain*, No 2/1980.
129. Mauviel M.: *Qu'appelle-t-on études interculturelles en sciences humaines et en sciences de l'éducation? Esquisse d'un état de la question*. [en:] C.Clanet (org.): *L'interculturel en éducation et en sciences humaines*. Toulouse 1985, vol.1.
130. Mauviel M.: *Vers une solution éducative à l'ethnocentrisme, la communication interculturelle*. [en:] *Recherche, Pédagogie, Culture*, No 1/1980.
131. McLaren P.: *Critical Pedagogy, Multiculturalism and the Politics of Risk and Resistance. A Reponse to Kelly and Portelli*. [en:] *Journal of Education*, No 3/1991.
132. Melosik Z.: *Obywatelstwo, czas (historia) i przestrzeń (geografia)*. [en:] Z.Melosik, K.Przyszczykowski (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. Toruń-Poznań 1998.
133. Melosik Z.: *Wychowanie obywatelskie, nowoczesność, ponowoczesność (próba konfrontacji)*. [en:] Z.Melosik, Przyszczykowski K. (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. Toruń-Poznań 1998.
134. Mialaret G.: *La multiculturalité et l'éducation au XXI siècle*. [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. Paris 2001.
135. Michalewska M.T. (org.): *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*. Kraków 1999.
136. Michaud G. (org.): *Identités collectives et relations interculturelles*. Bruxelles 1978.
137. Mickiewicz A.: *Sinjoro Tadeo*. Varsovia 1955.
138. Miguez R.: *La comparaison interculturelle. Logique et méthodologie d'un usage empiriste de la comparaison*. Montreal 1977.
139. Morin E., Kern A.B.: *Ziemia -ojczyzna*. Warszawa 1998.
140. Mostwin D.: *Trzecia wartość. Wykorzenie i tożsamość*. Lublin 1995.
141. Muszyński J.: *Zarys historii języków międzynarodowych a językoznawstwo*. Łódź 1947.
142. Nikitorowicz J.: *Edukacja międzykulturowa na pograniczach kultur (propozycje realizacyjne)*. [en:] T.Lewowicki, B.Grabowska (org.): *Spółeczności pogranicza, wielokulturowość, edukacja*. Cieszyn 1996.
143. Nikitorowicz J.: *Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych*. [en:] T.Lewowicki, J.Nikitorowicz, T.Pilch, S.Tomiuk (org.): *Edukacja wobec ładu globalnego*. Warszawa 2002.
144. Nikitorowicz J.: *Koncepcja tożsamości międzykulturowej jako wartości edukacyjnej społeczeństwa wielokulturowego*. manuscript.
145. Nikitorowicz J.: *Młodzież pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej. Tożsamość, plany życiowe, wartości*. Białystok 2000.

146. Nikitorowicz J.: *Od podmiotowości do międzykulturowości i z powrotem. Próba interpretacji niektórych perspektyw teoretycznych*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Cieszyn 2001.
147. Nikitorowicz J.: *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*. Białystok 1995.
148. Nikitorowicz J.: *Socjotechnika w edukacji regionalnej i międzykulturowej wobec celów i wartości młodzieży oraz idei zjednoczenia Europy*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000.
149. Nikitorowicz J.: *Tożsamość międzykulturowa jako efekt edukacji w społeczeństwie wielokulturowym*. [en:] Europejczycy, No 1/2001.
150. Nikitorowicz J.: *Wielopłaszczyznowa i ustawicznie kreująca się tożsamość wielokulturowej, podłoże konfliktów kulturowych i cel edukacji międzykulturowej*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur, A.Gajdzica (org.): *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*. Cieszyn-Warszawa 2003.
151. Nikitorowicz J.: *Wielopłaszczyznowa i ustawicznie kreująca się tożsamość w społeczeństwie wielokulturowym a edukacja międzykulturowa*. [en:] J.Nikitorowicz, M.Sobecki, D.Misiejuk (org.): *Kultury tradycyjne a kultura globalna*. Białystok 2001, vol.1.
152. Nowicka E.: *Badanie pogranicza. Kilka propozycji metodologicznych*. [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze. Studia społeczne*. Białystok 1999, vol.8.
153. Ogrodzka-Mazur E.: *Regionalizm w procesie edukacji szkolnej (studium z pogranicza polsko-czeskiego)*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Szkoła na pograniczach*. Katowice 2000.
154. Oriol M.: *Les cultures en mouvement - Dialectiques interculturelles et dialectiques intraculturelles. Propos epistemologiques à l'ecoute des immigrés*. Nice 1978.
155. Ossowski S.: *O ojczyźnie i narodzie*. Warszawa 1984.
156. Ossowski S.: *Z zagadnień psychologii społecznej. Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny*. [en:] *Dzieła*. Warszawa 1967, vol.3.
157. Ouellet F., Pagé M. (org.): *Pluriethnicité, éducation et société, construire un espace commun*. Montréal 1991.
158. Ouellet F.: *L'éducation interculturelle et l'éducation à la citoyenneté. Quelques pistes pour s'orienter dans la diversité des conceptions*. [en:] *VEI Enjeux*, No 129/2002.
159. Ouellet F.: *L'éducation interculturelle. Essai sur le contenu de la formation des maîtres*. Paris 1991.
160. Pawlik W.: *Arogancja kultury odrzucającej „inność”*. [en:] *Kultura i Społeczeństwo*, No 4/1984.
161. Pawluczuk W.: *Pogranicze narodowe czy pogranicze cywilizacyjne?* [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze. Studia społeczne*. Białystok 1999, vol.8.
162. Pei M.: *One language for the world*. New York 1958.
163. Pereira de Souza D.: *Homaranismo. La interna ideo*. Rio de Janeiro 1994.
164. Peretti A. de: *Pour une école plurielle*. Lausanne-Paris 1987.
165. Perucca B.: *Langues vivantes, l'Europe se met au diapason*. [en:] *Le Monde de l'Education*, n-ro 5/2003.
166. Piaget J.: *Nécessité et signification des recherches comparatives en psychologie génétique*. [en:] *International Journal of Psychology*, No 1/1966.
167. Picard D.: *Communication interculturelle et rituels sociaux*. [en:] J.Demorgon, E.M.Lipiansky (org.): *Guide de l'interculturelle en formation*. Paris 1999.
168. Piron C.: *Communication linguistique - à la recherche d'une dimension mondiale*. Paris 1992.
169. Porcher L., Abdallah-Pretceille M.: *Éthique de la diversité et éducation*. Paris 1998.
170. Porcher L.: *Éducation des enfants de migrants: une pédagogie interculturelle sur le terrain*. Strasbourg 1979.
171. Porcher L.: *L'éducation des travailleurs migrants en Europe. L'interculturalisme et la formation des enseignants*. Strasbourg 1981.
172. Potulicka E.: *Ramy teoretyczne liberalno-demokratycznej koncepcji edukacji obywatelskiej*. [en:] E.Malewska, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie*. Kraków 2002.
173. Preiswerk R.: *Le savoir et le faire. Relations interculturelles et développement*. Paris 1975.
174. Privat E.: *Historio de la lingvo Esperanto 1887-1927*. Den Haag 1982.
176. Privat E.: *Vivo de Zamenhof*. Leipzig 1923.
177. Przystczykowski K.: *Edukacja dla demokracji. Strategie zmian a kompetencje obywatelskie*. Toruń-Poznań 1999.
178. Przystczykowski K.: *Postawy obywatelskie Polaków. Studium empiryczne*. [en:] Z.Melosik, K.Przystczykowski (org.): *Wychowanie obywatelskie. Studium teoretyczne, porównawcze i empiryczne*. Toruń-Poznań 1998.
179. Rabczuk W.: *Procesy migracyjne w Europie Zachodniej*. [en:] *Nowa Szkoła*, No 7/1992.
180. Rabczuk W.: *Uwarunkowania i przykłady edukacji interkulturowej imigrantów w krajach Unii Europejskiej*. [en:] T.Lewowicki, J.Suchodolska (org.): *Rodzina, wychowanie, wielokulturowość*. Cieszyn 2000.
181. Regnault E.: *Projet de formation interculturelle des travailleurs sociaux*. [en:] *Cahiers du CERESI*, No 2-3/1989.
182. Rey M. (org.): *Une pédagogie interculturelle*. Berne 1984.
183. Rey M.: *Between Memory and History - a Word about Intercultural Education*. [en:] *European Journal of Intercultural Studies*, No 1/1996.
184. Rey M.: *D'une logique mono à une logique de l'inter. Pistes pour une éducation interculturelle et solidaire*. Genève 1996.
185. Rey M.: *Former les enseignants à l'éducation interculturelle?* Strasbourg 1983.
186. Rey M.: *Recueils d'informations sur les opérations d'éducation interculturelle en Europe*. Strasbourg 1983.
187. Rittel S.J.: *Strategie edukacji obywatelskiej. Założenia projektowania*. [en:] E.Malewska, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie*. Kraków 2002.
188. Röllinger H.: *Monumente pri Esperanto*. Rotterdam 1997.
189. Rubacha K.: *Budowanie teorii pedagogicznych*. [en:] Z.Kwieciński, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika - podręcznik akademicki*. Warszawa 2003, vol.1.
190. Ruiz Velasco Sanchez E.: *Autour de l'enseignement des langages artificiels et naturels*. [en:] L.Marmoz, M.Derrij (org.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. Paris 2001.
191. Sadowski A.: *Harmonia i konflikty na pograniczach*. [en:] K.Krzysztofek, A.Sadowski (org.): *Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*. Białystok 2001.
192. Sadowski A.: *Wprowadzenie*. [en:] A.Sadowski (org.): *Pogranicze. Studia społeczne*. Białystok 1999, vol.8.
193. Sadowski A.: *Wschodnie pogranicze w perspektywie socjologicznej*. Białystok 1995.
194. Sayad A.: *Les Usages sociaux de la culture des immigrés*. Paris 1978.
195. Segalen V.: *Essai sur l'exotisme. Une esthétique du divers*. Paris 1978.
196. Semprini A.: *Le multiculturalisme*. Paris 1997.
197. Sherif M.: *Des tensions intergroupes aux conflicts internationaux*. Paris 1971.
198. Simonides D.: *Archaizmy kulturowe na śląskim pograniczu*. [en:] T.Smolińska (org.): *Pogranicze jako problem kultury*. Opole 1994.
199. Skorowski H.: *Antropologiczno-etyczne aspekty regionalizmu*. Warszawa 1990.
200. Sleeter C., Grant C.A.: *Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class, and Gender*. New York 1988.
201. Sleeter C., McLaren P.: *Multicultural Education, Critical Pedagogy and the Politics of Difference*. Albany 1995.
202. Smolińska T. (org.): *Pogranicze jako problem kultury*. Opole 1994.

203. Świątkiewicz W.: *Region i regionalizm w perspektywie antropocentrycznego paradygmatu kultury*. [en:] S.Bednarek, S.Słowik, J.Wojtaś, A.Kociszewski, A.J.Omelaniuk (org.): *Regionalizm polski u progu XXI wieku*. Wrocław 1994.
204. Szczurek-Boruta A.: *W poszukiwaniu perspektywy teoretycznej - zmiany społeczne na pograniczach*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur (org.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Cieszyn 2001.
205. Szuklarek T.: *Pedagogika międzykulturowa*. [en:] Z.Kwieciński, B.Śliwerski (org.): *Pedagogika - podręcznik akademicki*. Warszawa 2003, vol.1.
206. Sztompka P.: *Socjologia - analiza społeczeństwa*. Kraków 2003.
207. Tarkowska E.: *Niepewność kulturowa a stosunek do inności*. [en:] M.Kempny, A.Kapciak, S.Łodziński (org.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*. Warszawa 1997.
208. Taylor C.: *Multiculturalisme. Différence et démocratie*. Paris 1992.
209. Taylor M.: *Concepts-clés et bases de l'éducation interculturelle*. [en:] P.Brander, C.Cardenas, R.Gomes, J. Vicente Abad, M.Taylor: *Kit pédagogique - Idées, ressources, méthodes et activités pour l'éducation interculturelle informelle avec des adultes et des jeunes*. Strasbourg 1995.
210. Todorov T.: *Podbój Ameryki. Problem innego*. Warszawa 1996.
211. Triantaphyllou A.: *Comment communiquer sans connaître la langue de l'autre: analyse des échanges éducatifs européens*. [en:] M.Abdallah-Preteille, L.Porcher (org.): *Diagonales de la communication interculturelle*. Paris 1999.
212. Troadec B.: *Approches culturelle et interculturelle comparative: vers une intégration de paradigmes complémentaires. Actes du VIIIème Congrès de l'Association pour la Recherche Interculturelle (ARIC) Université de Genève - 24-28 septembre 2001*. www.unige.ch/fapse/SSE/groups/aric (10.02.2007).
213. Tyszka A.: *Rozmowa kultur*. [en:] A.Kapciak, L.Korporowicz, A.Tyszka (org.): *Komunikacja międzykulturowa. Zbliżenia i impresje*. Warszawa 1995.
214. uea.org/rete. (25.10.2010)
215. Universala Esperanto-Asocio: *Jarlibro 2010*. Rotterdam 2010.
216. Varankin V.: *Teorio de Esperanto. Helpilo por superaj Esperanto-kursoj*. Saarbrücken 1977.
217. Vickery W.E., Cole S.G.: *Intercultural education in American schools; proposed objectives and methods*. New York 1943.
218. Waldenfels B.: *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*. Warszawa 2002.
219. Wiśniewski T.: *Ludwik Zamenhof*. Białystok 1987.
220. Witkowski L.: *Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji*. Toruń 2000.
221. Wojakowski D.: *Wielokulturowość jako wartościowanie i wartość społeczna*. [en:] T.Lewowicki, E.Ogrodzka-Mazur, A.Gajdzica (org.): *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*. Cieszyn - Warszawa 2003.
222. Wojakowski D.: *Wielokulturowość wyzwaniem dla edukacji (z badań na pograniczu polsko-ukraińskim)*. [en:] T.Lewowicki (org.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Katowice 2000.
223. Wołoszyn S.: *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*. Kielce 1998.
224. www.bongo.ne.jp/~teg/radio/esperanto.htm. (25.10.2010)
225. www.interkulturo.net. (25.10.2010)
226. www.interlingua.com. (25.10.2010)
227. www.kurso.com.br. (25.10.2010)
228. Zamenhof L.L.: *Fundamento de Esperanto*. Marmande 1963.
229. Zamenhof L.L.: *Homaranismo*. Petersburg 1906.
230. Żelazny W.: *Doktrino de Zamenhof. Ĉirkaŭe de la penso de Zamenhof kaj ties percepto*. Warszawa 1983.
231. Żelazny W.: *Etniczność. Ład - konflikt - sprawiedliwość*. Poznań 2004.
232. Ziółkowska M.: *Doktor Esperanto*. Warszawa 1959.
233. Znaniecki F.: *Studia nad antagonizmem do obcych*. Warszawa 1990.
234. Zozulja B.A.: *Soci-polikitaj konceptoj de L.L.Zamenhof*. Movado, Rostov-Don 1997.
235. Żytyński J.: *Esperanto i esperantysty*. Warszawa 1987.

DUA PARTO

* * *

Interretaj adresoj

Retpaĝoj de institucioj, asocioj kaj projektoj ligitaj kun kultura diverseco en diversaj kondiĉoj. Se iu adreso estas ne plu aktuala, oni povas trovi la retpaĝon skribante nomon de serĉata institucio (aŭ ties mallongigo) en iu ret-serĉilo (ekz. www.google.com).

- A world of Difference - www.adl.org/education/edu_awod/default_awod.asp
- Agence pour le Développement des Relations interculturelles (ADRI) - www.adri.fr
- Anti-Defamation League (ADL) - www.adl.org/adl.asp
- Art against racism - allrelated.syr.edu/index.html
- Association internationale pour l'Éducation interculturelle (IAIE) \ International Association for Intercultural Education (IAIE) - www.iaie.org
- Association pour la Recherche interculturelle (ARIC) - www.unifr.ch/ipg/sitecr/ARIC/Ouverture.htm
- Association pour le Droit des Étrangers (ADDE) - www.users.skynet.be/adde
- Babilon Centrum voor Studies van de Multiculturele Samenleving \ Babylon Center for Studies of Multilingualism in the Multicultural Society - www.uvt.nl/babylon
- Bibliotheque de l'interculturel - perso.orange.fr/sietar-france/bibl.aut.html
- Centre d'Information et d'Études sur les Migrations internationales (CIEMI) - www.ciemi.org
- Centre d'études de l'ethnicité et des migrations (CEDEM) \ Centre for studies on ethnicity and migration (CEDEM) - www.ulg.ac.be/cedem/index2.html
- Centre for Ethnicity & Racism Studies (CERS) - www.leeds.ac.uk/cers/about.htm
- Centre pour les Equipes de Recherche et d'Étude des Situations interculturelles (CERES) - www.univ-tlse2.fr
- Centret för forskning om etniska relationer och nationalism (CEREN) \ Centre for Research on Ethnic Relations and Nationalism (CEREN) - www.sockom.helsinki.fi/ceren
- Centro de Estudos das Migrações e das Relações Interculturais (CEMRI) \ The Centre for the Study of Migration and Intercultural Relations (CEMRI) - www.univ-ab.pt
- Centrum för forskning om internationell migration och etniska relationer (CEIFO) \ Centre for Research in International Migration and Ethnic Relations (CEIFO) - www.ceifo.su.se
- Centrum för Multiethnisk Forskning \ Centre for Multiethnic Research - www.uu.se/Adresser/Directory/deps/HL6.html
- Commission for Racial Equality (CRE) - www.edenbridgetown.com/ethics/discrimination/cre.shtml
- Commission européenne Contre le Racisme et l'Intolérance (ECRI) \ European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) - www.coe.int/T/F/Droits_de_l'Homme/Ecri
- Cross Cultures Project Association (CCPA) - www.ccpa.dk
- Czwarty Świat Polska - www.atd.org.pl
- Droits de l'Homme et Dialogue Interculturel (DHDI) - www.dhdi.free.fr
- Ecole Sans Racisme \ School Without Racism - www.schoolwithoutracism-europe.org
- Education pack - www.eycb.coe.int/edupack/00.html
- Europäisches Forum für Migrationsstudien (EFMS) \ European Forum for Migration Studies (EFMS) - www.uni-bamberg.de/~ba6ef3/efmshome.htm

- European Council on Refugees and Exiles (ECRE) - www.ecre.org
- European Disability Forum (EDF \ FEPH) \ Forum européen des personnes handicapées (EDF \ FEPH) - www.edf-feph.org
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) - www.eumc.at
- European Research Centre on Migration & Ethnic Relations (ERCOMER) - www.ercomer.org/wwwvl/index.html
- Evropski center za etnične, regionalne in sociološke študije (ECERS) \ European Center for Ethnic, Regional and Sociological Studies (ECERS) - www.uni-mb.si
- Fabel van de illegal \ The Myth of Illegality - www.gebladerte.nl
- Fédération européenne d'Associations Travaillant Avec les Sans-Abri (FEANTSA) \ European Federation of National Organisations Working with the Homeless (FEANTSA) - www.feantsa.org
- Football Against Racism in Europe (FARE) - www.farenet.org
- Forschungsstelle für interkulturelle Studien (FIST) - www.fist.uni-koeln.de
- Fundacja Przestrzenie Dialogu - przestrzeniedialogu.pl
- Galeria Tolerancji - galeriatolerancji.org.pl
- Grandir d'un Monde à l'Autre - www.mondealautre.fr
- Groupe d'Étude sur les Discriminations (GED) - www.social.gouv.fr/hm/actu/groupe_etud_dis.htm
- Groupe d'Information et de Soutien des Immigrés (GISTI) - www.gisti.org
- Groupe d'études sur l'Ethnicité, le Racisme, les Migrations et l'Exclusion (GERME) \ The Group for studies on Ethnicity, Racism, Migrations and Exclusion (GERME) - www.ulb.ac.be/socio/germe
- Haut Commissariat des Nations unies pour les Réfugiés (UNHCR) \ United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) - www.unhcr.ch
- Haut Commissaire pour les Minorités nationales (HCMN) \ High Commissioner on National Minorities (HCMN) - www.isn.ethz.ch/osce
- I CARE - Centre européen Internet contre le racisme; www.icare.to
- Institut A World Of Difference - www.adl.org/awod/awod_institute.asp
- Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) \ Institute for Migration Research and Intercultural Studies (IMIS) - www.imis.uni-osnabrueck.de
- Institut interdisciplinaire d'Éthique et des Droits de l'Homme (IIEDH) - www.unifr.ch/iiedh
- Institutul Intercultural Timisoara (IIT) - www.intercultural.ro
- Interkultura - www.interculturala.it
- International Centre for Intercultural Studies (ICIS) - ioewebsserver.ioe.ac.uk/ioe/cms/get.asp?cid=6327
- International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR) - www.imir-bg.org
- Katedra Edukacji Międzykulturowej Uniwersytetu w Białymstoku - pip.uwb.edu.pl/zaklady/z_edkult.htm
- Kit pédagogique - www.droitshumains.org/Racisme/esp_pedagog/conseurop/kit/kit.htm
- Lernu - www.lernu.net
- Liens de l'interculturel - perso.orange.fr/sietar-france/liens.html
- Lobby européen des Femmes (LEF \ EWL) \ European Women's Lobby (LEF \ EWL) - www.womenlobby.org
- Mali Bracia Ubogich - www.malibracia.org.pl
- Mouvement contre le Racisme et pour l'Amitié entre les Peuples (MRAP) - www.mrap.asso.fr
- Multikulti - www.multikulti.org.pl
- Multicultural Australia - www.multiculturalaustralia.edu.au

- Nigdy Więcej - www.nigdywiecej.prh.pl
- Office franco-allemand pour la Jeunesse (OFAJ \ DFJW) \ Deutsch-Französisches Jugendwerk (OFAJ \ DFJW) - www.ofaj.org
- Projekto Interkulturo - www.interkulturo.net
- Service de Formation à Distance en Éducation interculturelle de l'Université de Sherbrooke - www.usherbrooke.ca
- Société pour l'Éducation, la Formation et la Recherche interculturelles (SIETAR) \ Society for Intercultural Education, Training and Research (SIETAR) - www.sietar-france.org
- Solimar - www.pole13.com/kit
- SOS-Racisme - www.sos-racisme.org
- The Association for the Study of Ethnicity and Nationalism (ASEN) - www.lse.ac.uk/collections/ASEN
- The Institute for Migration and Ethnic Studies (IMES) - www2.fmg.uva.nl/imes/index.html
- UNITED for Intercultural Action - www.unitedagainstracism.org

Verkoj pri kultura diverseco

Metodologio de esploroj pri kultura diverseco

- Banks J.A. (red.): *Handbook of Research on Multicultural Education*. Macmillan, Prentice Hall International, New York - London 1995.
- Clanet C.: *Centre pour les équipes de recherches et d'études des situations interculturelles*. SEDRIC, Castanet-Tolosan 1989.
- Council of Europe: *Educational Research Workshop on „Minority Education”*. Council of Europe, Bautzen - Strasbourg 1995.
- Frankrijker H., Kieviet F. (red.): *Education in a multicultural society. Research and practice*. Academisch Boeken Centrum, De Lier 1992.
- Friesen J.W.: *When cultures clash. Case studies in multiculturalism*. Detselig Enterprises, Calgary 1985.
- Grant C.A. (red.): *Multicultural research a reflective engagement with race, class, gender and sexual orientation*. Falmer Press, London - Philadelphia 1999.
- Grant C.A. (red.): *Research and multicultural education. From the margins to the mainstream*. Falmer Press, London - Washington 1993.
- Knapp K.: *Meeting the intercultural challenge. Effective approaches in research, education, training and business*. Verlag Wissenschaft Praxis, Sternenfels 1999.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.): *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Uniwersytet Śląski - Filia w Cieszynie, Cieszyn 2001.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Ogrodzka-Mazur E. (red.): *Teorie i modele badań międzykulturowych*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn - Warszawa 2006.
- Malewska H., Cachon C.: *Le travail social et les enfants de migrants. Racisme et identité, recherche-action*. L'Harmattan, Paris 1988.
- Merchant B.M., Willis A.I. (red.): *Multiple and intersecting identities in qualitative research*. L.Erlbaum Associates, Mahwah 2001.
- Miguez R.: *La comparaison interculturelle. Logique et méthodologie d'un usage empiriste de la comparaison*. Presses de l'Université de Montréal, Montréal 1977.
- Mitchell B.M., Salsbury R.E.: *Multicultural education an international guide to research, policies, and programs*. Greenwood Press, Westport 1996.
- Retschitzky J., Bossel-Lagos M., Dasen P. (red.): *La recherche interculturelle*. L'Harmattan, Paris 1989, t.1-2.
- Thésée G., Carignan N., Carr P.R. (red.): *Les faces cachées de la recherche interculturelle. De la rencontre des porteurs de culture*. L'Harmattan, Paris 2010.
- Trueba E.T., Guthrie G.P., Au K.H.P.: *Culture and the bilingual classroom. Studies in classroom ethnography*. Newbury House Publishers, Rowley 1981.
- Vignaux G.: *La recherche interculturelle. Principes, méthodes et perspectives. Chaire d'enseignement et de recherche interethniques et interculturels*. Université du Québec, Chicoutimi 1993.

Kultura diverseco, multokultureco, interkultureco - nocioj kaj teoriaj bazoj

- Abalos D.T.: *Strategies of transformation toward a multicultural society. Fulfilling the story of democracy*. Praeger, New York 1996.
- Abdallah-Pretceille M., Porcher L.: *Ethique de la diversité et éducation*. Presses Universitaires de France, Paris 1998.
- Abdallah-Pretceille M., Thomas A. (red.): *Relations et apprentissages interculturels*. A.Colin. Paris 1995.
- Abdallah-Pretceille M.: *Enfances et cultures. Problematiques de la difference et pratiques de l'interculturel*. Privat, Paris 1986.

- Abdallah-Pretceille M.: *Former et éduquer en contexte hétérogène. Pour un humanisme du divers*. Anthropos, Paris 2003.
- Affergan F.: *Exotisme et altérité. Essai sur les fondements d'une critique de l'anthropologie*. Presses Universitaires de France, Paris 1987.
- Aithal V.: *Wissen - Macht - Transformation. Interkulturelle und Internationale Perspektiven - Eine Festschrift für Patrick Dias*. IKO Verlag, Frankfurt am Main 2000.
- Appiah K.A.: *Kosmopolityzm. Etyka w świecie obcych*. Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
- Applebee A.N., Langer J.A., Foote D.W.: *Multicultural perspectives*. McDougal, Littell Co, New York 1993.
- ARIC: *Socialisations et cultures. Actes du premier colloque de l'ARIC „SocialisationS”*. ARIC, Toulouse 1989.
- Bagley C. (red.): *Race relations and cultural differences. Educational and interpersonal perspectives*. Croom Helm in association with the International Centre for Intercultural Studies, University of Bradford, St.Martin's Press, London - New York 1984.
- Banks S.P.: *Multicultural public relations. A social-interpretive approach*. Sage, California 1995.
- Barry B.: *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Polity, Cambridge 2000.
- Bartz B.: *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*. Instytut Technologii Eksploatacji, Duisburg-Radom 1997.
- Baskauskas L. (red.): *Unmasking culture cross-cultural perspectives in the social and behavioral sciences*. Chandler Sharp, Novato 1986.
- Benedict R.: *Wzory kultury*. Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 1999.
- Bernardi B.: *Uomo, cultura, società*. Franco Angeli, Milano 1991.
- Bilbeny N.: *Democracia para la diversidad*. Editorial Ariel, Barcelona 1999.
- Bilbeny N.: *Per una Ètica Intercultural*. Editorial Mediterrànea. Barcelona 2002.
- Biocchi, R., Radcliffe, S.: *A shared experience. Bridging cultures. Resources for cross cultural training*. London Cross Cultural Learner Centre Canadian Mental Health Association, University of Western Ontario, London - Middlesex 1983.
- Bissoondath N.: *Le marché aux illusions. La méprise du multiculturalisme*. Boréal, Montréal 1995.
- Blomart J., Krewer B. (red.): *Perspectives de l'interculturel*. Ecole Normale Supérieure de Fontenay/St-Cloud, L'Harmattan, Paris 1994.
- Blum-Kulka S., House J., Kasper G. (red.): *Cross-Cultural Pragmatics. Requests and Apologies*. Ablex, Norwood 1989.
- Boksański Z.: *Stereotypy a kultura*. Leopoldinum, Wrocław 2001.
- Bres J., Détrie C., Siblot P.: *Figures de l'interculturalité*. Praxiling, Université Paul Valéry Montpellier III, Montpellier 1996.
- Bresnahan M.I.: *Finding our feet understanding crosscultural discourse*. University Press of America, Lanham 1991.
- Brettschneider M. (red.): *The Narrow bridge. Jewish views on multiculturalism*. Rutgers University Press, New Brunswick 1996.
- Bukowska-Floreńska I. (red.): *Przestrzeń kulturowego współistnienia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
- Burszta W.: *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*. Wydawnictwo Zysk i Ska, Poznań 1998.
- Byram M., Zarate G.: *Young people facing difference \ Les jeunes confrontés à la différence*. Council of Europe Publishing - Conseil de l'Europe, Strasbourg 1996.
- Camilleri C., Cohen-Emerique M. (red.): *Chocs de cultures: Concepts et enjeux pratiques de l'interculturel*. L'Harmattan, Paris 1989.
- Camilleri C.: *Anthropologie culturelle et éducation*. Delachaux & Niestle - UNESCO, Lausanne - Paris 1985.
- Cammaert M.-F. (red.): *L'interculturalisme: théorie et pratique — Séminaire organisé au Linibourg, 1987*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1987.
- Carelli M.: *Cultures croisées*. Nathan, Paris 1993.
- Carlo M. de: *L'interculturel*. CLE International, Paris 1998.
- Certeau M. de: *L'étranger ou l'union dans la différence*. Desclée de Brouwer, Paris 1969.
- Chutnik M.: *Szok kulturowy: przyczyny, konsekwencje, przeciwdziałania*. Universitas, Kraków 2007.
- Claret C.: *SocialisationS et CultureS*. Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1989.
- Courts P.L.: *Multicultural literacies. Dialect, discourse, and diversity*. Peter Lang, New York 1997.
- Craft M.: (red.): *Education and cultural pluralism*. Falmer Press, London 1984.
- Cruse H.: *Monde de différence*. Vertige Graphic, Paris 2001.
- Cuhe D.: *La notion de culture dans les sciences sociales*. La Découverte, Paris 1996.
- Cuhe F.X.: *La revendication interculturelle. Colloque CLAP: Vers une société interculturelle*. UNESCO, Paris 1983.
- Dahlén T.: *Among the interculturalists. An emergent profession and its packaging of knowledge*. Dept. of Social Anthropology, Stockholm University Distributed by Almqvist Wiksell International, Stockholm 1997.
- Dallmayr F.R.: *Beyond orientalism. Essays on cross-cultural encounter*. State University of New York Press, Albany 1996.
- Damiano E., Camilleri C., Perotti A. (red.): *Verso una società interculturale \ Pour une société interculturelle*. ACLI-CELM, Bergamo 1992.
- Demetrio D.: *Agenda interculturale*. Meltemi, Roma 1997.
- Demorgon J., Lipiansky E.M. (red.): *Guide de l'interculturel en formation*. Retz, Paris 1999.
- Demorgon J.: *Complexité des cultures et de l'interculturel*. Anthropos, Paris 2000.
- Demorgon J.: *Complexité des cultures et de l'interculturel. Contre les pensées uniques*. Anthropos, Paris 2010.
- Demorgon J.: *Critique de l'interculturel. L'horizon de la sociologie*. L'Harmattan, Paris 2005.
- Demorgon J.: *Interkulturelle Erkundungen. Möglichkeiten und Grenzen einer internationalen Pädagogik*. Campus Verlag, Frankfurt am Main 1999.
- Demorgon J.: *L'exploration interculturelle. Pour une pédagogie internationale*. A.Colin, Paris 1989.
- Demorgon J.: *L'histoire interculturelle des sociétés*. Anthropos, Paris 2002.
- Demorgon J.: *L'interculturalisation du monde*. Anthropos, Paris 2000.
- Dilworth M.E. (red.): *Being responsive to cultural differences. How teachers learn*. Corwin Press, Thousand Oaks 1998.
- Dolinská V.: *Prieniky kultúr v globálnom priestore*. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 2004.
- Drong L., Kalaga W. (red.): *Wielokulturowość: postulat i praktyka*. Uniwersytet Śląski, Katowice 2005.
- Fall K., Turgeon L. (red.): *Champ multiculturel, transactions interculturelles*. L'Harmattan, Paris 1998.
- Fay B.: *Contemporary philosophy of social science: a multicultural approach*. Blackwell, Oxford 1996.
- Fijalkow J.: *Différence*. Magnard, Paris 1993.

- Fontaine A.-M, Perrez M. (red.): *Aspects interculturels du fonctionnement relationnel et familial*. L'Harmattan, Paris 2006.
- Foster L., Herzog P.S. (red.): *Defending diversity. Contemporary philosophical perspectives on pluralism and multiculturalism*. University of Massachusetts Press, Amherst 1994.
- Foster L., Stockley D.: *Multiculturalism*. Multilingual Matters, Clevedon 1984.
- Fuller N. (red.): *Interculturalidad y Política. Desafíos y posibilidades*. Pontificia Universidad Católica del Perú, Universidad del Pacífico e Instituto de Estudios Peruanos, Lima 2002.
- Gagarin A.S.: *Kulturny v dialoge. Grani duhovnosti*. Izdatelstvo Uralskogo Universiteta, Ekaterinburg 1994.
- Gardiner H., Mutter J., Kosmitzki C.: *Lives across cultures. Cross-cultural human development*. Allyn & Bacon, Boston 1997.
- Giroux H.A.: *Living dangerously. Multiculturalism and the politics of difference*. Lang, Bern 1993.
- Glazer N., Moynihan D.P.: *Beyond the melting pot*. MIT Press, Cambridge 1968.
- Glazer N.: *Beyond the melting pot: Thirty years later*. Robert F. Harney Professorship and Program in Ethnic, Immigration and Pluralism Studies, University of Toronto, Toronto 1991.
- Glazer N.: *We are all multiculturalists now*. Harvard University Press, Cambridge 1997.
- Gogolin I., Krüger-Potratz M., Meyer M.A.: *Pluralität und Bildung*. Leske + Budrich, Opladen 1998.
- Goldberg D.T.: *Multiculturalism. A critical reader*. Blackwell, Oxford 1995.
- Gonçalves L.A.O., Silva P.B.G.: *O jogo das diferenças. O multiculturalismo e seus contextos*. Editora Autêntica, Belo Horizonte 1998.
- Groupe mixte italo-suisse du Centre Pédagogico-Didattico de Berne: *L'interculturalisme. De l'idée à la pratique didactique et de la pratique à la théorie*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1986.
- Grzybowski P.P.: *Edukacja międzykulturowa - przewodnik. Pojęcia - literatura - adresy*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Gumbert E.B., Raynor J.M., Safa H.I., Young L.: *Different people. Studies in ethnicity and education*. Center for Cross-cultural Education, College of Education, Georgia State University, Atlanta 1983.
- Gundara J.: *Interculturalism: Education and Inclusion*. Kogan Page, Paul Chapman, London 2000.
- Gutmann A. (red.): *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. Princeton University Press, Princeton 1994.
- Hall E.T.: *Au-delà de la culture*. Seuil, Paris 1976.
- Hall E.T.: *La dimension cachée*. Le Seuil, Paris 1971.
- Hess R., Wulf C. (red.): *Parcours, passages et paradoxes de l'interculturel*. Anthropos, Paris 1999.
- Hofstede G.: *Cultural Differences in Teaching and Learning*. EFIL, Molina 1994.
- Hoopes D.S. (red.): *Overview of intercultural education, training, and research*. Society for Intercultural Education, Training, and Research, Georgetown University distributed by Intercultural Network, Washington - La Grange Park 1977.
- Horton J. (red.): *Liberalism, multiculturalism and toleration*. Macmillan Press, London 1993.
- Hunfeld H., Kubanek-German A., Piepho H.E.: *"I beg to differ". Beiträge zum sperrigen interkulturellen Nachdenken über eine Welt in Frieden: Festschrift für Hans Hunfeld*. Iudicium Verlag, München 1998.
- Jackson S., Solis J. (red.): *Beyond comfort zones in multiculturalism. Confronting the politics of privilege*. Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1995.
- Jacquard A.: *Eloge de la différence*. Seuil, Paris 1978.
- Jacquart A.: *Cinq milliard d'hommes dans un vaisseau*. Seuil, Paris 1987.
- Jacques F.: *Différence et subjectivité. Anthropologie d'un point de vue relationnel*. Aubier Moutaigne, Paris 1982.
- Jasińska-Kania A. (red.): *Trudne sąsiedztwa. Z socjologii konfliktów narodowościowych*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
- Jiménez C.: *Guía sobre Interculturalidad. Fundamentos conceptuales. El enfoque intercultural en las políticas públicas para el desarrollo humano sostenible*. PNUD, Ciudad de Guatemala 2000.
- Joppke C., Lukes S. (red.): *Multicultural Questions*. Oxford University Press, Oxford 1999.
- Kach N. (red.): *Multiculturalism. Perspectives and reactions*. Dept. of Educational Foundations, University of Alberta, Edmonton 1986.
- Kalderon N.: *Pluralistim be-ál korham: 'al ribui ha-tarbuyot shel ha-Yisre'elim*. Hotsa'at ha-sefarim shel Universitat Hefah Zemorah-Bitan, Hefah - Tel-Aviv 2000.
- Kanpol B., McLaren P. (red.): *Critical multiculturalism. Uncommon voices in a common struggle*. Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1995.
- Karnoouch C.: *Adieu à la différence. Essai sur la modernité tardive*. Arlantere, Paris 1993.
- Kiejar-Turska M.: *Życie wspólnie: odkrywać innego, przeciwdziałać zniewoleniu, realizować wspólne cele*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Kincheloe J.L., Steinberg S. R.: *Changing multiculturalism*. Open University Press, Buckingham - Philadelphia 1997.
- King A.S., Reiss M.J. (red.): *The multicultural dimension of the national curriculum*. Falmer Press, London 1993.
- Kłoskowska A.: *Kultura narodowe u korzeni*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
- Koole T., Ten-Thije J.D.: *The Construction of Intercultural Discourse. Team Discussions of Educational Advisers*. Rodopi, Amsterdam 1994.
- Korsat-Ahlers H.E.: *Die multikulturelle Gesellschaft der Weg zur Gleichstellung? Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1992.*
- Krewer B. (red.): *Théorie et pratique de l'interculturel*. L'Harmattan, Paris 1998.
- Kristeva J.: *Etrangers à nous-mêmes*. Fayard, Paris 1988.
- Kusek R., Sanetra-Szeliga J. (red.): *W stronę nowej wielokulturowości*. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2010.
- Kwame A.A.: *Kosmopolityzm. Etyka w świecie obcych*. Prószyński i Ska, Warszawa 2008.
- Kwaśniewski K.: *Zderzenie kultur. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.
- Kwiatkowska S.: *Tożsamość transkulturowa*. Wydawnictwo Antyk, Kęty 2008.
- Labat C., Vermès G. (red.): *Cultures ouvertes, sociétés interculturelles. Du contact à l'interaction*. L'Harmattan, Paris 1994, t.1-2.
- Lalak D. (red.): *Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008.
- Léclef D.: *La gestion de la diversité culturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Lemert C.: *Social theory. The multicultural and classic readings*. Westview Press, Boulder 2004.
- Leray C., Lorand E.: *Dynamique interculturelle et autoformation*. L'Harmattan, Paris 1995.
- Levy J.T.: *The multiculturalism of fear*. Oxford University Press, Oxford - New York 2000.
- Long R.E. (red.): *Multiculturalism*. H.W. Wilson, New York 1997.

- Lynch D., Pilbeam A. (red.): *Heritage and Progress. From the past to the future in intercultural understanding. SIETAR Europa Congress 1998. Proceedings*. LTS Training and Consulting, SIETAR Europa, Bath 2000.
- Lynch J.: *The multicultural curriculum*. Batsford Academic and Educational, London 1983.
- Mamzer H.: *Czy kres wielokulturowości?* Wydawnictwo Humaniora, Poznań 2008.
- May S. (red.): *Critical multiculturalism. Rethinking multicultural and antiracist education*. Falmer Press, London Philadelphia 1999.
- McLaren P. (red.): *Multicultural education, critical pedagogy, and the politics of difference*. State University of New York Press, Albany 1995.
- McLaren P.: *Critical pedagogy and predatory culture. Oppositional politics in a postmodern era*. Routledge, London 1995.
- McLaren P.: *Revolutionary multiculturalism. Pedagogies of dissent for the new millennium*. Westview Press, Boulder 1997.
- Mejía M.C.: *Etnias, educación y cultura. Defendamos lo nuestro*. ILDIS-Bolivia, Editorial Nueva Sociedad, La Paz - Caracas 1991.
- Mucha J. (red.): *Kultura dominująca jako kultura obca*. Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.
- Mucha J.: *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2007.
- Mucha J.: *Stosunki etniczne we współczesnej myśli socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Munroe R.H., Munroe R.L., Whiting B.B. (red.): *Handbook of cross-cultural human development*. Garland STPM, New York 1981.
- Munroe R.L., Munroe R.H.: *Cross-cultural human development*. Waveland Press, Prospect Heights 1994.
- Nijakowski L.M.: *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- Nowicka E. (red.): *Kulturowa odmienność w działaniu. Kultury i narody bez państwa*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2009.
- Nowicka E.: *Świat człowieka, świat kultury. Systematyczny wykład problemów antropologii kulturowej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991.
- Parrish K., Katz B. (red.): *Multicultural acquisitions*. The Haworth Press, New York 1993.
- Pérez del Viso de Palou R., Kreibohm de Brizuela I.: *Forjando la diversidad*. Universidad Nacional de Jujuy, San Salvador de Jujuy 1997.
- Perotti A.: *Apologia do intercultural*. Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1997.
- Perotti A.: *Plaidoyer pour l'interculturel*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1994.
- Perregaux C.: *Odyssea. Accueils et approches interculturelles*. Commission romande des moyens d'enseignement et apprentissage, Éditions Corome, Genève - Neuchatel 1994.
- Pilch T. (red.): *O potrzebie dialogu kultur i ludzi*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2000.
- Podoláková K. (red.): *Multikulturalita, interkulturalita, transkulturalita*. Asco art & Science, Bratislava 2001.
- Preiswerk R.: *Le Savoir et le faire. Relations interculturelles et développement*. Presses Universitaires de France, Paris 1975.
- Radzik R.: *Między zbiorowością etniczną a wspólnotą narodową*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.
- Rex L.: *The concept of a multicultural society*. Centre for Research in Ethnic Relations, University of Warwick, Coventry 1986.
- Richmond A.: *Global Apartheid. Refugees, Racism, and the New World Order*. Oxford University Press, Toronto - New York 1994.
- Rizvi F.: *Multiculturalism as an educational policy*. Deakin University, Victoria 1985.
- Robinson J.S.: *Building cultural bridges*. National Educational Service, Bloomington 1997.
- Rosenblatt P.C., Walsh R.P., Jackson D.A.: *Grief and Mourning in Cross-cultural Perspective*. HRAF Press, Washington 1976.
- Rubio E., Rayón L.: *Repensar la enseñanza desde la diversidad*. Kiriki, Morón 1998.
- Sajdak A. (red.): *Kultura jako fundament wspólnoty edukacyjnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
- Samuda R.J., Feuerstein R., Kaufman A.S., Lewis J.E., Sternberg R.J.: *Advances in cross-cultural assessment*. Sage Publications, Thousand Oaks 1998.
- Sánchez Macarro A., Salvador V., Gómez Molina J.R. (red.): *Pragmática intercultural*. Facultat de Filologia, Universitat de València, València 1998.
- Sartori G.: *La sociedad multiétnica. Pluralismo, multiculturalismo y extranjeros*. Editorial Taurus, Madrid 2001.
- Savard P., Vigezzi B.: *Le Multiculturalisme et l'histoire des relations internationales du XVIIIe siècle à nos jours*. Edizioni Unicopli, Presses de l'Université d'Ottawa, Milano - Ottawa 1999.
- Scott C., Shaffer M., Réaume D., Trebilcock M.J., Weinrib L., Roach K., Sharpe R.J., Mosher J.E.: *Materials for race and cultural difference*. Faculty of Law, University of Toronto, Toronto 1997.
- Scott C.: *Race and cultural difference*. Faculty of Law, University of Toronto, Toronto 1999.
- Segalen V.: *Essai sur l'exotisme. Une esthétique du divers*. Fata Morgana, Paris 1978.
- Semprini A.: *Le multiculturalisme*. Presses Universitaires de France, Paris 1997.
- Sherif M.: *Des tensions intergroupes aux conflits internationaux*. ESF, Paris 1971.
- Skutnabb-Kangas T., Maffi L., Harmon D.: *Sharing A World of Difference. The Earth's Linguistic, Cultural, and Biological Diversity*. UNESCO, Terralingua, and World Wide Fund for Nature, Paris 2002.
- Sleeter C.E., McLaren P. (red.): *Multicultural education, critical pedagogy, and the politics of difference*. State University of New York Press, Albany 1995.
- Steiner Khamsi G.: *Multikulturelle Bildungspolitik in der Postmoderne*. Leske + Budrich, Opladen 1992.
- Stenou K. (red.): *Déclaration universelle de l'UNESCO sur la diversité culturelle - commentaires et propositions*. UNESCO, Paris 2003.
- Szachaj A.: *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*. Universitas, Kraków 2004.
- Szczurek-Boruta A.: *Zadania rozwojowe młodzieży i edukacyjne warunki ich wypełniania w środowiskach zróżnicowanych kulturowo i gospodarczo. Studium pedagogiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Szerlag A. (red.): *Wielokulturowość - międzykulturowość obszarami edukacyjnych odniesień*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
- Świątkiewicz W.: *Integracja kulturowa i jej społeczne uwarunkowania*. Uniwersytet Śląski, Katowice 1987.
- Świątkiewicz W.: *Zróżnicowanie społeczne a uczestnictwo w kulturze*. Uniwersytet Śląski, Katowice 1984.
- Taylor C., Gutmann A. (red.): *Multiculturalism and "the politics of recognition"*. Princeton University Press, Princeton 1994.
- Taylor C., Gutmann A.: *Multiculturalism, Examining the Politics of Recognition. An Essay, with commentary by Amy Gutmann*. Princeton University Press, Princeton 1994.

- Taylor C.: *Multiculturalisme. Différence et démocratie*. Aubier, Paris 1992.
- Taylor Ch.: *El multiculturalismo y "la política del reconocimiento"*. Fondo de Cultura Económica, México 1993.
- Thiessen D. (red.): *Making a difference. About difference the lives and careers of racial minority immigrant teachers*. REMTEL, Garamond Press, Toronto 1996.
- Todd E.: *La diversité du monde*. Le Seuil, Paris 1999.
- Tokarski S.: *Szkola Chicago. Spór o dialog międzykulturowy*. Askon, Warszawa 2001.
- Tomalin B., Stempleski S.: *Cultural awareness*. Oxford University Press, Oxford 1993.
- Traverso V. (red.): *Perspectives interculturelles sur l'interaction*. Presses Universitaires de Lyon, Lyon 2000.
- Triandis H.C.: *Variations in Black and white. Perceptions of the social environment*. University of Illinois Press, Urbana 1976.
- Troper H.M., Palmer L.: *Issues in cultural diversity*. Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1976.
- Trybusiewicz J.: *Twarze ludzkiej kultury*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1986.
- Utbildningsdepartementet Liber: *Interkulturell undervisning med flerkulturellt innehåll och globalt perspektiv en väg till gemenskap och fred? Ett diskussionsunderlag om mål, möjligheter och metoder med lästips och studietips från Språk- och kulturavsutredningen i anslutning till*. Utbildningsdepartementet Liber, Stockholm 1984.
- Van Dijk L.: *Haut hat viele Farben aufwachsen in der multikulturellen Gesellschaft*. Patmos, Düsseldorf 1996.
- Varro G.: *Liberté, égalité, mixité... conjugales*. Anthropos, Paris 1998.
- Verbunt G.: *La modernité interculturelle. La voie de l'autonomie*. L'Harmattan, Paris 2006.
- Verbunt G.: *La société interculturelle. Vivre la diversité humaine*. Seuil, Paris 2001.
- Verma G.K., Bagley C. (red.): *Race relations and cultural differences. Education and interpersonal perspectives*. Croom Helm, London 1984.
- Villanova R., Hily M.-A., Varro G.: *Construire l'interculturel? De la notion aux pratiques*. L'Harmattan Paris 2001.
- Wierzbicka A.: *Semantics, culture, and cognition: Universal human concepts in culture-specific configurations*. Oxford University Press, New York 1992.
- Wieviorka M. (red.): *Une société fragmentée? Le multiculturalisme en débat*. La Découverte & Syros, Paris 1997.
- Wieviorka M., Ohana J. (red.): *La différence culturelle. Une reformulation des débats*. Balland, Paris 2001.
- Wieviorka M.: *La différence*. Ballard, Paris 2001.
- Willett Cynthia: *Theorizing multiculturalism. A guide to the current debate*. Blackwell, Oxford 1998.
- Young I.M.: *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press, Princeton 1990.
- Znaniecki F.: *Współczesne narody*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990.
- Żelazny W.: *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Żelazny W.: *Nierozwiązywalne równania etniczne*. Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne AGH, Rzeszów 2008.

Komunikado kaj interkultura kompetenteco - problemoj, teknikoj, didaktiko

- Aalborg Universitetscenter: *Kultur møde og interkulturel kompetence. Bidrag fra konferencen Kulturinteraktion og sproglig handlen på Aalborg Universitetscenter den 18-19 november 1993*. Center for Sprog og interkulturelle studier, Aalborg 1994.
- Abdallah-Pretceille M., Porcher L. (red.): *Les diagonales de la communication interculturelle*. Anthropos, Paris 1999.
- Abdallah-Pretceille M., Porcher L.: *Éducation et communication interculturelle*. Presses Universitaires de France, Paris 1996.
- Adler S.: *Multicultural communication skills in the classroom*. Allyn & Bacon, Boston 1993.
- Araújo G.M.L.: *O discurso indígena subsídios para a comunicação intercultural*. Editora Universitária UFPE, Recife 1997.
- Asante M., Gudykunst W. (red.): *Handbook of International and Intercultural Communication*. Sage Publications, Thousand Oaks 1989.
- Balboni P.E.: *Parole comuni, culture diverse. Guida alla comunicazione interculturale*. Saggi Marsilio, Venezia 1999.
- Barrette C., Gaudet E., Lemay D.: *Guide de communication interculturelle*. Éditions du Renouveau Pédagogique, Saint-Laurent 1996.
- Bedyńska M., Darabos Z., Gillet G., Kerschbaumer M., Politi I., Zahradnikova J.: *Se connaître mieux pour mieux se comprendre*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Blondel A., Briet G., Collès L., Destercke L., Sekhavat A.: *Que voulez-vous dire? Compétence culturelle et stratégies didactiques. Guide pédagogique*. Duculot, Bruxelles 1998.
- Bourque R.: *Communication interculturelle verbale et non verbale. Recueil de Notes*. Université de Montréal, Montréal 1997.
- Box L.: *Culture and communication. The forgotten dimension in development cooperation*. Royal Tropical Institute, Training Communication, Development Management Dept., Amsterdam 1993.
- Brick J.: *China. A handbook in intercultural communication*. National Centre for English Language Teaching and Research, Macquarie University, Sydney 1991.
- Brislin R., Yoshida T.: *Intercultural communication training. An introduction*. Sage, Thousand Oaks 1994.
- Byram M. (red.): *Developing intercultural competence in practice*. Multilingual Matters, Clevedon - Buffalo 2001.
- Byram M., Neuner G., Parmenter L., Starkey H., Zarate G.: *La compétence interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Byram M., Nichols A. (red.): *Developing intercultural competence in practice*. Multilingual Matters, Clevedon 2001.
- Byram M.: *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Multilingual Matters, Clevedon - Philadelphia 1997.
- Camacho S.: *Comunicación y educación intercultural en Atipiris (ciudad de El Alto)*. Hisbol, La Paz 1996.
- Casção Guedes M.J.: *A árvore de comunicação. Jogos apresentados no workshop "Intercultura na Escola"*. Intercultura Portugal, Santa Cruz 1999.
- Casmir F.L.: *Intercultural and international communication*. University Press of America, Washington 1978.
- Chłopicki W. (red.): *Komunikacja międzykulturowa. Perspektywy badań interdyscyplinarnych*. Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej Tertium, Kraków 2007.
- Cohen M.C., Richardson S.L.: *Multicultural activities for the speech communication classroom*. Houghton Mifflin, Boston 1998.

- Commission européenne: *Intercultural dialogue - Dialogue interculturel. Bruxelles 20 et 21 mars 2002*. Commission européenne. Direction générale de l'éducation et de la culture. Action Jean Monnet, Office des publications officielles des Communautés européennes, Luxembourg 2002.
- Conseil de l'Europe: *La compétence interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Daniel N.: *The cultural barrier. Problems in the exchange of ideas*. Edinburgh University Press, Edinburgh 1975.
- Day R.R.E., Hatch E., Flashner V., Hunt L., Sato C.J., Strong M., De Araujo G.M.L.: *O discurso indígena. Subsídios para a comunicação intercultural*. Editora Universitária UFPE, Recife 1997.
- Deen J.: *Dealing with problems in intercultural communication: A study of negotiation of meaning in native-nonnative speaker interaction*. Tilburg University Press, Tilburg 1997.
- Dodd H.C.: *Dynamics of intercultural communication*. McGraw-Hill, Madison 1998.
- Dresser N.: *Our own stories. Readings for cross-cultural communication*. Longman, London 1995.
- Ďurigová N., Ďurigová R.: *Medzikultúrna komunikácia: aktuálne problémy a možnosti riešenia*. Univerzita Komenského, Bratislava 2004.
- Elliot G.M.: *Cross-cultural awareness in an aging society. Effective strategies for communication and caring, a resource book for practitioners, educators and students*. Office of Gerontological Studies, McMaster University, Hamilton 1999.
- Ferry J.-M., Habermas J.: *L'éthique de la communication*. Presses Universitaires de France, Paris 1987.
- Földes C.: *Interkulturelle Kommunikation. Positionen zu Forschungsfragen, Methoden und Perspektiven*. Universitätsverlag Veszprém, Praesens Verlag, Wien 2007.
- Fuglesang A.: *About understanding ideas and observations on cross-cultural communication*. Dag Hammarskjöld Foundation, Uppsala 1982.
- Giesbrecht K.H.: *Escuela indígena - escuela moderna. Interkulturelle Kommunikation am Beispiel indianischer Schulen in Paraguay*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1997.
- Glaser E., Guilherme M., Méndez Garcia M.C., Mughan T.: *Compétence interculturelle pour le développement de la mobilité professionnelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Gudykunst W., Yun Kim Y.: *Communicating with Strangers. An Approach to Intercultural Communication*. Random House, New York 1984.
- Gumperz J.J., Robert C.: *Developing Awareness Skills for Interethnic Communication*. National Centre for Industrial Training, Middlesex 1978.
- Hall E.T., Hall M.R.: *Les différences cachées. Une étude de la communication internationale. Comment communiquer avec les Allemands*. Gruner & Jahr, Stern, Hamburg 1984.
- Harkins J.: *Bridging two worlds. Aboriginal English and crosscultural understanding*. University of Queensland Press, Queensland 1994.
- Hinz-Rommel W.: *Interkulturelle Kompetenz. Ein neues Anforderungsprofil für die soziale Arbeit*. Waxmann, Münster 1994.
- Hofbauer H.: *Interkulturelle Kommunikation – philosophisch betrachtet Eine (Her-)Ausführung aus der Interkulturellen Kommunikation*. Oficyna Wydawnicza ATUT, Dresden - Wrocław 2009.
- Hoopes D.S. (red.): *The Intercultural communication workshop*. Intercultural Communications Network, Society for Intercultural Education, Training and Research, University of Pittsburgh, Pittsburgh 1975.
- Huber-Kriegler M., Lázár I., Strange J.: *Miroirs et fenêtres. Manuel de la communication interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2006.
- Institut für Auslandsbeziehungen: *Interkulturelle Kommunikation und interkulturelles Training. Problemanalysen und Problemlösungen - Ergebnisse einer Arbeitstagung - Veranstaltet von der Evangelischen Akademie Bad Boll in Zusammenarbeit mit dem Institut für Auslandsbeziehungen Stuttgart*. Institut für Auslandsbeziehungen, Stuttgart 1994.
- Isański J. (red.): *Komunikowanie międzykulturowe - szanse i wyzwania*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2009.
- Jandt F.E.: *Intercultural communication. An introduction*. Sage, London 1988.
- Jinchereau F., Proulx J.: *Guide de formation en communication interculturelle*. Édition provisoire, Sherbrooke 1993.
- Kapciak A., Korporowicz L., Tyszka A. (red.): *Komunikacja międzykulturowa - zbliżenia i impresje*. Instytut Kultury, Warszawa 1995.
- Kiselman Ch. (red.): *Symposium on Communication Across Cultural Boundaries - Simpozio pri interkultura komunikado*. Eldonejo Kava - Pech, Dobřichovice 2005.
- Kitao K., Kitao K.: *Intercultural communication between Japan and the United States*. Eichosha, Tokyo 1989.
- Kochman T.: *Black and white styles in conflict*. University of Chicago Press, Chicago 1981.
- Kruger W.J.: *Intertaal/kultuur-kommunikasie in die Oos-Kaap*. Universiteit van Port Elizabeth, Port Elizabeth 1986.
- Kusio U. (red.): *Polifonia, dialog i zderzenie kultur. Antologia tekstów z komunikacji międzykulturowej*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Admiral J.R., Lipiansky E.M.: *La communication interculturelle*. A.Colin, Paris 1989.
- Lo Bianco J., Liddicoat A.J., Crozet C. (red.): *Striving for the third place. Intercultural competence through language education*. Allyn & Bacon, Boston 1999.
- Loenhoff J.: *Interkulturelle Verständigung. Zum Problem grenzüberschreitender Kommunikation*. Leske + Budrich, Opladen 1992.
- Loslier S.: *La romance des relations interculturelles*. Collège Édouard-Montpetit, Québec 1994.
- Magala S.: *Cross-cultural competence*. Routledge, London - New York 2005.
- Makariev P. (red.): *Intercultural Communication and Civil Society*. Minerva, Sofia 2000.
- Maletzke G.: *Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen*. Leske + Budrich, Opladen 1996.
- Mauviel M.: *La communication interculturelle. Constitution d'une nouvelle discipline*. UNESCO, Paris 1980.
- Mazur J. (red.): *Rytualizacja w komunikacji społecznej i interkulturowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców, Lublin 2004.
- McEntee Sullivan E.: *Comunicación Intercultural. Bases para la comunicación efectiva en el mundo actual*. McGraw-Hill, Toronto 1998.
- Mikułowski-Pomorski J.: *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*. Universitas, Kraków 2008.
- Moran P.R.: *Teaching culture. Perspectives in practice*. Heinle & Heinle, Boston 2001.
- Pearce B.W.: *Comunicazione e condizione umana*. Franco Angeli, Milano 1993.
- Pederson P. (red.): *Readings in intercultural communication. Cross-cultural counseling: intercultural helping relationships*. University of Pittsburgh, Pittsburgh 1975.
- Quiñones L.E.: *Comunicación intercultural. Aproximación al entendimiento entre culturas. Libro de texto y Manual del educador*. PNUD, Ciudad de Guatemala 1998.

- Ratajczak M. (red.): *Pomiędzy kulturami. Szkice z komunikacji międzykulturowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006.
- Reynolds S., Valentine D.: *Komunikacja międzykulturowa. Przewodnik*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Rodrigo M.: *La comunicació intercultural. Perspectiva i diversitat*. Rosa Sensat, Barcelona 1998.
- Ross E.L. (red.): *Interethnic communication. An overview*. University of Georgia Press, Athens 1978.
- Samovar L., Porter R. (red.): *Intercultural Communication. A Reader*. Wadsworth Publishing Company, California 1991.
- Schulz von Tun F., Kumbier D., Hanning C., Müller W.: *Interkulturelle Kommunikation. Methoden, Modelle, Beispiele*. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg 2008.
- Scollon R., Wong Scollon S.: *Intercultural communication. A discourse approach*. Blackwell, Oxford - Cambridge 1995.
- Seelye H.N.: *Teaching culture. Strategies for intercultural communication*. National Textbook Co., Lincolnwood 1993.
- Sercu L.: *Acquiring intercultural communicative competence from textbooks the case of Flemish adolescent pupils learning German*. Leuven University Press, Leuven 2000.
- Shackman J.: *The Right to be Understood*. National Extension College, Cambridge 1984.
- Singy P., Trudgill P.: *Communication et pragmatique interculturelles*. Institut de linguistique de l'Université de Neuchâtel, Neuchâtel 1997.
- Sitaram K.S., Cogdell R.T.: *Foundations of intercultural communication*. C.E.Merrill Co., Columbus 1976.
- Slembek E. (red.): *Culture and communication*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Steinberg S.R. (red.): *Multi/Intercultural conversations. A reader*. Peter Lang, New York 2001.
- Stewart J. (red.): *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Straub J. (red.): *Handbuch interkulturelle Kommunikation und Kompetenz. Grundbegriffe - Theorien - Anwendungsfelder*. J.B.Metzler Verlag, Stuttgart 2007.
- Sue D.W., Forsyth T., Fenton L.R., Hartnett G., Pattee A.: *Cross-cultural communication in higher education. Teleconference*. De Anza College Television Center for the Community College Satellite Network, Cupertino 1995.
- Szopski M.: *Komunikowanie międzykulturowe*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2005.
- Szulakiewicz M., Karpus Z. (red.): *Dialog w kulturze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.
- Torner C.: *El principi acollida sobre el diàleg intercultural*. Empúries, Barcelona 1995.
- Turunen N.: *Russkii uchebnyi tekst kak raznovidnost didakticheskogo diskursa opyt lingvodidakticheskogo issledovaniia v aspekte mezhhkulturnoi kommunikatsii*. University of Jyväskylä, Jyväskylä 1997.
- Wiseman R.L. (red.): *Intercultural communications theory. International and intercultural communication annual*. Sage Publications, Thousand Oaks - London 1995.
- Young R.: *Intercultural communication. Pragmatics, genealogy, deconstruction*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon - Philadelphia 1996.
- Zaporowski A.: *Czy komunikacja międzykulturowa jest możliwa? Strategia kulturoznawcza*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2006.

Multikultura edukado kaj interkultura edukado - fundamentoj kaj praktiko

- Abdallah-Pretceille M.: *La educación intercultural*. Idea Books, Barcelona 2001.
- Abdallah-Pretceille M.: *La pédagogie interculturelle*. INRP, Paris 1986.
- Abdallah-Pretceille M.: *L'éducation interculturelle*. Presses Universitaires de France, Paris 1999.
- Abdallah-Pretceille M.: *Vers une pédagogie interculturelle*. Anthropos, Paris 1996.
- Adam-Moodley K.: *Race relations, multicultural education*. Centre for the Study of Curriculum and Instruction, University of British Columbia, Vancouver 1985.
- Adams B., Adams G. (red.): *Teaching for Diversity and Social Justice*. Routledge, London 1997.
- Adams M. (red.): *Teaching for diversity and social justice - a sourcebook*. Routledge, New York 1997.
- Alaiz V.: *Projecto de educação intercultural. Relatório de avaliação externa*. Ministério da Educação, Lisboa 1998.
- Allemann-Ghionda C.: *Education et diversité socio-culturelle*. L'Harmattan, Paris 1999.
- Amatucci L. (red.): *L'educazione interculturale e l'inserimento degli alunni stranieri*. Le Monnier, Firenze 1995.
- Antonescu S., Wildman L.: *A Faculty inservice on developing greater cross cultural understanding*. Advanced Educational Studies Dept., California State University, Bakersfield 1993.
- Aranguren Gonzalo L.A., Sáez Ortega P.: *De la tolerancia a la interculturalidad. Un proceso educativo en torno a la diferencia*. Grupo Anaya, Madrid 1998.
- Arnesen A.L., Hadjitheodoulou-Loizidou P., Allan J., Trasberg K., Chavdarova-Kostova S., Furch E., Valianatos A., Dumont B., Qirazi V.: *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle. Cadre de compétences pédagogiques*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Arnesen A.-N., Bîrzéa C., Dumont B., Essomba M.A., Furch E., Vallianatos A., Ferrer F.: *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle - Rapport d'enquête*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Arora R.K., Duncan C.G. (red.): *Multicultural education. Towards good practice*. Routledge Kegan Paul, London - Boston 1986
- Ashworth M., Esling J.H.: *Multicultural education and policy ESL in the 1990s. A tribute to Mary Ashworth*. OISE Press, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1989.
- Association Canadienne des Professeurs d'Immersion: *L'immersion et l'interculturalisme. Ouverture à la francophonie et aux autres cultures*. Association Canadienne des Professeurs d'Immersion, Nepean 1995.
- Atwater M.M. (red.): *Multicultural education. Inclusion of all*. University of Georgia, College of Education, Athens 1994.
- Au K.H.P.: *Literacy instruction in multicultural settings*. Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, Fort Worth 1993.
- Audigier F.: *Enseigner la société, transmettre des valeurs. L'initiation juridique dans l'éducation civique*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1996.
- Audigier F.: *Pratiquer la diversité culturelle dans l'éducation*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Auernheimer G., Gstettner P.H.: *Pädagogik in multikulturellen Gesellschaften. Jahrbuch für Pädagogik 1996*. Peter Lang, Frankfurt am Main 1996.
- Auernheimer G.: *Einführung in die interkulturelle Erziehung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995.
- Baker G.C.: *Planning and organizing for multicultural instruction*. Addison-Wesley, Reading 1994.

- Banks J.A. (red.): *Multicultural education, transformative knowledge, and action: historical and contemporary perspectives*. Teachers College Press, New York 1996.
- Banks J.A. (red.): *Multicultural education: Issues and perspectives*. Allyn & Bacon, Boston 1997.
- Banks J.A., Banks C.A.M.G. (red.): *Multicultural education: Issues and perspectives*. John Wiley, New York 2001.
- Banks J.A., Lynch J. (red.): *Multicultural education in Western societies*. Holt - Rinehart & Winston, Praeger, London - New York - Toronto 1986.
- Banks J.A.: *An introduction to multicultural education*. Allyn & Bacon, Boston - Toronto 1998.
- Barr J. (red.): *Celebrating the mosaic. A handbook and guide to resources for multicultural education*. Consortium on Cultural Diversity in Education (CODE), Teachers' Federation, Lesson Aids Service, Vancouver 1996.
- Baudelot O., Rayna S.: *Les bébés et la culture. Éveil culturel et lutte contre les exclusions*. L'Harmattan, INRP, Paris 1999.
- Beauchesne A., Leblanc M., Turmel H.: *Éducation et pédagogie interculturelles. Guide de formation*. Éditions du CRP, Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 1er livret, l'approche de formation*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 2e livret, perspectives théoriques*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 3e livret, cadre de référence interculturelle*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A.: *L'éducation interculturelle. Guide de ressources en langue française*. Conseil Scolaire de l'île de Montréal, Montréal 1988.
- Beernaert Y., Elleboudt A., Gomez Arribaz A., Saunière M., Wyckmans P.: *Un enseignement plus interculturel pour lutter contre la violence*. EPICLAV, Toulouse 1999.
- Belkaïd M.: *La diversité culturelle dans raisons éducatives*. De Boeck, Bruxelles 2000, t.1-2.
- Bennett C.I.: *Comprehensive multicultural education. Theory and practice*. Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Besalú X.: *Diversidad cultural y educación*. Síntesis, Madrid 2002.
- Boddenberg G., Schmid, J.: *Bericht einer Evaluation der Wirkung der interkulturellen Pädagogik in der Lehrerbildung*. Zitiert in B.Sträuli, Arslan 1992.
- Boddenberg G., Schmid, J.: *Interkulturelle Pädagogik in der Lehrerbildung*. Erziehungsdirektion, Zürich 1993.
- Bodnar J.E., Masemann V.L., Rist R.C.: *Multicultural education, perspectives for the 1980's*. Department of Social Foundations and Comparative Education Center, Faculty of Educational Studies, State University of New York at Buffalo, Buffalo 1980.
- Boos-Nunning U., Hohmann M., Reich H., Wittek F.: *Towards Intercultural Education*. CILT, London 1986.
- Borelli M. (red.): *Interkulturelle Pädagogik. Positionen - Kontroversen - Perspektiven*. Pädagogischer Verlag Burgbücherei Schneider, Baltmannsweiler 1986.
- Bourquin J.-F.: *Violence, conflit et dialogue interculturel*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Brähler R., Dudek P. (red.): *Fremde – Heimat. Neuer Nationalismus versus interkulturelles Lernen - Probleme politischer Bildungsarbeit. (Jahrbuch für Interkulturelles Lernen 1991)*. VS Research, Frankfurt am Main 1992.
- Brander P., Cardenas C., Vicente Abad J. de, Gomes R., Taylor M.: *Kit pédagogique - Idées, ressources, méthodes et activités pour l'éducation interculturelle informelle avec des adultes et des jeunes*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Brander P., Keen E. (red.): *Repères - Manuel pour la pratique de l'éducation aux droits de l'homme avec les jeunes*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2002.
- Bullivant B.M.: *The pluralist dilemma in education. Six case studies*. Allen Unwin, London 1983.
- Bureau R., Saivre D.: *Apprentissage et cultures: les manières d'apprendre*. Karthala, Paris 1988.
- Calasso M.G., Brass E.: *La Pedagogia degli scambi interculturali atti del convegno organizzato dal CEDE e da Intercultura, Frascati, 31 ottobre-3 novembre 1985*. Centro Europeo dell'Educazione, Frascati 1986.
- Callari Galli M., Pompeo F.: *Contributi antropologici per l'educazione interculturale*. Università degli studi „Roma Tre”, Facoltà di Scienze della Formazione, Roma 1999.
- Campbell D.E.: *Choosing democracy. A practical guide to multicultural education*. Bobbs Merrill, Indianapolis 2000.
- Cardenas C., Equipo Claves: *Guia para la Education Intercultural con Jovenes*. Comunidad de Madrid - Direccion General de Juventud, Madrid 1995.
- Cardoso C.M.: *Educação Multicultural. Percursos para Práticas Reflexivas*. Texto Editora, Lisboa 1996.
- Cardoso C.M.: *Gestão intercultural do currículo: 1º ciclo*. Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Intercultural, Lisboa 1998.
- Carpentier M.-N., Demorgon J., Müller B., Müller-Ebert J.: *Wir, die Anderen und die Anderen. Interkulturelles Lernen und Multikulturalität*. OFAJ, Berlin - Paris 2007.
- Carson D., Friedman L.D. (red.): *Shared differences. Multicultural media and practical pedagogy*. University of Illinois Press, Urbana 1995.
- Cascao Guedes M.J.: *A relação pedagógica na educação intercultural*. Universidade Católica Portuguesa, Lisboa 1995.
- Cascón F., González M.: *Vivamos la diversidad. Materiales para una acción educativa intercultural*. Libros de la Catarata, Madrid 1998.
- Cassara B.B. (red.): *Adult education in a multicultural society*. Routledge, London - New York 1990.
- Castella i Castella E., Jordán J.A., Pinto i Isern C.: *Multiculturalisme i educació*. Edicions de Catalunya Oberta de Catalunya Proa, Barcelona 1998.
- Cazenabe C.: *La formation interculturelle - Un projet existentiel de réciprocité*. L'Harmattan, Paris 2003.
- Certeau M. de : *La culture au pluriel*. Christian Bourgois Éditeur, Paris 1993.
- Chavez R., O'Donnell J. (red.): *Speaking the unpleasant. The politics of (non)engagement in the multicultural education terrain*. State University of New York Press, Albany 1998.
- Christensen K.M., Delgado G.L. (red.): *Multicultural issues in deafness*. Longman, London 1993.
- Clanet C. (red.): *L'interculturel en éducation et en sciences humaines*. Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1985, t.1-2.
- Clanet C.: *L'interculturel. Introduction aux approches interculturelles en Éducation et en Sciences Humaines*. Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1993.
- Cole M., Gay J., Glick J., Sharp D.W.: *The cultural context of learning and thinking*. Basic Books, New York 1971.
- Colectivo AMANI: *Educación Intercultural. Análisis y resolución de conflictos*. Editorial Popular, Madrid 1994.
- Commission européenne: *La Communauté du Savoir – L'éducation interculturelle*. Commission européenne, Strasbourg 1994.
- Conseil de l'Europe: *Compagnon - Guide d'action pédagogique pour la diversité, la participation et les droits de l'Homme*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Conseil de l'Europe: *Pistes pour activités pédagogiques interculturelles. Expériences d'éducation interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1989.

- Conseil de l'Europe: *Livre blanc sur le dialogue interculturel «Vivre ensemble dans l'égalité dignité»*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Conseil de l'Europe: *Seminaire "Interculturalite et education" Madrid, 1987*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1987.
- Conseil Supérieur de l'Éducation: *L'éducation interculturelle. Service des communications*. Conseil Supérieur de l'Éducation, Gouvernement de Québec, 1983.
- Conseil Supérieur de l'Éducation: *Les défis éducatifs de la pluralité. Service des communications*. Conseil Supérieur de l'Éducation, Gouvernement de Québec, 1987.
- Consell de la Joventut de Barcelona: *Material didàctic per a la diversitat cultural*. Consell de la Joventut. Barcelona 1996.
- Consell d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana: *Educació intercultural. Mòdul de formació, eix transversal*. Consell d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, Valencia 1996.
- Corinaldesi-Sommadossi C., Gavanne-Pitella G.: *Scambi di educazione interculturale*. Ministero della Pubblica Istruzione, Irsae Lombardia, Milano 1997.
- Combleth C., Waugh D.: *The great speckled bird. Multicultural politics and education policymaking*. St.Martins Press, New York 1995.
- Corner T.E. (red.): *Education in multicultural societies*. Croom Helm, London 1984.
- Cotrim A.M.: *Educação intercultural: abordagens e perspectivas*. Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1995.
- Couillaud X.: *De la „culture d'origine” et de la „pédagogie interculturelle”*. CIEMM, Paris 1981.
- Coulby D., Gundara J., Jones C. (red.): *The World Yearbook of Education 1997 - Intercultural Education*. Intercultural Education. Kogan Page, London 1997.
- Cruz Roja Juventud: *Materiales de educación intercultural. En un mundo de diferencia, un mundo diferente*. Cruz Roja. Madrid 1992.
- Cucos C.: *Educacia – dimensiuni culturale si interculturale*. Polirom, Iasi 2000.
- Cushner K. (red.): *International perspectives on intercultural education*. L.Erlbaum Associates, Mahwah 1998.
- Cushner K., MacLellan A., Safford P.L.: *Human diversity in education. An integrative approach*. MacGraw-Hill, New York 1992.
- Czerniejewska I. (red.): *Wielokulturowość na co dzień. Materiały dla nauczycieli*. Stowarzyszenie Willa Decjusza, Kraków 2006.
- D'Oyley V. (red.): *Innovative multicultural teaching*. Kagan and Woo, Toronto 1990.
- Dasen P.: *Fundamentele stiintifice ale unei pedagogii interculturale - Educatia interculturala. Experiente, politici, strategii*. Polirom, Iasi 1999.
- Dasen P.R., Perregaux C. (red.): *Pourquoi des approches interculturelles en sciences de l'éducation?* DeBoeck Université, Bruxelles 2000, t.1-3.
- Davidman L., Davidman P.T.: *Teaching with a multicultural perspective. A practical guide*. Longman, New York 1994.
- Davis F.V., Presseisen B.Z.: *Multicultural education for practitioners*. Research for Better Schools, Philadelphia 1979.
- De Koninck Z. (red.): *Multicultural education*. Canadian Association of Second Language Teachers, Winnipeg 1996.
- Demetrio D. (red.): *Nel tempo della pluralità. Educazione interculturale in discussione e ricerca*. La Nuova Italia, Firenze 1997.
- Dewey J.: *The case for intercultural education*. Council of Europe, Strasbourg 1994.
- Díaz C.: *Multicultural education for the 21st century*. Longman, New York 2001.
- Díaz-Aguado M.J.: *Programas para favorecer la Interacción educativa en contextos étnicamente heterogéneos*. Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid 1993.
- Duarte E.M., Smith S.: *Foundational perspectives in multicultural education*. Longman, New York 2000.
- DuBois R.D., Okorodudu C.: *All This and Something More. Pioneering in Intercultural Education*. Dorrance & Co., Bryn Mawr 1984.
- Duhon-Sells R.M. (red.): *An interdisciplinary approach to multicultural teaching and learning*. E.Mellen Press, Lewiston 1996.
- Duhon-Sells R.M., Pitts E.T. (red.): *A Vision of multicultural education for the year 2000*. Mellen Press, Lewiston 1994.
- Dunn R.S., Griggs S.A.: *Multiculturalism and learning style. Teaching and counseling adolescents*. Praeger, New York 1995.
- Ďurajková D., Vargová D.: *Multikultúrna výchova, áno, alebo nie?* Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, Bratislava 2007.
- Eco U.: *Empowerment through multicultural education*. State University of New York Press, Anabay 1991.
- Ehlers J., Bentner A., Kowalczyk M. (red.): *Mädchen zwischen den Kulturen. Anforderungen an eine Interkulturelle Pädagogik*. Edition Hipparchia, Frankfurt am Main 1997.
- Epstein N.: *Herrschaftsdenken und Selbstkritik in der Dominanzkultur. Perspektiven interkultureller Pädagogik (Internationale Beiträge zu Kindheit, Jugend, Arbeit und Bildung)*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 2001.
- Erickson F.: *What anthropology can say about education in multicultural settings*. I.S.T.S., Montréal 1983.
- Escola Lliure El Sol: *Eduquem en la diversitat*. Esplac, Barcelona 1994.
- Essomba M.A. (red.): *Construir la escuela intercultural. Reflexiones y propuestas para trabajar la diversidad étnica y cultural*. Graó, Barcelona 1999.
- Fantini A.E.: *Cross-cultural orientation a guide for leaders and educators*. Experiment in International Living, Brattleboro 1985.
- Favaro G. (red.): *I colori dell'infanzia. Bambini stranieri nei servizi educativi*. Guerini, Milano 1990.
- Fechner B., Kössler G., Liebertz-Gross T.: *„Erziehung nach Auschwitz” in der multikulturellen Gesellschaft pädagogische und soziologische Annäherungen*. Juventa Verlag, Weinheim 2000.
- Ferguson H.: *Manual for multicultural education*. Intercultural Press, Yarmouth 1987.
- Figueroa P.M.E. (red.): *Education for cultural diversity the challenge for a new era*. Routledge, London - New York 1993.
- Fons Català de Cooperació al Desenvolupament: *Visquem la diversitat. Materials per a una acció educativa intercultural*. Fons Català de Cooperació al Desenvolupament - Sodepau, Barcelona 1995.
- Ford D.Y., Harris J.J.: *Multicultural gifted education*. Teachers College Press, New York 1999.
- Foster L.E.: *Diversity and multicultural education a sociological perspective*. Allen Unwin, Sydney 1988.
- Frankrijker H., Kieviet F. (red.): *Education in a multicultural society. Research and practice*. Academisch Boeken Centrum, De Lier 1992.
- Fullinwider R.K. (red.): *Public education in a multicultural society. Policy, theory, critique*. Cambridge University Press, Cambridge - New York 1996.
- Galino M.A., Escribano A.: *La Educación Intercultural en el enfoque y desarrollo del curriculum*. Narcea, Madrid 1990.
- García Castaño F.J., Granados Martínez A.: *Educación integración o exclusión de la diversidad cultural?* Laboratorio de Estudios Interculturales Facultad de Ciencias de la Educación, Universidad de Granada, Granada 1997.
- García F.J., Granados A. (red.): *Lecturas para educación intercultural*. Trotta, Madrid 1999.
- Gaudet E., Lafortune L., Potvin C.: *Pour une pédagogie interculturelle. Des stratégies d'enseignement*. Éditions du nouveau pédagogique, Saint-Laurent 1997.

- Ghosh R.: *Redefining multicultural education*. Nelson Thomson Learning, Scarborough 2002.
- Gobbo F.: *Pedagogia interculturale. Il progetto educativo nelle società complesse*. Roma 2000.
- Gochenour T. (red.): *Beyond experience. The experimental approach to cross-cultural education*. Intercultural Press, Yarmouth 1993.
- Gollnick D.M., Chinn P.C.: *Multicultural education in a pluralistic society*. Merrill, Upper Saddle River 1998.
- Goodwin R.: *Documents du Conseil de l'Europe consacrés à l'éducation interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1995.
- Gorman M. (red.): *Tous différents - tous égaux. Une somme d'expériences*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.
- Goussoit A. (red.): *Carcere, mediazione culturale, multiculturalità dei servizi*. Intercultura, Bologna 1998.
- Grant C.A. (red.): *Educating for diversity. An anthology of multicultural voices*. Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Grant C.A., Sleeter C.E.: *Turning on learning five approaches for multicultural teaching plans for race, class, gender, and disability*. Wiley, New York - Toronto 1999.
- Grimaldi C., Ali Rachedi E.H.: *Accueillir les élèves étrangers*. L'Harmattan, Paris 1998.
- Grossman H.: *Teaching in a diverse society*. Allyn & Bacon, London 1995.
- Guerra I.C.: *A educação intercultural: contextos e problemáticos. Conferência apresentada na abertura da Formação dos Professores Participantes no Projecto de Educação Intercultural*. Entreculturas, Lisboa 1993.
- Gundara J.: *Intercultural education*. Kogan Page, London 1991.
- Haapanen S., Heikkinen H., Jazudek R., Mistrik E., Ondrušková N., Räsänen R.: *Kultúra a multikultúrna výchova / Culture and Multicultural Education*. IRIS, Bratislava 1999.
- Häkkinen K. (red.). *Innovative Approaches to Intercultural Education*. University of Jyväskylä, Jyväskylä 1999.
- Hawkins J.N., La Belle T.J. (red.): *Education and intergroup relations. An international perspective*. Praeger, New York 1985.
- Hess R.: *Pédagogues sans frontière*. Anthropos, Paris 1998.
- Hickcox E.S., Lavender E.: *Educational leadership and multicultural programs*. Dept. of Educational Administration, Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1986.
- Hollins E.R., King J.E., Hayman W.C. (red.): *Teaching diverse populations. Formulating a knowledge base*. State University of New York Press, Albany 1994.
- Hulmes E.: *Education and cultural diversity*. Longman, London 1989.
- Husen T., Opper S.: *Educación Multicultural y Multilingüe*. Narcea, Madrid 1984.
- ILEI - UEA: *Un projet d'éducation interculturelle (Proyecto Interkulturo)*. Roma 1999.
- Instituto de la Juventud: *Ideas, recursos, métodos y actividades para la educación intercultural no formal*. Instituto de la Juventud, Madrid 1996.
- Ježíková M. (red.): *Kultúra, kultúrna a multikultúrna výchova*. IRIS, Bratislava 2006.
- Johann E., Michely H., Springer M.: *Interkulturelle Pädagogik: Methodenhandbuch für sozialpädagogische Berufe*. Cornelsen Verlag, Berlin 1998.
- Johnson D.W., Johnson R.T.: *Multicultural education and human relations valuing diversity*. Allyn & Bacon, Boston 2002.
- Jones C., Kimberley J. (red.): *L'éducation interculturelle. Concept, contexte et programme*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1989.
- Jordán J.A. (red.): *La educación intercultural, una respuesta a tiempo*. EDIUOC, Barcelona 2001.
- Jordán J.A.: *L'Educación Multicultural*. CEAC, Barcelona 1992.
- Jordán J.A.: *La escuela Multicultural. Un reto para el profesorado*. Paidós, Barcelona 1995.
- Jordán J.A.: *Propuestas de educación intercultural para profesores*. CEAC, Barcelona 1996.
- Juliano D.: *Educación Intercultural. Escuela y minorías étnicas*. Eudema, Madrid 1993.
- Kailin J.: *Antiracist education from theory to practice*. Rowman Littlefield Publishers, Lanham 2002.
- Katsiaficas G.N., Kiros T.: *The promise of multiculturalism education and autonomy in the 21st century. A new political science reader*. Routledge, New York 1998.
- Kawula S.: *Wielorakość kultur w dyskursie pedagogiki społecznej*. Wydawnictwo Epistheme, Olsztyn 2008.
- Klaus W. (red.): *Sąsiedzi, czy intruzi. O dyskryminacji cudzoziemców w Polsce*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2010.
- Klein G.: *Education towards race equality*. Cassell, London - New York 1993.
- Klein G.: *Resources for multicultural education. An introduction*. Longman for Schools Council, York 1982.
- Klimowicz A. (red.): *Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczyciela*. Wydawnictwa CODN, Warszawa 2004.
- Kominarec I., Kominarecova E.: *Multikulturalita a edukacia*. Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešov 2005.
- Kong S.L. (red.): *Multicultural education programmes and methods*. Intercultural Social Sciences Publication, Kingston 1986.
- Kosonen L.: *L'enseignement aux minorités linguistiques et culturelles*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1990.
- Kowzan P. (red.): *Education at the junction of cultures*. The Student Scientific Society Na Styku, Gdańsk 2008.
- Lanfranchi A.: *Empfehlungen 1999 zur Weiterentwicklung der interkulturellen Pädagogik in der Lehrerbildung*. Fachstelle IKP, Zürich 1999.
- Lapsley D.K. (red.): *The Challenge of pluralism education, politics, and values*. University of Notre Dame Press, Notre Dame 1992.
- Lasonen J., Lestinen L. (red.): *Teaching and Learning for Intercultural Understanding, Human Rights and a Culture of Peace. Conference Proceedings*. University of Jyväskylä - UNESCO, Jyväskylä 2003.
- Lavallée C., Marquis M.: *Éducation interculturelle et petite enfance*. Presses de l'Université Laval, Sainte-Foy 1999.
- Leclercq J.-M.: *Figures de l'interculturel dans l'éducation*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2002.
- Leicester M.: *Multicultural education from theory to practice*. NFER-Nelson, Windsor - Slough 1989.
- Lemay D.: *Les concepts utiles en éducation interculturelle*. Collège de Bois-de-Boulogne, Montréal 1989.
- Levi-Strauss C.: *Guidelines for Intercultural Education*. Council of Europe, Strasbourg 1994.
- Lewowicki T. (red.): *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
- Lewowicki T., Grabowska B., Szczurek-Boruta A. (red.): *Intercultural Education: Theory and Practice*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2009.
- Lewowicki T., Nikitorowicz J., Pilch T., Tomiuk S. (red.): *Edukacja wobec ładu globalnego*. Wydawnictwo Akademickie „Zak”, Warszawa 2002.

- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.): *Edukacja międzykulturowa - teorie, poglądy, doświadczenia społeczne*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2010.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.): *Polityka społeczna i oświatowa, a edukacja międzykulturowa*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn - Warszawa 2005.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E. (red.): *Z teorii i praktyki edukacji międzykulturowej*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn - Warszawa 2006.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Gajdzica A. (red.): *Świat wartości i edukacja międzykulturowa*. Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Cieszyn-Warszawa 2003.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Urban J. (red.): *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Konteksty teoretyczne*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2009.
- Lewowicki T., Suchodolska J. (red.): *Rodzina, wychowanie, wielokulturowość*. Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Cieszyn 2000.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Grabowska B. (red.): *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Problemy praktyki oświatowej*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2009.
- Lewowicki T., Szlosek (red.): *Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości*. Wydawnictwo Instytutu Technologii i Eksploatacji, Radom 2009.
- Lewowicki T., Urban J. (red.): *Intercultural Education - The Individual in Relation to Others and Other Cultures*. Uniwersytet Śląski - Filia w Cieszynie, Cieszyn 2002.
- Lippmann L.: *The aim is understanding. Educational techniques for a multi-cultural society*. Australia New Zealand Book Co., Sydney 1977.
- Lluch Balaguer X., Salinas Catalá J., Rodas Jordá À.: *Mòdul de Formació. Eix Transversal: Educació Intercultural*. Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació y Ciencia, Valencia 1995.
- Lluch Balaguer X., Salinas Catalá J.: *Programa d'Educació en Valors per a la Pau. Pla d'Educació Intercultural*. Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació y Ciencia, Valencia 1995.
- Lluch X., Salinas J.: *La diversidad cultural en la práctica educativa. Materiales para la formación del profesorado en Educación Intercultural*. MEC, Madrid 1996.
- Lovelace M.: *Educación Multicultural. Lengua y cultura en la escuela plural*. Editorial Escuela Española, Madrid 1995.
- López López, M.C.: *Diversidad sociocultural y formación de profesores*. Mensajero, Bilbao 2002.
- L'uptáková K.: *Interkultúrna výchova vo výchovno-vzdelávacom procese na 1. stupni ZŠ*. Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica 2004.
- Luz N.C.P., Sodrê M.: *Pluralidade cultural e educação*. Secretaria da Educação Sociedade de Estudos da Cultura Negra no Brasil, Salvador 1996.
- Lynch J. (red.): *Equity or excellence? Education and cultural reproduction*. Falmer Press, London 1992.
- Lynch J.: *Multicultural education in a global society*. Falmer Press, London - New York 1989.
- Lynch J.: *Multicultural education. Principles and practice*. Routledge Kegan Paul, London - Boston 1991.
- Lysý J. (red.): *Globálne rozvojové vzdelávanie (učebné texty)*. Slovak Aid, Album, Bratislava 2007.
- Macchetti S., Ianni G. (red.): *Educazione interculturale. Questioni e proposte*. I.R.S.A.E. Toscana „Strumenti“, Firenze 1996.
- Manos Unidas: *Educación para la igualdad en la diferencia. Guía de recursos para maestros y maestras*. Manos Unidas, Madrid 1995.
- Martinelli S., Taylor M. (red.): *Uczenie się międzykulturowe. Pakiet szkoleniowy nr 4*. Rada Europy i Komisja Europejska, Strasbourg 2000.
- Martins I.F.: *Projecto de educação intercultural: 1993/94-1996/97*. Ministério da Educação, Lisboa 1998.
- Matute E.: *Diversidad cultural y educación*. Universidad de Guadalajara, Guadalajara 1999.
- May S.: *Making multicultural education work*. Multilingual Matters Ontario, Institute for Studies in Education, Clevedon - Philadelphia - Toronto 1994.
- McLeod K.A.: *Intercultural education and community development*. Guidance Centre, Faculty of Education, University of Toronto, Toronto 1980.
- McLeod K.A.: *Multicultural education. A partnership*. Canadian Council for Multicultural and Intercultural Education, Toronto 1987.
- Melosik Z.: *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Miller L., Steinlage T., Printz M.: *Cultural cobblestones. Teaching cultural diversity*. Scarecrow Press, Metuchen 1994.
- Ministère de l'éducation et de la recherche scientifique et la Commission des CE: *Expérience pilote d'éducation interculturelle. Charte établie par la Communauté française de Belgique*. Ministère de l'éducation et de la recherche scientifique et la Commission des CE, Bruxelles 1990.
- Ministério da Educação: *Educação Intercultural. Abordagens e Perspectivas*. Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1995.
- Ministerio de Educación y Ciencia: *Por una Educación Intercultural*. Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid 1992.
- Mistrík E. (red.): *Kultúra a multikultúrna výchova*. IRIS, Bratislava 1999.
- Mitchell B.M., Salsbury R.E.: *Multicultural education. An international guide to research, policies, and programs*. Greenwood Press, Westport 1996.
- Modgil S., Verma G.K., Mallick K., Modgil C.: *Multicultural education. The interminable debate*. Falmer Press, London 1986.
- Molina F.: *Sociedad y Educación. Perspectivas interculturales*. ICE de la Universidad de Lleida Lleida 1994.
- Montalto N.V.: *A history of the intercultural educational movement, 1924-1941*. Garland Co., New York 1982.
- Moodley K.: *Beyond multicultural education international perspectives*. Detselig Enterprises, Calgary 1992.
- Moran de Dios J.: *Cuaderno de Educación multiétnica*. Jóvenes Contra la Intolerancia, Editorial Popular, Madrid 1993.
- Murdzeva-Skaric O. (red.): *Intercultural education*. OMEP, Ohrid 1987.
- Nanni A., Abbrucchiati S.: *Il mio zaino interculturale*. EMI, Bologna 1997.
- National Multilingual Multicultural Material Development Center: *Cultural issues in education. A book of readings*. National Dissemination and Assessment Center, California State Polytechnic University, Los Angeles 1978.
- Nestvogel R. (red.): *Interkulturelles Lernen oder verdeckte Dominanz? Hinterfragung „unserer“ Verhältnisses zur „Dritten Welt“*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Nevi D. de (red.): *Teaching multi-cultural populations: Five heritages*. Van Nostrand Reinhold Co., New York 1971.

- Nieke W.: *Interkulturelle Erziehung und Bildung: Wertorientierungen im Alltag*. Leske + Budrich, Opladen 1995.
- Niekrawitz C.: *Interkulturelle Pädagogik im Überblick. Von der Sonderpädagogik für Ausländer zur interkulturellen Pädagogik für alle - Ideengeschichtliche Entwicklung und aktueller Stand*. IKO-verlag für interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Nieto S.: *Affirming diversity. The sociopolitical context of multicultural education*. Longman, Don Mills, London - New York 2000.
- Nieto S.: *The light in their eyes. Creating multicultural learning communities*. Teachers College Press, New York 1999.
- Nigris E. (red.): *Educazione interculturale*. B.Mondadori, Milano 1996.
- Nikitorowicz J. (red.): *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*. Trans Humana, Białystok 1995.
- Nikitorowicz J. (red.): *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*. Trans Humana, Białystok 1997.
- Nikitorowicz J., Sobecki M. (red.): *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*. Trans Humana, Białystok 1999.
- Nikitorowicz J., Sobecki M., Misiejuk D. (red.): *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. Trans Humana, Białystok 2001, t.1-2.
- Nohl A.-M. von: *Konzepte interkulturelle Pädagogik. Eine systematische Einführung*. Julius Klinghardt Verlag, Bad Heilbrunn 2006.
- Noor N., Lucie M.: *L'Éducation à la compréhension internationale*. BIE - ONU, Paris 1996.
- O'Donnell J., Chávez R.C. (red.): *Speaking the unpleasant: The politics of (non)engagement in the multicultural education terrain*. State University of New York Press, Albany 1998.
- OCDE-CERI: *L'éducation multiculturelle*. OCDE-CERI, Paris 1987.
- Otten H., Treuheit W. (red.): *Interkulturelles Lernen in Theorie und Praxis*. Leske + Budrich, Opladen 1994.
- Ouellet F.: *L'éducation interculturelle. Essai sur le contenu de la formation des maîtres*. L'Harmattan, Paris 1991.
- Ouellet F.: *Les défis du pluralisme en éducation. Essais sur la formation interculturelle*. L'Harmattan, Paris 2002.
- Paige M.R. (red.): *Education for the intercultural experience*. Intercultural Press, Yarmouth 1993.
- Pasternak M.G.: *Helping kids learn multi-cultural. Concepts a handbook of strategies*. Research Press Co., Champaign 1979.
- Patel K.: *Multicultural education in all-white areas*. Avebury, Aldershot 1994.
- Perotti A.: *The case for Intercultural Education*. Council of Europe, Strasbourg 1994.
- Perregaux C., Bezzola K.: *Odyssea. Accoglienza e approcci interculturali. Quaderni per l'insegnamento*. Centro didattico cantonale, Dipartimento della pubblica istruzione e cultura, Bellinzona 1996.
- Perregaux C., Nodari C.: *Odyssea. Ansätze einer Interkulturellen Pädagogik*. Hg. von der Interkantonalen Lehrmittelzentrale, Lehrmittelverlag des Kantons Zürich, Zürich 1998.
- Philipp M.G.: *De l'approche interculturelle en éducation compléments aux actes de l'Université d'été, Strasbourg (15-21 juillet 1992), Quelle éducation interculturelle? Pour quelle intégration?* Centre international d'études pédagogiques, Bureau d'études pour les langues et les cultures, Sèvres 1994.
- Poletti F.: *L'interculturalismo in azione e in questione. Riflessioni pedagogiche e itinerari didattici*. Centro didattico cantonale, Bellinzona 1997.
- Polska Akcja Humanitarna: *Humanitaryzm. Scenariusze zajęć do edukacji humanitarnej*. Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2001.
- Porcher L., Abdallah-Pretceille M.: *Éthique de la diversité et éducation*. Presses Universitaires de France, Paris 1998.
- Prengel A.: *Pädagogik der Vielfalt. Verschiedenheit und Gleichberechtigung in interkultureller, feministischer und integrativer Pädagogik*. Leske + Budrich, Opladen 1995.
- Průcha J.: *Multikulturní výchova. Teorie - praxe - výzkum*. ISV, Praha 2001.
- Puig G.: *Recerca i educació interculturals. Actes de la Conferència Europea de Sant Feliu de Guíxols*. La Llar del Llibre, Barcelona 1992.
- Pumfrey P.D. (red.): *Educational attainments issues and outcomes in multicultural education*. Falmer Press, London - New York 1988.
- Pumfrey P.D., Verma G.K. (red.): *Race relations and urban education. Contexts and promising practices*. Falmer Press, London 1990.
- Pusch M.D. (red.): *Multi-cultural Education*. Intercultural Press, Yarmouth 1984.
- Ramsey P.G., Vold E.B., Williams L.R.: *Multicultural education. A source book*. Garland, New York 1989.
- Ray D., Poonwassie D.H. (red.): *Education and cultural differences. New perspectives*. Garland, New York 1992.
- Rey M. (red.): *Une pédagogie interculturelle*. Commission Nationale Suisse pour l'UNESCO, Berne 1984.
- Rey M.: *D'une logique mono à une logique de l'inter. Pistes pour une éducation interculturelle et solidaire*. Université de Genève - FPSE, Genève 1996.
- Roberts H.: *Teaching from a multicultural perspective*. Sage, Newbury Park 1994.
- Robinson G.L.N.: *Crosscultural Understanding*. Pergamon, Oxford 1985.
- Rocha-Trindade M.B., Mendes M.L.S.: *Educação intercultural de adultos*. Universidade Aberta, Lisboa 1996.
- Rodriguez F.: *Education in a multicultural society*. University Press of America, Lanham 1983.
- Rodríguez Rojo M.: *La Educación para la Paz y el Interculturalismo como tema transversal*. Oikos-Tau, Barcelona 1995.
- Rossaert L. (red.): *L'éducation interculturelle. Avis du ministre de l'Éducation*. Conseil Supérieur de l'Éducation, Québec 1983.
- Sales A., García López R.: *Programas de educación intercultural*. Desclée De Brouwer, Bilbao 1997.
- Salvadori E., Pulina P. (red.): *Per un'educazione interculturale*. Ibis, Pavia 1991.
- Santos Rego M.A. (red.): *Educación intercultural. Teoría y práctica*. PPU, Barcelona 1994.
- Scane J., Staton P.A.: *Multicultural, intercultural education and race relations. An annotated bibliography*. Green Dragon Press, Seacraft Publications, Toronto 1992.
- Scheunpflug A.: *Globalisierung als Herausforderung für die Pädagogik*. Frankfurt am Main 2000.
- Schröer W., Sting S.: *Globalisierung und soziale Spaltung. Neue Herausforderung für die interkulturelle Pädagogik und Soziale Arbeit*. Verlag des Instituts für Sozialarbeit und Sozialpädagogik, Frankfurt am Main 2001.
- Seelye H.N.: *Experiential activities for intercultural learning*. Intercultural Press, Yarmouth 1996.
- Shor I. (red.): *Education is politics. Critical teaching across differences*. Boynton, Cook Heinemann, Portsmouth 1999.
- Singelis T.M. (red.): *Teaching about culture, ethnicity, diversity. Exercises and planned activities*. Sage Publications, Thousand Oaks 1998.
- Sleeter C.E., Grant C.A.: *Making choices for multicultural education. Five approaches to race, class, and gender*. Merrill, New York - Toronto 1999.
- Sleeter C.E.: *Empowerment through multicultural education*. State University of New York Press, Albany 1991.

- Smith G.R., Otero G.G.: *Teaching about cultural awareness*. Center for Teaching International Relations, University of Denver, Colorado Seminary, Denver 1989.
- Smith S., Zachariah M., O'Reilly R.: *Administration of multicultural education. Annotated bibliography and review of selected references*. Department of Educational Policy and Administrative Studies, Faculty of Education, University of Calgary, Calgary 1993.
- Solomon R.P., Levine-Rasky C.: *Accommodation and Resistance. Educators' Response to Multicultural and Anti-Racist Education*. York University, Faculty of Education, North York 1994.
- Souta L.: *Educação sem exclusão. A utopia de fim de século*. Sociedade Portuguesa de Antropologia e Etnologia, Porto 1998.
- Souta L.: *Multiculturalidade e educação*. Profedições, Porto 1997.
- Stadler P.: *Globales und interkulturelles Lernen in Verbindung mit Auslandsaufenthalten. Ein Bildungskonzept*. Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach, Saarbrücken 1994.
- Stańkowski B.: *Wychowanie w duchu wielokulturowości*. Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Stoer S.R., Cortesão L.: *"Levantando a pedra": da pedagogia inter/multicultural às políticas educativas numa época de transnacionalização*. Afrontamento, Porto 1999.
- Stone J.C., De Nevi D.P. (red.): *Teaching multi-cultural populations. Five heritages*. Van Nostrand, New York 1971.
- Strong L.L.: *Contemporary books reflecting Canada's cultural diversity. A selective annotated bibliography for grades K-12*. British Columbia Teacher-Librarians' Association, Vancouver 1992.
- Susi F. (red.): *Come si è stretto il mondo. L'educazione interculturale in Italia e in Europa: teorie, esperienze e strumenti*. Armando Editore, Roma 1999.
- Swartz E.: *Raising standards. Materials selection for multicultural education*. Rochester City School District, Rochester 1990.
- Taba H., Van Til W.: *Democratic human relations promising practices in intergroup and intercultural education in the social studies*. National Education Association, Washington 1945.
- Tamir Y. (red.): *Democratic education in a multicultural state*. Blackwell, Oxford - Cambridge 1995.
- Taylor M.J.: *Multicultural antiracist education after ERA. Concerns, constraints and challenges*. National Foundation for Educational Research, Slough 1992.
- Thevenin A.: *Enseigner les différences*. Éditions Études vivantes, Paris 1980.
- Thompson B.W., Tyagi S. (red.): *Beyond a dream deferred. Multicultural education and the politics of excellence*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1993.
- Tiedt P.L., Tiedt I.M.: *Multicultural teaching a handbook of activities, information, and resources*. Allyn & Bacon, Boston 1999.
- Todd R.: *Education in a multicultural society*. Cassell, London 1991.
- Toussaint P., Fortin R.: *Gérer la diversité en éducation. Problématique, conceptualisation et pratiques*. Éditions logiques, Montréal 1997.
- Toussaint P.: *L'éducation interculturelle. Un modèle intégré relié au curriculum*. Université du Québec à Trois-Rivières, Trois-Rivières 1993.
- Verma G.K., Bagley C.: *Self-concept, Achievement and Multicultural Education*. Macmillan, London 1985.
- Verma G.K., Pumfrey P.D. (red.): *Educational attainments. Issues and outcomes in multicultural education*. Falmer Press, London 1988.
- Walsh J.E.: *Intercultural education in the community of man*. University of Hawaii Press, Honolulu 1973.
- Woodrow D. (red.): *Intercultural education. theories, policies and practice*. Ashgate, Aldershot 1997.

- Wurzel J.S. (red.): *Toward multiculturalism. A reader in multicultural education*. Intercultural Press, Yarmouth 1988.
- Yaron K. (red.): *Meeting of cultures and clash of cultures. Adult education in multicultural societies*. The Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem 1993.
- Yildiz S.: *Interkulturelle Erziehung und Pädagogik: Subjektivierung und Macht in den Ordnungen des nationalen Diskurses*. Vs Research Verlag, Viesbaden 2008.
- Zaniewska T. (red.): *Edukacja międzykulturowa jako wyzwanie XXI wieku*. Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Białystok 2005.
- Zarate G.: *Enseigner une culture étrangère*. Hachette, Paris 1986.

Multkultureco kaj interkultureco en lernejoj

- Abbey N., Brindis C.D., Casas M., Matiella A.C.: *Family life education in multicultural classrooms practical guidelines*. Network Publications, Santa Cruz 1990.
- Abdallah-Preteille M.: *L'école face au défi pluraliste. Choc des Cultures*. L'Harmattan, Paris 1989.
- Abdallah-Preteille M.: *L'interculturel au niveau de l'école. Finalités et lignes directrices*. UNESCO, Paris 1981.
- Abdallah-Preteille M.: *Quelle école pour quelle intégration?* CNDP - Hachette, Paris 1992.
- Ablon J., Reid, J.W.: *An experimental high school project in cultural diversity*. University of California, Berkeley 1966.
- Adragão J.: *Várias culturas uma escola. Projecto de Investigação e Intervenção, Escola Primária da Quinta da Princesa*. Escola Superior de Educação, Setúbal 1991.
- Ahamad B.: *Participation of different ethnic groups in postsecondary education. Policy, Analysis and Research, Multiculturalism*. Secretary of State, Ottawa 1987.
- Alvermann D.E., Phelps S.F.: *Content reading and literacy succeeding in today's diverse classrooms*. Allyn & Bacon, Boston 2002.
- Amatucci L.: *La scuola nella società multietnica: lineamenti di pedagogia interculturale*. La Scuola, Brescia 1994.
- Arthur J., Shapiro A. (red.): *Campus wars. Multiculturalism and the politics of difference*. Westview Press, Boulder 1995.
- Auernheimer G., Van Dick, Petzel T., Wagner U. (red.): *Interkulturalität im Arbeitsfeld Schule. Empirische Untersuchungen über Lehrer und Schüler*. Leske + Budrich, Opladen 2001.
- Auernheimer G.: *Interkulturelle Erziehung im Schulalltag Fallstudien zum Umgang von Schulen mit der multikulturellen Situation*. Waxmann, Münster - New York 1996.
- Auletta G.S. (red.): *Toward the multicultural university*. Praeger, Westport 1995.
- Avnat A., Rosner M.: *The kibbutz special care class as an intercultural meeting place*. University of Haifa, Haifa 1984.
- Bachner D.J., Malone L.J., Snider M.C.: *Learning interdependence a case study of the international/intercultural education of first-year college students*. University of South Carolina, Columbia 2001.
- Bal W.: *L'Université et la pluralité des cultures. Actes du séminaire: Louvain-la-Neuve, 21-25 mai 1973*. Association des Universités Partiellement ou Entièrement de Langue Française, Montréal 1974.
- Ball H. (red.): *Multicultural education in colleges and universities. A transdisciplinary approach*. L.Erlbaum Associates, Mahwah 1998.
- Bartolomé M., Cabrera Rodríguez F.: *Diagnóstico a la escuela multicultural*. Cedecs Editorial, Barcelona 1997.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 6e livret, l'intervenant scolaire et sa pratique éducative*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.

- Becker G.E., Coburn-Staeger U.: *Pädagogik gegen Fremdenfeindlichkeit, Rassismus und Gewalt: Mut und Engagement in der Schule*. Beltz, Weinheim 1994.
- Belkhir J.: *Race, gender class in the world cultures. An interdisciplinary multicultural journal*. Institute for Teaching and Research on Women, Towson State University, Towson 1993.
- Benjamin M.: *Cultural diversity, educational equity, and the transformation of higher education group profiles as a guide to policy and programming*. Praeger, Westport 1996.
- Bentolila A. (red.): *L'école: diversités et coherence*. Nathan, Paris 1996.
- Bergan S., Restoueix J.-P. (red.): *Dialogue interculturel sur les campus universitaires. Enseignement supérieur du Conseil de l'Europe n° 11*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Bernstein R.: *Dictatorship of virtue. How the battle over multiculturalism is reshaping our schools, our country, and our lives*. Vintage, New York 1995.
- Bottani N.: *One school, many cultures*. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris 1989.
- Bowser B.P., Jones T., Auletta G.S. (red.): *Toward the multicultural university*. Praeger, New York 1995.
- Braga A M., Silva A.J.: *Base de dados. Entreculturas VII: Ensinos Básico e Secundário: Caracterização do estado de ensino no ano 95-96*. Secretariado Coordenador dos Programas de Educação Multicultural, Lisboa 1997.
- Brown S.: *They see for themselves: A documentary approach to intercultural education in the high school*. Harper, New York 1945.
- Burda B., Halczak B. (red.): *Wielokulturowość w nauczaniu historii*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2004.
- Buryánek J.: *Interkulturní vzdělávání: příručka nejen pro středěškolské pedagogy. Člověk v tísní a Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002.*
- Buxarrais M.R., Carrillo I., Galcerán M.M., López S., Martín X., Martínez S., Payá M., Puig J., Trilla J., Vilar J.: *Ètica i escola. El tractament pedagògic de la diferència*. Edicions 62 - Rosa Sensat, Barcelona 1989.
- Carrington B., Short G.: *"Race" and the primary school. Theory into practice*. NFER-Nelson, Windsor - Berkshire 1989.
- Casanave C.P.: *Writing games multicultural. Case studies of academic literacy practices in higher education*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah 2002.
- Clark L.W. (red.): *Faculty and student challenges in facing cultural and linguistic diversity*. Charles C.Thomas, Springfield 1993.
- Človek v ohrození: *Jeden svet na školách. Projekt OZ Človek v ohrození. Človek v ohrození, občianske združenie, Bratislava 2005.*
- Coelho E.: *Teaching and learning in multicultural schools an integrated approach*. Multilingual Matters, Clevedon -Philadelphia 1998.
- Cohen P. (red.): *For a multicultural university*. New Ethnicities Unit, University of East London, Dagenham 1995.
- Compagnoni E., Pregreff V.: *Di tutti i colori. Educare all'identità e all'intercultura nella scuola multietnica e dell'autonomia*. La Meridiana, Molfetta 2001.
- Compagnoni E.: *Educacione interculturale e scuola media*. Temi, Bologna 1999.
- Cummins J. (red.): *Cultural diversity in schools. From rhetoric to practice*. State University of New York Press, Albany 1994.
- Darder A.: *Culture and power in the classroom. A critical foundation for bicultural education*. Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1991.
- Dauber H., Kandemiri D., Kimbini V.: *Das Projekt war doch ein Erfolg. Schulen im interkulturellen Dialog. Ein medienpädagogisches Forschungs- und Kooperationsprojekt zwischen Deutschland und Zimbabwe - Die Geschichte der Begegnung 1991-1996*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1998.
- Davidson A.L. (red.): *Renegotiating cultural diversity in American schools*. Teachers College Press, New York 1993.
- Demetrio D., Favaro G.: *Bambini stranieri a scuola. Accoglienza e didattica interculturale nell'infanzia e nella scuola elementare*. La Nuova Italia, Firenze 1997.
- Demuth C., Twitchin J.: *Multi-cultural education views from the classroom*. British Broadcasting Corp., London 1981.
- Diamond B.J., Moore M.A.: *Multicultural literacy mirroring the reality of the classroom*. Longman Publishers USA, White Plains 1995.
- Díaz-Aguado M.J., Baraja A.: *Interacción educativa y desventaja sociocultural: Un modelo de Intervención para favorecer la adaptación escolar en contextos inter-étnicos*. CIDE, Madrid 1993.
- Díaz-Aguado M.J.: *Escuela y tolerancia*. Ediciones Paidós, Madrid 1996.
- Dilg M.: *Race and culture in the classroom teaching and learning through multicultural education*. Teachers College Press, New York 1999.
- Du Bois R.D.: *Build together Americans: Adventures in intercultural education for the secondary school*. Hinds, Hayden & Eldredge, New York 1945.
- Dyson A.H. (red.): *The need for story. Cultural diversity in classroom and community*. National Council of Teachers of English, Urbana 1994.
- Enloe W., Simon K. (red.): *Linking through diversity. Practical classroom activities for experiencing and understanding our cultures*. Zephyr Press, Tucson 1993.
- Fennes H., Hapgood K.: *Intercultural Learning in the Classroom: crossing borders*. Cassell, London 1997.
- Fraser J.W. (red.): *Freedom's plow teaching in the multicultural classroom*. Routledge, New York 1993.
- Freedman S.W.: *Inside city schools. Investigating literacy in multicultural classrooms*. Teachers College Press, New York 1999.
- García E.E.: *Student cultural diversity understanding and meeting the challenge*. Houghton Mifflin, Boston 1999.
- García E.E.: *Understanding and meeting the challenge of student cultural diversity*. Houghton Mifflin, Boston 1994.
- Garrigós A., González Placer F., Santamaría E.: *Contra el fundamentalismo escolar reflexiones sobre educación, escolarización y diversidad cultural*. Virus Contra, Barcelona 1998.
- Giusti M.: *L'Educazione interculturale nella scuola di base. Teorie, esperienze, narrazioni*. La nuova Italia, Milano 2001.
- Glowacka-Grajper M.: *Dobry gość. Stosunek nauczycieli szkół podstawowych do dzieci romskich i wietnamskich*. Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.
- Gogolin I., Hohmann M.: *Vom "bikulturellen" zum "interkulturellen" Unterricht die Limburger Modellversuche zum Aufnahmeunterricht von Einwandererkindern in Kindergarten und Primarschule*. Waxmann, Münster - New York 1993.
- Grant C.A., Gomez M.L. (red.): *Making schooling multicultural. Campus and classroom*. Bobbs & Merrill, Indianapolis 1996.
- Grugeon E., Woods P.: *Educating all. Multicultural perspectives in the primary school*. Routledge, London - New York 1990.
- Halik T., Nowicka E., Połec W.: *Dziecko wietnamskie w polskiej szkole. Zmiana kulturowa i strategie przekazu kultury rodzimej w zbiorowości Wietnamczyków w Polsce*. Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.
- Hannoun H.: *Les ghettos de l'école. Pour une éducation interculturelle*. ESF, Paris 1987.
- Häusler M.: *Innovation in multikulturellen Schulen. Fallstudie in fünf Schulen der Deutschschweiz*. Orell Füssli, Zürich 1999.

- Hayden M. (red.): *International schools - international education. Improving teaching, management quality*. Kogan Page Stylus, London - Sterling 2000.
- Heath A.: *Windows on the world. Multicultural festivals for schools and libraries*. Scarecrow Press, Metuchen 1995.
- Hessari R., Hill D.: *Practical ideas for multicultural learning and teaching in the primary classroom*. Routledge, London 1989.
- Hilgers T., Wunsch M., Chattergy V. (red.): *Academic literacies in multicultural higher education. Selected essays*. University of Hawaii at Manoa, Center for Studies of Multicultural Higher Education, Manoa 1992.
- Honor M.: *Enseigner et apprendre dans une classe multiculturelle*. Chronique Sociale, Lyon 1996.
- Houlton D.: *Cultural diversity in the primary school*. Batsford, London 1986.
- Houlton D.: *Your multicultural school*. New Education Press, London 1987.
- Huber-Bowen T.: *Teaching in the diverse classroom learner-centered activities that work*. National Educational Service, Bloomington 1993.
- Institut Romand de Recherche et de Documentation Pédagogique: *Seminaire "Comment introduire une pédagogie interculturelle a l'école?"*, Morat, 1991 — *L'interculturalisme, nouvelle transversale des programmes scolaires*. Institut Romand de Recherche et de Documentation Pédagogique, Neuchâtel 1991.
- Jasmine J.: *Addressing diversity in the classroom*. Teacher Created Materials, Westminster 1995.
- Jonietz P., Harris D. (red.): *International schools and international education*. Kogan Page, London 1991.
- Kalantzis M.: *Cultures of schooling. Pedagogies for cultural difference and social access*. Falmer Press, London 1990.
- Kamińska K.: *W stronę wielokulturowości w edukacji przedszkolnej*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2005.
- Kehoe J.: *Achieving cultural diversity in Canadian schools*. Vesta Publications, Cornwall 1984.
- Kehoe J.W., Hébert Y.M.: *A handbook for enhancing the multicultural climate of the school*. Western Education Development Group, Faculty of Education, University of British Columbia, Vancouver 1984.
- La Belle T.J., Ward C.R.: *Multiculturalism and education. Diversity and its impact on schools and society*. State University of New York Press, Albany 1994.
- Langlois H.: *L'école franco-ontarienne à l'heure de la diversité culturelle. Outil pédagogique pour une éducation inclusive*. CFORP, Vanier 1998.
- Lee C.C. (red.): *Counseling for diversity. A guide for school counselors and related professionals*. Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Lemay D.: *Cahier de perfectionnement en éducation interculturelle pour les professeur-e-s de niveau collégial*. Collège de Bois- de-Boulogne, Montréal 1987.
- Lutzker M.: *Multiculturalism in the college curriculum. A handbook of strategies and resources for faculty*. Greenwood Press, Westport 1995.
- Lynch J. (red.): *Cultural diversity and the schools*. Falmer Press, London - Washington 1992.
- Lynch J., Modgil C., Modgil S. (red.): *Cultural diversity and the schools*. Falmer Press, London 1992, t.1-4.
- Marois P.: *Une école d'Avenir. Intégration scolaire et éducation interculturelle, projet de politique*. Gouvernement du Québec, Montréal 1997.
- Massey I.: *More than skin deep developing anti-racist multicultural education in schools*. Hodder Stoughton, London 1991.
- McCormick T.M.: *Creating the nonsexist classroom. A multicultural approach*. Teachers College Press, New York 1994.
- Meyer-Bisch P. (red.): *La culture démocratique: un défi pour les écoles*. UNESCO, Paris 1995.
- Mistrík E., Oravec L., Pauliniová Z., Petőcz K., Valachová D.: *Multikultúrna výchova v škole. Ako reagovať na kultúrnu rôznorodosť*. Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava 2008.
- Mistrík E.: *Multikultúrna výchova v príprave učiteľov. Rámec kurikula pre univerzity*. IRIS, Bratislava 2000.
- Mock K.R.: *Multicultural preschool education a resource manual for supervisors and volunteers*. Ontario Ministry of Citizenship and Culture, Citizenship Development Branch, Toronto 1986.
- Morales M.: *Convivencia, tolerancia y multilingüismo. Educación intercultural en secundaria*. Narcea, Madrid 2000.
- Morey A.I., Kitano M.: *Multicultural course transformation in higher education a broader truth*. Allyn & Bacon, Boston - Toronto 1997.
- Negrini A. (red.): *Il sistema scolastico in prospettiva interculturale. L'education come riconoscimento dell'altro*. EMI, Bologna 1998.
- Nelson A.: *The learning wheel. Ideas and activities for multicultural and holistic lesson planning*. Zephyr Press, Tucson 1994.
- Neufeld M.R., Thisted J.A., Curtis C.: *De eso no se habla los usos de la diversidad sociocultural en la escuela*. Eudeba, Buenos Aires 1999.
- Nwoye J.: *Multi-cultural education insight on policies and practices in selected schools*. Kendall, Hunt Co., Dubuque 1999.
- Obiakor F.E.: *It even happens in "good" schools responding to cultural diversity in today's classrooms*. Corwin Press, Thousand Oaks 2001.
- OCDE-CERI: *L'éducation et le pluralisme culturel et linguistique: synthèse d'études de cas, stratégies et méthodes efficaces dans les écoles*. \ *Education and Cultural and Linguistic Pluralism. Synthesis of Case Studies. Effective Strategies and Approaches in the Schools*. OCDE-CERI, Paris 1991.
- OCDE-CERI: *One school, many cultures*. OCDE-CERI, Paris 1989.
- Ortega P., Mínguez R., Gil R.: *Educación para la Convivencia. La tolerancia en la escuela*. Nau Llibres, Valencia 1994.
- Ouellet F., Pagé M. (red.): *Pluralisme et école. Jalon pour une perspective interculturelle*. Institut Québécois de Recherche sur la Culture, Quebec 1988.
- Peacock A. (red.): *Science in primary schools the multicultural dimension*. Routledge, London 1992.
- Pedersen P., Carey J.C. (red.): *Multicultural counseling in schools. A practical handbook*. Allyn & Bacon, Boston 1993.
- Peretti A. de: *Pour une école plurielle*. Larousse, Paris 1987.
- Perry T. (red.): *Freedom's plow teaching in the multicultural classroom*. Routledge, New York - London 1993.
- Phelan P., Davidson A.L. (red.): *Renegotiating cultural diversity in American schools*. Teachers College Press, New York 1993.
- Pizzillo J.J.: *Intercultural studies. Schooling in diversity*. Kendall Hunt, Dubuque 1983.
- Porcher L.: *Manières de classe*. Didier, Paris 1987.
- Pumfrey P.D. (red.): *Cross-curricular contexts, themes and dimensions in secondary schools*. Falmer Press, London - Washington 1993.
- Putnam J.A.W. (red.): *Cooperative learning and strategies for inclusion celebrating diversity in the classroom*. Paul H. Brookes Co., Baltimore 1998.
- Quehl T.: *Schule ist keine Insel. Britische Perspektiven antirassistischer Pädagogik*. Waxmann, Münster 2000.
- Raby R.L. (red.): *Dimensions of the community college international, intercultural and multicultural perspectives*. Garland, New York 1996.

- Rasool J., Curtis A.C.: *Multicultural education in middle and secondary classrooms meeting the challenge of diversity and change*. Wadsworth, Toronto - Belmont 2000.
- Rhoads R.A.: *Freedom's web student activism in an age of cultural diversity*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1998.
- Rich Y.: *Education and instruction in the heterogeneous class*. Charles C. Thomas, Springfield 1993.
- Richardson R.C., Skinner E.F.: *Achieving quality and diversity. Universities in a multicultural society*. MacMillan, London 1991.
- Rothstein S.W. (red.): *Class, culture, and race in American schools. A handbook*. Greenwood Press, Westport 1995.
- Rüesch P.: *Gute Schulen im multikulturellen Umfeld: Forschungsergebnisse zur Qualität in kulturell heterogenen Schulen*. Orell Füssli, Zürich 1999.
- Saad H., Leumer W.: *Lernen, in einer multikulturellen Gesellschaft zu leben: Der Bezug Elternhaus-Schule*. National Institute of Adult Continuing Education, Leicester 1997.
- Samway K.D., Whang G., Eriksen M.P.: *Buddy reading. Cross-age tutoring in a multicultural school*. Heinemann, London 1995.
- Saunders M.: *Multicultural teaching. A guide for the classroom*. McGraw Hill, New York 1982.
- Schoem D. (red.): *Multicultural teaching in the university*. Praeger, New York - Westport 1993.
- Schuman D., Olufs D.: *Diversity on campus*. Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Seller M., Weis L. (red.): *Beyond black and white new faces and voices in U.S. schools*. State University of New York Press, Albany 1997.
- Sellers M.N.S. (red.): *An Ethical education. Community and morality in the multicultural university*. Berg, Oxford 1994.
- Seydegart M.: *The Global classroom appraisal and perspectives on education for international understanding. Canadian report*. Council of Ministers of Education, Toronto 1994.
- Shade B.J. (red.): *Culture, style, and the educative process. Making schools work for racially diverse students*. C.C. Thomas, Springfield - London 1989.
- Siccone F.: *Celebrating diversity. Building self-esteem in today's multicultural classrooms*. Allyn & Bacon, Boston 1995.
- Sill G.M. (red.): *Opening the American mind race, ethnicity, and gender in higher education*. DE London: University of Delaware Press Associated University Presses, Newark 1993.
- Sims S.J.: *Diversifying historically black colleges and universities. A new higher education paradigm*. Greenwood Press, Westport 1994.
- Smith D.J., Tomlinson S.: *The school effect a study of multi-racial comprehensives*. Policy Studies Institute, London 1989.
- Šoltésová K. (red.): *MULTI-KULTI na školách: Metodická příručka pre multikultúrnú výchovu*. Nadácia M.Šimečku, Bratislava 2006.
- Stabb S.D., Harris S.M., Talley J.E. (red.): *Multicultural needs assessment for college and university student populations*. Thomas, London 1995.
- Stephan W.G., Banks J.A.: *Reducing prejudice and stereotyping in schools*. Teachers College Press, New York 1999.
- Tanaka G.K.: *Interculturalism and student development*. Peter Lang, New York 1998.
- Terrell M.C.: *Diversity, disunity, and campus community*. National Association of Student Personnel Administrators, Washington 1992.
- Tomlinson S.: *Home and school in multicultural Britain*. Batsford, London 1984.
- Tomlinson S.: *Multicultural education in white schools*. Batsford, London 1990.
- UNESCO: *Comment introduire une pédagogie interculturelle à l'école?* Commission nationale de l'UNESCO, Berne 1992.

- UNESCO: *La educación para la cooperación internacional y la paz en la escuela primaria*. UNESCO, Paris 1983.
- University of Hawaii at Manoa: *Studies in multicultural higher education an annotated bibliography*. Center for Studies of Multicultural Higher Education, University of Hawaii, Honolulu 1989.
- Valverde L.A., Castenell L.A.: *The multicultural campus strategies for transforming higher education*. AltaMira Press, Walnut Creek 1998.
- Verma G.K., Pumfrey P.D. (red.): *Cross-curricular contexts, themes and dimensions in primary schools*. Falmer Press, London 1994.
- Vickery W.E., Cole S.G.: *Intercultural education in American schools. Proposed objectives and methods*. Harper, New York 1943.
- Villar R.A. de (red.): *Cultural diversity in schools. From rhetoric to practice*. State University of New York Press, Albany 1994.
- Watts I.N.: *Just a minute. Ten short plays and activities for your classroom: with rehearsal strategies to accompany multicultural stories from around the world*. Heinemann, London 1990.
- Weigl B., Maliszkievicz B. (red.): *Inni to także my. Mniejszości narodowe w Polsce: Białorusini, Cyganie, Litwini, Niemcy, Ukraińcy, Żydzi. Program edukacji wielokulturowej w szkole podstawowej*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1998.
- Williams J.A.: *Classroom in conflict. Teaching controversial subjects in a diverse society*. State University of New York Press, Albany 1994.
- Yamane D.: *Student movements for multiculturalism challenging the curricular color line in higher education*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 2001.
- Zeleňáková S.: *Multikultúrna výchova v škole. Debata a historické pramene ako prostriedky multikultúrnej výchovy vo vyučovaní dejepisu*. Metodicko-Pedagogické Centrum, Bratislava 2005.

Kultura diverseco kaj instruistoj - klerigado kaj sociaj problemoj

- Abdallah-Pretceille M.: *Les politiques multiculturelles et leur consequences sur la formation des enseignants*. OCDE-CERI, Paris 1988.
- Allemann-Ghionda C., Goumoëns C.; Perregaux C.: *Formation des enseignants et pluralité linguistique et culturelle. Projet N° 4033-42913 dans le cadre du Programme national de recherche 33 «L'efficacité de nos systèmes de formation». Rapport final*. Peter Lang, Berne - Genève 1998.
- Allemann-Ghionda C., Perregaux C., Goumoëns C.: *Pluralité linguistique et culturelle dans la formation des enseignants*. Éditions Universitaires, Fribourg 1999.
- Amesen A.-L., Hadzhitheodoulou-Loizidou P., Bîrzéa C., Essomba M.A., Allan J.: *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle - Concepts, principes et enjeux dans la formation des enseignants*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Bancroft G.W. (red.): *The Novice and the newcomer student teachers perspectives on multiculturalism and education*. Third Eye, London 1982.
- Baptiste H.P., Baptiste M.L., Gollnick D.M., Osayande K.I.M., Levy J.: *Multicultural teacher education*. Commission on Multicultural Education, American Association of Colleges for Teacher Education, Washington 1980.
- Bernaus M., Andrade A.I., Kervran M., Murkowska A., Trujillo Saez F.: *La dimension plurilingue et pluriculturelle dans la formation des enseignants de langues - Kit de formation*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Cohen L., Manion L.: *Multicultural classrooms. Perspectives for teachers*. Croom Helm, London 1983.

- Conseil de l'Europe: *Politiques et pratiques de l'enseignement de la diversité socioculturelle. Diversité et inclusion: enjeux pour la formation des enseignants*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Eldering L., Rijcke F.J.M., Zuck L.V.: *Multicultural education a challenge for teachers*. Foris, Cinnaminson - Dordrecht 1983.
- Gagliardi R. (red.): *Teacher training and multiculturalism. National studies*. UNESCO, International Bureau of Education, Paris 1995.
- Gaston J.: *Cultural awareness teaching techniques*. Pro Lingua Associates, Vermont 1992.
- Gladstone F., McIntosh M.A.: *A cross-cultural communicator for teachers of Chinese students*. Public Issues in Canada Project, Faculty of Education, University of British Columbia, Vancouver 1983.
- Hernández H.: *Multicultural education. A teacher's guide to content and process*. Merrill, Toronto - Columbus 1989.
- Hernández H.: *Teaching in multilingual classrooms. A teacher's guide to context, process, and content*. Merrill, Columbus 2001.
- Howard G.R.: *We can't teach what we don't know. White teachers, multiracial schools*. Teachers College Press, New York 1999.
- Hunter W.A.: *Multicultural education through competency-based teacher education*. American Association of Colleges for Teacher Education, Washington 1974.
- Jeffrey R. (red.): *Thinking globally. Teacher-student activities in multicultural/development education. A project*. Faculty of Education Publications Office, Calgary 1989.
- Kierstead F., Wagner P.A.: *The ethical, legal, and multicultural foundations of teaching*. Brown & Benchmark, Dubuque - Madison 1993.
- King J.E. (red.): *Preparing teachers for cultural diversity*. Teachers College Press, New York 1997.
- Kottler J.A.: *What's really said in the teacher's lounge. Provocative ideas about cultures and classrooms*. Corwin Press, Thousand Oaks 1997.
- Lanfranchi A., Perregaux, C., Thommen, B.: *La pédagogie interculturelle dans la formation des enseignants. Texte en discussion pour le Convegno des 5./6.11.1998*. Conférence suisse des directeurs cantonaux de l'instruction publique (CDIP), Berne 1998.
- Larkin J.M., Sleeter C.E. (red.): *Developing multicultural teacher education curricula*. State University of New York Press, Albany 1995.
- Lazar I., Huber-Kriegler M., Lussier D., Matei G.S., Peck C.: *Développer et évaluer la compétence en communication interculturelle. Un guide à l'usage des enseignants de langues et des formateurs d'enseignants*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Lee E.: *Letters to Marcia: A teacher's guide to anti-racist education*. Cross Cultural Communication Centre, Toronto 1985.
- Lehmann H.: *Pédagogie interculturelle et formation des enseignants*. Conférence suisse des directeurs cantonaux de l'instruction publique CDIP, Berne 1996.
- Lemay D.: *Cahier d'auto formation en éducation interculturelle: à l'intention des enseignantes et des enseignants du primaire*. Collège de Bois-de-Boulogne, Montréal 1986.
- Llewellyn D.: *Staff preparation in a multicultural approach to education. Developing a supportive network of teachers*. Protestant school board of greater Montréal, Montréal 1992.
- Martin R.J. (red.): *Practicing what we teach. Confronting diversity in teacher education*. State University of New York Press, Albany 1995.
- Mesa-Bains A. (red.): *Diversity in the classroom. A casebook for teachers and teacher educators*. Research for Better Schools and Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1993.

- Nixon J.: *A teacher's guide to multicultural education*. Blackwell, Oxford - New York 1985.
- OCDE: *Les politiques multiculturelles et leur conséquences sur la formation des enseignants*. OCDE, Paris 1988.
- Parfieniuk I.: *Nauczyciel w sytuacji dialogu kultur*. Trans Humana, Białystok 2006.
- Rey M.: *Former les enseignants à l'éducation interculturelle?* Conseil de l'Europe, Strasbourg 1983.
- Richard-Amato P.A., Snow M.A. (red.): *The Multicultural classroom. Readings for content-area teachers*. Longman, London 1992.
- Rios F.A. (red.): *Teacher thinking in cultural contexts*. State University of New York Press, Albany 1996.
- Rodriguez F.: *Mainstreaming a multicultural concept into teacher education guidelines for teacher trainers*. R&E Publishers, Saratoga 1983.
- Sensi D.: *Enquête sur les pratiques de partenariat avec les enseignants de langue et de culture d'origine*. ELCO, Université de Liège, Liège 1995.
- Sharrow G. (red.): *Many cultures, one people. A multicultural handbook for Vermont teachers*. Vermont Folklife Center, Vermont 1992.
- Trumbull E.: *Bridging cultures between home and school. A guide for teachers: With a special focus on immigrant Latino families*. L.Erlbaum Associates, Mahwah 2001.
- Yeo F.L.: *Inner-city schools, multiculturalism, and teacher education a professional journey*. Garland, New York 1997.

Diferenculoj kaj Fremduloj - idento, konfliktoj, edukado

- Abdallah-Pretceille M. (red.): *Les métamorphoses de l'identité*. Anthropos, Paris 2006.
- Abdallah-Pretceille M.: *Le rôle de l'autre dans la Representation de l'identité culturelle chez enfant*. UNESCO, Paris 1981.
- Abou S.: *L'identité culturelle. Relations interethniques et problèmes d'acculturation*. Anthropos, Paris 1981.
- Amit-Talai V., Knowles C. (red.): *Resituating Identities. The Politics of Race, Ethnicity and Culture*. Broadview Press, Peterborough 1996.
- Augé M.: *Le sens des autres*. Fayard, Paris 1994.
- Bagley C. (red.): *Race, education, and identity*. St.Martin's Press, New York 1979.
- Balandier G.: *Histoires d'autres*. Stock, Paris 1977.
- Balibar E., Wallerstein I.: *Race, nation, classe. Les identités ambiguës*. Editions de la Découverte, Paris 1988.
- Bastide R.: *Le prochain et le lointain*. Cujas, Paris 1970.
- Baumann G.: *Contesting culture. Discourses of identity in multi-ethnic London*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Benedyktowicz Z.: *Portrety „obcego”*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Bres J., Delamotte-Legrand R., Madray-Lesigne F., Siblot P. (red.): *L'Autre en discours*. Presses Universitaires, Montpellier 1999.
- Breton R., Isajiw W.W., Kalbach W.E., Reitz J.G.: *Ethnic Identity and Equality*. University of Toronto Press, Toronto 1990.
- Brock C., Tulasiewicz W.: *Cultural Identity and Educational Policy*. Croom Helm, London 1985.
- Camilleri C., Kastarsztejn J., Lipiansky E.M.: *Stratégies identitaires*. Presses Universitaires de France, Paris 1991.
- Camilletti E., Castelnovo A.: *L'identità multicolore i codici di comunicazione interculturale nella scuola dell'infanzia*. Franco Angeli, Milano 1994.

- Carpentier M.-N., Demorgon J., Müller B.: *Nous les autres et les autres. Confrontations, tiers et médiation*. OFAJ, Berlin - Paris 2008.
- Cazemajou J., Martin I.P.: *La crise du melting-pot. Ethnicité et identité aux Etats-Unis de Kennedy à Reagan*. Aubier Montaigne, Paris 1983.
- Cesari Lusso V., Cattacin S., Allemann-Ghionda C.: „I”... come identità, integrazione, interculturalità. Federazione delle colonie libere italiane in Svizzera, Zurigo 1996.
- Czykwin E., Rusaczyk M. (red.): „Gorsi Inni” - badania. Trans Humana, Białystok 2008.
- Dadi D.: *Particularismes et universalisme. La problématique des identités*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1995.
- Dąbrowski M.: *Swój/obcy/inny. Z problemów interferencji i komunikacji międzykulturowej*. Świat Literacki, Izabelin 2001.
- Dietrich R., Heloury M.: *Le regard de l'autre. Les relations franco-allemandes à travers la presse contemporaine*. Schöningh, Paderborn 1990.
- Driedger L.: *Multiethnic Canada. Identities and Inequalities*. Oxford University Press, New York - Toronto 1996.
- Feinberg W.: *Common schools, uncommon identities national unity and cultural difference*. Yale University Press, New Haven 1998.
- Ferréol G. (red.): *Rapport à autrui et personne citoyenne*. Presses Universitaires de Septentrion, Villeneuve d'Ascq 2002.
- Fillitz T., Gingrich A., Rasuly-Palczek G. (red.): *Kultur, Identität und Macht. Ethnologische Beiträge zu einem Dialog der Kulturen der Welt*. IKO, Frankfurt am Main 1993.
- Fiut A.: *Spotkania z Innym*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.
- Flis M. (red.): *Etyczny wymiar tożsamości kulturowej. Studia z antropologii społecznej*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2004.
- Goffman E.: *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Gohier C., Schleifer M.: *La question de l'identité. Qui suis-je? Qui est l'autre?* Éditions Logiques, Montréal 1993.
- Groux D., Holec H.: *Une identité plurielle*. L'Harmattan, Paris 2003.
- Guilbert L., Labrie N., D'Amours I.: *Identité ethnique et interculturalité: État de la recherche en ethnologie et en sociolinguistique*. CELAT, Université Laval, Laval 1990.
- Hajko D.: *Globalizácia a kultúrna identita*. Filozofická Fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra 2005.
- Hernández Sheets R. (red.): *Racial and ethnic identity in school practices aspects of human development*. L.Erlbaum Associates, Mahwah 1999.
- Jacquard A.: *Moi et les autres*. Seuil, Paris 1983.
- Jasińska-Kania M. (red.): *Bliscy i dalecy. Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup etnicznych*. Uniwersytet Warszawski - Instytut Socjologii, Warszawa 1992.
- Kaës R., Eiguer A. (red.): *Différence culturelle et souffrances de l'identité*. Dunod, Paris 1998.
- Kapuściński R.: *Spotkanie z Innym jako wyzwanie XXI wieku*. Universitas, Kraków 2004.
- Kapuściński R.: *Ten Inny*. Wydawnictwo Znak, Kraków 2006.
- Kilani M.: *L'invention de l'autre. Essais sur le discours anthropologique*. Quetigny - Payot, Dijon - Lausanne 1994.
- Kosek-Nita B., Raś D. (red.): *Kontakty z ludźmi „Innymi” jako problem wychowania, opieki i resocjalizacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Lacorne D.: *La crise de l'identité américaine. Du melting pot au multiculturalisme*. Fayard, Paris 1997.
- Leclair S.: *Le Pays de l'Autre*. Seuil, Paris 1991.
- Lewowicki T. (red.): *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży*. Uniwersytet Śląski - Filia w Cieszynie, Cieszyn 1994.
- Lewowicki T., Grabowska B., Różańska A. (red.): *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości - problemy i sugestie rozwiązań*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Szczurek-Boruta A. (red.): *Poczucie tożsamości i stosunek młodzieży do wybranych kwestii społecznych - studium z pogranicza polsko-czeskiego*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2009.
- Lewowicki T., Szczurek-Boruta A., Grabowska B. (red.): *Przemiany społeczno-cywilizacyjne i edukacja szkolna. Problemy rozwoju indywidualnego i kształtowania się tożsamości*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Adam Marszałek, Cieszyn - Warszawa - Toruń 2005.
- Lipiansky E.M.: *Identité et communication, l'expérience groupale*. Presses Universitaires de France, Paris 1992.
- Mamzer H.: *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Marmoz L., Derrij M. (red.): *L'interculturel en questions. L'autre, la culture et l'éducation*. L'Harmattan, Paris 2001.
- McCarthy C. (red.): *Race, identity, and representation in education*. Routledge, London - New York 1993.
- McIntyre A.: *Making meaning of whiteness exploring racial identity with white teachers*. State University of New York Press, Albany 1997.
- Michaud G. (red.): *Identités collectives et relations interculturelles*. Edition Complexe, Bruxelles 1978.
- Mistrík E. (red.): *Od kultúrnej tolerancie ku kultúrnej identite. Učebné texty pre multikultúrnu výchovu*. IRIS, Bratislava 2001.
- Morga A.: *Stereotyp jako model "prawdziwego swojego" i "obcego" (próba konstrukcji teoretycznej zjawiska stereotypu)*. Zeszyty Naukowe UJ, Kraków 1984.
- Mostwin D.: *Trzecia wartość. Wykorzenienie i tożsamość*. Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1995.
- Mucha J., Olszewski W.: *Dylematy tożsamości europejskich pod koniec drugiego tysiąclecia*. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1997.
- Niedźwiedzki D.: *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010.
- Nikitorowicz J.: *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Nowicka E., Nawrocki J. (red.): *Inny - obcy - wróg*. Oficyna Naukowa, Warszawa 1996.
- Oleksy J. (red.): *Tożsamość i obywatelstwo w społeczeństwie wielokulturowym*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Ouellet F. (red.): *L'interculturel: une question d'identité*. Musée de la civilisation, Québec 1992.
- Powell T.B. (red.): *Beyond the binary reconstructing cultural identity in a multicultural context*. Rutgers University Press, New Brunswick 1999.
- Sadowski A., Czerniawska M.: *Tożsamość Polaków na pograniczach*. Trans Humana, Białystok 1999.
- Schadron G., Yzerbit V.: *Connaître et juger autrui. Une introduction à la cognition sociale*. Presses Universitaires de Grenoble, Grenoble 1996.

- Schmidt U. (red.): *Kulturelle Identität und Universalität. Interkulturelles Lernen als Bildungsprinzip*. Frankfurt am Main 1987.
- Schnapper D.: *La relation à l'autre. Au coeur de la pensée sociologique*. Gallimard, Paris 1998.
- Schumann A.: *Etre Français - Rester Breton. A la recherche de l'identité culturelle*. Schönningh, Padeborn 1986.
- Senac Ph.: *L'Image de l'Autre. Histoire de l'Occident médiéval face à l'Islam*. Flammarion, Paris 1983.
- Sobocki M.: *Kultura symboliczna a tożsamość. Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*. Trans Humana, Białystok 2008.
- Spickard P.R., Burroughs W.J. (red.): *We are a people. Narrative and multiplicity in constructing ethnic identity*. Temple University Press, Philadelphia 2000.
- Stenou K.: *Images de l'autre. La différence, du mythe au préjugé*. Seuil, Paris 1998.
- Supper S.: *Minderheiten und Identität in einer multikulturellen Gesellschaft*. Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden 1999.
- Szczurek-Boruta A.: *Edukacja i odkrywanie tożsamości w ramach wielokulturowości. Szkice pedagogiczne*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Oficyna Wydawnicza Impuls, Katowice - Cieszyn - Kraków 2007.
- Szukdłarek T. (red.): *Różnica, tożsamość, edukacja. Szkice z pogranicza*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1995.
- Szymeja M.: *Polacy, Niemcy, czy Ślązacy? Rozważania o zmienności i identyfikacji narodowej Ślązaków*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994.
- Tai R.H. (red.): *Critical ethnicity countering the waves of identity politics*. Rowman Littlefield, Lanham 1999.
- Todorov T.: *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*. Seuil, Paris 1989.
- Todorov T.: *Podbój Ameryki. Problem innego*. Altheia, Warszawa 1996.
- Urlińska M. (red.): *Edukacja a tożsamość etniczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1995.
- Urlińska M.: *Szkółka polska na obczyźnie wobec dylematów tożsamościowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007.
- Van Schendel N.: *Une approche exploratoire de la sociologie québécoise. Espaces, temps et identités*. Gouvernement du Québec, Ministère des Communautés Culturelles et de l'Immigration, Québec 1992.
- Waldenfels B.: *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*. Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.

Fremdaj lingvoj, dulingveco kaj plurlingveco - sociaj problemoj kaj didaktiko

- Aalborg Universitetscenter: *Language and cultural hegemony*. University Press, Aalborg 1996.
- Acton T.A. (red.): *Language, blacks and gypsies languages without a written tradition and their role in education*. Whiting Birch, London 2000.
- Ager D.E., Muskens G., Wright S. (red.): *Language education for intercultural communication*. Multilingual Matters, Philadelphia 1993.
- Alatis J.E.: *Educational linguistics, crosscultural communication, and global interdependence*. Georgetown University Press, Washington 1994.
- Aleksandrowicz-Pędich L.: *Międzykulturowość na lekcjach języków obcych*. Trans Humana, Białystok 2005.
- Alén Garabato C., Auger N., Gardies P., Kotul E.: *Les représentations interculturelles en didactique des langues-cultures. Enquetes et analyses*. L'Harmattan, Paris 2003.

- Allemann-Ghionda C. (red.): *Education en contexte plurilingue et pluriculturel*. Peter Lang, Berne 1994.
- Ashworth M.: *Blessed with bilingual brains. Education of immigrant children with English as a second language*. Pacific Educational Press, Vancouver 1988.
- Baker C.: *Foundations of bilingual education and bilingualism*. Multilingual Matters, Philadelphia 1996.
- Barahona M. (red.): *Educación bilingüe e intercultural en Centroamérica y México ponencias del Primer Simposium de Educación Bilingüe Intercultural en Honduras, Tegucigalpa, 27, 28 y 29 de julio de 1995*. Editorial Guaymuras SNV, Servicio Holandés de Cooperación al Desarrollo, Tegucigalpa 1998.
- Barnett-Mizrahi C., Trueba H.T.: *Bilingual multicultural education and the professional from theory to practice*. Newbury House Publishers, Rowley 1979.
- Batts M.S.: *Translation and interpretation, the multi-cultural context a symposium, April 18-19, 1975, Carleton University / Colloque sur le contexte multi-culturel de la traduction et de l'interprétation, Université Carleton, le 18-19 avril, 1975*. CAUTG, Vancouver 1975.
- Baur R.S., Meder G., Previšić V. (red.): *Interkulturelle Erziehung und Zweisprachigkeit*. Schneider Verlag, Hohengehren, Baltmannsweiler 1992.
- Baur S., Carli A., Larcher D.: *Interkulturelles Handeln. Neue Perspektiven des Zweitsprachlernens / Agire tra le culture: Nuove prospettive nell'apprendimento della seconda lingua*. Alpha Beta, Meran 1995.
- Beauchesne A.: *Promouvoir l'éducation interculturelle et l'éducation internationale. Guide analytique des ressources éducatives de langue française*. Conseil de l'île de Montréal, Montréal 1986.
- Białek M.: *Kształcenie międzykulturowe w edukacji językowej*. Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2009.
- Bickley V.C. (red.): *Language teaching and learning styles within and across cultures*. Institute of Language in Education, Education Department, Hong Kong 1989.
- Blei D., Zeuner U.: *Theorie und Praxis interkultureller Landeskunde im Deutschen als Fremdsprache*. AKS-Verlag, Bochum 1998.
- Bonvillain N.: *Language, culture and communication*. Prentice Hall, New Jersey 1997.
- Bredella L., Delany W. (red.): *Interkultureller Fremdsprachenunterricht*. Gunter Narr, Tübingen 1999.
- Bull B.L., Chattergy V., Fruehling R.T.: *The ethics of multicultural and bilingual education*. Teachers College Press, Columbia University, New York 1992.
- Burbano Paredes J.B.: *Docencia bilingüe intercultural una especialización para nuestro días: Una reflexión desde la "tecnología de la educación"*. Ediciones Abya-Yala, Quito 1994.
- Burney P.: *Les langues internationales*. Presses Universitaires de France, Paris 1962.
- Buttjes D. (red.): *Mediating languages and cultures towards an intercultural theory of foreign language education*. Multilingual Matters, Clevedon - Philadelphia 1991.
- Byram M. (red.): *Bicultural and trilingual education the Foyer Model in Brussels*. Multilingual Matters, Clevedon - Philadelphia 1990.
- Byram M., Fleming M. (red.): *Language learning in intercultural perspective. Approaches through drama and ethnography*. Cambridge University Press, Cambridge - New York 1998.
- Byram M., Leman J. (red.): *Bicultural and trilingual education. The Foyer Model in Brussels*. Multilingual Matters, Clevedon 1990.
- Byram M., Zarate G., Neuner G.: *La compétence socioculturelle dans l'enseignement et l'apprentissage des langues vivantes*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1997.

- Byram M.: *Culture et éducation en langue étrangère*. Hatier - Didier, Paris 1992.
- Ceil L. (red.): *Multicultural Aspects of Sociolinguistics in Deaf Communities*. Gallaudet University Press, Washington 1996.
- Conseil de l'Europe: *La charte européenne des langues régionales et minoritaires et la France - Quelle(s) langue(s) pour la République?* Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Córdova R.W., Díaz D.: *Educación bilingüe intercultural en el Ecuador informe de una investigación sociolingüística en el área quichua 1981-1982* Ediciones Abya-Yala, Quito 1987.
- Corsetti R. (red.): *Denaska dulingveco. Konsiloj por gepatroj*. Universala Esperanto-Asocio, Roterdamo 1989
- Crawford J.: *Bilingual education. History Politics Theory and practice*. Education Services, Los Angeles 1995.
- Cummins J.: *Language, Power, and Pedagogy. Bilingual Children in the Crossfire*. Multilingual Matters, Clevedon 2000.
- Czykwin E., Misiejuk D.: *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*. Trans Humana, Białystok 2002.
- Damen L.: *Culture Learning. The Fifth Dimension in the Language Classroom*. Addison Wesley, Reading Mass 1987.
- Doyé P.: *The Intercultural Dimension. Foreign Language Education in the Primary School*. Cornelsen Verlag, Berlin 1999.
- Drescher H.W., Görke L., Herber J.: *Transfer: Übersetzen Dolmetschen Interkulturalität: 50 Jahre Fachbereich Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Gernersheim*. Peter Lang, Frankfurt am Main - New York 1997.
- Eco U.: *The Search for the Perfect Language*. Fontana Press, London 1997.
- Edgerton S.H.: *Translating the curriculum. Multiculturalism into cultural studies*. Routledge, New York 1996.
- Fitouri Ch.: *Biculturalisme, bilinguisme et éducation*. Delachaux & Niestle, Neufchatel 1983.
- Fleiner T., Nelde P.H., Turi J.-G. (red.): *Droit et langue(s) d'enseignement \ Law and Language(s) of Education*. Institute of Federalism Fribourg Switzerland, Fribourg 2001.
- Garcés V., Alvarez Palomeque C.: *Linguística aplicada a la educación intercultural bilingüe*. U.P.S., Abya-Yala, Quito 1997.
- Gass S.M., Houck N.: *Interlanguage refusals. A cross-cultural study of Japanese-English*. Mouton de Gruyter, Berlin - New York 1999.
- Gérin-Lajoie D., Lavoie-Gauthier L., Heller M.: *Guide pour l'élaboration, la mise en oeuvre et l'évaluation d'une politique en matière d'éducation multiculturelle/interculturelle pour les écoles de langue française au Canada*. Centre de recherches en éducation franco-ontarienne, Institut d'études pédagogiques de l'Ontario, Toronto 1991.
- Gérin-Lajoie D., Lavoie-Gauthier L., Heller M.: *Les politiques en matière d'éducation multiculturelle/interculturelle dans les écoles de langue française au Canada*. Centre de recherches en éducation franco-ontarienne, Institut d'études pédagogiques de l'Ontario, Toronto 1991.
- Ghahramani M.: *Die Entwicklung eines zweisprachigen interkulturellen Schulsystems in Bolivien unter besonderer Berücksichtigung der Guarani*. Edition Praesens, Wien 1996.
- Gleich U.: *Educación bilingüe intercultural*. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, Eschborn 1989.
- Gumperz J.J.: *Sociolinguistique interactionnelle. Une approche interprétative*. Université de la Réunion, L'Harmattan, Paris - La Réunion 1989.
- Gwórak-Sosnowska K., Morzół I. (red.): *Języki świata. Materiały dydaktyczne do zajęć międzykulturowych*. UNESCO, Warszawa 2008.
- Harden T., Witte A., Riou J.: *The notion of intercultural understanding in the context of German as a foreign language*. Peter Lang, New York - Oxford 2000.
- Hatim B.: *Communication across cultures. Translation theory and contrastive text linguistics*. University of Exeter Press, Exeter 1997.
- Holmes J.: *Language for Learning. Education in the Multicultural School*. Department of Education, Wellington 1982.
- Houlton D.: *All our languages. A handbook for the multilingual classroom*. Hodder Stoughton, London 1985.
- Hudson T., Detmer E., Brown J.D.: *A framework for testing cross-cultural pragmatics*. Second Language Teaching Curriculum Center, University of Hawaii at Manoa, Manoa 1992.
- Kelly D.H.: *Bilingual/multicultural education in Canada interpretation and bibliography*. Comparative Education Center, Faculty of Educational Studies, State University of New York at Buffalo, Buffalo 1986.
- Kelly M., Elliott I., Fant L. (red.): *Third level, third space intercultural communication and language in European higher education*. Peter Lang, Bern - New York 2001.
- Kennedy B.P. (red.): *Language issues in literacy and bilingual/multicultural education*. Harvard Educational Review, Cambridge 1991.
- Kida J., Wovk L.R. (red.): *Konteksty kulturowe w szkolnej edukacji językowej w Polsce i za granicą*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2002.
- Krainer A.: *Educación bilingüe intercultural en el Ecuador*. Ediciones Abya-Yala, Quito 1996.
- Kramsch C.: *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford University Press, Oxford 1993.
- Kupfer-Schreiner C.: *Sprachdidaktik und Sprachentwicklung im Rahmen interkultureller Erziehung. Das Nürnberger Modell; ein Beitrag gegen Rassismus/racism und Ausländerfeindlichkeit*. Dt. Studien-Verlag, Weinheim 1994.
- Labov W.: *Le parler ordinaire. La langue dans les ghettos noirs des États-Unis*. Éditions de Minuit, Paris 1993.
- Landercy A., Renard R.R.: *Aménagement linguistique et pédagogie interculturelle*. Didier Erudition, CIPA, Paris - Mons 1996.
- Larcher D.: *Fremde in der Nähe interkulturelle Bildung und Erziehung, im zweisprachigen Kärnten, im dreisprachigen Südtirol, im vielsprachigen Österreich*. Drava Verlag, Klagenfurt 1991.
- Legrand L., Porcher L., Deprez C.: *L'enseignement des langues et des cultures*. Emergences éditions, Villeneuve d'Ascq 1995.
- Lewicki R., Białek M., Gackowska A. (red.): *Kompetencja międzykulturowa w kształceniu nauczycieli języków obcych na potrzeby edukacji wczesnoszkolnej*. Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2006.
- Lewowicki T., Urban J., Szczyпка-Rusz A. (red.): *Język, komunikacja i edukacja w społecznościach wielokulturowych*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Cieszyn - Warszawa 2004.
- Lietti A.: *Pour l'éducation bilingue*. Favre, Lausanne-Paris 1989.
- Litters U.: *Interkulturelle Kommunikation aus fremdsprachendidaktischer Perspektive: Konzeption eines zielgruppenspezifischen Kommunikationstrainings für deutsche und französische Manger*. Gunter Narr, Tübingen 1995.
- Mackiewicz M. (red.): *Dydaktyka języków obcych a kompetencje kulturowe i komunikacja interkulturowa*. Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Poznań 2005.
- Maddalena C.: *L'interculturel. Didactique des langues étrangères*. Clé international, Paris 1998.

- Medina J.: *Diálogo de sordos occidente e indianidad: Una aproximación conceptual a la educación intercultural y bilingüe en Bolivia*. CEBIAE, Centro Boliviano de Investigación y Acción Educativas, La Paz 2000.
- Mendoza J.G.: *La propuesta de la escuela intercultural bilingüe en el contexto de la reforma educativa*. Universidad Mayor de San Andrés, Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación, Carrera de Lingüística e Idiomas, La Paz 1994.
- Minami M., Kennedy B.P. (red.): *Language issues in literacy and bilingual/multicultural education*. Harvard Educational Review, Cambridge 1991.
- Municio I. (red.): *Bilingualism, Models of education and Migration Policies*. Swedish Commission on Immigration Research, Liber, Stockholm 1981.
- Niehaus E.: *Fremdsprachenunterricht und interkulturelle Verständigungsfähigkeit*. Breitenbach, Saarbrücken 1988.
- Nieto S.: *Language, culture, and teaching critical perspectives for a new century*. Lawrence Erlbaum, Mahwah 2002.
- Noyau C., Porquier R.: *Communiquer dans la langue de l'autre*. Presses Universitaires de Vincennes, Saint-Denis 1984.
- O'Brian K., Reitz J.G., Kuplowska O.M.: *Les langues non officielles. Etude sur le multiculturalisme au Canada*. Ministère des Approvisionnements et Services, Ottawa 1976.
- Ovando C.J., Collier V.P.: *Bilingual and ESL classrooms teaching in multicultural contexts*. McGraw-Hill, Boston - Toronto 1998.
- Payne J. (red.): *Babel. The cultural and linguistic barriers between nations*. Aberdeen University, Aberdeen 1989.
- Piirainen-Marsh A.: *Face in second language conversation*. University of Jyväskylä, Jyväskylä 1995.
- Reynolds A.G. (red.): *Bilingualism, Multiculturalism and Second Language Learning. The McGill Conference in Honour of Wallace E.Lambert*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1990.
- Roberts C., Byram M., Barro A., Jordan S., Street B.: *Language learners as ethnographers*. Multilingual Matters, Clevedon 2001.
- Robinson G.L.: *Crosscultural understanding. Processes and approaches for foreign language, English as a second language, and bilingual educators*. Pergamon Institute of English, New York 1988.
- Robinson G.L.: *Language and multicultural education an Australian perspective*. Australia New Zealand Book Co., Sydney 1978.
- Roche J.: *Interkulturelle Sprachdidaktik. Eine Einführung*. Gunter Narr Verlag, Tübingen 2001.
- Saville-Troike M.: *A guide to culture in the classroom*. National Clearinghouse for Bilingual Education, Rosslyn 1978.
- Shapson S. (red.): *Bilingual and multicultural education. Canadian perspectives*. Multilingual Matters, Clevedon 1984.
- Siguàn M., Mackey W.F.: *Education et bilinguisme*. Bureau International d'Éducation - UNESCO, Paris 1986.
- Skutnabb-Kangas T. (red.): *Multilingualism for All. Series European Studies on Multilingualism*. Swets & Zeitlinger, Lisse 1995.
- Skutnabb-Kangas T., Phillipson R.: *Educational strategies in multilingual contexts*. Roskilde Universitetscenter, Roskilde 1985.
- Skutnabb-Kangas T.: *Bilingualism or Not - the education of minorities*. Multilingual Matters, Clevedon 1984.
- Skutnabb-Kangas T.: *Bilingualism, semilingualism and school achievement / bilinguisme, semilinguisme et resultats scolaires*. Centre Mondial d'information sur l'éducation bilingue, Paris 1975.
- Skutnabb-Kangas T.: *Linguistic genocide in education - or worldwide diversity and human rights?* Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah - New York - London 2000.
- Soto L.D. (red.): *Making a difference in the lives of bilingual/bicultural children*. Peter Lang, New York 2002.
- Spolsky B. (red.): *Language and education in multilingual settings*. Multilingual Matters, Clevedon 1985.
- Srisvastava R.N.: *Meeting of experts on language teaching in a bi- or plurilingual and multicultural environment*. UNESCO, Paris 1980.
- Sutman F.X., Sandstrom E.L., Shoemaker F.: *Educating personnel for bilingual settings, present and future*. American Association of Colleges for Teacher Education, Washington 1979.
- Tandem Berlin: *Sprachen lernen im interkulturellen Austausch. Dokumentation der 2. Europäischen Tandem-Tage 1990*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1991.
- Tator C., Henry F.: *Multicultural education translating policy into practice*. Multiculturalism and Citizenship Canada, Ottawa 1991.
- Torenc M.: *Nauczanie międzykulturowe - implikacje glottodydaktyczne*. Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2007.
- Tosi A.: *Immigration and Bilingual Education*. Pergamon Press, Oxford 1984.
- Vargas M.E.: *Educación e ideología constitución de una categoría de intermediarios en la comunicación interétnica. El caso de los maestros bilingües tarascos 1964-1982*. CIESAS, México 1994.
- Wallace C.: *Learning to read in a multicultural society the social context of second language literacy*. Pergamon Institute of English, New York - Oxford 1986.
- Wicke R.E.: *Focus on German(y). Cross-cultural aspects of second language education*. Alberta Education, Edmonton 1990.
- Williams L.R., De Gaetano Y.: *A multicultural, bilingual approach to teaching young children*. Addison-Wesley, Reading 1985.
- Yáñez Cossío C., Endara Tomaselli L.: *Educación bilingüe intercultural una experiencia educativa*. Corporación Educativa Macac Editorial Abya Yala, Quito 1990.
- Zarate G.: *Représentations de l'étranger et didactique des langues*. Didier, Paris 1994.
- Zimmermann P.: *Interkulturelle Germanistik. Dialog der Kulturen auf Deutsch?* Peter Lang, Frankfurt am Main - New York 1989.
- Zúñiga Castillo M., Pozzi-Escot I., López L.E.: *Educación bilingüe intercultural reflexiones y desafíos*. FOMCIENCIAS, Lima 1991.

Etnismo - sociaj problemoj, edukado de minoritatoj

- Ahamad B.: *Participation of different ethnic groups in postsecondary education. Policy, Analysis and Research, Multiculturalism*. Secretary of State, Ottawa 1987.
- Allaire G., Lafontant J. (red.): *L'État et les minorités. Textes du colloque tenu au Collège universitaire de Saint-Boniface les 6 et 7 novembre 1993*. Éditions du Blé, Saint-Boniface 1993.
- Allport G.W., Bigelow K.W.: *Cultural groups & human relations. Twelve lectures before the Conference on Educational Problems of Special Cultural Groups, held at Teachers College, Columbia University, August 18 to September 7, 1949*. Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University, New York 1951.
- Andrejuk K. (red.): *Edukacja w świecie wielokulturowym. Materiały z konferencji „Oświata mniejszości narodowych: Polska i Europa (Instytut Socjologii UW, 23 października 2004)”. Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2005.*

- Banks J.A. (red.): *Education in the 80's, multiethnic education*. National Education Association, Washington 1981.
- Banks J.A.: *Multiethnic education*. Allyn & Bacon, Boston 1981.
- Banks J.A.: *Multiethnic education. Theory and practice*. Allyn & Bacon, Boston 1994.
- Banks J.A.: *Teaching strategies for ethnic studies*. Allyn & Bacon, Boston 1997.
- Baran J., Olszewski S. (red.): *Świat pełen znaczeń - kultura i niepełnosprawność*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.
- Bates M.S.: *Biocultural dimensions of chronic pain. Implications for treatment of multi-ethnic populations*. State University of New York Press, Albany 1996.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 4e livret, l'expérience des intervenants scolaires en milieu pluriethnique*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Beauchesne A.: *Éducation et pédagogie interculturelles: 5e livret, l'intervenant scolaire et la clientèle de l'école pluriethnique*. Éditions du CRP/C.E.C.M., Sherbrooke 1991.
- Borevi K., Svanberg I. (red.): *Multiethnic studies. Report on research and other activities from the Centre for Multiethnic Research*. Centre for Multiethnic Research, Uppsala University, Faculty of Arts, Uppsala 1994.
- Borman K.M., Baber M.Y.: *Ethnic diversity in communities and schools recognizing and building on strengths*. Ablex Publishing Corporation, Greenwich 1998.
- Breton R.: *Ethnopolitique*. Presses Universitaires de France, Paris 1997.
- Brzozowska D.: *Polski dowcip etniczny - stereotyp a tożsamość*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008.
- Capotorti F.: *Study of the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. United Nations, New York 1979.
- Chromiec E.: *Dziecko wobec obcości kulturowej. Międzykulturowość*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
- Chybicka A., Kaźmierczak M. (red.): *Kobieta w kulturze - kultura w kobiecie. Studia interdyscyplinarne*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.
- Cocking L., Craig D., Mahon S.: *Education in a multiethnic society an aide-memoire for the inspectorate*. Published for the Inner London Education Authority by ILEA Learning Resources Branch, London 1981.
- Conseil de l'Europe: *Convention-cadre pour la protection des minorités nationales - Recueil des textes*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Conseil Supérieur de l'Éducation: *L'école et les enfants de divers groupes ethniques et religieux*. Conseil Supérieur de l'Éducation, Gouvernement de Québec, Montréal 1979.
- Dinello R.: *Adolescents entre deux cultures. Séminaire de transculturation de Carcassonne*. L'Harmattan, Paris 1985.
- Fall K., Simeoni D., Vignaux G.: *Mots, représentations. Enjeux dans les contacts interethniques et interculturels*. Presses de l'Université d'Ottawa, Ottawa 1994.
- Fenet A., Soulier G.: *Les minorités et leur droit depuis 1789*. L'Harmattan, Paris 1989.
- Forster P.: *Policy and practice in multicultural and anti-racist education. A case study of a multi-ethnic comprehensive school*. Routledge, London 1990.
- Fourier M., Vermes G.: *Ethnicisation des rapports sociaux. Racismes, Nationalismes, Ethnicismes et culturalismes*. L'Harmattan, Paris 1994.
- Gillborn D.: *'Race', ethnicity, and education teaching and learning in multi-ethnic schools*. Unwin Hyman, London 1990.
- Gunew S., Mahyuddin J. (red.): *Beyond the echo. Multicultural women's writing*. University of Queensland Press, Queensland 1988.
- Hall P.M. (red.): *Race, ethnicity, and multiculturalism. Policy and practice*. Garland, New York 1997.
- Hawley W.D., Jackson A.W. (red.): *Toward a common destiny: Improving race and ethnic relations in America*. Jossey-Bass Inc, San Francisco 1995.
- Henze R. C.: *Leading for diversity how school leaders can improve interethnic relations*. Center for Research on Education, Diversity Excellence, Santa Cruz 2001.
- Ho C.: *Race relations, ethnic relations, and multicultural policy school survey. Executive summary*. Program Dept., Research Centre, Scarborough Board of Education, Scarborough 1992.
- Holda Z.: *Ochrona praw mniejszości narodowych i religijnych*. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1993.
- Hulewska A., Jasielska A., Ziarko M.: *Interdyscyplinarne studia nad płcią: od polaryzacji płciowej do depolaryzacji rodzajowej*. Poznań 2002.
- Idzik I., Nitka J., Marcinowska H., Onuchowska A., Kasprzyk T., Bityk K., Reich A., Mackiewicz K., Cieśliński Ł.: *Program edukacyjny „Różni - równi”. Podręcznik dla prowadzących lekcje na temat mniejszości narodowych i etnicznych*. Stowarzyszenie „Jeden świat”, Poznań 2004.
- James C.E.: *Seeing ourselves. Exploring race, ethnicity, culture*. Thompson Educational Publishing, Toronto 1995.
- Jelonek A.W. (red.): *Wietnamczycy. Systemy wartości, stereotypy Zachodu*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004.
- Jupp J., McRobbie A., York B.: *Metropolitan ghettos and ethnic concentrations*. Centre for Multicultural Studies, University of Wollongong for the Office of Multicultural Affairs, Dept. of the Prime Minister and Cabinet, Wollongong 1990.
- Juteau D.: *L'Ethnicité et ses frontières*. Les Presses de l'Université de Montréal. Montréal 1999.
- Kalantzis M., Cope B.: *Why we need multicultural education. A review of the 'ethnic disadvantage' debate*. Common Ground Publishing, Annandale 1987.
- Kamp S.H., Chinn P.C.: *A multiethnic curriculum for special education students*. Council for Exceptional Children, Reston 1982.
- Keel P.: *Assessment in the multi-ethnic primary classroom*. Trentham Books, London 1994.
- Kozakiewicz M.: *Z Księgi Zakazów*. Wydawnictwo IJK, Warszawa 2006.
- Kozma T., Schleicher K.: *Ethnocentrism in education*. Peter Lang, Frankfurt am Main - New York 1992.
- Kramer M., Weiner S.: *Dialogues for diversity: Community and ethnicity on campus*. Oryx Press, Phoenix 1994.
- Kymlicka W. (red.): *The rights of minority cultures*. Oxford University Press, Oxford - New York 1995.
- La Belle T.J., Ward C.R.: *Ethnic studies and multiculturalism*. State University of New York Press, Albany 1996.
- Leicester M. (red.): *Ethics, ethnicity, and education*. Kogan Page, London 1992.
- Li P.S.: *Ethnic Inequality in a Class Society*. Thompson, Toronto 1988.
- Llaumett M.: *Les Jeunes d'origine étrangère. De la marginalisation à la participation*. L'Harmattan, Paris 1984.
- Majka-Rostek D.: *Mniejszość kulturowa w warunkach pluralizacji. Socjologiczna analiza sytuacji homoseksualistów polskich*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Mandal E.: *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.
- Meyers M.: *Teaching to diversity teaching and learning in the multi-ethnic classroom*. Addison-Wesley, Reading 1993.
- Nikitorowicz J., Halicki J., Muszyńska J. (red.): *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego*. Trans Humana, Białystok 2003, t.1-2.

- Nikitorowicz J., Muszyńska J., Sobecki M. (red.): *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*. Transhumana, Białystok 2009.
- Nikitorowicz J.: *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2010.
- Nikitorowicz J.: *Socjalizacja i wychowanie w zróżnicowanych wyznaniowo i etnicznie rodzinach Białostocczyzny*. Trans Humana, Białystok 1992.
- Ockrent C. (red.): *Czarna księga kobiet*. Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2007.
- Operti L. (red.): *Cultura araba e società multiethnica. Per una educazione interculurale*. Bollati-Boringhieri, Torino 1999.
- Ouellet F. (red.): *Les institutions face aux défis du pluralisme ethnoculturel. Expériences et projets d'intervention*. Institut québécois de recherche sur la culture, Québec 1995.
- Ouellet F., Pagé M. (red.): *Pluriethnicité, éducation et société, construire un espace commun*. Institut québécois de la recherche sur la culture, Montréal 1991.
- Ouellette M.: *Former des adultes en milieu multiethnique*. Éditions Beauchemin, Laval 1991.
- Page M.: *Courants d'idée actuels dans l'éducation des clientèles scolaires pluri-ethniques*. Conseil supérieur de l'éducation, Montréal 1993.
- Pentassuglia G.: *Les minorités en droit international*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2004.
- Program Młodzież: *Dzień Integracji - Tacy Sami*. Centrum Integracja, Program Młodzież, Warszawa 2003.
- Puig Rovira J.M.: *Minorías étnicas y educación democrática: hacia el interculturalismo. Seminario Internacional sobre Educación Democrática*. Caja Murcia, PNUD, Murcia 1992.
- Reitz J.G.: *The Survival of Ethnic Groups*. McGraw- Hill, Ryerson, Toronto 1980.
- Ringer B., Lawless E.: *Race-Ethnicity and Society*. Routledge, London - New York 1989.
- Rizvi F.: *Ethnicity, class and multicultural education sociology of the school*. Deakin University, Victoria 1986.
- Ryan J.: *Race and ethnicity in multi-ethnic schools a critical case study*. Multilingual Matters, Philadelphia - Clevedon 1999.
- Sakhpova Z.G.: *Rechevoe obshchenie v mnogoiazychnoi seme. Problemy, poiski, rekomendatsii*. Kitap, Ufa 1998.
- Scambini E., Donati P. (red.) *La famiglia in una società multiethnica. Studi interdisciplinari sulla famiglia*. Vita e Pensiero, Milano 1993.
- Schleicher K., Kozma T. (red.): *Ethnocentrism in education*. Lang, Bern 1992.
- Servicio de Publicaciones de Diputación de Zaragoza: *Jornadas de Multiculturalismo y Educación de Personas Adultas*. Servicio de Publicaciones de Diputación de Zaragoza, Zaragoza 1994.
- Skutnabb-Kangas T., Cummins J. (red.): *Minority education. From shame to struggle*. Multilingual Matters, Clevedon 1988.
- Smolicz J.J., Watts R.J.: *Cultural democracy and ethnic pluralism multicultural and multilingual policies in education*. Peter Lang, Frankfurt am Main - New York 1997.
- Smolicz J.J.: *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990.
- Sobecki M.: *Funkcja etniczno-kulturowa szkół mniejszości narodowych*. Trans Humana, Białystok 1997.
- Soto Hardiman P., Jones S., McAdam S., Hallsworth S., Allain A.: *Les jeunes et l'exclusion dans les quartiers défavorisés. S'attaquer aux racines de la violence*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2004.
- Svanberg I.: *Ethnicity, minorities and cultural encounters*. Centre for Multiethnic Research, Uppsala University, Uppsala 1991.

- Sypniewski Z., Warkocki B. (red.): *Homofobia po polsku. Sic!*, Warszawa 2004.
- Szczecińska-Musielak E.: *Pozanaukowe fascynacje innością kulturową. Polski Ruch Przyjaciół Indian*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Szymeja M. (red.): *Etniczność - o przemianach społeczeństw narodowych*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2008.
- Sztóp-Rutkowska K.: *Próba dialogu. Polacy i Żydzi w przedwojennym Białymstoku*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2008.
- Tomlinson S., Craft M.: *Ethnic relations and schooling. Policy and practice in the 1990s*. Athlone, London 1995.
- Turner C.S.V. (red.): *Racial and ethnic diversity in higher education*. Simon and Schuster, New York 1996.
- Verma G.K., Zec P., Skinner G.: *The ethnic crucible. Harmony and hostility in multi-ethnic schools*. Falmer Press, London 1994.
- Vertovec S.: *Les transformations sociales. Sociétés multiculturelles et multi-ethniques*. UNESCO, Paris 1998.
- Wakounig V, Busch B. (red.): *Interkulturelle Erziehung und Menschenrechte*. Drava, Klagenfurt-Celovec 1992.
- Weigl B., Formanowicz M. (red.): *Romowie 2007. Od edukacji młodego pokolenia do obrazu w polskich mediach*. Academica, Warszawa 2008.
- Weigl B.: *Romowie 2009. Między wędrówką a edukacją*. Academica, Warszawa 2011.
- Weiss S., Cherezińska E.: *Z jednej strony, z drugiej strony*. Prószyński i Ska, Warszawa 2005.
- Weiss S., Szmal E.: *Między narodami*. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.
- Wieviorka M.: *La démocratie à l'épreuve. Nationalisme, populisme, ethnicité*. La Découverte, Paris 1993.
- Wojciechowska J.: *Stygmat i dyskryminacja jako trzecia faza epidemii HIV/AIDS*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
- Wódz K., Witkowski M. (red.): *Młodzież z dwóch stron Brynicy. Wartości obywatelskie a stosunek do mniejszości etnicznych*. Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbowie Górniczej, Dąbowa Górnicza 2007.
- Wróblewski P.: *Mobilizacja i konflikt etniczny. Miejsca święte mniejszości narodowych w Polsce*. Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2008.

Kultura diverseco kaj infanoj - migrado, rifuĝado, edukado

- Abdallah-Pretceille M.: *Des enfants non-francophones à l'école: quel apprentissage? Quel français?* A. Colin, Paris 1982.
- Allemann-Ghionda C., Lusso-Cesari V.: *Les échecs scolaires des enfants de travailleurs immigrés en Suisse. Causes, mesures en cours et perspectives*. Centre suisse de coordination pour la recherche en matière d'éducation, Aarau 1986.
- Allen J., McNeill E., Schmidt V.: *Cultural awareness for children*. Addison-Wesley, Reading 1992.
- ANPASE: *Enfances et cultures: problématiques de la différence et pratiques de l'interculturel*. Privat, Toulouse 1986.
- Association for Childhood Education International: *Children and intercultural education*. Association for Childhood Education International, Washington 1974.
- Bagley C., Verma G.K. (red.): *Multicultural childhood education, ethnicity and cognitive styles*. Gower, Aldershot 1983.
- Baruth L.G., Manning M.L.: *Multicultural education of children and adolescents*. Allyn & Bacon, Boston 1996.

- Bernhard J.K., Lefebvre M. L., Chud G., Lange R.: *Paths to equity. Cultural, Linguistic and Racial Diversity in Canadian Early Childhood Education*. York Laness Press, North York Ontario 1995.
- Cech M.: *Globalchild. Multicultural resources for young children*. Addison-Wesley Publishing Co., Menlo Park 1991.
- Conseil de l'Europe: *Conférence „Droits de l'homme - Handicap - Enfants: vers des dispositions internationales pour les droits des personnes handicapées - Le cas particulier des enfants handicapés” - Actes*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2006.
- Cortés C.E.: *The children are watching how the media teach about diversity*. Teachers College Press, New York 2000.
- CRDP: *Les enfants de l'immigration et l'école*. CRDP du Nord-Pas-de-Calais 1988.
- Delpit L.: *Other people's children. Cultural conflict in the classroom*. New Press, New York 1995.
- Eckermann A.K.: *One classroom, many cultures teaching strategies for culturally different children*. Allen Unwin, St.Leonards 1994.
- García E.E. (red.): *Meeting the challenge of linguistic and cultural diversity in early childhood education*. Teachers College Press, New York 1995.
- Harris K.R., Graham S., Deshler D.D.: *Teaching every child every day. Learning in diverse schools and classrooms*. Brookline Books, Cambridge 1998.
- Hickson J., Kriegler S.: *Multicultural counseling in a divided and traumatized society. The meaning of childhood and adolescence in South Africa*. Greenwood Press, Westport 1996.
- Hopson D.P., Hopson D.S., Clavin T.: *Raising the rainbow generation. Teaching your children to be successful in a multicultural society*. Simon Schuster, New York 1993.
- Kendall F.E.: *Diversity in classroom: a multicultural approach to the education of young children*. Teachers College Press, New York 1996.
- Kilbride K.M., Cech M.: *Multicultural early childhood education. A resource kit*. Ministry of Community and Social Services, Toronto 1990.
- King E.W., Chipman M., Cruz-Janzen M.: *Educating young children in a diverse society*. Allyn & Bacon, Boston 1994.
- Malewska-Peyre H.: *Les enfants de migrants et l'école*. INRDP, Grenoble 1984.
- Manning M.L., Baruth L.G.: *Multicultural education of children and adolescents*. Allyn & Bacon, Boston - Toronto 2000.
- Matiella A.C.: *The multicultural caterpillar. Children's activities in cultural awareness*. Network Publications, Santa Cruz 1990.
- McLeod K.A.: *Multicultural early childhood education*. Guidance Centre, Faculty of Education, University of Toronto, Toronto 1984.
- Meléndez W.R. de, Ostertag V., Peck J.T.: *Teaching young children in multicultural classrooms issues, concepts, and strategies*. Delmar Publishers, Albany 1997.
- Moro M.R.: *Enfants d'ici venus d'ailleurs. Naître et grandir en France*. La Découverte & Syros, Paris 2002.
- OCDE-CERI: *Les enfants des migrants à l'école*. OCDE-CERI, Paris 1987.
- Porcher L.: *Education des enfants de migrants. Une pédagogie interculturelle sur le terrain*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1979.
- Prunet J. (red.): *L'Education interculturelle des enfants de migrants. Rapport national à la commission des Communautés Européennes*. Ministère de l'Education Nationale, Paris 1992.
- Ramsey P.G.: *Teaching and learning in a diverse world. Multicultural education for young children*. Teachers College Press, New York 1998.
- Sabatier C., Dasen P.: *Cultures, développement et éducation. Autres enfants, autres écoles*. L'Harmattan, Paris 2001.

- Saracho O.N. (red.): *Understanding the multicultural experience in early childhood education*. National Association for the Education of Young Children, Washington 1983.
- Stotsky S.: *Losing our language. How multicultural classroom instruction is undermining our children's ability to read, write, and reason*. Free Press, New York 1999.
- Trawick-Smith J.W.: *Early childhood development. A multicultural perspective*. Merrill, Upper Saddle River 1997.
- Vedder P., Bouwer E., Pels T.: *Multicultural child care*. Multilingual Matters, Clevedon 1996.
- Vold E.B.: *Multicultural education in early childhood classrooms*. Professional Library, Washington 1992.
- Wright M.A.: *I'm chocolate, you're vanilla. Raising healthy black and biracial children in a race-conscious world*. Jossey-Bass, San Francisco 1998.

Migrado kaj migrantoj - institucioj kaj edukado

- Abad L., Cuco A., Izquierdo A.: *Inmigración, pluralismo y tolerancia*. Editorial Popular, Madrid 1993.
- ADRI: *Immigration, insertion, interculturel, initiatives*. Agence pour le développement des relations interculturelles. ADRI INFO, Paris 1990.
- Anglade J.: *La Vie quotidienne des immigrés en France de 1919 à nos jours*. Hachette, Paris 1976.
- Bade K.J., Herwartz-Emden L., Wenzel H.J.: *Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) der Universität Osnabrück Bericht 1991-1997*. Universitätsverlag Rasch, Osnabrück 1998.
- Balsamo F. (red.) *Da una sponda all'altra del Mediterraneo. Donne immigrate e maternità*. L'Harmattan Italia, Torino 1997.
- Bargerová Z., Divinský B.: *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politik*. IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu, Bratislava 2008.
- Benattig R.: *Insertion des immigrés et cohabitation interculturelle. Recueil et évaluation d'expériences*. Centre de Ressources Documentaires, Agence pour le Développement des Relations Interculturelles, Paris 1986.
- Berthelot J.: *Apprendre à vivre ensemble. Immigration, société et éducation*. Centrale de l'enseignement du Québec, Sainte-Foy 1990.
- Boulot S., Boyzon-Fradet D.: *Les immigrés à l'école. une course d'obstacles*. L'Harmattan, Paris 1988.
- Breuvar J.M., Danvers F.: *Migrations, interculturalité et démocratie*. Presses universitaires du Septentrion, Villeneuve-d'Ascq Nord 1998.
- Camilleri C., Leonetti I.: *L'immigration en France. Le choc des cultures*. Centre Thomas More, L'Arbresle 1987.
- Carbonell i Paris F.: *Inmigración. Diversidad cultural, desigualdad social y educación. Documentos*. Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid 1996.
- Carbonell i Paris F.: *Immigrants estrangers a l'escola. Desigualtat social i diversitat cultural en l'educació*. Fundació Serveis de Cultura Popular Editorial Alta Fulla, Barcelona 1997.
- Checa F. (red.): *Inmigrantes entre nosotros trabajo, cultura y educación intercultural*. Icaria, Barcelona 1999.
- Conseil de l'Europe: *Concilier bien-être des migrants et intérêt collectif. Etat social, entreprises et citoyenneté en transformation*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.

- Conseil de l'Europe: *Les migrants et leurs descendants - Guide des politiques pour le bien-être de tous dans les sociétés plurielles*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2011.
- Council of Europe: *The city's education to the education of its multicultural education (migrants and minorities)*. Council of Europe, Strasbourg 1993.
- Crisp J. (red.): *Uchodźcy świata 1997-1998. Wyzwania Humanitarne*. UNHCR, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Czerniejewska I., Main I. (red.): *Uchodźcy: teoria i praktyka*. Stowarzyszenie „Jeden Świat”, Poznań 2008.
- Czerniejewski M., Kubiak I., Malczewska M., Szczepanik W.: *Uchodźcy. Materiał pomocniczy dla prowadzących zajęcia na temat uchodźców*. Stowarzyszenie „Jeden Świat”, Poznań 2001.
- Dasen P.R., Leanza Y., Ogay T., Perregaux C.: *Intégrations et migrations. Régards pluridisciplinaires*. L'Harmattan, Paris 2001.
- Demetrio D., Favaro G.: *Immigrazione e pedagogia interculturale*. La Nuova Italia, Firenze 1995.
- Douglas W.A., Lyman S.M., Zulaika J.: *Migración, etnicidad y nacionalismo*. Servicio Editorial Universidad, País Vasco 1994.
- Essomba M.A.: *Guia per a la formació dels educadors i les educadores en interculturalitat i immigració*. Secretaria General de Joventut i Fundació Jaume Bofill, Sanduk 2001.
- Florczak A.: *Uchodźcy w Polsce. Między humanitaryzmem a pragmatyzmem*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- Frelak J., Klaus W., Wiśniewski J. (red.): *Przystanek Alaska. Analiza programów integracyjnych dla uchodźców*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Garcia Jimenez D.: *Hacia la convivencia intercultural. Introducción a la formación del voluntariado de programas de inmigrantes*. Cáritas Espanola Editores, San Bernardo 1996.
- Gevorgyan V.P., Cavounidis J., Ivakhnyuk J.V.: *Les politiques relatives aux migrants irréguliers, Volume II - République d'Arménie, Grèce et Fédération de Russie*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Grzymała-Moszczyńska H., Kwiatkowska A., Roszak J. (red.): *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010.
- Grzymała-Moszczyńska H., Nowicka E.: *Goście i gospodarze. Problem adaptacji kulturowej w obozach dla uchodźców oraz otaczających je społecznościach lokalnych*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1998.
- Grzymała-Moszczyńska H., Nowicka E.: *Uchodźcy. Podręcznik dla osób pracujących z uchodźcami*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2000.
- Gutkowska A. (red.): *Uchodźcy w Polsce. Kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.
- Haug W.: *La Suisse - terre d'immigration, société multiculturelle. Eléments pour une politique de migration*. Office fédéral de la statistique, Berne 1995.
- Hryniewicz J.: *Uchodźcy w Polsce. Teoria a rzeczywistość*. Wydawnictwo Adama Marszałek, Toruń 2005.
- Husen T., Opper S. (red.): *Multicultural and Multilingual Education in Immigrant Countries. Proceedings of an international symposium held at the Wenner-Gren Center, Stockholm, August 2 and 3, 1982*. Pergamon Press, Oxford - New York 1983.
- Iglicka K.: *Konteksty migracyjne Polski. Wymiar transatlantycki*. Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2008.
- Institut de recherches et d'études sur le monde arabe et musulman: *Immigration et école la pluralité culturelle*. Institut de recherches et d'études sur le monde arabe et musulman, Groupe d'études et d'échanges monde arabe et musulman, Aix-en-Provence 1989.
- Isralowitz R.E. (red.): *Immigration and absorption issues in a multicultural perspective: Proceedings of the UCLA/BGU conference on immigration, May 1991*. Hubert H. Humphrey Institute for Social Ecology, Ben Gurion University of the Negev, Beer Sheva 1994.
- Jachowicz M. (red.): *Edukacja dla integracji. Wolontariat na rzecz uchodźców. Przewodnik metodyczny*. Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu, Lublin 2007.
- Jasińska-Kania A., Łodziński S. (red.): *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Jiménez C., Malgesini G.: *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. La cueva del oso, Madrid 1997.
- Klaus W. (red.): *Migranci na polskim rynku pracy: rzeczywistość, problemy, wyzwania*. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.
- Kosowicz A., Maciejko A. (red.): *Integracja uchodźców w Polsce w liczbach*. UNHCR i Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2007.
- Koszewska K. (red.): *Zrozumieć innych, czyli jak uczyć o uchodźcach*. Wydawnictwa CODN, Warszawa 2001.
- Lalak D. (red.): *Migracje, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- Lamy B., Parizet M.J. (red.): *L'immigration en France et le modèle pluriculturel*. CNRS/IRESO, Paris 1990.
- Lanfranchi A., Hagmann T.: *Migrantenkinder. Plädoyer für eine Pädagogik der Vielfalt*. Schweizerische Zentralstelle für Heilpädagogik, Luzern 1998.
- Malewska-Peyre H., Biłtas M. (red.): *Swojskość i obcość. O akulturacji imigrantów w Polsce*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN i SWPS, Warszawa 2001.
- Malgesini G., Giménez C.: *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. La Cueva del Oso, Madrid 1997.
- Mikołajczyk B.: *Osoby ubiegające się o status uchodźcy. Ich prawa i standardy traktowania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.
- Nikitorowicz J., Misiejuk D. (red.): *Procesy migracji w społeczeństwie otwartym. Perspektywa edukacji międzykulturowej*. Trans Humana, Białystok 2009.
- Nowicka E., Łodziński S. (red.): *Kulturowe wymiary imigracji do Polski. Studia socjologiczne*. Wydawnictwo ProLog, Warszawa 2006.
- Oriol M.: *Les cultures en mouvement - Dialectiques interculturelles et dialectiques intraculturelles. Propos épistémologiques à l'écoute des immigrés*. IDERIC, Nice 1978.
- Oswald A. von, Schmelz A. (red.): *Migrants, refugees and human rights. Resource-book*. Netzwerk Migration in Europe, Berlin 2006.
- Palmer H.: *Immigration and the Rise of Multiculturalism*. Copp Clark, Toronto 1975.
- Poglia E.: *Pluralité culturelle et éducation en Suisse. Etre migrant*. Peter Lang, Bern - New York 1995.
- Reveyrand-Coulon O. (red.): *Immigration et maternité*. Presses Universitaires du Mirail, Toulouse 1993.
- Rösch H.: *Interkulturell unterrichten mit Gedichten. Zur Didaktik der Migrationsforschung*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1995.
- Savi S.: *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata van domovine zbornik radova*. Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad 1989.
- Šišková T.: *Menšiny a migranti v České republice*. Portál, Praha 2001.
- Stewart D.W.: *Immigration and education. The crisis and the opportunities*. Maxwell, Macmillan, New York 1993.

- Todd E.: *Le destin des immigrés. Assimilation et ségrégation dans les démocraties*. Le Seuil, Paris 1994.
- Trueba H.T.: *Healing multicultural America. Mexican immigrants rise to power in rural California*. Falmer Press, London 1993.
- Ząbek M. (red.): *Między piekłem a rajem. Problemy adaptacji kulturowej uchodźców i imigrantów w Polsce*. Warszawa 2002.
- Ząbek M., Łodziński S.: *Przekraczający granice. Uchodźcy w Polsce - próba spojrzenia antropologicznego*. Warszawa 2008.

Sintenoj kaj antaŭjuĝoj - rasismo kaj ksenofobio

- ACSUR: *Guía de Educación Intercultural. Jóvenes Europeos contra el Racismo*. ACSUR. Madrid 1998.
- Adelman H., Simpson, J.H. (red.): *Multiculturalism, Jews, and identities in Canada*. Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem 1996.
- Alladin I. (red.): *Racism in Canadian Schools*. Harcourt Brace, Toronto 1996.
- Allen C., Nielsen J.S.: *Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Vienna 2002.
- Ambrosewicz-Jacobs J., Hońdo L. (red.): *Dlaczego należy uczyć o Holokauście?* Uniwersytet Jagielloński, Instytut Europeistyki, Kraków 2005.
- Anderson B.: *Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*. Znak, Kraków 1997.
- Angst D., Farrar M., Mouna A. (red.): *Domino - Un Manuel sur l'Emploi de l'éducation par Groupes de Pairs en tant que Moyen de Lutte contre le Racisme, La Xenofobie, l'Antisémitisme et l'Intolérance \ Domino - A manual to use peer group education as a means to fight racism, xenophobia, anti-semitism and intolerance*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 1995.
- Balbo L., Manconi L.: *Razzismi. Un vocabolario*. Feltrinelli, Milano 1993.
- Bandres J.M., Garrido D.L., Ibanez C.R.: *Xenofobia en Europa. Instrumentos jurídicos contra el racismo*. Jóvenes Contra la Intolerancia, Editorial Popular, Madrid 1994.
- Banfield B.: *Black focus on multicultural education: How to develop an anti-racist, anti-sexist curriculum*. Blyden Press, New York 1979.
- Baumgartl B., Favell A.: *New Xenophobia in Europe*. Kluwer Law International, London 1995.
- Béjin A., Freund J.: *Racismes et antiracismes*. Méridiens Klincksieck, Paris 1986.
- Belaza M.L.: *La discrimination à l'encontre des femmes handicapées*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Białek K., Halik T., Marek A., Szuchta R., Weigl B.: *Edukacja przeciw dyskryminacji*. Stowarzyszenie Vox Humana Warszawa 2008.
- Bidari A., Ijaz M.A.: *Changing perspectives. A resource guide for antiracist and ethnocultural education*. Ministry of Education, Toronto 1992.
- Borowiak A., Szarota P. (red.): *Tolerancja i wielokulturowość - wyzwania XXI wieku*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej Academica, Warszawa 2004.
- Bowser B.P. (red.): *Racism and Anti-Racism in World Perspective*. Sage Publications, Thousand Oaks 1995.
- Buxarrais M.R.: *L'interculturalisme en el curriculum. El racisme*. Rosa Sensat, Barcelona 1991.
- Chojnacki R., Wesołowska H., Zaufal K.: *Tolerancja.pl - materiały dla nauczycieli*. Wydawnictwo Znak, Kraków 2002.
- Conseil de l'Europe: *Instruments juridiques pour lutter contre le racisme sur internet*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.

- Czerniejewska I. (red.): *Antydyskryminacja na co dzień*. Stowarzyszenie „Jeden świat”, Poznań 2005.
- Dei G.J.S.: *Anti-racism education: Theory and practice*. Fernwood, Halifax 1996.
- Diamantopoulou A. (red.): *The fight against Anti-Semitism and Islamophobia. Bringing Communities together*. European Commission, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), Brussels - Vienna 2003.
- Dieteren C., Hoesel L. van: *From xenophobia to extremely intolerant behaviour among young people*. IKOL, Roermond 1994.
- Douglas W.A, Lyman S.M., Zulaika J.: *Migración, etnicidad y nacionalismo*. Servicio Editorial Universidad, País Vasco 1994.
- Fonette F. de: *Historia antysemityzmu*. Siedmiogród, Wrocław 1992.
- Fourier M., Vermes G.: *Ethnicisation des rapports sociaux. Racismes, Nationalismes, Ethnicismes et culturalismes*. L'Harmattan, Paris 1994.
- Fundació per la Pau i Intermón: *Programa pedagògic per la tolerancia*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 1995.
- Griffiths M. (red.): *Antiracism, culture and social justice in education*. Trentham Books, Stoke-on-Trent 1995.
- Grynberg H.: *Monolog polsko-żydowski*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2003.
- Henry F.: *The Colour of Democracy. Racism in Canadian Society*. Harcourt Brace, Toronto 1995.
- Hidalgo Tuñón A.: *Reflexión sobre el racismo y la xenofobia*. Editorial Popular, Jóvenes contra la intolerancia, Madrid 1993.
- Janion M.: *Bohater, spisek, śmierć - wykłady żydowskie*. WAB, Warszawa 2009.
- Jasińska-Kania M. (red.): *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.
- Jastrząb-Mrozicka M., Kulpińska J., Najduchowska H., Świerzbowska-Kowalik E., Wiłska-Duszyńska B., Wnuk-Lipiński E.: *Tolerancja i uprzedzenia młodzieży. Raport z badań*. Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1993.
- Jean G.: *O racismo contado às crianças*. Terramar, Lisboa 1997.
- Jiménez C., Malgesini G.: *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. La cueva del oso, Madrid 1997.
- Jones R.: *Teaching racism, or tackling it? Multicultural stories from white beginning teachers*. Trentham, Stoke-on-Trent 1999.
- Kamińska A. (red.): *Wybierz różnorodność. Promowanie postaw antydyskryminacyjnych w organizacji, szkole i miejscu pracy*. Stowarzyszenie Inicjatyw Niezależnych „Mikuszewo”, Mikuszewo 2007.
- Kiselica M.S. (red.): *Confronting prejudice and racism during multicultural training*. ACA, Alexandria 1999.
- Koprinarov L.: *Tolerantnost i interkulturnost*. Institut po kulturoznanie, Sofia 1998.
- Kupfer-Schreiner C.: *Sprachdidaktik und Sprachentwicklung im Rahmen interkultureller Erziehung. Das Nürnberger Modell; ein Beitrag gegen Rassismus/racism und Ausländerfeindlichkeit*. Dt. Studien-Verlag, Weinheim 1994.
- Lewowicki T., Grabowska B. (red.): *Młodzież i tolerancja*. Uniwersytet Śląski - Filia w Cieszynie, Cieszyn 1998.
- Lucas J. de: *El desafío de las fronteras. Derechos Humanos y xenofobia frente a una sociedad plural*. Temas de Hoy, Madrid 1994.
- Malewska H., Cachon C.: *Le travail social et les enfants de migrants. Racisme et identité, recherche-action*. L'Harmattan, Paris 1988.
- Malgesini G., Giménez C.: *Guía de conceptos sobre migraciones, racismo e interculturalidad*. La Cueva del Oso, Madrid 1997.
- Mentor D.: *Facts about racism in our schools / Le racisme dans nos écoles*. Canadian Race Relations Foundation / Fondation canadienne des relations raciales, Toronto 2000.

- Meyer M., Estable A.: *Awareness, assessment, and action. A tool for educators working towards anti-racism in the school system.* Margin Publishing, Ottawa 1996.
- Nadácia Milana Šimečku: *Všetci různí – všeci rovní. Metodická příručka pro výchovu k tolerancii.* Nadácia Milana Šimečku, Bratislava 2002.
- Ouellet F.: *Essais sur le relativisme et la tolérance.* Presses de l'Université Laval, Québec 2000.
- Poliakov L.: *Le Mythe aryen. Essai sur la source du racisme et des nationalismes.* Calmann-Lévy, Paris 1971.
- Posern-Zieliński A. (red.): *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych.* Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Preissing C., Wagner P.: *Les tout-petits ont-ils des préjugés ? Education interculturelle et antidiscriminatoire dans les lieux d'accueil.* ERES, Paris 2006.
- Ramberg I.: *L'islamophobie et ses conséquences pour les jeunes.* Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Ramcharan S.: *Racism: Non Whites in Canada.* Butterworths, Scarborough 1982.
- Richmond A.: *Global Apartheid. Refugees, Racism, and the New World Order.* Oxford University Press, Toronto - New York 1994.
- Roe M.: *Multiculturalisme et racisme à l'école. Rapport de l'ACE.* Association canadienne d'éducation / Canadian Education Association, Toronto 1983.
- Rojzman C., Pillods S.: *Savoir vivre ensemble. Agir autrement contre le racisme et la violence.* La Découverte, Paris 2001.
- Satzewich V. (red.): *Racism and Social Inequality in Canada.* Thompson Educational Publishing, Toronto 1998.
- Scheurich J.J. (red.): *Anti-racist scholarship. An advocacy.* State University of New York Press, Albany 2002.
- Schnapper D., Allemand S.: *Questionner le racisme.* Gallimard, Paris 2000.
- Simpson G.E., Yinger J.M.: *Racial and Cultural Minorities. An analysis of prejudice and discrimination.* Springer, New York 1985.
- Šišková T.: *Výchova k toleranci a proti rasismu.* Portál, Praha 1998.
- Smith V., Thompson W.: *Anti-racist education and the adult learner. A handbook for educators in adult and continuing education programs.* Board of Education for the City of Toronto, Toronto 1991.
- Snowden F.M.: *Before color prejudice. The ancient view of Blacks.* Harvard University Press, Cambridge 1991.
- Solé C.: *Racismo, etnicidad y educación intercultural.* Universitat de Lleida, Lleida 1996.
- Szlajfer H.: *Polacy i Żydzi - zderzenie stereotypów. Esej dla przyjaciół i innych.* Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003.
- Taguieff P.A.: *Face au racisme.* La Découverte, Paris 1991.
- Tahar Ben Jelloun: *Deřom o rasizme.* Timotej, Kořice 1998.
- Tapernoux P.: *Les enseignants face aux racismes.* Anthropos, Paris 1997.
- Taylor M.: *Alien 93: Organisations de jeunesse en lutte contre le racisme et la xénophobie.* Direction de la Jeunesse, Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.
- Tehindrazanarivelo D.J.: *Le racisme à l'égard des migrants en Europe.* Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Thomas B., Novogrodsky C.: *Combatting racism in the workplace: A course for workers.* Cross Cultural Communication Centre, Toronto 1983.
- Thompson B.W.: *A promise and a way of life white antiracist activism.* University of Minnesota Press, Minneapolis 2001.
- Trachtenberg J.: *Diabeł i Żydzi. Średniowieczna koncepcja Żyda a współczesny antysemityzm.* Wydawnictwo URAEUS, Gdynia 1997.
- Troyna B., Williams J.: *Racism, education, and the state.* Croom Helm, London - Dover 1986.

- Troyna B.: *Education, racism, and reform.* Routledge, London - New York 1990.
- Troyna B.: *Racism and education - research perspectives.* Open University Press, Buckingham 1993.
- Turney L., Law I., Phillips D.: *Institutional Racism in Higher Education. Building the Anti-Racist HEI: A Toolkit.* Leeds 2002.
- Tydén M.: *Svensk antisemitism 1880-1930.* Centre for Multiethnic Research, Uppsala University, Faculty of Arts, Uppsala 1986.
- Van Til W. (red.): *Intercultural attitudes in the making. Parents, youth leaders, and teachers at work.* Harper, New York 1947.
- Vogt W.P., NetLibrary I.: *Tolerance. Education learning to live with diversity and difference.* Sage Publications, Thousand Oaks 1997.
- Wiewiorka M. (red.): *Racisme et xénophobie en Europe.* La Découverte, Paris 1994.
- Wiewiorka M.: *El espacio del racismo.* Ediciones Paidós Ibérica, Barcelona 1992.

Kultura diverseco kaj civitaneco - sociaj problemoj kaj edukado

- Audigier F.: *Concepts de base et compétences clés pour l'éducation à la citoyenneté démocratique.* Conseil de l'Europe, Strasbourg 2000.
- Banks J.A.: *Educating citizens in a multicultural society.* Teachers College Press, New York 1997.
- Birzea C.: *Stratégies pour une éducation civique dans une perspective interculturelle.* Conseil de l'Europe, Strasbourg 1993.
- Byram M.: *From foreign language education to education for intercultural citizenship. Essays and reflections.* Multilingual Matters, Clevedon 2008.
- Crick B.: *Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools. Final report of the Advisory Group on Citizenship. Qualifications and Curriculum Authority.* Qualifications and Curriculum Authority, London 1998.
- Demaine J., Entwistle H.: *Beyond Communitarianism. Citizenship, politics and education.* MacMillan, London 1996.
- Dimock H.G.: *Intercultural relations training. An experiment in citizenship education.* Centre for Human Relations and Community Studies, Sir George Williams University, Montréal 1964.
- Gagnon F., McAndrew M., Pagé M. (red.): *Pluralisme, citoyenneté & éducation.* L'Harmattan, Paris 1996.
- Galichet F.: *L'Éducation à la citoyenneté.* Anthropos, Paris 1998.
- Guilherme M.: *Critical citizens for intercultural world. Foreign language education as cultural politics.* Multilingual Matters, Clevedon 2002.
- Habermas J.: *Obywatelstwo a tożsamość narodowa.* Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1993.
- Hoskin M.B. (red.): *Education for democratic citizenship. A challenge for multi-ethnic societies.* Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1991.
- Kymlicka W., Norman W. (red.): *Citizenship in diverse societies.* Oxford University Press, Oxford - New York 2000.
- Kymlicka W.: *Ciudadanía multicultural. Una teoría liberal de los derechos de las minorías.* Ediciones Paidós Iberica, Barcelona 1996.
- Kymlicka W.: *La citoyenneté multiculturelle.* Éditions du Boréal, Montréal 2001.
- Kymlicka W.: *Multicultural Citizenship, a Liberal Theory of Minority Rights.* Clarendon Press, Oxford 1997.
- Kymlicka W.: *Théories récentes sur la citoyenneté.* Multiculturalisme et Citoyenneté, Ottawa 1992.
- Lafortune L., Gaudet E.: *Une pédagogie interculturelle. Pour une éducation à la citoyenneté.* Édition du Renouveau pédagogique, Saint-Laurent 2000.

- López López M.C. (red.): *Educar para la ciudadanía y la paz como proyecto intercultural*. Grupo Editorial Universitario, Granada 2001.
- Lynch J.: *Education for citizenship in a multicultural society*. Cassell, London - New York 1992.
- Pérez Tapias J.A.: *Educación democrática y ciudadanía intercultural. Cambios educativos en época de globalización*. III Congreso Nacional de Educación. Córdoba 2002.
- Regnault E., Hohl S. (red.): *Éducation interculturelle et éducation à la citoyenneté*. De Boeck, Bruxelles 1998.
- Roche G.: *Quelle école por quelle citoyenneté?* ESF Editeur, Paris 1998.
- Sachs K., Notat N., Danon D., Bontempi R., Calame P.: *Société civile et nouvelles responsabilités sociales sur des bases éthiques*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2003.
- Seymour M. (red.): *Nationalité, citoyenneté et solidarité*. Liber, Montréal 1999.
- Sigel R.S., Hoskin M.B. (red.): *Education for democratic citizenship. A challenge for multi-ethnic societies*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale 1991.
- Szerlag A. (red.): *Edukacja obywatelska w społeczeństwach wielokulturowych*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Szerlag A. (red.): *Historyczne konteksty edukacji obywatelskiej w społeczeństwach wielokulturowych*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Torres C.A.: *Democracy, education, and multiculturalism. Dilemmas of citizenship in a global world*. Rowman Littlefield Publishers, Lanham 1998.
- UNESCO: *Pratique de la Citoyenneté. Vers une conception plus large de l'éducation civique: matériels éducatifs de base sur la paix, les droits de l'Homme, la démocratie et la tolérance*. UNESCO, Paris 1999.
- Young I.M.: *Polity and Group Difference. A Critique of the Ideal of Universal Citizenship*. State University of New York Press, New York 1995.

Kultura diverseco kaj psikologio - problemoj kaj esploroj

- Berry J.W., Dasen P.R. (red.): *Culture and cognition. Readings in cross-cultural psychology*. Methuen, London 1974.
- Berry J.W., Poortinga Y.H., Pandey J. (red.): *Handbook of cross-cultural psychology*. Allyn & Bacon, Boston 1997, t.1-2.
- Berry J.W., Poortinga Y.H., Segall M.H., Dasen P.R.: *Cross-Cultural Psychology. Research and Applications*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Berry, John W. *Coûts et avantages sociopsychologiques du multiculturalisme*. Conseil économique du Canada, Ottawa 1991.
- Bireley M., Genshaft J. (red.): *Understanding the gifted adolescent: Educational, developmental, and multicultural issues. Education and psychology of the gifted series*. Teachers College Press, New York 1991.
- Boski P., Chodynicka A.M., Vijver F.J.R. van der: *New Directions in Cross Cultural Psychology. Selected papers from the Fifteenth International Congress of the Intercultural Association for Cross-Cultural Psychology. Polish Psychological Association*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 2002.
- Boski P., Jarymowicz M., Malewska-Peyre H.: *Tożsamość a odmiennosc kulturowa*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1992.
- Boski P., Miluska J.: *Męskość - kobiecość w perspektywie indywidualnej i kulturowej*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1999.
- Boski P.: *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Brycz H.: *Trafność spostrzegania własnych i cudzych zachowań*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2004.

- Camilleri C., Vinsonneau G.: *Psychologie et culture. Concepts et méthodes*. A.Colin, Paris 1996.
- Cole M.: *Cultural psychology: A once and future discipline*. Harvard University Press, Cambridge 1996.
- Couchard F.: *La psychologie clinique interculturelle*. Dunod, Paris 1999.
- Dana R.H.: *Multicultural assessment perspectives for professional psychology*. Allyn & Bacon, Boston 1993.
- Dasen P.: *Piagetian psychology, cross cultural contributions*. Gardner Press - Halsted Press, New York 1977.
- Devereux G.: *Essai d'ethnopsychiatrie générale*. Gallimard-Tel, Paris 1956.
- Devereux G.: *Ethnopsychanalyse complémentariste*. Flammarion, Paris 1972.
- Dinello R., Perret-Clermont A.-N. (red.): *Psycho-pédagogie interculturelle*. Del Val, Fribourg 1987.
- Grinberg L., Grinberg R.: *Psychanalyse du migrant et de l'exilé*. CLE, Lyon 1986.
- Grzymała-Moszczyńska H., Kwiatkowska A., Roszak J. (red.): *Drogi i rozdroża. Migracje Polaków w Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku. Analiza psychologiczno-socjologiczna*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010.
- Guerraoui Z., Troadec B.: *Psychologie interculturelle*. A.Colin, Paris 2000.
- Hofstede G.: *Vivre dans un monde interculturel. Comprendre nos programmations mentales*. Les Editions d'Organisation, Paris 1994.
- Iwawaki S., Kashima Y., Leung K. (red.): *Innovations in cross-cultural psychology*. Swets Zeitlinger, Amsterdam 1992.
- Jarymowicz M. (red.): *Poza egocentryczną wizją siebie i świata*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1984.
- Jarymowicz M. (red.): *Studia nad spostrzeganiem relacji JA - INNI: tożsamość, idywiduacja - przynależność*. Ossolineum, Wrocław 1988.
- Jarymowicz M.: *Schematy Ja, My a uprzedzenia międzygrupowe*. Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1992.
- Lau Chin J. (red.): *Diversity in mind and in action. Multiple faces of identity*. Greenwood, Santa Barbara 2009, t.1-3.
- Legault G. (red.): *L'intervention interculturelle*. Gaëtan Morin Éditeur, Montréal - Paris 2000.
- Maciątek J., Kurcz I.: *Stereotypy etniczne różnych narodowości u dorosłych Polaków. Raport z badań pilotażowych*. Kolokwia Psychologiczne, Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1992.
- Matsumoto D., Juang L.: *Psychologia międzykulturowa*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
- Moro M.-R.: *Parents en exil. Psychopathologie et migrations*. Presses Universitaires de France, Paris 1994.
- Moscovici S. (red.): *Psychologia społeczna w relacji ja-inni*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.
- Paquette D.: *L'interculturel: de la psychosociologie à la psychologie clinique*. L'Harmattan, Paris 1996.
- Petit C.: *La migration dans l'organisation psychique des couples interculturels*. L'Harmattan, Paris 2001.
- Price W.F., Crapo R.H.: *Psychologia w badaniach międzykulturowych. Czy ludzie wszędzie są tacy sami?* Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
- Průcha J.: *Interkulturní psychologie. Sociologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Portal, Praha 2004.
- Rey M. (red.): *Psychologie clinique et interrogations culturelles*. L'Harmattan, CIEMI, Paris 1993.

- Rey-Von Allmen M. (red.): *Psychologie clinique et interrogations culturelles. Le psychologue, le psychothérapeute face aux enfants, aux jeunes et aux familles de cultures différentes*. CIEMI/L'Harmattan, Paris 1993.
- Segall M.H., Dasen P.R., Berry J.W., Poortinga Y.H.: *Human behavior in global perspective: An introduction to cross-cultural psychology*. Allyn & Bacon, Boston 1999.
- Shade B.J., Kelly C.A., Oberg M.: *Creating culturally responsive classrooms*. American Psychological Association, Washington 1997.
- Stork H.: *Enfances indiennes. Étude de psychologie transculturelle et comparée du jeune enfant*. Paidós, Le Centurion, Paris 1986.
- Stricker G., Davis-Russell E., Bourg E., Duran E., Hammond W.R., McHolland J., Polite K., Vaughn B.E. (red.): *Toward ethnic diversification in psychology, education and training*. American Psychological Association, Washington 1990.
- Sue D.W., Ivey A.E., Pedersen P.B.: *A theory of multicultural counseling and therapy*. Brooks-Cole, Pacific Grove 1996.
- Suzuki L.A., Meller P.J., Ponterotto J.G. (red.): *Handbook of multicultural assessment. Clinical, psychological, and educational applications*. Jossey-Bass, San Francisco 1996.
- Szarota P.: *Psychologia uśmiechu. Analiza kulturowa*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Thomas A. (red.): *Psychologie interkulturellen Handelns*. Hogrefe, Verlag für Psychologie, Göttingen 1996.
- Triandis H.C.: *Handbook of cross-cultural psychology*. Allyn & Bacon, Boston 1979, t.1-6.
- Weigl B.: *Stereotypy etniczne i uprzedzenia u dzieci i młodzieży*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1999.
- Wierzbicka A.: *Emotions across languages and cultures. Diversity and universals*. Cambridge University Press, Cambridge 1999.

Ekonomio kaj profesia agado en kultura diverseco

- Bargiela-Chiappini F., Harris S.: *The languages of business. An international perspective*. Edinburgh University Press, Edinburgh 1997.
- Bittner A., Reisch B.: *Interkulturelles Personalmanagement internationale Personalentwicklung, Auslandsentsendungen, interkulturelles Training*. Gabler, Wiesbaden 1994.
- Bosche M. (red.): *Le management interculturel*. Nathan, Paris 1993.
- Brislin R., Yoshida T.: *Improving intercultural interactions. Modules for cross-cultural training programs*. Sage Publications, London 1994.
- Brislin R.W. (red.): *Handbook of intercultural training*. Pergamon Press, New York 1983.
- Brislin R.W., Pedersen P., Weeks W.H.: *A manual of structured experiences for cross-cultural learning*. International Society for Intercultural Education, Training and Research Intercultural Press, Yarmouth 1980.
- Brislin R.W., Yoshida, T. (red.): *Improving intercultural interaction. Modules for cross-cultural training programs*. Sage, Thousand Oaks - London 1994.
- Casse P.: *Training for the cross-cultural mind. A handbook for cross-cultural trainers and consultants*. Society for Intercultural Education, Training and Research, Washington 1980.
- Casse P.: *Training for the multicultural manager. A practical and cross-cultural approach to the management of people*. Society for Intercultural Education, Washington 1982.

- Chaney L.H., Martin J.: *Intercultural business communication*. Prentice Hall, Upper Saddle River, 1995.
- Chevrier S.: *Le management des équipes interculturelles*. Presses Universitaires de France, Paris 2000.
- Cieślakowska D., Kownacka E., Olczak E., Paszkowska-Rogacz A.: *Doradztwo zawodowe a wyzwania międzykulturowe*. Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2006.
- Clyne M.G.: *Inter-cultural communication at work. Cultural values in discourse*. Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- Fowler S.M. (red.): *Intercultural sourcebook. Cross-cultural training methods*. Intercultural Press, Yarmouth 1995.
- Gabgue T.: *Die Entwicklung der Zivilgesellschaft in afro-asiatischen Ländern und Chancen der Reintegration nach dem Auslandsstudium. Beiträge zu einem interkulturellen Wissenschaftsverständnis und zu den internationalen Wirtschaftsbeziehungen*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 2000.
- Gauthey F., Xardel D.: *Le management interculturel*. Presses Universitaires de France, Paris 1990.
- Gesteland R.R.: *Różnice kulturowe a zachowania w biznesie. Marketing, negocjacje i zarządzanie w różnych kulturach*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Goldstein T.: *Immigrants in the multicultural-multilingual workplace. Ways of communicating and experience at work*. UMI, Ann Arbor, Michigan 1997.
- Gopaul-McNicol S.A., Brice-Baker J.: *Cross-cultural practice. Assessment, treatment, and training*. J.Wiley, New York 1998.
- Hoehn A.J.: *The need for innovative approaches for training in inter-cultural interaction*. George Washington University, Human Resources Research Office, Alexandria 1968.
- Hofstede G., Bollinger D.: *Les différences culturelles dans le management. Comment chaque pays gère-t-il ses hommes?* Éditions d'Organisation, Paris 1987.
- Hoopes D.S. (red.): *Overview of intercultural education, training, and research*. Society for Intercultural Education, Training, and Research, Georgetown University distributed by Intercultural Network, Washington - La Grange Park 1977.
- Käser-Friedrich S.: *Interkultureller Management-Leitfaden Volksrepublik China*. Iko-Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt am Main 1995.
- Knapp K.: *Meeting the intercultural challenge. Effective approaches in research, education, training and business*. Verlag Wissenschaft Praxis, Sternenfels 1999.
- Knapp K.: *Meeting the intercultural challenge. Effective approaches in research, education, training and business*. Verlag Wissenschaft Praxis, Sternenfels 1999.
- Kohls L.R., Knight J.M.: *Developing intercultural awareness. A cross-cultural training handbook*. Intercultural Press, Yarmouth 1994.
- Landis D., Bhagat R.S. (red.): *Handbook of intercultural training*. Sage Publications, Thousand Oaks 1996.
- Lang N.S.: *Intercultural management in China. Strategies of Sino-European and Sino-Japanese joint ventures*. Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden 1998.
- Lipińska M. (red.): *Warsztaty kompetencji międzykulturowych - podręcznik dla trenerów*. Międzykulturowe Centrum Adaptacji Zawodowej, Warszawa 2008.
- Madej D., Oniszczyk J., Rejmer-Ronowicz Z., Smoter B., Kownacka E.: *Międzykulturowy Ośrodek Doradztwa Zawodowego... od koncepcji do realizacji*. Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2007.
- March R.M.: *Working for a Japanese company. Insights into the multicultural workplace*. Kodasha International, Tokyo - New York - London 1992.
- Mole J.: *W tyglu Europy. Wzorce i bariery kulturowe w przedsiębiorstwach*. Prószyński i Ska, Warszawa 2000.

- Patrzalek W. (red.): *Kulturowe determinanty zachowań konsumenckich*. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2004.
- Piegat-Kaczmarzyk M., Rejmer-Ronowicz Z., Smoter B., Kownacka E.: *Podejście wielokulturowe w doradztwie zawodowym. Praktyczny poradnik dla doradcy zawodowego pracującego z klientem odmiennym kulturowo*. Krajowy Ośrodek Wsparcia Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2007.
- Proulx J., Chiasson N.: *L'approche clientèle dans un contexte interculturel*. Ministère de la Santé et des Services sociaux, Québec 1996.
- Pusch M.D. (red.): *Multicultural education. A cross-cultural training approach*. Intercultural Network, La Grange Park 1979.
- Reichenberg N.E.: *Best practices in diversity management. United Nations Expert Group Meeting on Managing diversity in the civil service*. United Nations Headquarters, New York 2001.
- Simons G.F., Abramms B., Hopkins L.A., Johnson D.J.: *Cultural diversity fieldbook. Fresh visions and breakthrough strategies for revitalizing the workplace*. Peterson's, Pacesetter Books, Princeton 1996.
- Simons G.F.: *Working together. How to become more effective in a multicultural organization*. Crisp Publications, Los Altos 1989.
- Tayeb M.H.: *The management of a multicultural workforce*. John Wiley & Sons, New York 1996.
- Trompenaars F., Hampden-Turner C.: *Zarządzanie personelem w organizacjach zróżnicowanych kulturowo*. Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.
- York D.E.: *Cross-cultural training programs*. Bergin Garvey, Greenwood, Westport 1994.

Religij kaj eklezioj - konfliktoj, dialogo, edukado

- Allieu N.: *Laïcité et culture religieuse à l'école*. Editions Sociales Francaises, Paris 1996.
- Benito E.O.: *Elimination de toutes les formes d'intolérance et de discriminations fondées sur la religion ou la conviction*. Centre des droits de l'homme - Nations Unies, Genève - New York 1989.
- Bouchet B.: *Laïcité & enseignement*. A.Colin, Paris 1996.
- Breckenridge J.F., Breckenridge L.C.: *What color is your God? Multicultural education in the Church. Examining Christ and culture in light of the changing face of the Church*. Victor Books, Colorado Springs 1995.
- Bukowska-Floreńska I. (red.): *Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
- Conseil de l'Europe: *Diversité religieuse et éducation interculturelle. Manuel à l'usage des écoles*. Strasbourg 2007.
- Conseil de l'Europe: *Dimension des religions et des convictions non religieuses dans l'éducation interculturelle – Recommandation CM/Rec(2008)12 et exposé de motifs*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Conseil de l'Europe: *La dimension religieuse de l'éducation interculturelle \ The religious dimension of intercultural education*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2005.
- Farideh S., Rumjahn H. (red.): *Religion in multicultural education. Research in multicultural education and international perspectives*. Information Age, Greenwich 2006.
- Gruppo IRC-Diocesi di Latina: *Didattica interculturale della religione - L'Islam a scuola*. Gruppo IRC-Diocesi di Latina, Bologna 1997.
- Incontri D., Bigheto A.C.: *Todos os Jeitos de Creer - Ensino inter-religioso*. Editora Ática, São Paulo 2004, t.1-4.

- Ireland D.: *What color is your God? A new approach to developing multicultural lifestyle*. Impact Publishing House, Montclair 2000.
- Korzeniowska W., Murzyn A., Lukašova-Kantorkova H. (red.): *Rola religii w edukacji międzykulturowej*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Lewandowski J. (red.): *Trudna tożsamość. Problemy narodowościowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1996.
- Nowicka E.: *Religia a obcość*. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1991.
- Ouellet F.: *L'Enseignement culturel des religions*. Le débat. Éditions du CRP, Sherbrooke 2000.
- Ouellet F.: *Pluralisme et démocratie. Quelques défis éthiques de la diversité culturelle et religieuse en éducation*. Éditions du CRP, Sherbrooke 1999.
- Parker-Jenkins M.: *Children of Islam. A teacher's guide to meeting the needs of Muslim pupils*. Trentham, Stoke-on-Trent 1995.
- Skard H., Palard J., Woerling J.M., Husson J.F., Mahiels J., Gaudin P., Burchianti F., Itçaina X., Tietze N., Anwar A., Chivers C., Pearce B., Moniak-Azzopardi A.: *Des dieux dans la ville - Le dialogue interculturel et interreligieux au niveau local*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.
- Stöbe A.: *Islam, Sozialisation, interkulturelle Erziehung die Bedeutung des Islam im Sozialisationsprozess von Kindern türkischer Herkunft und für Konzepte interkultureller Erziehung*. E.B. Verlag, Hamburg 1998.
- Uitz R.: *L'Europe des droits - La liberté de religion*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.

Kultura diverseco kaj amaskomunikiloj - Interreto, televido, filmo

- Bailey C., Fung R., Heller L., Obomsawin A., Davis A.: *Fresh looks anti-racist film and video*. V Tape, Toronto 1993.
- Butt R. (red.): *Decoding discrimination a student-based approach to anti-racist education using film*. Althouse Press, London 1988.
- Chan B.J.: *Kid pix around the world. A multicultural computer activity book*. Addison-Wesley, Reading 1993.
- Conseil de l'Europe: *Instruments juridiques pour lutter contre le racisme sur internet*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2009.
- Department of Health Education and Welfare: *Drug abuse prevention films. A multicultural film catalog*. National Institute on Drug Abuse, Rockville 1978.
- Eriksen Terzian A.: *Vidéo et pédagogie interculturelle*. Anthropos, Paris 1998.
- Gumperz J.: *Cross-Talk. A study of Cross-cultural communication - Background material and notes to accompany B.B.C. film*. The National Center for Industrial Language Trainings, Southhall 1979.
- Marchall G.: *Travelers through time and space multicultural activities for the computer classroom*. International Society for Technology in Education, Eugene 1995.
- Marks L.U.: *The skin of the film: Intercultural cinema, embodiment, and the senses*. Duke University Press, Durham 2000.
- Mays L.: *On meeting real people. An evaluation report on Vegetable soup. The effects of a multi-ethnic children's television series on intergroup attitudes of children. Final report to New York State Education Dept.* New York State Education Dept., New York 1975.
- Porcher L.: *Television, education et culture*. A.Colin, Paris 1994.
- Scotchmer S.P., Stevens G.I. (red.): *Videos for understanding diversity a core selection and evaluative guide*. American Library Association, Chicago 1993.

- Stam R.: *Tropical multiculturalism a comparative history of race in Brazilian cinema and culture*. Duke University Press, Durham - London 1997.
- Staton P.A., Prentice A.L.: *Multicultural resources on women's history and contemporary studies. A telecommunications model*. Ontario Institute for Studies in Education, Toronto 1994.
- Summerfield E.: *Crossing cultures through film*. Intercultural Press, Yarmouth 1993.
- Warschauer M.: *Electronic literacies. Language, culture, and power in online education*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah 1999.

Arto, teatro, folkloro, muziko kaj danco

- Anderson W.M., Campbell P.S. (red.): *Multicultural perspectives in music education*. Music Educators National Conference, Reston 1989.
- Anderson W.M.: (red.): *Making connections multicultural music and the national standards*. Music Educators National Conference, Reston 1998.
- Bedfordshire Education Service: *A Multicultural songbook*. Bedfordshire Education Service, Bedford 1991.
- Cahan S. (red.): *Contemporary art and multicultural education*. New Museum of Contemporary Art Routledge, New York 1996.
- Chaciński J. (red.): *Pokój jako przedmiot międzykulturowej edukacji artystycznej*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2007.
- Chalmers F.G.: *Celebrating pluralism art, education, and cultural diversity*. Getty Center for Education in the Arts, Los Angeles 1996.
- Goldberg M.R.: *Arts and learning an integrated approach to teaching and learning in multicultural and multilingual settings*. Longman Publishers, White Plains 1996.
- Hall E.T.: *La danse de la vie. Temps culturel, temps vécu*. Le Seuil, Paris 1984.
- Lavrijsen R. (red.): *Intercultural arts education and municipal arts policy. New connections in European cities*. Royal Tropical Institute, Amsterdam 1997.
- Mason R.: *Art education and multiculturalism*. Croom Helm, London 1988.
- McLeod K.A.: *Multicultural education. The state of the art national study*. Faculty of Education, University of Toronto, Toronto 1993.
- Page N., Clark K.T.: *Sing and shine on! The teacher's guide to multicultural song leading*. Heinemann, London 1995.
- Perry M.: *Walking the color line. The art and practice of anti-racist teaching*. Teachers College Press, New York 2000.
- Porter J. (red.): *Ballads and boundaries narrative singing in an intercultural context. Proceedings of the 23rd International Ballad Conference of the Commission for Folk Poetry*. Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore, University of California, Los Angeles 1995.
- Rice T. (red.): *Multicultural music education. The "Music means harmony" workshop*. Institute for Canadian Music, Faculty of Music, University of Toronto, Toronto 1989.
- Saldana J.: *Drama of color. Improvisation with multiethnic folklore*. Heinemann, London 1995.
- Sharman E.: *Across cultures. Culture, literature, music, language*. Pearson Education Limited, Harlow 2008.
- Shepard K.E.: *Get with the act! The impact of popular theatre on anti-racist education*. National Library of Canada / Bibliothèque nationale du Canada, Ottawa 1995.
- Sikkema M., Niyekawa A.: *Design for cross-cultural learning*. Intercultural Press, Yarmouth 1987.
- Szpociński A.: *Inni wśród swoich. Kultury artystyczne innych narodów w kulturze Polaków*. Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1999.
- Wilkoszewska K. (red.): *Estetyka transkulturowa*. Universitas, Kraków 2004.

Enciklopedioj, leksikonoj kaj vortaroj

- Auerbach S. (red.): *Encyclopedia of multiculturalism*. Marshall Cavendish, New York 1994, t.1-6.
- Baker C., Prys Jones S.: *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Multilingual Matters, Clevedon - Philadelphia 1998.
- Barette C.: *Glossaire encyclopédique des concepts relatifs à la communication interculturelle*. Les presses collégiales du Québec Inc., Québec 1988.
- Cashmore E.E.: *Dictionary of Race and Ethnic Relations*. Routledge, London 1984.
- Eribon D. (red.): *Dictionnaire des cultures gays et lesbiennes*. Larousse, Paris 2003.
- Ferréol G., Jucquois G. (red.): *Dictionnaire de l'altérité et des relations interculturelles*. A.Colin, Paris 2003.
- Grant C.A. (red.): *Dictionary of multicultural education*. Oryx Press, Phoenix 1997.
- Mitchell B.M., Salsbury R.E.: *Encyclopedia of multicultural education*. Greenwood Press, Westport 1999.
- Tin L.-G. (red.): *Dictionnaire de l'homophobie*. Presses Universitaires de France, Paris 2003.

Maloftaj kuntekstoj de kultura diverseco en literaturo

- Ahmed A., Kraemer J.M., Williams H. (red.): *Cultural Diversity in Mathematics Education*. Horwood Publishing, Chichester 2000.
- Albyn C.L., Webb L.S.: *The multicultural cookbook for students*. Oryx Press, Phoenix 1993.
- Alcoze T., Enoté J.: *Addison-Wesley multiculturalism in mathematics, science, and technology readings and activities*. Addison-Wesley Publishing Co, Menlo Park 1993.
- Bantulà J.J., Mora Vedeny J.M.: *Juegos multiculturales. 225 juegos tradicionales para un mundo global*. Editorial Paidotribo, Barcelona 2002.
- Barba R.H.: *Science in the multicultural classroom. A guide to teaching and learning*. Allyn & Bacon, Boston 1998.
- Barbarash L.: *Multicultural games*. Human Kinetics, Champaign 1997.
- Berger A., Badham S., Kutscher H., Berger J., Perry M., Beloff J. (red.): *Perspectives on Death and Dying. Cross-cultural and Multi-disciplinary Views*. Charles, Philadelphia 1989.
- Bleidt B. (red.): *Multicultural pharmaceutical education*. Pharmaceutical Products Press, Binghamton 1993.
- Bock L., Guengerich S., Martin H.: *Multicultural math fun holidays around the year*. J.Weston Walch Publisher, Portland 1997.
- Centrum Informatieve Spelen: *Intercultural games, Jeux interculturels, Juegos interculturels*. CIS, Leuven 1998.
- Daninos P., Ogrizek D. (red.): *Savoir-vivre international. Code de la susceptibilité et des bons usages à travers le monde*. Editions Odé, Paris 1950.
- Davies C.: *Ethnic Humor Around the World. A Comparative Analysis*. Indiana University Press, Bloomington 1990.
- Decourt N.: *Contes et diversité des cultures - le jeu du même et de l'autre*. CRDP, Lyon 1999.
- Gasparini W., Cometti A.: *Le sport à l'épreuve de la diversité culturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Gill D. (red.): *Anti-racist science teaching*. Free Association Books, London 1987.

- Grima Camilleri A.: *Comme c'est bizarre! L'utilisation d'anecdotes dans le développement de la compétence interculturelle*. Centre européen pour les langues vivantes. Conseil de l'Europe. Strasbourg 2002.
- Hendricks J.E., Byers B. (red.): *Multicultural perspectives in criminal justice and criminology*. Charles C.Thomas, Springfield 1994.
- Hofstede G.: *Culturas y organizaciones. El Software mental. La cooperación internacional y su importancia para la supervivencia*. Alianza Editorial, Castellano 1999.
- Krause M.C.: *Multicultural mathematics materials*. National Council of Teachers of Mathematics, Reston 2000.
- MacAloon J.J.: *Intercultural education and Olympic sport the 1986 challenge address to the Olympic Academy of Canada*. Olympic Academy of Canada, Montréal 1986.
- Martindale C. (red.): *Pluralizing journalism education. A multicultural handbook*. Greenwood Press, Westport 1993.
- Messolonghites L.: *Multicultural perspectives on drug abuse and its prevention. A resource book*. National Institute on Drug Abuse, Rockville 1979.
- Moncunill N., Benito A.: *Jocs i tallers interculturals*. CAE, Manreesa 1998.
- Murray Parkes C., Laugani P., Young B. (red.): *Przemijanie w kulturach. Obyczaje żałobne, pocieszenie i wsparcie*. Wydawnictwo Astrum, Wrocław 2001.
- Pilger M.A.: *Multicultural projects index. Things to make and do to celebrate festivals, cultures, and holidays around the world*. Libraries Unlimited, Englewood 1992.
- Powell R.: *Straight talk growing as multicultural educators*. Peter Lang, New York 2001.
- Prain G. (red.): *Biological and cultural diversity. The role of indigenous agricultural experimentation in development*. Practical Action, London 1999.
- Sitter-Liver B., Uehlinger C.: *Partnership in archaeology. Perspectives of a cross-cultural dialogue - 14th symposium 1994 of the Swiss Academy of Humanities and Social Sciences in cooperation with the Swiss-Liechtenstein Foundation for Archaeological Research Abroad with the part*. Switzerland: Fribourg University Press, Fribourg 1997.
- Symonides J.: *Sport in the service of human rights (Le sport au service des droits de l'homme) - Conférence mondiale sur l'Education et le Sport pour une culture de la paix*. UNESCO, Paris 1999.
- Thiagarajan S., Steinwachs B.: *BARNGA a simulation game on cultural clashes*. Intercultural Press, Yarmouth 1990.
- Trentacosta J. (red.): *Multicultural and gender equity in the mathematics classroom. The gift of diversity*. National Council of Teachers of Mathematics, Reston 1997.
- Vergani T.: *O zero e os infinitos: uma experiência de antropologia cognitiva e de educação matemática intercultural*. Minerva, Lisboa 1991.
- Wood P. (red.): *Cités interculturelles - Vers un modèle d'intégration interculturelle*. Conseil de l'Europe, Strasbourg 2010.
- Zaslavsky C.: *Multicultural mathematics interdisciplinary, cooperative-learning activities*. J.Weston Walch, Portland 1993.
- Zaslavsky C.: *The multicultural math classroom bringing in the world*. Heinemann, Portsmouth 1996.

SUPLEMENTOJ

* * *

- Programo pri instruado de turismo en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz
- Programo pri instruado de kulturo kaj pola lingvo en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz
- Programoj de Esperanto-instruado en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz
- Niveloj de lingva lerteco laŭ klasifiko de Eŭropa Unio

INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
en BYDGOSZCZ, POLLANDO
AIS - KLERIGEJO en BYDGOSZCZ (AKB)
de la Internacia Akademio de la Sciencoj – San Marino (AIS)
STR. M. SKŁODOWSKIEJ-CURIE 10, PL-85-094 BYDGOSZCZ,
POLLANDO
<http://www.esperanto-turismo.za.pl>
<http://www.esperanto.bydgoszcz.eu>
e-poŝto: stud-esperanto@wp.pl, andreo@rubikon.net.pl
tel./fax: (+48-52) 346-11-51

Studadprogramoj de AIS pri turismo kaj kulturo

**en Internacia Studumo pri Turismo kaj
Kulturo (ISTK) – Klerigejo de AIS
en Bydgoszcz (AKB)**

**INTERNACIA CENTRO PRI KULTURO KAJ TURISMO
„KUJAVIO KAJ POMERELIO”**

BYDGOSZCZ 2010

La libreton „Studadprogramoj de AIS pri turismo kaj kulturo en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo (ISTK) – Klerigejo de AIS en Bydgoszcz (AKB)” oni eldonis okaze de la 20-jara agado /1991-2010/ de Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo (ISTK) kaj la 15-jara agado /1996-2010/ de ISTK kunlabore kun la Akademio Internacia de la Sciencoj (AIS).

La studadprogramojn pri turismo kaj kulturo redaktis:
ASci. Andrzej Grzębowski kunlabore kun mag. Adam Chyliński, mag. Zygmunt Grzesiak, Irena Grzębowska, Asci. Regina Grzębowska, d-ro. inĝ. Cezary Koscielak, Prof. d-ro hab. Aleksandra Kowalczyk, mag. Jerzy Kuligowski, mag. Julita Kurek, mag. Kazimierz Ludwicki, mag. Henryk Nahorski, mag. Wojciech Rumiński, mag. Wojciech Sobolewski, Prof. d-ro hab. Adam Sudoł, mag. Alojzy Szulc kaj Urszula Tupajka.

La studadprogramojn tradukis el la pola lingvo kaj komputile preparis por presado ASci. Regina Grzębowska

Eldonkvanto 3.600 ekz.

eldonis:
„Skonpres” Kruszyn Kraj.
tel. (+48) 523 237 099,
mob. (+48) 601 666 963;
rete: skonpres@poczta.onet.pl

presado: „Skonpres”

ISBN: 978-83-62323-00-5

INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
CENTRO de KONSTANTA EDUKADO en BYDGOSZCZ
KLERIGEJO DE LA INTERNACIA AKADEMIO DE LA SCIENCIOJ
(AIS)

STR. M.SKŁODOWSKIEJ-CURIE 10, PL-85-094 BYDGOSZCZ
tel./fax: (+48-52) 346-11-51 - e-mail: stud-esperanto@wp.pl

PROGRAMO PRI INSTRUADO DE TURISMO
en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz

TA. Kurso por internaciaj vojaĝgvidantoj	20 STU–160h.	p.2-3
TB. Kurso por regionaj turismaj ĉiĉeronoj	30 STU–240h.	p.4
TC. Kurso por gvidantoj de porinfanaj aranĝoj	5 STU – 40 h.	p.5
TD. Kurso por oficistoj pri turisma informado	15 STU–120h.	p.6-7
TE. Kurso por oficistoj de vojaĝagentejo	20 STU–160h.	p.8-10
TF. Kurso por organizantoj de turisma priservado	30 STU–240h.	p.11-12
TG. Kurso por specialisto pri organizado kaj disvolvo de turismo	20 STU–160h.	p.13-14

Kune: **150 STU = 1200 horoj**

La programo estis preparita laŭ Bolonja kredit-modula sistemo por Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz – AKB /AIS Klerigejo Bydgoszcz/ de Internacia Akademio de la Sciencoj (AIS).

TA. KURSO POR INTERNACIAJ VOJAĜGVIDANTOJ

- 1. Turisma industrio en Pollando kaj en la mondo: 8h. (1STU)**
 Bazaj difinoj kaj priskriboj laŭ terminologio de WTO /Monda Turisma Organizo/.
 Specoj de turismo kaj formoj de ripozado.
 Turismaj agentejoj kaj organizoj.
 Industria memregado en la disvolvo de turismo, politiko de la ŝtato kadre de disvolvo de turismo. Reguloj de la egaligita disvolvo de turismo.
- 2. Priservo de turisma trafiko: 8h. (1STU)**
 Reguloj de la ekspedo de la grupo
 Reguloj por la ekspedo de alvenaj grupoj, dokumentoj, teknikoj de realigado
 Reguloj por la ekspedo de forveturaj grupoj, dokumentoj, teknikoj de realigado
 Reguloj de finkalkuloj de realigitaj grupoj, devizaj postuloj
- 3. Priservo de turisma trafiko: 8h. (1STU)**
 Specialigitaj grupoj – trampingo, trekingo, kvalifikita turismo
 Priservo de la naciaj grupoj kaj de la grupoj de handikapitoj
 Kondiĉoj por partopreno kaj rezigno, akceptado kaj realigado de klientaj plendoj
 Eblecoj ŝanĝi la programojn de turismaj aranĝoj
- 4. Priservo de turisma trafiko: 8h. (1STU)**
 Programado de turismaj aranĝoj
 Specoj de kontraktoj kun partneroj en turismo
 Specoj kaj specifoj de turisma transporto kaj komunikaj eblecoj en Pollando
 Sistemo de turisma informado en Pollando
- 5. Priservo de turisma trafiko: 8h. (1STU)**
 Hotelaj retoj kaj ĉenoj
 Gastronomiaj retoj kaj ĉenoj
 Reguloj de kunlaboro kun hoteloj
 Reguloj de kunlaboro kun gastronomio
- 6. Soci-politika sistemo de Pollando. Pollando kadre de Eŭropo kaj mondo: 8h. (1STU)**
 Politika sistemo en Pollando fone de mondaj sistemoj
 Regopova strukturo de Pollando
 Nacieco, loĝantaro, administra divido de la lando
 Bazaj informoj pri ekonomia geografio de Pollando kaj de la mondo, Pollando en Eŭropa Unio
 Signifo de soci-politikaj problemoj en priservo de turismaj grupoj
- 7. Turisma geografio de Pollando kaj Eŭropo: 8h.(1STU)**
 Ĉefaj turismaj centroj kaj itineroj en Pollando kaj en Eŭropo
 Komunikaciaj itineroj, atingeblecoj de la urbocentroj, parkejoj, hoteloj, landlimaj trapasejoj
 Orientiĝo en la tereno kaj kapablo uzi mapon
 Metodoj prepari priskribojn de turismaj aranĝoj, itineroj kaj lokoj
- 8. Arkitekturaj stiloj kaj monumentoj: 8h. (1STU)**
 Antaŭromanika kaj romanika stiloj. Ekzemploj de monumentoj
 Gotika stilo. Ekzemploj de monumentoj
 Renesanca kaj baroka stiloj. Ekzemploj de monumentoj
 Stiloj de la 19-a kaj 20-a jarcentoj. Ekzemploj de monumentoj

9. Demografio. Materia kulturo: Naciaj, religiaj minoritatoj en Pollando kaj en la mondo Pilgrimadoj. Ĉefaj sanktejoj Kulturaj trezoroj en Pollando kaj ilia lokigo Gravaj sanktejoj kaj kulturaj trezoroj en la mondo	8h. (1STU)
10. Protektataj teritorioj. Muzeoj: Specoj de protektataj teritorioj en Pollando kaj Eŭropo Reguloj de turisma trafiko en protektataj teritorioj Turisma informado, en tio eldonajoj Muzeoj kaj skansenoj	8h. (1STU)
11. Juraj leĝoj en turismo: Turisma etika kodekso Kontraktoj en turismo Protekto de konsumantoj en la kontraktoj de turismaj organizantoj Jura respondeco de turisma oficejo	8h. (1STU)
12. Respondeco: Respondeco de la vojaĝgvidanto Jura respondeco de la vojaĝgvidanto kaj organizanto de turismo Dungo de vojaĝgvidantoj surbaze de laborkontrakto kaj de civilaj-juraj kontraktoj Rajtoj kaj devoj de la vojaĝgvidanto, juraj reguloj en la funkciado de turisma gvidado	8h. (1STU)
13. Reguloj en la persona trafiko. Asekuroj: Konsuleja protektado Reguloj en la persona trafiko: pasportaj, doganaj, vizaj, devizaj kaj registraj reguloj Formoj de asekuro de turistoj, protokoloj de la domaĝoj Agado de vojaĝgvidanto en eksterordinaraj cirkonstancoj	8h. (1STU)
14. Sekureco, profilaktiko kaj sanprotekto, higieno en turismo: Danĝero por la sano kaj vivo dum turismaj aranĝoj Baza ekipo de la vojaĝ-apoteko Fundamentoj de la unua antaŭkuracista helpo Sindeteno de la vojaĝgvidanto okaze de hastaj akcidentoj kaj malsaniĝoj	8h. (1STU)
15. Vojaĝgvidanto kaj la grupo: Solve de la konfliktoj, bazo de interkomunikiĝo, publikaj rilatoj Animado de la grupo Teknikoj de influo al la homamaso Elementoj de bona sindeteno (savoir-vivre) kaj la protokolo en bizneso	8h. (1STU)
16. Kiu povas esti la vojaĝgvidanto? Kiel agi en netipaj situacioj? Agado de la vojaĝgvidanto en eksterordinaraj situacioj Reguloj de la protokolo de la eventoj Psikofizikaj kvalitoj de la vojaĝgvidanto, programo de la persona disvolvado Emisio de la voĉo – praktikaj okupoj	8h. (1STU)
17. Planado de turismaj aranĝoj: Eŭropo, Azio, Aŭstralio, Afriko, Ameriko	8h. (1STU)
18. Transporto en la turismo: Busa, Bus-prama kaj ŝipkrozadoj, Fervoja, Aviadila	8h. (1STU)
19. Praktikaj okupoj – enlandaj ekskursoj:	8h. (1STU)
20. Praktikaj okupoj – eksterlandaj ekskursoj:	8h. (1STU)
Kune:	160 h. (20 STU)

TB. KURSO POR TURISMAJ ĈIĈERONOJ

1. Historio de Pollando	16 h.	(2 STU)
2. Turisma geografio de Pollando	16 h.	(2 STU)
3. Historio de kulturo en Pollando	16 h.	(2 STU)
4. Protekto de naturo kaj naturmedio en Pollando	8 h.	(1 STU)
5. Turismo en Pollando	16 h.	(2 STU)
6. Metodiko kaj etiko de la ĉiĉeronado	8 h.	(1 STU)
7. Ĝeneralaj reguloj de sekureco	8 h.	(1 STU)
8. Bazaj juraj reguloj en turismo	8 h.	(1 STU)
9. Elektitaj problemoj de psikologio kaj sociologio	8 h.	(1 STU)
10. Historio de la regiono fone de historio de Pollando	16 h.	(2 STU)
11. Kulturo kaj arto de la regiono	16 h.	(2 STU)
12. Geografia karakterizo de la regiono	16 h.	(2 STU)
13. Etnografio de la regiono	16 h.	(2 STU)
14. Natura medio de la regiono kaj ĝia protekto	8 h.	(1 STU)
15. Turisma mastrumado de la regiono	16 h.	(2 STU)
16. Kono de la tereno kaj topografio	16 h.	(2 STU)
17. Metodiko kaj tekniko de la gvidado de lokaj ekskursoj	8 h.	(1 STU)
18. Religiokono	8 h.	(1 STU)
- antikvaj – Egipto, Grekio, Romo		
- orientaj religioj – hinduismo, sikhismo, buddismo, Konfuciismo		
- judaismo, islamo		
- kristana religio		
19. Vizitado de Bydgoszcz kun ĉiĉerono – praktiko	8 h.	(1 STU)
20. Ekskurso tra Kujavia-Pomerelia vojevodio - praktiko	8 h.	(1 STU)

Kune: 240 h. (30 STU)

TC. KURSO POR GVIDANTOJ DE PORINFANAJ ARANĜOJ

Programo de la prepara kurso por kandidatoj por edukantoj - prizorgantoj en la infanaj kaj junularaj ripozcentroj laŭ dekreto de Ministro de Nacia Edukado de la 19-a de februaro de 1997 (Jura Ĵurnalo n-ro 18 poz. 102)

- 1. Organizado de la ripozo por infanoj kaj junularo:** 2 h.
- koordina rolo de la edukaj instancoj
- formoj de la ripozo, organizantoj de la ripozo
- bazaj juraj kaj devigaj reguligoj
- 2. Organizado de la okupoj en la ripozejo:** 2 h.
- strukturo de la ripozejo
- konsilio de la edukantoj
- grupo kiel eduka ensemblo
- organizado de la vivo, horaro de la tago
- regularo de la partoprenanto
- 3. Planado de la eduk-prizorga laboro:** 3 h.
- prilaboro de la eduka plano por la grupo
- metodoj kaj formoj de la realigado de edukaj planoj
- dokumentoj de la edukanto-prizorganto
- 4. Devoj de la junulara grupedukanto:** 2 h.
- 5. Fizkultura edukado kaj sporto en la ripozejo:** 2 h.
- celoj kaj taskoj de la fizkultura edukado
- amasa instruado de la naĝado
- ludoj kaj mov-amuzoj, okupoj pri ensemblaj ludoj
- leĝera atletiko, sporta olimpiko ktp.
- 6. Turismo kaj landkono - celoj kaj taskoj de turismo kaj landkono en la eduka laboro de la ripozejo:** 5 h.
- organizado de la ekskursoj
- organizado de la tendaroj kaj bivakoj, terenaj ludoj ktp.
- 7. Kultur-edukaj okupoj – celoj kaj taskoj de kultur-edukaj okupoj:** 14 h.
- organizado de kultur-edukaj okupoj, kulturaj elementoj en tagordo de la okupoj
- ludoj kaj amuzoj en la edukĉambro, konkursoj, ekspozicioj, disputoj
- kantado, muzikado, ludoj kun kantoj,
- organizado de solenaĵoj, aranĝoj, vesperoj, bivakfajroj
- preparado de kronikoj
- 8. Praktik-teknikaj okupoj - Celoj kaj taskoj de la praktik-teknikaj okupoj:** 2 h.
- formoj kaj tipoj de la praktik-teknikaj okupoj
- dekoraciaj kaj ornamaj laboroj
- individuaj intersiĝoj de la partoprenantoj
- disvolvo de la intersiĝoj de la partoprenantoj
- 9. Soci-utilaj laboroj - Celoj kaj taskoj de la soci-utilaj laboroj:** 2 h.
- eduka signifo de la soci-utilaj laboroj
- laboroj kadre de la mempriservo
- laboroj por la ripozejo, laboroj por la naturmedio
- 10. Sekureco de la vivo kaj sano de la partoprenantoj en la ripozejo:** 6 h.
- priskriboj pri sekureco
- priskriboj pri sano kaj higieno en la ripozejo/ ripozcentro
- 11. 18 Lecionoj + 18 ekzercoj + Ekzamenoj – 4 h. Kune: 40 h. (5 STU)**

TD. PROGRAMO DE LA KURSO POR OFICISTOJ

PRI TURISMA INFORMADO "it" (15 STU – 120 h.)

- A. Bazaj difinoj kaj priskriboj** 8 h. (1 STU)
- Henri Beyle (de Stendhal) – 1838j. „turismo” en literaturo; Thomas Cook – 1841j. La unua ekskurso Walter Hunziker kaj Kurt Krapf – unua difino de turismo; Internacia turismo, Roma Konvencio – 1963,
- La plej gravaj turismaj organizoj en Pollando kaj en la mondo
- Socia kaj mastruma rolo de turismo, funkcioj de nuntempa turismo
- Karakterizo de la bazaj formoj de turisma trafiko
- B. Turisma atrakcieco en la turisma informado** 8 h. (1 STU)
- Turisma trafiko - servpostulo
- Valoroj de akceptejoj – materia turisma bazo, sistemo de organizado kaj priservo – varkvanto/oferto
- Turismaj valoroj – ripozaj, landkonaj, specialigitaj
- Turisma spaco – disdivido je unuoj
- C. Historio de "it" en Pollando fone de disvolvo de turismo** 8 h. (1 STU)
- D. Marketiko, reklamo, propago, promocio en turisma informado** 8 h. (1 STU)
- E. Kreado de atrakcia bildo de la regiono kaj de Pollando ekstere** 8 h. (1 STU)
- Pola nomlisto de UNESCO- protektado de monda natura kultura heredaĵo, unikaĵoj de la pola naturo (polaj naciaj parkoj, turoj, cikonioj, maragloj, ktp.)
- Monumentoj de la nula internacia klaso kaj turismaj centroj en Pollando
- Priservo de la turismaj foiroj kaj studvojaĝoj de la eksterlandaj ĵurnalistoj
- Kontribuoj de elstaraj poloj al la disvolvo de la monda ekonomio, scienco kaj kulturo, fenomeno de "Solidareco"
- F. Sistemo de turisma informado** 8 h. (1 STU)
- Limskalo de la agado de la unoj de „it”
- Ĉefaj grupoj uzantaj la servojn de la sistemo „it”
- Metodoj de la kolekto kaj verigado de la informoj
- Universala limskalo de la servataj informoj (vizoj, doganoj, vojaĝaj ĉekoj)
- G. Grupoj de la datenaj bazoj de la sistemo „it”** 8h. (1 STU)
- Informoj pri turismaj valoroj
- Informoj pri mastrumado de turismaj valoroj
- Informoj pri turismaj servoj
- Informoj pri turismaj produktoj
- H. Turismaj valoroj de Kujavia – Pomerelia regiono** 16h. (2 STU)
- Mastrumado en turismo
- Aŭtaj itineroj (Piasta, de Kopernik, de Lokietek, de Ludoviko Zamenhof)
- Perpiedaj, biciklaj, kajakaj kaj boataj itineroj
- Kuraĉlokoj (Ciechocinek, Inowrocław, Wieniec Zdrój, Grudziądz/Marusza)
- Monumentoj kaj historiaj objektoj
- Elstaraj homoj de la regiono
- Geografiaj regionoj de la Kujavia–Pomerelia vojevodio
- Etnografiaj regionoj – kulturo kaj popolarto
- I. Taskoj de la organizaj unuoj de la sistemo "it"** 8 h. (1 STU)
- Pola Turisma Organizo
- Vojevodiaj centroj de la turisma informado
- Distriktaĵaj komunumaj centroj de turisma informado kaj giĉetoj de „it” – multimediaj giĉetoj de „it” en la urbo
- Forumo de Turisma Informado

- J. Organizado de la laboro en la centro kaj en la giĉeto „it”** 8h. (1 STU)
- Financado de la agado
  - Licencoj, predispozicioj, kvalifikoj kaj devoj de la informanto – edukado de la kadroj por turisma informado
  - Tekniko de la priservo de la turistoj (komunikado, prezentadoj, standoj, baneroj, tabuloj, komputiloj en “it” ktp.)
  - Situo, emblemigo kaj ekipigo de la ejo

- K. Fontoj de la turismaj informoj** 8 h. (1 STU)
- Interreto - SITkaj PP, portaloj POT, ROT, LOT
  - Neperiodaj eldonaĵoj – ISBN – gvidlibroj, atlasoj, mapoj, planoj de la urboj, katalogoj, faldolioj, kalendaroj de la aranĝoj, trafikaj horaroj, ktp.
  - Periodaj eldonaĵoj – ISSN – fakaj, lokaj, specialistaj, foiraj, ktp.
  - „Biblioteko de turisma informanto” – baza kompendio de la informanto
  - Televido – telegazeto, radio, gazetaro, filmo

- L. Laboro kun mapo, la plej perfekta fonto de turismaj informoj** 8 h. (1 STU)
- Kartografiaj projektadoj, geografiaj, kartografiaj kaj topografiaj retoj, situigo de la geografiaj objektoj – praktiko
  - Skalo, generaligo kaj specoj de la mapoj (planoj), elementoj kaj tipoj de la mapoj
  - Metodoj por prezenti reliefon de la tereno kaj nombraj ecoj, kartometri (mezuro de la surfaco, distanco kaj la anguloj – praktiko)
  - Orientiĝo en la malfacila tereno sen GPS, uzo de la kompasoj kaj mapoj - praktiko
  - Planado de la turismaj itineroj, signifo de la mapo en komunikado, aviadila – ortodroma; mara – loksodroma kaj antikvaj portolanoj; tera - itineraroj
  - Ĉefa geodeto de la Lando – Ĉefa Centro pri Geodezia Dokumentado kaj Kartografio en Varsovio – landaj kartografiaj resursoj – reguloj kaj metodoj de la uzado

- M. Fotografado** 8 h. (1 STU)
- Historio, teorio de koloroj, teknikoj, optikaj leĝoj, specoj de aparatoj kaj instalaĵoj
  - Lumigo, reguloj de bilda komponado, laboro en ekstremaj kondiĉoj
  - Cifera fotografio kaj arkivizado
  - Reguloj de prilaboro kaj klasifikado de la fotoj por eldonejoj

- N. Fundamentoj de la aŭtoraj leĝoj** 8h. (1 STU)
- Rajto al bild-portreto, efemeria portreto, bild-portreto de publikaj personoj, modeloj
  - Escepta aŭtoraj rajtoj por disponi pri la verko kaj ĝia limigo, noto copyright
  - Transdono (vendo) de proprietaj aŭtoraj rajtoj - kontrakto, licencitipoj
  - Grupa administrado de la aŭtoraj rajtoj

En tio 80 h. laŭ programo TD pri turisma informado
Kune: 80+240 h. (15 STU)

TE. KURSO POR OFICISTOJ DE VOJAĜAGENTEJO
Turisma informado- programoj pri turisma informado 80 h. (10 STU)
Informatiko en la turismo kaj rekreado 16 h. (2 STU)

- mondaj rezervaciaj sistemoj, ilia teritoria atingo kaj reguloj de la funkciado
- novaj teknologioj enkondukitaj por pliperfektigo de la priservo de turisma trafiko
- komputilaj programoj dediĉitaj por priservo de la tranokta bazo, tur-agentejoj
- inform-sistemoj kaj rezerv-sistemoj je landa kaj eksterlanda atingopovo
- portaloj de POT, turismaj aktualaĵoj
- paĝoj www. LOT kaj ROT
- interreta sistemo de Turisma Informado kaj Promocio de Pollando

Marketiko, reklamo, propago, promocio, en turisma informado 8 h. (1 STU)

- Kreado de atrakcia bildo de la regiono kaj de Pollando ekstere** 8 h. (1 STU)
- Pola nomlisto de UNESCO- protektado de monda natura kultura heredaĵo, unikaĵoj de la pola naturo (polaj naciaj parkoj, turoj, cikonioj, maragloj, ktp.)
  - Monumentoj de la nula internacia klaso kaj turismaj centroj en Pollando
  - Priservo de la turismaj foiroj kaj studvojaĝoj de la eksterlandaj ĵurnalistoj
  - Kontribuoj de elstaraj poloj al la disvolvo de la monda ekonomio, scienco kaj kulturo, fenomeno de “Solidareco”

Sistemo de turisma informado 8 h. (1 STU)

- Limskalo de la agado de la unoj de „it”
- Ĉefaj grupoj uzantaj la servojn de la sistemo „it”
- Metodoj de la kolekto kaj verigado de la informoj
- Universala limskalo de la servataj informoj (vizioj, doganoj, vojaĝaj ĉekoj)

Grupoj de la datenaj bazoj de la sistemo „it” 8h. (1 STU)

- Informoj pri turismaj valoroj
- Informoj pri mastrumado de turismaj valoroj
- Informoj pri turismaj servoj
- Informoj pri turismaj produktoj

Turismaj valoroj de Kujavia – Pomerelia regiono 16h. (2 STU)

- Mastrumado en turismo
- Aŭtaj itineroj (Piasta, de Kopernik, de Lokietek, de Ludoviko Zamnehof)
- Perpiedaj, biciklaj, kajakaj kaj boataj itineroj
- Kuraĉlokoj (Ciechocinek, Inowrocław, Wieniec Zdrój, Grudziądz/Marusza)
- Monumentoj kaj historiaj objektoj
- Elstaraj homoj de la regiono
- Geografiaj regionoj de la Kujavia–Pomerelia vojevodio
- Etnografiaj regionoj – kulturo kaj popolarto

Taskoj de la organizaj unuoj de la sistemo “it” 8 h. (1 STU)

- Pola Turisma Organizo
- Vojevodiaj centroj de la turisma informado
- Distriktaj kaj komunumaj centroj de turisma informado kaj giĉetoj de „it”
- multimediaj giĉetoj de “it” en la urbo
- Forumo de Turisma Informado

Organizado de la laboro en la centro kaj en la ĝiĉeto „it” 8h. (1 STU)

- Financado de la agado
- Licencoj, predispozicioj, kvalifikoj kaj devoj de la informanto – edukado de la kadroj por turisma informado
- Tekniko de la priservo de la turistoj (komunikado, prezentadoj, standoj, baneroj, tabuloj, komputiloj en “it” ktp.)
- Situo, emblemigo kaj ekipigo de la ejo

Fontoj de la turismaj informoj 8 h. (1 STU)

- Interreto - ISITkaj PP, portaloj POT, ROT, LOT
- Neperiodaj eldonaĵoj – ISBN – gvidlibroj, atlasoj, mapoj, planoj de la urboj, katalogoj, faldoloj, kalendaroj de la aranĝoj, trafikaj horaroj, ktp.
- Periodaj eldonaĵoj – ISSN – fakaj, lokaj, specialistaj, foiraj, ktp.
- „Biblioteko de turisma informanto” – baza kompendio de la informanto
- Televido – telegazeto, radio, gazetaro, filmo

Laboro kun mapo, la plej perfekta fonto de turismaj informoj 8 h. (1 STU)

- Kartografiaj projektadoj, geografiaj, kartografiaj kaj topografiaj retoj, situigo de la geografiaj objektoj – praktiko
- Skalo, generaligo kaj specoj de la mapoj (planoj), elementoj kaj maptipoj
- Metodoj por prezenti reliefon de la tereno kaj nombraj ecoj, kartometrio (mezuro de la surfaco, distanco kaj la anguloj – praktiko)
- Orientiĝo en la malfacila tereno sen GPS, uzo de la kompasoj kaj mapoj – praktiko en tereno
- Planado de la turismaj itineroj, signifo de la mapo en komunikado, aviadila – ortodroma; mara – loksodroma kaj antikvaj portolanoj; tera - itineroj
- Ĉefa geodeto de la Lando – Ĉefa Centro pri Geodezia Dokumentado kaj Kartografio en Varsovio – landaj kartografiaj resursoj – reguloj kaj metodoj de la uzado

Fotografado 8 h. (1 STU)

- Historio, teorio de koloroj, teknikoj, optikaj leĝoj, specoj de aparatoj kaj instalaĵoj por fotografado
- Lumigo, reguloj de bilda komponado, laboro en ekstremaj kondiĉoj
- Cifera fotografio kaj arkivizado
- Reguloj de prilaboro kaj klasifikado de la fotoj por eldonejoj

Fundamentoj de la aŭtora leĝo 8h. (1 STU)

- Rajto al bild-portreto, efemia portreto, bild-portreto de publikaj personoj, modeloj
- Escepta aŭtora rajto por disponi pri la verko kaj ĝia limigo, noto copyright
- Transdono (vendo) de proprietaj aŭtoraj rajtoj - kontrakto, licencitipoj
- Grupa administrado de la aŭtoraj rajtoj

Fiziologio de la homo 16 h. (2 STU)

- rolo de la centra nerva sistemo en la regulado de apartaj homorganoj
- konstruo kaj funkcio de muskoloj

- sango, ĝia konsisto, ecoj kaj rolo
- funkcioj de la cirkulada sistemo
- konstruo kaj funkcioj de la spira sistemo
- klasifiko de fizikaj laboroj
- energetikaj procesoj kaj fiziologiaj ŝanĝoj dum la fizika laboro
- reagoj al fizika laboro de diversaĝaj personoj
- laciĝo – specoj, lokigo kaj simptomoj
- ripozo, metodoj de ĝia aktivigo
- adapto de la organismo al sinŝanĝantaj kondiĉoj de naturmedio

Metodoj kaj teknikoj de la priservo de turisma trafiko 16 h. (2 STU)

- formoj de la priservo de turisma trafiko
- nocio de la turisma aranĝo – bazaj reguloj de organizado, aktivigo kaj priservo de la aranĝoj
- gvidado de la komercaj negocoj
- vojaĝdokumentoj por eksterlando (pasportoj, vizoj, vojaĝĉekoj)
- asekuraj servoj en turismo – bazaj dokumentoj
- teknikoj de programado, kalkulado kaj organizado de turismaj aranĝoj
- realigado de la aranĝoj kaj kontrolo de ĝia realigado

Klimatologio kaj meteorologio 8 h. (1 STU)

- procesoj en la atmosfero
- klarigo de nocioj – klimatologio kaj meteorologio
- elementoj de la klimato kaj ĝia infuo al la sano de la homo
- bioklimatologio kaj ĝiaj elementoj
- karakterizo de la klimatoj en Eŭropo
- klimataj zonoj de la mondo

Seminario 8 h. (1 STU)

- konigo kun reguloj de la bakalaŭraj verkoj
- scipovo de kolektado kaj elekto de materialoj por verka temo
- scipovo de analizo de la kolektita materialo
- tekniko por skribi diplomverkojn

Kune: 240 h. (30 STU)

TF. CORSO POR ORGANIZANTOJ DE TURISMA PRISERVADO

Fundamentoj de informatiko 32 h. (4 STU)

Enkonduko al informatiko:

- strukturo de komputilo, informosistemo, administrado de datumoj
- teksta editoro (skribado, editio kaj formatigo de datenoj, uzo de funkcioj, grafiko)
- komputialj retoj (organizado kaj reguloj de uzado de Interreto)
- laboro kun programoj: Word, Excel, Access, - praktiko

Fundamentoj de turismo 24 h. (3 STU)

- bazaj nocioj kaj difinoj
- kriterio por klasifikado de turismaj fenomenoj
- historio de turismo
- kondiĉoj por disvolvo de turismo
- bezonoj kaj motivoj kultivi la turismon
- karakterizado de bazaj formoj de turisma trafiko
- landa kaj eksterlanda turisma trafiko
- strukturo de turisma aktiveco de la popolo
- influo de la turismo al homo, naturmedio, soci-kultura medio
- organizado de la turismo en Pollando kaj en la mondo
- medioj kaj rekreaj grupoj
- turismaj organizoj en elektitaj landoj

Turisma industrio en Pollando kaj en la mondo 8 h. (1 STU)

- bazaj difinoj kaj priskriboj laŭ terminologio de WTO /Monda Turisma Organizo/
- specoj de turismo kaj formoj de ripozado.
- turismaj agentejoj kaj organizoj.
- industria memregado en la disvolvo de turismo, politiko de la ŝtato kadre de disvolvo de turismo. Reguloj de la egaligita disvolvo de turismo.

Historio de la regiono fone de historio de Pollando 32 h. (4 STU)

- elektitaj informoj pri historio de Pollando
- pli gravaj eventoj en historio de la regiono
- karakterizo de la urboj kaj loĝlokoj de la regiono (historio, pli gravaj monumentoj, nuntempo, pli gravaj objektoj de publika uzado)
- la regiono dum periodoj de la Dua Pola Respubliko kaj la Dua Mondmilito
- rekonstruo post la militaj detruoj
- pli gravaj temoj de la nuntempa historio

Kulturo kaj arto de la regiono 32 h. (4 STU)

- historio de kulturo kaj arto en la regiono
- influo de la regiona kulturo al nacia kulturo
- monumentoj de arkitekturo, pentroarto kaj skulptarto
- elstaraj historiaj personecoj de la regiono, urbo, objektoj ligitaj kun ili
- muzeoj, sciencaj kaj kulturaj institucioj, informoj pri vizitado
- gazetaro kaj regionaj eldonoj

Marketiko de turismaj kaj rekreaj servoj 16 h. (2 STU)

- produkto en la merkato de turismaj kaj rekreaj servoj
- fazoj de la produkto
- marketika strategio de la serv-vendado
- strategio de distribuo en la merkato de turismaj kaj rekreaj servoj
- logo de la firmao
- kontrolo de la efikeco de la reklamo
- serĉado kaj kunlaboro kun valoraj kontrahentoj
- mondaj tendencoj en la lanĉado de turisma produkto
- tipoj de la reklamo

Naturaj kondiĉoj por la turismo 32 h. (4 STU)

- naturmedio kiel medio por vivo kaj ripozado de la homo kaj interesobjekto de turisto
- naturaj resursoj kaj valoroj en turismo
- naturaj komponantoj kaj elementoj de la turisma produkto
- influo de la naturmediaj komponantoj kaj elementoj kaj ĝiaj ecoj al homorganismo
- perceptado de la geografia spaco
- metodoj de naturmedia valorigo por ripozado

Planado kaj organizado de ripozformoj en diversaj tipoj de landpejzaĝo:

- altmontara, montara
- ĉemara
- norda ĉelaga
- mezpollanda ĉelaga
- silika alteca
- kalka alteca
- submonta
- leŭsa alteca
- ebena

Turisma geografio de Pollando kaj fundamentoj de etnografio 24 h. (3 STU)

- arkitektaj stiloj kaj monumentoj
- polaj naciaj parkoj
- pejzaĝaj parkoj
- naturprotektado
- kulturaj trezoroj en Pollando kaj ilia situo
- turisma informado inkluzive eldonaĵojn, muzeojn, skansenojn, naciajn minoritatojn, religiojn
- fundamentoj de ĉiĉerona metio

Psikologio 32 h. (4 STU)

- celoj kaj taskoj de psikologio, ekkonaj procesoj
- homa sindeteno kaj liaj determinantoj, karakterizo de hombezoj
- motivado en la turismo kaj rekreado
- emocioj kaj ĝiaj fontoj
- sinteno kaj ĝiaj komponantoj
- nuntempaj konceptoj de la personeco, interesiĝoj
- homo en malfacila situacio, streso, ekkono kaj pritakso de homo
- homa komunikado, negocoj
- psikoprofilaktikaj valoroj de la turismo kaj rekreado
- sindependigoj

Turisma politiko 8 h. (1 STU)

- turisma politiko de la ŝtato (superregiona, regiona kaj loka)
- turisma politiko de la superŝtataj integraciaj strukturoj kaj internaciaj organizoj, ĝiaj formoj, skalo kaj instrumentoj por realigo
- formoj, instrumentoj por realigo de turisma politiko en la nivelo de Eŭropa Unio kaj praktika uzo dum la planado de disvolvo de turisma produkto

Kune: 240 h. (30 STU)

**TG. KURSO POR SPECIALISTO PRI ORGANIZADO
KAJ DISVOLVO DE TURISMO**

Organizado kaj administrado	16 h. (2 STU)
- objekto kaj direktoj de la disvolvo de organizado kaj administrado	
- celoj, tipoj kaj funkcioj de la sistem-organizaj strukturoj	
- formalaj kaj neformalaj organizaj strukturoj	
- adminstrado kaj ĝiaj funkcioj	
Teknikoj de la adminstrado:	
- decidoj de gvidantoj	
- administrado de la personaro	
- nuntempa menaĝero kaj kondiĉoj de lia sukceso	
- organizado kaj administrado en la turismo kaj rekreado	
Ekonomio kaj ekonomiko en turismo	32 h. (4 STU)
Ĉefaj ekonomiaj problemoj	
Elementoj de la merkato:	
- vendeblo, varkvanto, prezo, valoro kaj prezo	
Funkcioj kaj specoj de la mono	
Entreprenoj en la merkato	
Internacia komerco	
Paga kaj komerca bilanco - valutaj kurzoj, doganoj, kontingentoj	
Integraciaj procesoj en monda ekonomio	
Ekonomio de turismo kaj rekreado	
Turismo kaj rekreado en nacia kaj regiona ekonomio	
Turismo kaj rekreado en la konsumado	
Turisma merkato kaj ĝiaj elementoj	
Turisma politiko	
Multiplikanta efekto en turismo kaj rekreado	
Turisma kaj rekrea entrepreno kiel merkata kategorio dr Geisner	
Psikologio	32 h. (4 STU)
- celoj kaj taskoj de psikologio, ekkonaj procesoj	
- homa sindeteno kaj liaj determinantoj, karakterizo de hombezoj	
- motivado en la turismo kaj rekreado	
- emocioj kaj ĝiaj fontoj, sinteno kaj ĝiaj komponantoj	
- nuntempaj konceptoj de la personeco, interesiĝoj	
- homo en malfacila situacio, stresoj, ekkono kaj pritakso de homoj	
- homa komunikado, negocoj	
- psikoprofilaktikaj valoroj de la turismo kaj rekreado, sindependigoj	
Ekologio	8 h. (1 STU)
- elementoj de la naturmedio kaj ekologiaj faktoroj	
- ekologiaj rajtoj kaj reguloj por organizado de la vivo	
- biosfero kiel vivmedio, biotekaj resursoj de la Tero	
- homo – naturo: return-kuplado	
Turisma geografio	64 h. (8 STU)
- bazaj metodoj por pritakso de atrakcieco de naturmedio por turismo	
- turisma atrakcieco de naturala kaj kultura landpejzaĝo	
- turismaj regionoj de: Pollando, Eŭropo, Azio, Norda Ameriko, Centra Ameriko, Suda Ameriko, Afriko, Aŭstralio	
- itineroj por internacia turismo en Centra Eŭropo: Italio, Francio, Grekio, Hispanio, Portugalio, Aŭstrio, Germanio, Skandinavio - Orienta Eŭropo	
- turisma atrakcieco de elektitaj regionoj ekster Eŭropo	

Metodoj kaj teknikoj de priservo de turisma trafiko	16 h. (2 STU)
- formoj de la priservo de turisma trafiko	
- nocio de la turisma aranĝo – bazaj reguloj de organizado, aktivigo kaj priservo de la aranĝoj	
- gvidado de la komercaj negocoj	
- vojaĝdokumentoj por eksterlando (pasportoj, vizioj, vojaĝĉekoj)	
- asekuraj servoj en turismo – bazaj dokumentoj	
- teknikoj de programado, kalkulado kaj organizado de turismaj aranĝoj	
- realigado de la aranĝo kaj kontrolo de ĝia realigado	
Alvena turismo al Pollando	16 h. (2 STU)
- reguloj de ekesto de “turisma produkto”,	
- specoj de la kontaktoj kun partneroj	
- reguloj de ekspedo de la grupoj, dokumentado de la alvenaj grupoj	
- teknikoj de la realigado de alvenaj grupoj, financkalkuloj	
- hotelaj kaj gastronomiaj retoj, reguloj de kunlaboro	
- specoj kaj specifikado de turisma transporto	
- specialigitaj grupoj	
Eksterlanda turismo	8 h. (1 STU)
- reguloj por ekspedo, dokumentado de forveturaj grupoj	
- teknikoj de realigado de forveturaj grupoj	
- reguloj de finkalkuloj de forveturaj grupoj	
- specialigitaj grupoj inkluzive trampadon kaj trekadon	
Turisma geografio de la urbo kaj regiono	8 h. (1 STU)
- aktualaj problemoj de la urbo kaj regiono	
- planoj de disvolvo de la urbo kaj ĝia ĉirkaŭaĵo	
- karakterizo de geografia medio, forveturaj vojoj	
- lokoj kaj objektoj je historia kaj turisma signifo en najbara ĉirkaŭaĵo	
- atingebleco al arbaraj terenoj	
Topografio de la urbo kaj la suburba zono	8 h. (1 STU)
- komunikada sistemo de la urbo, trapasaj arterioj	
- situo de la monumentaj, kulturaj kaj publikutilaj objektoj,	
- turisma, sporta kaj rekrea bazo	
- situo de busaj parkejoj, flughavenoj, fervojaj kaj busaj stacidomoj	
Nuntempaj urboj	32 h. (4 STU)
- situo, surfaco, nombro de loĝantoj	
- administra disdivido (kvartaloj, loĝcentroj)	
- soci-politika vivo, elstaraj personecoj	
- historio kaj nuntempa ekonomio de la urbo	
- la plej gravaj industriaj objektoj kaj iliaj produktaĵoj	
- pligravaj objektoj de publika utilo	
- nuntempa arkitekturo kaj konstruado	
- sociaj instalaĵoj, kuracservo	
- ĉefaj atrakcioj de la urbo, la urbo en literaturo, kanto kaj anegdoto	
- festivaloj, kongresoj, foiroj	
Kune: 240 h. (30 STU)	

INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
CENTRO de KONSTANTA EDUKADO en BYDGOSZCZ
KLERIGEJO DE LA INTERNACIA AKADEMIO DE LA
SCIENCIOJ (AIS)

STR. M.SKŁODOWSKIEJ-CURIE 10, PL-85-094
BYDGOSZCZ

tel./fax: (+48-52) 346-11-51 - e-mail: stud-esperanto@wp.pl

PROGRAMO PRI KULTURO KAJ POLA LINGVO

KA. Instruado de pola lingvo – 1-a parto	30 STU – 240 h.	p. 16-18
KB. Instruado de pola lingvo – 2-a parto	30 STU – 240 h.	p. 19-20
KC. Kulturo kaj turismo – praktiko –	15 STU – 120 h.	p. 21
KD. Pola kaj internacia kulturo –	54 STU – 432 h.	p. 22-27
KE. Internacia Esperanto-kulturo –	21 STU – 168 h.	p.28-30

Kune: 150 STU = 1200 horoj

La programo estis preparita laŭ Bolonja kredit-modula sistemo por Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz – AKB /AIS Klerigejo Bydgoszcz/ de Internacia Akademio de la Sciencoj (AIS).
La realigado de la studadprogramo de pola lingvo okazas kunlabore kun Centro por Instruado de Pola Lingvo por Eksterlandanoj de Universitato de Kazimiro la Granda en Bydgoszcz (UKW).

KA. POLA LINGVO

Programo de la 1-a parto (enkonduka kurso)

240 h. (30 STU)

Premisoj

Partoprenantoj de la kurso estas eksterlandanoj, kiel absolventoj de mezlernejoj, kiuj konas almenaŭ unu lingvon. Pola lingvo estas por ili laŭvica fremda lingvo. Instruado estas pola lingvo kun utiligo de Esperanto
La plej gravan dum la laboro oni agnoskas komprenecon de la vortoj.
Legado kaj skribado estas uzata kiel komunikiloj.

La instruado okazas pere de:

- kreo de kulturaj kaj sociaj situacioj por komunikado en pola lingvo;
- elekto de la enhavo de la programo laŭ interesiĝoj de aŭskultantoj;
- uzo de elementoj de scio pri Pollando kaj aliaj landoj, aktualaj problemoj de socia vivo.

Lecionoj okazas laŭ la klasa- lecionosistemo.

Celoj de la instruado

La plej grava celo estas: helpo al ĉiaflanka kaj harmonia disvolvado de la lernanto, kaj ankaŭ disvolvado de liaj scioj pri Pollando kiel:

- lando
- homoj kaj iliaj sintenoj
- administraciaj kaj kulturaj instancoj
- historia, kultura kaj socia kreaĵo

Disvolvado de:

- kapabloj por akiro de la scio (legado, aŭskultado)
- kapablo starigi kontaktojn kun aliaj
- kapableco sindeteni en diversaj situacioj
- kapableco gvidi interparolon
- prezento de siaj vidpunktoj, raportoj, proponoj, opinioj, emocioj

Aŭskultante lernato devas :

- distingi konatajn vortojn kaj eldirojn
- kompreni mallongajn ordonojn kaj demandojn
- kompreni mallongan interparolon, mallongan informon, demandojn

Parolante lernato devas :

- ripeti la vortojn diratajn de la instruisto
- komuniki helpe de ekkonitaj vortoj kaj eldiroj
- reprodukti mallongan enhavon, vortojn, eldirojn
- prezenti nomojn de la personoj, aĵoj kaj lokoj
- esprimi dezirojn, petojn, demandojn kaj aliajn bezonojn

Legante lernato devas:

- laŭte tralegi, korekte eldirante enkondukitajn vortojn
- kun kompreno legi vortojn kaj mallongajn tekstojn
- uzi lernolibron por lerni la lingvon
- uzi la vortaron cele trovi signifon de nekonataj vortoj

Skribante lernato devas :

- senerare skribi apartajn vortojn, ekvivalentojn de la frazoj, pli frue ekkonitajn vortojn
- scipovi senerare skribi el memoro pli frue ekkonitajn vortojn
- prepari mallongan noton

Plua instruadcelo estas instruado de la vortrezoro kaj konstruo de la frazoj.

Gramatikon oni uzas ne per rekta metodo, simile kiel en la gepatra lingvo, reproduktante pretajn ekzemplojn de la frazoj, eldiroj, sen gramatika analizo.

Lernanto ekkonos partojn de la lingvo, partojn de la frazoj senuzado de nomoj: substantivo, verbo, pronomo, adjektivo, deklinacio, konjugacio ĉu konjunkcio, ktp.

Li ekkonos kiel esprimi nuntempon, pasintecon kaj estontecon neparolante pri la gramatikaj tempoj.

Oni proponas realigi la taskojn kun gramatik-vortaj komunikadceloj jene:

1. Kapableco noti vortojn frazojn, esprimojn

- lernado de pola alfabeto
- polaj vokaloj kaj konsonantoj
- litero – kiel simbolo
- silabo – kiel simbolo
- vorto – kiel simbolo

2. Legado de la skribitaj vortoj. Prononcado kaj kompreno

- apartajn vortojn, surskriboj
- praktikado de literoj konformaj por pola lingvo

A (gramatiko)

- enkonduko de la verbo “esti /być/” en prezenco
- konstrukcio “esti /być/ + ablativo de substantivo ”
- frazoj : Mi estas /Ja jestem/ ..... Tio estas /To jest/ .....

B (leksiko)

- salutvortoj, adiaŭo
- personaj nomoj
- nomoj de la ŝtatoj, urboj, civitanoj de la landoj
- nomoj de la profesioj
- adjektivoj bona /dobry/, malbona /zły/, agrabla /miły/, granda /duży/

3. En vendejo – nomoj de la manĝproduktoj

A. Dialogo kun vendistino

Kompreno de la respondo

Tipo de la subjektivo kaj adjektivo (nominativo ...)

- Fleksio de la subjektivo kaj adjektivo. Akorda, vica kaj apartena rilato
- pronomoj: tiu /ten, ta/, tio /to/
- verbo: havi /mieć/
- Ĉu estas ....? /Czy jest ....?/ Ĉu vi havas .....? / Czy ma pan(i).....?/
- Ĉu tio estas ....? / Czy to jest ....?/ Kio estas tio? /Co to jest .....

B. Nomoj de la manĝproduktoj

Adjektivoj pri kvalito de la produktoj

Koloroj, personaj ecoj (inteligenta, ĝentila, bela)

4. Nomoj de la monatoj, semajntagoj

Esprimo de la plej simplaj deziroj (doni ion)

Ĝentilecaj eldiroj: bonvolu, dankon, pardonu

Konjugacio en prezenco: paroli, skribi, legi

Nomoj de semajntagoj

Tempoj de la tago

Nomoj de la monatoj

5. Sinprezento

Formado de mallongaj dialogoj

Pronoco de la konsonantaj grupoj – prononcpraktiko

Bazaj, ordaj, kolektivaj, fraciaj numeraloj. Numeralo kaj subjektivo

Konstrukcio : numeralo + subjektivo

Verboj: ŝati /lubić/, studi /studiować/ en prezenco

Konstrukcio studi + subjektivo en akuzativa formo

Mi studas ..... /Ja studuję...../

Kion vi studas? /Co ty studujesz?/

Bazaj numeraloj: 1 - 100

Adicio kaj substraho

Koloroj de la haroj kaj okuloj

Nomoj de la profesioj kaj sciencoj; verboj por ĉefaj funkcioj

6. Prezento de aliaj personoj

Uzado de adjektivoj. Perfektigo de dialogaj formoj

Konjugacio “loĝi /mieszkać/,” en prezenco

Konstrukcio: loĝi en ..... / mieszkać w ...../

studi en ..... /studiować na ...../

Konkorda ligo kaj kategorio inter numeralo kaj adjektivo

Pliaj bazaj numeraloj de 101 ĝis 1000000

Esprimoj sinjoro (-ino), fraŭlino, laborkolego (-ino), konatulo (-ino)

Ĝentilecesprimoj

7. Vizito kun akompana persono al amikoj

Ekzercoj kun kontinuo de la prezentado

Invitado, pardonpetado, dankado kaj adiaŭo

Aplikado de la verbo en 3-a persono

Vortrezoro pri loĝejo, invitado

8. Interŝanĝo de opinioj pri interesiĝoj

Dialogoj pri interesiĝoj de diversaj personoj

Priskribo de propraj interesiĝoj

Verboj: interesiĝi /interesować się/, ŝati /lubić/, fari /robić/

Konstrukcioj: tio interesas min /interesuje to mnie/

tion mi ŝatas fari /lubię to robić/

mi volas okupiĝi /wolę zajmować się/

tio min allogas /pociąga mnie to/

Vortoj ligitaj kun interesiĝoj, valoroj

9. Kuirejo. Pretigo de tagmanĝo

Priskribo de la kuirejo kaj dialogo pri kuir- interesiĝoj

Konstrukcio: interesiĝi + subjektivo en ablativo

kuiiri + subjektivo en akuzativo

konjugacio kuiiri /gotować/

Vortoj pri ekipaĵo de kuirejo kaj kuirado. Nomoj de la produktoj kaj manĝoj

10. Stacidomo

Esprimo de tempaj rilatoj de prezenco kaj preterito. Demandoj

Neperfekta preterita tempo

adjektoj de tempo

Konjugacio: iri /iść/, povi /móc/, manĝi /jeść/ kaj de verboj kun finaĵo „-eć”

Akcento en preteritaj verboj

Nomoj de la planitaj agoj

Nomoj de semajntagoj, monatoj, tempoj de la jaro, tempaj adverboj

Vortoj pri stacidoma konstruaĵo

11. Aĉetado de biletoj en la kaso

Formado de demandoj kaj petoj pri informoj – tempo, loko, evento

Propono kaj rifuzo. Interkonsento renkontiĝi, mendo de la servoj, aĉeto de bileto, rezervado

Genitivo de subjektivo kaj adverbo

Neado. Akuzativo de subjektivo. Esprimo de direkto.

Ordaj numeraloj. Priskribo de la tempo

Vortoj pri nomoj de lokoj, eventoj, trajnoj, busoj, hoteloj, kinejoj, teatroj ...

12. Kion vi faras morgaŭ?

Kapableco esprimi rilatojn en futuro

Esprimo de propraj planoj kaj intencoj. Demandoj pri intencoj

Futuro je neperfekta aspekto

Paradigmoj: prezenco, preterito, futuro

Adjektoj de futuro

Esprimo de intencoj, voloj, proponoj

Esprimo de bezonoj kaj funkcioj

13. Kion vi pensas pri sinjoro X... ?

Esprimo de opinioj pri homoj (aspekto, sano, konduto), vetero, evento

Diferenco de adjektivaj kaj adverboj

Kompreno de vetero – nomoj de atmosferaj fenomenoj

Priskribo de la homo – partoj de la korpo, malsanoj, simptomoj de malsanoj

14. Adreso kaj priskribo de la loko

A. Lokativo por subjektivo, adjektivo kaj pronomo

B. Prepozicioj pri loko (en, sur, ĉe, sub, apud + objekto) adjektoj de loko / direkto

Nomoj de la mond-direktoj, urbaj objektoj, geografiaj objektoj

15. Esprimo, ke li pravas

Esprimo de konvinkoj, opinioj

Transdono de informoj kaj prezentado de atrakcioj

Ripeto de gramatika materialo

Nomoj de historiaj kaj kulturaj monumentoj, nomoj de eventoj, faktoj pri Pollando,

Eŭropo kaj lando de la partoprenanto

La programo estas antaŭvidita por:

15 semajnoj x 8 horoj semajne = 120 horoj

15 semajnoj x 16 horoj semajne = 240 horoj

KB. POLA LINGVO

Programo de la 2-a parto (kontinuo)

240 h. (30 STU)

La programo estas antaŭvidita por 120 aŭ 240 horoj

Ĉefa celo estas plua disvolvo de lernantaj kapablecoj. La komunikada celo estas plua disvolvo de lingva perfekteco, aplikado de pli kaj pli komplikaj lingvaj strukturoj same gramatikaj kaj leksikaj.

La lertecaj okupoj devas inkluzivi:

Aŭskulto kun kompreno

La lernanto devas kompreni informojn transdonataj de la instruisto. Li devas scipovi identifi lokojn, personojn kaj tempon kaj ankaŭ kompreni ĉefan sencan de la informo. Kompreni informojn prezentataj en la egala ritmo. Kompreni ne tro longajn originalajn tekstoj. La lernanto devas trovi sencan en la informo kiu enhavas ankaŭ nekonatajn aŭ nekompreneblajn elementojn.

Parolo

Iom post iom oni devas ĉesi imitadon kaj reproduktadon por aktivigi memstaran kreadon de la eldiroj; lernato devas kapabli esprimi sian opinion pri la temo helpe de monologa aŭ dialoga formo.

Legado

Lernanto devas kompreni mallongajn tekstojn sen vortaro, devas diveni la sencan surbaze de la bildoj, titoloj, intertitoloj, konteksto, ĝenerala scio ktp., la leganto devas distingi diferencon inter la faktoj kaj opinioj.

Skribado

Lernanto devas scipovi:

Plenigi diversajn enketilojn. Noti ricevitajn informojn. Skribi propran vivhistorion, mallongan leteron, bondeziron, informojn, priskribon de la evento, fenomeno, monumento.

Lernanto devas akiri kapablon apliki konatajn elementojn kaj ekregi la novajn:

- kontakti pere de salutado kaj bonvenigado (formale kaj neformale)

- daŭrigo de la kontakto, inkluzive: esprimo de la sinteno, esprimo de la konsento, kontraŭstaro, permeso kaj malpermeso

- esprimo de emocioj, kontento kaj malkontento, timo, dankemo, satisfakcio aŭ senreviĝo

- karakterizado de personoj kaj lokoj

- komparo de ecoj: personoj, lokoj, objektoj

- gvido de konversacio

- komenco kaj daŭrigo de la konversacio, pardonpetado, senkulpigo

- priskribo de la estintaj eventoj, esprimo de opinioj, konsilado, helppropoj

- subteno de la konversacio; signaligado de nekompreneco, konvinkiĝo, esprimo de la nescio, duboj, peto pri konsilo aŭ helpo

- fino de la konversacio, esprimo de danko, adiaŭo

Centrum Nauczania Języka Polskiego dla Obcokrajowców	Polish Teaching Centre for Foreigners Центр Преподавания Польского Языка для Иностранцев Centro por Instruado de Pola Lingvo por Eksterlandanoj البولندية اللغة تعلم مركز للأجانب
---	--

Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz realigas instruadon de pola lingvo kunlabore kun Centro por Instruado de Pola Lingvo por Eksterlandanoj de la Universitato de Kazimiro la Granda en Bydgoszcz /UKW/. La kursoj de pola lingvo ĉe UKW–Universitato Kostas 200 EUR po unu semestro aŭ 400 EUR po du semestroj – tuta studjaro aldone al ISTK-kotizoj kaj studado. Aliĝu kaj pagu pere de ISTK.

KC. KULTURO kaj TURISMO EN POLLANDO – praktiko 120 h.(15 STU)

1. Landkonaj – turismaj informoj dum la jarcentoj
Vizitado de la arkitekturaj kaj konstru-monumentoj de Bydgoszcz (Malnova Urbo, Foirplaco, Katedralo, eklektikaj domoj, Urbodomo, skulptaĵoj, antaŭurboj kaj loĝkvartaloj, defendomuroj, Kanalo de Bydgoszcz)
2. Dominado de gotika stilo en Toruń – urbo enskribita en la Listo de Monda Kultura kaj Natura Heredaĵo. Restaĵoj de la mezepokaj kaj 19-jarcentaj fortikaĵoj, scienca centro
3. Itinero de dinastio de Piastoj – Żnin, muzeo, elstaraj homoj de Palukio, Venecio, Ruinoj de la Kastelo, Biskupin- praslava setlejo, Gniezno - Katedralo, Trzemeszno – sakraj objektoj – pli elstaraj loĝantoj, Mogiilno – romanika-gotika-baroka konstruado, Strzelno – postmonakeja ensemblo, Kruszwica – monumentoj de la legenda ĉefurbo de Pollando, Inowrocław – romanika-gotika konstruado, kuraclokaĵ funkcioj

4. Triurbo – monumentoj de mezepoka arkitekturo kaj haveno, Tuchola Praarbaro – natura rezervejo kaj parko, Chojnice – muzeo, defendomuroj, Kościerzyna – monumentoj, kaŝubia dialekto
5. Kartuzo – popolaro de Kaŝuboj, sakra objekto, Gdynia – konstruita en 20-a jarcento urbo kaj haveno, Sopot – rekreaj kaj loĝaj funkcioj, Gdańsk – Hanza urbo kaj aglomeracio de Triurbo
6. Ekskurso laŭ itinero de gotika konstruado: Malbork – Kruckavalira Kastelo, rolo de la ordenoj en Eŭropo, Grudziądz – Malnova urbo kaj fortikaĵo, Chełmno – gotikaj monumentoj, urbo de enamiĝintoj
7. Ciechocinek – urbo-kuraĉloko, Włocławek – Katedralo, unu el ĉefurboj de Kujavio, Płock – Katedralo, petrokemia industrio, Żelazowa Wola – muzikkomponistoj, kreantoj de kulturo, Varsovio – ĉefurbo de Pollando – multifunkcia centro
8. Treblinka – martirologio de diversaj nacioj, Białystok – naskiĝloko de Ludoviko Zamenhof – 94 Universala Kongreso de Esperanto en 2009 j.
9. Białystok – vizitado de vidindaĵoj kaj monumentoj
10. Supraśl – monakeja ensemblo, ortodoksa preĝejo, muzeo de ikonoj
11. Choroszcz – Palaco de familio Branicki kaj ĝia stilo
12. Tykocin – sinagogo, monumento de S.Czarnecki, Kermusy kaj Knyszyn
13. Białowieża – Nacia parko, Hajnówka – Soboro de Sankta Triono, Bielsk Podlaski (setlado de la urboj)
14. Uhowo – Narvia Nacia Parko, Łapy – komunikada nodo, Dojlidy - bierfarejo
15. Tatara itinero - Sokółka, Bohoniki - moskeo, Kruszyniany, Gródek – tolerancio en PR

Kune: 120 h. – 15 STU

KD. POLA KAJ INTERNACIA KULTURO 432 h. (54 STU)

1. Kulturo kiel socia fenomeno dum jarcentoj
  - difino de kulturo dum jarcentoj
  - kulturo kaj naturo
  - kulturo de primitivaj gentoj
  - nuntempa kulturo
2. Kulturo de Eŭropaj gentoj dum antikva periodo
  - kulturo de Egipto
  - kulturo de popoloj de Malproksima Oriento
  - Greka kulturo
  - Romia kulturo
3. Rolo de religio en la kulturo de antikvaj popoloj
  - monoteismaj religioj
  - politeismaj religioj
  - religioj de Afrikaj popoloj
  - religioj de Aziaj popoloj
4. Religio en la historio de Eŭropa kulturo
  - rolo de la kristanismo en la formado de la kulturo en Romia Imperio
  - rolo de la kristanismo en la historio de Okcidenteŭropaj popoloj
  - rolo de la kristanismo en la historio de slavaj popoloj
  - rolo de la kristanismo en la koloniaj militoj (Afriko, Norda, Centra kaj Suda Ameriko)
5. Influo de islamo por sortoj de eŭropaj popoloj
  - kruckavaliraj eskapadoj al Proksima Oriento kaj Eŭropo
  - influo de islama kulturo kaj arto al kulturo de eŭropaj popoloj
  - influo de islama militarto al militarto de eŭropaj popoloj

- influo de arto de islamo kaj aliaj religioj al eŭropa arto
6. Mezepoka kulturo en Eŭropo
    - disvastiĝo de kristanismo en Eŭropo
    - rolo de ordenoj en disvastiĝo de kulturo
    - religia domo en la socia vivo de eŭropaj popoloj
    - disfloro de la arto en Okcidenta Eŭropo dum Mezepoko
  7. Kulturo de eŭropaj landoj en periodo de Renesanco
    - genezo de Renesanco
    - disvolvo de kulturo kaj arto en la periodo de Renesanco
    - disvolvo de teknikaj elementoj en la periodo de Renesanco
    - malkovroj kaj inventoj en la periodo de Renesanco, geografiaj malkovroj
  8. Tendencoj kaj religiaj movadoj en kristanismo
    - orienta skismo
    - ortodoksa kaj katolika religio – influo al kulturo
    - protestantismo, anglikanismo, rusiscismo kaj aliaj antipapaj movadoj
    - trarigardo de teologiaj doktrinoj en diversaj religioj kaj sektoj
  9. Kulturo kaj religio
    - religiaj bezonoj kaj ĝia realigo en la kulturo
    - ekleziaj ŝtatoj – avantaĝoj kaj malavantaĝoj
    - influo de religiaj faktoroj al socia vivo de la popoloj en la mondo
    - religia fanatismo kaj ĝia influo al vivo de socio kaj popoloj
  10. Influo de eŭropaj kulturoj al popolkulturo de aliaj kontinentoj kaj ŝtatoj
    - kolonigado kaj liberiĝo de afrikaj popoloj
    - eŭropa civilizo en Norda, Centra kaj Suda Ameriko
    - civilizo kaj kulturo en Azio
    - orienta civilizo kaj ĝia influo al kulturo de eŭropaj popoloj
  11. Konstruado kaj arkitekturo kiel unu el elementoj de kulturo kaj arto
    - tekniko kaj arto de konstruado
    - pli elstaraj kreantoj de konstruado kaj arkitekturo
    - stiloj en la historio de arkitekturo kaj arto en Eŭropo
    - trarigardo de pli gravaj atingoj en la historio de konstruado
  12. Nomaro de Monda Kultura kaj Natura Heredaĵo de UNESCO
    - en Eŭropo
    - en Ameriko
    - en Azio
    - en Afriko kaj Aŭstralio
  13. Karakterizo de eŭropaj kulturoj
    - landoj de Okcidenta Eŭropo
    - landoj de Meza Eŭropo
    - landoj de Suda Eŭropo
    - landoj de Orienta Eŭropo
  14. Historio de Pollando dum la 2-a miljaro – formado kaj disvolvo de pola kulturo
    - pola kulturo dum antaŭkristana periodo
    - pola kulturo dum Mezepoko
    - pola kulturo dum Renesanco
    - pola kulturo dum periodo de 18-a – 20-a jarcentoj
  15. Popolkulturo
    - popolaro, folkloro, muziko, skulptado, literaturo, ritoj, dialektoj
    - materia, spirita, socia kulturo – kiel konstanta faktoro de la vivo
    - influo de popola kulturo al arto de kleraj tavoloj
    - influo de popola kulturo kaj arto al nacia kulturo

16. Amasa kulturo
- industria periodo en Eŭropo kaj ĝia influo al komencoj de amasa kulturo
  - disvolvo de literaturo, popularigo de gazetaro, libroj, plastikaj artoj
  - rolo de la inform-medioj en la disvastigo de kulturo
  - atingebleco de kulturaj verkoj/ kreaĵoj kaj ĝia influo al homa vivo
17. Civilizacio kaj kulturo
- teknika disvolvo – kiel ponto por disvastigo de kulturo
  - skriba kaj bilda civilizacioj
  - rolo de satelita televido por interŝanĝo de kulturaj, ideaj, artaj, modaj valoroj
  - unifikado de normoj kaj sindetenoj en kulturo
18. Arkitekturaj stiloj en la konstruaĵoj sur terenoj de historia Pollando mezepoka periodo
- moderna periodo: Renesanco kaj arkitekturo dum 17-a – 18-a jarcentoj
  - periodo de 19-a – 20-a jarcentoj
  - nuntempaj metodoj en konstruado
19. Konstruado kaj arkitekturo en la mondo
- landoj de Eŭropo
  - landoj de Ameriko
  - landoj de Azio
  - landoj de Afriko kaj Aŭstralio
20. Mecenatoj, kreintoj kaj inspirantoj en kulturo
- feudala mecenato en kulturo
  - mecenato de religiaj instancoj kaj ĝia influo al enhavo de la kulturo
  - privata kaj ŝtata mecenato
  - ĉu tradicia kulturo estas bezonata por nuntempa homo?
21. Kien direktas sin nuntempa civilizacio ?
- decidfaktoroj pri ekzistaj bezonoj de nuntempa homo
  - libera tempo kaj ĝia eluzo
  - rolo de turismo, sporto, amasaj kaj malfermitaj aranĝoj
  - rolo kaj atingebaj modernaj komunikiloj en la profito de kulturaj atingoj
22. Muziko, plastikaj artoj, skulptado kiel elementoj de historia socia havaĵo kaj ĝiaj utileco por nuntempa disvolvo de la homo
- rolo de muziko en didaktiko, komuna kaj individua vivo de la homo dum historio de la homaro
  - plastikaj artoj kaj ĝia influo al percepto kaj formigo de homaj gustoj
  - historio de skulpta kreado kaj ĝia utilo en pasinteco kaj al hodiaŭo
  - estetiko de ĉiutagaj iloj kaj instalaĵoj, objektoj, maŝinoj kaj aliaj teknikaĵoj kaj ĝia influo al mentaleco de nuntempa homo
23. Televido kaj kino kiel unu el la plej efikaj medioj por transdono de kulturaj valoroj
- intereso de emitantoj de TV kaj ĝia utileco aŭ malutileco por la spektantoj
  - naciaj, ĝeneralaj, naciismaj, religiaj, distraj, spektaklaj, didaktikaj, edukaj kaj malutilaj enhavoj en la emitataj televidprogramoj
  - ĉu unifikado de kulturaj normoj kaj ekzemploj emitataj de televido kaj filmo estas utila por nuntempa homo
  - televido, radio, filmo – kiel materia dokumento en la historio de homa civilizo
24. Kreado kaj individua kreadeco kiel dezirata metodo por disvolvo de homa personeco
- fotografado, filmado
  - plastika, literata kreado
  - komponista kreado
- kreado en la sfero de tekniko, plibonigoj, inventoj kaj malkovroj. Rolo de grupoj kun temaj interesigoj
25. Materiaj perdoj en kulturo kaj ĝiaj kulpantoj
- manko de kuranta konservado
  - militoj kaj konfliktoj je nacia, religia, ideologia konsteksto
  - rolo de la ŝtatoj en subteno kaj stopigo, popularigo de certaj enhavoj kaj formoj en kultura kreado
  - katastrofoj kaj subitaj eventoj
26. Plimalgrandiĝanta rolo de tradiciaj formoj de kultura distribuo
- rolo de eŭropaj kaj aziaj teatroj
  - rolo de malgrandaj formoj: kabaredoj, aŭtoraj renkontiĝoj, artismaj elpaŝoj, ekspozicioj de plastikaj artoj, cirkoj, festivaloj, operoj, baletoj
- Plimalgrandiĝanta partopreno de kredantoj en Eŭropo en tradiciaj religiaj ceremonioj (procesioj, indulgencoj, pilgrimadoj)
- renaskiĝo de paganaj ceremonioj
27. Kreskanta rolo de amasaj aranĝoj kiel simptomo de novaj bezonoj de nuntempa homo
- sportaj aranĝoj, amasaj sportaj aranĝoj (maĉoj, vetkuroj)
  - disvolvo de turisma movado (grupa kaj individua)
  - ripozo kaj rekreado dum libera tempo
  - disvolvo kaj alirebleco al transporto por turistoj – kiel favora faktoro por uzado de kulturaj kaj civilizaj atingoj
28. Influo al etiko kaj moraleco en laboro kaj socia vivo
- laboro – ĉefa faktoro ebliganta homan ekzistadon
  - rolo de kulturo kiel faktoro plifaciliganta al homo funkciadon en la grupoj
  - stiloj diverskulturaj homoj, influo de unu al alia
  - toleremo kaj kompreno de la alia homo de diferenca kulturo
29. Historio de disvolvo de urboj kaj vilaĝoj
- klasa, tavolo kaj grupa kulturo en la socio dum diversaj epokoj kaj historiaj periodoj
  - ecoj de urboj kaj ecoj de vilaĝoj
  - kulturo de urbanoj kaj vilaĝanoj kaj ĝia reciproka efiko
  - malapero de regionaj apartecoj por unifikado de tutnacia kulturo
30. Elstaraj kreintoj de pola kulturo kaj de kulturo de aliaj eŭropaj popoloj
- sciencistoj kaj inventistoj, filozofoj, teoretikistoj
  - verkistoj, pentristoj, skulptistoj, filmistoj, fotografoj, komponistoj
  - popularigantoj de kulturo: muzikistoj, aktoroj, kulturaj agantoj, kluboj, centroj, societoj
  - influo de elstaraj ekstereŭropaj kreintoj al kulturo de eŭropaj popoloj
31. Monumentoj de kulturo kaj arto en nia regiono
- karakterizo de monumentoj de kulturo kaj arto en ĉiuj regionoj de Pollando
  - kulturo de mastrumado pri monumentoj en muzeoj, skansenoj
  - monumetoj de tekniko kaj civilizo
  - renovigaj doktrinoj en protektado de monumentoj
32. Protektado de natura kaj kultura medio en nia regiono
- juraj fundamentoj por protektado de natura kaj kultura heredaĵo de la homaro
  - monumetoj de judaisma, ortodoksa, evangelia, ukraina kaj islama arto kaj kulturo en Pollando, ĝia protektado
  - naciaj parkoj, rezervejoj, naturaj monumentoj, industriaj skansenoj, skansenoj de popola konstruado
  - protektado de tombarejoj, kulturaj landpejzaĝoj, monumentoj de tekniko, individuaj kolektoj

33. Protektado laŭ leĝa sistemo de
- aŭtoraj rajtoj de nuntempaj kaj jam mortintaj kreantoj
  - kultura bonhavo en Pollando kaj en aliaj eŭropaj ŝtatoj
  - protekto de kultura medio kaj bezonoj kaj necesoj por disvolvi produktilojn kaj servojn en la evoluanta socio
  - kio pri protekto de “nedezirataj” monumentoj el totalitaraj periodoj de evoluo de popoloj kaj ŝtatoj?
34. Kulturo kaj turismo
- ekkono de monumentoj de kulturo – kiel estetikaj, artaj, didaktikaj, edukaj valoroj
  - limoj de signifo de terminoj “kulturo” kaj “turismo”
  - helpmaterialoj en turismo: mapoj, planoj, gvidlibroj, informtabuloj, Interreto, GPS
  - turismo kiel unu el metodoj ekkoni atingojn en kulturo kaj civilizo
35. Kulturo kaj naturo
- difino de kulturo en diversaj periodoj en Pollando
  - difino de kulturo en okcidenteŭropaj landoj
  - kulturo en antaŭkolonismaj landoj
  - disvastigo de civilizo kaj eŭropa kulturo en koloniaj landoj
36. Rolo de kulturo en la vivo de primitivaj socioj
- primitiva komunumo
  - mallibereco
  - feŭdismo
  - kapitalismo
37. Restaĵoj kaj postsignoj de pracivilizoj
- en Pollando
  - en Eŭropo, Azio, Ameriko
38. Eŭropa kulturo en la 1-a miljaro
- Grekio
  - Romo
  - en la ŝtatoj de Okcidenta Eŭropo
  - inter paganaj (nekristanaj) popoloj
39. Rolo de religiaj sistemoj en la vivo de ŝtatoj
- monoteismaj religioj kaj ĝia influo al laikaj regopovo
  - konfliktoj en rilatoj ŝtato - religio
  - modernigo de la eŭropaj ŝtatoj, malgrandigo de la preĝeja rolo
  - ateismo – diskreditigo de rolo de religio
40. Historio de pola kulturo 1-a parto
- unuigo de la ŝtato kaj integriĝo de la popolo
  - rolo kaj modelo de spirita kulturo
  - fremda kulturo en Pollando kaj pola kulturo en la mondo
  - institucioj kaj formoj por disvastigo de kulturo
41. Historio de pola kulturo 2-a parto
- kulturo en la socio
  - pola historia (etna) kulturo
  - Pola Respubliko en la periodo de Renesanco
  - funkcioj kaj formoj de spirita kulturo
42. Historio de pola kulturo 3-a parto
- kulturo de etnaj grupoj ene de Pola Respubliko
  - rolo de geografiaj malkovroj – ŝanĝo de mondkoncepto
  - inventoj kaj plibonigoj – elementoj de plivastigo de kulturaj limoj
  - universalismaj premisoj en kulturo – elementoj de unuecigo de kulturaj modeloj

- Historio de pola kulturo 4-a parto
- monumentoj de renesancperioda kulturo kaj arto en Pollando
  - influo de fremdaj kulturkreintoj en Pollando
  - komunaj ecoj de stiloj en eŭropa arkitekturo
  - pola arto kaj arto de aliaj landoj de Eŭropo
43. Historio de pola kulturo 5-a parto
- influo de antikva kulturo al la kreado de renesanca periodo
  - orientaj elementoj en pola arto
  - japanaj kaj ĉinaj motivoj en park-palacaj ensembloj
  - pli elstaraj kreintoj de Renesanca periodo en Pollando kaj Eŭropo
- Historio de pola kulturo 6-a parto
- rolo de franca kulturo kaj ĝia influo al neplebanaj tavoloj
  - abunda disvolvo de arkitekturo en baroka periodo en Pollando kaj Eŭropo
  - barokaj elementoj en uzinda arto
  - influo de pola kulturo al kulturo de aliaj popoloj de Pola Respubliko
44. Historio de pola kulturo 7-a parto
- degenerado de vivformoj de regantaj klasoj
  - rolo de urbanaro al disvolvo de kulturo
  - popolarto en baroka periodo
  - disvolvo de edukado en Pola Respubliko
45. Historio de pola kulturo 8-a parto
- racionalismo kaj ĝia influo al disvolvo de diversaj branĉoj de kreado
  - popularigo de civilizaciaj atingoj – francaj enciklopedistoj
  - levigo de elementoj de eŭropa kulturo en koloniaj landoj
  - agado de poloj en aliaj landoj kaj kontinentoj
46. Historio de pola kulturo 9-a parto
- klasa kaj socitavola kulturo en la vivo de 19-jarcentaj socioj
  - influo de la malkovroj kaj teknikaj inventoj al disvolvo de industria komenco en Pollando
  - disvolvo de skribkono kiel instrumento por disvastigo de kulturo
  - influo de antiko, Proksima Oriento al Eŭropa kulturo en la 18-a jarcento
47. Historio de pola kulturo 10-a parto
- influo de turismaj vojaĝoj al eŭropana mentaleco
  - etnaj konfliktoj kaj ĝia negativa influo al monumentoj de kulturo kaj arto
  - militoj kiel elemento de destrukcio kaj progreso en disvolvo de socioj
  - disvolvo de kulturkreado inter malliberigitaj popoloj
48. Historio de pola kulturo 11-a parto
- disvolvo de la kulturo de Dua Pola Respubliko
  - la dua mondmilito kiel provo solvi konfliktojn sur la armila vojo
  - kulturo kaj arto en la totalitecaj ŝtatoj
  - estonteco de naciaj kulturoj en la unuiĝinta Eŭropo
49. Rolo de kulturo en la unuiĝinta Eŭropo
- naciaj kulturoj de eŭropaj nacioj kaj ĝia influo al kulturo de koloniaj nacioj
50. Pola kulturo kaj ĝia efiko al kulturoj de nacioj ene de Pola Respubliko
- Eŭropa Unio
51. Rolo de naciaj lingvoj en unuiĝanta Eŭropo
- Eŭropa lingva batalo
- Modernaj metodoj por transdono de kultura enhavo
- televida kaj radia rolo
  - turismo kiel la plej facila metodo por ekkoni kulturojn de aliaj nacioj

PROGRAMO POR TEMARO „ESPERANTO KAJ KULTURO”

(21

kursoj po 8 lecionoj – 45 minutaj aŭ 4 lecionoj 90 minutaj)

KURSO 1 – LA VORTKONSTRUO EN ESPERANTO KOMPARE KUN ALIAJ LINGVOJ

1. La diferencoj en gramatikaj reguloj.
2. La radikoj, sufiksoj kaj prefiksoj.
3. Kunmetitaj vortoj.
4. La vortkonstruado.

KURSO 2 – LA VIVO KAJ LA AGADO DE LUDOVIKO LAZARO ZAMENHOF

1. La tempo de infaneco
2. La jaroj de komenca edukado ĝis la altedukado.
3. La ideoj kaj la fako de Ludoviko
4. La agado kaj laborado de plenkreskaj jaroj ĝis la morto

KURSO 3 – IDEOJ DE INTERNACIA LINGVO – ESPERANTO

1. Interkompreniĝo inter la nacioj.
2. La laboro por monda paco.
3. Esperanto en poezio originala kaj tradukita.
4. Esperanto kiel rimedo en interhomaj rilatoj.

KURSO 4 – LA UNIVERSALAJ ESPERANTO - KONGRESOJ

1. De Boulogne sur Mer ĝis la unua mondmilito.
2. De unua mondmilito ĝis la intermilita periodo kaj eksplodo de dua mondmilito.
3. La dudeka jarcento (kongresoj inter la jaro 1945 – 1999).
4. La dudek unua jarcento (la jaroj 2000 – 2007).

KURSO 5 – LA KONGRESO (BOULOGNE – SUR – MER)

1. La „Bulona Deklaracio“- ĝiaj ĉefaj direktoj.
2. La „Fundamento de Esperanto” – la verko de Ludoviko Zamenhof.
3. La Preĝo.
4. “La Espero” kun muziko de Menil – fariĝis himno de Esperanto.

KURSO 6 – LA UNIVERSALAJ KONGRESOJ EN POLLANDO

1.1912 – en Krakovo la 8 UK de Esperanto	4.1937 – en Varsovio la 29 UK de Esperanto
2.1927 – en Gdansko la 19 UK de Esperanto	5.1959 - en Varsovio la 64 UK de Esperanto
3.1931 – en Krakovo la 23 UK de Esperanto	6.1987 - en Varsovio la 72 UK de Esperanto
7. 2009 – en Bjalistoko la 94 UK de Esperanto	

KURSO 7 – LA ALIAJ KUNVENOJ DE ESPERANTISTOJ

1. Internaciaj kaj landaj
2. Fakaj (kunvenoj de fervojistoj, kuracistoj, turistoj ktp.).
3. Laŭaĝaj – junularaj (TEJO), infanaj ktp.
4. Aliaj diversspecaj kunvenoj, ekzemple: de verkistoj, ĵurnalistoj, poetoj ktp.

KURSO 8 – KIU ESTAS ESPERANTISTO

1. La subiĝo al la ideo de Esperanto.
2. La diverseco depende de la landoj kaj ŝtatoj.
3. La diverseco depende de la rasoj.
4. La diverseco depende de la religioj.

KURSO 9 – LA INTERNACIAJ ESPERANTO – LIBERTEMPOJ

1. En Pollando – Międzygórze (28 foje), Mielno, Kudowa Zdrój, Szczawnica.
2. En aliaj landoj (Gyula–Esperanto–Universitato), (Pisanica–La Esperanto–Lernejo).
3. La kulturaj aranĝoj, komunaj ekskursoj al interesaj lokoj, dancvesperoj, ludoj, kantoj kaj ripozo.
4. La instruado de Esperanto dum feriadoj.

KURSO 10 – LA ESPERANTO – ORGANIZOJ

1. Bazaj kiel UEA kaj aliaj.
2. Ligitaj kun kulturo kaj scienco
3. Tematikaj kluboj
4. Kunvenoj por la altigado de la lingvokono

KURSO 11 – SCIENCO EN ESPERANTO – MOVADO

1. La Esperanto – Lernejoj: bazaj, mezaj kaj altlernejoj.
2. Akademio Internacia de la Sciencoj (AIS) – San Marino
3. Somera Esperanto-Universitato en Gyula kun tri gradaj kursoj: baza, meza kaj alta.
4. Kulturaj aranĝoj – la instruado per ludo kaj kanto.

KURSO 12 – LA INTERKOMUNIKADO PERE DE:

1. Televido	3. Gazetaro
2. Radio	4. Komputiloj – interneto (reto)

KURSO 13 – LA ESPERANTO ELDONAĴOJ

1. Jarlibro de UEA – Universala Esperanto – Asocio
2. Gazetoj kaj periodikoj – la plej grava “Esperanto – Revuo”
3. Esperanto en gazetaro nacia kaj internacia
4. La eldonejo de gazetoj kaj libroj

KURSO 14 – LA ESPERANTUJO – KUTIMOJ

1. Gastamo
2. Bonvenigo de gastoj ĉe diversaj okazintaĵoj
3. Helpo en la vizitado de diversaj landoj
4. Geografikaj nomoj de diversaj lokoj

KURSO 15 – ARKITEKTURO

1. La esperantigo de la nomoj de diversaj objektoj kaj lokoj.
2. Arkitekturaj stiloj – malnovromana, roma, gotika, baroka, klasicisma kaj aliaj
3. La tipoj de stiloj en la arto kaj vestaro
4. La diferenco en la konstruado en Eŭropo kaj sur aliaj kontinentoj

KURSO 16 – LITERATURO

1. Originala literaturo en la lingvo Esperanto
2. Tradukoj el naciaj lingvoj je Esperanto
3. Tradukoj de Esperanto al naciaj lingvoj
4. Tradukoj poezio, literaturo kaj gazetaro

KURSO 17 – LA DISVOLVIĜO DE ESPERANTO EN DIVERSAJ DIREKTOJ

1. En operoj kaj operetoj – tradukaĵoj kaj originalaĵoj
2. En teatraĵoj – tradukaĵoj kaj originalaĵoj
3. Kabaredoj – verkitaj originale aŭ tradukitaj
4. En filmoj en Esperanto kun Esperanto-tradukoj

KURSO 18 – KANTOJ KAJ KANSONOJ EN ESPERANTO – KULTURO

1. La himno de esperantistoj verkita de Ludoviko Zamenhof mem sub titolo „La Espero”
2. Kantoj kies temo tuŝas la Esperanto-movadon, ekz.: „La vojo” de Ludoviko Zamenhof, „La Taĝiĝo” de Antono Grabowski ktp.
3. La ludoj kun kantoj ekzemple: „Alaŭdeto”, „Dek boteloj” ktp.
4. Verkado de oportunaj kantotekstoj por diversaj Esperanto-aranĝoj (precipe okaze de la 15-a de Decembro – naskiĝtago de Ludoviko Lazaro Zamenhof)

KURSO 19 – LA ELDONAĴOJ KIUJ INFORMAS PRI:

1. Muzeoj, ekspozicioj kaj galerioj
2. Turisme interesaj objektoj
3. La spuroj, la Esperanto-aranĝoj en diversaj turismaj lokoj
4. Placoj, stratoj, monumentoj kaj aliaj lokoj ligitaj kun Esperanto

KURSO 20 – ALIAJ ARTOJ KIUJ DISVOLVIĜAS DANK’ AL ESPERANTO

1. Interŝanĝo de la kapabloj ligitaj kun pentrado, skulptado, manverkoj kaj popolaj artobjektoj
2. Fotografaĵoj kiel dokumentado de komunaj travivataj Esperanto-aranĝoj
3. Surbendigoj de diversaj spektakloj
4. Filmoj faritaj okaze de kunvenoj, kongresoj kaj ekskursoj

KURSO 21 – LA ESPERANTO-TURISMO-DISVOLVIĜO KAJ INTERŜANĜO DE KULTUROJ KAJ KUTIMOJ

1. Esperanto- turismo organizoj
2. Internacia helpo de la fakdelegitoj al la esperantistoj – turistoj
3. La Esperanto vojaĝgvidantoj kaj Esperanto – ĉiĉeronoj
4. La influo de Esperanto-turismo je interŝanĝo de diversaj kulturoj

Prilaboris: mag. Julita Kurek kaj Urszula Tupajka
por Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo
en BYDGOSZCZ, str.M.Skłodowskiej-Curie 10, Pollando

**INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO (ISTK)
KLERIGEJO DE AKADEMIO INTERNACIA DE LA SCIENCOJ (AKB)
str. M.Skłodowskiej- Curie 10, PL-85-094 BYDGOSZCZ, POLLANDO**

☎/✉ +4852-3461151, stud@esperanto.bydgoszcz.eu stud-esperanto@wp.pl

Retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu ,

www.esperanto-studumo.za.pl

www.esperanto-turismo.za.pl

invitas por studado de turismo, kulturo kaj lingvoj
kun ĉiutaga instruado en Esperanto

Tutjara (septembro-majo) studado kostas 200-400 EUR aŭ USD.

Eblas diplomiĝi ĉe ISTK, bakalaŭriĝi kaj magistriĝi ĉe AIS.

**Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo
Klerigejo de la Internacia Akademio de la Sciencoj
San Marino (AIS/AKB)
str. M. Skłodowskiej-Curie 10
PL 85-094 Bydgoszcz
Pollando, <http://www.esperanto-turismo.za.pl>**

**Programoj
de Internacia Studumo pri Turismo
kaj Kulturo
en Bydgoszcz**

**INTERNACIA CENTRO PRI KULTURO
KAJ TURISMO
„KUJAVIO KAJ POMERELIO”
BYDGOSZCZ -2003**

Bydgoszcz, la 15-an de decembro 2003

Estimataj !

Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo fondiĝis en 1991 jaro ĉe MONDA TURISMO en Bydgoszcz. Nun ĝi funkcias kadre de Internacia Centro pri Kulturo kaj Turismo „Kujavio kaj Pomerelio” en Bydgoszcz. Ĝia celo estas eduki novajn turismajn Esperanto-gvidantojn, Esperanto-ĉiĉeronojn kaj funkciulojn de internacia Esperanto-turismo kaj kulturo.

La ĉefa lingvo de nia studumo estas Esperanto, tial ĉiusemajne ni dediĉas almenaŭ 10 lecionojn al Esperanto-instruado, krome la plej multaj prelegoj kaj kursoj okazas en Esperanto.

Ĉi-kune ni prezentas al vi la programojn de Esperanto-instruado, kiujn ni realigas en nia Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo, kie instruado de Esperanto kaj preparado de Esperanto-instruistoj estas ĉefa kromfako, apud turismiko kaj kulturo.

La programojn ni preparis surbaze de dokumentoj de Pola Esperanto-Asocio, kies ĉefa aŭtoro estis red. Andrzej Pettyn, spertoj de nia agado en Bydgoszcz, kion ĉefe prilaboris dr Halina Barcikowska kaj Józef Paweł Bieliński. En nia studumo dum jam pasintaj dek du jaroj ĉefe instruis Esperanton: Ewa Bondar, Regina Grzębowska, Roman Dragan, Mirosława Korniluk, Urszula Tupajka, Przemysław Grzybowski, Józef Paweł Bieliński, Trevor Steele, Aneta Będowska kaj Augusto Casquero de la Cruz.

Al la kompilado de la instruprogramoj plej multe da tempo dediĉis Ewa Bondar kaj Andrzej Grzębowski. La programkajeron pres-preparis Regina Grzębowska. La programoj ankoraŭ ne estas perfektaj, tial volonte ni ricevos Viajn rimarkojn, opiniojn kaj proponojn, kiuj helpos al ni plibonigi la programojn tiel, ke oni povu esti realigataj ne nur en Bydgoszcz, sed ankaŭ internacie.

Atendante Viajn proponojn

Vicprezidanto
de Internacia Centro pri Kulturo kaj Turismo
kaj Prezidanto de la Program-Konsilio
de la Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo
/-/ ASci. mag. Andrzej Grzębowski

Baza programo por instruado de Esperanto en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz

1-a studjaro – lektoro de Esperanto

1. Kurso por komencantoj „o” (septembro)	20 h.
2. Kurso de 1-a grado (oktobro, novembro)	50 h.
3. Kurso de 2-a grado (decembro, januaro)	60 h.
4. Seminario „A” laŭ Cseh metodo dum	<u>20 h.</u>

Vintra sesio + lektora ekzameno (ripetekzameno en aprilo) 150h.

Kurso de nula grado (septembro) por komencantoj laŭ Cseh-metodo 20h.

Temoj:

Prezenco -as, preterito -is, futuro -os,

Volitivo -u

Substantivo – singularo kaj pluralo – deklinacio

Adjektivo: komparacio

Adverbo

Akuzativo postransitivaj verboj, akuzativo de direkto, akuzativo de tempo, mezuro kaj pezo

Prefiksoj: mal-, ge-, bo-

Sufiksoj: - in, -id, -ul, -ist, -an, -ar, -et, -ej, -end

Korelativa tabelo de pronomoj kaj adverboj

Bazaj kaj ordaj numeraloj

Skriba ekzameno: 1. Mia familio 2. Mia urbo 3. Mia hobio

Buŝa ekzameno: Gramatikaj demandoj, traduko de frazoj

Kurso de 1-a grado (oktobro – novembro) 50 h.

Temoj pri gramatiko kaj vorta bazo: 20h.

Kondicionalo -us

Infinitivo -i

Volitivo -u

Nedifinitaj pronomoj, refleksiaj pronomoj

Temoj de la Esperanta literaturo kaj poezio 10 h.

L. L. Zamenhof: *Ho mia kor’*, *La preĝo sub la verda standardo*

Tradukoj: Fabeloj de Andersen, Malnova Testamento

Antoni Grabowski: *Mazepo* – libretto por opero *Halka – Sinjoro Tadeo*

Kazimierz Bein (KABE) Vortaro de Esperanto, *La Faraono* – 1907, kabeigi – signifo de la vorto

Edmond Privat: *Poemaro Tra l’ silento, Vivo de Zamenhof*

Temoj pri historio de Esperando movado 10 h.

Ludoviko Zamenhof

Unuaj pioniroj de E-movado (A. Grabowski, KABE)

Unuaj renkontiĝoj kaj 1-a Kongreso en Boulogne-sur-Mer 1905 j.

Komparo de Esperanto kaj Volapuko	
Fundamento de Esperanto	
Esperanto en turismo – praktikaj okupoj	10 h.
Fundamentaj ĝeneralaj esprimoj pri turismo en Esperanto	
Fundamentaj esprimoj pri historio de arto (stiloj, vidindaĵoj)	
Fundamentaj teknikaj esprimoj (tranokto, tagnokto, ...)	
Fundamentaj dokumentoj en Esperanto	
Provoj gvidi ekskurson en Esperanto	
Kurso de 2-a grado (decembro – januaro)	60 h.
<i>Temoj de gramatiko kaj vortprovizo</i>	20 h.
Tabelo de montraj kaj neaj pronomoj	
Prefiksoj ek-, eks-, pra-	
Sufiksoj –aĵ, -ind, -ebl, -uj, -ing	
<i>Temoj pri historio de E-movado</i>	10 h.
Esperanto movado dum 1906 – 1920	
Esperanto movado dum 1921 – 1939	
Periodo de 2-a Mondmilito kaj Esperanto	
Postmilita historio de Esperanto-movado	
<i>Esperanto en turismo</i>	10 h.
Programo de la ekskurso en Esperanto (skribe)	
Gvidado de la ekskurso en Esperanto	
Ĉiĉeronado en la urbo en Esperanto	
Ekstremaj situacioj en turismo – difekto de la buso, malsano, akcidentoj, kpt.	
<i>Temoj pri E-literaturo:</i>	dum 10 h.
(originalaj verkoj – tradukoj – disvolvo) en periodo 1919 – 1939	
Julio Baghy: <i>Verda koro</i> , Jean Forge: ps. de Jan Fethke-polo	
Tradukliteraturo	
Bibliografio	
Kabe: <i>Unua legolibro</i> , Pechan A.: <i>Gvidlibro por supera ekzameno</i> , A. Pettyn: <i>Esperanto laŭ amuzmetodo</i>	
Nuntempa E – movado	10 h.
Buŝa ekzameno dum vintra sesio pri la 1-a periodo ĝis 1919 r.	
Seminario „A” laŭ Cseh – metodo	20 h.
Februaro – 5 minuta provlecio laŭ Cseh-metodo, analizo de frazoj kaj skriba parto, enmanigo de atestoj de IEI por gvidado de kursoj por komencantoj	

Instruado de Esperanto por bakalaŭriĝo ĉe AIS 1-a studjaro - lektoro de Esperanto

1. Gramatiko	92 horoj	=	12 STU
2. Metodiko	20 horoj	=	2 STU
3. Historio de E-movado	24 horoj	=	3 STU
4. Literaturo	<u>24 horoj</u>	=	<u>3 STU</u>
	160 horoj		20 STU

Temoj:

1. Gramatiko

Baza Cseh-kurso laŭ programo de IEI

Leksiko

gramatikoj reguloj 2° :

interpunkcio, leksikaj kaj gramatikaj morfemoj, radikalkarakteroj
verbo – divido laŭ transitiveco, simplaj tempoj – modaj, helpvortoj
faktitivo –IG, medialo –IGĜ, Esperanto en turismo = fakaj vortoj,
A-seminario laŭ programo de IEI

2. Metodiko

diversaj instru-metodoj, maniero de instruado,
konsiloj pri plano de la leciono

3. Historio de E- movado

Ludoviko Zamenhof – datoj – faktoj

Familianoj de Ludoviko Zamenhof

Lingve Universala

Eldono de la Unua Libro

La unua Kongreso en Bulonjo-ĉe-Maró

Fundamento de Esperanto

Lingva Komitato kaj Akademio

4. Literaturo

La unuaj pioniroj – verkoj kaj tradukoj, Antoni Grabowski
Kazimierz Bein – KABE, Julio Baghy kaj Kalocsay

2-a studjaro – lekcianto de Esperanto

1. Gramatiko + metodiko	30 h.	=	3STU
2. Historio de E–movado	20 h.	=	2STU
3. Literaturo	20 h.	=	2STU
4. Praktiko	<u>20 h.</u>	=	<u>2STU</u>
	90 h.		10 STU

Temoj:

1. Gramatiko

Participoj aktivaj kaj pasivaj
Fakaj afiksoj – afiksoidoj
Artikolo – reguloj de ĝia uzo
Frazsintakso – kunorditaj kaj suborditaj
Prepozicioj – diferenco inter *da* kaj *de*, *kun* kaj *per*, *tra* kaj *trans*
Reguloj de vortkunmetado
Verbo – aspektoj, kunmetitaj tempoj – voĉoj
Mnemoniko, metodikaj konsiloj, atribua predikativo

2. Historio – intermilita periodo

Lingvaj projektoj de internacia lingvo, Ido – Idoskismo
Junulara movado – TEJO; SAT, k. a.

3. Literaturo

Diversaj skoloj, Esperanto kiel fonto–lingvo
Originala literaturo

3-a studjaro – instruanto de Esperanto

1. Gramatiko + praktiko	30 h.	=	3STU
2. Historio de E-movado	20 h.	=	2STU
3. Literaturo	20 h.	=	2STU
4. Konsultacioj pri diplomaj laboroj	<u>20 h.</u>	=	<u>2STU</u>
	80 – 100 studhoroj	=	10 STU

Temoj:

1. Gramatiko + praktiko

propozicio – sintakso – akordo al la subjekto,
speco de propozicioj
reguloj pri refleksivo,
adjektoj lokaj kaj stataj,
principo de neceso kaj sufiĉo,
multaj ekzercoj diversspecaj,
preparado de plano de la leciono kaj gvidado de la leciono laŭ mem elektita metodo

Stilo – bona kaj malbona, stilaĵ apartaĵoj de Esperanto
Homonimo – sinonimo – neologismo

2. Historio de E–movado

Nuntempa periodo

3. Literaturo: nuntempaj famaj verkistoj

Instruado de Esperanto por magistriĝo ĉe AIS

4-a studjaro – instruisto por elementaj lernejoj

1. Gramatikaj kaj metodikaj okupoj	48 h.	=	6STU
2. Historio de E–movado	20 h.	=	2STU
3. Literaturo	20 h.	=	2STU
4. Kulturaj konoj	20 h.	=	2STU
5. Konsultacioj pri diplomaj laboroj (metodologio)	20	=	2STU
6. Diversaj praktikoj	<u>50 h.</u>	=	<u>6STU</u>
	178h.	=	20STU

Temoj:

1. Gramatikaj kaj metodikaj okupoj

Ripetado kaj plivastigo de jam konata materialo – ekzercoj
Korektado de eraroj fare de gestudentoj
Diversaj specoj de analizo de kunmetitaj vortoj
Diferenco inter lerneja kaj kursa – instruadoj
Produktiva kaj receptiva kapabloj – formigo de ili
Enmemorigo de materialo per mnemoniko – akrostiko – kanto

2. Historio de E–movado

rolo de Lingva Akademio – sekcioj,
fakaj asocioj,
Kongresoj

3. Literaturo

nuntempaj aŭtoroj,
fragmentoj el diversaj libroj,
recenzo de minimume unu tralegita libro

4. Kulturaj konoj

laŭ materialo de ILEI

5-a studjaro – instruisto por mezgrada lernejo

1. Gramatikaj kaj metodikaj okupoj	48 h. = 6STU
2. Historio de E-movado	20 h. = 2STU
3. Literaturo	20 h. = 2STU
4. Kulturaj konoj	20 h. = 2STU
5. Konsultacioj pri diplomaj laboroj (metodologio)	20h.=2STU
6. Diversaj praktikoj	<u>50 h. = 6STU</u>
	178 h. =20STU

temoj:

1. Gramatikaj kaj metodikaj okupoj ligitaj kun praktiko

Diskutoj pri uzo de neologismoj dum kursgvidado

Principoj de beletra tradukado

Rakontoj – memverkitaj laŭ bildoj

Eseoj - memverkitaj pri sociaj aŭ aliaj problemoj

Problecoj fare de lernantoj - poste diskuto

- Metodika principo
- Nivelo (flueco – klareco de instruado)
- Eventualaj eraroj

2. Historio

Enciklopedio de Esperanto,

bibliografio,

dokumentoj,

lingvaj problemoj

Literaturo

Recenzoj pri artikoloj, libroj

Internacia art' tradukado

Kulturaj konoj

Laŭ programo de ILEI

Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo

PREMISOJ DE LA PROGRAMO

1-a STUDJARO

Celo: Prepari gestudentojn por laboro kun grupo dum turismaj aranĝoj

Studhoroj: sume 800 – en tio 500 da lecionoj, 300 da turismaj praktikoj

Kvalifikoj:

- Turisma informanto
- Mondovojaĝanto
- Gvidanto de porinfanaj aranĝoj
- Lektoro de Esperanto (gvidanto de informaj kursoj)
- Landa kaj internacia vojaĝgvidanto

Findokumento: diplomo de organizanto de la internaciaj turismo kaj kulturo

2-a STUDJARO

Celo: Prepari por planado kaj finkalkulado de turismaj kaj kulturaj aranĝoj

Studhoroj: sume 800 – en tio 500 da lecionoj, 300 da turismaj praktikoj

Kvalifikoj:

- Turisma ĉiĉerono en Esperanto
- Verkanto de arta ceramiko
- Organizanto de kultura agado
- Kursgvidanto de Esperanto (gvidanto de bazaj kursoj)

Findokumento: atestilo de memstara laboranto de la internaciaj turismo kaj kulturo

3-a STUDJARO

Celo: Prepari gestudentojn por gvidi turisman firmaon

Studhoroj: sume 800 – en tio 500 da lecionoj, 300 da turismaj praktikoj

Kvalifikoj:

- Gvidanto de turismo kaj kulturo
- Instruisto de Esperanto (gvidanto de kursoj por progresantoj)

Findokumento: ŝtata licenco de specialisto pri organizado kaj disvolvado de turismo aŭ licenco de specialisto pri organizado de kulturo; krome ebleco fariĝi bakalaŭro de AIS pri morfosciencoj aŭ pri humanistiko

Sekretario de la Program-Konsilio   **Prezidanto de la Program-Konsilio**
mag. Wojciech Rumiński   ASci. mag. Andrzej Grzębowski

Akademio Internacia de la Sciencoj San Marino
Morfosciencia Sekcio

Projekto de morfosciencia studadplanado: *Turismiko – 1a, 2a, 3a*
(laŭ la modelo de la studadplanado *Komunikadscienco*, aprobita de la
Dicastero Instruzione e Cultura in Republica di San Marino)

Celo:

- a) Magistriĝo en turismiko (Ekologio kaj mediprotektado)
- b) Okazintaĵorganizado (marketingo kaj administrado de konferencoj, ekspozicioj, foiroj ktp.)
- c) Aŭdvida dokumentado (filmado, fotado, muzea prezentado)
- d) Sanprotektada organizado (organizado de rekreiĝo kaj de sportaj aktivecoj)

Al la kursoj necesaj apartenas:

30 studunuoj en kernaj fakoj por ĉiuj medihumanigistoj

10 studunuoj en specialfakoj tipaj al la koncerna fokuso

magistriĝ-disertacio

40 studunuoj libere elekteblaj (ekzemple el la posta kromfako por la eventuala magistriĝo)

De la kursoj nepre devas esti minimume 3 SUS-kursoj, minimume entute 40 studunuoj en kursoj realigataj en ILO kaj organizataj de AIS, minimume 14 studunuoj kun noto.

Kernkampoj (teoriaj kaj praktikaj):

Elementoj de scienca fotado – 1 STU

Elementoj de aŭdvida surbendigo – 2 STU

Elementoj de ergonomiko (produktformigo) – 1 STU

Elementoj de arkitekturo – 1 STU

Elementoj de naturekologio – 2 STU

Elementoj de kulturekologio – 1 STU

Elementoj de mediprotektado – 1 STU

Elementoj de trafikplanado – 1 STU

Elementoj de gastigado – 1 STU

Ĝenerala folkloriko - 1 STU

Elementoj de merkat-komunikado (marketingo) – 1 STU

Elementoj de administrado kaj dokumentado en turismiko – 1 STU

Enkonduko en turismikon (nocioj, kategorioj, klasifikoj,

tendencoj) - 3STU

Enkonduko en uzadon kaj programadon de komputiloj - 3STU

Enkonduko en la muzeologion – 1 STU

Interlingvistiko inkluzive bazan ILO- kurson – 4 STU

(libere elektenda po 1 kurso – minimume po 1 studunuoj el la sekcioj kibernetiko, humanistiko, struktursciencoj, filozofio, natursciencoj sume – minimume 30 studunuoj

Specialkampoj por la fokuso Turismiko

po 1 kurso el:

- geografio de la mondo

- mastrumado (librotenado, bilancigo)

- ekonomiko de turismo – 3 STU

Baza fremdlingva komunikado en elektita oficiala lingvo de AIS aŭ de najbaraj landoj (speciale por turistoj)

Enkonduko en psikologion – 1 STU

Enkonduko en sociologion – 1 STU

Enkonduko en pedagogion – 1 STU

Integriga seminario (normalaj kaj esceptaj situacioj en turismo – 2 STU)

Entute: 10 STU

Ekonomiko de konsumado – 2 STU

Turisma mastrumado en la lando – 2 STU

Esplorado de turisma merkato – 3 STU

Jur-financaj aspektoj de turismo – 2 STU

Estado pri turisma mastrumado (kazaj studoj) – 2 STU

Inform- kaj rezerv-sistemoj en turismo – 1 STU

Mastruma leĝaro de Europa Komunajo – 2 STU

Prilaboris:

Prof. dr hab. Helmar Frank

Prof. dr hab. Tyburcjusz Tyblewski

**INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
KLERIGEJO DE LA AKADEMIO INTERNACIA DE LA SIENCOJ - SAN MARINO**

Studobjektoj kaj studhoroj:

N-R	STUODOBJEKTO	1 j.	2 j.	3 j.	SUME
1	La internacia lingvo	90	60	60	210
2	Glottodidaktiko	16	8	8	32
3	Enkonduko en psikologion	8	16	8	32
4	Ekzercoj pri komunikado kaj laboro kun hom-grupo	16	16	16	48
5	Metodiko de laboro de gvidanto de porinfanaj ferioj	40			40
6	Retoriko	8	8	8	24
7	Enkonduko en turismikon	8	8	8	24
8	Fundamentoj de sociologio	8	8	16	32
9	Fundamentoj de pedagogio	8	8	8	24
10	Historio de Kujavia-Pomerelia regiono	8	32	8	48
11	Historio de Pollando	8	8	8	24
12	Historio ĝenerala de la mondo	16	16	16	48
13	Historio de kulturo kaj arto	16	40	16	72
14	Kulturscienco	16	16	16	48
15	Elementoj de politikaj sciencoj	8	8	8	24
16	Europa integriĝo	16	24	24	64
17	Historio de Europo	16	16	16	48
18	Arta ceramiko	8	8	80	96
19	Kultura animado	8	8	8	24
20	Enkonduko en prakseologion kaj teorion de organizado	8	8	8	24
21	Merkatiko de turismaj servoj	8	8	16	32
22	Ekologiaj aspektoj de turismo	8	8	8	24
23	Geografio de la mondo	16	24	24	64
24	Geografio de Europo	16	20	20	56
25	Geografio de Pollando	8	8	8	24
26	Geografio de Kujavia-Pomerelia regiono	8	40	8	56
27	Teknikaĵoj en oficeja uzo (ĉefe komputilo)	16	16	16	48
28	Lingvoj kaj kulturoj de diversaj popoloj (precipe la lingvoj: angla, hispana)	90	60	60	210
	Kune studhoroj	500	500	500	1500
	Praktikoj dum turismaj kaj kulturaj aranĝoj	300	300	300	900
	Horoj entute	800	800	800	2400

Prilaboris:

Sekretario de la Program-konsilio
Mag. Wojciech Rumiński

Prezidanto de la Program-konsilio
ASci. mag. Andrzej Grzębowski

**Studadprogramo pri turismiko en la Internacia Akademio
de la Sciencoj Klerigejo en Bydgoszcz – Pollando
(disdivido de studunuoj laŭ kvalifikoj)**

JARO	KURSOJ – DIPLOMOJ pri turismiko	HOROJ	STUD- UNUOJ
1. Esperanto – kvalifikoj Informanto – lektoro de Esperanto	1. Turisma informanto de 3-a klaso	24'	3
	2. Enlanda vojaĝgvidanto	60'	6
	3. Prizorganto dum junularaj feriadoj		
	4. Vojaĝanto – internacia	36'	4
	5. Eksterlanda vojaĝgvidanto	30'	3
	6. Oficisto de vojaĝoficejo	120' 30'	15 3
		300'	34
2. Lekcianto – instruktoro de Esperanto	7. Turisma informanto de 2-a klaso	24'	3
	8. Turisma ĉiĉerono	120'	15
	9. Animatoro de kulturo	76'	8
	10. Organizanto de turisma priservado	80'	10
		300'	36
3. Instruanto de Esperanto	11. Turisma informanto de 1-a klaso	30'	3
	12. Turisma menaĝero	150'	15
	13. Specialisto de internacia turismo kaj kulturo – bakalaŭro de AIS	120'	12
		300'	30
4. Instruisto por kursoj	14. Aviadila kasisto	300'	30
5. Instruisto de Esperanto por lernejoj	15. Turisma agento – magistro de AIS	300'	30
KUNE:		1500'	160

Prilaboris
Andrzej Grzębowski

Baza Cseh-Kurso - Plano de instruado

La plano ampleksas 20 – 24 studhorojn

1-a renkontiĝo

- personoj – mi, vi, li, ŝi, ĝi
- demandaj pronomoj – kiu? kia? kie? kiom? kio?
- substantivoj – singularo kaj pluralo
- numeraloj – ĝis 5
- koloroj
- adjektivoj – granda, longa
- prefikso – mal-
- sufikso – -in
- verbo – nuna tempo
- prepozicioj – sur, en

2-a renkontiĝo

- substantivo – deklinacio
- akuzativo post transitivaj verboj
- daŭrigo de koloroj
- adjektivoj – juna + forta + sana = feliĉa
- mapo – kontinento, lando, urbo, strato, domo
- seĝo = meblo, rozo = floro, kato = besto, viro = homo

3-a renkontiĝo

- numeraloj – ĝis 100
- prepozicioj – antaŭ, inter, apud, sub
- prefiksoj – ge-, bo-
- temoj:
  - Eroj de la kapo
  - Kion vi faras per diversaj partoj: vidas, aŭdas, ktp.
  - Eroj de la ĉambro
  - Familio

4-a renkontiĝo

- akuzativo de direkto: kien? iras - metas
- pronomoj montraj kaj rilataj
- diferenco inter amas kaj ŝatas
- temoj: parko, trinkaĵoj kaj manĝaĵoj
- analizo de frazo

5-a renkontiĝo

- kalkulado
- verbo – imperativo (volitivo)
- kalendaro – nomoj de monatoj – tagoj, jarsezonoj

- de kie mi prenas.... de sur...

- adresado de letero (dato)

- teatraĵeto – amletero

6-a renkontiĝo

- substantivo

genro kaj sekso

kazoj prepoziciaj (en la domo, pri la domo)

uzo de difina artikolo

- sufiksoj – ej-, -ist-

- komparado

- vortfarado per aldonajoj:

prefikso + radiko + sufikso aŭ participo

temoj: loĝejo – lernejo – poŝtoŝtanco

nomoj de ĉambroj – dormoĉambro ktp.

7-a renkontiĝo

- demandaj pronomoj: kiam? kies?

- posedaj pronomoj: mia, via, ktp.

- verbo: pasinta tempo kaj futuro

- sufiksoj: -il, -uj, -et, -eg

- akuzativo de mezuroj

- refleksivo

Temoj: horloĝo (partoj de la tago)

8-a renkontiĝo

- akuzativo de tempodaŭro kaj datoj

- demanda pronomo – kial?

- prepozicio – pri

- enkonduko de moda helpvorto: povi (regulo –as, -i)

- temoj: naskiĝo kaj vivo,

vendejo

- sufiksoj: -ar-, -aĵ-

9-a renkontiĝo

- modaj helpvortoj: devi, voli

- sufiksoj: -id, -ul, -an

- diferenco inter prepozicioj *pro* kaj *por*

- demanda pronomo: kiel?

- diferenco inter adjektivo kaj adverbo

- Temoj:

veturiloj

frukto- kaj legomĝardenoj

10-a renkontiĝo

- ripetado de gramatiko
- Temoj:
  - mapo de Pollando - nordo, sudo, oriento, okcidento
  - maro, rivero, lago
  - monto, montaro
  - ebenaĵo, altaĵo
  - signifo de vorto: krokodilo

Skriba ekzameno:

1. Analizo de 10 frazoj
Ekz. En la parko la sinjoro salutas la fraŭlinon
kie? kiu? kion faras? kiun?
2. Respondo al demandoj
Kiu estas vi?
Kio estas vi?
Kion vi ŝatas? ktp.
En kia ĉambro manĝas vi? (granda, bela)
En kiu ĉambro manĝas vi? (speco – manĝoĉambro)
2 frazoj kun truoj:
ekz. Mi iras..... piedoj.
Mi aĉetis florojn..... mia patrino.
(oni devas enskribi konvenan prepozicion)
2 frazoj en kiuj estas eraro
ekz. La kato kuras al la fenestro(n)
/(n) ne bezona litero *n* –ĉar /al/, montras direkton.

Laŭ opinio de aŭtorino tiuj 2 lastaj frazoj estas gravaj, ĉar montras, ĉu kursano ekregis la gramatikon.

Parola ekzameno

- Rakonto pri lotumata bildo (minimume 10 frazoj)
Ekz. Vendejo, poŝtoŝtanco, ĝardeno
(dum la antaŭaj renkontiĝoj mi preparolis tiujn bildojn)
Tiun planon mi uzis dum la lasta sesio en la Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz.

Ewa Bondar

Diplomita instruisto

De la Internacia Esperanto-Instituto en Hago (Nederlando)

Programo

de pedagogia kurso por lektoroj de Esperanto lingvo

Programo preparita surbaze de la Direktivo de la Kleriga kaj Eduka Ministro de la 12 marto de 1975 j. n-ro KU – 0162 kaj de la direktivo pri organizado de la pedagogiaj kursoj gvidataj de la fakaj centroj pri la edukado de la kadroj kaj de la sociaj asocioj (aldono por notita Direktivo).

La kurso estas destinita por lektoroj de la lingvo Esperanto, kiuj gvidos okupojn dum la kursoj de la lingvo.

Programo de la kurso inkluzivas elektitajn demandojn de pedagogio, psikologio, glottodidaktiko, Esperanto-movado kaj pluan disvolvon de la lingvokono. Oni konsideris ankaŭ okupojn pri priservo de teknikaj didaktikaj rimedoj (filmaparataro, komputiloj, laboratorioj, ktp.) kaj informojn pri la organizado de la kursoj kaj ĝia dokumentado. Kurso finiĝas per ekzameno pri glottodidaktiko kaj praktika kono de la lingvo.

Enhavo de la instruado

- 1-a. Kurso edukado en Pollando 4h.
- Kurso kiel eduka organiza formo.
  - Organizado de la instruado en la kadro de Esperanto-organizaĵoj en Pollando.
  - Planado kaj organizado de la laboro en la kurso de lingvo Esperanto.
  - Programoj de la instruado, lernolibroj, helpmaterialoj, dokumentado, fina ekzameno.
- 2-a. Bazaj scioj de pedagogiko kaj psikologio 40 h.
- Pedagogiko (20 h.)
- Bazaj pedagogiaj principoj: edukado, klerigado, instruado, personeco, medio, kulturo.
  - Didaktiko. Epistemologiaj kaj psikofiziologiaj fundamentoj de instruado kaj lernado. Trarigardo de nuntempaj didaktikaj sistemoj kaj organizaj formoj de instruado.
  - Ĝenerala didaktiko kaj detalaj didaktikoj. Ligo de instruado kun edukado kaj klerigado. Celoj de la ĝenerala kaj faka klerigado. Elektro kaj kompostado de la enhavo de la klerigado. Planoj kaj programoj de la instruado. Lernolibroj.
  - Procedo de la instruado – de la lernado, ĝiaj ĉenoj. Kontrolo kaj pritakso de la rezultoj de la instruado.
  - Ĉefaj reguloj de la instruado – difino kaj trarigardo de la reguloj. Metodoj de la instruado, disvolvo kaj klasifikado. Elektro de la metodo de la instruado pere de instruisto. Didaktikaj taskoj.
  - Organizaj formoj de la instruado. Individua, grupa kaj komuna instruado. Klaso – leciona sistemo. Leciono, ĝia strukturo kaj tipoj. Kromlekciaj kaj kromlernejaj okupoj.

- Didaktikaj rimedoj, ilia disdivido kaj funkcioj. Didaktikaj maŝinoj. Rimedoj de publika komunikado kaj uzo de ili en didaktika laboro.
- Lernejoj malsukcesoj de la lernantoj, iliaj specoj kaj kialoj. Metodaj rimedoj en la batalo kontraŭ lernejoj malsukcesoj.

Ĝenerala psikologio (20 h.):

- Objektoj kaj taskoj de psikologio. Ĝia loko en la scienca sistemo. Fakoj de la psikologio kun speciala agnosko de ĝenerala, disvolva, eduka kaj klinika psikologio. Regulado de la reciproka rilato de la homo kun la ĉirkaŭanta medio kiel ĉefa problemo de psikologio. Psikologio kaj pedagogiko. Signifo de la psikologia scio por pedagogia praktiko.
- Neurofiziologia fundamento de la psikologiaj procedoj. Rolo de la centra nerva sistemo en la regulado kaj integriĝo de psikaj funkcioj de la homo.
- Homa personeco kiel fundamenta problemo de la interesiĝoj de la psikologoj. Elektikaj teorioj de la personeco. La plej popularaj tipologioj de la personeco.
- Difino de personeca strukturo. Karakterizo de fundamentaj strukturoj: kapableco kaj talento, temperamento, bezonoj kaj interesiĝoj, sindeteno, karaktero, motivado, bildo pri si mem.
- Difino de pensado kaj parolo. Rilato kun la agado. Fundamentaj pensaj operacioj. Specoj de la pensado. Rilato inter pensado kaj parolo. Difino kaj funkcioj de la parolo.

3-a. Principoj de nuntempa glottodidaktiko 10 h.

- Fundamentaj difinoj
- Interdisciplina karaktero de la glottodidaktiko, ekz. psikolingvistiko, sociolingvistiko, ĉefaj celoj.
- Trarigardo de didaktikaj konceptoj de la instruado de fremdaj lingvoj.
- Fundamentoj de la kolekto de la instruprogramo kaj elekto de glottodidaktikaj materialoj.
- Elektro kaj funkcioj de la aŭdio-vizualaj materialoj dum la procedo de la instruado.

4-a. Glottodidaktika aspekto de la fremdlingva instruado 10 h.

- Ĉefaj metodikaj difinoj: metodo, tekniko, scienco, kapableco, alkutimiĝo.
- Disvolvo de la lingva lerteco: kompreno de la aŭskultita teksto, parolo, legado, skribado.
- Rolo de la gramatiko en la instruado de fremdaj lingvoj
- Metodaj rimedoj por la semantizado de la leksiko.
- Planado de la lekciaj unuoj.
- Tipoj de la leciono de fremda lingvo.
- Kontrolo kaj pritakso de la fremdlingva instruado.
- Ludoj kaj distrajoj kiel didaktikaj helpiloj.
- Didaktikaj rimedoj kaj ilia uzado.

5-a. Informoj pri la lingvo kaj E-movado 15 h.

- Historio de la internaciaj lingvoj
- Esperanto - ĝia genezo, strukturo kaj disvolvo. Akademio de Esperanto, ĝia rolo kaj agado.
- Historio de E-movado, reformataj tendencoj la 1-a Esperanto Kongreso, Bulonja Deklaracio (1905), internaciaj konferencoj, seminarioj (1922 - 1934), Rezolucio de Unio de Nacioj (1924), Universalaj Kongresoj, landaj Kongresoj kaj aliaj aranĝoj, atingoj en UNO kaj Unesco (1954 kaj 1985), jaro de Zamenhof (1959), nuntempa situacio.
- Esperanta literaturo - franca kaj slava skoloj (ĝis 1917, germana kaj hungara skoloj (intermilita periodo), skota skolo, la plej gravaj verkistoj kaj iliaj verkoj.
- Nuntempa Esperanto-movado - ĝia strukturo (internaciaj, landaj kaj fakaj organizaĵoj).

6-a. Praktika lernado de la lingvo Esperanto 25 h.

- *Fundamento de Esperanto*, ĝia signifo, rolo, *Ekzerco*
- Pli gravaj gramatikaj principoj: Uzado de formantoj, prepozicioj, akuzativo en deklinacio, participoj, difino de la tempo, modo, ktp., sintakso de la frazo
- Lingvaj ekzercoj, testoj.

7-a. Didaktikaj iloj 6 h.

- Priparolo de lernolibroj kaj helpmaterialoj por instruado de Esperanto
- Prilaboro de la plano por kursa instruado
- Dokumentado de la kurso

Kune: 130 h.

Rimarkoj:

- Partoprenantoj de la kurso devas havi almenaŭ mezan klerecon kaj bone koni la lingvon Esperanton (finita 3-a grada gramatika kurso)
- Pri akcepto al la kurso decidas enkonduka ekzameno en Esperanto
- Aprobo de la kurso okazas post ĝia fino surbaze de la partoprenlisto, aktiveco dum la lecionoj, plenigo de la taskoj donitaj de la prelegantoj kaj sukceso en la fina ekzameno.
- Profesiaj instruistoj povas esti liberigitaj de la okupoj laŭ tiu - ĉi programo notita en punkto 2.

Prilaboris:

dr Halina Barcikowska, Józef Paweł Bieliński

Bazaj informoj pri pedagogio kaj psikologio

Pedagogio:

- Studobjekto kaj taskoj de pedagogio – ilia loko en la scienca sistemo
- Bazaj konceptoj de pedagogia edukado – sociologio – ligoj kaj ecoj konstitujaj
- Edukado – kontraŭversioj teme de kreitaĵoj kaj edukaj ecoj. Edukado kaj aliaj procedoj kaj sociaj fenomenoj. Edukado kaj socialaj problemoj. Memlernado pseŭdo-edukado.
- Proceso de edukado – rolo kaj proceso.
- Subjekto-rolo en edukado – devo aŭ ebleco
- Ligo de edukado kun instruado
- Instruado kaj lernado
- Principoj de instruado kaj edukado
- Metodoj de instruado kaj edukado
- Problemoj pri celo de instruado kaj edukado
- Didaktikaj kaj edukaj malfacilaĵoj
-

Psikologio

- Psikologio kiel studobjekto – taskoj – loko en scienca sistemo
- Reciprokaj rilatoj de homo kaj ĉirkaŭaĵo kiel baza problemoj de psikologio
- Personeco de homo kiel grava problemoj por psikologiaj – bazaj strukturoj

La scio pri si mem.

- Malfacilaĵ-problemoj – kialaj – maniero de reagoj sinsekvo de longdaŭra streso.
- Faktoroj determinantaj la evoluon de homa psiko.
- Lernado – lernado kaj maturiĝado – formoj de lernado – helpantaj elementoj
- Signifo de psikologia (scio) por pedagogia praktiko.

INTERNACIA CENTRO PRI KULTURO KAJ TURISMO “KUJAVIO KAJ POMERELIO”

str. M.Sklodowskiej-Curie 10, PL-85-094 Bydgoszcz

tel./fax: (+48-52) 346-11-51

retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu, www.esperanto-turismo.za.pl

retadresoj: info@esperanto.bydgoszcz.eu, esperanto-turismo@wp.pl,
andreo@rubikon.net.pl

Bydgoszcz, la 1.12.2011 j.

Estimataj!

Okaze de 152 naskiĝdatreveno de Ludoviko Zamenhof – Kreinto de Esperanto, ni decidis eldoni aktualajn *NIVELOJN DE ESPERANTO – INSTRUADO* en Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo en Bydgoszcz (ISTK) - Klerigejo de Akademio Internacia de la Sciencoj – AIS-Klerigejo Bydgoszcz (AKB), kiel suplemento “D”.

La instruado de Esperanto en ISTK daŭras jam pli ol 20 jarojn (1991-2011) kaj vi trovos en la sama eldonaĵo (Suplemento C) la programojn de Esperanto-Instruado en ISTK en Bydgoszcz – ili plu estas aktualaj. Tamen nuntempe oni pli kaj pli klopodas akiri *Eŭropajn Lingvajn Certigilojn (European Language Certificate) la plej multe por lingvoj: angla, dana, franca, hispana, japana, nederlanda, germana, pola, portugala, rusa, sveda kaj Esperanto*. Tial ni ankaŭ decidis adapti niajn instru-programojn de Esperanto por akiri *Eŭropajn Lingvajn Certigilojn* ankaŭ por studentoj de ISTK kaj aliaj, kiuj ankaŭ volus adapti tiun ekzamen-sistemon. Pri Esperanto la plej rekonata estas Certigilo de lingva ekzameno ORIGO ILEI/UEA – tiun Certigilon por lingvo Esperanto akiris jam pli ol 500 kandidatoj, la 500-a dum la 96 UK de Esperanto en Kopenhago – julie 2011. Jam en 2008 jaro aperis libreto “*Esperanto de nivelo al nivelo*” – Lingva Ekzameno ORIGO eldonita de ELTE-JTK en Budapeŝto (Hungario) lingvo-niveloj B1, B2, C1. Por Esperanto-vojaĝgvidantoj kaj Esperanto-ĉiĉeronoj la plej bezonataj estas lingvaj certigiloj laŭ nivelo B-2, kvankam laŭ ĉiuj niveloj valoras edukiĝi en Esperanto. Tamen la niveloj A1, A2, B1, B2, C1 kaj C2 prezentas nur postulojn (kriteriojn), laŭ kiuj eblas ekzameniĝi por akiri tiujn Certigilojn. La NIVELOJ mem ne sufiĉas, necesas verki la studad-programojn por prepari studentojn al la ekzamenoj, tio mankas. Tial ni publikigas la kriteriojn por la Niveloj kaj samtempe anoncas konkurson verki programojn en Esperanto por tiuj Niveloj, por ke studentoj de ISTK kaj aliaj povu studi Esperanton en ISTK semestre po 120 horoj – lecionoj, por dum kvin jaroj atingi la nivelojn A1 ĝis C2, do, studante dum 10 semestroj almenaŭ 1200 horojn en Esperanto. La Konkurso por ĉiuj daŭros ĝis la 37-aj Esperanto-Tagoj de Bydgoszcz kun la 41-a AIS/AKB Studadsesio dum 21-26 de aprilo 2012 en Bydgoszcz, Pollando. Ni klopodos publikigi prilaboritajn Esperanto-programojn kaj aŭtoroj de la plej bonaj programoj ricevos rabatojn por Esperantotur-vojaĝoj en 2012 jaro al pluraj internaciaj Esperanto-kongresoj, inkluzive de la 97 Universala Kongreso de Esperanto en Hanoi (Vjetnamio) kaj 45-a ILEI-Konferenco en Kunming (Ĉinio). Tio estos unu el niaj komunaj konkretaj kontribuoj por la Jubileo de 125 jaroj de Esperanto (1887-2012).

Sukcesojn al Vi en la preparado de la studadprogramoj laŭ prezentataj niveloj: A1, A2, B1, B2, C1 kaj C2 bondeziras –

/ - / Ascii. Andrzej Grzębowski
Vicprezidanto de la Internacia Centro pri
Kulturo kaj Turismo
en Bydgoszcz, Pollando

**INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
CENTRO de KONSTANTA EDUKADO en BYDGOSZCZ
KLERIGEJO DE LA INTERNACIA AKADEMIO DE LA
SCIENCOJ AKB/AIS**

STR. M.SKŁODOWSKIEJ-CURIE 10, PL-85-094 BYDGOSZCZ, tel./fax: (+48-52) 346-11-51

retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu; www.esperanto-studium.za.pl
retadreso: stud@esperanto.bydgoszcz.eu ; stud-esperanto@wp.pl

NIVELOJ DE ESPERANTO-INSTRUADO

en INTERNACIA STUDUMO PRI TURISMO KAJ KULTURO
en BYDGOSZCZ - KLERIGEJO DE LA INTERNACIA AKADEMIO
DE LA SCIENCOJ – AKB/AIS laŭ klasifiko de lingvo-kono akceptitaj de
KONSILIO DE EŬROPO

- **unua studjaro en ISTK/AKB**
  - semestro aŭtuna – vintra - 120 lecionoj – Nivelo A1 Komencanta “0” 80-120
  - semestro vintra – printempa - 120 lecionoj – Nivelo A2 Komencata elementa 180-200
  - Entute 240 horoj Kune: 240 lecionoj – 30 STU horoj
- **dua studjaro en ISTK/AKB**
  - semestro aŭtuna – vintra - 120 lecionoj – Nivelo B1 Meze progresinta 350-400
  - semestro vintra – printempa - 120 lecionoj – Nivelo B1 Meze progresinta horoj
  - Entute 240 horoj Kune: 240 lecionoj – 30 STU
- **tria studjaro en ISTK/AKB**
  - semestro aŭtuna – vintra - 120 lecionoj – Nivelo B2 Pli ol Meze progresinta 500-600
  - semestro vintra – printempa - 120 lecionoj – Nivelo B2 Pli ol Meze progresinta horoj
  - Entute 240 horoj Kune: 240 lecionoj – 30 STU
- **kvara studjaro en ISTK/AKB**
  - semestro aŭtuna – vintra - 120 lecionoj – Nivelo C1 Progresinta 700
  - semestro vintra – printempa - 120 lecionoj – Nivelo C1 Progresinta horoj
  - Entute 240 horoj Kune: 240 lecionoj – 30 STU
- **kvina studjaro en ISTK/AKB**
  - semestro aŭtuna – vintra - 120 lecionoj – Nivelo C2 Tre progresinta 1000-1200
  - semestro vintra – printempa - 120 lecionoj – Nivelo C2 Tre progresinta horoj
  - Entute 240 horoj Kune: 240 lecionoj – 30 STU

ENTUTE 1000-1200 horoj

Entute 5 jaroj x 240 lecionoj = 1200 lecionoj en ISTK/AKB = 150 STU /studunuoj/.

/-/ Asc. Andrzej Grzębowski
Prezidanto de Program-Konsilio
de la Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo
- Klerigejo de la Internacia Akademio de la Sciencoj
(AKB/AIS) en Bydgoszcz

Nivelo de lingva lerteco

Niveletoj de lingva lerteco – grado de la kono de fremda lingvo de la persono en difinita klasifiko, do, kapableco paroli, aŭskulti, legi kaj skribi.

Ekzistas diversaj klasifikoj de la lingvokono. Unu el ili akceptis Eŭropa Konsilio, enkondukante ses nivelojn indikitajn per granda litero kaj aldona cifero: A1, A2, B1, B2, C1, C2. Nivelo A1 egalas al la plej eta lerteco, kaj nivelo C2 – al la plej alta.

nivelo	priskribo
A1	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas kaj kapablas apliki ĉiutagajn eldirojn kaj esprimojn de ĉiutaga vivo. Li/ŝi kapablas prezenti sin kaj aliajn, starigi demandojn pri privata vivo, pri ekz. loko, en kiu loĝas, pri homoj, kiujn konas, kaj pri aĵojn, kiujn posedas. Li/ŝi kapablas simple konversacii kondiĉe, ke kunparolanto parolas malrapide, klare kaj helpeme.
A2	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas eldirojn kaj ofte uzatajn esprimojn de ĉiutaga vivo (ekz. bazajn informojn pri la kunparolanto kaj pri lia familio, pri aĉetaĵoj, pri ĉirkaŭmedio, pri laboro). Li/ŝi kapablas interkompreniĝi en simplaj, rutinaj komunikaj situacioj, kiuj postulas nur simplan, rektan inform-interŝanĝon pri konataj kaj tipaj temoj. Li/ŝi kapablas en simpla maniero priskribi sian devenon, ĉirkaŭmedion, kaj ankaŭ tuŝi problemojn de la plej gravaj bezonoj de la ĉiutaga vivo.
B1	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas signifon de la plej gravaj komunik-sufetoj de klaraj, standartaj eldiroj, kie temas pri konataj al li/ŝi aferoj kaj eventoj tipaj por laboro, lernejo, libera tempo ktp. Li/ŝi kapablas sukcesi en multaj komunikaj situacioj, kiuj povas okazi dum vojaĝo en la regiono, kie oni parolis en tiu lingvo. Li/ŝi kapablas krei simplajn, ligitsencajn eldirojn pri la konataj al li/ŝi temoj aŭ pri la temoj, kiuj interesigas lin/ŝin. Li/ŝi kapablas priskribi

	spertojn, eventojn, revojn, esperojn kaj aspirojn, mallonge argumentante siajn opiniojn kaj planojn.
B2	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas signifon de la plej gravaj komunik-sufetoj en la komplikitaj tekstoj pri konkretaj kaj abstraktaj temoj, inkluzive komprenon de la diskuto pri teknikaj temoj je amplekso de lia/ŝia fako. Li/ŝi kapablas interkomunikiĝi tiel flue kaj spontane, ke eblas gvidi normalan interparolon kun denaska uzanto de tiu lingvo, sen streĉado de iu ajn flanko. Li/ŝi kapablas formuli eldirojn buŝajn kaj skribajn en vasta gamo de la temoj, kaj ankaŭ klarigi sian starpunkton pri la diskutataj aferoj, konsiderante mankojn kaj avantaĝojn de diversaj solvoj.
C1	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas vastan gamon de malfacilaj, longecaj tekstoj, rimarkante ankaŭ kaŝitan signifon, esprimitan malrekte. Li/ŝi kapablas esprimi sin flue, spontane, sen pli granda peno trovante ĝustajn esprimojn. Efike kaj libere li/ŝi kapablas uzi la lingvon en societaj kaj sociaj, edukaj aŭ fakaj kontaktoj. Li/ŝi kapablas formuli klarajn, bone konstruitajn, detalajn eldirojn pri komplikitaj problemoj, lerte kaj ĝuste uzante regulojn pri organizado de la eldiro, konjunkciojn kaj indikilojn de la teksta interligo.
C2	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo povas facile kompreni praktike ĉion, kion ekaŭdos aŭ tralegos. Li/ŝi kapablas resumi informojn de aliaj fontoj, skribajn aŭ parolajn kunligmetode reproduktante ĝiajn tezojn kaj klarigojn. Li/ŝi kapablas esprimi siajn pensojn tre flue, spontane kaj precize, subtile diversigante signifecajn nuancojn eĉ en pli komplikaj eldiroj.

Bibliografio

- Goethe-Institut USA (USONO): Priskribo de la niveloj laŭ Common European Framework of Reference for Languages^[1]

Piednoto

[1] <http://www.goethe.de/lms/us/lp/prj/ger/cfl/enindex.htm>

TABULO DE NIVELOJ POR MEMPRITAKSO POR STUDENTO laŭ Eŭrop-Sistema priskribo de Lingva Edukado

		A1 KOMENCANTA "0"	A2 KOMENCANTA ELEMENTA
K O M P R E N O	AŬSKULTE	Mi komprenas konatajn al mi vortojn kaj tre elementajn eldirojn (esprimojn) pri mia persono, familio, proksima konkreta ĉirkaŭmedio, kiam oni parolas al mi malrapide kaj klare	Mi komprenas eldirojn kaj ofte uzatajn vortojn pri plej proksimaj al mi sferoj de la vivo (ekz. bazaj informoj pri mi kaj pri mia familio, pri aĉetoj, geografio de mia regiono, pro laborejo). Mi kapablas kompreni ĉefan ideon de la mallongaj, simplaj komunikoj, anoncoj.
	DE SKRIBITA TEKSTO	Mi komprenas konatajn al mi esprimojn, ekz. nomojn, tre simplajn frazojn, ekz. en la anoncoj, plakatoj aŭ katalogoj.	Mi komprenas tre mallongajn, simplajn tekstojn. Mi kapablas trovi detalan, antaŭvideblan informon en simplaj ĉiutagaj materialoj, kiel anoncoj, reklamo, informiloj, menuoj, horaroj, simplaj privataj leteroj.
P A R O L O	INTERAKCIE	Mi kapablas interkompreniĝi, kondiĉe, ke mia kunparolanto ripetos lub parafrasos pli malrapide tion, kion diris kaj helpas al mi formuli tion, kion mi provas diri. Mi scipovas respondi al demandoj pri miaj proksimaj bezonoj aŭ, kiam temas pri konataj al mi temoj.	Mi kapablas interkompreniĝi en simplaj kaj rutinaj situacioj, kiam okazas rekta intersanĝo de simplaj informoj pri konataj al mi temoj. Mi sukcesas en mallongaj societaj interparoloj eĉ, se mi ne kapablas kompreni tuton kaj mi ne scipovas ankoraŭ memstare daŭrigi la konversacion.
	PRODUKTE	Mi kapablas uzi simplajn esprimojn kaj frazojn, por priskribi lokon, de kie mi devenas kaj homojn, kiujn mi konas.	Mi kapablas uzi serion de esprimoj, frazojn por priskribi en simpla maniero mian familion kaj aliajn personojn, kondiĉojn de la vivo, de mia edukeco kaj de mia nuntempa kaj antaŭa laboro.
S K R I B A D O	SKRIBE	Mi kapablas skribi mallongan, simplan tekston, ekz. sendante salutojn de la ferioj. Mi kapablas plenigi formularon pri miaj donitaĵoj kaj ekz. doni personajn informojn, naciecon, adreson en la formularo de la hotela akceptejo.	Mi scipovas skribi mallongan, simplan noton, novaĵon pri la aferoj proksimaj al mi. Mi scipovas skribi privatan leteron ekz. dankleteron.

		B1 MEZE PROGRESINTA	B2 PLI OL MEZE PROGRESINTA
K O M P R E N O	AŬSKULTE	Mi komprenas la ĉefan klare formulitan penson de la eldiro, en la literatura lingvo, pri la konata al mi temo, kun kiu mi havas kontakton en la laboro, lernejo, dum libera tempo ktp. Mi komprenas la plej ĉefajn informojn dum radiaj kaj TV elsendoj pri nuntempaj eventoj aŭ temojn ligitajn kun miaj personaj aŭ fakaj interesiĝoj, kiam oni parolas prefere malrapide kaj klare.	Mi komprenas pli longajn eldirojn kaj prelegojn kaj eĉ komplikajn argumentadon kondiĉe, ke la temo de la eldiro estas konata al mi. Mi kapablas kompreni la plimulton de la novaĵoj TV kaj programojn pri la nuntempaj eventoj. Mi komprenas filmojn en la originala versio, se la aktoroj uzas literaturan lingvon.
	DE SKRIBITA TEKSTO	Mi kapablas kompreni tekstojn kun la plej ofte uzataj esprimoj ligitaj kun ĉiutaga vivo kaj laboro. Mi komprenas priskribon de la eventoj, sentoj kaj deziroj en la privataj leteroj.	Mi komprenas artikolojn kaj raportaĵojn pri nuntempaj problemoj, kies aŭtoroj prezentas detalajn opiniojn kaj argumentojn. Mi kapablas kompreni nuntempajn literaturan prozon.
	INTERAKCIE	Mi sukcesas en la plej multaj situacioj, kiuj povas okazi dum la vojaĝo, kiam estas kontakto kun lingvo parolata. Mi kapablas sen la preparo partopreni en la interparoloj je la konataj al mi temoj kaj pri kiuj mi enteresiĝas aŭ tiuj pri la ĉiutaga vivo (ekz. familio, hobbio, laboro, vojaĝoj kaj nuntempaj eventoj)	Mi kapablas interkompreniĝi sufiĉe flue kaj spontane, kio ebligas konversacion kun eksterlandanoj, denaskaj uzantoj de la lingvo. Mi povas aktive partopreni en la diskuto, klarigante kaj apogante mian vidpunkton.
P A R O L O	PRODUKTE	Mi kapablas kunligi vortoj kaj esprimojn simplamaniere, por priskribi spertojn kaj eventojn, miajn revojn, esperojn kaj ambiciojn. Mi scipovas prezenti la motivojn, kialojn, klarigi planojn kaj prezenti sian opinion. Mi scipovas rakonti iun historion aŭ rakonti enhavon de la filmo aŭ libro aŭ priskribi siajn reagojn.	Mi kapablas prezenti precizan kaj detalan priskribon en diversaj sferoj ligitaj kun miaj interesiĝoj. Mi scipovas prezenti mian vidpunkton je la donita temo, prezentate argumentojn por kaj kontraŭ.
	SKRIBE	Mi kapablas skribi simplan tekston, konstruitan de komplikigitaj frazoj je la temo, kiu min interesas. Mi scipovas skribi privatan leteron, priskribante miajn spertojn kaj impresojn.	Mi scipovas skribi klaran, detalan tekston je multaj temoj ligitaj kun miaj interesiĝoj. Mi povas skribi eseson aŭ raporton, transdonante la informojn aŭ prezentante argumentojn por kaj kontraŭ. Mi scipovas skribi leterojn, prezentante esencon kaj pezon de la spertoj kaj impresoj.
		C1	C2

		PROGRESINTA	TRE PROGRESINTA
K O M P R E N O	AŬSKULTE	Mi komprenas pli longajn, disvolvitajn eldirojn, eĉ se ili ne estas klare konstruitaj kaj kiam ligojn inter ili mi povas nur supozi, ĉar ne estas ili eksplicite signalitaj. Sen pli granda strebo mi komprenas programojn TV kaj filmojn.	Mi ne havas iujn ajn klopodojn por kompreni parolan lingvon, same en rektaj komunikoj kiel pere de la medioj, nek kiam oni parolas rapide. Mi bezonas nur iom da tempo por adaptiĝi al la nova akcento.
	DE SKRIBITA TEKSTO	Mi komprenas longajn kunmetitajn tekstojn faktografiajn kaj literaturajn, kapablante diferencigi ilian stilon. Mi komprenas fakajn artikolojn kaj pli longajn teknikajn instrukciojn, eĉ se ili ne tuŝas mian fakon.	Mi legas sen klopodoj ĉiujn tekstojn, eĉ tiujn, kies formo kaj enhavo havas altan gradon de abstrakcio, ekz. lernolibro, artikolo kun fakaj temoj, literatura verko.
P A R O L O	INTERAKCIE	Mi kapablas esprimi sin flue kaj spontane, sen bezono serĉi esprimojn kaj sen cerbumi. Mi scipovas uzi lingvon elaste kaj efike por sociataj kaj fakaj celoj. Mi kapablas formuli precize pensojn kaj opiniojn kaj aktive partopreni en la konversacio, reagi al eldiro de aliaj parolantoj.	Mi kapablas sen iu ajn strebo partopreni en ĉiuj konversacioj kaj diskutoj libere uzante idiomajn kaj ĉiutagajn vortojn. Mi kapablas esprimi sin flue kaj esprimi precize nuancojn de signifo. En kazo de problemoj, mi kapablas lerte ripari eraron tiel, ke tiu manevro restos nerimarkebla.
	PRODUKTE	Mi kapablas prezenti klaran, detalan priskribon de komplikaj temoj, inkluzivate subtemojn, disvolvi apartajn punktojn kaj finante per adekvata konkludo.	Mi kapablas priskribi kaj gvidi klaran kaj fluan argumentadon en konvena por la konteksto, prezenti koncize kaj logike la temon kaj rememorigi al miaj aŭskultantoj ĉefajn punktojn de la prezentado.
S K R I B A D O	SKRIBE	Mi kapablas esprimi miajn pensojn en klara kaj bone konstruita teksto, prezentante sufiĉe vaste sian vidpunkton/opinion. Mi scipovas detale sinesprimi je komplika temo en la formo de letero, esejo aŭ raporto, substrekante la plej gravajn por mi aferojn. Mi scipovas formuli divers-specajn tekstojn uzante adekvatan, personan stilon atentante la adresaton.	Mi scipovas skribi klaran, fluan kaj stile adoptitan tekston al la situacia konteksto. Mi scipovas redakti leterojn, raportojn, referaĵojn pri komplikaj temoj, je klara strukturo, kiu permesas al la leganto kompreni ĉiujn la plej gravajn punktojn. Mi kapablas resumi kaj prezenti skriban kritikon de la scienca aŭ literatura teksto.

POSTULOJ POR AKIRI LA NIVELOJN DE LINGVOKONO DE ESPERANTO

ISTK/AIS studado	Nivelo	Postuloj
Unua studjaro - Unua semestro 15 STU	Nivelo A1 Komencanta (80-120 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas kaj kapablas apliki ĉiutagajn eldirojn kaj esprimojn de ĉiutaga vivo. Li/ŝi kapablas prezenti sin kaj aliajn, starigi demandojn pri privata vivo, pri ekz. loko, en kiu loĝas, pri homoj, kiujn konas, kaj pri aĵojn, kiujn posedas. Li/ŝi kapablas simple konversacii kondiĉe, ke kunparolanto parolas malrapide, klare kaj helpeme.
Unua studjaro - Dua semestro 15 STU	Nivelo A2 Komencanta elementa (180-200 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas eldirojn kaj ofte uzatajn esprimojn de ĉiutaga vivo (ekz. bazajn informojn pri la kunparolanto kaj pri lia familio, pri aĉetaĵoj, pri ĉirkaŭmedio, pri laboro). Li/ŝi kapablas interkompreniĝi en simplaj, rutinaj komunikaj situacioj, kiuj postulas nur simplan, rektan inform-interŝanĝon pri konataj kaj tipaj temoj. Li/ŝi kapablas en simpla maniero priskribi sian devenon, ĉirkaŭmedion, kaj ankaŭ tuŝi problemojn de la plej gravaj bezonoj de la ĉiutaga vivo.
Dua studjaro - Tria kaj kvara semestroj 30 STU	Nivelo B1 Meze progresinta (350-400 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas signifon de la plej gravaj komunik-sufetoj de klaraj, standartaj eldiroj, kie temas pri konataj al li/ŝi aferoj kaj eventoj tipaj por laboro, lernejo, libera tempo ktp. Li/ŝi kapablas sukcesi en multaj komunikaj situacioj, kiuj povas okazi dum vojaĝo en la regiono, kie oni parolis en tiu lingvo. Li/ŝi kapablas krei simplajn, ligitsencajn eldirojn pri la konataj al li/ŝi temoj aŭ pri la temoj, kiuj interesigas lin/ŝin. Li/ŝi kapablas priskribi spertojn, eventojn, revojn, esperojn kaj aspirojn, mallonge argumentante siajn opiniojn kaj planojn.

Tria studjaro - Kvina kaj sesa semestroj 30 STU	Nivelo B2 Pli meze progresinta (500-600 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas signifon de la plej gravaj komunik-sufetoj en la komplikataj tekstoj pri konkretaj kaj abstraktaj temoj, inkluzive komprenon de la diskuto pri teknikaj temoj je amplekso de lia/ŝia fako. Li/ŝi kapablas interkomunikiĝi tiel flue kaj spontane, ke eblas gvidi normalan interparolon kun denaska uzanto de tiu lingvo, sen streĉado de iu ajn flanko. Li/ŝi kapablas formuli eldirojn buŝajn kaj skribajn en vasta gamo de la temoj, kaj ankaŭ klarigi sian starpunkton pri la diskutataj aferoj, konsiderante mankojn kaj avantaĝojn de diversaj solvoj.
Kvara studjaro - Sepa kaj oka semestroj 30 STU	Nivelo C1 Progresinta (700-800 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo komprenas vastan gamon de malfacilaj, longecaj tekstoj, rimarkante ankaŭ kaŝitan signifon, esprimitan malrekte. Li/ŝi kapablas esprimi sin flue, spontane, sen pli granda peno trovante ĝustajn esprimojn. Efike kaj libere li/ŝi kapablas uzi la lingvon en societaj kaj sociaj, edukaj aŭ fakaj kontaktoj. Li/ŝi kapablas formuli klarajn, bone konstruitajn, detalajn eldirojn pri komplikataj problemoj, lerte kaj ĝuste uzante regulojn pri organizado de la eldiro, konjunkciojn kaj indikilojn de la teksta interligo.
Kvina studjaro - Naŭa kaj deka semestroj 30 STU	Nivelo C2 Tre progresinta (1000-1200 horoj)	Persono uzanta la lingvon sur tiu nivelo povas facile kompreni praktike ĉion, kion ekaŭdos aŭ tralegos. Li/ŝi kapablas resumi informojn de aliaj fontoj, skribajn aŭ parolajn kunligmetode reproduktante ĝiajn tezojn kaj klarigojn. Li/ŝi kapablas esprimi siajn pensojn tre flue, spontane kaj precize, subtile diversigante signifecajn nuancojn eĉ en pli komplikataj eldiroj.

Esperanto Organizoj en Bydgoszcz en 2011 jaro

**Internacia Centro pri Kulturo kaj Turismo
„KUJAVIO kaj POMERELIO”
Międzynarodowe Centrum Kultury i Turystyki
„KUJAWY i POMORZE”**

str. M. Skłodowskiej–Curie 10, PL85–094 Bydgoszcz, Pollando
tel/fakso: +48 52 346 11 51,

retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu; www.esperanto-turismo.za.pl
retadreso: info@esperanto.bydgoszcz.eu; esperanto-turismo@wp.pl

**Internacia Studumo pri Turismo kaj Kulturo - Centro de Konstanta
Edukado – Klerigejo de Akademio Internacia de la Sciencoj (AIS/AKB)
Międzynarodowe Studium Turystyki i Kultury - Centrum Kształcenia
Ustawicznego – Uczelnia Międzynarodowej Akademii Nauk (AIS/AKB)**

str. M. Skłodowskiej – Curie 10, PL85–094 Bydgoszcz, Pollando
tel/fakso +48 52 346 11 51

retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu; www.esperanto-studium.za.pl
retadreso: stud@esperanto.bydgoszcz.eu ; stud-esperanto@wp.pl

**Internacia Klubo „ESPERANTOTUR”
Międzynarodowy Klub „ESPERANTOTUR”**

str. M. Skłodowskiej–Curie 10, PL85–094 Bydgoszcz, Pollando
tel/fakso +48 52 346 11 51,

retpaĝoj: www.esperanto.bydgoszcz.eu; www.esperanto-turismo.za.pl
retadreso: stud@esperanto.bydgoszcz.eu; andreo@rubikon.net.pl

**Pola Esperanto-Asocio – Filio en Bydgoszcz
Polski Związek Esperantystów Oddział w Bydgoszczy**

str. Chłodna 23A, PL85-345 Bydgoszcz, Pollando,
tel. +48 52 323 70 99

retadreso: skonpres.poczta.onet.pl;

Klubo „ESPERANTA AMIKO” ĉe Pola Asocio de Nevidantaj

Klub „ESPERANTA AMIKO” przy Polskim Związku Niewidomych

str. Powstańców Wielkopolskich 33, PL85-090 Bydgoszcz, Pollando
tel. +48 52 323 70 99, retadreso: lennaa@go2.pl;

